

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

DISERTAČNÍ PRÁCE

2019

Luboš Kokeš

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Ústav historických věd

Vznik, vývoj a fungování Státní bezpečnosti na Pardubicku v letech 1945–1953.

Mgr. Luboš Kokeš

Školitelé: doc. PhDr. Václav Veber (†), Mgr. Zbyněk Vydra, Ph. D.

Disertační práce

2019

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 31. srpna 2019

Mgr. Luboš Kokeš

Poděkování:

Mé poděkování patří oběma vedoucím práce – Mgr. Zbyňku Vydrovi, Ph. D. i zesnulému doc. PhDr. Václavu Veberovi, CSc. Dále i Hance, Zuzce, Radimovi, Zdeňkovi a „baronovi“ za cenné rady. V neposlední řadě děkuji všem archivářům, především ze Státního okresního archivu v Pardubicích a Archivu bezpečnostních složek, bez jejichž vynikající práce by tato disertace nevznikla.

ANOTACE

Práce se zabývá vývojem československé tajné politické policie – Státní bezpečnosti – na Pardubicku v letech 1945 až 1953. Výzkum pardubického regionálního útvaru StB byl zaměřen na jeho vznik, výstavbu, organizační strukturu, personální obsazení a hlavní směry činnosti. Problematika byla pojata v širších souvislostech spjatých s vývojem místních struktur státní správy a Komunistické strany Československa v mimořádně vyhrocené fázi studené války a sílících represí vůči obyvatelstvu ze strany státních mocenských struktur.

KLÍČOVÁ SLOVA

Státní bezpečnost, pardubický region, Komunistická strana Československa, ilegální činnost, zpravodajská činnost, Oblastní úřadovna StB Pardubice, Krajské velitelství StB Pardubice, Krajská správa StB Pardubice.

TITLE

The Establishment, Development and Functioning of the State Security in the Pardubice Region in 1945–1953

ANNOTATION

The dissertation deals with the development of the Czechoslovak secret political police – the State Security (the StB) – in the Pardubice Region between 1945 and 1953. The research was focused on the establishment, formation, organizational structure, staffing and the main aims of the activity of the Pardubice regional unit of the StB. The issue was approached from a broader context, in connection with the development of local structures of the state administration and the Communist Party of Czechoslovakia in the extremely escalated phase of the Cold War and the increasing repression of the state's power structures against the people.

KEYWORDS

the State Security, the Pardubice Region, the Communist Party of Czechoslovakia, illegal activity, intelligence, the Pardubice District Office of the StB, the Regional Headquarters of the Pardubice StB, the Regional Administration of the Pardubice StB.

Obsah

1. ÚVOD	1
1.1. Cíle výzkumu	2
1.2. Dosavadní stav bádání.....	2
2. Metodologická východiska, prameny a literatura.....	7
2.1. Předmět výzkumu: jiná politická policie Státní bezpečnost	7
2.2. Struktura práce, archivní prameny a literatura	13
3. Zkoumaná oblast – teritorium, hospodářství, politická a sociální diferenciacie	17
3.1. Teritoriální a časové vymezení zkoumané oblasti.....	18
3.2. Přírodní poměry.....	22
3.3. Historický exkurz	23
3.4. Hospodářské poměry	26
3.5. Stručný nástin politických a sociálních poměrů ve vztahu k vývoji KSČ ve zkoumané oblasti	42
4. Pardubicko v období Česko-Slovenska a za nacistické okupace	51
4.1. Období „druhé republiky“	51
4.2. Okupace Pardubicka – správní aparát a bezpečnostní složky	54
4.2. Stručný nástin odboje na Pardubicku	66
4.2.1. Operace Silver A	69
4.2.2. Komunistický odboj	71
4.2.3. „Partyzánská brigáda Jan Hus“ a skupina „Bílá hora“	75
5. Osvobození Pardubic a první státobezpečnostní opatření	78
5.1. Události související s retribučním soudnictvím a vysídlením Němců.....	91
5.2. „Společenstvo se rozpadá“	101
5.3. „První měření sil“	104
6. Organizace oblastních útvarů SNB a StB v Pardubicích.....	106
6.1. Oblastní zpravodajská odbočka v Pardubicích.....	115
7. Únor 1948 a poměry na Pardubicku.....	122
8. Zavedení krajského územněsprávního členění a organizace StB v letech 1948 až 1953.....	128
8.1. Ministerstvo národní bezpečnosti.....	135
9. První pardubický „monstrproces“ a činnost KV StB v Pardubicích	139
9.1. Vražda	139
9.2. Hana Krupková a případ „Jan Žemla a spol.“	144
10. KV StB Pardubice v prvním roce existence za Ladislava Němce a Františka Polanského.....	150
10.1. Tristní poměry na KV StB Pardubice.....	150
10.2. Snahy o nápravu	153
10.2.1. Zavedení režimových opatření u KV StB Pardubice.....	157
10.2.2. Věznice KV StB	159

10.3. Struktura a poměry na KV StB za Františka Polanského	160
10.3.1. Nová budova KV StB a organizace státobezpečnostní služby v okresech	165
10.3.2. Problémy s kázní příslušníků a odvolání velitele F. Polanského.....	166
11. KV StB za Karla Filky (1. říjen 1949 až 1. květen 1951)	168
11.1. Vybudování útvaru	169
11.1.1. „Akce K“ („kláštery“) na Pardubicku	170
11.1.2. Početní stav mužstva u KV StB Pardubice a struktura jednotlivých oddělení	172
11.1.3. „Styční orgánové“ KV StB Pardubice a bezpečnostní referenti průmyslových závodů .	176
11.2. Krajská bezpečnostní pětka	178
11.2.1. TNP, vězeňský ústav a pardubická ženská věznice.....	180
11.2.2. „Protistátní skupiny“ a zastrasování obyvatelstva kraje.....	184
11.3. Budování agentury na KV StB Pardubice	187
11.4. Vztahy mezi Státní a Veřejnou bezpečností na Pardubicku	192
11.5. Krajský výbor KSČ – kauzy „Kotrch“ a „Beran“	196
12. Krajská správa StB za Viktora Hladného a Antonína Němečka	203
12.1. Krajské velitelství StB – Krajská správa StB Pardubice za Viktora Hladného	204
12.1.2. Početní stavy, organizační struktura a stav agenturní sítě	206
12.2. „Akce Kulak“ na Pardubicku	209
12.3. „Bohumil Eliáš a spol.“	211
12.3. Akce „Lichnice“	214
12.4. Operativní skupiny „A“ a „B“	216
12.5. Bílá legie.....	218
12.6. Nástup velitele Antonína Němečka.....	219
12.7. „Průmyslová diverze“ a stav agentury na KS StB Pardubice.....	221
12.7.1. „Sabotáže“ v Synthesii	221
12.8. Zánik Krajské správy StB a vznik Krajské správy ministerstva vnitra KS MV Pardubice....	223
13. Závěr.....	225
14. Summary	234
15. Seznam použitých pramenů a literatury:	236
16. Seznam zkratk.....	266
17. Tabulková a obrazová příloha	273

1. ÚVOD

U příležitosti čtyřicátého výročí vzniku Sboru národní bezpečnosti (dále jen často SNB) a Dne SNB, jenž od roku 1975 pravidelně připadal na 17. dubna, zahájil federální ministr vnitra Československé socialistické republiky JUDr. Vratislav Vajnar (1930–?) v Muzeu SNB a vojsk ministerstva vnitra (Vojsk MV) dne 16. dubna 1985 výstavu *Sloužíme socialistické vlasti* spojenou s odhalením plastiky *Matka vlast plačící* národního umělce Tibora Bártfaye věnovanou tři sta devadesáti padlým příslušníkům SNB. Slavnostní akci předcházelo oficiální setkání s Generálním tajemníkem Ústředního výboru Komunistické strany Československa (dále jen často ÚV KSČ), prezidentem Gustávem Husákem (1913–1991) na Pražském hradě. Ve slavnostním projevu k přítomné delegaci, jenž nijak nevybočoval z dobových ideologických a propagandistických schémat, shrnul federální ministr vnitra základní úlohy jednotného bezpečnostního sboru a jeho historicky nezastupitelnou úlohu ve čtyřicetiletém zápasu proti „vnitřním“ a „vnějším“ nepřátelům [...] „*Sbor národní bezpečnosti pod vedením Komunistické strany Československa obstál ve všech rozhodujících třídních zápasech. Svoje úkoly při realizaci bezpečnostní politiky Komunistické strany Československa a socialistického státu může úspěšně plnit především proto, že v jeho činnosti je důsledně uplatňována vedoucí úloha Komunistické strany Československa a upevňováno jeho úzké sepětí s dělnickou třídou a ostatními pracujícími. Sbor národní bezpečnosti je třídně pevný, politicky vyspělý a odborně připravený mocenský orgán socialistického státu, schopný úspěšně plnit i současné náročné úkoly ochrany naší společnosti proti rozvratné činnosti rozvědek imperialistických států a jejich domácím přímým i nepřímým pomahačům i proti kriminální a jiné trestné činnosti vnitřních asociálních živlů.*“¹

Jednotně organizovaný a vojenským způsobem řízený Sbor národní bezpečnosti představoval jeden ze základních pilířů, o něž opíral vládnoucí československý komunistický režim svoji moc. Byl zdrojem „revolučních“ a „bojových“ tradic, k němuž se odkazovala oficiální propaganda, a během své existence zásadním způsobem ovlivňoval každodenní život milionů obyvatel komunistického, resp. socialistického Československa. Výsadní postavení v něm zaujímal jeho neuniformovaná složka, spojující v sobě od 1. ledna 1948 výkonnou a zpravodajskou činnost, obávaná tajná politická policie – Státní bezpečnost (dále jen často

¹ Pro spolehlivou ochranu zájmů našeho lidu a státu: 40 let od vzniku Sboru národní bezpečnosti. In: *Rudé právo*. Praha: ÚV KSČ, 1985, roč. 65, č. 90 ze dne 17. 4. 1985, s. 1 (dále jen *Rudé právo*).

StB), jež se stala privilegovanou ochránkyní režimu v čele s Komunistickou stranou Československa (dále jen často KSČ).²

1.1. Cíle výzkumu

Předkládaná disertační práce si klade za cíl popsat vznik, vývoj a fungování útvaru StB na teritoriu někdejšího pardubického politického okresu z období 1945–1948 a kraje z let 1949–1953 a analyzovat jeho činnost v širších regionálních souvislostech vztahujících se k aktivitám místních funkcionářů veřejné správy a KSČ.

Odpovědi budeme hledat především na tyto základní otázky:

- V jakém prostředí, za jakých okolností a kým byla formována první poválečná státobezpečnostní služba na Pardubicku? Jaký byl osud těchto osob?
- Jak probíhala ve vymezené oblasti poválečná retribuce a jak se promítla do státobezpečnostní služby? Kdy vznikly první oblastní útvary StB v Pardubicích?
- Kdy došlo v Pardubicích k ustavení krajského útvaru StB a jaké okolnosti ovlivnily jeho počáteční vývoj?
- Potýkala se pardubická StB s nějakými problémy? Pokud ano, s jakými?

V obecné rovině se pak budeme snažit popsat organizační strukturu, personální složení velitelských postů a přiblížit hlavní náplň činnosti pardubické StB.

1.2. Dosavadní stav bádání

Přestože byly krajské útvary StB považovány za jakési útvary „frontového boje proti třídnímu nepříteli“ či za „[...] základní výkonnou jednotku služby státně bezpečnostní, kterou pracující lid sleduje úmysly a odráží útoky vnějšího a vnitřního nepřítele, včetně útoků a podvrtných činů zrádců a rozvratníků, kterými má být ohrožen politický nebo hospodářský základ státu...“³ nebyla jim v dosavadních odborných pracích věnována náležitá pozornost. Texty přibližující v komplexní rovině organizaci, fungování a činnost pardubických útvarů StB ve vymezeném období neexistují,⁴ což bylo jedním ze základních kritérií pro volbu tématu.

² KAPLAN, Karel. *Protistátní bezpečnost 1945–1948. Historie vzniku a působení StB jako mocenského nástroje KSČ*. Praha: Plus a Albatros Media, 2015, s. 11; TOMEK, Prokop. *Okres na východě 1960–1989. Občané a nejnižší článek Státní bezpečnosti na příkladu okresu Havlíčkův Brod*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 9.

³ FROLÍK, Jan. Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989. In: *Sborník archivních prací*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČR (AMV), 1991, roč. 41, č. 2, s. 465.

⁴ Pardubická StB figuruje v okrajové míře především v případových studiích zabývajících se perzekucí, rezistencí či odbojem vybraných protirežimních skupin na Pardubicku. Srov. např. KOKES, Luboš. Průhon v březové aleji

V jeho řádném zpracování sleduje autor přínos tuzemskému historickému bádání zabývajícímu se soudobou regionální historií Pardubicka a činností tajné komunistické politické policie.

Původní záměr zabývat se fenoménem tajných spolupracovnic či obecnější problematikou spojenou s budováním tzv. agenturní sítě (zkr. agentury) v letech 1945–1960 se ukázal jako prozatím neproveditelný. Stěžejní překážkou byla neexistence relevantních odborných textů vztahujících se k poválečnému vývoji, organizaci a činnosti pardubického státně bezpečnostního útvaru. Pro období počátku padesátých let navíc chybí evidenční pomůcky tajných spolupracovníků,⁵ což bylo další komplikací při realizaci prvotního cíle. Jak uvidíme v samotném textu, agentura u pardubické StB na přelomu čtyřicátých a padesátých let prakticky neexistovala a její vývoj byl dlouhodobější záležitostí. Z tohoto důvodu se autor rozhodl změnit zaměření výzkumu a soustředit se na vývoj, organizaci a činnost pardubické StB, neboť nejdříve je nutné „vybudovat kvalitní základy a solidní konstrukci domu“, teprve poté je možné zaměřit se na jednotlivé „místnosti a vybavení“.

Dosavadní odborná literatura se v drtivé míře soustředila na historii centrálních a řídicích útvarů a zkoumala organizační vývoj StB (resp. SNB a MV) v celostátním měřítku. Stranou pak nezůstaly personální („kádrové“) záležitosti vrcholných a vyšších příslušníků sboru a s nimi spojené aktivity týkající se jak výstavby bezpečnostního aparátu, tak zejména příprav politických procesů v období padesátých let.⁶ Historii regionálních útvarů StB se doposud věnoval omezený počet autorů.

volá Chrudimsko: protikomunistická rezistence Františka Mejtského a jeho rodiny. In: *Securitas imperii*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů (ÚSTR), 2016, č. 28, s. 200–228; TÝŽ, Hana Krupková: příběh ženy mezi dvěma totalitami. In: ROKOSKÝ Jaroslav (ed.): *Vysokoškoláci o totalitě 2011. Sborník oceněných studentských prací*. Praha: ÚSTR, 2012, s. 197–224; PULEC, Martin. Agenturní činnost Mileny Markové. In: *Securitas imperii: Sborník k problematice bezpečnostních služeb*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu (ÚDV), 2001, č. 7, s. 252–285; TÝŽ, Příspěvek k pozadí „pardubických procesů“. In: *Securitas imperii: Sborník k problematice 50. let*. Praha: ÚDV, 2005 č. 12, s. 133–171.

⁵ Podrobně srov. FROLÍK, Jan. Pasti na lustrační pouti. In: *Střední Evropa. Revue pro středoevropskou kulturu a politiku*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, č. 33, s. 63–77.

⁶ SVOBODA, Libor. Státní bezpečnost v Českobudějovickém kraji v roce 1953. In: SVOBODA, Libor – PETRÁŠ, Jirí. *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*. Praha: ÚSTR, 2014, s. 52.

Jedná se především o monografie či sborníkové studie Prokopa Tomka⁷, Libora Svobody⁸, Pavla Žáčka⁹ či na Slovensku Jerguše Sivoše¹⁰, kteří jsou zároveň předními tuzemskými (resp. zahraničními) odborníky na problematiku Státní bezpečnosti. Z hlediska časového vymezení byly pro naši práci nejrelevantnější texty dlouholetého historika Ústavu pro studium totalitních režimů (dále jen často ÚSTR) Libora Svobody, jenž svoji pozornost zaměřuje částečně také do námi vymezeného období. Jeho teritoriální zájem však spadá do oblasti jižních Čech, resp. na Českobudějovicko, které bylo na rozdíl od Pardubicka pohraničním územím, což do činnosti státobezpečnostních složek přinášelo další specifika, související zejména s ochranou státních hranic a spoluprací s příslušníky Pohraniční stráže. Z dalších autorů je možno jmenovat ještě archiváře Radima Krupicu, jenž provedl sondu do fungování StB ve vyškovském okrese.¹¹

Co se obecného bádání o dějinách československého komunistického bezpečnostního aparátu týče, je nutné oddělit práce z období před a po roce 1989. Před listopadovými událostmi byly dějiny SNB (případně jeho státobezpečnostní složky) doménou dlouholetých příslušníků ministerstva vnitra, členů KSC a lektorů fakulty StB při Vysoké škole SNB v Praze, pplk. Vlastislava Kroupy (1922–?)¹², plk. Aloise Císaře (1927–?), pplk. Oty Holuba (1930–?) a dalších.¹³

⁷ TOMEK, Prokop. *Okres na východě 1960–1989. Občané a nejnižší článek Státní bezpečnosti na příkladu okresu Havlíčkův Brod*, c. d. Autor vycházel z kvalifikačních prací obhájených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Viz TÝŽ, *Okres na východě 1960–1989. Občané a nejnižší článek Státní bezpečnosti na příkladu okresu Havlíčkův Brod*. Diplomová práce (ved. Jan Rychlík). Praha: Univerzita Karlova, 2006; TÝŽ, *Okres na východě 1960–1989. Občané a nejnižší článek Státní bezpečnosti na příkladu okresu Havlíčkův Brod*. Rigorózní práce (ved. Milan Hlavačka). Praha: Univerzita Karlova, 2006.

⁸ SVOBODA, Libor. Jižní Čechy v předvečer sametové revoluce pohledem StB. Správa StB České Budějovice v roce 1989 v boji proti vnitřnímu nepříteli. In: VALEŠ, Lukáš – PETRÁŠ, Jiří a kol.: *Sametová revoluce v českých obcích, městech a regionech aneb 25 let poté*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2014, s. 35–63; TÝŽ, *Státní bezpečnost v Českobudějovickém kraji v roce 1953*, c. d., s. 52–77; TÝŽ, *Bezpečnostní a ekonomická situace v Jihočeském kraji a okrese Jindřichův Hradec v roce 1989*. In: VALEŠ, Lukáš – PETRÁŠ, Jiří a kol.: *Rok 1989 v jižních Čechách*. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích ve spolupráci s Vysokou školou evropských a regionálních studií, 2015, s. 97–118; TÝŽ, *Tajní spolupracovníci Státní bezpečnosti na území bývalého Českobudějovického kraje v polovině padesátých let minulého století*. In: Jihočeský sborník historický. České Budějovice: Jihočeské muzeum, 2016, roč. 85, s. 313–341.

⁹ ŽÁČEK, Pavel. Proti vnitřnímu nepříteli. Nástin činnosti správy StB České Budějovice v roce 1989. In: *Jihočeský sborník historický*. České Budějovice: Jihočeské muzeum, 2004, roč. 73, s. 215–230.

¹⁰ SIVOŠ, Jerguš. Teritoriálne útvary ŠtB na Slovensku v rokoch 1948–1953. In: *Securitas Imperii*. Praha: ÚSTR, 2012, č. 21, s. 48–88.

¹¹ KRUPICA, Radim. Pohled do struktur nejnižšího článku komunistické tajné policie: Státně bezpečnostní složka v okrese Vyškov 1945–1960. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek*. Praha: Archiv bezpečnostních složek (ABS), 2014, č. 12, s. 55–100.

¹² Od 1. 1. do 31. 7. 1952 působil v hodnosti kapitána jako zástupce náčelníka Krajského velitelství StB v Pardubicích (viz níže v textu).

¹³ CÍSAŘ, Alois. *Sborník dokumentů ke vzniku a vývoji SNB v letech 1945–1948*. Praha: Správa vědy a školství FMV, 1974; TÝŽ (ed). *Československý bezpečnostní aparát v letech 1945–1970: soupis článků z vybraných*

Jejich publikace, spadající dílem do tzv. literatury faktu,¹⁴ dílem si činící nárok na „odbornost“, z dnešního pohledu před objektivní vědeckou kritikou neobstojí. I přes některé přínosnější pasáže či edice méně dostupných dokumentů neměla jejich díla pro náš text zásadnější význam. Jediným cílem těchto prací totiž byla glorifikace, apologetika a propagandistické vyobrazení činnosti SNB (resp. StB) s jeho „dějinnou úlohou“ boje proti „třídnímu nepříteli“.¹⁵

Relevantní odborné historické bádání o dějinách StB (resp. SNB) započalo s příchodem 90. let 20. století. Zásadní podíl na vzrůstající produkci měly jednak přijaté legislativní normy a s nimi spojené zpřístupňování dokumentů bývalých bezpečnostních složek z archivu ministerstva vnitra, jednak prošetřované zločiny představitelů nomenklaturních a bezpečnostních kádrů komunistického režimu, doplněné o množící se rozhovory s pamětníky perzekuce a protikomunistického odboje (metoda Oral History), popř. o omezené množství svědectví příslušníků někdejších bezpečnostních sborů či armády. V důsledku vzniku specializovaných pracovišť a historických kolektivů z Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd (ÚSD), Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu kriminální policie a vyšetřování (ÚDV), Vojenského historického ústavu (VHÚ), Archivu bezpečnostních složek (dále jen často ABS) a Ústavu pro studium totalitních režimů (na Slovensku Ústavu paměti národa) začala vycházet odborná periodika či ediční řady zabývající se problematikou komunistické tajné politické policie. Stejně tak se profilyovaly i stati renomovaných archivářů, historiků a badatelů zaměřujících se jak na vývoj a organizační struktury StB, tak na metody jejich aktivit souvisejících především s tajnými spolupracovníky. Syntéza dějin StB prozatím

československých periodik k problematice ministerstva vnitra a jeho bezpečnostních složek od 21. srpna 1968 do 30. dubna 1969. Praha: Tiskový odbor sekretariátu MV ČSSR, 1975; CÍSAŘ, Alois – HOLUB, Ota – KROUPA, Vlastislav. *Tradice Sboru národní bezpečnosti (Základní skripta k historii SNB 1945–1970)*. Praha: Federální ministerstvo vnitra, Správa vědy a školství, 1977; CÍSAŘ, Alois – VITOUŠOVÁ, Petra. *Historie MV a SNB v základních datech*. Praha: Správa pro politickovýchovnou, vzdělávací, kulturní a propagační činnost Federálního ministerstva vnitra, 1978; HOLUB, Ota – KROUPA, Vlastislav. *Bojové tradice SNB – trvalý zdroj zkušeností a poučení pro mladou generaci*. Praha: Ideologické oddělení ÚV SSM, 1982; KROUPA, Vlastislav (ed.). *Únor a československé ozbrojené síly. Sborník věnovaný 25. výročí Vítězného února*. Praha: Naše vojsko, 1973; TÝŽ, *Lidové milice a Sbor národní bezpečnosti v únoru 1948*. Praha: Rudé právo, 1973; TÝŽ, K některým otázkám vzniku a vývoje Sboru národní bezpečnosti v letech 1945–1948. In: *Sborník historický*. Praha: Academia, č. 22, 1974; TÝŽ, *Z historie Sboru národní bezpečnosti. Na pomoc propagandistické práci ve Sboru národní bezpečnosti*. Praha: Redakce ústředního časopisu FMV, 1974; TÝŽ (ed.), *Cesta k lidové bezpečnosti. Věnováno 30. výročí zrodu Sboru národní bezpečnosti: sborník*. Praha: Naše vojsko, 1975; TÝŽ, *Sbor národní bezpečnosti 1945–1948*. Praha: Naše vojsko, 1977; TÝŽ (ed.), *Bezpečnostní politika KSČ. Výbor z usnesení a dokumentů nejvyšších stranických orgánů z období od 8. do 15. sjezdu KSČ*. Praha: Naše vojsko, 1980; TÝŽ (ed.), *Historie SNB v dokumentech. Sborník*. Praha: Naše vojsko, 1985; SNÍTIL, Zdeněk a kol. *Stručný přehled dějin SNB*. Praha: Správa pro politickovýchovnou, vzdělávací, kulturní a propagační činnost FMV, 1981.

¹⁴ CÍSAŘ, Alois – HOLUB, Ota. *Příběhy věrnosti a cti*. 2. dopl. vyd. Praha: Naše vojsko, 1987.

¹⁵ Srov. KOUDELKA, František. *Státní bezpečnost 1954–1960 (Základní údaje)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR (ÚSD), 1993, s. 7.

stále chybí. Za základní odbornou literaturu je nutné považovat průkopnické monografie koryfeje tuzemského bádání (nejen) o vývoji a činnosti StB Karla Kaplana¹⁶.

Z hlediska základního popisu organizačního složení a působení v námi sledovaném období jsme vycházeli z děl Jana Frolíka¹⁷, Františka Koudelky¹⁸ a Jiřiny Dvořákové¹⁹. dalších autorů, kteří se dlouhodobě věnují (nebo věnovali) problematice československé tajné policie (popř. armády) ve vymezeném období, je nutné zmínit Milana Bárta²⁰, Libora Bílka²¹, Jana Kalouse²², Petra Cajthamla²³ a Jana Peška²⁴.

¹⁶ Především KAPLAN, Karel. *Nebezpečná bezpečnost*. Brno: Doplněk, 1999; TÝŽ, *Protistátní bezpečnost 1945–1948. Historie vzniku a působení StB jako mocenského nástroje KSČ*. Praha: Plus, 2015. Dále např. TÝŽ, *Sovětské poradce v Československu 1949–1956*. Praha: ÚSD, 1993; KAPLAN, Karel – PACL, Vladimír. *Tajný prostor Jáchymov*. České Budějovice: ACTYS, 1993; TÝŽ, *Komunisté v československé Bezpečnosti v boji o moc*. In: *Soudobé dějiny*. Praha: ÚSD, 1994, roč. 1, č. 4–5, s. 517–522; TÝŽ, *Pět kapitol o Únoru*. Brno: Doplněk, 1997; KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 2. vyd. Brno: Barrister & Princpal, 2008.

¹⁷ FROLÍK, Jan. Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989. In: *Sborník archivních prací*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČR, 1991, roč. 41, č. 2, s. 448–510; TÝŽ, Plukovník Antonín Prchal a jeho doba. In: *Minulostí Západočeského kraje*. Ústí nad Labem: Albus international, 1996, roč. 31, s. 129–186; FROLÍK, Jan. Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989. In: *Sborník archivních prací*. Praha: Odbor archivní správy Ministerstva vnitra ČR, 2002, roč. 52, č. 2, s. 371–520.

¹⁸ KOUDELKA, František. *Státní bezpečnost v letech 1954–1968 (základní údaje)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993; KOUDELKA, František – SUK, Jiří. *Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období pražského jara 1968: leden – srpen 1968*. Brno: Doplněk, 1996.

¹⁹ DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953. Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2007; TÁŽ, Bedřich Pokorný – vzestup a pád. In: *Sborník Archivu ministerstva vnitra*, č. 2. Praha: Odbor archivní a spisové služby MV ČR, 2004, s. 233–279.

²⁰ BÁRTA, Milan, ed. *Inspekce ministra vnitra v letech 1953–1989. Výběr dokumentů*. Praha: ÚSTR, 2009; BÁRTA, Milan – KALOUS, Jan – POVOLNÝ, Daniel a kol. *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953–1989*. Praha: Academia, 2017. Včetně dalších prací autora.

²¹ BÍLEK, Libor. Agenturní centrála Státní bezpečnosti a pokus plánovat agenturně-operativní práci v roce 1950. In: *České, slovenské a československé dějiny 20. století*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2012, roč. 7, s. 125–136; TÝŽ, Regionální rezidenti. Metoda vnitřního zpravodajství ministerstva vnitra v roce 1948. In: *Paměť a dějiny*. Praha: ÚSTR, 2014, roč. 8, č. 2, s. 78–88; TÝŽ, Agenturní centrála Státní bezpečnosti a její vedoucí Erich Mach. Poznámky k fungování sítě tajných spolupracovníků v letech 1948–1950. In: *Securitas Imperii*. Praha: ÚSTR, 2014, č. 25, s. 132–182.

²² KALOUS, Jan. *Instruktažní skupina StB v lednu a únoru 1950. Zákulisí případu Čihošť*. Praha: ÚDV, 2001; TÝŽ, Štěpán Plaček. In: *Sborník Archivu ministerstva vnitra*. Praha: Odbor Archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra ČR (OASMV), 2006, č. 4, s. 107–148; TÝŽ, Štěpán Plaček. *Život zpravodajského fanatika ve službách KSČ*. Praha: ÚSTR, 2010; TÝŽ, Rok 1953 v životě ministerstva národní bezpečnosti a ministerstva vnitra. In: PETRÁŠ, Jiří – SVOBODA, Libor, eds.: *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*, c. d., s. 19–26. Včetně dalších prací autora.

²³ CAJTHAML, Petr. Polopravdy a lži. Propaganda a dezinformace StB. In: BABKA, Lukáš – VEBER, Václav, (eds.). *Za svobodu a demokracii III. Třetí (protikomunistický) odboj*. Hradec Králové: Evropské hnutí v České republice – Univerzita Hradec Králové – Ústav filosofie a společenských věd v nakl. M&V, 2002, s. 177–190; TÝŽ, Profesionální lháři (Aktivní opatření čs. rozvědky do srpna 1968). In: *Sborník Archivu ministerstva vnitra*. Praha: OASMV, 2006, č. 4, s. 9–41; TÝŽ, Komunistický policista a minulost. In: *Sborník Archivu ministerstva vnitra*, č. 4, Praha: OASMV, 2006, s. 89–106; TÝŽ, Antonín Prchal (1923–1996). In: *Securitas Imperii*. Praha: ÚDV, 2006, č. 13, s. 113–115.

²⁴ PEŠEK, Jan. *Štátna bezpečnosť na Slovensku: 1948–1953*. 2. vyd. Bratislava: Veda, 1999.

2. Metodologická východiska, prameny a literatura

2.1. Předmět výzkumu: jiná politická policie Státní bezpečnost

„Lidově demokratická republika Československá, obrozená utrpením okupace, války a bojem za svobodu, nemůže si dovolit, aby trpěla doma nebo kdekoliv jinde činnost osob, organizací nebo hnutí, která by usilovala o to, aby výsledek osvobozovacího boje a národní revoluce byl mařen. Vláda republiky svým prohlášením ze dne 5. IV. 1945 slavnostně prohlásila, že formou tohoto státu bude republika nejen demokratická, ale skutečně lidová“ [...] „Vznešený úkol, chrániti bezpečnost státu uvnitř a tím tedy též politická, hospodářská a sociální práva lidu, je nyní svěřen státně bezpečnostní složce Sboru národní bezpečnosti.“²⁵

Tajné či zpravodajské služby jsou specifickými složkami bezpečnostního aparátu zřizované za účelem získávání, shromažďování a vyhodnocování informací důležitých pro stát.²⁶ Jejich činnost a metody práce odjakživa přitahovaly lidskou pozornost a staly se nejen vděčnými náměty literární a filmové tvorby á la James Bond, ale také předmětem vášní, sporů a spekulací jak odborné, tak laické veřejnosti. Vývoj tajných služeb šel ruku v ruce s mocenskými zájmy vládnoucích garnitur, jejich zahraniční i vnitřní politikou, rozvojem státní správy a vojensko-strategickými plány armády. Obrana státních útvarů proti vnějšímu nepříteli a vnitřním konfliktům i ochrana hospodářského a finančního systému, se nikdy neobešly bez určitých „speciálních“ znalostí a v kontextu s dnešními potřebami mocenské politiky zůstává základní využití tajných služeb od nejstarších dob principiálně neměnné.²⁷

Státní bezpečnost byla československou tajnou politickou policií propojující od konce roku 1947 zpravodajskou a policejní výkonnou činnost (např. vyšetřování). Syntéza těchto dvou funkcí ji zcela zásadně odlišovala od zpravodajských služeb demokratických politických systémů.²⁸ „Tajná“ byla proto, že základní metodou její činnosti, stejně jako u všech jiných tajných služeb, byla konspirace (lat. *conspiratio* – spiknutí), tj. utajování úkolů, způsobu práce, prováděných akcí či identit osob pracujících v její prospěch.²⁹ „Politická“ funkce souvisela se stíháním „politicky motivované“ trestné činnosti. S projevy tohoto druhu perzekuce

²⁵ WAIS, Miroslav. Státní bezpečnost. In: *Osvěta SNB. Měsíčník Sboru národní bezpečnosti*. Praha: Cíl, 1946, roč. 1, č. 5, s. 1.

²⁶ POKORNÝ, Ladislav. *Zpravodajské služby*. Praha: Auditorium 2012, s. 9.

²⁷ CHURÁŇ, Milan a kol. *Encyklopedie špionáže: Ze zákulisí tajných služeb, zejména Státní bezpečnosti*. 2. vyd. Praha: Libri, 2000, s. 7; ROEWER, Helmut – SCHÄFER, Stefan – UHL, Matthias. *Encyklopedie tajných služeb ve 20. století*, úvod Pavel Žáček. Praha: Euromedia Group, k. s. – Knižní klub v edici Universum, 2006, s. 5.

²⁸ TOMEK, Prokop. *Okres na Východě 1960–1989*, c. d., s. 15–16.

²⁹ CHURÁŇ, Milan a kol. *Encyklopedie špionáže: Ze zákulisí tajných služeb, zejména Státní bezpečnosti*, c. d., s. 7; ROEWER, Helmut – SCHÄFER, Stefan – UHL, Matthias. *Encyklopedie tajných služeb ve 20. století*, c. d., s. 5.

se můžeme setkat v každém politickém systému. Je však nutno rozlišovat o jaký režim se jedná, koho považuje za své ideologické odpůrce a jaké formy projevu potírá jako nepřátelské. **Zatímco původním posláním Státní bezpečnosti bylo vyšetřovat a stíhat delikty z dob okupace a zabránit různým „pátým kolonám“ v narušování státní integrity** (jak tomu bylo před válkou např. v případě ozbrojených formací Sudetoněmecké strany), po postupném ovládnutí jejích struktur komunisty se v její činnosti uplatňovala **politická hlediska vycházející z bezpečnostních zájmů KSČ, tj. ochrany stability její moci.**³⁰

„Státní bezpečnost patřila k nosným sloupům a k hlavní opoře komunistického režimu, její úkoly a cíle, jakož i metody její práce se během jejího trvání měnily, ale vždy ochraňovala režim, právě existující podobu moci“ [...] „Tragicky zasáhla do osudů statisíců občanů a do života celé společnosti. Její činnost byla mnohotvárná a ovlivnila všechny oblasti společenského života.“³¹

StB byla v roce 1945 ustanovena jako výkonná složka ministerstva vnitra podléhající zemským, okresním a městským národním výborům mající za úkol součinnost při šetření zločinů z dob okupace (dobovou terminologií tzv. národní očistu) a provádění veškerých vyšetřování a zásahů proti osobám a skupinám, jež byly vyhodnoceny jako nebezpečné pro vnitřní politickou a hospodářskou soustavu státu. V této době od ní bylo odděleno civilní zpravodajství, které v nejvyšší instanci zajišťoval odbor pro politické zpravodajství ministerstva vnitra. Již v tomto období byla proklamována nutnost jejího preferovaného postavení v budoucím jednotném SNB, což nakonec platilo až do jejího zániku v roce 1990.

„Vznešený úkol, chrániti bezpečnost státu uvnitř a tím tedy též politická, hospodářská a sociální práva lidu, je nyní svěřen státně bezpečnostní složce Sboru národní bezpečnosti. Z toho vyplývá, že postavení státně bezpečnostní složky bude v mnohém směru ve sboru přednostní. Tato složka je budována zcela nově a s mnohými těžkostmi, a je třeba, aby všude proniklo vědomí její svrchované důležitosti v zájmu státu a lidu.“³²

Po únorovém komunistickém převratu v roce 1948 bylo z formálního hlediska úkolem StB vyhledávání, sledování, kontrola, vyšetřování a likvidace trestných činů zejména dle

³⁰ SVOBODA, Libor. Vyšetřovací spis Státní bezpečnosti. In: DOUŠEK, Roman a kol. *Archivní prameny v etnologickém výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 225–226; TOMĚK, Prokop. *Okres na Východě 1960–1989*, c. d., s. 15.

³¹ KAPLAN, Karel. *Nebezpečná bezpečnost*, c. d., s. 7.

³² WAIS, Miroslav. *Státní bezpečnost*, c. d., s. 2.

zák. č. 231/1948 Sb.³³ a později dle I. hlavy zvláštní části trestního zákona č. 86/1950 Sb. (včetně pozdějších předpisů).³⁴ Charakteristickým rysem platným takřka po celé období fungování StB byla úprava její organizace a struktury podzákonnými normami – rozkazy a nařízeními ministrů vnitra a národní bezpečnosti (v letech 1950 až 1953) nebo náčelníků jejich součástí.³⁵

Formou zákona bylo postavení StB prvně definováno v zák. č. 149/1947 Sb.³⁶ Norma, o jejíž znění se vedly tuhé boje mezi komunisty a národními socialisty, definitivně zrušila bývalé policejní úřady a namísto nich byl de iure vytvořen jednomu velení podřízený („jednotný“) Sbor národní bezpečnosti. Byl vojensky organizovaný, podléhal vojenskému služebnímu řádu a vojenským trestním zákonům a soudům. Skládal se z uniformované pořádkové služby, kriminální složky, bezpečnostního letectva a Státní bezpečnosti, jejíž působnost byla dle § 33, oddílu 5., vymezena následovně: „*Službou státní bezpečnosti se rozumí zajištění československé republiky před útoky na její svrchovanost, samostatnost celistvost a demokraticko-republikánskou státní formu, bezpečnost a obranu, dále zajištění osobní bezpečnosti ústavních činitelů a obrana proti hospodářskému vyzvědačství.*“ V období po únoru 1948 se z nového zák. č. 286/1948 Sb.³⁷ pojem Státní bezpečnosti zcela vytratil a v pozdějších předpisech zák. č. 70/1965 Sb. a zák. č. 40/1974 Sb. o ní nalezneme jen obecné formulace.³⁸

Z hlediska časového se budeme pohybovat v období třetí československé republiky (1945–1948), které se vyznačovalo obecným socializačním trendem („posunem doleva“) jdoucím napříč celoevropskou společností, „rusofilstvím“ značné části české společnosti

³³ Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, ze dne 6. 10. 1948 (s účinností od 24. 10. 1948). Před přijetím normy dle *Zákona č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky*, z dne 19. 3. 1923 (s účinností od 8. 4. 1923).

³⁴ Dle trestního zák. č. 86/1950 Sb. z 12. 7. 1950 (s účinností od 1. srpna 1950) se jednalo o oddíly 1 až 5 s §§ 78–129: **oddíl první – trestné činy proti základům republiky** (velezrada, sdružování proti republice, pobořování proti republice, podpora a propagace fašismu a podobných hnutí, sabotáž); **oddíl druhý – trestné činy proti bezpečnosti republiky** (vyzvědačství, ohrožení státního tajemství, věrolomnost, opuštění republiky, ohrožování zájmů republiky v cizině, podněcování k útočné válce); **oddíl třetí – trestné činy proti obraně vlasti** (válečné škůdnictví, válečná zrada, služba v cizím vojsku, najímání vojska); **oddíl čtvrtý – trestné činy proti ústavním činitelům** (vražda na ústavním činiteli, ublížení ústavnímu činiteli na zdraví, spolčení k útoku na ústavního činitele, násilí na ústavním činiteli, osobování pravomoci ústavního činitele, snižování vážnosti presidenta republiky, hanobení ústavního činitele); **oddíl pátý – trestné činy zvláště ohrožující pořádek ve věcech veřejných** (ohrožení hospodářského a služebního tajemství, útoky proti skupinám obyvatelů, nedovolené ozbrojování, nedovolená výroba a držení vysílací stanice, hanobení republiky, hanobení spojeneckého státu, hanobení národa a rasy, šíření poplašné zprávy, nepřátelské jednání proti republice).

³⁵ TOMEK, Prokop. *Okres na Východě 1960–1989*, s. 16.

³⁶ Zákon č. 149/1947 Sb., o národní bezpečnosti, ze dne 11. 7. 1947 (s účinností od 23. 8. 1947).

³⁷ Zákon č. 286/1948 Sb., o národní bezpečnosti, ze dne 30. 12. 1948 (s účinností od 1. 1. 1949).

³⁸ K legislativě týkající se StB viz podrobně TOMEK, Prokop. *Okres na Východě 1960–1989*, c. d., s. 15–16.

a „okleštěním“ demokratických institucí včetně politického systému fungujícího na bázi jednotné Národní fronty Čechů a Slováků vyhlášené dne 5. dubna 1945 v tzv. Košickém vládním programu.³⁹ Pro léta 1949 až 1953 se ocitneme v éře totalitního Československa (1949–1953), označovaného také jako tzv. zakladatelské období komunistického režimu či „období československého stalinismu“,⁴⁰ jež splňuje všech šest souběžně působících základních typologických znaků totalitního státu popsanych Carlem Joachimem Friedrichem a Zbigniewem Brzezinskym – oficiální ideologie, jediná masová politická strana splývající se státem, kontrola společnosti prostřednictvím tajné politické policie uplatňující teror, monopol na šíření a interpretaci informací, monopol na prostředky ozbrojené moci společně s kontrolou a centrálním řízením ekonomiky.⁴¹

V období let 1951 až 1953 se československý komunistický režim dostal do krize způsobené zejména ekonomickými faktory, které zapříčinily oddálení nastolení „socialisticky spravedlivé společnosti“ a rostoucí nespokojenost v řadách všech sociálních vrstev. V úspěšném zvládnutí krize sehrála nemalou roli také Státní bezpečnost, jež naplnula všechny síly k ochraně lidově demokratického státního zřízení a monopolního postavení KSČ, což bylo koneckonců úhelným kamenem její činnosti. V uvedené éře používali její příslušníci ke splnění vytyčených cílů jakýchkoliv prostředků, v čemž se odrážela sama podstata politického systému totalitního typu, jemuž sloužili. K běžným praktikám patřilo využívání „nezákonných metod“ (tzv. porušování socialistické zákonnosti) – nedodržování zákonů, fyzické a psychické mučení, provokace, únosy, cenzura, dezinformace, nedodržování procesních postupů atp.⁴²

Suchý výčet doplníme výpovědí muže, jenž tyto „metody“ pomáhal zavádět a posléze je i v hojné míře praktikoval, známého vraha a násilníka Miroslava Picha-Tůmy.⁴³ Jeho osoba

³⁹ Podrobně srov. např. VEBER, Václav. *Osudové únorové dny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 6n.

⁴⁰ KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1948–1953, 2. část. Zakladatelské období komunistického režimu*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1991, s. 5n.

⁴¹ Podrobně viz SVOBODA, Petr. *Provokace StB prováděné proti ilegálním skupinám třetího odboje v rámci akce Skaut. Provokace jako systém operativní práce StB na příkladu skupiny „Za svobodu“ v letech 1948–1951*. Disertační práce (ved. Jiří Hnilica). Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 2017, s. 14–15; FRIEDRICH, Joachim Carl – BRZEZINSKI, Zbigniew. Die allgemeinen Merkmale der totalitären Diktatur. In: Jesse, Eckhard (ed.): *Totalitarismus im 20. Jahrhundert: Eine Bilanz der internationalen Forschung*. Nomos, Baden-Baden 1999, s. 225–236.

⁴² TOMEK, Prokop. *Okres na Východě 1960–1989*, c. d., s. 15; CAJTHAML, Petr. Polopravda a lži: Propaganda a dezinformace StB. In: BABKA, Lukáš – VEBER, Václav (eds.): *Za svobodu a demokracii III: Třetí (protikomunistický odboj)*, c. d., s. 177–190; ŽÁČEK, Pavel. Odluky osob v padesátých letech: Únosy v režii československé Státní bezpečnosti. In: *tamtéž*, s. 117–141.

⁴³ Miroslav Pich zvaný „Tůma“ (1919–1995), politický komisař „Partyzánské brigády Jana Husa“ a poválečný komunistický politik. Po únoru 1948 se jako významný funkcionář StB podílel na provokacích a nezákonnostech včetně fyzické likvidace několika vyšetřovanců. Po roce 1953 byl krátce odsouzen za porušování socialistické zákonnosti, v roce 1956 mu byl trest změněn na podmíněný a v roce 1960 byl amnestován. V 90. letech během nového prošetřování komunistických zločinů spáchal sebevraždu. SVOBODA, Petr. *Odboj pod kontrolou Státní*

byla taktéž spjata s Pardubickem. Za druhé světové války působil jako politický komisař „Partyzánské brigády Jana Husa“ (o ní více v textu), která svou činností zasáhla značnou část regionu. Po okupaci se zapojil do aktivit politického zpravodajství s hlavním úkolem shánět informace a „kompromateriál“ na představitele nekomunistických stran (zejména Československé strany národně socialistické, dále jen často ČSNS). Na přelomu 40. a 50. let se k nim přidaly zvláštní akce v rámci II. sektoru skupiny BAa (Velitelství StB), mezi něž patřily provokace, únosy a vraždy. Pich-Tůma byl zatčen počátkem roku 1951 ve spojitosti s čistkami v StB souvisejícími s hledáním vnitřních nepřátel v KSČ a ve vězení provedl o své činnosti obsáhlá doznání, při nichž se snažil obhajovat svoje aktivity apologetikou o „oddaném bolševikovi“, jenž veškerý život podřídil stranickým zájmům. *„V tomto údobí jsem měl při řešení každého problému otázku ‚tak – co je důležitější, zachovat určitou humanitu anebo potříit nepřítele, ztratit čas anebo jednat rychle‘ a je však pravda, že naše tvrdé metody, které jsem zavedl, jsme používali i v případech, kde toho zapotřebí nebylo, a to byla moje opravdová chyba. Jakého výsledku jsem proti nepříteli dosáhl? 1) stále jsme hlídali a pronikali do takových 70 až 150 ilegálních organizací, 2) každý týden chytily tak 1–4 teroristy ze zahraničí, 3) měli evidenci a pátrali po původcích 200–300 ileg. druhů letáků, 4) byli ve zpravodajské hře s emigrací v zahraničí (získávali tak o ní dobré informace pro stranu a vládu), 5) ničili 2–5 ileg. přechodů přes hranice týdně. A při tomto zatížení měli ještě denně okolo 10–20 dálnopisů a 100–150 spisů k vyřizování, mimo agenturních schůzek apod. A přece se podařilo ilegalitu zdolat. Jak jsme to museli dělat, abychom na to stačili! Tzn. k čemu nás výše uvedené skutečnosti donutily. 1) při výsleších teroristů a vedoucích illeg. skupin, když jasně zapírali, jsme používali bití – neměli jsme čas na pozvolné a úmorné výslechy, 2) vozili nepřítele do odlehlých chat (Krkonose – Zbraslav) a vydávali se za orgány CIC [Counter Intelligence Corps – americká vojenská kontrarozvědka] a tak se dozvídali o jeho činnosti, 3) zavírali ty nejdůležitější u sebe vedle v kanceláři a pomocí nich pronikali do celých sítí, ve kterých byli oni zapojeni, 4) kradli nepřítele (tj. tajné zatčení) a tak na něho psychologicky naléhali, aby mluvil, 5) sami po získání hesel chodili mezi ilegalisty a dávali jim takzvané rady, aby nepodnikali terorist. aktů, než jsme je mohli zlikvidovat všechny, 6) napodobovali rukopisy, a tak usměrňovali činnost mezi vedením ileg. org. a odnožemi (např. ileg. org. Světлана a Vávra-Stařík).“ [...] „Stalo se však to, že když byl s. Šram zavražděn [Augustin Schramm], tak že bylo třeba pátrat po vrahovi, přinesl Kašina zprávu, že nějaký Petr Konečný z illeg. Chalupy [JUDr. Vlastislav Chalupa] o tom vrahovi ví. Nemeškali jsme a Konečného vzali.*

bezpečnosti. Provokace proti ilegálním skupinám třetího odboje na příkladu akce „Kühnel“. In: *Securitas imperii*. Praha: ÚSTR, č. 32, s. 175.

Ukázalo se však, že by bylo třeba zatýkat ještě další, a protože mezitím byl vrah (Choc) chycen, neudělalo se to. Konečného jsme ukryli též vedle našich kanceláří. Na starosti jej měl Antonín Liška a Ivan Achremenko, a to proto, že chtěl jít přes hranice a oni měli na starosti ilegální přechody“ [...] „Liška s Achremenkem pro přetíženost se o něho moc nestarali a já zase spoléhal na ně, a tak se Konečný dostal do katastrofálního zdravotního stavu. Nikam ho však nebylo možné dát, protože by určitě prozradil, že o ilegalitě Chalupy víme. A tak jsme se radili, co s ním (Kašina, Zelenka, Milén, Plaček, Čech a já). Nakonec jsme se všichni shodli i s Liškou na tom, že bude nejlepší jej krátkou cestou likvidovat a to už také proto, že by v zahraničí proti nám stejně bojoval, nepřítel to je, může nám prozradit krásně se rozvíjející akci s Chalupou [akce „Skaut“⁴⁴] a to jeho život za to nestojí a lékaře a léčení nemáme, ani vhodnou věznicí (spolehlivou vůbec žádnou), a tak dal Plaček [Štěpán Plaček] souhlas k likvidaci a Jindra Veselý, jak jsem později poznal o tom též věděl a nebyl proti – Čech dal pro něho šaty (montérky) a já s Liškou jsme to provedli [vraždu].“⁴⁵

Časové období jsme ukončili rokem 1953, jenž byl mezníkem dějin studené války mezi Východem a Západem. Počátkem roku 1953 došlo k úmrtí „otců zakladatelů“ Josifa Vissarionoviče Stalina (1878–1953) a Klementa Gottwalda (1896–1953), jehož v prezidentské funkci nahradil předseda vlády Antonín Zápotocký (1884–1957), a do čela KSČ byl namísto generálního tajemníka postaven 1. tajemník ÚV KSČ Antonín Novotný (1904–1975). Řada nepokojů v zemích východního bloku spojená s otřesnými životními podmínkami donutila nejvyšší stranická a státní místa uvažovat do budoucna o nápravě ekonomické a sociální politiky. „Nový kurs“ se odrazil také v organizaci bezpečnostního aparátu, kde došlo k „zániku“ ministerstva národní bezpečnosti, kam bezpečnostní složky přešly v roce 1950, s jejich opětovným podřízením ministerstvu vnitra v září 1953.⁴⁶

Z ministerstva vnitra se stal skutečný moloch. V listopadu 1953 měl v centrálním aparátu i v krajských útvarech téměř sto tisíc zaměstnanců, z nichž na 85 % bylo členy KSČ. Z toho připadalo cca třináct tisíc na příslušníky Státní bezpečnosti, dvacet šest tisíc na Veřejnou bezpečnost a zbytek na další složky bezpečnostního sboru (Pohraniční stráž, Vojska MV, Sbor

⁴⁴ K ní viz více CHOLÍNSKÝ, Jan: Vlastislav Chalupa a Josef Kalvoda – dva osudy a dva odboje. In: VEBER, Václav – BUREŠ, Jan a kol.: *Třetí odboj. Kapitoly z dějin protikomunistické rezistence v Československu v padesátých letech 20. století*. Praha, Plzeň: Aleš Čeněk – ÚSTR – Metropolitní univerzita, 2010, s. 55–80; SVOBODA, Petr. Odboj pod kontrolou Státní bezpečnosti. Provokace proti ilegálním skupinám třetího odboje na příkladu akce „Kühnel“. In: *Securitas imperii*, c. d., s. 160–188.

⁴⁵ *Archiv bezpečnostních složek (ABS)*, fond (f.) Krajská správa MV Pardubice (B 5-6), karton (k.) 3, sign. 39-16 „Jan Hus – Ilegální skupina Pich-Tůma“, vlastnoručně psaná výpověď M. Picha-Tůmy z 19. 4. 1951, folio (fol.) 722–723, 726–727.

⁴⁶ Organizační strukturou a změnami v letech 1945 až 1953 se budeme zabývat v příslušných pasážích.

nápravných zařízení atp.). Do května 1954 dosáhlo z tisíce zaměstnanců ministerstva vnitra pouze sto devadesát osm osob vysokoškolského vzdělání (2,2 %), pět set třináct mělo maturitu (5,7 %) a situace na regionální úrovni byla ještě horší. Pouze cca 1 % příslušníků mělo středoškolské nebo vysokoškolské vzdělání, zatímco 31 % nedokončilo ani základní školní docházku.⁴⁷

Ke konci roku 1953 taktéž mizí ze slovníku ministerstva vnitra označení „Státní bezpečnost“ zavedené v létě 1948. Pro operativní a výkonné útvary ho do počátku 60. let nahrazuje pojem „operativní součásti ministerstva vnitra.“⁴⁸ Nově vytvořená organizační struktura na přelomu let 1953 a 1954 zůstala převážně nezměněná do poloviny šedesátých let a oproti předchozímu období představovala zcela nový systém. Napříště se již nepočítalo s „konstruováním“ velkých politických procesů a masovým zatýkáním, ale s cílenou kontrolou opozice, především za pomoci „agenturních sítí“.⁴⁹

V práci se také setkáme s fenoménem třetího protikomunistického odboje (viz „Akce Teroristé“, „Bohumil Eliáš a spol.“). Problematika rezistentních a odbojových aktivit je značně složitá a v námi vymezené oblasti nebyla, až na dílčí případové studie, doposud komplexně zpracována (což ovšem platí pro celé ČSR⁵⁰). Problematika třetího odboje musí být (nejen na Pardubicku) předmětem rozsáhlého samostatného výzkumu a v našem textu se omezíme pouze na případy, které byly v dané době z pohledu StB a krajských bezpečnostních struktur nejožehavější.

2.2. Struktura práce, archivní prameny a literatura

Vývoj pardubické StB budeme sledovat v širších souvislostech ve spojitosti s vývojem správních institucí, regionálních struktur KSČ a dalších bezpečnostních složek působících v letech 1945 až 1953 v oblasti Pardubicka. Zejména po válce se totiž výkonem státobezpečnostní služby zabývaly také partyzánské formace, kriminální policie a četnictvo. Později bude náš zájem soustředěn na oblastní a krajský útvar StB (v omezené míře také na

⁴⁷ BÁRTA, Milan. Finding a Way: State Security in the Period of Rudolf Barák, 1953–1961. In: GYARMATI, György – PALASIK, Mária (eds.): *Continuities – Discontinuities. Secret Services after Stalin's Death in Communist Central and Eastern Europe*. Budapest: Historical Archives of the Hungarian State Security, 2017, pp. 89–90.

⁴⁸ DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, c. d., s. 166.

⁴⁹ Podrobně srov. SIVOŠ, Jerguš. Reorganizácia bezpečnosti v roku 1953, c. d., s. 27–51; KALOUS, Jan. Rok 1953 v životě ministerstva národní bezpečnosti a ministerstva, c. d., s. 19–26.

⁵⁰ Průkopnická je v tomto smyslu práce zesnulého Václava Vebera. VEBER, Václav. *Třetí odboj. ČSR v letech 1948–1953*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2014. Naposledy se vymezení problematiky věnoval Petr Svoboda ve své skvělé disertaci. SVOBODA, Petr. *Provokace StB prováděné proti ilegálním skupinám třetího odboje v rámci akce Skaut. Provokace jako systém operativní práce StB na příkladu skupiny „Za svobodu“ v letech 1948–1951*, c. d.

složku národní bezpečnosti – uniformovanou Veřejnou bezpečnost⁵¹), kdy se za pomoci komparativní metody a kombinace synchronního i diachronního postupu pokusíme analyzovat jejich vývoj, strukturu a vzájemné působení.

Z hlediska neexistence relevantních odborných studií a mizivého množství sekundární literatury zabývající se Pardubickem na přelomu 40. a 50. let (pokud nepočítáme produkci komunistické historiografie, viz níže) byla heuristika založena v drtivé míře na primárním výzkumu dokumentů úřední provenience z Archivu bezpečnostních složek (ABS), Národního archivu (NA), Vojenského ústředního archivu–Vojenského historického archivu (VÚA-VHA) a Státního okresního archivu v Pardubicích (SOkA).

Z důvodu složitých událostí, jimiž region Pardubicka prošel od přelomu 19. a 20. století až do počátku 50. let, a neexistencí relevantní sekundární literatury, bylo nutné kromě samotného teritoriálního vymezení věnovat prostor hospodářskému a sociálnímu vývoji Pardubicka se zaměřením na dějiny zdejší KSČ. Struktura práce se tedy odvíjí od: teritoriálního, politického, hospodářského a sociálního vymezení oblasti; období okupace, poválečného vývoje a přes únorové události roku 1948 pokračuje až do roku 1953.

Hlavní využitě prameny pocházejí z ABS v Praze (s pobočkou v Kanicích u Brna), kde byla provedena obsáhlá rešerše v několika fondech a sbírkách. Pro poznání poválečné organizace a působení policejní, četnické a kriminální složky na Pardubicku nejlépe posloužily dokumenty z *fondu Zemské velitelství SNB Praha (A 14)* a z *fondu Různé bezpečnostní spisy po roce 1945 (304)*. Ty obsahovaly také další cenné údaje pro pochopení rozmístění a personálního obsazení složek SNB ve zkoumané oblasti v letech 1946 až 1949. Uvedené materiály byly komparovány s údaji nalezenými v archivní materii prezidiálních spisů pardubického Okresního národního výboru (1945–1949), která je uložena ve dvanácti kartonech v SOkA Pardubice. Zde se ukázaly jako stěžejní prameny neuspořádané spisy někdejšího bezpečnostního referátu ONV (či také právní a vyšetřovací komise), které pomohly přesně rekonstruovat, jak konkrétně probíhala poválečná retribuční a za jakých okolností došlo k ustavení oblastní státobezpečnostní složky v Pardubicích.

Pro období fungování Krajského velitelství StB Pardubice (1949–1952) a Krajské správy StB Pardubice (1952–1953) byly klíčovými materiály z ABS *fond Velitelství Státní*

⁵¹ Pojem „národní bezpečnost“ se v období do roku 1949 vyskytoval v několika významech. Byl jím myšlen rozsah úkolů plněných Sborem národní bezpečnosti či celý systém vnitřní bezpečnosti státu. Postupně se stal synonymem pro označení jeho uniformované části, přibližně od roku 1949 označované jako Veřejná bezpečnost. DVORÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, c. d., s. 15.

bezpečnosti (310), fond Krajská správa ministerstva vnitra Hradec Králové – Krajská správa MV Pardubice (f. B 5-6) a fond Personální spisy příslušníků resortu ministerstva vnitra (KP).

Ve fondu 310 se v několika signaturách nacházely cenné informace o organizaci, početních a personálních stavech pardubické StB (či také pardubické oblastní zpravodajské odbočky), včetně záznamů o provedených kontrolách útvaru příslušníky Velitelství StB, které pomohly odhalit základní problémy, s nimiž se KV StB potýkalo. Tyto údaje bylo možné doplnit materiály z fondu B 5-6, který v sedmnácti kartonech obsahuje spisový materiál pardubické StB, jenž byl po jejím zrušení v roce 1960 uložen u Krajské správy ministerstva vnitra v Hradci Králové. Materiály obsahují velmi důležité a badateli málo využívané archiválie týkající se prošetřování rozličných partyzánských a odbojových skupin, ale především kompletní řady tzv. denních rozkazů velitelů (náčelníků) uložených v kartonech 12 až 13 (pro období 1949–1953). Ty pomohly doplnit zprávy z fondů centrálních útvarů o další rozměr, kterým bylo poznání vnitřního chodu služby. Osobní data příslušníků byla čerpána téměř výhradně z fondu KP. V případech, kdy došlo k jejich skartaci (dělo se tak v případě „kádrových“ materiálů příslušníků narozených před rokem 1910), doplnil autor chybějící údaje z fondu *Osobní evidenční karty (OEK)*, popř. ze *Sbírkky kmenových listů*.

Pro vzájemné pochopení vztahů mezi StB a VB, resp. StB a KSČ, byl nepostradatelný *fond Branné a bezpečnostní oddělení ÚV KSČ (05/11)* uložený v Národním archivu v Praze, v němž se v několika inventárních jednotkách nacházely zápisy z jednání tzv. krajské bezpečnostní pětky (k ní podrobně v textu), přípisy tzv. instruktorů KSČ referujících v „centrále“ o dění na Pardubicku, nebo záznamy ze schůze útvarových organizací KSČ v SNB.

Autorovi se po rešerši ve fondech ABS Velitelství StB (310) a Sekretariát ministra vnitra podařilo dohledat pouze omezené množství pramenů vztahujících se k pardubické KS StB v posledním roce existence (1953),⁵² což částečně omezilo výpovědní hodnotu konce zkoumaného období. Také nemohla být využita metoda Oral History, jelikož autor vzhledem k časovému období, jímž se práce zabývá, nenalezl žádného žijícího narátora z řad pardubických bezpečnostních složek.

Na všechny ostatní využití archivní materiály jsou v textu řádné odkazy v příslušných pasážích, společně s kompletním výčtem v použitých pramenech a literatuře na konci práce.

⁵² Např. Libor Svoboda ve své sondě do působení StB v Českých Budějovicích vychází pro rok 1953 ze situačních zpráv uložených ve fondu B2 (Krajská správa SNB České Budějovice). Žádné materiály tohoto druhu se bohužel autorovi nepodařilo pro Pardubice objevit. SVOBODA, Libor, Státní bezpečnost v Českobudějovickém kraji v roce 1953, c. d., s. 52–77

Co se sekundární literatury týče, nemohl se autor opřít o žádnou syntézu soudobých dějin Pardubicka. Poslední dílo tohoto druhu vzniklé po roce 1989 končí v 16. století.⁵³ Částečně bylo možné využít trilogii *Cesta k socialistické přítomnosti pardubického okresu* zahrnující období let od přelomu 19. a 20. století až po rok 1971, kterou vydal Okresní výbor KSČ a na které podíleli regionální historici.⁵⁴ Práce je pochopitelně poznamenána dobou svého vzniku, sleduje historii regionu (okresu) v socioekonomických podmínkách úzce spjatých s vývojem zdejšího dělnického hnutí i KSČ. Publikace měly sloužit zejména coby propagační materiál k dějinám OV KSČ pro mladou generaci. I přes zmínění některých problémů, s nimiž se museli zdejší komunisté při zavádění nového společenského řádu potýkat, jsou nekritickým výčtem „budovatelských úspěchů“ na poli hospodářském a sociálním. Některé nehodící se události a významné osobnosti z jejich výkladu „dějin“ zcela zmizely (zejm. z počátku padesátých let, kdy probíhaly „čistky“ ve straně), jiné byly překrucovány či interpretovány v duchu oficiální propagandy. K samotným dějinám bezpečnostních složek nebo StB na Pardubicku zde nebyly prakticky žádné relevantní údaje.⁵⁵

Pro popsání vnitřní struktury a organizačního vývoje některých správních a stranických institucí (např. ONV) čerpal autor z pasáží z dějin původců v příslušných archivních pomůckách vypracovaných archiváři SOkA Pardubice (resp. SOA v Zámrsku), popř. byly využity některé materiály vydané poválečným ONV, resp. Krajským národním výborem. V případě některých tematických okruhů zabývajících se nejstaršími dějinami, rozvojem chemických průmyslových závodů, odbojem za druhé světové války, okupačními správními a bezpečnostními složkami či kolektivizací zemědělství, mohl autor vycházet z poměrně kvalitních studií v odborných periodících (popř. některých kvalifikačních prací), např. *Východočeský sborník historický*, *Theatrum historiae*, *Pomezí Čech, Moravy a Slezska*,

⁵³ ŠEBEK, František a kol. *Dějiny Pardubic*. 1. díl. Pardubice: Místní národní výbor v Pardubicích a Krajské muzeum východních Čech, 1990. Uvedené neplatí v případě dějin pardubických chemických závodů, jejichž historie je skvěle zachycena v odborných pracích historičky Marty Kohárové (viz níže v textu).

⁵⁴ KOHÁROVÁ, Marta – FRAJDL, Jiří. *Cesta k socialistické přítomnosti pardubického okresu do roku 1938*. Pardubice: OV KSČ, 1985; KLIMEŠ, Jindřich – DOSOUDIL, František – SNÁŠELOVÁ, Ludmila. *Cesta k socialistické přítomnosti pardubického okresu 1939–1945*. Pardubice: OV KSČ, 1985; DOLEŽAL, Jan – CHARBURSKÝ, Miloš – KMONÍČEK, Josef. *Cesta k socialistické přítomnosti pardubického okresu 1945–1971*. Pardubice: OV KSČ, 1985.

⁵⁵ Situace byla poněkud odlišná v případě protinacistického odboje, kde mohl autor částečně vycházet z děl Jaroslava Žižky. Viz ŽIŽKA, Jaroslav. *Památná místa bojů proti fašismu ve Východočeském kraji (1939–1945)*. Havlíčkův Brod: Východočeské nakladatelství, 1965; TÝŽ, K některým otázkám činnosti ilegální stranické organizace na Pardubicku v letech 1939–1941. In: *Odboj a revoluce. Zprávy – příloha 4*. Praha: Československý výbor pro dějiny protifašistického odboje a Historicko-dokumentační komise při ústředním výboru SPB, 1966, roč. IV, s. 160–182; TÝŽ, Heydrichiáda ve východních Čechách. Příspěvek k dějinám národně osvobozenického boje prac. lidu východních Čech proti fašistickým okupantům v letech 1941–1942. Pardubice: OV Socialistické akademie a Svaz protifašistických bojovníků, 1967.

Východočeské listy historické, Historie a vojenství apod. – vše je řádně citováno v příslušných pasážích textu a uvedeno v závěrečném seznamu literatury. Velmi cenným zdrojem informací, který je nutné zmínit, byly články historika Jiřího Kotyka publikované ať již formou samostatných monografií, nebo v periodiku *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*.

Práce se bohužel neobešla bez užívání různého tehdejšího resortního pojmosloví, slangových výrazů či dobových termínů. Ty jsou většinou při prvním výskytu dány do uvozovek. V případě přímé citace z pramenů je text uveden „*uvozovkami a dán do kurzivy*“. **Někdy se v přímé citaci vyskytují hranaté závorky, které značí doplňkovou informaci autora práce.** V případě přímých citací z pramene byly opraveny v drtivé většině pouze zjevné chyby.

3. Zkoumaná oblast – teritorium, hospodářství, politická a sociální diference

K plnému pochopení výstavby a fungování StB na Pardubicku je nutné si přesně vymezit prostor, v němž se budeme pohybovat. Aktivity příslušníků tajné policie se neodehrávaly ve „vzduchoprázdnu“. Na samotné budování a zaměření činnosti krajského útvaru Státní bezpečnosti (resp. pobočného a oblastního oddělení v letech 1947–1949) měly bezprostřední vliv hospodářské, správní, politické a sociální události, které se v regionu odehrály v poslední třetině 19. a v průběhu první poloviny 20. století. Pardubice se v tomto období proměnily z „venkovského“ maloměsta v emancipující se hospodářské centrum východních Čech, jež „pohltilo“ významné regionální politické, hospodářské, společenské a kulturní instituce. Zastínilo tak nejen historické krajské centrum v Chrudimi, ale i blízký „salon republiky“ Hradec Králové.

Taktéž v období Protektorátu Čechy a Morava se v Pardubicích soustředila regionální okupační správa, nacistické bezpečnostní a vojenské složky včetně významných fašistických a kolaborantských organizací. Město a okolí bylo centrem odboje jak komunistického, tak nekomunistického (byť je toto rozlišení v mnohých případech zavádějící), což s sebou přineslo řadu drastických perzekučních opatření kulminujících v období tzv. druhé heydrichiády vypálením osady Ležáky dne 24. června 1942 a popravami v pardubické Larischově vile (tzv. Zámečku).⁵⁶

⁵⁶ Zámeček je místní označení pro vilu, kterou si v roce 1885 nechal vystavět hrabě Jiří Larisch-Mönnich dle projektu architekta Františka Schmoranze. V roce 1937 zakoupilo objekt město pro vojenské účely. JIČÍNSKÝ, Karel. *Zámeček: Historie národního odboje za heydrichiády na Pardubicku*. 3. rozšířené vydání. Pardubice, 1989, s. 6.

Uvedené skutečnosti společně s nutností vypořádat se s poválečnou retribucí byly v konečném důsledku také hlavními důvody k přesunutí budujících se oblastních bezpečnostních a zpravodajských útvarů do Pardubic v letech 1946 až 1947, jejichž sídla byla původně v nedaleké Chrudimi.⁵⁷

3.1. Teritoriální a časové vymezení zkoumané oblasti

Z hlediska teritoriálního a časového vymezení bude náš stěžejní zájem směřován do východočeského regionu, konkrétně do pardubického politického okresu z let 1945 až 1948 a kraje Pardubického v letech 1949 až 1953, se středobodem v Pardubicích, jež se postupně staly sídlem oblastních a krajských útvarů Státní a Veřejné bezpečnosti (resp. Národní bezpečnosti či Sboru národní bezpečnosti), krajského a okresního soudu, úřadů veřejného žalobce či veřejné správy (lidové správy, „lidosprávy“) s bezpečnostními pravomocemi – Krajského národního výboru (KNV, 1949–1960), Okresního národního výboru (ONV, 1945–1949 a 1954–1990), Jednotného národního výboru (JNV, 1949–1954), Místního národního výboru (MNV, 1945–1949) a mimo námi vymezené časové období také Městského národního výboru (MěNV, 1954–1990).⁵⁸

Ve vztahu k územněsprávnímu členění byl kraj Pardubický zřízen jako jeden ze třinácti krajů v českých zemích (devatenáct i se Slovenskem) k 1. lednu 1949 na základě § 2 zák. č. 280/1948 Sb.⁵⁹ V rámci zásadní reorganizace veřejné správy, proklamované KSČ již v předúnorovém období, byly kraje konstituovány tak, aby se rozkládaly zhruba na 5000 km² s půl milionem obyvatel a třinácti až čtrnácti okresy (vyjma Pražského kraje). Celkem vzniklo v Československu tři sta šedesát čtyři okresů.⁶⁰

⁵⁷ Dle úzu soustředit tyto orgány do působnosti krajského soudu, který byl do počátku roku 1949 v Chrudimi.

⁵⁸ Orgány nové státní správy po druhé světové válce – národní výbory – byly z hlediska právních norem definovány ve sledovaném období především v *Ústavním dekretu prezidenta republiky č. 18/1944 Úředního věstníku čsl., o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění* (po válce publikováno v příloze *Vyhlášky ministerstva vnitra č. 43/1945 Sb.*); *Ústavním zákonem z 9. května 1948 č. 150/1948 Sb., o Ústavě Československé republiky* (s účinností od 9. 6. 1948); ve *Vládním nařízení č. 3/1949 Sb., o územní organizaci okresů v českých zemích*, ze dne 18. 1. 1949 (s účinností od 1. 2. 1949); *Ústavním zákonem č. 81/1953 Sb., o řízení národních výborů vládou*, ze dne 16. 9. 1953 (s účinností od 1. 10. 1953). Z pozdějších norem můžeme uvést *Ústavní zákon č. 12/1954 Sb., o národních výborech*, ze dne 3. 3. 1954 (s účinností od 9. 3. 1954) – včetně navazujících zákonů č. 13/1954 Sb., č. 14/1954 Sb. a souvisejícího *Vládního nařízení č. 16/1954 Sb. – a Zákon č. 65/1960 Sb., o národních výborech*, ze dne 25. 5. 1960 (s účinností od 12. 6. 1960). Další úprava proběhla v důsledku přijetí *Zákona č. 69/1967 Sb., o národních výborech*, z 29. 6. 1967 (s účinností od 1. 1. 1968). Soustava národních výborů byla zrušena vzhledem k novým státoprávním podmínkám dle *Zákona č. 367/1990 Sb., o obcích*, ze dne 4. 9. 1990 (s účinností od 24. 11. 1990).

⁵⁹ *Zákon č. 280/1948 Sb., o krajském zřízení*, ze dne 21. 12. 1948 (s účinností od 24. 12. 1948).

⁶⁰ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích. Od počátku státu po současnost*. Praha: Nakladatelství lidové noviny (NLN), 2005, s. 447.

Centrem politického, správního, hospodářského a kulturního života regionu se staly Pardubice, v nichž byl ustaven Krajský národní výbor (dále jen často KNV) i z nedaleké Chrudimě přeložený Krajský soud (KS).⁶¹ Byla provedena taktéž nová organizace okresů, jež se přizpůsobila krajským hranicím, a dosavadní území soudních okresů byla sjednocena s okresním správním členěním. Kraj Pardubický byl vnitrozemským krajem nejvíce se přibližujícím hranicím s Polskem na Lanškrounsku. Administrativně byl rozdělen do dvanácti okresů, v nichž na ploše 4 215 km² žilo dle údajů z roku 1950 celkem 428 293 obyvatel (102 na 1 km²).⁶² Jejich sídly s příslušnými okresními národními výbory a okresními soudy (od r. 1953 lidovými soudy) se staly Pardubice, Čáslav, Hlinsko v Čechách, Holice, Chotěboř, Chrudim, Lanškroun, Litomyšl, Polička, Přelouč, Ústí nad Orlicí a Vysoké Mýto. Kraj Pardubický byl co do počtu obyvatel k 1. březnu 1950 jedenáctým v pořadí v českých zemích.⁶⁴ K dílčím teritoriálním úpravám došlo jednak v důsledku Vládního nařízení č. 199/1950 Sb., jednak v roce 1954 v souvislosti se změnami týkajícími se národních výborů.⁶⁵

Poválečný politický okres Pardubice byl vytvořen ze soudních okresů Pardubice, Holice a Přelouč dle Dekretu prezidenta republiky č. 121/1945 Sb.⁶⁶ Pardubice se od 8. května 1945

⁶¹ Jejich obvody se shodovaly dle *Zákona č. 320/1948 Sb., o územní organizaci krajských a okresních soudů*, ze dne 22. 12. 1948 (s účinností od 1. 2. 1949).

⁶² Tato právní norma přímo navazovala na *Zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví*, ze dne 22. 12. 1948 (s účinností od 1. 2. 1949).

⁶³ *Vládní nařízení č. 3/1949 Sb., o územní organizaci okresů v českých zemích*, ze dne 18. 1. 1949 (s účinností od 1. 2. 1949); FIALOVÁ, Ludmila a kol. *Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1851–1970. Počet obyvatelů a domů podle obcí a částí obcí podle správního členění k 1. lednu 1972 a abecední přehled obcí a částí obcí v letech 1850–1970*. Praha: Federální statistický úřad, 1978, sv. 1, díl I., s. 22.

⁶⁴ RŮŽKOVÁ, Jiřina – ŠKRABAL, Josef a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005. I. díl. Počet obyvatel a domů podle obcí a částí obcí v letech 1869–2001 podle správního rozdělení České republiky k 1. 1. 2005*. Praha: Český statistický úřad, 2006, s. 14; Adresář československého průmyslu z roku 1949 udával celkový počet obyvatel 422 950, přičemž (řazeno sestupně) okres Pardubice jich čítal 65 744, Chrudim 51 497, Vysoké Mýto 40 022, Čáslav 39 870, Hlinsko 35 075, Ústí nad Orlicí 32 287, Chotěboř 30 544, Litomyšl 29 336, Polička 28 734, Přelouč 26 097, Holice 24 354, Lanškroun 19 390. FUKÁTKO, J. (ed.). *Adresář Československého průmyslu*. Praha: Orbis, 1949, s. 30.

⁶⁵ K 1. 1. 1955 zahrnoval kraj Pardubický 742 obcí s 1063 osadami. V souvislosti s proklamací „vybudování socialismu v ČSR“ a novými pravidly pro plánování a organizaci průmyslu, došlo koncem padesátých let i k nové organizaci státní správy. Vznikly tzv. velké kraje a dosavadní kraj Pardubický byl začleněn do nově zřízeného Východočeského kraje se sídlem v Hradci Králové. Krajský národní výbor Pardubice zanikl bez náhrady k 11. 4. 1960 dle zákona č. 36/1960 Sb. V českých zemích se snížil počet okresů ze 192 na 75 a počet krajů ze 13 na 7. Východočeský kraj měl k roku 1961 výměru cca 11 263 km² s 11 okresy, 1303 obcemi a 1 200 145 obyvateli (107 na 1 km²). Byl v pořadí na šestém místě co do velikosti a jeho podíl na celostátní výměře činil 8, 8 %. Srov. *Vládní nařízení č. 199/1950 Sb., o změnách hranic krajů, okresů a obcí*, ze dne 19. 12. 1950 (s účinností od 1. 1. 1951) a *Vládní nařízení č. 16/1954 Sb., o změnách územních obvodů některých národních výborů*, ze dne 13. 3. 1954 (s účinností od 17. 5. 1954). Dále srov. FIALOVÁ, Ludmila a kol. *Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1851–1970*, c. d., s. 22; RŮŽKOVÁ, Jiřina – ŠKRABAL, Josef a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*, c. d., s. 14; *Zákon č. 36/1960 Sb., o územním členění státu*, ze dne 9. 4. 1960 (s účinností od 11. 4. 1960).

⁶⁶ *Dekret prezidenta republiky č. 121/1945 Sb., o územní organizaci správy, vykonávané národními výbory*, ze dne 27. 10. 1945.

staly sídlem ONV (vznikl z tzv. revolučního národního výboru – RNV), jehož území se krylo s bývalou působností okresního úřadu (či okresní správy politické). Měl rozlohu 78 597 ha a ve sto padesáti sedmi obcích a městech žilo 113 957 obyvatel. V Přelouči působila od 13. ledna 1946 do 1. ledna 1949 expozitura, v níž vykonával správu exponovaný úředník pardubického ONV.⁶⁷

V důsledku ustavení krajského zřízení byl pardubický okres zmenšen (viz zrušení soudních okresů) a rozdělen do nových správních celků – ONV Holice s třiceti devíti obcemi a 24 354 obyvateli, ONV Přelouč se sedmdesáti sedmi obcemi a 26 097 obyvateli a ONV Pardubice s padesáti čtyřmi obcemi a 65 774 obyvateli.⁶⁸ Díky proklamovanému „snížení byrokratické zátěže“ záhy převzal, dle § 1 zák. č. 142/1949 Sb.,⁶⁹ agendu „prozatímních“ pardubických ONV a MNV nový JNV, jenž vznikl na ustavující schůzi dne 26. června 1949.⁷⁰ Po dílčích územněsprávních úpravách v roce 1950 a změnách v organizaci řízení národních výborů (1951–1954) byl v důsledku Vládního nařízení č. 16/1954 Sb. pardubický ONV rozdělen na MěNV pro území města a ONV pro teritorium okresu. Po volbách ze dne 16. května 1954 došlo k ustavující schůzi obnoveného ONV dne 22. května 1954.⁷¹

Také samotné Pardubice prošly v období druhé světové války a v poválečné době zásadními změnami. Na základě výnosu protektorátního ministerstva vnitra ze dne 21. září 1943 došlo k vytvoření tzv. Velkých Pardubic, jež kromě samotného města rozkládajícího se na ploše 1 900 ha s 35 054 obyvateli zahrnovaly dalších čtrnáct obcí o výměře asi 4 022 ha s 14 291 obyvateli.⁷² Úřední název nového územního celku nesl označení Pardubice s přidruženými obcemi coby jeho místními částmi. V poválečném období se některé MNV

⁶⁷ HLOUŠEK, Ladislav. *Okresní národní výbor Pardubice (1915) 1945–1948 (1961)*. Manipulační seznam, NAD č. 209, arch. pom. č. 1173. Pardubice: SOKA Pardubice, 2013.

⁶⁸ KRÁTKÝ, Josef. Lidová správa pardubického okresu. In: *Pardubicko*. Pardubice: ONV, s. d., s. 6.

⁶⁹ *Zákon č. 142/1949 Sb., o výkonu lidové správy v sídlech krajů*, ze dne 11. 5. 1949 (s účinností od 11. 6. 1949).

⁷⁰ V této době mělo žít v obvodu JNV Pardubice více jak 68 000 lidí. HLOUŠEK, Ladislav. *Jednotný národní výbor Pardubice (1921) 1949–1954 (1961)*. Manipulační seznam, NAD č. 210, arch. pom. č. 1159. Pardubice: SOKA Pardubice, 2013, s. 4.

⁷¹ Územněsprávní změny v roce 1960 si vyžádaly další volby, které se konaly 12. června 1960, a ustavující schůze nového ONV za účasti devadesáti dvou zvolených poslanců proběhla ve dnech 22. a 23. června 1960. Pardubický okres se skládal z bývalých okresů pardubického, holického a přeloučského o celkovém počtu asi 140 000 obyvatel (z toho cca 72 000 žen). HLOUŠEK, Ladislav – MÜCKE, Petr – NOVOTNÝ, David a kol. *Okresní národní výbor Pardubice (1903) 1954–1960 (2003)*. Inventář, NAD č. 211, arch. pom. č. 1152. Pardubice: SOKA Pardubice, 2012, s. 6–8; HLOUŠEK, Ladislav – KALÁB, Vladimír – KUČEROVÁ, Linda a kol. *Okresní národní výbor Pardubice (1928) 1960–1990 (2003)*. Inventář NAD č. 1152, arch. pom. č. 1107. Pardubice: SOKA Pardubice, 2005, s. 3–9; *Kraj Východočeský. Okres Pardubice: sčítání lidu, domů a bytů*. Pardubice: Okresní oddělení Českého statistického úřadu, 1970.

⁷² Jednalo se o Blatníkovskou Lhotku, Doubravici, Nemošice, Nové Jesenčany, Ohrazenice, Pardubičky, Popkovice, Rosice nad Labem, Rybitví, Staré Hradiště, Studánku, Spojil, Svítkov a Trnovou. FRAJDLOVÁ, Emilie. Územní vývoj města Pardubic 1943–1986. In: *Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea a kronikářů okresu Pardubice*. Pardubice: Krajské muzeum východních Čech, 1986, č. 1–3, s. 29.

vyjádřily proti stávajícímu svazku (např. Doubravice, Spojil) a nejednoznačnou situaci vyřešilo až rozhodnutí MV ze dne 6. dubna 1946 a převzetí výměru Zemského národního výboru (dále jen často ZNV) v Praze z 11. dubna 1947, na jejichž základě byly uvedené součásti spravovány jako jeden celek v rámci nově vytvořených obvodních rad. Po zřízení JNV v červnu 1949 byly Pardubice rozděleny na devět obvodů s obvodními radami: I. – Vnitřní město; II. – Karanténa, Skřivánek, Jesničanky, Nové Jesenčany, Nové Nemošice; III. – Bílé Předměstí, Studánka, Spojil; IV. – Slovany, Pardubičky, Nemošice; V. – Přerovsko, Svítkov, Popkovice; VI. – Rosice nad Labem; VII. Rybitví, Blatníkovská Lhotka, Semtín; VIII. Trnová, Ohrazenice, Staré Hradiště; IX. Doubravice a osada Cidlina, přičemž obvody VIII a IX se po ustavení JNV sloučily koncem června 1949.⁷³

Po druhé světové válce nastal prudký architektonický rozvoj Pardubic navazující na odstranění škod způsobených spojeneckým bombardováním v letech 1944–1945 a ovlivněný přílivem pracovních sil do rozšiřující se průmyslové základny. Rostoucímu počtu obyvatel bylo nutné zajistit základní životní standard, což bylo realizováno pomocí řady urbanistických projektů a územních plánů vypracovaných především známým architektem Milošem Návesníkem (1912–1991). Řada stávajících městských částí změnila v důsledku přestavby související s masivním rozvojem továren těžkého průmyslu svůj charakter. Došlo k budování sídlišť s rozsáhlým bytovým fondem – Dukla (1947–1959), Tesla (1948–1952), Višňovka (1957–1961), Polabiny (1959–1988), Na Drážce (1960–1978), Dubina (1972 až konec 80. let), Závodu míru (1973–1978) a Cihelna.⁷⁴ V roce 1950 byly Pardubice

⁷³ V důsledku výše uvedených změn týkajících se národních výborů v roce 1954 byl na základě Vládního nařízení č. 16/1954 Sb. stanoven obvod MěNV (§ 2) na dosavadní území Pardubic bez místních částí Blatníkovská Lhotka, Doubravice, Nemošice, Ohrazenice, Popkovice, Rosice nad Labem, Rybitví, Spojil, Staré Hradiště, Svítkov a Trnová. Území MěNV tak tvořily dřívější obvodní rady I až IV bez místních částí Spojil a Nemošice a u Pardubic zůstaly trvale Pardubičky, Nové Jesenčany a Studánka. Na pozice ostatních obvodních rad nastoupily místní národní výbory. V důsledku územněsprávních změn na počátku šedesátých let 20. století bylo dne 28. dubna 1960 rozhodnuto o připojení obcí Spojil a Cihelna k Pardubicím do 1. července téhož roku. Další územní změny pokračovaly i v následujících letech. Dne 1. 1. 1963 byla přičleněna Trnová a posléze Svítkov s Popkovicemi. V roce 1975 bylo schváleno připojení Rosic nad Labem. K 30. 4. 1976 došlo ke sloučení Pardubic s Černou za Bory (přidružené obce Drozdice, Mnětice), Staročernskem (osada Žižín), Semtínem (osada Doubravice), Dražkovicemi, Nemošicemi, Ohrazenicemi a Starými Čivíci. K nové úpravě došlo k 1. 1. 1980, kdy se Pardubice skládaly z Bílého Předměstí, Cihelny, Černé za Bory, Doubravic, Dražkovic, Drozdic, Mnětic, Nemošic, Nových Jesenčan, Ohrazenic, Starého Města, Pardubiček, Polabin, Popkovic, Rosic nad Labem, Semtína, Spojilu, Starých Čivic, Staročernska, Studánky, Svátkova, Trnové, Zámku, Zeleného Předměstí a Žižina. Tehdy měly rozlohu 6 930 ha a žilo v nich 91 855. V roce 1986 došlo ještě k připojení Lánů na Důlku, Opočinku a Srnojed. FRAJDLOVÁ, Emilie. Územní vývoj města Pardubic 1943–1986, c. d., s. 32–34.

⁷⁴ Údaje částečně převzaty z panelů výstavy *Pardubické proměny* realizované Východočeským muzeem v Pardubicích v říjnu 2018 až lednu 2019; dále srov. HOFMAN, Jiří – PALEČEK, Jiří – ŘEHÁČEK, Jan. *Historie pardubických městských částí aneb z centra měst na periferii*. Pardubice: Klub přátel Pardubicka (KPP), 2016, ed. AB-Zet Pardubicka, č. 71.

(bez přidružených částí) co do počtu obyvatel v pořadí dvanáctým městem v ČSR s 39 080 rezidenty. O deset let později se s 56 968 obyvateli posunuly o dvě příčky dopředu.⁷⁵

3.2. Přírodní poměry

Z hlediska přírodních poměrů je v širším měřítku krajina východních Čech tvořena z převážné části rovinou středního Polabí, ohraničenou ze severu masivem Krkonoš s nejvyšší horou *Sněžkou* (1 603 m n. m.), na severovýchodě Broumovským mezihorím se známými Adršpašsko-teplickými skalami a Broumovskými stěnami, přecházející na východě v Orlické hory s nejvyšší horou *Velkou Deštnou* (1 114 m n. m.) a horské skupiny *Kralického Sněžníku* (1 422 m n. m.). Do jihovýchodní oblasti zasahuje část Českomoravské vrchoviny s Železnými horami (*U oběšeného* – 737 m n. m.) a ze severu a severozápadu území Českého ráje s pískovcovými útvary Prachovských skal. Nejvýznamnějším vodním tokem je řeka Labe, jež společně s přítoky Úpou, Metují, Tichou a Divokou Orlicí, Loučnou, Chrudimkou, Doubravou, Cidlinou, Mrlinou, Jizerou, Sázavou, Svitavou a Moravou tvoří významnou vodohospodářskou oblast. Hlavními územními celky východních Čech jsou Pardubicko a Královéhradecko s politickými, ekonomickými a kulturními centry v Pardubicích a Hradci Králové, jejichž vzájemný antagonismus prohlubující se od přelomu 19. a 20. století až do současnosti je obecně známým „evergreenem.“⁷⁶

Většina území Pardubicka náleží do teplé oblasti s mírnými zimami a teplými a suchými léty, jen části ovlivněné podnebím Orlických a Železných hor spadají do mírně teplého klimatu. Průměrná roční teplota vzduchu je 7–9° C s ročním úhrnem srážek mezi 550–700 mm a mírným prouděním vzduchu. Osu území tvoří řeka Labe přítékající ze severu od Hradce Králové k Pardubicím, kde obtéká *Kunětickou horu* (307 m n. m.) a stáčí se na západ, přibírajíc z levé strany řeky Loučnou a Chrudimku. Jejich poříčí se specifickým biotopem, velkolepá soustava říčních staveb vybudovaná v 16. století za pánů z Pernštejna, ale také regulace a meliorace na přelomu 19. a v prvních dekádách 20. století, mající za cíl zamezit ničivým hospodářským škodám při jarních záplavách, vtiskly krajině svébytný ráz představovaný hojnými tůňmi a mrtvými rameny. Geologickým podkladem východočeské Polabské roviny jsou vrstvy křídových hornin z období druhohor, proražené na některých místech třetihorními čedičovými

⁷⁵ V roce 1970 byly dvanácté se 71 347 obyvateli, v r. 1980 na osmém místě s 91 855 a v r. 1991 klesly na desátou pozici s 94 636 obyvateli. RŮŽKOVÁ, Jiřina – ŠKRABAL, Josef a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*, c. d., s. 53–54.

⁷⁶ K příčinám vzájemných antipatií srov. JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena. Hradec Králové – Pardubice. Rivalita ve východních Čechách. In: *Východočeský sborník historický*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích (VČM), 1996, č. 5, s. 245–262.

vyvěřelinami (např. *Kunětická hora, Vebrův kopec, Hůrky*), z velké části pokryté čtvrtohorními naplaveninami různých typů spraší a vátých písků. Převládajícím půdním typem jsou hnědozemní středoevropské půdy a půdy slabě podzolované. Nadmořská výška se pohybuje mezi 200 až 300 metry nad mořem a jen ojediněle překračuje tuto hodnotu.⁷⁷

3.3. Historický exkurz

„Vcházíme do nížiny Pardubské, uprostřed níž, pod ochranou mohutné Hory Kunětické, vyniká odedávna a dnes k novému rozvíjí se životu Flaškův a Pernštejnův sídlo staroslavné, královské komorní město Pardubice.“⁷⁸

Význam pardubického regionu začal prudce stoupat na přelomu 14. a 15. století a je neodlučitelně spjat s moravským šlechtickým rodem pánů z Pernštejna, kteří zde v letech 1491 až 1560 vybudovali základ svého největšího dominia s centrem v Pardubicích, jež se staly jejich rezidenčním městem.⁷⁹ O dříve druhořadém městečku ležícím v blízkosti brodu přes Labe mezi východočeskými královskými městy Hradcem Králové a Chrudimí se začalo za Viléma II. z Pernštejna (asi 1435–1521) hovořit jako o „městu“ a v roce 1521 sestávalo panství kromě Pardubic ještě z městeček Bohdanče, Dašic, Holic, Přelouče, Sezemic, Týnce nad Labem a dalších sto třiceti vsí nebo jejich částí. Rozprostíralo se na teritoriu dvou historických krajů – Hradeckého a Chrudimského – a toto rozdělení přetrvalo až do 17. století.⁸⁰

Díky ekonomickým stimulům Pernštejnů, podpoře řemesel a náboženské toleranci došlo k dynamickému hospodářskému rozvoji, v jehož důsledku se změnil charakter celého regionu na několik století dopředu. Budování mohutné rybniční soustavy s mnoha zavlažovacími kanály (některé slouží dodnes – např. *Opatovický kanál*), podpora pivovarnictví, pořádání jarmarků a pravidelných týdenních trhů společně s rozšiřováním dominia mělo vliv na stále se navyšující

⁷⁷ FALTUS, Gustav. Stručný nástin zeměpisných a přírodních poměrů Pardubického kraje. In: *Duchovní tvář východočeského kraje*. Pardubice: Nákladem Krajského ústředí osvětových sborů v Pardubicích, 1940, s. 8–10; KAFKA, Josef. *Střední Polabí. Královéhradecko (bojiště). Poděbradsko. Pardubicko. Hořicko. Okolí Dvora Králové. (Kuks a Betlém)*. Praha: Nákladem a tiskem dr. Ed. Grégra a syna, 1908, s. 5–10; ROSŮLEK, František, Karel (ed.). *Pardubicko, Holicko, Přeloučsko: společnou prací učitelstva školního okresu Pardubického*. Díl první. Pardubice: vlast. nákl., 1903, reprint v nakl. Garn, 2015, s. 1–120; ŠEBEK, František – ZIKMUNDA, Vlastimil (eds.). *Východočeský kraj – Pardubicko*. Pardubice: Kruh, 1985, s. 27–33.

⁷⁸ ŠUBERT, František, Adolf – BOROVSÝ, František, Adolf. *Čechy. Společnou prací spisovatelův a umělců českých. Díl IV. – Polabí*. Praha: Vydavatel a nakladatel J. Otto, 1888, s. 13.

⁷⁹ K pánům z Pernštejna viz především VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*. 2. vyd. Praha: Rybka, 2012.

⁸⁰ ŠEBEK, František a kol. *Dějiny Pardubic*. 1. díl. Pardubice: Místní národní výbor v Pardubicích a Krajské muzeum východních Čech, 1990, s. 85–86; VOREL, Petr. Nejstarší urbář pardubického panství a jeho vypovídací hodnota o vývoji města Pardubic v letech 1506–1515. In: *Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea a Historického klubu – pobočka Pardubice*. Pardubice: Krajské muzeum východních Čech, příloha 1990, č. 1–3, s. 1.

počet poddaných na panství a ve vnitřním městě. Pardubice se v první polovině 16. století změnilo z města zemědělského typu na sídlo s řemeslnou infrastrukturou a sebevědomými měšťany.

V důsledku narůstajících dluhů a kritické platební neschopnosti byl rod pánů se zubří hlavou v erbu nucen v roce 1560 odprodat spojené Kunětickohorské a Pardubické panství císaři Ferdinandu I., zastoupenému Českou královskou komorou. Panství s městem se stalo součástí pásu polabských komorních statků a do třicetileté války svoji rozlohu nijak zásadně nezměnilo.⁸¹ Stěžejní rybníkářství bylo postupně nahrazováno jinými formami režijní výroby – pivovarnictvím a dvorovým hospodařením. I v socioekonomických podmínkách komorního statku prokázalo svou životaschopnost, čemuž nezabránilo ani absence vrchnostenských pobídek pernštejnské éry, snahy o rekatolizaci či defraudace panského majetku na přelomu 16. a 17. století. V rámci komorních statků bylo pardubické panství svojí rozlohou největší a nejnývnosnější.⁸²

Neblaze se na dominiu podepsaly události třicetileté války. Poddaní museli vydržovat vojenskou posádku, hradit válečné kontribuce a díky výhodné poloze čelit hojným průtahům vojsk. Nejtěžší období bylo od přelomu 30. a 40. let do roku 1648, kdy panství několikrát čelilo přímým vpádům švédských vojsk, s jejichž důsledky se vyrovnávalo hluboko do 18. století.⁸³

⁸¹ Kolem roku 1506 měly Pardubice společně s předměstím osmdesát tři domů s přibližně tři sta sedmdesáti dvěma obyvateli, okolo roku 1516 to bylo dvě stě pět domů s tisíc dvěma sty třiceti obyvateli a v roce 1566 dvě stě šedesát domů s tisíc pěti sty šedesáti obyvateli. K uvedeným údajům a problematice výpočtu obyvatel Pardubic v uvedeném období viz ŽANDOVA, Emilie. Počet domů a obyvatel v Pardubicích v první polovině 16. století. In: *Východočeský sborník historický*. Pardubice: VČM, 1991, č. 1, s. 107–120; Dále srov. VOREL, Petr. Nejstarší urbář pardubického panství a jeho vypovídací hodnota o vývoji města Pardubic v letech 1506–1515, s. 1–11; TÝŽ, *Knihy rudé města Pardubic (regesta z let 1515–1585)*. In: *Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea a Historického klubu – pobočka Pardubice*, Pardubice: Krajské muzeum východních Čech, příloha 1987, s. 1–143; TÝŽ, *Popis města Pardubic z roku 1514*. In: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: KPP, 1989, č. 9–10, s. 211–218.

⁸² SIGLOVÁ, Tereza. Struktura a platy zaměstnanců komorního panství Pardubice v roce 1741. In: *Východočeský sborník historický*. Pardubice: VČM, 1999, č. 8, s. 99–115; ŠEBEK, František a kol. *Dějiny Pardubic*, c. d., s. 139–157. SAKAŘ, Josef. *Dějiny Pardubic nad Labem. Dílu I., část. 1. Dějinný přehled města, zámku a bývalého panství do r. 1648*. Pardubice: Nákladem města Pardubic, 1920, s. 41–94; ŠIMEK, Tomáš. *Správa pardubického komorního velkostatku v předbělohorském období*. In: *Východočeský sborník historický*. Pardubice: VČM, 1991, č. 1, s. 139–168.

⁸³ Podrobně viz zejména BOROVEC, Petr – ŠEBEK, František. *Historie a současnost podnikání na Pardubicku*. Pardubice: Městské knihy s. r. o., 2007, s. 31–36; PODDANÁ, Jana. *Poválečná obnova komorního města Pardubice ve světle městské knihy trhové a možnosti jejího využití jako historického pramene*. In: EBEL, Martin – TOGNER, Milan (eds.). *Historická Olomouc – sborník příspěvků ze sympózia Historická Olomouc XIII., zaměřeného k problematice konce švédské okupace a poválečné obnově ve 2. pol. 17. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, sv. XIII, s. 403–407; SAKAŘ, Josef. *Dějiny Pardubic nad Labem. Dílu I., část. 1., c. d.*, s. 95–130; TÝŽ, *Dějiny Pardubic nad Labem. Dílu I., část. 2. Dějinný přehled města, zámku a bývalého panství v letech 1648–1900*. Pardubice: Nákladem města Pardubic, 1923, s. 134–152; SCHWALLER, Jan. *Pardubice a pardubické panství v polovině 17. století – cesta k obnově*. In: EBEL, Martin – TOGNER, Milan (eds.). *Historická*

Po překonání válečného běsnění se život na panství pomalu vracel do zajetých kolejí. Oproti dřívější době ustupovalo rybníkářství, jež bylo nahrazováno novou produkcí na rozvíjejících se panských dvorech. K nejpočetnější řemeslnické vrstvě patřili tkalci, na vzestupu bylo také pivovarnictví, koželužnictví, papírny a fungoval i provoz chemické dílny v Semíně, která v letech 1778 až 1796 vyráběla kyselinu sírovou a později potaš. Počátkem 19. století se začal uplatňovat faktorský systém s výrobou obuvi pro armádu (Holicko, Sezemicko). V zemědělské produkci se rozšiřovalo pěstování brambor a technických plodin, jako lnu či konopí. Od poloviny 18. století došlo k růstu počtu obyvatel a v rámci pozemkové reformy spojené s Františkem Antonínem Raabem (1722–1783) vzniklo v letech 1777–1780 na třicet pět nových osad.⁸⁴ Ke konci *Ancien régime* žilo v roce 1795 na panství celkem 40 910 obyvatel v 6 135 domech a jejich počet dále stoupal. Roku 1840 to bylo již 58 175 obyvatel v 7 623 domech.⁸⁵

Druhá polovina 19. století se vyznačovala dynamickým hospodářským a průmyslovým rozvojem Pardubicka. Budoucí urbanistický rozkvět regionu předznamenalo vybudování husté silniční sítě v letech 1818–1846 a skutečnou senzací byla první vlaková souprava projíždějící městem dne 20. srpna 1845. Pardubice se staly strategickým železničním uzlem na trati Praha – Olomouc – Vídeň, jenž byl součástí Severní státní dráhy neodmyslitelně spjaté s osobou tragicky zesnulého Ing. Jana Pernera (1815–1845). V roce 1859 se začala stavět trať směrem na Hradec Králové k pevnosti Josefov, která byla posléze prodloužena až do Liberce. Rok 1871 přinesl spojení s Německým (Havlíčkovým) Brodem. Přímo na železnici se vážala dostavníková doprava, která zajišťovala spojení menších měst s hlavními železničními tepnami. Kolem trati začala vznikat první průmyslová zástavba a město se napojilo na společenská centra v Čechách a na Moravě, což zásadním způsobem změnilo celý charakter regionu. „*V době mého dětství byly Pardubice prostým venkovským městem, jemuž zjednávala jakéhosi významu pouze okolnost, že bylo sídlem správy rozlehlého komorního panství, hospodářské i politické*

Olomouc – sborník příspěvků ze sympózia Historická Olomouc XIII., s. 409–418; VOREL, Petr. *Dějiny města Přelouče: díl druhý 1618–1848*. Přelouč: Město Přelouč, 2012, s. 31–44.

⁸⁴ BOROVEC, Petr – ŠEBEK, František. *Historie a současnost podnikání na Pardubicku*, s. 33–41; KOHÁROVÁ, Marta – FRAJDL, Jiří. *Vznik průmyslu a počátky dělnického hnutí na Pardubicku*. Pardubice: Socialistická akademie, 1985, s. 3–4; NERUDA, Jan. Na prahu novověku. In: ŠEBEK, František – ZIKMUNDA, Vlastimil (eds.). *Východočeský kraj – Pardubicko*, s. 58–88.

⁸⁵ BIČÍK, Zdeněk. Pamětní kniha panství pardubického z roku 1835. In: *Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea*. Pardubice: Krajské muzeum východních Čech, 1984, č. 1, s. 12.

*správy velkého počtu obcí a venkovských městeček. Průmyslu tu žádného nebylo vyjímaje mlýny, valchu a hamr na zboží měděné.*⁸⁶

Překotné změny napříč evropskou společností v polovině 19. století zpřetrhaly tradiční vazby hierarchizovaných a do značné míry atomizovaných pospolitostí, jejichž život byl po staletí určován v rámci panství, stavů či církví. V důsledku konstitučních změn revolučního období 1848 až 1849 a zrušení patrimoniální správy se Pardubice staly sídlem okresního hejtmanství, jemuž podléhaly soudní okresy Pardubice, Holice a Přelouč a jež spravovalo sto třicet obcí se 48 282 obyvateli.⁸⁷ V letech 1850 byly zároveň rezidencí krajské vlády epizodního Pardubického kraje.⁸⁸ Ani jeho zrušení a opětovné přesunutí do Chrudimi o pět let později, ani ekonomické škody způsobené prusko-rakouskou válkou v roce 1866 nezměnily nic na stoupajícím významu Pardubic, které se díky vzrůstajícímu se živnostenskému podnikání a komunikační atraktivitě staly průmyslovým ohniskem východních Čech. Počet obyvatel města se v letech 1843 až 1869 zdvojnásobil na osm tisíc, s čímž šel ruku v ruce společenský a kulturní ruch. V roce 1863 byla uspořádána velká hospodářská výstava a o rok později byla založena jako první ve východních Čechách tělocvičná jednota Sokol. Rozvíjela se cyklistika, tenis a aviatika nerozlučně spjatá s osobou Ing. Jana Kašpara (1883–1927), jenž v roce 1911 uskutečnil první dálkový přelet Pardubice – Praha. V důsledku každoročních podzimních šlechtických parforsních honů vznikl v roce 1874 tradiční dostihový závod, později pojmenovaný Velká pardubická steeplechase, který se stal jedním z nejznámějších v Evropě. Velkolepá pardubická hospodářská výstava z roku 1903 odrážela dynamické změny, jimiž region vstoupil do éry 20. století.⁸⁹

3.4. Hospodářské poměry

Díky ekonomickým podnětům daným probíhající průmyslovou revolucí, zavedením nového živnostenského zákona (platného od roku 1860) a občanskému zrovnoprávnění z roku 1867

⁸⁶ Ze vzpomínek zemského a říšského poslance Františka Schwarze (1840–1906) na mládí v Pardubicích. ROSŮLEK, František Karel (ed.). *Pardubicko, Holicko, Přeloučsko: společnou prací učitelstva školního okresu Pardubického*. Díl druhý. Pardubice: Agitační výbor, 1905, reprint v nakl. Garn, 2015, s. 19.

⁸⁷ FRANĚK, Otakar. Století proměn. In: ŠEBEK, František – ZIKMUNDA, Vlastimil (eds.). *Východočeský kraj – Pardubicko*, s. 90.

⁸⁸ Pardubický kraj z let 1850–1855 se rozkládal na ploše 7 504 km² s 676 803 obyvateli (67 na 1 km²). Spadalo pod něj 13 okresních hejtmanství s 31 soudními okresy. FIALOVÁ, Ludmila a kol. *Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1851–1970*, s. 15.

⁸⁹ BOROVEC, Petr – ŠEBEK, František. *Historie a současnost podnikání na Pardubicku*, c. d., s. 42–43, 47–48, 64–68.

můžeme v poslední čtvrtině 19. století sledovat zvýšené podnikatelské aktivity, na nichž měla v Pardubicích klíčový podíl emancipující se židovská komunita.⁹⁰

Do období první světové války byl na Pardubicku rozhodující průmysl potravinářský, spotřební a kožedělný. Prudký rozvoj průmyslové výroby v poslední čtvrtině 19. století, dostupné pracovní síly ze zalidněných oblastí středního Polabí, stejně jako vhodná komunikační infrastruktura a přírodní poměry, podnítily rozvoj nových odvětví průmyslu strojírenského, chemického a textilního. Mnoho z nově založených podniků překonalo bouřlivé roky první světové války a významně se podílelo na hospodářství první republiky, Česko-Slovenské republiky („druhé republiky“), Protektorátu Čechy a Morava (resp. válečné kampaně nacistického Německa) a klíčovou strategickou hodnotu mělo i pro znárodněné hospodářství „třetí republiky“ a komunistického režimu.

Podniky, které měly zásadní význam pro rozvoj regionu a své produkty vyvážely nejen do všech koutů monarchie, ale i Evropy a potažmo celého světa, byly v potravinářství *První pardubická rafinérie lihu, továrna na likéry a octovou trest' Ignác Wertheimer* (založena 1867)⁹¹, *Jindřich Francek a synové, továrna na kávové náhražky* (1896)⁹², *Pardubické válcové mlýny Bratři Winternitzové* (1911)⁹³, dále tradiční perníkářské provozy *Melartos, pardubická*

⁹⁰ Židé byli z Pardubic vyhnáni po třicetileté válce, přičemž došlo k jejich usazování v okolních obcích. Návrat do města byl umožněn až díky revolučním změnám konce 40. let 19. století. První Židovská náboženská obec v Pardubicích byla založena v roce 1853 a jejím dlouholetým starostou se stal Markus Oesterreicher (1814–1897). K problematice židovského osídlení Pardubicka viz podrobně KOKEŠ, Luboš – VOJTKOVÁ, Jitka. *Pardubičtí Židé a jejich náboženská obec do roku 1918*. In: *Theatrum historiae*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2013, č. 13, s. 123–165; LANGOVÁ, Alžběta – RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Stopy Židů v Pardubickém kraji*. Pardubice: Regionální rozvojová agentura Pardubického kraje, 2006.

⁹¹ Původní továrna židovského podnikatele Ignáce Wertheimera na čištění lihu byla po velkém požáru v roce 1875 přestavěna v rafinérii na líh a později k ní byla připojena také výroba octa. Počátkem osmdesátých let 19. století vykazovala produkci šedesát tisíc hektolitrů čistého lihu, dvanáct tisíc hektolitrů octové trestí a patnáct metrických centů octanu olovnatého. V letech 1903–1904 došlo ke stavbě vlastního lihovaru, kde se soustřeďovala výroba surového lihu z melasy. Wertheimerův líh byl ceněným exportním artiklem. Obtíže spojené s první světovou válkou se podařilo překonat a za první republiky výroba opět stoupala. Ve třicátých letech patřila tovární rafinérie k největším podnikům svého druhu v ČSR. V důsledku nástupu okupace byla do firmy dosazena nucená správa a po okupaci byl v lednu 1946 podnik znárodněn. Stal se základem *Pardubických závodů lihovarských, n. p.* BOROVEC, Petr – ŠEBEK, František. *Historie a současnost podnikání na Pardubicku*, c. d., s. 103–104.

⁹² „Francovka“ byla založena Johannem Heinrichem Franckem a pro Pardubice se kávoviny staly obdobně charakteristické jako vyhlášený perník. Doposud dovážené sušené čekance se v Polabí výborně dařilo, což zapříčinilo rychlý rozvoj produkce této komodity v oblasti. Počátkem dvacátých let 20. století zaměstnávala na 380 osob. V roce 1926 byla vytvořena akciová společnost a pardubický závod se stal majetkem německého koncernu. V květnu 1946 byla na podnik uvalena národní správa a o dva roky později byly všechny závody začleněny do firmy kávoviny *Kávoviny Pardubice, n. p.*, později jako pobočný závod *Vitana Byšice, n. p.* Tamtéž, s. 106–107; KOHÁROVÁ, Marta – FRAJDL, Jiří. *Vznik průmyslu a počátky dělnického hnutí na Pardubicku*, c. d., s. 4–5.

⁹³ Budova automatických mlýnů tvoří dodnes dominantu pardubického Bílého Předměstí. Vybuovali je židovští podnikatelé Karel a Egon Winternitzovi dle návrhu proslulého architekta Josefa Gočára (1880–1945). Osudným se pro podnik obou bratří stala nacistická okupace, během níž se drtivá většina členů rodiny stala obětmi holokaustu. BOROVEC, Petr – ŠEBEK, František. *Historie a současnost podnikání na Pardubicku*,

továrna na perník, spol. s r.o. (1913), *Mellekta* (1913) a *Kapo* (1924); ve strojírenství a stavebnictví *Julius Hübner a Karel Opitz, továrna na výrobu a zařízení mlýnů a zemědělské nářadí* (1866), *Josef Prokop a synové, továrna na mlýnské stroje* (1870)⁹⁴, *Alois Rainberg. Mostárna, továrna na železné konstrukce, čerpadla, hromosvody, plyno- a vodovody* (1892)⁹⁵ a v chemickém průmyslu *Rafinerie minerálních olejů David Fanto a spol.* (1890)⁹⁶.

Pardubicko se díky hospodářským a podnikatelským stimulům změnilo na konci 19. a v průběhu prvních dekád 20. století v průmyslově agrární oblast, od dvacátých let 20. století s výrazným nárůstem průmyslu chemického, strojírenského a spojovací techniky (*Telegrafia*⁹⁷). Samostatnou kapitolu tvoří pardubické chemické závody vybudované po roce 1918 v nově vzniklém Československu, jež se staly klíčovými subjekty hospodářské soustavy v celostátním měřítku a strategickými podniky pro obranu státu – *Explosia* (založena 1919),

c. d., s. 108–109; KOKES, Luboš – VOJTKOVÁ, Jitka. *Pardubičtí Židé a jejich náboženská obec do roku 1918*, c. d., s. 148.

⁹⁴ Podnik byl svým významem srovnáván se Škodovými závody v Plzni. Od devadesátých let 19. století začaly výrobky pronikat na zahraniční trhy, provoz byl zaměřen na výrobu celých mlýnských zařízení a fungovalo také elektrotechnické oddělení. Prokopova továrna se stala předním podnikem svého druhu ve střední Evropě. Její věhlas přetrval do období první republiky a pozice neztratila ani během hospodářské krize. Změna nastala s příchodem okupace, kdy dosavadní výrobu nahradil válečný provoz (granáty, součásti výzbroje atp.). Po r. 1945 byl podnik znárodněn a nesl název *Továrny mlýnských strojů, dříve Prokop, n. p.* BOROVEC, Petr – ŠEBEK, František. *Historie a současnost podnikání na Pardubicku*, c. d., s. 87–93; KOHÁROVÁ, Marta – FRAJDL, Jiří. *Vznik průmyslu a počátky dělnického hnutí na Pardubicku*, c. d., s. 4.

⁹⁵ Podnik dostával tuzemské i zahraniční zakázky na výrobu železničních mostů, střešních konstrukcí a svými stroji vybavoval přádelny, vojenské jízďárny či topírny. Význam si zachoval i v období první republiky a po znárodnění v roce 1948 nesl název *Transporta, závody na výrobu dopravních zařízení, n. p.* BOROVEC, Petr – ŠEBEK, František. *Historie a současnost podnikání na Pardubicku*, s. 93–95.

⁹⁶ Továrna židovského podnikatele Davida Fanto, zvaná též „Petrolka“ či „Fantovka“, patřila (a dodnes patří v podobě *Parama*) mezi nejvýznamnější podniky v Pardubicích. Z původní výroby petroleje se vyvinul přední průmyslový závod v celé monarchii. Postupně se provoz rozšířil o výrobu parafínu a svíček všeho druhu, přičemž v pozdějších letech zpracovával ročně 1 200 000 q parafinického a 800 000 q neparafinického petroleje. Vyráběly se vřetenové, vazelinové či válcové oleje a po roce 1908 byla zavedena také výroba automobilových olejů značky „Fantolin“. Firma měla závody v Uhrách, pobočky ve Francii či naftové doly v Haliči včetně rozsáhlého parku cisteren a přečerpávacích stanic. Její nákladní lodě brázdily Labe, Dunaj i Sein. Zboží vyvážela do Německa, Švédska, Belgie, Norska, Dánska, Anglie, Francie a Švýcarska. Před první světovou válkou zaměstnávala více jak tisíc lidí. Byla druhou největší továrnou monarchie a svůj věhlas si uchovala i za první republiky, kdy byla společnost nostrifikována a zaměřila se na výrobu olejů všeho druhu. Počet zaměstnanců stoupl na tři a půl tisíce a za druhé světové války patřila k podnikům mimořádně důležitým pro válečné hospodářství. Po znárodnění dostala název *Pardubická rafinerie minerálních olejů, n. p.* Tamtéž, s. 95–98; KOHÁROVÁ, Marta – FRAJDL, Jiří. *Vznik průmyslu a počátky dělnického hnutí na Pardubicku*, c. d., s. 4; KOKES, Luboš – VOJTKOVÁ, Jitka. *Pardubičtí Židé a jejich náboženská obec do roku 1918*, c. d., s. 149–150.

⁹⁷ *Telegrafia, čsl. továrna na telegrafy a telefony, akc. spol.* zakoupila v květnu 1922 rozestavěnou továrnu firmy Zeissl u železniční zastávky v Pardubičkách. Zabývala se výrobou jak civilních (např. radiopřijímačů), tak vojenských zařízení (telefonní přístroje, polní rentgeny či rozhlas) pro československou armádu a za okupace plnila zakázky pro Wehrmacht (např. krátkovlnné vysílače). V roce 1942 dosahovaly objednávky ve válečných podmínkách částky až 88 406 249 K. *SOKa Pardubice*, f. Archiv města Pardubic, Pamětní kniha města Pardubic, 1895–1933, s. 450; NĚMEČEK, Jan. *Pardubicko za nacistické okupace a jeho podíl na národněosvobozeneckém boji českého lidu*. Diplomová práce (ved. Jan Kuklík). Praha: Univerzita Karlova, 1987, s. 48–49.

Synthesia (1928), *Spolek pro chemickou a hutní výrobu* (1939) a *UMA, výroba a zpracování umělých hmot* (1941).⁹⁸

Rodící se československá armáda orientovaná na Francii nemohla být ve zbrojních zakázkách odkázána na partnery z řad německých či rakouských producentů. Díky intervencím ministerstva národní obrany, státní podpoře a sympatiím rodáka z Dolní Rovně, dlouholetého poslance a senátora, ministra národní obrany z let 1921–1925 a osmého předsedy vlády ČSR v období 1929–1932, Františka Udržala (1866–1938), byla v únoru 1920 v Praze ustavena za účasti tuzemského i zahraničního soukromého kapitálu *Československá akciová továrna na látky výbušné*. Společnost, jíž byl vládou udělen výrobní monopol k produkci několika nejdůležitějších výbušnin, zbudovala v letech 1920 až 1924 své tovární komplexy v Semtíně u Pardubic a od počátku se jí zkráceně říkalo *Explosia*.⁹⁹

Teritorium pro výstavbu závodu bylo zvoleno poblíž většího města s dobrou komunikační dostupností, zásobami vody, dostatečně vzdáleného od jižních a východních hranic s Rakouskem a Německem. Celkově bylo postaveno dvě stě osmáct továrních objektů o rozloze 1, 8 km². V jednotlivých odděleních *Explosie*, které byly spíše samostatnými továrnami, se za pomoci složitých chemických procesů zpracovávaly suroviny pro výrobu výbušných látek, meziprodukty potřebné ke zhotovení třaskavin i konečné produkty. Výbušniny se dělily do dvou základních kategorií – propulzivní (sloužící ke střílení – střeliviny) a brizantní (trhavé trhaviny – třaskaviny). Výrobky byly na svou dobu velmi kvalitní a obstály v mezinárodní konkurenci, což bylo doplněno vysokými investicemi do vědy a výzkumu. Generálním ředitelem se stal někdejší legionář a ministr národní obrany z let 1920–1921 gen. Ing. Otakar Husák (1885–1964). Od roku 1924 kryla *Explosia* veškerou poptávku po výbušninách v Československu a své produkty vyvážela do mnoha zemí světa.

V roce 1928 založila v katastru obce Doubravice u Pardubic sesterskou společnost *Synthesii*, jež se zabývala výrobou polotovarů ke zhotovování výbušnin a za výhodné ceny jimi zásobovala mateřskou společnost, která se tak stala méně závislá na subdodavatelích. Obě společnosti byly kapitálově propojené, využívaly společná zařízení a jejich vzájemné vztahy byly upraveny bilaterálními smlouvami. Z podniků se stal rovnocenný soupeř plzeňských Škodových závodů či brněnské Zbrojovky, byly pod dohledem ministerstva vnitra

⁹⁸ Jejich historií v letech 1918 až 1945 se podrobně zabývala historička Marta Kohárová, z jejichž odborných prací autor vycházel (viz níže).

⁹⁹ Od roku 1934 byl oficiální název *Explosia, československá akciová továrna na látky výbušné v Praze*.

a zpravodajské služby, což vzhledem ke strategickému charakteru jejich výroby přetrvalo i v pozdějších dobách.

Díky zakázkám pro armádu a pružnosti výroby firmy relativně dobře překonaly období hospodářské krize a od roku 1934 až do konce třicátých let jejich výroba stoupala. V roce 1939 se v rámci změn v československém zbrojním průmyslu a převodů akcií mezi státem a předními zbrojařskými společnostmi (např. *Spolkem pro chemickou a hutní výrobu v Ústí nad Labem* – Spolek) stala majoritním akcionářem Explosie brněnská Zbrojovka. Koncem třetí dekády 20. století se provoz mobilizoval a závod se začal připravovat na možnou válku. Byla rozšiřována výroba, stoupl počet zaměstnanců, probíhala intenzivní preventivní ochrana objektů (např. krycí nátěry či poplachové sirény) a v továrnách pracovaly jednotky Civilní protiletdecké obrany (CPO) i Závodní protiletdecké obrany (ZPO). Do této situace radikálně zasáhly mnichovské události z konce září 1938. Zakázky pro armádu výrazně poklesly a nastalo hromadné propouštění.

V okleštěném Česko-Slovensku se chemický průmysl a výroba výbušnin ocitly v krizi. Ústecký *Spolek*, který přišel odstoupením pohraničí o své závody, přesunul na Pardubicko výrobu dehtových barviv. Stalo se tak po dohodě se zástupci *Explosie* (resp. *Synthesie*), jež zahrnovala vzájemné obchodní a jiné kompenzace. Za nejvhodnější místo s dostatkem vodních zdrojů a možností využití energie ze Semtína byly zvoleny katastry obcí Blatníkovská Lhotka a Rybitví nedaleko Pardubic.

Vznik Protektorátu Čechy a Morava učinil z ČSR významnou hospodářskou oblast Velkoněmecké říše pro fungování její válečné mašinérie. Tuzemské firmy čelily diktátu německého kapitálu, včetně germanizační a arizační politiky, a chtě nechtě se musely zapojit do válečného nacistického hospodářství.¹⁰⁰

Explosia byla v rámci syndikátu brněnské *Zbrojovky* ovládnuta monopolistickým koncernem *Reichswerke Hermann Göring, Aktiengesellschaft für Erzbergbau und Eisenhütten*, do podniku byla dosazena vojenská správa a výroba se podřídila válečné ekonomice. Novým generálním ředitelem se stal říšský Němec dr. Wilhelm Voß (1896–1978). Byla prohlášena podnikem mimořádně důležitým pro obranu státu, rapidně vzrostla výroba vojenských výbušnin a její produkty začaly proudit na německé trhy.

¹⁰⁰ K hospodářské situaci za Protektorátu Čechy a Morava srov. podrobně PRŮCHA, Václav. České země a Slovensko v německém velkoprostorovém hospodářství (1938–1945). In: PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa. 1918–1992. I. díl období 1918–1945*. Brno: Doplněk, 2004, s. 425–520.

Počátkem války se podařilo prosadit dlouholetý investiční záměr o vybudování přidružené výroby umělých hmot (např. celuloidu, filmu, kůže), jež byla v mnohých případech založena na zpracování stejných surovin jako pro výbušné látky a mohla využívat společných pracovních postupů a zařízení. Po odtržení pohraničí se z důvodu dočasné ztráty armádních zakázek a hledání dalšího výrobního programu přistoupilo ke stavbě nového závodu. I přes proinvestované prostředky v řádech milionů korun musela *Explosia* na nátlak německého koncernu ustoupit z původní vize o vybudování přidruženého oddělení umělých hmot a nově vzniklé závody *UMA* se staly samostatným subjektem, v němž měla pouze kapitálovou účast. Podnik se zaměřil na výrobu termosetických lisovacích hmot, fenolických laminátů, technických pryskyřic, celuloidu a umělých kůží.

Po okupaci došlo k „očistě“ vedení, utvořily se zaměstnanecké závodní rady, podnik byl dán pod národní správu a začal se soustřeďovat na mírovou výrobu. Generálním ředitelem se stal z koncentračního tábora navrátilší se Otakar Husák, jenž byl odvolán po únoru 1948. Již 27. října 1945 byla *Explosia* vyhláškou ministerstva průmyslu znárodněna zestátněním a dne 1. dubna 1946 vznikl provoz *Synthesia, chemické závody, n. p.*, do něhož byla začleněna *Explosia, Synthesia* i *UMA*. Nový závod byl jedním ze sedmi národních podniků chemického průmyslu v ČSR. Závod *Spolku* v Rybitví byl vyčleněn v roce 1950 a stal se součástí samostatných *Východočeských chemických závodů, Rybitví, n. p.* Teprve v roce 1958 došlo ke sloučení dosavadních národních podniků ve *Východočeské chemické závody Synthesia Semtín, n. p.*¹⁰¹

Po druhé světové válce se stal prioritou československého hospodářství přechod od válečné k mírové výrobě. Bylo nutné vyrovnat se se zpusťšeným průmyslovým zařízením, znehodnocenou měnou, ztrátou tradičních trhů, nedostatkem finančních prostředků, surovin či kvalifikovaných pracovních sil. Zatímco v roce 1945 představovala úhrnná průmyslová výroba ani ne polovinu předválečného stavu, v následujících letech se poměrně rychle podařilo

¹⁰¹ K historii chemických závodů v Semtíně a Rybitví viz podrobně KOHÁROVÁ, Marta. *Výbušné výbušniny. Od nostrifikace k znárodnění v Československu*. Praha: NLN, 2013; KOHÁROVÁ, Marta. Politické strany a jejich vliv v Explosii, akc. továrně na látky výbušné v Semtíně u Pardubic 1919–1939. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě: XXII. Mikulovské sympozium: 7.–8. října 1992*. Břeclav: Okresní archiv Břeclav, 1993, s. 281–284; KOHÁROVÁ, Marta. Technická úroveň výroby výbušnin na území Československé republiky do roku 1945. In: *Rozpravy NTM*. Praha: Národní technické muzeum, 1998–2000, sv. 157, s. 42–48; KOHÁROVÁ, Marta. Příspěvek k výrobě výbušnin v Československé republice a Česko-Slovensku (1918–1939). In: *Dějiny vědy a techniky: 17. a 18. seminář pro vyučující dějinám věd a techniky*. Praha: Národní technické muzeum, 2001, s. 9–15; KOHÁROVÁ, Marta. Vznik nového závodu *Spolku* pro chemickou a hutní výrobu v Rybitví u Pardubic po roce 1938. In: *Východočeské listy historické*. Hradec Králové: Ústav historických věd PdF, 2001, č. 17–18, s. 407–415. Dále také ŤOPEK, František. *Východočeští chemici v boji a práci*. Pardubice – Semtín: Východočeské nakladatelství, 1965.

stabilizovat a překročit výrobu v těžkém průmyslu s malým zaostáváním průmyslu lehkého. Znárodněné průmyslové podniky z října 1945 se v následujícím období spojovaly ve větší celky – národní podniky (n. p.), jejichž hlavní struktura byla vybudována mezi březnem až květnem 1946.¹⁰² Z 3 348 podniků podléhajících znárodnění vzniklo do konce roku 1947 tři sta dvacet jedna národních podniků. V celém průmyslu představovaly v roce 1947 znárodněné podniky 17 % závodů, 61 % zaměstnanců s celkovým podílem na odbytu 58 %. Národní podniky měly postavení samostatných právnických osob, jen nepřímo napojených na státní rozpočet, a na rozdíl od praxe po únoru 1948 byli zaměstnanci prostřednictvím závodních rad více angažováni v jejich řízení. Do veřejného sektoru byly kromě nich počítány také státní podniky z období před znárodněním, komunální a družstevní podniky či nezařazené konfiskáty vysídlených Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů.

Ve všech lidově demokratických státních útvarech ve sféře vlivu SSSR se metodami řízení veřejného hospodářství a usměrňování omezovaného soukromého sektoru stalo makroekonomické plánování a aktivní intervence státu do řízení ekonomiky. Dne 8. července 1946 byl Ústavodárným národním shromážděním (dále jen často ÚNS) schválen „Budovatelský program“ první Gottwaldovy vlády, jehož těžištěm v hospodářské oblasti byl dvouletý plán („dvouletka“) s heslem dne „Brigády – armáda dvouletky“. Jeho cílem se pro roky 1947–1948 stalo obnovit předválečnou hospodářskou úroveň, dokončit prvorepublikovou pozemkovou reformu, posílit rozvoj průmyslu v zaostalejších oblastech a překonat tzv. úzké profily tuzemského hospodářství. *„Byla s ním spojena i očekávání, že urychlí obnovu hospodářství rozrušeného silněji než po první světové válce, zabezpečí jeho strukturální přestavbu a vytvoří podmínky pro větší odolnost ekonomiky vůči konjunkturním výkyvům ve světovém hospodářství, pro zmírňování rozdílů v ekonomické a sociální úrovni vnitrostátních regionů včetně industrializace Slovenska a pro trvalý růst životní úrovně.“*¹⁰³

¹⁰² Po rozsáhlých diskuzích napříč politickými subjekty a vládními resorty byly koncem října 1945 schváleny pod čísly 100–103/1945 Sb. „zestátnovací dekrety“. V jejich důsledku přešly do rukou státu doly, klíčový a velký průmysl, některé podniky potravinářského průmyslu, akciové banky a pojišťovny. V průmyslu zcela podléhaly znárodnění podniky nad 500 zaměstnanců (někdy i s nižším počtem), dále těžební podniky, samostatné elektrárny a plynárny, hutě, válcovny, zbrojovky, cementárny, důležité chemické obory, některé lihovary, cukrovary atp. Celkem bylo znárodněno více než 3 000 podniků (16,4 % z celkového počtu), v nichž v březnu 1947 pracovalo kolem 61,2 % zaměstnanců průmyslu, o výrobní kapacitě takřka 2/3 celkové průmyslové výroby. V podnicích byla zároveň vymezena pozice závodních a podnikových rad (závodních důvěrníků v menších podnicích a zaměstnaneckých rad v orgánech veřejné správy), které plnily kontrolní funkce vůči podnikovým správám a společně s odbory hájily sociální zájmy zaměstnanců. PRŮCHA, Václav. *Poválečné revoluční přeměny a obnova národního hospodářství (1945–1948) – Vlastnické přeměny v letech 1945–1946*. In: PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa v letech 1918–1992. 2. díl období 1945–1992*. Brno: Doplněk, 2009, s. 91–95, 101.

¹⁰³ PRŮCHA, Václav – ŠULC, Zdislav. *Poválečné revoluční přeměny a obnova národního hospodářství (1945–1948) – Dvouletý hospodářský plán (1947–1948)*. In: tamtéž, s. 151.

V roce 1947 začala kampaň za omezení soukromého podnikání, jež vyústila na jaře 1948 v druhou etapu znárodnění, díky níž byly výrazně posíleny stávající národní podniky (popř. vznikly další). Podstatně byl rozšířen okruh průmyslových oborů a firem podléhajících státu. V ostatních odvětvích byly postátněny provozy nad padesát zaměstnanců, komplexně byly znárodněny velkoobchody, podniky zahraničního obchodu a mezinárodní zasilatelství. K 1. listopadu 1948 bylo zestátněno téměř 3 700 průmyslových podniků, z toho kolem 1 700 s více než padesáti zaměstnanci. Ve stavebnictví podléhalo znárodnění 1 200 podniků, z čehož 830 s více než padesáti zaměstnanci, a obor zcela přešel do rukou státu v podobě *Československých stavebních závodů, n. p.* Veřejný sektor se napříště začal nazývat sektorem „socialistickým“ a v jeho rámci připadalo z celkového počtu zaměstnanců koncem roku 1948 na národní podniky 92,7 %, státní 1,4 %, komunální 0,5 %, družstevní 1,5 % a na nezačleněné konfiskáty 3,9 %.¹⁰⁴

Přestože *Ústava 9. května* zaručovala soukromé vlastnictví do padesáti hektarů a soukromé podnikání v provozech do padesáti zaměstnanců, politickou praxí KSČ se stalo výrazné omezování soukromé malovýroby na úkor státního a družstevního („socialistického“) sektoru. Do vývoje tuzemského hospodářství se promítly mezinárodněpolitické aspekty začínajícího studenoválečného konfliktu, jež definitivně odklonily ČSR od „vlastní cesty“ k socialismu a zcela se podřídily přebírání sovětského komunistického hospodářského a politického modelu „stalinského typu“ s jeho teorií „zostřujícího se třídního boje“. Zatímco „dvouletka“ ještě částečně operovala s principy tržního hospodářství a nepředpokládala zásadní změny v rozložení průmyslu, první pětiletý plán („pětiletka“)¹⁰⁵ z let 1949 až 1953 (v podobě úprav z let 1950–1951) strukturálně přestavěl celou hospodářskou soustavu ve prospěch těžkého průmyslu (strojírenství, energetika, hutnictví, zbrojařství atd.) a v zemědělské produkci preferoval posílení živočišné výroby na úkor rostlinné. V letech 1949 až 1953 byl téměř zcela zlikvidován kapitalistický sektor v zemědělství, ekonomika se militarizovala, zanikla většina soukromých živností, proběhla první etapa kolektivizace, to vše podřízené politice SSSR za součinnosti jeho poradců přítomných v ČSR. Hospodářství bylo dle sovětského vzoru vysoce centralizováno s minimalizací působení trhu a komplexními, direktivními státními zásahy

¹⁰⁴ Podrobně srov. PRŮCHA, Václav. *Poválečné revoluční přeměny a obnova národního hospodářství (1945–1948)*. In: tamtéž, s. 149–160, 186–187, 199–203.

¹⁰⁵ *Zákon č. 241/1948 Sb., o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje Československé republiky (zákon o pětiletém plánu)*, ze dne 27. 10. 1948 (s účinností od 2. 11. 1948).

včetně orientace vnějších hospodářských vztahů na SSSR, resp. země *Rady vzájemné hospodářské pomoci* (RVHP).¹⁰⁶

Rozložení průmyslového a zemědělského potenciálu v kraji Pardubickém bylo značně nerovnoměrné. V severních oblastech s lepší bonitou půdy a vyspělejším zemědělstvím se koncentrovaly také průmyslové závody a kopcovité jižní okresy s menšími zemědělskými výnosy měly zároveň nižší průmyslovou produkci. Před druhou světovou válkou bylo dle statistiky živnostenského inspektorátu napočítáno v okresech Pardubice, Chrudim, Chotěboř, Lanškroun, Litomyšl, Polička a Vysoké Mýto celkem tři sta třicet sedm průmyslových podniků v šedesáti čtyřech místech, z toho samotný pardubický okres zaujímal největší koncentraci v podobě sedmdesáti dvou továren.¹⁰⁷ Po válečných otřesech bylo v roce 1946 v šesti politických okresech – Pardubicích, Chrudimi, Vysokém Mýtě, Ústí nad Orlicí, Litomyšli a Poličce – evidováno čtyři sta devadesát podniků s více než dvaceti zaměstnanci o celkovém počtu cca sedmdesát tisíc pracovních sil. Zastoupen byl následující průmysl: **kovodělný** (Pardubice, Vysoké Mýto, Choceň, Polička, Přelouč), **chemický** (Pardubice, Chrudimsko), **elektrotechnický** (Pardubice, Přelouč, Lanškroun), **textilní** (Ústí nad Orlicí a okolí, Česká Třebová a okolí, Hlinsko v Čechách), **potravinářský** (Pardubice, Přelouč, Chrudim, Vysoké Mýto, Litomyšl, Polička), **obuvnický** (Holice, Chrudim, Skuteč, Litomyšl, Polička a okolí), **stavebních hmot** (Pardubicko, Vysokomýtsko, Chrudimsko), **kožedělný** (Hlinsko v Čechách) a rozptýlený **dřevozpracující** v oblastech Českomoravské vrchoviny.¹⁰⁸

Údaje plánovacího referenta KNV z dubna roku 1949 pak uváděly průměrnou zaměstnanost obyvatel kraje Pardubického v průmyslu 10,9 %, z čehož okres Pardubice představoval 21 %, Ústí nad Orlicí 13 %, Chrudim 12,2 %, Lanškroun 10,2 %, Vysoké Mýto 8,9 %, Hlinsko 8,8 %, Chotěboř 8 %, Polička 6,7 %, Čáslav 6,5 %, Holice 6,1 %, Přelouč 5,4 % a nejhůře na tom byl okres Litomyšl s 4,1 %. Z hlediska odvětví byl nejvíce zastoupen průmysl strojírenský a obrábění kovů („kovodělný“) 28,5 %, textilní 20,2 %, chemický 14,6 %, potravinářský („průmysl výživy“) 10,1 %, kožešnický a gumárenský 8,6 %, keramický 5,8 %,

¹⁰⁶ Podrobně srov. PRŮCHA, Václav – ŠULC, Zdislav – KALINOVÁ, Lenka. Od první pětiletky k Pražskému jaru (1949–1968). In: PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa v letech 1918–1992. 2. díl období 1945–1992*. Brno: Doplněk, 2009, s. 249–257.

¹⁰⁷ KOHÁROVÁ, Marta – FRAJDL, Jirí. *Vznik průmyslu a počátky dělnického hnutí na Pardubicku*, s. 9.

¹⁰⁸ NA, f. ÚV KSČ – Organizační oddělení M. Švermová (f. 100/4), sv. 54, inv. j. 314, statistické údaje o stavu členské základny v VI. pardubickém kraji, zpráva Krajského výboru a odborných komisí pro II. krajskou konferenci KSČ 16.–17. března 1946 v Pardubicích, s. 3.

dřevozpracující („dřevoprůmysl“) 5,4 %, papírenský a tiskařský 3,6 %, energetický 2,6 %, sklářský 0,5 % a báňský 0,1 %.¹⁰⁹

Chemický průmysl, těžké strojírenství, spojovací techniku a těžební průmysl představovaly ve sledovaném období zejména závody znárodněných podniků, o jejichž historii jsme hovořili výše – *Pardubická rafinerie minerálních olejů, n. p.* (Pardubice), *Synthesia, n. p.* (Semtín u Pardubic), *Východočeské chemické závody, Rybitví, n. p.* (Rybitví u Pardubic), *Tesla, n. p.* (Pardubice, Přelouč, Lanškroun, Sezemice), *Transporta, závody na výrobu dopravních zařízení, n. p.* (Chrudim, Pardubice, Vysoké Mýto), *Karosa n. p.* (Vysoké Mýto), *Továrna mlýnských strojů, stavby mlýnů, dř. Prokop, n. p.* (resp. *Továrny mlýnských strojů, n. p.*, Pardubice), *Manganorudné a kyzové závody, n. p.* (MZK, n. p., Chvaletice) a *Spojené továrny na obráběcí stroje, n. p.* (TOS, n. p., závod Holice). Lehké strojírenství, elektrotechnický, energetický, textilní a kožedělný průmysl, pak továrny *Meva – chotěbořské kovodělné závody, n. p.* (Chotěboř), *Českomoravská Kolben-Daněk, n. p.* (Chocení), *Československá zbrojovka, n. p.* (Skuteč), *Botana, továrna na výrobu strojové a ruční obuvi, n. p.* (Holice, Skuteč), *Elektro-Praga, n. p.* (Hlinsko v Čechách), *Rubena, gumařské závody, n. p.* (Pardubice), *Kovostav, n. p.* (Ústí nad Orlicí), *Východočeské plynárny, n. p.* (Pardubice), *Plyšan, n. p.* (Hlinsko v Čechách), *Elite, n. p.* (Chrudim), *Považské strojárny, n. p.* (Česká Třebová) či *Spojené české a moravské bavlnářské závody, n. p.* (Ústí nad Orlicí). Potravinářský průmysl byl zastoupen cukrovary, lihovary (*Pardubické závody lihovarské, n. p.*, *Východočeské lihovary a octárny, n. p.*, v Pardubicích), kávovinovými náhražkami (*Kávoviny, n. p.*, resp. *Vitana, n. p.* v Pardubicích), mlékárnami či pověstnými cukrovinkami (*Pardubický perník, n. p.*, Pardubice).

Zahájení plnění úkolů „pětiletky“ bylo v regionu vyhlášeno dne 1. ledna 1949, kdy se Pardubice staly krajským městem a doprovázela ho mohutná propagandistická kampaň. „*Nástup do nového roku byl letos cele ve znamení pětiletky*“ [...] „*celý pardubický kraj byl v těchto dnech oděn ve slavnostním rouchu. Vyzdobená pracoviště, umělecky zpracované výlohy, ověncené ulice a nádraží a všude veselí, hudba, radost.*“¹¹⁰ Na úkor lehkého začal být výrazně posilován těžký průmysl (strojírenský a chemický), přičemž byly oslabeny např. dřívější tradiční oblasti malých závodů obuvnického a kožedělného průmyslu v Holicích, Litomyšli, Poličce, Skutči či Chotěboři.

¹⁰⁹ KAIGL, Eduard. Průmyslové problémy našeho kraje. In: *Věstník Pardubického kraje. Ústřední věstník KNV v Pardubicích*. Pardubice: KNV, 1949, roč. I., č. 4 z 15. 4. 1949, s. 3.

¹¹⁰ Pětiletý plán proměníme v čin. In: *Východočeská Zář. List KSČ pardubického kraje*. Pardubice: KV KSČ, ze 7. 1. 1949, s. 1 (dále jen *Východočeská Zář*).

Ruku v ruce s výstavbou nových průmyslových komplexů (např. MZK, n. p.; další provozy v Rybitví a v Semtíně; zpracování silonových vláken v Litomyšli) šly snahy o budování sektoru stavebnictví a dopravy, pořádání sběrných kampaní (prostřednictvím *Sběrné suroviny, n. p.*), mobilizace pracovních sil, organizace tzv. aktivů, předkládání „zlepšovacích“ návrhů, podpora „socialistického soutěžení“ všeho druhu, uzavírání „socialistických závazků“ a periodické vyhlásování nejlepších zaměstnanců („úderníků“, „stachanovců“¹¹¹). „*Zákon o první pětiletce určil našemu kraji perspektivu postupné změny zemědělského kraje v kraj průmyslový, s dalším rozvojem a zdokonalováním zemědělské výroby. Za uplynulá tři léta vzrostla podstatně průmyslová výroba, takže původní poměr pracujících v průmyslu k pracujícím v zemědělství, který v roce 1948 byl 1:2, se změnil na 1,5:1,8, takže v tomto roce [1951] zanikne převaha zemědělství nad průmyslem a poměr se změní 1:1 ...*“¹¹²

Průmyslové podniky pardubického kraje z padesátých let pochopitelně nelze vnímat izolovaně od další průmyslové základny v Československu, kam dodávaly své výrobky pro její rozvoj a provoz. Například chrudimská Transporta sehrála významnou roli při budování tepelných elektráren, třeba v Opatovicích nad Labem (1959), které zásobovala zauhlovacími a odpopelňovacími zařízeními. Dále vyráběla kabelové jeřáby a různé dopravníky pro výstavbu přehrad na vltavské kaskádě a v dolech a hutích byla zase využita její transportní zařízení. V oblasti těžkého průmyslu byly úkoly prvního pětiletého plánu v podstatě splněny, pouze s mírným zaostáváním v letech 1952 až 1953.¹¹³ „Úspěchy“ v sekundárním sektoru kalil tristní stav sektoru terciárního. Zaostávající maloobchodní síť, nekvalitní služby a nedostatkové spotřební zboží, včetně problémů s distribucí základních potravin (např. opětovné zavedení přidělových lístků na chleba a moučné výrobky v únoru 1951), dávaly tušit problematický stav zemědělské výroby.¹¹⁴

¹¹¹ Dle sovětského horníka Alexeje Grigorjeviče Stachanova (1906–1977).

¹¹² POSPÍŠIL, Josef. Vítězný únor upevnil naše národní výbory. In: *Pardubický kraj v práci lidové správy*. Pardubice: KNV, 1951, roč. III., č. 3 z 21. 2. 1951, s. 26.

¹¹³ DOLEŽAL, Jan – CHARBURSKÝ, Miloš – KMONÍČEK, Josef. *Cesta k socialistické přítomnosti pardubického okresu 1945–1971*. Pardubice: OV KSČ, 1985, s. 45.

¹¹⁴ V rámci druhého pětiletého plánu (1956–1960) a pozdější úpravy řízení hospodářské soustavy (tzv. Rozsypalova reforma) předznamenávající katastrofu třetí „pětiletky“ (1961–1965) zůstával v pardubickém kraji, v duchu stanovených cílů „dokončení přechodu od kapitalismu k socialismu“, nadále prioritní průmysl strojírenský, chemický a stavebních hmot na úkor potravinářského a spotřebního. Byla rozšiřována dosud nedostatečná energetická základna (viz elektrárna v Opatovicích nad Labem), zintenzivněn nábor pracovních sil a těžba lokálních surovinových zdrojů. Jen tolikrát zmínovaný chemický průmysl se měl počátkem šedesátých let, dle oficiálních ukazatelů, podílet na celkové produkci odvětví ve Východočeském kraji padesátí a v celostátním měřítku asi deseti procenty. Přes snahu koncentrovat výrobu do velkých průmyslových komplexů byla však v regionu koncem padesátých let nadále rozptýlena značná část menších a středních podniků. KOUTNÍK, Josef (ed.). *Východočeský kraj: sborník*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1961, s. 157;

V zemědělské produkci převažovala v kraji Pardubickém na přelomu 40. a 50. let rostlinná výroba nad živočišnou. První byla zastoupena pěstováním cukrové řepy, pšenice, žita, ječmene, čekanky, brambor, olejnin či lnu. V živočišné výrobě převládal chov hovězího dobytka, vepřů a drůbeže. Nejúrodnějšími oblastmi bylo Polabí, Čáslavsko, Chrudimsko, Vysokomýtsko i Litomyšlsko. Zemědělství bylo závislé na drobných hospodářstvích a k 1. květnu 1949 statistika zemědělského referátu KNV vykazovala celkem 63 024 zemědělských usedlostí, z toho 27 372 do 2 hektarů (ha), 16 508 od 2 do 5 ha, 10 450 od 5 do 10 ha, 6 669 od 10 do 20 ha a 2 025 nad 20 ha.¹¹⁵

V roce 1949 začaly národní výbory v důsledku vládní politiky poprvé uzavírat se zemědělci tzv. kontraktace – smlouvy na výrobu a výkup zemědělských produktů. Základní jednotkou rostlinné i živočišné výroby a polních prací se v systému plánovaného hospodářství měla stát Jednotná zemědělská družstva (JZD), jež by velkovýrobou plně nahradila soukromou rolnickou malovýrobu.¹¹⁶ Přes neustálé proklamace z úst vrcholných stranických a vládních představitelů o zachování soukromého zemědělství a nezavádění sovětských kolchozů se boj o tzv. socializaci vesnice rozjel naplno a vedl k zásadnímu přetvoření staletého obrazu venkovské pospolitosti. Úkolem pro příští léta, nastíněným již v dubnu 1947 v komunistickém zemědělském programu (tzv. Hradeckém programu), bylo upevnit „dělnicko-rolnický svazek“ a posílit drobné rolníky a malorolníky,¹¹⁷ kteří mnohdy vítali politiku KSČ spočívající v parcelaci velkostatků, zakládání JZD a boji proti tzv. vesnickým boháčům či „kulakům“,¹¹⁸ jimiž byli podle ruského vzoru pejorativně označováni vlastníci půdy zhruba nad patnáct hektarů.¹¹⁹

PRŮCHA, Václav – ŠULC, Zdislav – KALINOVÁ, Lenka. Od první pětiletky k Pražskému jaru (1949–1968), 2. díl období 1945–1992, c. d., s. 299–307.

¹¹⁵ POSPÍŠIL, Josef. Skládáme účty z činnosti KNV. In: *Věstník Pardubického kraje*, 1949, roč. I., č. 5 z 1. 5. 1949, s. 4.

¹¹⁶ Zákonné normy v oblasti zemědělské politiky upravovalo *Vládní nařízení č. 6/1949 Sb., o zemědělské výrobě podle smlouvy*, ze dne 25. 1. 1949 (s účinností od 26. 1. 1949) a *Zákon č. 69/1949 Sb., o jednotných zemědělských družstvech*, ze dne 23. 2. 1949 (s účinností od 15. 3. 1949). Dále srov. JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhnání sedláků z půdy*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 64–67.

¹¹⁷ Za drobné rolníky můžeme považovat vlastníky půdy s výměrou do 5 ha, malorolníky od 5 do 10 ha, střední rolníky od 10 do 50 ha, statkáře od 50 do 100 ha a velkostatkáře s výměrou nad 100 ha.

¹¹⁸ Blíže k etymologii termínu a jeho konotacím v československém prostředí viz např. JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhnání sedláků z půdy*, c. d., s. 59–61.

¹¹⁹ V poválečném Československu, stejně jako v ostatních lidově demokratických státních zřízeních, proběhla rozsáhlá pozemková reforma, jež měla tři části. První se uskutečnila v letech 1945 až 1946 (na Slovensku do r. 1948) a jejím cílem byla konfiskace půdy „Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů“ a její přidělení československým občanům. V letech 1947 až 1948 byl ve druhé etapě v rámci „revize pozemkové reformy“ z první republiky (zastavena v r. 1935 na 20 let) znárodněn především majetek šlechty získaný před rokem 1918. Závěrečná fáze se odehrála po komunistickém převratu v roce 1948 a její hlavní zásadou byl limit soukromého pozemkového vlastnictví do 50 hektarů. Konfiskovaná půda přešla většinou do držení malých a středních rolníků při maximálním rozsahu přidělu mezi 12 a 13 ha (z toho 8 až 10 ha orné půdy). Příděly půdy navrhovaly

V lednu 1949 vznikl v Pardubicích krajský družstevní sekretariát a vybráním „vhodných typů“ na předsedy budoucích JZD v obcích byly pověřeny místní akční výbory Národní fronty (MAV NF). Po schválení zákona o JZD se venkovem začaly šířit oprávněné obavy z budoucí kolektivizace zemědělství (oficiální termín zněl „zduřstevňování“),¹²⁰ což se v každodenním životě vesnice projevilo mj. vzájemnými antagonismy mezi drobnými a většími vlastníky půdy, poklesem zájmu o pronajímání půdy či o finančně náročné investice.

Počáteční snahy o zakládání JZD se v některých oblastech nesetkaly s přílišným úspěchem a správní a bezpečnostní orgány zaznamenaly řadu případů svědčících o nesouhlasu s oficiální zemědělskou politikou v kraji. *„Zároveň se ukázalo, že v obvodě dnešního pardubického okresu se setkala kolektivizace s největšími těžkostmi na Přeloučsku, takže tam výsledkem 41 veřejných schůzí bylo založení jen tří přípravných výborů JZD. K vyhoceným okamžikům však docházelo i jinde. V jedné obci na Pardubicku byl například inzultován předseda místního akčního výboru Národní fronty. V Labské Chrči zase skupina žen zabránila vyslanému referentovi ve vstupu do hostince, kde se schůze měla konat. Téměř všude se také hovořilo o přezání pneumatik u auta zemědělského tajemníka krajského výboru KSČ, k němuž došlo na Lanškrounsku. Navíc byl zaznamenán i organizovaný bojkot svolaných shromáždění, nebo se zjistilo, že před jejich zahájením neznámé osoby objížděly vesnice a předem připravovaly diskuzi“* [...] *„Sítilo poznání, že k přerodu soukromě hospodařícího rolníka v socialistického družstevníka nedojde během několika málo týdnů, poněvadž jde o hluboký zásah do tradicemi spoutaného myšlení venkova.“*¹²¹

Přes počáteční problémy se zakládání JZD pomalu rozjíždělo. Dělo se tak formou přesvědčování, slibování státních subvencí, anebo nátlakem. Na rozdíl od výše uvedených problémů v přeloučském okrese se v některých oblastech naopak dařilo poměrně dobře

tzv. rolnické komise, jež byly voleny uchazeči o půdu v oblastech s konfiskovanými pozemky. Půda se také převáděla na obce a okresy k veřejným účelům, či na různá družstva. Část konfiskátů a rozsáhlé lesní plochy pak přebíraly *Československé státní statky, n. p.*, horská pastevní družstva (1946–1949) nebo výrobní zemědělská družstva (předobraz budoucích JZD). První fáze pozemkové reformy se týkala asi čtvrtiny území ČSR o rozloze 2 946 ha (44 % bylo lesů). PRŮCHA, Václav. *Poválečné revoluční přeměny a obnova národního hospodářství (1945–1948), 2. díl období 1945–1992, c. d., s. 75, 79–80.* VEBER, Václav. *Osudové únorové dny.* Praha: NLN, 2008, s. 124–125.

¹²⁰ Podle historika Jiřího Urbana je termínem kolektivizace chápán *„proces politicky, shora vnucené přeměny tradiční vesnické struktury samostatných hospodářství v socialistické výrobní podniky, jakými v Československu byla dle sovětského vzoru budovaná soustava jednotných zemědělských družstev (JZD), československých státních statků (ČSSS) a strojních traktorových stanic (STS). Sovětská kolektivizace byla vydávána za obecně platnou zákonitost vývoje socialismu a za vrchol úspěchu v zemědělství.“* URBAN, Jiří. *Kolektivizace venkova v horním Polabí. Od fenoménu k aktérům a jejich motivacím.* Praha: ÚSTR, 2016, s. 9.

¹²¹ DOLEŽAL, Jan – CHARBURSKÝ, Miloš – KMONÍČEK, Josef. *Cesta k socialistické přítomnosti pardubického okresu 1945–1971, c. d, s. 34.*

zakládat i družstva vyšších provozních typů.¹²² Stávalo se to zejména v teritoriích s novými osídlenci (např. na Litomyšlsku), kteří po převzetí konfiskovaného německého či „zrádcovského“ majetku, většinou kvůli chabým zkušenostem se zemědělstvím, mizivému vztahu k obdělávané půdě a vidině rychlého zbohatnutí, vykazovali značnou ztrátovost a vstup do JZD pro ně mohl být určitým východiskem z existenční krize. Z dalších faktorů je pak třeba zmínit také nátlak ze strany státních a stranických složek, jenž mohl mít např. formu vyhrožování vystěhováním z doposud nesplaceného přiděleného majetku.¹²³

Dobovou mantrou se stalo správné vyhotovení plánu polních prací s rozepsáním „pracovních jednotek“ jednotlivým členům toho kterého družstva. Dodržení pak bylo státem saturováno v penězích a naturáliích. Módní bylo také zavádění „progresivních“ zemědělských metod sovětských kolchozníků, jako např. masáže vemene dle kolchoznice Malinové, nebo využití zkušeností „Mičurinců“¹²⁴ – považovaných za dobové hrdiny podmaňující si přírodu. „*Osvětové besedy s JSČZ [Jednotný svaz československých zemědělců] již loňského roku začaly společně plnit tento úkol propagací sovětské vědy na večerech mičurinské agrobiologie [...] Nejenom však besedami, ale hlavně soustavnou prací v kolektivech lidových výzkumníků – Mičurinců se nám podaří opravdu bezprostředně prospět zvýšení hektarových výnosů družstevních polí a užítivosti společných družstevních stájí. Je třeba nejen propagovat slovy, ale názorně přesvědčovat při konkrétních pokusech, i přímo ve výrobě, družstevníky, drobné a střední rolníky, že dovedeme přírodě vládnout.*“¹²⁵

V druhé polovině roku 1949 bylo v kraji napočítáno osmdesát šest JZD a jejich počet v následujících dvou letech v rámci první etapy kolektivizace stoupal, a to díky cílené kampani k „vytvoření JZD v každé obci“, nátlaku na malé a střední rolníky, zvýhodňováním JZD – tj. nerovnoměrným rozplánováním čtvrtletních dodávek, omezením poskytnutí

¹²² Jednotná zemědělská družstva I. provozního typu měla hospodařit na společné půdě bez rozorání mezí na bázi vzájemné sousedské výpomoci při hlavních polních pracích a každému členu připadala sklizeň z jeho vlastních pozemků. U II. typu se předpokládalo rozorání mezí, hospodaření na scelených lánech při společných osevech, individuální živočišná výroba a udělení odměny jednotlivým družstevníkům podle vložené výměry. Pro III. a IV. typ byla charakteristická společná rostlinná i živočišná výroba, svody dobytka, vytváření nedělitelných fondů JZD a odměny dle pracovních jednotek bez přihlédnutí k výměře vložené půdy. Od let 1954 až 1955 se I. a II. typ již neuplatňoval a přípravné výbory přecházely rovnou na družstva III. typu. JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhnání sedláků z půdy*, c. d., s. 79–83; KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948–1953. 2. část. Zakladatelské období komunistického režimu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 119; BOŠTÍK, Pavel. Velká krize kolektivizace v Pardubickém kraji. In: *Theatrum historiae*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2014, č. 15, s. 333.

¹²³ STANĚK, Milan. Počátky kolektivizace zemědělství na Litomyšlsku a její metody (1949–1953). In: *Pomezí Čech, Moravy a Slezska*. Litomyšl: Regionální muzeum v Litomyšli, 2015, sv. 16, s. 14–15.

¹²⁴ Dle ruského (resp. sovětského) šlechtitele a ovocnáře Ivana Vladimiroviče Mičurina (1855–1935).

¹²⁵ ŘEŘUCHA, Vladimír. Mičurinci v osvětových besedách. In: *Pardubický kraj v práci lidové správy*. Pardubice: KNV, 1952, roč. IV., č. 4 z 15. 3 1952, s. 44.

mechanizačních prostředků soukromým zemědělcům, přednostním přidělením krmiv pro JZD apod.¹²⁶

K 1. lednu 1951 mělo být v kraji tři sta jedna družstev z toho čtyři IV. provozního typu, šedesát tři III., sto patnáct II., padesát pět I. a šedesát čtyři přípravných výborů. V souvislosti se snahou o jejich rozvíjení a přechod na vyšší typy byla v kraji budována také síť státních traktorových stanic (STS) a v rámci akce „5 miliard“ („5M“) byla v roce 1951 do „socializace vesnice“ investována částka cca 37 600 000 Kčs, společně s dodáním 6,52 tun železa, 290,2 tun cementu a 1 451 000 cihel.¹²⁷

I přes značný nárůst investic a zvýšení počtu JZD bylo v polovině června 1952 konstatováno, že kraj Pardubický byl se svými dvě stě sedmdesáti družstvy a 49 833 obhospodařovanými hektary v „rozvoji JZD na jednom z posledních míst v ČSR“. K listopadu téhož roku se na základě masového „přesvědčování“ počet zvýšil na tři sta čtyřicet pět s výměrou 72 707 ha (27,5 % z celkové rozlohy půdy v kraji). V lednu 1953 měla mít JZD v kraji celkem 17 033 členů.¹²⁸

Z hlediska produkce bylo zemědělství v kraji zaměřeno na posílení živočišné výroby a s ní spojený osev pícnin, jak si žádala první „pětiletka“. Z důvodu rozvoje plemenářství byla zřízena JZD pro chov skotu v Dolním Újezdě a Čermné, drůbeže v Hostovicích, Ostřetíně a Čermné, vepřů v Bylanech i Zaječicích a také velkovýkrmna prasat „Gigant“ ve Velké Čeperce na Lanškrounsku,¹²⁹ o níž si někteří lidé mysleli, že bude ve skutečnosti koncentračním táborem.

I přes snahy o dodržení norem však obtíže v živočišné produkci přetrvávaly, plnění plánu se v letech 1951 až 1952 nedařilo, což bylo dávano za vinu především „vesnickým boháčům“, přesně dle linie vycházející ze závěru pléna ÚV KSČ z února 1951 o zrychlení kolektivizace.¹³⁰ „Stále se zvyšuje počet uhynulých zvířat a klesá průměrná živá váha jatečného

¹²⁶ Podrobně viz STANĚK, Milan. Počátky kolektivizace zemědělství na Litomyšlsku a její metody (1949–1953), c. d, s. 18–25.

¹²⁷ FRONĚK, Ladislav. Zpráva o činnosti KNV. In: *Věstník Pardubického kraje. Ústřední věstník KNV v Pardubicích*. Pardubice: KNV, 1949, roč. I., č. 11.–12. z 15. 7. 1949, s. 5; HEJNA, Josef. Organisoval výstavbu a přestavbu vesnice – stěžejní úkol lidové správy. In: *Pardubický kraj v práci lidové správy*. Pardubice: KNV, 1951, roč. IV., č. 1–2 z 31. 1. 1952, s. 15–16; CÍSAŘ, Karel. Výstavbou a budováním k rozkvětu kraje. In: *Pardubický kraj v práci lidové správy*. Pardubice: KNV, 1951, roč. III., č. 1–2 z 31. 1. 1952, s. 20.

¹²⁸ STANĚK, Milan. Počátky kolektivizace zemědělství na Litomyšlsku a její metody (1949–1953), c. d, s. 21; BOŠTÍK, Pavel. Velká krize kolektivizace v Pardubickém kraji, c. d, s. 334.

¹²⁹ VINAŘOVÁ-MELICHAROVÁ, Jitka – VINAŘ, Jaroslav. *Pardubicko – oblastní turistický průvodce č. 26*. Praha: Státní tělovýchovné nakladatelství, 1956, s. 27.

¹³⁰ BLAŽEK, Petr – JECH, Karel – KUBÁLEK, Michal a kol. *Akce „K“: Vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*. Praha: Pulchra, 2010. s. 67; KAPLAN, Karel. *Československo*

skotu a jatečných prasat. To všechno způsobuje veliké ztráty masa. Příčiny těchto nedostatků jsou nejen v nedbalosti o plánované přípuštění krav a prasnic, ve špatně organizované inseminaci, ale hlavně v nedostatečné péči vesnických boháčů o telata a selata, kteří se tímto způsobem pokoušejí narušovat naše hospodářství. Např. v JZD Sruby si vesnický boháč pan Horníček, kterého družstevníci považovali za naprosto neškodného, nechal ustájit ve své usedlosti březí krávy, od nichž si nechával denně 60 l mléka“ [...] „Dnes už družstevníci ve Srubech vědí, proč mají jen 33 Kčs za pracovní jednotku místo 100 Kčs, že příčinou toho je záměrná rozvratná činnost pana Horníčka a že pracovní horlivost vesnického boháče byla ve skutečnosti jen špinavou sabotáží.“¹³¹

Na vesnicích a ve městech se vzedmuly vlny propagačních kampaní za boj proti „kulakům“, kteří po různých omezujících zásazích státu, jakými byla konfiskace mechanizačních prostředků či předepisování neúměrně vysokých povinných kontingentů, zcela ztratili dřívější výrobní schopnosti. Častým prohřeškem proti centrálně řízenému plánování bylo nedodržení dodávkových povinností, přesně nadiktovaných v regionálním měřítku po linii KNV – ONV – MNV, které byly „třídně“ rozepsány pro jednotlivce. Navíc byli „kulaci“ obviňováni z narušování výstavby a fungování JZD. Vlny perzekucí a zvýšených kontrol probíhaly především v období žni a podíleli se na nich jak příslušníci StB, tak VB. „Provedení žni 1950 byla věnována zvýšená péče, a to po stránce, jak bezpečnostní, tak i po stránce politické“ [...] „Vlastní služba stanic SNB se zaměřila na přímou ochranu JZD, STS, zajištění úrody proti požárům, sabotážím, zajištění výmlatu, odstrašení a zachycení útoků vesnických kulaků atd. Při potírání kulackého vlivu na vesnici dobře si počínal okr. velitel NB v Pardubicích, který po poradě s politickými činiteli a Stb velmi energicky vesnické boháče postihoval. V tomto směru nutno přiznati, že každý velitel byl dosti rozhodný.“¹³² Na počátku padesátých let vykazoval kraj Pardubický obecně nejvíce stíhaných rolníků, následován Královéhradeckým a Plzeňským krajem.¹³³

„Socializační“ zemědělská politika počátku padesátých let nepřinesla kýžené „plody“, zvyšoval se počet hektarů neobdělávané a zanedbané půdy spadající většinou do tzv. rezervní

v letech 1948–1953. 2. část, c. d, s. 118–119; STANĚK, Milan. Počátky kolektivizace zemědělství na Litomyšlsku a její metody (1949–1953), c. d, s. 20, 23–24.

¹³¹ Rada KNV se zástupci okresů prodiskutovala, jak zajistit splnění vládního usnesení o zvýšení živočišné výroby. In: *Pardubický kraj v práci lidové správy*. Pardubice: KNV, 1951, roč. IV., č. 3 z 29. 2. 1952, s. 24.

¹³² NA, f. Ústřední výbor KSČ (ÚV KSČ) – Branné a bezpečnostní oddělení ÚV KSČ (f. 05/11), sv. 33, inv. j. 213, Pardubice 1947–1950, příloha k poradě tzv. krajské bezpečnostní pětky z 9. 9. 1950, s. 85.

¹³³ URBAN, Jiří. Počátky kolektivizace na Královéhradecku ve světle dokumentů centrálních archivů. In: *Východočeský sborník historický*. Zámorsk: Státní oblastní archiv v Zámorsku (SOA), 2013, č. 13, s. 188.

volné půdy, došlo k obecnému úpadku zemědělských usedlostí a stát nebyl schopen zajistit obyvatelstvu lepší životní úroveň, což bylo kritizováno i z úst „kremelských vládců“. V roce 1953 nastala „krize kolektivizace“, jež si vyžádala revizi zemědělské politiky. Nejen v pardubickém kraji, ale i v celém Československu zanikla řada JZD II. typu a družstva vyšších typů přecházela na menšinová družstva. Nejčastějšími uváděnými důvody bylo slabé vedení družstva, špatná organizace, neuspokojivá morálka, nedostačující práce národních výborů a přítomnost „kulaků“ v družstvu. Ze 17 033 členů JZD v kraji počátkem ledna 1953 poklesl jejich počet ke konci prosince 1954 na nejnižší hranici 11 031 (35,2 %).¹³⁴

Na základě závěrů celostátního X. sjezdu KSČ (11.–15. června 1954) bylo přistoupeno k zintenzivnění zemědělské výroby (živočišné i rostlinné) a zavedení s tím spojených opatření. K rozčarování nemalé části regionálních komunistických funkcionářů v nich převládala doporučení, jež v rozporu s předcházející „kolektivizační“ politikou navrhovala posilovat hospodaření drobných a středních rolníků, kteří stále představovali rozhodující výrobní sílu. Zvýšení zemědělské produkce se na přelomu let 1954 až 1955 stalo ve všech okresech kraje Pardubického hlavním tématem četných konferencí družstevníků i malých a středních rolníků. V této době vstoupilo do JZD v kraji asi osm set nových členů, většina z nich nevlastnila téměř žádnou půdu, což díky jejich přiřazení do segmentů s chybějícími pracovními silami částečně stabilizovalo družstevní situaci.¹³⁵ Od poloviny padesátých let se rozjela nová kolektivizační vlna s vrcholem v roce 1957, jež nakonec vedla k drtivému převodu veškeré půdy do „socialistického sektoru“ a k likvidaci „kulaků“ jako společenské třídy. Shrnující údaje o vlastnictví zemědělské půdy pardubického kraje z roku 1960 udávají 70,6 % v držbě družstevního sektoru, 10,6 % státního, 16,5 % soukromého a 1,3 % spadalo na nevyužívanou půdu.¹³⁶

3.5. Stručný nástin politických a sociálních poměrů ve vztahu k vývoji KSČ ve zkoumané oblasti

Vznikem Československé republiky se Pardubice oděly do červeno-bílých barev a na mnoha místech docházelo k ničení symbolů rakousko-uherského mocnářství. Dne 29. října 1918 se konal mohutný průvod městem ohlašující „pohřeb Rakouska“.¹³⁷

¹³⁴ BOŠTÍK, Pavel. Velká krize kolektivizace v Pardubickém kraji, c. d, s. 333–334.

¹³⁵ Tamtéž, s. 334–335.

¹³⁶ SEMOTANOVÁ, Eva a kol. *Česko. Ottův historický atlas*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2007, s. 353.

¹³⁷ *SOKA Pardubice*, f. Archiv města Pardubice, Pamětní kniha města Pardubice, 1895–1933, c. d, s. 372.

Pardubice se staly sídlem přechodného správního tělesa okresního národního výboru (jednoho ze čtyřiceti sedmi ve východních Čechách), který ukončil svoji činnost 13. prosince 1918 a nahradila jej okresní správa politická (označení dřívějšího okresního hejtmanství) a obecní (městský) úřad. Později, až do roku 1927, byly Pardubice sídlem župy, a to na základě ustanovení v českých zemích v praxi nerealizovaného župního územněsprávního členění. Dvě hlavní ulice, Královská a Alžbětina, se přejmenovaly na Wilsonovu a Masarykovu třídu a region se začal vyrovnávat s válečnými útrapami, především nedostatky v zásobování základními potravinami a uhlím. I v nových státoprávních poměrech zůstalo město strategickým dopravním uzlem a zklamání nad ustavením železničního ředitelství v Hradci Králové alespoň částečně vynahradilo zřízení Ředitelství pošt a telegrafů, posádky Československého železničního pluku v Pardubicích v roce 1919 a městského krematoria, jehož stavba byla dokončena 28. září 1923. Vzrůstal také počet obyvatel, jenž se od roku 1910 zvýšil v průběhu jedenácti let o 4 743 a v roce 1921 dosáhl počtu 30 539.¹³⁸

Prudký průmyslový a urbanistický rozvoj předchozích desetiletí se výrazně odrazil v sociální stratifikaci obyvatelstva s výrazným zastoupením průmyslového dělnictva, jež se stalo především v městských aglomeracích trvalým elektorátem socialistických stran – Československé sociálně demokratické strany dělnické (ČSDSD – „sociální demokraté“) a Československé strany národně socialistické (ČSNS – „národní socialisté“), v oblastech s nízkými mzdami pak Komunistické strany Československa. Samotné Pardubice byly díky výše popsané koncentraci průmyslových závodů centrem proletariátu z východních Čech a dělničtí přistěhovalci sem přicházeli ze široké spádové oblasti. Nejčastěji bydleli ve Svítkově, Rosicích nad Labem, Jesničánkách, Pardubičkách, Ohrazenicích, Nemošicích, Bohdanči či Rybitví a tyto „dělnické“ obce vytvářely charakteristický rozšiřující se prstenec kolem města.¹³⁹ V kontrapozici s městským prostředím stály tradičně konzervativní venkovské oblasti s převládajícím vlivem Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu („agrárníci“) a Československé strany lidové (ČSL – „lidovci“).

V roce 1890 pracovalo v Pardubicích 1 560 průmyslových dělníků, o dvacet let později 4 850 a v roce 1926 dokonce již 6 236, přičemž jejich počty doplňovali taktéž sezónní zeměděľští dělníci.¹⁴⁰ Dalšími centry dělnictva, na jejichž rozvoj měl vliv industrializační

¹³⁸ Tamtéž, 382–384, 423, 444, 462. KOHÁROVÁ, Marta – FRAJDL, Jiří. *Vznik a počátky dělnického hnutí na Pardubicku*, c. d, s. 5.

¹³⁹ Tamtéž, s. 8.

¹⁴⁰ KOHÁROVÁ, Marta – FRAJDL, Jiří. *Cesta k socialistické přítomnosti pardubického okresu do roku 1938*. Pardubice: OV KSČ, 1985, s. 6.

proces přelomu 19. a 20. století, byla v okresním měřítku střediska obuvnické výroby v Sezemicích i v Holicích a početnou vrstvu jsme mohli nalézt také v Přelouči, kde se koncentroval potravinářský průmysl. V roce 1921 bylo v soudních okresech Holice, Pardubice a Přelouč zaměstnáno celkem 11 589 dělníků. O devět let později stoupl jejich množství na 15 368.¹⁴¹

Počátky organizovaného dělnického hnutí bylo možno zaznamenat ve východočeském regionu od 80. a 90. let 19. století, zejména v podobě různých podpůrných, svépomocných a vzdělávacích dělnických spolků. Stejně jako v jiných krajinách rakousko-uherského mocnářství bylo rozhodujícím zlomem v legálním organizování dělnické třídy vydání zákonů o svobodě spolčovací, shromažďovací a tiskové z šedesátých let 19. století. Průkopníky a organizátory socialistických (či později bolševických) ideálů zdejší oblasti byly osobnosti ze sociálnědemokratického politického proudu, především pak rodák z tkalcovské rodiny z Dašic, pozdější poslanec Říšské rady a prvorepublikového Národního shromáždění, sociální demokrat Josef Hybeš (1850–1921)¹⁴² a kovářský syn z Markvartic na Jičínku, následně poslanec a senátor Národního shromáždění, vysoký funkcionář KSČ, Josef Haken (1880–1949).

První obecní volby na vázané kandidátky v nově vzniklém ČSR vyhrála v pardubickém volebním kraji v červnu 1919 ČSDSD s počtem 45 168 hlasů (tj. 28,7 %, z toho v samotném pardubickém okrese činil poměr 40,8 %), za ní se umístily Československá strana agrární s 28 343 voliči (18 %), Československá socialistická strana¹⁴³ s 27 593 hlasy, Československá strana lidová s 20 317 voliči a poslední Národně demokratická strana.¹⁴⁴ Také volby do poslanecké sněmovny a senátu konané o necelý rok později skončily úspěchem

¹⁴¹ KOHÁROVÁ, Marta – FRAJDL, Jiří. *Vznik průmyslu a počátky dělnického hnutí na Pardubicku*. Pardubice: Socialistická akademie, 1985, s. 7, 9.

¹⁴² Josef Hybeš se zasadil o překonání rozporů mezi umírněným a radikálním křídlem v sociálnědemokratickém hnutí. V prosinci 1887 byl hlavním iniciátorem sjednocovacího sjezdu českých sociálních demokratů v Brně-Lužánkách. Následujícím vývojem došlo také k definitivní federalizaci šesti rovnoprávných sociálnědemokratických stran v Rakousku na 6. celorakouském sjezdu ve Vídni (6.–12. 6. 1897). ČSDSD se stala nejsilnější českou politickou stranou a její politický program akcentoval snahy o politickou a sociální emancipaci dělnictva s konečným odstraněním „kapitalistického výrobního způsobu“ a jeho nahrazení „společenskou, státem organizovanou výrobou majetku“. Podrobně srov. KORÁLKA, Jiří. *Československá sociálně demokratická strana dělnická*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. I. díl: období 1861–1938*. Brno: Doplněk, 2005, s. 213–240. K osobě Josefa Hybeše srov. např. VESELÝ, Jindřich. *Josef Hybeš. Průkopník socialismu*. Praha: Rovnost, 1951.

¹⁴³ Od roku 1926 nesla název Československá strana národně socialistická (ČSNS).

¹⁴⁴ KOHÁROVÁ, Marta – FRAJDL, Jiří. *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938*, s. 20–21. Na základě voleb bylo ustanoveno 42členné obecní zastupitelstvo s 19 mandáty pro sociální demokraty (4 855 hlasů), 10 mandáty pro národní socialisty (2479), 7 mandáty pro národní demokraty a zbytek si rozdělily další 3 politické subjekty. Starostou se stal sociální demokrat František Vácha. *SOKA Pardubice*, f. Archiv města Pardubic, Pamětní kniha města Pardubic, 1895–1933, s. 379–380.

socialistických stran – ČSDSD a německé sociální demokracie, jež slavila úspěch především v oblastech se silným zastoupením německého obyvatelstva na Poličsku, Litomyšlsku a Lanškrounsku.¹⁴⁵ „*Pardubická posádka za zpěvu ‚Rudého praporu‘ do volebních místností volila z 90 % socialisticky, soc. demokraté dostali 70 % hlasů.*“¹⁴⁶ Za nimi si udrželi výrazné pozice především agráři, což odpovídalo celonárodním výsledkům voleb a vzniku vlády tzv. rudo-zelené koalice.¹⁴⁷

Od přelomu dvacátých let 20. století se na Pardubicku a Královéhradecku odrážely mezinárodní a celostátní události související s Velkou říjnovou socialistickou revolucí z 25. října (7. listopadu) 1917, polsko-sovětskou válkou, postupným rozkoem československé a německé sociální demokracie a s ním spojenou vládní krizí, tzv. bojem o Lidový dům, generální stávkou a vznikem Komunistické strany Československa v roce 1921, tehdy ještě na hony vzdálené její bolševické verzi z pozdějšího období. „*Byla pro ni tehdy charakteristická široká pluralita názorů, rozprostírající se od umírněných představ o dělnické straně bojující povytce parlamentními metodami na straně jedné až po levé radikály odmítající z principu jakoukoli formu masové stranické organizace na straně druhé.*“¹⁴⁸

Dne 31. října 1920 se za účasti 128 delegátů ze 154 organizací konal v hotelu Veselka řádný II. župní sjezd sociální demokracie, při němž byla sjednocena levice ve straně. Ustavujícího sjezdu KSČ ve dnech 14. až 16. května 1921 v Praze se účastnilo na padesát delegátů z východních Čech (osmnáct z pardubické župy). V důsledku listopadového, tzv. slučovacího sjezdu (německé a české) KSČ, byla konána také krajská slučovací konference dne 27. listopadu 1921 v Hradci Králové, po níž se ve východočeském regionu ustavila dvě krajská vedení KSČ – v Pardubicích a v Hradci Králové.¹⁴⁹

V červenci 1921 byla KSČ přijata do Komunistické internacionály (KI). Svojí členskou základnou se stala jednou z nejpočetnějších a v poměru k množství obyvatel vůbec jednou

¹⁴⁵ KOHÁROVÁ, Marta – FRAJDL, Jiří. *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938*, c. d, s. 22.

¹⁴⁶ *SOKA Pardubice*, f. Archiv města Pardubic, Pamětní kniha města Pardubic, 1895–1933, s. 409.

¹⁴⁷ V okresech Pardubice, Hlinsko v Čechách, Holice, Chrudim, Lanškroun, Litomyšl, Vysoké Mýto, Nasavrky, Polička, Přelouč, Skuteč a Ústí nad Orlicí získala soc. dem. celkem 53 604 hlasů, za ní se umístili agráři s 47 371, lidovci s 29 438, socialisté s 23 419 a nár. dem. s 16 205 hlasy. KAPLAN, Karel. *Ke vzniku Komunistické strany v Pardubickém kraji*. Pardubice: Krajská poradna a studovna, s. d., s. 15.

¹⁴⁸ ANEV, Petr – BÍLÝ, Matěj (eds.). *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989) A–K*. Praha: Academia – ÚSTR, 2018, s. 23.

¹⁴⁹ KSČ nepodporovala územněsprávní členění založené na župách, a proto za základ své organizační struktury zvolila uspořádání dle krajů, čemuž zůstala věrná i po válce. PAVLÍKOVÁ, Kateřina – ŠIMEK, Tomáš. *KSČ – Krajský výbor Pardubice*. Inventář, 1945–1960, č. arch. pom. 8692. Zámrs: SOA v Zámrsku, 1995, 2004, s. 4.

z největších komunistických stran na světě. V parlamentních volbách v letech 1925, 1929 a 1935 se nestátotvorná komunistická strana profilovala jako jeden z nejsilnějších politických subjektů a v polovině dvacátých let skončila v celostátním měřítku na druhém místě za agrárníky (13,2 % hlasů). V roce 1929 z důvodu bolševizace strany okruhem funkcionářů kolem Klementa Gottwalda (tzv. karlínští kluci) na V. sjezdu (18.–23. února) její preference klesly a obdržela „pouhých“ 10,2 %, o šest let později 10,3 %.¹⁵⁰

Pardubice se staly sídlem jednoho z dvaceti čtyř stranických krajů, označovaného pořadovým číslem šest, a zdejší vedení KSČ zvolilo za středisko své činnosti nejdříve hostinec Bubeneč a posléze provozní místnosti na dvoře hospody U Čápa v Zámecké ulici, jejichž majitelem byl funkcionář Alois Hartman (1892–1943). Do zákazu strany v roce 1939 měl poté krajský sekretariát kanceláře na Bělobranském náměstí. Vedle něj se ustanovila tři okresní stranická vedení v Pardubicích, Holicích a v Přelouči, jejichž základy tvořily soudní okresy Pardubice, Přelouč, Holice, Chrudim, Nasavrky, Hlinsko v Čechách, Vysoké Mýto, Skuteč, Ústí nad Orlicí, Lanškroun, Litomyšl a Polička. V důsledku II. sjezdu KSČ z 31. října až 4. listopadu 1924 byla přijata nová organizační struktura, kdy byly místní organizace přeměněny na závodní. Nejvyšším orgánem strany se stala krajská konference, pořádaná zpravidla jednou ročně, která volila krajský výbor (12 až 18 členů) a krajskou kontrolní komisi (3 až 9).¹⁵¹ I po redukci stranických obvodů ve třicátých letech zůstaly Pardubice nadále sídlem krajského vedení KSČ, což se přeneslo i do poválečné doby.

Mezi nejvýznamnější funkcionáře jak v okresním, tak v krajském měřítku (resp. celostátním) patřili Josef Jägermann st. (1886–1938, dlouholetý předseda KV KSČ) a jeho syn Josef Jägermann ml. (1913–2011)¹⁵², dále Josef Grande (1867–1954) se synem Bedřichem Grande (1899–1982), František Makovec (1895–1976), Josef Neumann (1899–?), Karel Kubín (1911–1983), Jan Vodička (1893–?), Pavla Šimonková (1908–?) ad. Většina

¹⁵⁰ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha: Libri, 2017, s. 146.

¹⁵¹ PAVLÍKOVÁ, Kateřina – ŠIMEK, Tomáš. *KSČ – Krajský výbor Pardubice. Inventář, 1945–1960, c. d.*, s. 4–5.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 4.

¹⁵² Josef Jägermann ml. se narodil 26. 1. 1913 v Pardubicích. Vystudoval pardubickou reálku a od roku 1930 byl členem KSČ. V letech 1932 až 1936 se stal funkcionářem místního stranického a okresního vedení KSČ. Za okupace se stal členem krajského ilegálního stranického vedení, za což byl odsouzen k osmi letům vězení. Po osvobození se výrazně angažoval jako funkcionář a tajemník KV KSČ v Pardubicích, v letech 1946 až 1948 působil jako poslanec Ústavodárného národního shromáždění, v letech 1960 až 1968 jako poslanec Národního shromáždění a v období let 1969 až 1981 také jako člen Federálního shromáždění. DOSOUDIL, František. *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*. Hradec Králové: Kruh, 1986, s. 110–111.

z nich se dostala do regionálního stranického vedení až po změnách, které si vyžádala bolševizace strany v druhé polovině 20. let.¹⁵³

V září 1923 se konaly druhé obecní volby, jichž se poprvé účastnila také KSČ, která se s 2 199 hlasy a sedmi mandáty umístila jako třetí za českými socialisty (resp. národními socialisty) a sociálními demokraty. Starostou města se stal Vojtěch Znojemský (nár. soc.) a jeho druhým náměstkem komunista Karel Richter. Silné postavení měli představitelé KSČ také na Vysokomýtsku a Litomyšlsku.

V parlamentních volbách v roce 1925 obdržela KSČ v pardubickém volebním kraji 22 830 hlasů, tj. 8,7 %, a za stranu nebyl zvolen žádný poslanec. Ve volbách v roce 1929 to bylo 15 955 hlasů, tj. 5,9 %. V posledních prvorepublikových parlamentních volbách v roce 1935 dosáhli nejlepších výsledků agrárníci (57 157; tj. 19,9 %), následovaní sociálními demokraty (48 891; 17,02 %), národními socialisty (37 953; 13,2 %), lidovci (39 244; 13,7 %), živnostníky¹⁵⁴ (25 434; 8,85 %) a posledními komunisty, kteří od posledních voleb mírně posílili (18 938; 6,59 %). Zbytek připadal na německá a fašistická politická uskupení (9,2 %).¹⁵⁵

Obecně lze konstatovat, že na rozdíl od městských aglomerací nebyly pozice KSČ ve 20. a 30. letech na území pozdějšího pardubického kraje z 50. let nijak oslnivé. Elektorát a stranické organizace se soustřeďovaly do několika středisek průmyslové výroby s nižšími mzdami, kterými byly kromě Pardubic ještě Ústí nad Orlicí, Skuteč, Litomyšl či Heřmanův Městec. „*V menších obcích, a zejména na vesnicích, byly pozice revolučního hnutí malé. Byli zde pouze jednotliví pracovníci, organizátoři, kteří se v nejlepším případě opírali o malé skupinky nebo o dobrovolné spolky.*“¹⁵⁶

K 1. říjnu 1937 bylo v pardubickém stranickém kraji 68 organizací s 696 členy, což z něj činilo nejslabší z dvaceti jedna krajů v ČSR.¹⁵⁷ V pardubickém stranickém okrese

¹⁵³ KOHÁROVÁ, Marta – FRAJDL, Jiří. *Cesta k socialistické přítomnosti Pardubického okresu do roku 1938*, c. d, s. 35.

¹⁵⁴ Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská (ČŽOSS).

¹⁵⁵ NA, f. 100/4, sv. 54, inv. j. 314, statistické údaje o stavu členské základny v VI. pardubickém kraji, zpráva Krajského výboru a odborných komisí pro II. krajskou konferenci KSČ 16.–17. března 1946 v Pardubicích, s. 3; *SOKA Pardubice*, f. Archiv města Pardubice, Pamětní kniha města Pardubic, 1895–1933; DOSOUDIL, František. *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*, c. d, s. 273; KLČOVÁ, Renata – SIGLOVÁ, Tereza. *KSČ – okresní výbor Pardubice 1945–1989*. Inventář (I. svazek), č. NAD 1 553, arch. p. 1 114. Pardubice: Státní okresní archiv Pardubice, 2007, s. 4.

¹⁵⁶ KAPLAN, Karel. *Ke vzniku Komunistické strany v Pardubickém kraji*, c. d, s. 3.

¹⁵⁷ ŽIŽKA, Jaroslav. *Heydrichiáda ve východních Čechách. Příspěvek k dějinám národně osvobozeneckého boje prac. lidu východních Čech proti fašistickým okupantům v letech 1941–1942*. Pardubice: OV Socialistické akademie a Svaz protifašistických bojovníků, 1967, s. 45.

bylo v letech 1937–1938 kolem 300 aktivních členů a v posledních předválečných volbách do pardubického městského zastupitelstva získala KSČ díky počtu 2 216 hlasů pět mandátů.¹⁵⁸

K enormnímu nárůstu členské základny došlo ihned po druhé světové válce, což byl obecný trend související s poválečným společenským posunem „doleva“, zásluhami komunistů na odboji, osvobozením většiny území ČSR Rudou armádou a vedoucí rolí komunistické strany v rámci Národní fronty. Nejnižšími složkami byly základní (místní či závodní) organizace s minimálním počtem tří členů, nad nimi stály okresní výbory (městské, podnikové apod.) řízené krajskými výbory strany a v nejvyšším stupni ÚV KSČ.

Běžná stranická činnost se aktivizovala záhy po okupaci. Krajský sekretariát zabral místnosti Národního souručenství v Pernerově ulici č. p. 79 a později přesídlil do budovy Anglobanky sousedící s hotelem Grand na dnešním náměstí Republiky, kde byl až do roku 1960. Počátkem července 1945 byly uspořádány okresní stranické konference v Pardubicích, Chrudimi, Litomyšli, Vysokém Mýtě, Ústí nad Orlicí a Poličce a dne 22. července 1945 proběhla v pardubickém Grandu také I. krajská konference.¹⁵⁹

Zpráva Krajského výboru KSČ (dále jen často KV KSČ) pro II. krajskou konferenci konanou ve dnech 16. až 17. března 1946 pak udávala pro VI. stranický kraj tvořený politickými okresy Pardubice (Holice, Přelouč, Pardubice), Chrudim (Nasavrky, Hlinsko, Chrudim), Vysoké Mýto (Choceň, Skuteč, Vysoké Mýto), Ústí nad Orlicí (Česká Třebová, Lanškroun, Ústí nad Orlicí) a Litomyšl (Polička, Litomyšl) celkem **37 802** evidovaných členů (30 584 mužů, 7 218 žen) v 535 místních organizacích (114 závodních) s 293 okresními (resp. obvodními) funkcionáři. Pardubický politický okres čítal **12 768** členů (10 341 mužů a 2 427 žen) ve 139 místních organizacích (60 závodních) se 75 okresními funkcionáři. Samotné Pardubicko pak 8 754 členů (7 053 mužů a 1 701 žen) v 73 místních organizacích (45 závodních) s 35 okresními funkcionáři. Poměr členstva ku obyvatelstvu byl podle okresů v Pardubicích 10,92 %, ve Vysokém Mýtu 10,70 %, v Ústí nad Orlicí 10,41 %, v Poličce 9,69 %, v Chrudimi 9,12 % a v Litomyšli 6,69 %. Krajský průměr činil **9,88 %**.

Po únorovém komunistickém převratu a předchozím hromadným náborům v rámci tzv. Gottwaldovy výzvy, se nacházelo ve stranickém kraji k 31. srpnu 1948 celkem 85 569 členů, z toho bylo 67 433 v rámci místních a 18 136 v závodních organizacích. Pardubický

¹⁵⁸ NĚMEČEK, Jan. *Pardubicko za nacistické okupace a jeho podíl na národněosvobozeneckém boji českého lidu*, c. d, s. 67.

¹⁵⁹ *Rudá Zář*. Pardubice: KV KSČ, 1945, roč. I, č. 6, s. 4 (dále jen *Rudá Zář*).

okres zahrnoval 24 065 členů (15 177 v místních a 8 888 v závodních organizacích). Po prověrkách na přelomu 40. a 50. let se stav členské základny v kraji k 31. březnu 1951 snížil na 61 893 (pokles o 27,7 %), z nichž bylo 8 050 ve stavu kandidátů. Mužů bylo 42 283 (68,3 %) a žen 19 610 (31,7 %). Z tohoto počtu pak 38 276 (61,8 %) vstoupilo do KSČ v období od roku 1945 do února 1948 a 23 202 (37,5 %) po komunistickém převratu. Nejpočetnější sociální vrstvou organizovanou ve straně byli v roce 1951 dělníci, kteří společně s rolníky tvořili 48,46 %, druhou největší skupinu pak představovaly ženy v domácnosti (28,40 %). Z celkové množství obyvatelstva pardubického kraje tvořili komunisté organizovaní v KSČ **14,65 %** a největší zastoupení měly v okresech Pardubice (20,30 %), Ústí nad Orlicí (17,70 %), Lanškroun (15,65 %), Chrudim (15,25 %) a Přelouč (13,75 %). Naopak nejmenší v okresech Polička (9,05 %), Litomyšl (10,05 %), Chotěboř a Hlinsko v Čechách (kolem 11 %). Z těch, kteří „přiznali“ předchozí členství v jiných politických subjektech, bylo nejvíce sociálních demokratů (13,20 %). Následovali je národní socialisti (5,40 %), lidovci (0,90 %) a někdejší členové jiných předválečných stran (0,50 %).¹⁶⁰

Předsedou KV KSČ se stal po II. krajské konferenci v březnu 1946 **Dominik Stehlík**, dělník z pardubické továrny Josef Prokop a synové, jenž se posléze dostal také do čela bezpečnostního oddělení (referátu) ONV a v roce 1949 bezpečnostního referátu KNV. Tento muž se stal v regionálním měřítku do počátku roku 1950 „malým diktátorem“, zásadním způsobem ovlivnil poválečnou činnost bezpečnostních složek v námi vymezené oblasti a v pozdějších kapitolách se s ním budeme setkávat častěji. Tajemníkem a předsedou sekretariátu KV KSČ byl zvolen Karel Kubín (1911–1983), který funkci zastával do března 1947.¹⁶¹

Nejvyšším orgánem krajské organizace byly krajské konference KSČ svolávané krajským výborem zpravidla jednou za dva až tři roky. V letech 1945 až 1949 však probíhaly každoročně, poté až v letech 1951 a 1953.¹⁶²

Nejvýznamnější postavení ve stranické hierarchii měl krajský výbor KSČ, který se skládal z volených orgánů představujících složku rozhodovací (krajská konference, plénum, předsednictvo, sekretariát a krajská kontrolní a revizní komise) a aparátu, jenž představoval složku výkonnou. „*Realizoval usnesení volených orgánů, udržoval spojení*

¹⁶⁰ NA, f. 100/4, sv. 54, inv. j. 314, statistické údaje o stavu členské základny v VI. pardubickém kraji.

¹⁶¹ NA, f. 100/4, sv. 54, inv. j. 314, statistické údaje o stavu členské základny v VI. pardubickém kraji, zpráva Krajského výboru a odborných komisí pro II. krajskou konferenci KSČ 16.–17. března 1946 v Pardubicích, s. 3; DOSOUDIL, František. *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*, c. d, s. 152.

¹⁶² PAVLÍKOVÁ, Kateřina – ŠIMEK, Tomáš. *KSČ – Krajský výbor Pardubice*, c. d, s. 5.

s nadřízenými i podřízenými stranickými organizacemi, kontroloval provádění úkolů a usnesení podřízenými stranickými organizacemi, a tak zajišťoval činnost na území kraje.“¹⁶³

KV KSČ se měl scházet nejméně čtyřikrát ročně. V kompletním složení, tzv. plénu KV KSČ, zahrnoval šedesát řádných členů plus náhradníky tvořících „kádrovou“ zálohu mezi stranickými sjezdy. Řídil řadu různých komisí (např. bezpečnostní) a ze svého středu volil předsednictvo, sekretariát a tajemníky. V čele KV KSČ stálo v popisovaném období několik předsedů a vedoucích tajemníků, přičemž v letech 1949 až 1953 tyto funkce existovaly vedle sebe (později již jen druhá varianta). Prvním předsedou byl v letech 1945 až 1946 František Kubát (1910–?), druhým pak v letech 1946–1949 zmiňovaný Dominik Stehlík. Období 1949 až 1951 byla obsazena funkce předsedy Josefem Beranem (1951 až 1953 byl vedoucím tajemníkem) a souběžně s ním zastával pozici vedoucího tajemníka v letech 1949 až 1950 **František Jičínský**. V letech 1951 až 1953 působil ve funkci předsedy Jaroslav Lochman (1906–1977). V letech 1953 až 1954 bylo místo vedoucího tajemníka obsazeno Františkem Pechou a po něm do zániku pardubického KV KSČ Františkem Kubou.¹⁶⁴

KV KSČ volil ze svého středu předsednictvo (od r. 1953 dle sovětského vzoru byro), které řídilo činnost mezi zasedáními pléna, kontrolovalo přijatá usnesení a za pomoci sekretariátu udržovalo v chodu stranický aparát. Jeho pracovníci ovládali vedení všech významných institucí v kraji. Podoba předsednictva se konsolidovala v letech 1948 až 1950, kdy se vytvořila stálá oddělení členěná na referáty v čele s referenty. Po 22. červenci 1949 bylo jedním ze šesti celků sekretariátu KV KSČ také oddělení státního aparátu (lidová správa a soud, bezpečnost a brannost atp.) s vedoucím Vojtěchem Vlčkem.

V letech 1950 až 1954 proběhla ve vývoji aparátu další etapa související s přesunem některých kompetencí předsedy KV KSČ na vedoucího tajemníka a posléze zánikem funkce, čímž došlo k prorůstání výkonných prvků do volených stranických složek. V roce 1951 se mezi soupeřícími frakcemi v rámci KV KSČ vyhrtila krizová situace, do níž se promítaly celostátní události související se zatčením brněnského krajského tajemníka Otty Šlinga (1912–1952) a jeho údajné milenky, vysoké komunistické funkcionářky Marie Švermové (1902–1992). Událostem tohoto období se budeme detailněji věnovat v příslušné kapitole, již nyní však můžeme říci, že „hledání nepřátel“ v komunistické straně se nevyhnulo ani Pardubicku a mělo

¹⁶³ Tamtéž, s. 6.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 7. Vzhledem k událostem spjatým s obdobím tzv. kotrehovštiny, o nichž budeme hovořit později, bylo jméno Františka Jičínského v pozici vedoucího tajemníka ze stranické historie „vymazáno“ a v této funkci se o něm nezmiňuje ani citovaná archivní pomůcka.

vliv nejen na proměnu zdejšího politického vedení, ale i na činnost bezpečnostních složek. Na šesté krajské konferenci konané ve dnech 25.–27. května 1951 bylo obměněno dosavadní vedení, předsedou byl zvolen Jaroslav Lochman a vedoucím tajemníkem Josef Beran. Postupně se upravil chod i počty volených a výkonných orgánů (to probíhalo i v dalších obdobích) a nastavená vnitřní struktura přetrvala až na drobné změny do zániku KV KSČ v roce 1960.¹⁶⁵

KV KSČ byl zcela zásadním mocenským prvkem regionálních struktur zasahujícím svojí činností do širokého spektra veřejného dění. Jako „výkonný“ prostředek ÚV KSČ na lokální úrovni kontroloval prosazování přijatých politických linií a v mnoha ohledech si uzurpoval pravomoci státního aparátu, včetně zasahování do chodu bezpečnostního sboru.

4. Pardubicko v období Česko-Slovenska a za nacistické okupace

4.1. Období „druhé republiky“

Dne 20. února 1938 německý kancléř Adolf Hitler poprvé veřejně deklaroval svoji vizi „ochránit“ deset milionů Němců, kteří se v důsledku versailleského mírového uspořádání ocitli mimo hranice Německé říše, a krátce nato přešel ke konkrétním činům, když v březnu anektoval Rakousko. Na domácí půdě došlo k zásadnímu posílení Sudetoněmecké strany Konráda Henleina (1898–1945), která nyní zastupovala až devět desetin českých Němců, přičemž dosavadní platformu státu uznávali v podstatě jen němečtí socialisté a komunisté.¹⁶⁶

Tzv. Karlovarské požadavky henleinovců, stupňující se nátlak Hitlera na mezinárodní politické scéně, stejně jako politika appeasementu západních evropských mocností s cílem zabránit válce za jakoukoliv cenu, vyústily v zářijovou vnitropolitickou krizi v ČSR, nástup úřednické vlády gen. Jana Syrového (1888–1970) a všeobecnou mobilizaci. Obecně známé události, o nichž není nutné se dále rozepisovat, vyústily z 29. na 30. září 1938 v podepsání Mnichovské dohody. V jejím důsledku bylo ČSR nuceno postoupit Německu pohraniční území a o svůj díl kořisti se přihlásilo i Polsko a Maďarsko. Zábor zásadním způsobem narušil hospodářskou výrobu, i komunikační síť a nakonec zasáhl také vnitrozemské oblasti s tzv. německými jazykovými ostrovy. Celkově se týkal asi 20 % předmnichovského území s 3 819 000 obyvateli.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 14–25.

¹⁶⁶ DEJMEK, Jindřich. Zápas první Československé republiky o přežití a jeho vyústění v Mnichově (březen-září 1938). In: DEJMEK, Jindřich a kol. *Československo: Dějiny státu*. Praha: Libri, 2018, s. 236–239, 243.

Období „druhé republiky“ se vyznačovalo projevy rezignace a beznaděje. Dosavadní ideové a morální hodnoty byly zpochybněny a do politického života pronikly autoritářské tendence. Na Slovensku byla 7. října 1938 jmenována autonomní vláda v čele s Jozefem Tisem (1887–1947) a u moci se prosadila jeho Hlinkova slovenská ľudová strana (resp. Strana slovenskej národnej jednoty). Pražská ústřední vláda ztrácela jednu pozici za druhou a dne 11. října 1938 vznikla autonomní vláda Andreje Bródyho (1895–1946) i na Podkarpatské Rusi (od prosince Zakarpatské Ukrajině). Státní útvar se začal nazývat Česko-Slovenská republika a celostátní působnost Národního shromáždění byla omezena pouze na vybrané záležitosti. Dne 30. listopadu 1938 byl prezidentem zvolen předseda Nejvyššího správního soudu Emil Hácha (1872–1945) a v polovině prosince došlo k přijetí nového zmocňovacího zákona, jímž byla výrazně oslabena pozice parlamentu. Autoritářské tendence posilované oficiální propagandou volající po vládě „silné ruky“ vyústily v zákaz politických stran nahrazených dvěma subjekty – Stranou národní jednoty a Národní stranou práce. Proti novému státoprávnímu uspořádání se postavila již v říjnu 1938 zakázaná komunistická strana (rozpuštěná vyhláškou MV z 27. prosince 1938), jejíž „profesionální revolucionáři“ kolem Klementa Gottwalda utvořili v moskevském exilu zahraniční vedení KSČ („politické byro v emigraci“), dále pak nacionalistické a krajně pravicové fašistické strany a skupiny – Národní obec fašistická (NOF) Radoly Gajdy (1892–1948), Akce národní obrody, Vlajka i odnož německé NSDAP. „*Útěk od demokratických a humanistických ideálů se stal běžným jevem, každodenní život doprovázely skandalizace nejen politických, ale i kulturních a duchovních garantů demokratického systému předchozí republiky. Pružná přizpůsobivost a morální pokleslost, vyjadřovaná tezí ‚nemůžem-li zpívat s anděly, budeme raději výti s vlky‘, se vydávala za příkladnou ctnost dobového pragmatismu. Ten byl zahalen do nového ‚maločeského‘ národního hávu, který poskytovalo příznačné dobové heslo ‚Republika malá, ale naše!‘*“¹⁶⁷

Vznikem Říšské župy Sudety (*Sudetengau*) připadly z námi zkoumané oblasti Německé říši Lanškrounsko a části území Litomyšlska, Svitavska a Poličska. Na Pardubicko začali proudit uprchlíci z Liberecka, Trutnovska či Náchodska a jejich počty kolísaly v pardubickém okrese od 1 100 osob v polovině listopadu 1938 až po konečný stav kolem 937 v prosinci 1939.¹⁶⁸ „*Nastával čím dál větší zmatek. Na úřadech si nikdo nevěděl rady s tím, jak pomoci*

¹⁶⁷ NĚMEČEK, Jan – KUKLÍK, Jan. Druhá republika (říjen 1938–březen 1939). In: DEJMEK, Jindřich a kol. *Československo: Dějiny státu*. Praha: Libri, 2018, s. 256–277 (citace s. 273).

¹⁶⁸ ŽÍŽKA, Jaroslav. K některým otázkám činnosti ilegální stranické organizace na Pardubicku v letech 1939–1941. In: *Odboj a revoluce. Zprávy – příloha 4*. Praha: Československý výbor pro dějiny protifašistického odboje a Historicko-dokumentační komise při ústředním výboru SPB, 1966, roč. IV, s. 160; HOFMAN, Petr. Pardubicko v období druhé republiky. In: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: KPP, 1981, č. 3, s. 52.

uprchlíkům z pohraničního území. Městská rada se snažila zajistit alespoň pro přechodné ubytování uprchlíků vhodné ubytování. K tomuto účelu byl zajištěn litomyšlský zámek, hostince ‚Na Veselce‘, ‚Na Hluchandě‘, ‚Na Babce‘, ‚U Zeleného věnce‘ a další“ [...] „Do těchto zmatků ještě působily zprávy o evakuaci úřadů z Litomyšle a Poličky. Pořádek ve městě již nestačily udržet orgány státní moci, museli být povoláni Sokolové, Orlové a členové Dělnické tělovýchovné jednoty. Nejistota a zklamání se projevovaly zejména u lidí, kteří pevně věřili v neotřesitelnost republiky.“¹⁶⁹

Období plné nejistoty, zmatků a zklamaných nadějí nahrávalo různým bojůvkám. Došlo nejen k útokům na německé obyvatelstvo, ale i k projevům antisemitismu z řad sympatizantů krajní pravice (zejména NOF¹⁷⁰), které spočívaly v poškozování výkladních skříní židovských obchodů či kolportování protizidovských letáků.¹⁷¹ Již od roku 1936 působila v Pardubicích dobrovolná, výrazně nacionalistická organizace *Národní garda 43* („NG 43“), jejímž cílem bylo organizování obrany v severovýchodních Čechách před rozpínavostí nacistického Německa. Členy se od počátku stávali taktéž přívrženci a členové NOF a z našeho pohledu je důležité říci, že prvním předsedou jejího vzdělávacího („osvětového“) odboru byl jmenován ředitel Státní reálky (dnešní budova SPŠE na Smetanově náměstí), sociální demokrat Dr. Antonín Blahout (1886–1959),¹⁷² jenž se později stal předním účastníkem protinacistického odboje a prvním předsedou válečného, tzv. revolučního národního výboru (RNV) a posléze i okresního národního výboru.¹⁷³

Kromě projevů radikální pravice se přidávala kritika stále sílících autoritářských tendencí z řad členů a sympatizantů KSČ, jež byla v souvislosti s výše uvedenými skutečnostmi zakázána na Pardubicku samostatnou vyhláškou okresního hejtmána Dr. Josefa Kuchaře. Všední život obyvatel regionu zasáhly nové prvky, jakými bylo noční zatemnění, kopání

¹⁶⁹ Ze vzpomínek komunity Jaroslava Lochmana. Převzato z ŽIŽKA, Jaroslav. K některým otázkám činnosti ilegální stranické organizace na Pardubicku v letech 1939–1941, c. d, s. 160.

¹⁷⁰ K projevům fašismu na Pardubicku viz podrobně KOTYK, Jiří. *Český fašismus v Pardubicích a na Pardubicku v letech 1926–1939*. Hradec Králové – Ústí nad Orlicí: Oftis, 2015.

¹⁷¹ HOFMAN, Petr. *Pardubicko v období druhé republiky*, c. d, s. 53.

¹⁷² PhDr. Antonín Blahout se narodil 13. 6. 1886 v Písku. Po studiích působil jako středoškolský profesor německého a latinského jazyka a dne 1. 7. 1934 byl jmenován ředitelem reálky v Pardubicích. Od poloviny 30. let se stal výraznou postavou nejen místního středoškolského života, ale také známou veřejnou osobností. Byl hostem četných přednášek na rozličná témata (např. „O úkolech demokracie a její naléhavosti“) a díky svým aktivitám v protinacistickém odboji a poválečné obnově se nesmazatelně zapsal do dějin Pardubic (více o jeho činnosti viz níže). KOTYK, Jiří. PhDr. Antonín Blahout (1886–1959), ředitel reálky v Pardubicích. In: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: Klub přátel Pardubicka, 2005, č. 9–10, s. 268–276.

¹⁷³ KOTYK, Jiří. *Český fašismus v Pardubicích a na Pardubicku v letech 1926–1939*, c. d, s. 125.

zákopů a zdokonalování se v branné výchově. Stísněnou náladu rozetnula březnová okupace Československa.¹⁷⁴

4.2. Okupace Pardubicka – správní aparát a bezpečnostní složky

Ve dnech 13.–14. března 1939 se v určených nástupních prostorech shromáždily německé vojenské jednotky a bezpečnostní aparát, jejichž úkolem bylo obsadit v rámci akce „Březnový vír“ („Märzwirbel“) zbytek okleštěného ČSR. Těsně před invazí stačila z Prahy ještě uprchnout solidně informovaná „jedenáctka“ zpravodajců 2. oddělení hlavního štábu plk. Františka Moravce (1895–1966), která se v Anglii po boku E. Beneše stala zárodkem naší exilové zpravodajské služby.

Za nevlídného počasí odrážejícího samotnou atmosféru doby začala 15. března 1939 intervence německé armády („Y-Tag“) složené z pozemního vojska (*Heer*) a letectva (*Luftwaffe*). Disciplinované jednotky okupantů 3. skupiny armád se XIV. armádním sborem (*Armeekorps*) pod velením gen. Ernsta Bernharda Wilhema Busche (1885–1945), jedoucí u nás nevidaně po pravé straně silnice, přivítali kolem deváté hodiny dopolední v Pardubicích okresní hejtman Dr. Josef Kuchař, starosta města Dr. Karel Vítek a vojenský posádkový velitel.¹⁷⁵

V závěsu okupační armády postupovaly operační skupiny (*Einsatzgruppen*) složené z bezpečnostní policie (*Sicherheitspolizei* – Sipo) a bezpečnostní služby říšského vedoucího SS (*Sicherheitsdienst RF-SS* – SD). Součástí útvarů Sipo byla tajná státní policie (*Geheime Staatspolizei* – gestapo) a kriminální policie (*Kriminalpolizei* – Kripo) s výkonnými pravomocemi, jejichž úkolem bylo provádět pacifikaci zabraných území, tj. zatýkání potencionálních či skutečných odpůrců nacistického režimu. Zpravodajské podklady jim pak dodávala bezpečnostní služba SD. Dvě operační skupiny (*Einsatzgruppe I Dresden* a *Einsatzgruppe II Wien*) se dále členily na podřízené operační oddíly (*Einsatzkommandos*), přičemž na Pardubicko dorazil z Trutnova Operační oddíl IV Pardubice (*Einsatzkommando IV Pardubitz*) pod velením SS-Sturmbanführera vládního rady Dr. Constantina Canarise (1906–1983), synovce dlouholetého šéfa vojenské kontrarozvědky (*Abwehr*) admirála Wilhelma Franze Canarise (1887–1945).¹⁷⁶

¹⁷⁴ HOFMAN, Petr. Pardubicko v období druhé republiky, c. d, s. 52.

¹⁷⁵ NĚMEČEK, Jan. Pardubice za nacistické okupace. In: *Východočeský sborník historický*. Pardubice: Východočeské muzeum, 2016, č. 29, s. 162; VAJSKEBR, Jan. Organizace německé pořádkové policie při okupaci českých zemí. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 2008, č. 2, s. 63.

¹⁷⁶ ŽIŽKA, Jaroslav. *Heydrichiáda ve východních Čechách*, c. d, s. 25; VAJSKEBR, Jan. První zatýkácké akce německých bezpečnostních složek v Protektorátu Čechy a Morava (tzv. Aktion Gitter). In: PEJČOCH, Ivo – PLACHÝ, Jiří a kol. *Okupace, kolaborace, retribuce*. Praha: Ministerstvo obrany ČR, 2010, s. 17;

Nacistická armáda a okupační aparát obsadily strategické body oblasti a pro své účely zabraly jak civilní budovy, tak vojenské objekty paralyzované československé armády, jako např. Masarykova kasárna železničního pluku na Zborovském náměstí nebo pardubické letiště.¹⁷⁷ Okupace Pardubicka měla na celém území politického okresu klidný průběh, který zajišťovalo okresní četnické velitelství (dále jen často OČV) s podřízenými stanicemi.

Dle předem připravených seznamů, místního zjištění ze spisů okresních úřadů a za pomoci protektorátních bezpečnostních složek došlo k prvnímu zatýkání politických odpůrců zejména z levicového prostředí – německých či rakouských antifašistických emigrantů a komunistů.¹⁷⁸ Perzekuce nepřesně označovaná dřívější tuzemskou historiografií jako tzv. Akce Mříže („Aktion Gitter“ či pouze „Gitter“)¹⁷⁹ se však nevyhnula ani říšským Němcům a ze známých důvodů tvořili značné procento zadržovaných také židé. Z pardubického politického okresu bylo ihned zatčeno třicet osm komunistů a pět emigrantů německých a dvacet devět židovských.¹⁸⁰ V době od března do května 1939 pak bylo perzekvováno čtyři sta pět osob,

SLÁDEK, Oldřich. *Zločinná role gestapa*. Praha: Naše vojsko, 1986, s. 60–61; JARÁ, Karla a kol. *Všední život na Pardubicku v období nacistické okupace a druhé světové války (15. 3. 1939 – květen 1945)*. Pardubice: Krajská knihovna v Pardubicích, 2012, s. 10.

¹⁷⁷ V pardubickém politickém okrese sídlilo v období první republiky několik vojenských útvarů, jejichž dislokace byla především v samotných Pardubicích – Posádkové velitelství (1918–1939); Velitelství 4. rychlé divize (1937–1939); Velitelství 1. jezdecké brigády (1921–1922); Velitelství 4. jezdecké brigády (1936–1937); Pěší pluk 4, III. prapor (1921); Pěší pluk 21, II. prapor (1920); Pěší pluk 47, II. prapor (1920–1921); Dělostřelecký pluk 154 (1937–1939); Letecká setnina (1919); Letecký pluk 4, III. prapor (1938–1939); Dragounský pluk 8, náhradní eskadrona (1918–1920); Jezdecký (dragounský) pluk 8 (1920–1939); Cyklistická eskadrona (1922–1933); Ženíjní pluk 1, ženíjní prapor (1938–1939), Železniční pluk (1919–1939); Vozatajský prapor 2, 13. rota (1921–1922); Detašované oddělení divizní zbrojnice (1922–1936); Vojenský železniční sklad (1919–1939); Posádková nemocnice (1920–1934); Odbočka proviantního skladu (1919–1939); Vojenská evidence koní (1919–1922); Vojenský správce tovární skupiny L 23 (1918–1920); Výpomocná vojenská duchovní správa (katolická) u posádkového velitelství (1937–1939); Ústřední ekvitační škola (1920); Vojenské jezdecké učiliště (1925–1939); Ženíjní učiliště (1939) a Železniční učiliště (1922–1939). Další útvary byly Bohdančiči – Posádkové velitelství (1919–1939); Jezdecký (dragounský) pluk (1920–1939); dále v Dašicích – Jezdecký (dragounský) pluk 8, I. korouhev (1924–1939); Holicích – Posádková správa (1938–1939); Sborová zbrojnice 2, odbočka (1938–1939); Moravanech – Jezdecký pluk 8, 2. eskadrona (1924–1925); Přelouči – Posádkové velitelství (1919–1939); Pluk útočné vozby 1, 1. rota (1935–1936); Automobilní prapor (1936–1939); Jezdecký pluk 8 (1920–1933); Jezdecký (dragounský) pluk 9, remontní eskadrona (1935–1936); 1. eskadrona obrněných automobilů (1933–1935); Automobilní zbrojovka (1932–1939); Řečanech nad Labem – Odloučený muniční sklad sborové zbrojnice (1938–1939); Semtíně – Zbrojně technický úřad 6 u firmy Československá akciová továrna na látky výbušné (1924–1939). SANDER, Rudolf. Abecední přehled dislokace československé mírové armády v letech 1918–1939. In: *Sborník archivních prací*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 2000, roč. 50, č. 1, s. 205–319.

¹⁷⁸ Za první měsíc okupace zaznamenaly operační oddíly v Praze, Pardubicích, Plzni, Kolíně a Českých Budějovicích celkem 3 529 zatčených, z nichž bylo ve druhé polovině dubna 1939 z vazby propuštěno 1 964 osob. VAJSKEBR, Jan. První zatýkací akce německých bezpečnostních složek v Protektorátu Čechy a Morava (tzv. Aktion Gitter), c. d, s. 19.

¹⁷⁹ Celkové údaje o počtu zatčených během „Akce Mříže“ v Čechách udávají počet 4 376 zatčených (mezi 5 800–6 400 i s Moravou). SLÁDEK, Oldřich. *Zločinná role gestapa*, c. d, s. 68–71; K problematice označení „Akce Mříže“ a jejímu charakteru coby „preventivní“ zatýkací akce srov. VAJSKEBR, Jan. První zatýkací akce německých bezpečnostních složek v Protektorátu Čechy a Morava (tzv. Aktion Gitter), c. d, s. 23.

¹⁸⁰ NĚMEČEK, Jan. Pardubice za nacistické okupace, c. d, s. 164.

z nichž část byla propuštěna a část skončila v koncentračním táboře Buchenwald.¹⁸¹ Pro účely naší práce je důležité poznamenat, že jedním z dočasně zadržených byl taktéž dlouholetý člen KSČ, pozdější přední účastník odboje, první předseda Okresního výboru KSČ a pardubické pobočky Svazu národní revoluce v roce 1945, jeden z organizátorů poválečných bezpečnostních sborů na Pardubicku, Josef „Job“ Mísař (1898–1980).¹⁸²

Období vojenské správy v Čechách, řízené gen. Johannesem Albrechtem Blaskowitzem (1883–1948), skončilo v polovině dubna 1939 a následně došlo ke zformování německé civilní správy na „vůdcovském principu“ pod vedením říšského protektora Konstantina von Neuratha (1873–1956) a jeho zástupce, státního tajemníka a vyššího vedoucího SS a policie v protektorátu SS-Brigadeführera Karla Hermanna Franka (1898–1946), jenž byl zároveň velitelem bezpečnostní a pořádkové policie fungující v českých zemích při Úřadu říšského protektora.¹⁸³

Říšský protektor byl zástupcem vůdce a nejvyšším představitelem říšské správy, jež se stala nadřazenou protektorátní autonomní správě a postupem času si ji zcela podmanila. Okupační aparát čekal nesnadný úkol ovládnout 7 950 obecních správ, 92 okresních hejtmanství a dva zemské úřady, což se neobešlo bez spolupráce s dosavadní tuzemskou státní správou a samosprávou.

Nejnižšími články říšské správy na okupovaném území ČSR se staly úřady vrchních zemských radů, tzv. oberlandrátů (*Oberlandräte*, sg. *Oberlandrat* – ORL). Zpočátku byly ORL zřizovány šéfy civilních správ při armádních sborech jako nástroje německé civilní administrativy. Coby zástupci říšského protektora převzaly po skončení vojenské správy v jednotlivých regionech kontrolu a dohled nad českou správou politických okresů. Vedli je vrchní zemští radové (oberlandráti), jejichž orgány dohlížely na práci českých úřadů autonomní správy a zároveň byly nejnižšími institucemi pro otázky říšskoněmeckých státních příslušníků. Ve vlastním výkonu veřejné správy řešily konkrétně osobní a platové záležitosti zaměstnanců úřadů, činnost policie, četnictva a vojenského referátu, dále dohled nad obcemi,

¹⁸¹ SLÁDEK, Oldřich. *Zločinná role gestapa*, c. d, s. 69.

¹⁸² Josef Mísař se narodil 16. 10. 1898 v Pardubicích do dělnické rodiny zaměstnance Fantových závodů Františka Mísaře a jeho ženy Anny (roz. Horákové), v níž byli další čtyři sourozenci. Vyučil se zedníkem a pracoval jako stavební dělník. Do KSČ vstoupil záhy po jejím založení v roce 1923 a angažoval se v rámci dělnických tělovýchovných jednot a Rudých odborů. Za války se stal jedním z předních organizátorů komunistického odboje a partyzánského hnutí. Používal přezdívku (či krycí jméno) „Job“, což bylo obráceně „boj“. Zemřel 3. 3. 1980. ABS, Sběrka Správa vyšetřování – Hradec Králové, archivní číslo (a. č.) V-933 HK, osobní vyšetřovací spis J. Mísař, životopisné údaje; KOTYK, Jiří. Josef „Job“ Mísař (1890–1980) a akce „Perník“. In: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: Klub přátel Pardubicka, 2013, č. 5–6, s. 161–165.

¹⁸³ SLÁDEK, Oldřich. *Zločinná role gestapa*, c. d, s. 71–73.

dozor nad protektorátní správou, hospodářstvím a dopravou, výživou a zásobováním, financemi, veřejnou péčí a péčí o mládež, zdravotnictvím, školstvím atd. Ke kompetenčním výjimkám patřila problematika příslušející orgánům branné a bezpečnostní moci, říšské pracovní služby, finanční správy, pošt, železnic a spravedlnosti.¹⁸⁴

Pardubický OLR byl zřízen v březnu 1939, jeho sídlem se posléze stal komplex budov někdejšího Ředitelství pošt a telegrafů, který využívaly také další nacistické organizace, mj. gestapo, SD, NSDAP a německý soud.¹⁸⁵ Prvním oberlandrátem byl jmenován Dr. Karl von Schilling, jenž brzy zemřel na následky pádu z koně. Po něm převzal agendu Dr. Horst Hacker (1905–?), kterého v únoru 1940 nahradil Dr. Rudolf Schultz von Dratzig (1897–?). K 26. dubnu 1939 zahrnoval zdejší obvod oberlandrátu (*Oberlandratsbezirk* – OLB) pět politických okresů tvořených Pardubickem, Chrudimskem, Litomyšlskem (včetně části Ústeckoorlicka), Poličskem a Vysokomýtskem. V jeho obvodu žilo 376 335 obyvatel na ploše 2 884, 46 km², přičemž samotný pardubický okres čítal 122 855 obyvatel na 785, 79 km².¹⁸⁶

V souvislosti se zánikem ORL v Německém (Havlíčkově) Brodě byl k 1. říjnu 1940 připojen ještě soudní okres Chotěboř, Polička byla začleněna do politického okresu Litomyšl a toto teritoriální členění se udrželo až do 15. června 1942, kdy byl v důsledku tzv. Heydrichových správních reforem a s nimi související racionalizací a germanizací správy úřad zrušen a jeho obvody přiřazeny k Hradci Králové. Zjednodušením správy byly některé pravomoci Úřadu říšského protektora týkající se především samotného výkonu správy přeneseny na protektorátní okresní a policejní úřady jako tzv. správa z příkazu Říše (*Reichsauftragsverwaltung*), jež fungovala do konce války také při Okresním úřadu v Pardubicích. Výrazně byla posílena pozice okresních hejtmanů a policejních ředitelů rekrutovaných z německého prostředí, kteří se stali neomezenými pány svých oblastí. Okresního hejtmana Josefa Kuchaře a starostu města Karla Vítka nahradili ve funkci Němci – vládní rada JUDr. Karl Gillich (1894–?) dne 15. června 1942 a vládní komisař Julius Stumpf dne 25. listopadu 1942. K poslední změně na pozici okresního hejtmana došlo v roce 1944,

¹⁸⁴ ŽIŽKA, Jaroslav. *Heydrichiáda ve východních Čechách*, c. d, s. 25; HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích*, c. d, s. 406.

¹⁸⁵ NOVOTNÝ, René. Nacistická národnostní politika na Pardubicku v letech 1939–1945. In: *Východočeský sborník historický*. Pardubice: VČM, 2013, č. 24, s. 173.

¹⁸⁶ ŽIŽKA, Jaroslav. *Heydrichiáda ve východních Čechách*, c. d. s. 8; NOVOTNÝ, René. Nacistická národnostní politika na Pardubicku v letech 1939–1945, s. 172.

kdy Gillicha vystřídal dosavadní vedoucí místní skupiny NSDAP JUDr. Karl Anton von Rotberg (1908–?).¹⁸⁷

Bezpečnostní a zpravodajské úkoly dřívějších operačních oddílů vojenské správy převzaly nově budované složky německé policie, jež kopírovaly říšskou strukturu. Dne 27. září 1939 došlo v Berlíně ke sloučení bezpečnostní policie s bezpečnostní službou, přičemž vznikl Hlavní říšský bezpečnostní úřad (*Reichssicherheitshauptamt* – RSHA) pod vedením SS-Gruppenführera Reinharda Heydricha (1904–1942). V souvislosti se zahájením války byly dne 1. září 1939 dosavadní úřadovny gestapa v Praze a v Brně vzhledem k své důležitosti povýšeny na řídicí úřadovny (*Geheime Staatspolizei*), jimž podléhala neméně důležitá síť tzv. venkovních služeben (*Dienststellen, Aussendienststellen*) a komisariátů pohraniční policie.

Jako jedna z jedenácti venkovních služeben v Čechách (dvacet i s Moravou) byla dne 16. března 1939 zřízena také pardubická služebna gestapa pod velením výše jmenovaného Constantina Canarise, do jejíž spádové oblasti náležely stejně jako u ORL okresy Pardubice, Chrudim, Litomyšl a Vysoké Mýto. V průběhu okupace se ve vedení služebny vystřídali celkem čtyři velitelé. Kromě uvedeného Canarise zastával po jeho odvelení v červnu 1939 několikaměsíční epizodní roli v této funkci šéf hradecké venkovní služebny gestapa SS-Obersturmführer a kriminální komisař Albert Hardtke (1898–1947). Od konce roku 1939 ho nahradil neblaze proslulý SS-Obersturmführer a kriminální komisař Gerhard Clages (1902–1943), o němž jeho zástupce Walter Lehne (1891–1950) údajně se smíchem prohlášoval, že by „nejraději dal postřílet i mrtvé“.¹⁸⁸ Velení dominantního a sebevědomého Clageho patřilo k nejhrošším a jeho jméno bylo spojeno s tragickými událostmi, které se na Pardubicku odehrály po atentátu na Reinharda Heydricha. Posledním pardubickým vedoucím byl v letech 1943 až 1945 Johann Fritsch. Podřízení pardubičtí příslušníci gestapa byli relativně mladí muži průměrného až podprůměrného vzdělání, spousta z nich se rekrutovala z řad českých Němců sloužících před válkou v tuzemských bezpečnostních složkách či armádě a jejich hlavní devízou byla znalost českého jazyka i místních poměrů.¹⁸⁹

¹⁸⁷ K organizaci pardubického oberlandrátu a OLB, včetně národnostní problematiky viz nejlépe NOVOTNÝ, René. Nacistická národnostní politika na Pardubicku v letech 1939–1945, c. d., s. 169–205; dále srov. PITUCHA, Václav. *Oberlandrát Pardubice 1939–1942 (1945)*. Inventář, JAF č. 747, pom. č. 8 550. Zámrsk: SOA v Zámrsku, 2002; PLACHÝ, Martin. *Činnost orgánů okupační správy ve východních Čechách v Protektorátu Čechy a Morava*. Diplomová práce (ved. Jan Němeček). Pardubice: Univerzita Pardubice, 2014.

¹⁸⁸ ČVANČARA, Jaroslav. *Někomu život, někomu smrt. Československý odboj a nacistická okupační moc 1941–1943*. 3., upr. vyd. Praha: Laguna, 2008, s. 152.

¹⁸⁹ Podrobně k jednotlivým vedoucím a členům pardubického gestapa včetně vnitřní struktury služebny viz KYNCL, Vojtěch. Ležáky. *Obyčejná vesnice, SILVER A a pardubické gestapo v zrcadle heydrichiády*. Pelhřimov: Nová tiskárna, 2008, s. 42–67; DROBNÁ, Markéta. *Služebna gestapa v Pardubicích, 1939–1942*.

Stejně jako na celém území okupovaného Československa bylo i pardubické gestapo obávaným nástrojem nacistické perzekuce. Za celou dobu působnosti zadrželo ve svém obvodu 2 496 osob a společně se statistikou okresního soudu mělo jít až o 5 648 postižených.¹⁹⁰ Tato represivní činnost se nemohla obejít bez budování rozsáhlé sítě tajných spolupracovníků, uvážíme-li, že při celkovém počtu dvaceti devíti kmenových úředníků bylo kontrolováno několik set tisíc lidí. Při výběru konfidentů hrála kromě jistých osobních předpokladů klíčovou úlohu samotná možnost té či oné osoby zjistit kvalitní informace ze „zájmového prostředí“. Často tak musely být získávány i osoby pochybného charakteru nebo nízkého intelektu.¹⁹¹

Jednou z hlavních metod gestapa k agitaci tajných spolupracovníků bylo využití psychického či fyzického nátlaku, tj. vyhrožování za pomoci získaných „kompromateriálů“, využití osobních nesnází a slabostí, příslib propuštění z vazby, vyhrožování smrtí nebo postihem rodinných příslušníků, což v pozdější době v různých variacích využívala i komunistická StB.

Dle významu rozlišovalo gestapo tři kategorie spolupracovníků:

- *V – Personen (Vertrauenspersonen)*, důvěrníci sledující své okolí z vlastní iniciativy a alespoň jednou měsíčně podávající zprávu,
- *G – Personen (Gewährspersonen)*, „zaručeně spolehliví“ důvěrníci, kteří mohli pracovat na příkaz příslušného referenta a nemuseli tak činit z vlastního popudu,
- *I – Personen* či *A – Personen (Auskunftpersonen)*, což byli příležitostní informátoři.¹⁹²

Úlohu tajných spolupracovníků při potírání „ilegální“ činnosti však nelze přeceňovat, neméně důležitým bylo také vytváření systematické soustavy kartoték, vlastní pozorování, výcvik a zkušenosti samotných příslušníků, včetně shromažďování údajů od různých

Diplomová práce (ved. Vladimír Černý). Brno: Masarykova univerzita, 2017; PLACHÝ, Martin. *Pardubická služebna gestapa jako součást nacistického perzekučního aparátu*. Bakalářská práce (ved. Jan Němeček). Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012, s. 79–82, 86–93; ŽIŽKA, Jaroslav. *Heydrichiáda ve východních Čechách*, c. d, s. 24–26.

¹⁹⁰ KYNCL, Vojtěch. Ležáky. *Obyčejná vesnice, SILVER A a pardubické gestapo v zrcadle heydrichiády*, s. 64–65. Jaroslav Žižka uvedl mírně odlišný počet čítající 5 656 osob. ŽIŽKA, Jaroslav. *Heydrichiáda ve východních Čechách*, c. d, s. 26. Viz také FRAJDL, Jiří. Pardubice za II. světové války. In: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: Klub přátel Pardubicka, 1985, č. 5–6, s. 104.

¹⁹¹ KYNCL, Vojtěch. Ležáky. *Obyčejná vesnice, SILVER A a pardubické gestapo v zrcadle heydrichiády*, c. d, s. 67–70; ŽIŽKA, Jaroslav. *Heydrichiáda ve východních Čechách*, c. d, s. 30–31.

¹⁹² KMONÍČEK, Josef. O některých formách práce nacistického okupačního aparátu proti odboji na Královéhradecku. In: *Historie a vojensví*. Praha: VHÚ, 1965, č. 5, s. 763; PLACHÝ, Martin. *Pardubická služebna gestapa jako součást nacistického perzekučního aparátu*, c. d, s. 110–113; ŽIŽKA, Jaroslav. *Heydrichiáda ve východních Čechách*, c. d, s. 30.

kolaborantských organizací (např. Vlajky) či dalších složek bezpečnostního aparátu, především SD.¹⁹³

Sicherheitdienst byla elitní zpravodajská služba bez výkonných pravomocí a její metody práce se lišily od postupů gestapa.¹⁹⁴ Po válce byli její dopadení příslušníci ohledně své činnosti intenzivně vyslýcháni a struktura organizace a metody práce se staly jedním ze základních kamenů i pro budování československého zpravodajského aparátu. Pro ilustraci kompetencí SD a jejího vztahu k druhým složkám citujme z poválečného výslechu někdejšího vedoucího královéhradecké služebny SD, jíž byl 15. srpna 1941 přidělen také obvod pardubické SD,¹⁹⁵ JUDr. Wernfrieda Pfaffeho: „SD byl zpravodajská služba státu a strany. Do vojenských věcí mu nic nebylo, neboť ty spadaly pod úkoly zpravodajské služby Wehrmachtu“ [...] „Mimo kompetence SD bylo také vše to, čemu se říkalo ilegalita. Politické ilegální věci patřily do kompetence gestapa, kriminální věci do kompetence kriminální policie. Pokud SD dostal na vědomí zprávy nebo hlášení o ilegálních věcech, zpravidla a ze zásady se celý materiál postoupil příslušným orgánům policejní exekutivy. SD jako organizace neměla žádné exekutivní právo“ [...] „Například já jako vedoucí SD služebny jsem nebyl oprávněn někoho zatknout, vyslechnout, provádět domovní prohlídky, nebo něco zabavit. Rovněž sledování bylo zřídka prováděno orgány SD, ale mohl jsem o tuto službu požádat gestapo nebo kriminální policii. Byl jsem oprávněn jako orgán SD požádat o některý exekutivní zákrok a být přítomný některému zatčení, nebo výslechu“ [...] „Úkolem SD bylo především podávat zprávy vedoucím orgánům státu a strany o věcech, problémech, otázkách, které existovaly, nebo se vyskytovaly v tzv. legálním sektoru životních oblastí. Dále k tomu náležela kontrola vedoucích činitelů státních, stranických i hospodářských, zejména po stránce politické, ideologické i odborné...“¹⁹⁶

V Pardubicích byla od léta 1939 až do 15. srpna 1941 tzv. venkovská úřadovna SD, po jejímž zrušení zůstala ve městě pouze pobočka s jedním výkonným orgánem. Sídlila stejně jako gestapo ve 3. poschodí ORL. Posléze byla venkovská úřadovna obnovena do konce roku 1942 a v důsledku reorganizace byla od 1. října 1943 řídicí služebna pro východní Čechy,

¹⁹³ KMONÍČEK, Josef. O některých formách práce nacistického okupačního aparátu proti odboji na Královéhradecku, c. d., s. 755–772.

¹⁹⁴ Z prací věnujících se SD ve východních Čechách viz GRUNTOVÁ, Jitka – VAŠEK, František. *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*. Praha: Naše vojsko, 2008.

¹⁹⁵ KMONÍČEK, Josef. O některých formách práce nacistického okupačního aparátu proti odboji na Královéhradecku, c. d., s. 759.

¹⁹⁶ ABS, f. Gestapo Pardubice a Hradec Králové (309), sign. 309-16-1, výpověď W. Pfaffeho, nedatováno (zřejmě rok 1954).

jíž podléhaly oblasti Hradce Králové, Pardubic, Jičína, Kolína a Mladé Boleslavi, umístěna opět v Hradci Králové. Prvním vedoucím pardubické SD byl Otto Schulzheiss, jehož 15. března 1939 nahradil SS-Sturmbannführer JUDr. Otto Ernesty (1900–?), v srpnu 1941 přeložený do Brna. Po zřízení pobočky SD byl jejím představitelem SS-Oberscharführer Rudolf Gintschel, jenž v roce 1944 přešel do Kolína. Obnovenou *Aussendienststelle* vedl až do konce války SS-Obersturmführer Walter Kurz.¹⁹⁷

Hlavními cíli SD bylo zajistit politický a hospodářský život, za účelem evidence vyhotovit seznamy obyvatelstva německé národnosti, budovat zpravodajské sítě, získávat statistická data z hospodářských a průmyslových odvětví, zjišťovat údaje o bývalých politických stranách i spolcích, a podávat denních zprávy o všeobecné situaci a náladách obyvatelstva. Její zaměstnanci vypracovávali různé posudky a expertízy ke konkrétním osobám či problematikám a agenturně pronikali do „zájmového prostředí“ (např. různých odbojových skupin). Své tajné spolupracovníky – „důvěrníky“ – zpravidla nezískávala nátlakem (což bylo běžnější pro gestapo), ale spíše na základě „ideového“ hlediska, za úplaty, nebo pod příslibem ochrany před gestapem. Při výběru tajných spolupracovníků, jejichž rozdělení podle kategorií bylo volnější než u gestapa,¹⁹⁸ hrálo primární úlohu navázání solidních kontaktů s představiteli politického a veřejného života či kvalifikovaných odborníků v dané oblasti.¹⁹⁹ Významnou součástí tvořili konfidenti rekrutovaní z prostředí protektorátních úřadů nebo protektorátního četnictva a cenným zdrojem informací byly také oficiální úřady (např. ORL), různé nacistické a fašistické organizace a NSDAP. Padesát důvěrníků SD z řad českého obyvatelstva východních Čech uvedlo v sondě zjišťující jejich motivaci k spolupráci nejčastěji jako důvod ideové přesvědčení, osobní prospěch či nezjištěný (resp. nejednoznačný) motiv.²⁰⁰

Informace získané od tajných spolupracovníků nebo z jiného zdroje posoudil „řídící pracovník“ a dle serióznosti je předal specialistovi na danou problematiku. „Při tom se používalo mozaikové metody – jednotlivé poznatky od agentů a dalších

¹⁹⁷ GRUNTOVÁ, Jitka – VAŠEK, František. *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*, c. d., s. 92, 95–96; PLACHÝ, Martin. *Pardubická služebna gestapa jako součást nacistického perzekučního aparátu*, c. d., s. 60–63.

¹⁹⁸ Blíže viz GRUNTOVÁ, Jitka – VAŠEK, František. *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*, c. d., s. 184–185.

¹⁹⁹ Jaroslav Žižka v této souvislosti uvádí široké spektrum spolupracovníků SD získaných na Pardubicku a Královéhradecku v rozličných společenských vrstvách okresním soudcem počínaje, přes úředníka, továrníka, listonoše, obchodníka s ovocem, správce nemocnice a činiteli kolaborantských organizací konče. ŽIŽKA, Jaroslav. *Heydrichiáda ve východních Čechách*, s. 32; dále srov. KMONÍČEK, Josef. O některých formách práce nacistického okupačního aparátu proti odboji na Královéhradecku, c. d., s. 760–761; GRUNTOVÁ, Jitka – VAŠEK, František. *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*, c. d., s. 64–65, 78–79, zejména 193–214.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 187.

*informačních zdrojů byly po vyhodnocení porovnávány a sestavovány v komplexní pohled.*²⁰¹ Obdržené informace byly několikrát týdně vydávány ve formě situačních zpráv, které pojednávaly o záležitostech českého a německého obyvatelstva, popisovaly události od posledního uveřejněného hlášení a v závěru se zabývaly důležitými problémy německého obyvatelstva.²⁰² Vedle denních oznámení byla pro nadřizené složky zpracovávána taktéž měsíční a roční hlášení. Kromě těchto periodických zpráv byly vytvářeny i nepravidelné tematické reportáže v souladu s aktuálními potřebami.²⁰³ Co se zkoumaných problematik týče, mělo ve východočeské oblasti velký význam sledování a vyhodnocování otázek válečného hospodářství, zejm. průmyslových objektů zajišťujících přísun zbrojního materiálu, o nichž jsme hovořili výše.

Své zastoupení na Pardubicku měla také vojenská zpravodajská služba *Abwehr*, jež v předmnichovském období aktivně spolupracovala se sudetoněmeckou SdP při organizování diverzní činnosti proti Československu. V květnu 1938 stála např. u zrodu *Freiwilliger Schutzdienst* (ozbrojené formace SdP) a v září téhož roku sudetoněmeckého dobrovolnického sboru *Sudetendeutsches Freikorps* určeného k provádění sabotáží a teroristických i bojových akcí namířených k rozbití ČSR.²⁰⁴ Její základní úloha spočívala v ochraně vojenských objektů, pomoci při zajištění bezpečnosti zbrojních továren a chodu válečného průmyslu včetně aktivních operací proti nepřátelským armádám. *Abwehr* byla v protektorátu přiřčena ke zmocněnci Wehrmachtu u říšského protektora, organizována do služebny pražské kontrarozvědky (*Abwehrstelle* – AST Prag) a v nejvyšší instanci podléhala vedoucímu zahraničního kontrašpionážního oddělení na vrchním velitelství Wehrmachtu admirálu W. Canarisovi.²⁰⁵

Z hlediska kriminální služby působily ve východních Čechách dvě služebny v sídlech ORL, tj. v Pardubicích a Hradci Králové. Pardubická *Kripo* byla zřízena dne 2. května 1941 pod vedením SS-Untersturmführera, vrchního kriminálního sekretáře Josefa Bockmanna.

²⁰¹ Tamtéž, s. 162.

²⁰² Tato situační hlášení se vyskytovala také v předválečné činnosti československého bezpečnostního aparátu (např. hlášení o činnosti komunistů) a zůstala součástí jeho produkce i po válce coby forma měsíčních situačních zpráv podávaných jednotlivými stanicemi SNB.

²⁰³ GRUNTOVÁ, Jitka – VAŠEK, František. *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*, c. d., s. 162–163.

²⁰⁴ K *Abwehru* viz podrobně TVARŮŽEK, Břetislav. *Abwehr v protektorátě Čechy a Morava (1939–1944) I a II*. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 1993, č. 3 (s. 110–141) a č. 4 (s. 95–119).

²⁰⁵ VAJSKEBR, Jan – ŠUSTROVÁ, Radka. *Německá bezpečnostní opatření v Protektorátu Čechy a Morava*. In: *Paměť a dějiny*. Praha: ÚSTR, 2009, č. 3, s. 94.

Kriminální policie měla v celém protektorátu nízké personální stavy a ve své činnosti musela úzce spolupracovat s gestapem a SD.²⁰⁶

Kromě gestapa, SD, *Abwehru* a *Kripo* působily v Pardubicích také složky pořádkové policie (*Ordnungspolizei – Orpo*), jejímž hlavním velitelem byl od roku 1936 do srpna 1943 pozdější protektor SS-Oberstgruppenführer Kurt Daluge (1897–1946). *Orpo* se skládala zejména z říšské a obecní ochranné policie (*Schutzpolizei – Schupo*) a četnictva (*Gendarmerie*). Stejně jako u paralelně fungující české protektorátní uniformované policie a četnictva působila německá policie ve větších městech a četnictvo na venkově. Spektrum úkolů spočívalo v pořádkové službě, střežení objektů a komunikací, dopravních záležitostech apod. S expanzí nacistického Německa se úkoly dále rozšiřovaly, někde v tvrdé „pacifikační“ až genocidní akce, a s koncem války působili příslušníci *Orpo* také v řadách protipartyzánských útvarů. V rámci 3. skupiny armád XIV. armádního sboru v Čechách působila 1. policejní operační skupina, v níž bylo celkem osm praporů ochranné policie pokrývajících drtivou většinu Čech. Ve východních Čechách operoval do zrušení vojenské správy VI/1. prapor majora Volkmara se sídlem v Pardubicích o síle 428 mužů a šestnácti důstojníků, který se dále členil na 16. setninu (Pardubice), 17. setninu (Německý Brod), kulometnou četou (Vysoké Mýto) a spojovací četou (Náchod). Se zavedením civilní okupační správy došlo spíše k formálním změnám v *Orpo* (např. policejní operační skupiny byly přejmenovány na pluky), které přetrvaly až do konce okupace.²⁰⁷

V organizaci protektorátních bezpečnostních složek byl převzat prvorepublikový systém členění je na policii a četnictvo, které spadaly v nejvyšší instanci pod protektorátní ministry vnitra Oskara Fischera (březen až duben 1939), Aloise Eliáše (27. dubna až 30. června 1939), Josefa Ježka (1. července 1939 až 18. ledna 1942) a Richarda Bienerta (19. ledna 1942 až 5. května 1945). První tvořil uniformovaný i neuniformovaný strážní sbor, v obcích nad deset (resp. pět) tisíc obyvatel představovaný výkonnou obecní (místní) policií. Nadřízenou instancí byla policejní ředitelství v Praze, Brně, Českých Budějovicích, Hradci Králové, Ostravě, Olomouci a Plzni. Součástí pražského a brněnského byla taktéž ředitelství neuniformované kriminální policie. Ústřední postavení mělo stejně jako za první republiky pražské policejní ředitelství vládního rady Rudolfa Charváta vystřídaného v roce 1942 Němcem Dr. Willim Wiedermannem, při němž fungovalo jako trpěná součást také bývalé zpravodajské

²⁰⁶ PLACHÝ, Martin. *Pardubická služebna gestapa jako součást nacistického perzekučního aparátu*, c. d., s. 120–123.

²⁰⁷ VAJSKEBR, Jan. *Organizace německé pořádkové policie při okupaci českých zemí*, c. d., s. 63–66, 71–72.

oddělení označované od roku 1938 jako Prezidium B. Četnictvo představovalo jako v dřívějších dobách vojensky organizovaný strážný sbor určený vykonávat na území protektorátu veřejný pořádek a bezpečnost. Do roku 1942 řídil četnické záležitosti za dohledu okupační správy generální velitel četnictva, jehož úřad byl v červenci nahrazen funkcí generálního velitele uniformované policie při ministerstvu vnitra. V přímém výkonu služby podléhalo četnictvo vládním politickým úřadům určujícím jeho spolupráci s obecní policií a v oblasti vojenského výcviku, kázně a kontroly četnickým velitelstvím. Zemská četnická velitelství byla v Praze (Karmelitská ul. č. 2) a v Brně. Pod pražské spadala v Čechách oblastní četnická velitelství v Praze, Hradci Králové, Benešově, Českých Budějovicích, Jičíně, Kladně, Klatovech, Kutné Hoře, Mladé Boleslavi, Náchodě, Písku, Příbrami, Roudnici nad Labem a Chrudimi. Četnická velitelství se dále členila na okresní četnická velitelství, četnické pátrací stanice, četnické pohotovostní oddíly a silniční kontrolní stanice.²⁰⁸

V Pardubicích působilo okresní četnické velitelství, jehož velitelem byl od 1. září 1939 do roku 1944 npor. výk. Augustin Kreml (1890–?).²⁰⁹ Ten se stal také prvním poválečným velitelem OČV a jednou z důležitých postav v činnosti pardubických bezpečnostních sborů v letech 1945 až 1947. Pod OČV spadalo v době okupace sedmnáct podřízených stanic v Pardubicích (velitel vrch. stržm. Josef Trnka), Albrechticích nad Orlicí (vrch. stržm. Antonín Žižka), Bohdanči (vrch. stržm. Václav Můr), Býšti (vrch. stržm. Josef Grulich), Dašicích, Dolní Rovni (vrch. stržm. Vladislav Jetmar), Doubravici (vrch. stržm. František Novák), Dražkovicích (vrch. stržm. Josef Rybka), Holicích (vrch. stržm. František Trost), Cholticích (vrch. stržm. Josef Jíra), Moravanech (vrch. stržm. Josef Rovný), Přelouči (vrch. stržm. František Příbyl), Rohovládově Bělé (vrch. stržm. František Šolc), Řečanech nad Labem (vrch. stržm. Petr Antonín Hybler), Sezemicích (vrch. stržm. František Charburský), Starých Ždánicích (vrch. stržm. František Václav Maryška) a Svítkově (vrch. stržm. Karel Lacina).²¹⁰

Po napadení SSSR se zostřil dohled okupantů nad protektorátními bezpečnostními složkami a došlo k úpravám jejich organizace dle německého vzoru. Četnictvo, uniformovaný policejní strážní sbor a obecní stráž bezpečnosti se nadále označovaly jako „uniformovaná

²⁰⁸ ŽÁKOVÁ, Libuše. Nástin organizace a činnosti protektorátního bezpečnostního aparátu v systému nacistické okupační správy a tzv. protektorátu Čechy a Morava. In: *Slovanský přehled*. Praha: Československo-sovětský institut ČSAV, 1989, č. 4, s. 334–337.

²⁰⁹ Augustin Kreml se narodil dne 21. 8. 1890 v Lomnici nad Lužnicí.

²¹⁰ Údaje o velitelích reflektují stav k začátku okupace, pozdější změny nejsou zachyceny. NA, f. Zemské četnické velitelství Praha – ZČV, kn. 1 až 3; NĚMEČEK, Jan. *Pardubicko za nacistické okupace a jeho podíl na národněosvobozeném boji českého lidu*, c. d, s. 11.

protektorátní policie“. Dále byla vytvořena jednotná Kriminální ústředna v Praze se začleněným četnickým pátracím oddělením. Podstatné změny si vyžádal také nástup R. Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora dne 27. září 1941 a s ním související reformy veřejné správy. Od 1. července 1942 byly na ministerstvu vnitra zřízeny funkce generálního velitele neuniformované protektorátní policie a generálního velitele uniformované protektorátní policie (zároveň velitel německé Orpo) podřízené namísto MV přímo K. H. Frankovi, čímž došlo k odstranění dosavadní dvojkolejnosti vedení pořádkového bezpečnostního aparátu. Generální velitel uniformované policie řídil četnictvo, uniformovanou vládní policii, uniformovanou obecní výkonnou policii, požární ochrannou policii a později protektorátní technickou nouzovou pomoc (odstraňovala např. škody způsobené bombardováním). Druhý pak neuniformovanou protektorátní policii, protektorátní vládní kriminální policii a obecní kriminální policii. V regionech se pak staly podřízenými složkami úřady inspektorů uniformované a neuniformované policie řídicí jednotlivé tzv. revíry.²¹¹

Postupně došlo k reorganizaci neuniformované policie. Ta spočívala v rozšíření policejních kriminálních služeb a oddělení kriminálních oborů od ostatní policejní správy. K 1. říjnu 1942 došlo ke zrušení sedmnácti četnických pátracích stanic, namísto nichž vznikly služebny kriminální obecní policie. Jednou byla také četnická pátrací stanice v Chrudimi, ze které se část příslušníků přesunula k nově zřízené kriminální službě do Pardubic.²¹² Jejím velitelem se stal vrch. krim. insp. Josef Jenší²¹³, jeden z poválečných organizátorů státobezpečnostní služby na Pardubicku.

Nacisté počítali již na počátku války s budoucí germanizací „českého prostoru“ a jejich národnostní politika (*Volksstumpolitik*) se v protektorátu soustředila na podporu německého „živlu“ (např. zisk co nejvíce obyvatel pro německou národnost) a všestranné omezování práv Čechů s postupným „poněmčováním“ těch osob, které k tomu byly politicky „ochotné“

²¹¹ ŽÁKOVÁ, Libuše. Nástin organizace a činnosti protektorátního bezpečnostního aparátu v systému nacistické okupační správy a tzv. protektorátu Čechy a Morava, s. 337–338.

²¹² VÚA-VHA, Sbirka žádostí o uznání osvědčení dle zák. č. 255/1946 Sb., a. č. 80825/48 (Josef Jenší).

²¹³ Vrch. krim. rev. inspektor. Josef Jenší se narodil 24. 6. 1892 do rodiny rolníka v Protivíně na Vodňansku, v níž bylo dalších pět sourozenců. Po dokončení základní školní docházky se vyučil bednářem ve Vídni, kde pracoval až do nástupu vojenské služby v roce 1913. V roce 1920 nastoupil k četnictvu, sloužil na několika stanicích a koncem dvacátých let absolvoval kurs velitelů četnických stanic. Od listopadu 1930 působil jako zástupce velitele četnické pátrací stanice v Plzni. V letech 1933 až 1934 se stal velitelem četnické stanice v Netřebicích (okr. Český Krumlov), poté až do února 1938 zastával pozici představeného četnické „pátračky“ v Jičíně a posléze do října téhož roku v Litoměřicích. Od listopadu 1938 do října 1942 byl velitelem četnické pátrací stanice v Chrudimi. Od roku 1942 do února 1948 působil jako velitel a posléze jako zástupce Oblastní kriminální úřadovny v Pardubicích. Byl ženatý s Marií Pavlovičovou, s níž měl dvě děti. Po okupaci v roce 1945 vstoupil do KSČ, odkud byl vyloučen po únoru 1948. ABS, V-HK, a. č. V-1204 HK, vyšetřovací spis č. 2 „Akce Horáková a spol.“, životopisné údaje z výpovědi J. Jenšího na KV StB Pardubice ze 4. 7. 1950, s. 102.

a rasově způsobilé. Vedle německé státní správy se na národnostní politice podílela také NSDAP. Východní Čechy patřily v rámci struktury stranických organizací nacistů k župě Sudety, přičemž Pardubice spadaly nejdříve pod Krajské vedení NSDAP (*Kresileitung*) v Praze a posléze v Hradci Králové. Ve významnějších městech pak fungovaly místní skupiny (*Orstgruppe*), jež byly v Pardubicích, České Třebové, Chrudimi, Vysokém Mýtě, Litomyšli, Poličce a později i v Přelouči a v Ústí nad Orlicí.²¹⁴

Stejně jako se Pardubice staly centrem regionální okupační moci, byly také středem aktivního protinacistického odboje. Řada osob zapojených v rezistenci okupaci přežila a podílela se svými aktivitami na veřejných záležitostech poválečné éry, včetně budování nových bezpečnostních složek.

4.2. Stručný nástin odboje na Pardubicku

Na přelomu let 1941 a 1942 bylo hitlerovské Německo na vrcholu moci. Nacisté se svými spřízněnými loutkovými vládami ovládali prakticky celou Evropu a německá armáda stála před branami Moskvy. Exilová politická reprezentace dosáhla dne 21. července 1940 uznání prozatímní československé vlády Velkou Británií a o necelý rok později 18. července 1941 definitivně i oficiální exilové vlády. Nejistota však panovala v otázkách budoucích hranic porobených států střední a východní Evropy, což se týkalo také anulace mnichovské dohody. Nebylo jasné, jak by se situace českého (československého) národa vyvíjela v případě separátního míru s Německem.

V Protektorátu Čechy a Morava právě probíhal civilní výjimečný stav, jehož strůjcem byl Reinhard Heydrich. Válečná situace na východní frontě si žádala neustálý přísun nového válečného materiálu, který ve velké míře zajišťovaly tovární závody na našem území. Vlny stávek, které v létě 1941 propukaly v protektorátu (např. v pardubické Telegrafii) z důvodu neutěšené hospodářské i sociální situace dělnictva, bylo nutné zastavit. Změnou nejvyššího postu politické moci sledovali okupanti zvýšení hospodářské produktivity českého dělnictva a zároveň tvrdé potírání jakékoliv odbojové rezistence. Každodenním jevem se staly stanné soudy a masová perzekuce obyvatel, jež měla vyřadit z činnosti domácí odboj.

Všemocný šéf německé bezpečnostní policie začal své úkoly plnit velmi důsledně. Ihned po příletu do Prahy dal zatknout předsedu protektorátní vlády gen. Aloise Eliáše a bývalého ministra dopravy dr. Jiřího Havelku, kteří byli ve spojení s Benešovou exilovou

²¹⁴ NOVOTNÝ, René. Nacistická národnostní politika na Pardubicku v letech 1939–1945, c. d., s. 169, 178.

vládou. Záhy po zatčení byl Eliáš postaven 1. října 1941 před stanný soud a odsouzen k trestu smrti. Nacistická perzekuční mašinérie se rozjela naplno. Vlna zatýkání postihla nejvíce všechny nekomunistické odbojové organizace sdružené od jara 1940 v tzv. Ústředním vedení odboje domácího (ÚVOD). Prakticky rozbity byly dvě z jeho zakládajících organizací, tzv. Politické ústředí (PÚ) a vojenská složka Obrana národa (ON).

Jako jedna z prvních odbojových složek se na Pardubicku začala organizovat ON,²¹⁵ na jejíž bázi vzniklo krajské vojenské velitelství (KVV). Do čela byl dosazen plk. gšt. Josef Tacl (1892–1942), jemuž jako pobočníci sekundovali škpt. František Příbyl, škpt. Zdeněk Tvrz a škpt. gen. Karel Zadina. KVV byla podřízena tři okresní vojenská velitelství (OVV) v Chrudimi (Seč, Heřmanův Městec, Nasavrky) pod velením škpt. Karla Jansy, ve Vysokém Mýtě (Litomyšl, Polička) pod patronací někdejšího velitele 30. pěšího pluku prof. Ing. Bohuslava Závady, a v Pardubicích, kde však určený velitel mjr. Josef Touška pozici odmítl.²¹⁶ Kromě nich bylo ve strukturách organizace a řízení přes čtyřicet dalších osob, z nichž většina okupaci nepřežila. „*Toto vedení fungovalo pro celé východní Čechy. Mimo zde jmenované určité bylo na různých úsecích dostatečně zajištěno spojkami, které jsem všechny neznal, poněvadž plukovník Tacl byl velmi opatrný, aby prozradil jednotlivcům celé složení skupin.*“²¹⁷

Pardubické KVV úzce spolupracovalo s Královéhradeckou organizací pod vedením pplk. děl. Petra Nováka. Mezi základní okruhy odbojové činnosti patřilo zajištění zbraní, střeliva a trhavin, získávání mužstva z řad bývalých vojenských i schopných civilních osob, vyhledávání letců a zprostředkování jejich odchodu za hranice, kolportování časopisu *V boj*, potírání německé propagandy, příprava sabotáží, získání zpravodajských údajů o okupační moci, bezpečnostních složkách a kolaborantech, shromažďování údajů o hospodářských poměrech v regionu či provedení mobilizace oblasti při zhroucení nacistické moci.²¹⁸ V prosinci 1939 začalo zatýkání v pražské ON. V období několika měsíců byla především kvůli špatné konspiraci (vojáci byli cvičeni na otevřený boj, ne na podzemní činnost) zlikvidována „první

²¹⁵ Obecně k Obrance národa srov. např. KOKOŠKA, Stanislav (ed.). *Obrana národa v dokumentech 1939–1942*. Praha: ÚSTR, 2017. K Obrance národa na Pardubicku srov. zejm. NĚMEČEK, Jan. *Pardubicko za nacistické okupace a jeho podíl na národněosvobozené boji českého lidu*, c. d, s. 105–112; RICHTER, Tomáš. Odbojová organizace Obrana národa ve východních Čechách v letech 1939–1940. In: *Východočeský sborník historický*. Pardubice: VČM, 2011, č. 19, s. 221–237.

²¹⁶ Tamtéž, s. 221–222.

²¹⁷ *VÚA-VHA*, Sbírká žádostí o uznání osvědčení dle zák. č. 255/1946 Sb., a. č. 13777047 (Franjo Aubrecht), zpráva o schematickém přehledu ON v Pardubicích pro Historicko-dokumentační komisi SPB v Pardubicích podaná F. Aubrechtem, s. 6.

²¹⁸ Tamtéž, s. 6.

garnitura“ Obrany národa a později po nástupu Heydricha došlo k rozbití i tzv. druhé garnitury. Dne 6. února 1940 proběhla také razie v pardubickém regionu.²¹⁹ Zatčeno bylo několik desítek osob včetně štábu KVV a plk. J. Tacla, který byl posléze odsouzen k trestu smrti a popraven. Druhá fáze činnosti ON na Pardubicku poté pod velením por. Antonína Půlpána trvala do listopadu 1940, kdy byla definitivně zdecimována zásahy gestapa.²²⁰

Pardubické struktury ON působily relativně krátce. Osoby, jimž se podařilo přečkat vlny represí, se mnohdy dále podílely na odboji v různých podzemních strukturách či v partyzánských formacích, a pokud okupaci přežily, zapojily se také do poválečného budování osvobozeného státu. Jednou z nich byl na Pardubicku mjr. František (Franjo) Aubrecht.²²¹ Od počátku byl zapojen v řídicí soustavě pardubického KVV, jako jednomu z mála se mu podařilo přečkat kritické měsíce a takřka po celou dobu okupace se podílel na odboji. Později se stal také jednou z obětí komunistického režimu, když byl v rámci prvního pardubického monstrprocesu odsouzen k mnohaletému žaláři. Počátkem roku 1942 se dostal

²¹⁹ Při zatýkání v Hradci Králové dne 12. 2. 1940 byla objevena část archivu tamějšího KVV, jenž ve třech plechových kazetách obsahoval rozkazy Zemského velitelství Čechy, mobilizační plány či seznamy příslušníků gestapa, Němců a kolaborantů. Zadržené materiály pomohly nejenom v dalším zatýkání, ale posloužily také jako usvědčující materiál při soudních přelíčeních s představiteli ON. KOKOŠKA, Stanislav (ed.). *Obrana národa v dokumentech 1939–1942*, s. 11.

²²⁰ RICHTER, Tomáš. Odbojová organizace Obrana národa ve východních Čechách v letech 1939–1940, c. d., s. 112.

²²¹ Mjr. v. v. František (Franjo) Aubrecht se narodil 10. 10. 1889 v Gjurjevaci v Chorvatsku jako syn Václava Aubrechta a Kateřiny (roz. Cihlářové). V roce 1900 se rodina přestěhovala do Dvora Králové nad Labem, kde otec provozoval řeznictví. V roce 1913 F. Aubrecht úspěšně absolvoval dva roky Obchodní školy ve Dvoře Králové nad Labem a poté krátce pracoval jako účetní. První válečné ostruhy si vysloužil na frontě již za I. světové války. V květnu 1917 padl na italském bojišti do zajetí a v září téhož roku se přihlásil do československých legií v Itálii. Po návratu z války se stal vojákem z povolání, narukoval k 5. jezdeckému pluku v Košicích, posléze se stal frekventantem vyššího jezdeckého kurzu v jezdeckém učilišti v Hodoníně a v roce 1925 byl zařazen do vyššího jezdeckého kurzu v pardubickém učilišti pro jezdecko. Po absolutoriu se vrátil zpět ke košické posádce. V roce 1926 se oženil s Marií Ryšánkovou z Bohdanče, s níž měl dvě děti. V roce 1930 absolvoval školu pro velitele eskadron v Pardubicích a dne 15. 9. 1933 byl kmenově přemístěn k jezdeckému pluku 8. Knížete Václava Svatého ve Staré Boleslavi. V srpnu 1936 byl přemístěn k 8. dragounskému pluku do Dašic a v následujících letech se stal velitelem II/8 polní korouhve v Bohdanči, kde byl frekventantem také Alfréd Bartoš, pozdější velitel výsadku Silver A. Při mobilizaci v roce 1939 velel F. Aubrecht Smíšenému předzvědnému oddílu 35 v úseku Hraníčárského pluku 19 pod velením brig. gen. Karla Kutlvašra. Vášní F. Aubrechta bylo jezdecktví a v letech 1928 až 1948 byl známým žokejem Velké pardubické steeple-chase. VONDRKA, Adolf. Major jezdeckta Franjo Aubrecht, pomocník výsadku Silver A. In: ŠMEJKAL, Pavel. *Průvodce Silver A*. Praha: Academia, 2018, s. 12–19; KOTYK, Jiří. *Hana a Václav Krupkovi: pardubičtí spolupracovníci SILVER A. Legenda a skutečnost*. 2. roz. vyd. Pardubice: Evropské vydavatelství, 2015, s. 48–49; TÝŽ, Mjr. Franjo Aubrecht (1896–1985) a jeho boj proti totalitám. In: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: KPP, 2009, č. 7–8, s. 217–229.

do kontaktu s legendárním západním zpravodajským výsadkem Silver A,²²² jehož radiotelegrafistovi zprostředkoval úkryt na sádkách v Bohdanči u Pardubic.²²³

4.2.1. Operace Silver A

Odboj na Pardubicku byl zásadním způsobem ovlivněn speciálními operacemi parašutistů vyslanými na okupované území ze západu i z východu v rámci programů pro vedení „neregulérní“ války. Zvláštní výsadkové akce směřující do operačního týlu nepřítele se poprvé staly doménou druhé světové války. Ze západu je reprezentovalo třicet osm skupin parašutistů vyslaných do okupované vlasti z Anglie (resp. Itálie), které spadaly pod Zvláštní skupinu D, II. odboru plk. gšt. Františka Moravce, I. oddělení (ofenzivní), exilového Ministerstva národní obrany (MNO) spolupracujícího s britským Výborem pro zvláštní operace (SOE)²²⁴ a tajnou zpravodajskou službou (SIS).²²⁵ V nebyvalém rozsahu pak byly organizátorské, zpravodajské a sabotážní paradesanty realizovány Rudou armádou na východní frontě, kde se na jejich organizaci podílely Lidový komisariát vnitřních záležitostí (NKVD²²⁶), Hlavní správa rozvědky RA (GRU²²⁷ – tj. IV. Hlavní správa NKVD), od roku 1944 Ukrajinský štáb partyzánského hnutí (UŠPH) a také partyzánské štáby jednotlivých vojenských frontů. V programu zvláštních operací se angažovala i československá sekce Kominterny (tj. moskevské vedení KSČ) a Československá vojenská mise v SSSR pod velením gen. Heliadora Píky (1897–1949). Odhaduje se, že v letech 1941–1945 bylo sovětskou stranou provedeno na čtyřicet tisíc těchto operací.²²⁸

Vlivem zosířené německého teroru po nástupu Heydricha se téměř úplně přerušilo radiotelegrafické spojení s protektorátem. Poslední vysílačka – Sparta I, přinášející informace přímo z centra odboje od doc. Vladimíra Krajiny (1905–1993), byla zlikvidována z 3. na 4.

²²² Základní bibliografie o paradesantu: JELÍNEK, Zdeněk. *Operace Silver A: příspěvek k historii heydrichiády ve středních a východních Čechách*. Kolín: Okresní výbor Českého svazu protifašistických bojovníků, 1984; JELÍNEK, Zdeněk. *Operace Silver A*. Praha: Naše vojsko, 1992; JELÍNEK, Zdeněk – ŠUSTEK, Vojtěch (ed.). *Operace Silver A*. 2., roz. a aktualiz. vyd. Praha: Scriptorium, 2010; NÝVLTOVÁ, Pavlína. *Příběh odvahy a zrady: Jiří Potůček-Tolar radista desantu SILVER A*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2007; KYNCL, Vojtěch. *Ležáky. Obyčejná vesnice, SILVER A a pardubické gestapo v zrcadle heydrichiády*. Pelhřimov: Nová tiskárna, 2008; IVANOV, Miroslav. *A hořel snad i kámen*. 3., přeprac. vyd. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2008; IVANOV, Miroslav. *Atentát na Reinharda Heydricha*. 9. vyd. Praha: Euromedia Group, 2019; KRUPKA, Václav. *Moje práce v odboji a spolupráce se skupinou SILVER A: I. a II. část*. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 1994, č. 4 (I.), s. 95–125, č. 5 (II.), s. 110–146.

²²³ VONDRKA, Adolf. Major jezdeckta Franjo Aubrecht, pomocník výsadku Silver A, c. d., s. 17–18.

²²⁴ Special Operations Executive.

²²⁵ Secret Intelligence Service.

²²⁶ Народный комиссариат внутренних дел.

²²⁷ Главное разведывательное управление.

²²⁸ ŠOLC, Jiří. *Za frontou na Východě. Českoslovenští parašutisté ve zvláštních operacích na východní frontě za druhé světové války (1941–1945)*. Cheb: Svět křídel, 2003, s. 14–15.

října 1941 zásahem gestapa v jinonickém akcízu na předměstí Prahy a její ztrátu nenahradila ani slabá a nepravdělně fungující vojenská stanice Sparta II špkt. Václava Morávka (1904–1942).²²⁹ Hrozba trvalé ztráty spojení donutila londýnský exil vyslat na naše území zpravodajské paradesanty, jejichž hlavním úkolem bylo obnovit vysílání.

V noci z 28. na 29. prosince 1941 byly do protektorátu vysazeny tři desanty: Silver A, Silver B a Anthropoid. Z našeho pohledu je nejdůležitější činnost prvně jmenované skupiny tvořené třemi parašutisty – npor. Alfrédem Bartošem (1916–1942), rtm. Josefem Valčíkem (1914–1942) a radiotelegrafistou svob. Jiřím Potůčkem (1919–1942). Úkoly Silver A byly následující: obnovit radiové spojení s Londýnem, napojit se na místní odbojovou organizaci, vejít do kontaktu se špkt. V. Morávkem, vytvořit vlastní ilegální zpravodajskou síť, sledovat nálady českého obyvatelstva a sloužit jako centrální koordinátor pro všechny další výsadky. Úkolem výsadku Anthropoid (rtm. Jan Kubiš, rtm. Josef Gabčík) bylo provést atentát na R. Heydricha. Skupina Silver B byla vybavena vlastní vysílací stanicí, měla zřídit vlastní zpravodajskou síť na Moravě a sloužit tam jako záloha Bartošova desantu.

Výsadek Silver A se prostřednictvím radiového kompletu Libuše již v lednu 1942 úspěšně spojil s radiovou ústřednou ve Woldinghamu nedaleko Londýna. V následujících měsících až do období tzv. druhé heydrichiády spojení s přestávkami udržoval a úspěšně plnil všechny rozkazy exilového MNO. V důsledku známé zrady rtm. Karla Čurdy (1911–1947) byli parašutisté v červnu 1942 zabití a jejich síť podporovatelů zlikvidovány gestapem. Události vyvrcholily v červnu 1942 nechvalně proslulým vypálením obcí Lidice a osady Ležáky, smrtí parašutistů v kostele sv. Cyrila a Metoděje (či Karla Boromejského) v Praze a popravami na pardubickém Zámečku počátkem července 1942.²³⁰ Z přímých podporovatelů parašutistů

²²⁹ Pod kódovým označením SPARTA I, II se rozuměly zpravodajské programy domácích odbojových organizací, které se uskutečňovaly prostřednictvím několika kusů vysílacích a přijímacích radiostanic. SPARTA I („civilní stanice“) byla obsluhovaná představiteli ÚVOD. Spojení bylo zřízeno 27. 10. 1939 a fungovalo do 7. 12. 1939, kdy se stanice odmlčela. Poté bylo obnoveno od 6. 4. 1940 až do 7. května 1941, kdy byla zajištěna gestapem. Provoz obnovila 8. 7. 1941 a fungovala až do 4. 10. 1941. SPARTA II („vojenská stanice“) fungovala od března 1941 především pod dohledem špkt. V. Morávka. Gestapem byla poprvé odhalena 13. 5. 1941 a při její likvidaci byl zatčen pplk. Josef Mašín. Dne 15. 6. 1941 bylo spojení s Londýnem obnoveno, ale již 26. 6. 1941 se opět přerušilo. SLÁDEK, Oldřich. *Zločinná role gestapa*, s. 110–111; ŠOLC, Jiří. *Bylo málo mužů: Českoslovenští parašutisté na západní frontě za druhé světové války*. Praha: Merkur, 1991, s. 59–60; JELÍNEK, Zdeněk. K problematice atentátu na Reinharda Heydricha. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 1991, č. 2, s. 75–76.

²³⁰ Exekuce probíhaly od 3. 6. do 9. 7. 1942, přičemž přímí spolupracovníci Silver A z Pardubicka byli zastřeleni dne 2. 7. 1942. Byli jimi: MUDr. Josef Bartoň, Antonie Bartošová, Josef Dvořák, Evžen Freund, Antonín Hebký, Taťána Hladěnová, Antonie Hovorová, Josef Hrdina, Zdeňka Hrdinová, Ferdinand Chára, Josef Chrbolka, Josef Janáček, Ludmila Janáčková, Ing. Josef Jánský, Čeněk Jirásek, Františka Jirásková, Jan Jozif, Věra Junková, Bohuslav Konvalinka, Arnošt Košťál, Luděk Matura, František Nyklíček, Alvin Palouš, Marie Paloušová, Antonín Pištora, Bedřich Schejbal, Karel Svoboda, Jaroslav Šorm, Josef Štulík, Adolf Švadlenka, Bohumil Švanda, Jindřich Švanda, Stanislav Tyc, František Vaško, Jindřich Vaško, JUDr. Vladimír Žváček, Ája Žváčková a další

se v podstatě podařilo přežít pouze manželům Haně²³¹ a Václavu Krupkovým²³². Jejich byt v pardubické Pernerově ulici byl několik měsíců hlavním stanem velitele výsadku A. Bartoše a prošlo jím několik parašutistů shozených na území protektorátu v rámci druhé operační vlny výsadků, včetně zrádce K. Čurdy. Protektorátní minulost manželů se později stala předmětem poválečného prošetřování a v naší práci se s nimi ještě setkáme v souvislosti s událostmi kolem „ilegální skupiny Jana Žemly“.

4.2.2. Komunistický odboj

Pardubice se staly taktéž centrem odboje komunistického. Město bylo sídlem okresního a krajského ilegálního výboru KSČ, jejichž činnost na počátku války značně zkomplikovalo úmrtí dlouholetého předsedy KV KSČ Josefa Jägermanna st. v roce 1938 a výše zmíněná zatýkácká akce z počátku okupace, jež si na území pardubického stranického kraje vyžádala zadržení čtyři sta pět členů. Posléze se přidaly také události kolem smlouvy o neútočení mezi Německem a SSSR známé jako „Pakt Ribbentrop-Molotov“ uzavřené v Moskvě dne 23. srpna 1939.

Po uklidnění situace se cílem ilegální KSČ pro další měsíce stalo vybudování podzemní organizační struktury tvořené od buněk v jednotlivých místech až po okresní a obvodní ilegální výbory, které prostřednictvím tzv. instruktorů udržovaly styk s ústředím. Mezi nejvýznamnější

dva lidé, kteří neměli se skupinou nic společného. JIČÍNSKÝ, Karel. *Zámeček: Historie národního odboje za heydrichiády na Pardubicku*, c. d, s. 20–21.

²³¹ Hana Zýková-Krupková (1921–1997) se narodila 31. 8. 1921 v Chotěboři jako jediná dcera Karla Zýky a Marie Zýkové (roz. Klosové). Po rozvodu rodičů v roce 1927 se i s matkou přestěhovala do Pardubic, kde pokračovala v základní školní docházce. Po neúspěšném studiu na gymnáziu absolvovala dvouletou obchodní školu v Pardubicích. V červnu 1940 se mladá žena, jež byla velmi charismatická a krásná, vdala za V. Krupku. Po napojení na Silver A vykonávala pro velitele A. Bartoše zejména funkci spojky a starala se o něj u sebe v bytě během jeho zdravotní indispozice. Společně s manželem byla gestapem zatčena dne 17. 6. 1942. Přestože byla hlavní spolupracovnicí parašutistů, podařilo se jí upoutat pozornost vedoucího III. oddělení pražského gestapa, SS-Hauptsturmführera kriminálního rady Wilhelma Schultze, s nímž měla během výslechů intimní poměr. Na Schultzeho zásah nebyla později popravena a nastoupila místo v jinonické Waltrovce, kde působila jako konfidentka pražského gestapa. Více viz KOKES, Luboš. Hana Krupková: příběh ženy mezi dvěma totalitami. In: ROKOSKÝ Jaroslav (ed.): *Vysokoškoláci o totalitě 2011. Sborník oceněných studentských prací*. Praha: ÚSTR, 2012, s. 197–224; KOTYK, Jiří. *Hana a Václav Krupkovi: pardubičtí spolupracovníci SILVER A. Legenda a skutečnost*, c. d.

²³² Václav Krupka (1914–1994) se narodil 6. 5. 1914 v Novém Bydžově do rodiny československého legionáře pplk. jezdeckta Václava Krupky a jeho manželky Františky Krupkové. Po absolvování základní školní docházky vystudoval pardubickou reálku. V roce 1934 nastoupil prezenční vojenskou službu a posléze absolvoval dvouletou Vojenskou akademii v Hranicích na Moravě, kde byl jeho spolužákem také Alfréd Bartoš, pozdější velitel Silver A. Po mnichovských událostech a demobilizaci byl zaměstnán jako úředník Východočeského elektrárenského svazu a zároveň se zapojil do ilegální činnosti v rámci ON. V červnu 1940 se oženil s Hanou Zýkovou. Díky událostem spojeným s jeho manželkou nebyl popraven a stal se „pouze“ vězněm koncentračního tábora Flossenbürg. KOKES, Luboš. Hana Krupková: příběh ženy mezi dvěma totalitami. In: ROKOSKÝ Jaroslav (ed.): *Vysokoškoláci o totalitě 2011. Sborník oceněných studentských prací*. Praha: ÚSTR, 2012, s. 197–224; KOTYK, Jiří. *Hana a Václav Krupkovi: pardubičtí spolupracovníci SILVER A. Legenda a skutečnost*. 2. roz. vyd. Pardubice: Evropské vydavatelství, 2015.

oblasti komunistického odboje patřily okresy Ústí nad Orlicí, Česká Třebová, Litomyšl, Polička, Choceň, Vysoké Mýto. Rezistentní činnost se v letech 1939 až 1940 v podstatě omezila na vydávání protinacistických letáků a Rudého práva a aktivity byly značně utlumeny v důsledku rozsáhlé perzekuce ve dnech 17. až 23. září 1940, při níž padlo do rukou gestapa na osmdesát členů strany. Došlo k rozbití okresních vedení v Pardubicích i Holicích a zatýkání pokračovalo také v následujících měsících.

Napadením SSSR v červnu 1941 značně narostly odbojové aktivity, což se bohužel odrazilo na zesílené horlivosti německého bezpečnostního aparátu s další vlnou zatýkání na podzim 1941. V létě 1941 bylo vytvořeno druhé krajské ilegální vedení a došlo rovněž k obnově zničených sítí okresních ilegálních výborů. V místních buňkách se další podzemní činnost začala organizovat zásadně na principu tzv. trojek, v nichž se mezi sebou znali pouze tři nejbližší spolupracovníci, což mělo zmírnit dekonspiraci v případě zadržení.

Opětovná zatýkání v řadách komunistických organizací byla spojena s obdobím heydrichiády a poté se zimními a jarními měsíci roku 1943, kdy proběhla rozsáhlá likvidace komunistického podzemí v Praze a ve středních Čechách. Následky se díky personálnímu a strukturálnímu propojení výrazně projevíly také na Pardubicku, kde gestapo zatklo v jižní části východních Čech na sedm set osob z řad komunistické rezistence a spřízněných odbojových skupin.²³³

Represe po atentátu na Heydricha způsobily domácímu odboji značnou škodu. Přední osobnosti spojené s protinacistickou podzemní činností se rozhodly obnovit aktivity v druhé polovině roku 1942. V následujícím období docházelo k postupnému prolnutí někdejších struktur Obrany národa s představiteli komunistického odboje a jejich spojením s partyzánskými útvary operujícími ke konci okupace v regionu Pardubicka. K rozmachu partyzánského odboje ve východních Čechách došlo na přelomu let 1944–1945 a Českomoravská vrchovina, společně s východní Moravou a moravsko-slovenským pomezím, se staly místy s největší koncentrací partyzánských jednotek (skupin, odřadů či brigád) v Protektorátu Čechy a Morava. Jejich budování probíhalo kolem východních paradesantů, vojenské rozvědky Rudé armády, uprchlých zajatců či místních ilegálních skupin nezřídka

²³³ K problematice komunistického odboje na Pardubicku viz podrobně např. DOSOUDIL, František – KLIMEŠ, Jindřich – SNÁŠELOVÁ, Ludmila. *Cesta k socialistické přítomnosti pardubického okresu 1939–1945*. Pardubice: OV KSC, 1985; NĚMEČEK, Jan. *Pardubicko za nacistické okupace a jeho podíl na národněosvobozeneckém boji českého lidu*, c. d., s. 67–102; ŽÍŽKA, Jaroslav. *Heydrichiáda ve východních Čechách*, c. d., 1967, s. 44–58.

tvořených ilegálními buňkami KSČ. Jako početná síla působily v týlu ustupujících německých armád a činily nepříteli citelné lidské i materiální ztráty.

V následující pasáži se omezíme na stručný výklad partyzánského odboje v námi vymezené oblasti. Aktivita některých partyzánů (resp. partyzánských uskupení) sehrály nejen nezastupitelnou úlohu v boji proti okupantům, ale jejich činnost je taktéž důležitá pro pochopení poměrů na Pardubicku v poválečném období. V četných případech má úzkou souvislost s budováním místního bezpečnostního a správního aparátu, jehož příslušníci a členové se těsně po válce rekrutovali z řad partyzánů.²³⁴ Je nutné si uvědomit, že vrcholní představitelé rezistence díky svým aktivitám a morální integritě stáli na vrcholu společenského žebříčku a ujali se veřejných funkcí buď v poválečných orgánech státní správy, či různých odbojových stavovských organizacích Svazu národní revoluce, přičemž mnozí z nich byli levicově orientováni, nebo byli přímo komunisty. V hektickém poválečném vývoji, v němž byly retribuční kauzy, různé morální poklesky či obviňování z přímé zrady na denním pořádku, se do někdejší jednotné Národní fronty odboje začala vkrádat závist, nařčení z kolaborace, osobní antipatie, pŕátky z minulosti a boj o moc. KSČ postupně ovládla zásadní mocenské nástroje a její regionální představitelé postupně odstavili od moci nejen nekomunisty, ale také vlastní členy, kteří se rozešli s oficiální stranickou linií. Řadě z nich se po únoru 1948 nevyhnula ani přímá perzekuce ze strany StB.

Na Pardubicku (resp. v širší oblasti východních Čech) působily v letech 1944 až 1945 asi dvě desítky různých odbojových a partyzánských skupin. Mapováním jejich činnosti se záhy po válce začaly zabývat vojenské orgány (MNO – Kancelář československých legií, Kleg) a počátkem padesátých let také pardubická Krajská správa StB (dále jen často KS StB). Ta prošetřovala jednotlivé účastníky odboje, kteří díky svým válečným zkušenostem představovali možná bezpečnostní rizika. Dne 3. února 1953 zaslala KS StB Pardubice

²³⁴ Partyzánský odboj nejen na Pardubicku by si zasloužil revidované pojetí zbavené ideologických a účelových interpretačních schémat komunistické historiografie, doplněné o poznatky z dílčích odborných studií či nově zpřístupněných archivních materiálů (např. ABS). Komunistický režim si partyzánské hnutí přivlastnil a vtělil ho do oficiální propagandy a ideologie coby jednu z „revolučních“ a „bojových“ tradic úzce spjatou s procesem tzv. národní a demokratické revoluce. Mnoho partyzánských skupin mělo komunistický charakter a jejich činnost byla spjata s organizátorskými paradesanty z východu, kteří prostřednictvím politických komisařů udržovali ideologickou náplň v „komunistické linii“. Po válce se KSČ o partyzány sice opírala, avšak hodně politických procesů přelomu z 40. a 50. let s někdejšími odbojáři z řad partyzánů („Světлана“, „Hory Hostýnské“, „Viliam Žingor a spol.“) svědčí o tom, že ne všichni členové partyzánských skupin chápali charakter svých jednotek jako „komunistický“. Přestože jejich významní představitelé byli často komunisty, sympatie ke KSČ skončily v momentě jejího lokajského podřízení se Stalinovi a ústupu od „zavádění socialismu vlastní cestou“. K dřívějším syntetickým pracím k dějinám partyzánského hnutí srov. BENČÍK, Antonín – KURAL, Václav a kol. *Partyzánské hnutí v Československu za druhé světové války*. Praha: Naše vojsko, 1961; GEBHART, Jan – ŠIMOVČEK, Ján. *Partyzáni v Československu 1941–1945*. Praha: Naše vojsko, 1984.

na ministerstvo národní bezpečnosti seznam zjištěných skupin s jejich stručnou charakteristikou. Figurovaly mezi nimi: „Jan Kozina“, „Velký Honza“, „Branný sbor“²³⁵, „Obrana národa“ (viz výše), „Pribina“ (souvisela s Obranou národa), „Ivan Krikuň“, „Vela“²³⁶, „Choceň“, „Šumperk“, „Explosia Semtín“, „Čenda“ (spolupráce se Silver A a partyzány²³⁷), „Skuteč“ (souvislost s Obranou národa), „Vojta Holice“, „Paroulek“, „Ludvík Svoboda“, „Mistr Jan Hus“²³⁸, „Úvod R-3“, „Kuzma“ (partyzánská skupina Jana Žemly) a „Bílá hora“ (Josef Mísař, František Aubrecht).²³⁹

Pro náš další výklad je rozhodující poslední jmenovaná, o jejíž činnosti ze šetření StB vyplývá následující: „Činnost této skupiny se datuje od roku 1944. Sídlo skupiny na Bílé hoře u Františka Mandyse a působnost celé skupiny byla po celém území ČSR. Skupina pracovala zpravodajsky a později i sabotážně. Zaměřovala se na shromažďování zbraní, výbušnin a dále měla za úkol ukryvání uprchlíků a předávání je do bezpečí. Výbušniny byly získávány od mjr. Aubrechta, který tyto získával od zaměstnanců ze Semtína, a tyto pak byly předávány parašutistům. Několik členů skupiny po osvobození v roce 1945 pracovalo protistátně a dosud se nacházejí ve vězení...[proces se skupinou „Jan Žemla a spol.“ v roce 1949].“²⁴⁰

Výše uváděný František Aubrecht přečkal likvidaci sítě ON a Silver A na Pardubicku a v dalších letech okupace se snažil znovu oživit protinacistický odboj pod svým velením. Jako jeden z vyšších důstojníků a předválečný velitel pardubického armádního jezdeckého učiliště měl k tomu ty nejlepší předpoklady. Na rozdíl od předchozí doby se přestal orientovat na spolupráci s vyššími důstojníky, kteří byli monitorováni gestapem, a svoji pozornost upřel na organizování rezistence mezi obyčejnými vojáky, poddůstojníky a záložními důstojníky. K náboru spolehlivých členů, zisku vojenského materiálu i potravin musel dostat na svou stranu dělníky z pardubických továren a venkovské zemědělce ochotné poskytovat kýženou pomoc a především zázemí. Dne 22. ledna 1944 se dostal prostřednictvím někdejšího důstojníka a svého pozdějšího zetě npor. Rudolfa Vařečky (1924–?) na schůzce v Jandíkově mlýně v pardubické Husově ulici do kontaktu s představitelem komunistického odboje Josefem „Jobem“ Mísařem. Ten byl již od léta 1941 jedním z představitelů komunistické odnože pražské

²³⁵ V charakteristice k činnosti uvedeno mj. „skupina nevyvíjela téměř žádnou činnost“.

²³⁶ „Vojska lidové armády“ – hlavní působiště na Moravě.

²³⁷ Ke skupině ČENDA viz podrobně KYNCL, Vojtěch. Ležáky. *Obyčejná vesnice, SILVER A a pardubické gestapo v zrcadle heydrichiády*, c. d., s. 16–41.

²³⁸ Na oficiálních poválečných dokumentech brigády se objevuje pouze pojmenování „Partyzánská brigáda Jana Husa“.

²³⁹ ABS, f. B 5-6, k. 6, inv. j. 30, „Seznam partyzánských skupin v kraji Pardubice“, r. 1953, zpráva KS StB k MNB z 3. 2. 1953.

²⁴⁰ Tamtéž.

vojenské odbojové skupiny „Bílá hora“ vedené divizním generálem v. v. Josefem Mánkem (1886–1972). Po dohodnutí vzájemné spolupráce byl Aubrecht určen velitelem vojenských operací a později i celé oblasti Pardubicka. Josef Mísař se svými spolupracovníky Ladislavem Vosykou a Františkem Klapkou (všichni odsouzeni v roce 1949 v procesu „Jan Žemla a spol.“) zajišťovali dělníky z továren pro tvoření vojenských záloh, navazovali kontakty s uprchlíky z totálního nasazení či německých koncentračních a zajateckých táborů, které zapojovali do odboje. Této činnosti se účastnili také příslušníci pardubické protektorátní kriminální služebny pod vedením výše uvedeného Josefa Jenšího. V průběhu roku 1944 se skupina čítající na dvě desítky mužů zaměřila na rozšíření vlivu do okolních oblastí Holicka, Chrudimska či Choceňska a na nábor členů z řad zaměstnanců železnic a továren, především Telegrafie, „Fantovky“ a Synthesie–Explosie. Na přelomu let 1944–1945 se skupina Aubrechta a Mísaře dostala do kontaktu s partyzány napojenými na východní paradesantní skupinu „Mistr Jan Hus“, z níž se v uvedeném období stala „Partyzánská brigáda Jana Husa“ (JH).²⁴¹

4.2.3. „Partyzánská brigáda Jan Hus“ a skupina „Bílá hora“

V srpnu 1944 byl při UŠPH u Kyjeva dokončen výcvik parašutistické skupiny „Mistr Jan Hus“, jež byla předána partyzánskému štábu 1. ukrajinského frontu (1. UF) Rudé armády v Rzeszowě. Operačním prostorem dvanáctičlenného výsadku byly Železné hory a Žďárské vrchy, v jejichž teritoriu měla být narušována německá okupační správa, zakládány ilegální národní výbory, prováděny sabotáže a získávány zpravodajské údaje pro 1. UF a později 4. UF. Skupina byla vedena kpt. Alexandrem Vasiljevičem Fominem (1917–1945) a v jejích řadách působil jediný Čech – již v úvodu zmiňovaný politický komisař Miroslav Pich-Tůma. Desant přistál u Čáslavi dne 26. října 1944 a první kontakty s obyvatelstvem navázal v obcích Lipovec a Licoměřice mezi Čáslaví a Heřmanovým Městcem. Krátce po seskoku začala skupina úspěšně organizovat ilegální národní výbory, sbírat zpravodajský materiál a po dosažení operačního prostoru ve Žďárských vrších navázal její štáb radiový kontakt s 1. UF. Na desant se začaly napojovat další osoby a postupně vzniklo nejvýraznější partyzánské těleso operující v prostoru východních Čech.²⁴²

Dle souhrnných údajů z poválečného prověřování odbojové činnosti působila JH na okupovaném území (resp. osvobozovaném) od 26. října 1944 do 11. května 1945,

²⁴¹ VÚA-VHA, Sbírká žádostí o uznání osvědčení dle zák. č. 255/1946 Sb., a. č. 88372/69 (Josef Mísař); a. č. 148053/47, a. č. 65789/68 (František Klapka); a. č. 84417/47 (Ladislav Vosyka); a. č. 144247/47, a. č. 82955/69 (Rudolf Vařečka); tamtéž, Sbírká dokumentů o odbojovém hnutí v Československu (308), „Zprávy a doklady o činnosti organizace Bílá hora“, sign. 308-87-1.

²⁴² ŠOLC, Jiří. *Za frontou na Východě*, c. d., s. 134–135.

tj. sto devadesát sedm dní. Jednotka se rychle rozšiřovala a z celkového počtu 29 osob na konci listopadu 1944 se rozrostla až na 450 odbojářů koncem války. Z nich od 26. října 1944 do 5. května 1945 padlo deset členů (včetně velitele štábu V. A. Fomina), šest přešlo k jiné partyzánské skupině a tři dezertovali. Po spojení s Rudou armádou od 5. do 11. května 1945 zahynulo, nebo bylo nezvěstných dalších padesát osm osob. Mezi hlavní úspěchy JH lze počítat zabití vedoucího hlavního úřadu spojovací služebny NSDAP, Hauptbereichsleiters SS-Hauptsturmführera Bruno Waltera v noci z 23. na 24. února 1945, usmrcení několika set německých vojáků, vykolejení 14 vlaků a další poškození značného množství vlakových souprav,²⁴³ vypuštění nafty z 26 cisteren, zničení zásob lihu o objemu cca 660 hektolitrů, sestřelení 1 lehkého bombardovacího letadla, destrukce skladiště třaskavin u Křivic, mnohačetná přerušení telefonního a telegrafního spojení, zničení desítek německých transportních zařízení (obrněných vozidel, automobilů apod.), vyřazení závodu na výrobu pumpiček do leteckých motorů ve Škrdlovicích v dubnu až květnu 1945 či krádeže vojenského materiálu.²⁴⁴

Partyzánská brigáda JH se skládala ze štábu pod vedením V. A. Fomina, politického komisaře M. Picha-Tůmy a náčelníka štábu Ivana Vasiljeviče Perchuna. Po seskoku a napojení dalších osob se struktura rozčlenila na principu oddílů lesních partyzánů a tzv. civilních partyzánských skupin, jejichž členové byli získáváni ilegálními národními výbory a po splnění úkolů se vraceli do svých domovů.²⁴⁵ Čilý radioprovoz štábu s postupujícími jednotkami Rudé armády byl postupně zaměřen německými bezpečnostními složkami a za pomoci konfidentů došlo k přesnému určení jeho polohy v lesích nedaleko obce Leškovice. Dne 26. března 1945 byla oblast obklíčena policejním plukem SS za spoluúčasti německé armády. V bezvýchodné situaci spáchali výsadkáři sebevraždu, těžce zraněný velitel A. V. Fomin zemřel po převozu do Chrudimi a naživu zůstal pouze politický komisař M. Pich-Tůma. V té době se již začala přibližovat fronta a díky ochotě obyvatelstva se mu se zbývajícím mužstvem podařilo obnovit odbojovou činnost a součásti JH se dostaly do kontaktu se sítí F. Aubrechta a J. Mísaře

²⁴³ Nárůst destrukcí na železnici byl ve sledované oblasti na tratích Pardubice – Česká Třebová, Německý Brod – Žďárec u Skutče – Chrast u Chrudimi zachycen německými a protektorátními bezpečnostními složkami od listopadu 1944 s kulminací v březnu až dubnu 1945. Podrobně viz TESARĚ, Jan. Partyzánské destrukce na železnicích ve východních Čechách a na západní Moravě. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 1959, č. 2, s. 230–244. Na Tesařovu studii navazovala obdobná, srovnávací tyto akce zejm. na Moravě. KURAL, Václav. Partyzánské destruktivní akce proti železniční dopravě na střední a východní Moravě a v západní polovině Čech. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 1959, č. 4, s. 629–675.

²⁴⁴ ABS, f. B 5-6, k. 3, inv. j. 28, „Partyzánská brigáda Jan Hus“, zpráva M. Picha-Tůmy z 11. 8. 1945 „Bojová činnost partyzánské brigády Jana Husi“. Zpráva byla vypracována na základě výpovědí členů brigády o odbojové činnosti.

²⁴⁵ TŮMA-PICH, Miroslav. Některé zkušenosti partyzánské brigády M. J. Husa. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 1962, č. 5, s. 687–688.

v Pardubicích. „Potvrzuji, že jsem byla členkou organizace M. J. Husi. Tato skupina původně vedená parašutistou mjr. RA Fominem /velitelem/ byla zničena a zůstal jen kpt. Korovin [uprchlík z německého zajetí], por. Prigodič a já a její komisař Pich-Tůma. Tato skupinka zachytila se a navázala spojení v prostoru Orlických hor s mjr. Aubrechtem /Fraňou/, který měl na Pardubicku celý štáb a soustředil již poměrně silnou skupinu, která přijala jméno M. J. Hus, aby naznačila, že žádné hnutí nemůže být zničeno, a že za padlé bojovníky nastupují noví.“²⁴⁶

Aubrechtova a Mísařova skupina přijala na počest padlého Fomina jméno brigády Jana Husa a dále organizovala odbojové skupiny, které se soustředily na získávání destruktčního materiálu z Explosie jednak pro vlastní účely (zejm. sabotáže na železnici), jednak pro partyzány z brigády JH (např. pro holický oddíl Volodomira Prigodiče) a také pro další partyzánské uskupení operující v oblasti (např. brigáda „Jana Koziny“, zpravodajský výsadek „Krylov“). Na Aubrechta a Mísaře byla rovněž volně napojena odbojová skupina „Kuzma“²⁴⁷, jejímž hlavním představitelem byl Ing. Jan Žemla (1900–1972),²⁴⁸ jenž byl po komunistickém převratu v únoru 1948 postaven do čela rozsáhlé „protistátní skupiny“ a později odsouzen v nepřítomnosti k trestu smrti. Aktivita členů brigády JH a skupiny F. Aubrechta a J. Mísaře měly zcela zásadní podíl nejen na protinacistickém odboji na Pardubicku, ale i v širší oblasti východních Čech a Železných hor (resp. Žďárských vrchů a Českomoravské vrchoviny). Ke konci okupace se jejich partyzánské oddíly účastnily bojů

²⁴⁶ VÚA-VHA, Sbírnka žádostí o uznání osvědčení dle zák. č. 255/1946 Sb., a. č. 13777047 (Franjo Aubrecht), svědecké prohlášení Anežky Korovinové k odbojové činnosti F. Aubrechta z 5. 4. 1975.

²⁴⁷ Z poválečného šetření StB ke skupině „Kuzma“ můžeme vyčíst: „Partyzánská skupina Ing. Žemly, vedená pod krycím jménem KUZMA, působila v širším okruhu na Pardubicku. V době protektorátu byl Žemla zaměstnán u fy Vadas v Pardubicích, kde společně s dalšími členy organizace zhotovovali nálože různých velikostí. Se Žemlou úzce spolupracoval ředitel mlynářské školy Ladislav Švec z Pardubic, který je nyní důstojníkem ČSA. Dalším jeho spolupracovníkem byl parašutista ze západu Tomáš Býček, bývalý žák mlynářské školy. Skupina byla vyzrazena dosud neznámou ženou nějakého důstojníka a mnoho lidí pozatýkáno. Skupina měla charakter zpravodajský a později destruktční. Ničila silniční a železniční mosty ve východních Čechách. Mnoho členů organizace pracovalo po osvobození 1945 opět ilegálně, avšak proti lid. dem. zřízení, a velká část se nyní nachází ve vězení...“ ABS, f. B 5-6, k. 6, inv. j. 30, „Seznam partyzánských skupin v kraji Pardubice“, r. 1953, zpráva KS StB k MNB z 3. 2. 1953.

²⁴⁸ Ing. Jan Žemla se narodil 18. 5. 1900. Byl žákem měšťanské školy v Kloboukách u Brna. Poté studoval strojní průmyslovku a Vysoké učení technické obor stavba strojů. Stal se členem katolického tělovýchovného spolku Orel a později vstoupil do křesťansko-sociální strany. V roce 1926 začal pracovat jako učitel na mlynářské škole v Břeclavi, která se v roce 1939 přesunula do Pardubic. V posledním roce války byl totálně nasazen do pardubické továrny Vadas, kde se zapojil do spolupráce se svým někdejší žákem, toho času ukrývajícím se západním parašutistou čet. Tomášem Býčkem vysazeným na naše území v noci z 3. na 4. 4. 1944 v rámci operace „Barium“. V závěru okupace se stal členem revolučního národního výboru a posléze do února 1948 figuroval ve strukturách Okresního národního výboru v Pardubicích. KOTYK, Jiří. Pardubické nezákonné procesy 1948–1952. In: AB – Zet Pardubicka. Pardubice: Klub přátel Pardubicka, sešit č. 6, 1998, s. 13–31. Ke skupině „Barium“ viz více ŠOLC, Jiří. Bylo málo mužů. Českoslovenští parašutisté na západní frontě za druhé světové války. Praha: Merkur, 1991, s. 137–140.

proti ustupující německé armádě, střežení oblasti sečské přehrady či muničního skladu v Kokešově.

Nejdramatičtější události se odehrály na sklonku války v Holicích, kde již delší dobu působil oddíl brigády V. Prigodiče a kpt. Konstantina Alexejeviče Korovina, jehož členové se zabývali především destrukčními akcemi a přepadáváním německých oddílů. Mnozí se atentáty na příslušníky německé branné moci donutily okupanty soustředit do oblasti silné protipartyzánské (tzv. Jagdkommando) a armádní jednotky pročešávající okolní lesy a střežící železniční trať Chrudim–Borohrádek. Rostoucí napětí a ozbrojené střety vyvrcholily dne 5. května 1945, kdy vypuklo v Holicích povstání vedené K. A. Korovinem, kterého se aktivně zúčastnil také Josef Mísař. Okupanti se však nehodlali vzdát a tvrdé boje probíhaly po dva dny. Německá armáda město bombardovala a při jeho „pacifikaci“ využila také pozemní těžkou techniku. Celkový počet padlých občanů a partyzánů se vyšplhal na padesát osm obětí a zabit byl taktéž K. A. Korovin. Dne 7. května vyhlásil německý posádkový velitel nařízení o odevzdání zbraní a vojsko opustilo město až z 8. na 9. května 1945. Odveta na sebe nenechala dlouho čekat a po brzkém příchodu 350 partyzánů došlo k hromadným exekucím německých zajatců v prostoru místní Hirschovy továrny.²⁴⁹

Na rozdíl od Holic se vydaly Pardubice z důvodu dlouhodobé přítomnosti silné německé posádky „umírněnou“ cestou. Výše zmiňovaný Antonín Blahout soustředil pod svým vedením přední odbojové činitele oblasti a za asistence vojenského velitele oblasti F. Aubrechta začalo vyjednávání s hroutící se nacistickou mocí.

5. Osvobození Pardubic a první státobezpečnostní opatření

Na jaře 1945 vstoupil boj za osvobození Československa do rozhodující fáze. Nejvíce se na něm podílela vojska 2. UF sovětské Rudé armády pod velením maršála Rodiona Jakovleviče Malinovského (1898–1967) a 4. UF generálplukovníka Andreje Ivanoviče Jeremenka (1892–1970), jehož součástí byl i 1. československý armádní sbor gen. Ludvíka Svobody (1895–1979). Zatímco v rámci tzv. bratislavsko-brněnské operace postupoval z jihovýchodního směru na osách Bratislava–Brno a Hodonín–Prostějov–Olomouc 2. UF, ze severovýchodu zasazovala nepříteli tvrdé úderů vojska 4. UF na postupu Ostrava–Olomouc. Proti nim stála silná uskupení německé armády „Mitte“, pod velením

²⁴⁹ KLIMEŠ, Jindřich – DOSOUDIL, František – SNÁŠELOVÁ, Ludmila. *Cesta k socialistické přítomnosti pardubického okresu 1939–1945*, c. d., s. 81–84; HLADÍK, Pavel – KMENT, Miloslav. *Holice. Historický lexikon 1336–2001*. Holice, 2002, s. 48–49.

maršála Ferdinanda Schörnera (1892–1973), a část armádních sil „Ostmark“ generála Lothara Rendulice (1887–1971). Ze severu a západu bránila přístupy na okupované území protektorátu 7. německá armáda generála Hanse von Obstfeldera (1886–1976), jejíž pozice byly pod tlakem nejen 9. a 1. americké armády, ale na jihu i 3. americké armády generála George Smithe Pattona (1885–1945). Ta později ukončila svůj postup na území Československa sto kilometrů od Prahy na linii Karlovy Vary – Plzeň – České Budějovice. V prostoru Čech a Moravy i severně od Čech se vytvořil obrovský kotel nacistických vojsk o dvašedesáti divizích čítajících na jeden milion mužů. Ohrožena byla křídla sovětského postupu v jižním vídeňském a severním drážďanském směru, kde se schylovalo k rozhodujícímu úderu v „berlínské operaci“.²⁵⁰

V únoru až dubnu 1945 porazila vojska 1., 2. a 3. běloruského frontu (BF) nepřátelská nacistická uskupení ve Východním Prusku, na středním toku Visly a ve Východních Pomořanech. Rudou armádou bylo ovládnuto severovýchodní Německo a vytvořeno předmostí na levém břehu Odry, kterou ve Slezsku překročila vojska 1. UF pod velením generála Ivana Stěpanoviče Koněva (1897–1973). Z jihu se blížily bojové svazy 3. UF maršála Fjodora Ivanoviče Tolbuchina (1894–1949) mířící přes Vídeň k jižním hranicím Německa. Vojska 1., 2. BF a 1. UF zahájila v polovině dubna 1945 „berlínskou operaci“ proti skupinám armád „Visla“ a části uskupení „Mitte“, jehož hlavní síly byly deponovány na našem území. Nemesis nacistického Vůdce vstoupila do posledního aktu dějinného dramatu, když se poblíž Torgau na Labi jižně od Berlína 25. dubna 1945 setkaly jednotky sovětské 5. gardové armády 1. UF s příslušníky 1. americké armády. O několik dní později byl partyzány zajat na útěku italský duce Benito Mussolini (1883–1945) a společně se svojí milenkou partyzány zastřelen a pověšen za nohy na čerpací stanici v Miláně. Führer Adolf Hitler spáchal 30. dubna 1945 sebevraždu v bunkru pod Říšským kancléřstvím a v politické závěti předal velení velkoadmirálu Karlu Dönitzovi (1891–1980), když ještě předtím rozkázal zabránit kapitulaci hlavního města někdejší „tisícileté Říše“ za každou cenu – do posledního muže. *„Na zdech jsou rozmazané nápisy vápnem, které mají oddíly zřejmě dovést na nějaké shromaždiště. Na javoru naproti jsou připínáčky připevněné dvě vyhlášky. Kusy lepenky, pečlivě popsané červenou a modrou tužkou, a pod tím jména Hitler a Goebbels. Jedna tabulka varuje před kapitulací a vyhrožuje oběšením nebo zastřelením. Druhá, nadepsaná POKYNY PRO OBČANY*

²⁵⁰ BARTOŠEK, Karel. Pražská operace sovětské armády v květnu 1945. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 1960, č. 1, s. 1–2; BOLTIN, J. A. – ZASTAVENKO, G. A. Porážka fašistického Německa sovětskými ozbrojenými silami a osvobození Československa. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 1960, č. 3, s. 284–305; FIŠER, Zdeněk. *Prvé čtyři roky. Část I. Kroměřížsko a Zdouncko v letech 1945–1948*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1989, s. 13–14.

*BERLÍNA, varuje před vzpurnými cizinci a vyzývá všechny muže, aby bojovali. Cedulí si nikdo nevšímá. Ty ručně naškrábané řádky působí tak uboze, tak nevážně, jako by je někdo jen nesměle šeptal“.*²⁵¹ I přes silný odpor sovětská vojska vítězný postup dokonala, z Berlína se stala hromada trosek, poslední ohniska vzdoru byla energicky likvidována a druhá světová válka se v Evropě blížila do závěrečné fáze. Dne 7. května 1945 podepsal v Remeši generálplukovník Alfred Josef Ferdinand Jodl (1890–1946) Spojencům bezpodmínečnou kapitulaci německých sil, jež byla stvrzena o den později před Sověty v Karlhorstu nedaleko Berlína. Dne 9. května 1945 byla válka v Evropě oficiálně u konce.

Na osvobozovaném území Československa probíhaly od počátku května tuhé boje ustupujících německých armád snažících se uprchnout před vojsky 2. a 4. UF do amerického zajetí. Jejich předvoj tvořily tisíce německých uprchlíků, v nichž se mísil strach jednak ze msty československého obyvatelstva za šestiletou okupaci, jednak z hrůzného obrazu „méněcenných“ sovětských vojáků. Dne 1. května 1945 dostala vojska 1. UF „zelenou“ k provedení „pražské operace“ – osvobození československé metropole a odříznutí ústupových cest Schörnerových armád na západ. Druhý ukrajinský front vedl v rámci poslední velké kampaně sovětské armády úder ve směru Jihlava–Praha a 4. UF postupoval západním směrem na ose Olomouc–Praha.²⁵² Dne 5. května 1945 vypuklo na výzvu České národní rady Pražské povstání a tamní rozhlas vyzýval občany ze všech koutů republiky, aby přišli hlavnímu městu na pomoc. Fronta se začala nezadržitelně přibližovat také do východních Čech.

Na Pardubicku, stejně jako v jiných koutech okupovaného území, obyvatelstvo toužebně očekávalo osvobození. Zároveň však také rostly obavy z blížících se vojsk a válečného běsnění. V živé paměti stále rezonovaly události zatýkání antifašistů v počátcích okupace a represe v období tzv. heydrichiády. Každodenní realita nebezpečí spojeneckých náletů²⁵³ syntetizovala s obavami ze „zaostalých“ a „opilých sovětských mužiků“, jež byly neúnavně živeny nacistickou propagandou. Ve městě vzniklo v průběhu

²⁵¹ GREZLOVÁ, Otilie (red.). *Anonyma. Žena v Berlíně*. Praha: Euromedia Group, k. s. – Ikar, 2004, s. 25.

²⁵² BARTOŠEK, Karel. Pražská operace sovětské armády v květnu 1945, c. d., s. 2–5.

²⁵³ Jako jinde v Evropě byly i protektorátní průmyslové závody centry spojeneckých náletů. Od května 1944 se jejich cíli postupně staly Mostecko, rafinerie v Kolíně a pardubická rafinerie minerálních olejů *David Fanto a spol.* Královské britské letectvo ji neúspěšně bombardovalo při prvním náletu v noci ze dne 21. na 22. 7. 1945. Při druhé sérii bombardování dne 24. 8. 1944 byla těžce poškozena svazy 15. letecké armády USA. Třetí nálet byl uskutečněn americkým letectvem 28. 12. 1944 a továrnu definitivně vyřadil z provozu. Zejména druhý ze zmiňovaných náletů měl neblahé následky nejen pro výrobu ve „Fantovce“, ale vyžádal si také na dvě stě civilních obětí. Podrobně viz BIČÍK, Zdeněk. Příspěvky k letecké válce ve východních Čechách 1942–1945. In: *Sborník prací východočeských archivů*. Zámrs: SOA v Zámrsku, 1978, roč. 4, s. 9–54; TÝŽ, Prosincový nálet na Pardubice. In: *tamtéž*. Zámrs: SOA v Zámrsku, 1990, roč. 7, s. 155–166.

dubna 1945 několik barikád (např. u Prokopova mostu), vázlo zásobování potravinami a pardubické gestapo nadále potíralo jakékoliv projevy odporu proti Říši.²⁵⁴

Předzvěsti blížící se fronty byly transporty (tzv. pochody smrti) vězňů směřující z evakuovaných oblastí do Německa, jež v lednu až březnu 1945 „prošly“ (či projely po železnici) Pardubickem a u místního obyvatelstva způsobily značný rozruch a zděšení. „V únoru a v březnu 1945, kdy spojenci a ilegální skupiny doma připravovali se k doražení nacistické nestvůry, procházejí tisíce zajatců od Holic přes Býšť, Hrachoviště, Borek na Vysokou u Opatovic. Otrhaní, špinaví, bosí, nemocní se zažloutlými tvářemi jdou a okusují i kůru větvíček stromů.“²⁵⁵

Protektorátní četníci, ale i uniformovaná a neuniformovaná policie přestávali poslouchat nařízení okupačního aparátu a chystali se na revoluční situaci. Horečné přípravy začaly také v řadách odbojových organizací, jež ze čtyř na sobě víceméně nezávislých skupin vytvořily začátkem dubna 1945 za předsednictví výše zmiňovaného gymnaziálního profesora Antonína Blahouta a vojenského velitele oblasti Františka Aubrechta jádro revolučního národního výboru (RNV).²⁵⁶ Zároveň byla v činnost uvedena tzv. revoluční vojenská garda pod velením ppor. v zál. Františka Ráliše se sídlem ve školní budově pardubické Vesny (dle ní byla také označována), jejímž úkolem bylo zasáhnout v případě ozbrojeného střetu.²⁵⁷

V důsledku šířících se zpráv o vypuknutí Pražského povstání vyšli dne 5. května 1945 kolem poledne obyvatelé Pardubic, ověšení kokardami v národních barvách, spontánně do ulic a započali s odstraňováním německých nápisů. Mnozí si ještě pamatovali obdobnou situaci z roku 1918, avšak jejich prvotní nadšení z blížící se svobody udusilo německé vojsko hlídkující v ulicích města. V ředitelně pardubického reálného gymnázia se sešli hlavní představitelé RNV – Antonín Blahout, plk. Vondra, plk. Ing. Josef Klicpera, Josef Krátký

²⁵⁴ SOkA Pardubice. f. Okresní úřad Pardubice, „Památník četnické stanice Pardubice (Velitelství stanice SNB I.)“, r. 1945, nes.; JARÁ, Karla a kol. *Všední život na Pardubicku v období nacistické okupace a druhé světové války (15. 3. 1939 – květen 1945)*, c. d., s. 165–168.

²⁵⁵ SOkA Pardubice. f. Okresní úřad Pardubice, „Památník četnické stanice Pardubice (Velitelství stanice SNB I.)“, r. 1945, nes. Jedním z prvních byl transport vězňů z vyhlazovacího tábora v Osvětimi, který po železnici vyrazil z Polska směrem do Rakouska v ukrutných mrazech 18. 1. 1945. Mrtvolky nedostatečně oblečených a podvyživených vězňů posely celou oblast okolo trati Česká Třebová – Praha. Z cca 9 000 lidí nedosáhlo cílové destinace ani 4 000 osob. Podrobně viz ŽIŽKA, Jaroslav. *Památná místa bojů proti fašismu ve Východočeském kraji (1939–1945)*. Havlíčkův Brod: Východočeské nakladatelství, 1965, s. 14–16.

²⁵⁶ Již 18. října 1942 proběhla v pardubickém bytě stavitele V. Vávry tajná schůze třinácti představitelů rezistence, na níž byly vytyčeny úkoly pro odboj (zisk spolupracovníků a zbraní, zajištění přípravy sabotáží, sledování činnosti Němců a kolaborantů atp.) Předsedou skupiny se stal Antonín Blahout.

²⁵⁷ SOkA Pardubice, f. Okresní národní výbor (ONV) 1945–1949, prezidiální spisy, k. 2, „Seznam revoluční vojenské gardy Vesna“, fol. 181–182 (dále jen f. ONV).

a Josef Černohous, kteří ve dnech 6. až 8. května vyjednávali s německým posádkovým velitelstvím, okresním hejtmánem a starostou města o odchodu německého vojska a převzetí správních úřadů. Pod vlivem zpráv z jiných oblastí Pardubicka, zejména o násilných střetech s německou posádkou v Holicích a zastřelení sedmi občanů Němčic,²⁵⁸ se rozhodli zabránit zbytečnému krveprolití a domluvit se na mírovém převzetí moci. Jelikož ve městě sídlila německá vojenská posádka, rozhodující bylo stanovisko jejího velitele pplk. Schenka. Ten po dlouhých jednáních a příslibu volného průchodu nakonec svolil ke smírnému řešení krizové situace. Hůře se vyvíjela vyjednávání s německým okresním hejtmánem Karlem Antonem von Rotbergem a starostou města Juliusem Stumpfem. „V neděli 6. května jsme byli připraveni převzít moc. Dr. Blahout, plk. Vondra a Ing. Klicpera jednali dopoledne s posádkovým velitelstvím, se zástupcem plk. Schenka, majorem Friedlem, v jednání se pokračovalo i v pondělí 7. května, stále však bez výsledku; nebylo nijak lze dosáhnout dohody. Teprve v úterý 8. května o půl jedenácté dopoledne nařídil Schenk esesáku Stumpfovi, aby předal město místnímu národnímu výboru. Okresní úřad předával z příkazu Schenkova hejtmán Rotberg okresnímu národnímu výboru.“²⁵⁹

Dne 8. května 1945 se dostavili Antonín Blahout a pověřený přednosta okresního úřadu Dr. Ludvík Novotný do okresního úřadu sídlícího v někdejší budově Ředitelství pošt a telegrafů, v níž mělo sídlo taktéž pardubické gestapo, německá kriminální policie a soud. Zatímco pod nátlakem německého posádkového velitele byli nakonec okresní hejtmán a jeho zástupce Georg Schafer ochotni jednat o předání úřadu, ve třetím poschodí budovy obývané gestapem se události vyhroutily natolik, že došlo k zastřelení důstojníka protiletectvé ochrany, výkonného poručíka četnictva Josefa Trnky, a do vypjaté situace muselo zasáhnout německé vojsko. „Po zprávách o těchto událostech zavolal německý posádkový velitel německého hejtmána i starostu, poručil jim úřady předat a slíbil, že členy gestapa zajistí. Gestapo kladlo německé branné moci odpor až do 13 hod. Národnímu výboru vydáno nebylo, ač byl dán původně takový slib.“²⁶⁰ K předání nacistických válečných zločinců z řad tajné bezpečnostní služby nedošlo a armádními jednotkami byli eskortováni na pardubické letiště, odkud se většina z nich vydala v odjíždějící koloně technického personálu směrem na západ.

²⁵⁸ V Němčicích byli zabiti Josef Jeník, Jaroslav Štěpánek, Josef Půlpán, Miroslav Hájek, Bohouš Poskočil, Vladimír Poskočil a Zdeněk Kopecký. *SOkA Pardubice*, f. ONV, prezidiální spisy, k. 2, fol. 2.

²⁵⁹ KRÁTKÝ, Josef. Jak jsme v Pardubicích začínali. In: *Okres Pardubice buduje*. Pardubice: ONV, 1946, nes.

²⁶⁰ *SOkA Pardubice*, f. ONV, prezidiální spisy, k. 1, „Pamětní spisy okresního úřadu – situační zpráva ONV o situaci v květnu 1945“ (č. j. 108/45), nes.

Incident na okresním úřadě nebyl jediným násilným aktem hroutící se nacistické moci ve městě a okolí. Ustupující německá armáda najela v centru Pardubic do skupiny důstojníků v uniformách čsl. armády, což si vyžádalo život úředníka městské technické kanceláře, npor. v zál. Vladimíra Eliáše (1903–1945), jenž společně s dalšími vojáky čekal na přebírání důležitých objektů od Němců.²⁶¹ Svízelná situace se odehrála v kasárnách na Hůrce, kde nedošlo k popravě sedmnácti zajatých členů tzv. Národní stráže ze Sezemic jen díky energickému vyjednávání četnického por. výk. Františka Smejkal (1895–?).²⁶²

Jak ukázaly následující dny, nehrozilo nebezpečí jen od ustupující německé branné moci, ale i od přicházející RA. Jeden z nejhorších incidentů se odehrál u obcí Krucemburk a Ždírec nad Doubravou v chrudimském okrese, kde sovětské letectvo napadalo třikrát za sebou dne 9. května 1945 silnice s projíždějícími německými transporty a zasáhlo také uvedené obce. „V obci Krucemburku, která má celkem 1406 obyvatel a 285 čísel popisných, při leteckém útoku přišlo o život 24 civilních osob, 19 civilních osob těžce zraněno a větší počet lehčeji zraněn. Tyto osoby jsou české národnosti. Dále přišlo o život 6 říšskoněm. vojáků, 3 páry voj. koní a 2 kusy hovězího dobytka. Bombami bylo úplně zničeno 17 obytných domů, některé s hospodářskými budovami, 45 domů bylo těžce a 45 částečně poškozeno“ [...] „V obci Ždírec, která má celkem 814 obyvatel a 160 čísel popisných, bylo při leteckém útoku usmrceno 23 civilních osob, 19 osob těžce a větší počet osob lehčeji zraněno. Uvedené osoby byly české národnosti. Bombami bylo úplně zničeno 29 domů a 80 % budov bylo ve Ždírci poškozeno.“²⁶³

Po útěku příslušníků německé tajné policie a předání pardubického okresního úřadu se téhož dne ve 14.30 konala spojená ustavující schůze ONV a MNV, v němž se od počátku angažoval za KSČ také Josef Mísař. Předsedou ONV byl zvolen sociální demokrat Antonín Blahout a místopředsedou představitel komunistického odboje Josef Krátký, jenž prostřednictvím rozhlasu informoval občany o nastalé situaci a apeloval na udržení pořádku ve městě. Jedním ze zástupců devětapadesátičlenného pléna se stal taktéž Ing. Jan Žemla, o němž jsme hovořili v souvislosti s protinacistickým odbojem a jehož jméno bude v roce 1949 spojeno s prvním pardubickým monstrprocesem.²⁶⁴ Po zřízení ONV došlo k vytvoření pracovních komisí vyživovací, právní, hospodářské, zdravotní, zemědělské,

²⁶¹ KOTYK, Jiří. Npor. Vladimír Eliáš (tzv. pardubický Slavín). In: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: Klub přátel Pardubicka, 1991, č. 11–12, s. 271–273.

²⁶² ABS, f. Zemské velitelství SNB Praha (A 14), inv. j. 40, „Seznam spolehlivých a nespolehlivých důstojníků“ fol. 29.

²⁶³ Tamtéž, f. A 14, inv. j. 94, „Nálety a bombardování měst a obcí v Čechách v květnu 1945 – hlášení“. Situační zpráva četnické stanice v Krucemburku z 18. 5. 1945.

²⁶⁴ Seznam členů prvního ONV viz *Okres Pardubice buduje*. Pardubice: ONV, 1946, nes.

kulturní, sociální, školské, finanční, technické a komunikační, policejní a branné. Převážná část úřadu zůstala umístěna v budově Ředitelství pošt a telegrafů a společně s ním zde dočasně sídlily také MNV, četnický pohotovostní oddíl ONV, čsl. posádkové velitelství, úřad ochrany práce a vystěhovalecký fond. Později se do budovy navrátil samotný úřad Ředitelství pošt a telegrafů.²⁶⁵

V noci z 8. na 9. května 1945 město definitivně opustilo německé vojsko a dorazily první průzkumné oddíly Rudé armády. Samotné osvobození pardubického okresu proběhlo mezi 9. a 10. květnem 1945 a v rámci výše zmíněné „pražské operace“ se na něm podílela vojska Jeremenkova 4. UF – 60. armáda genplk. Pavla Alexejeviče Kuročkina (1900–1989), 38. armáda genplk. Kirilla Semjonoviče Moskalenka (1902–1985) a 1. gardová armáda genplk. Andreje Andrejeviče Grečka (1903–1976).²⁶⁶

Dne 10. května 1945 kolem desáté hodiny dopolední se první jednotky sovětské armády objevily také v samotných Pardubicích, které se oděly do rudých vlajek, na nichž byly ještě viditelné stopy po odpáraných hákových křížích. Město zaplavily koňské potahy, motorizované jednotky a tanky rudoarmějců, za nimiž postupovaly oddíly NKVD se speciálními oddíly Smerš²⁶⁷. Stejně jako celé Československo se i Pardubicko probudilo do éry opětovně nabyté státnosti a nových nadějí na lepší budoucnost, o nichž krátce promluvil prezident Edvard Beneš, když za přísných bezpečnostních opatření projížděl městem ve svém speciálním vlaku směrem na Prahu dne 16. května 1945. Podobně jako po první světové válce a během okupace došlo i nyní k přejmenování městských ulic – hlavní třída na Zeleném byla v rámci oslav Rudé armády dne 20. května 1945 nazvána třídou maršála Stalina a později jen Stalinovou třídou (dnes třída Míru).²⁶⁸

Doba byla plná emocí, vášní a neuvážených rozhodnutí, vše německé se stalo synonymem pro nacistické. Občané byli svědky hrůzného pohledu na podvyživené a nemocné vracející se z koncentračních táborů hlásící se na místní stanici Červeného kříže či na zástupy tzv. totálně nasazených přicházejících z někdejších území „Třetí Říše“. Stále byly čerstvé vzpomínky na ponižování během šestileté okupace, události kolem „heydrichiády“ a popravy na Zámečku. Odpovědným osobám z řad německého okupačního aparátu se podařilo uprchnout

²⁶⁵ *SOka Pardubice*, f. ONV, prezidiální spisy, k. 1, zápis z plenární schůze ONV z 13. 6. 1945, fol. 72.

²⁶⁶ KLIMEŠ, Jindřich – DOSOUDIL, František – SNÁŠELOVÁ, Ludmila. *Cesta k socialistické přítomnosti pardubického okresu 1939–1945*, c. d., s. 87–88.

²⁶⁷ СМЕРШ, čili СМЕРТЬ Шпионам.

²⁶⁸ *SOka Pardubice*, f. Místní národní výbor (MNV), „Zápisy ze schůzí rady“, kniha (kn.) 1, zápis ze schůze MNV z 18. 5. 1945, s. 10

a pátrání po nich zůstávalo mnohdy bezvýsledné. Pozůstalí chtěli přirozeně znát viníky rodinného neštěstí a potrestat je. Přední vládní činitelé, včetně prezidenta E. Beneše, volali po „vylikvidování“ Němců a Maďarů²⁶⁹ a olej do ohně přilévají jednotlivci snažící se vyřídit si různé osobní účty, nebo zahladit stopy. Také na Pardubicku se v prvních dnech po okupaci objevilo živelné zatýkání („divoká retribuce“) lidí podezřelých ze spolupráce s okupanty a množily se případy svévolné msty na německém obyvatelstvu. „*K incidentům docházelo v podstatě jen ve městě Pardubicích, nejčastěji napadalo a týralo české obyvatelstvo zatýkané kolaboranty nebo německé zajatce. Těchto incidentů však stále ubývalo a od 14. 5. 1945 se již nevyskytují.*“²⁷⁰ Dle některých údajů mělo být v měsíci květnu 1945 zatčeno jen v okrese Pardubice 702 osob, z toho 388 české a 314 jiné národnosti, převážně německé.²⁷¹

O zajištění klidu, veřejného pořádku a státobezpečnostní služby se na Pardubicku ihned po květnových událostech staralo vojsko, četnictvo, neuniformovaná kriminální a uniformovaná výkonná obecní (resp. městská) policie, doplněné o hasičské sbory, členy různých tělovýchovných jednot (např. Sokol), partyzány či dobrovolníky, kteří se připojili k výše uvedené „revoluční vojenské gardě Vesna“.

Hlavní odpovědnost za organizaci a realizaci bezpečnostní politiky nesly jednotlivé ONV a MNV, které v období „revolučního kvasu“ převzaly agendu doposavad vykonávanou okresními a obecními zastupitelstvy (radami), hejtmany a starosty.²⁷² Vnitřní organizaci, složení a rozsah působnosti či podmínky odvolání členů národních výborů stanovila směrnice ministerstva vnitř. č. 6/1945 Ú. 1. ze dne 19. května 1945,²⁷³ jež fakticky ukončila činnost správních institucí předcházejících období. Národní výbory měly být tvořeny „nejlepšími představiteli lidu, vlasteneckého a demokratického cítění, kteří se osvědčili v boji proti

²⁶⁹ Srov. např. KMOCH, Pavel. *Provinění proti národní cti. „Malá retribuce“ v českých zemích a Trestní nalézací komise v Benešově u Prahy*. Praha: Academia, 2005, s. 62–63.

²⁷⁰ *SOka Pardubice*, f. ONV, prezidiální spisy, k. 1, „Pamětní spisy okresního úřadu – situační zpráva ONV o situaci v květnu 1945“ (č. j. 108/45), nes.; Za akty násilné odplaty spáchané od 30. 9. 1938 do 28. 10. 1945, jejichž účelem bylo „přispěti k boji o znovunabytí svobody Čechů a Slováků a které směřovaly ke spravedlivé odplatě za činy okupantů a jejich pomahačů“, byla později vyslovena beztrestnost na základě zák. č. 115/1946 Sb., o právnosti jednání souvisejících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků, ze dne 8. 5. 1946 (s účinností od 4. 6. 1946).

²⁷¹ DOLEŽAL, Jan – CHARBURSKÝ, Miloš – KMONÍČEK, Josef. *Cesta k socialistické přítomnosti pardubického okresu 1945–1971*, c. d., s. 5–6. V pramenech se často setkáváme se souhrnným označením internovaných osob jako „Němců“. Spektrum státní příslušnosti bylo pestřejší a kromě německých občanů či českých Němců zahrnovalo také Rakušany, Jugoslávce, Maďary, Poláky aj. Pro účely této práce budeme kvůli přehlednosti vesměs používat označení „Němci“ (tj. osoby v té době považované za německé státní příslušníky), popř. „osoby státně nespolehlivé“.

²⁷² V oblastech s vysokou koncentrací „státně nespolehlivého“ obyvatelstva vznikaly tzv. okresní správní komise. Pro naši práci nemají relevanci, a proto budeme nadále užívat pouze pojem okresní národní výbory.

²⁷³ „Prozatímní organizační řád zemských a okresních národních výborů“ byl publikován pod č. 299/1946 Ú. 1. I. a změněn vyhláškou ministerstva vnitř. ze dne 28. 6. 1946 č. 1511/1946 Ú. 1. I.

okupantům a jejichž jádro tvořili příslušníci nejširších lidových vrstev dělníků, rolníků, živnostníků, řemeslníků a inteligence.“ Později došlo ke zrušení různých revolučních názvů nových orgánů státní správy a byla zavedena jednotná úřední označení – okresní nebo místní národní výbor, společně s určením místa, tj. „Okresní národní výbor v Pardubicích“ („Místní národní výbor v Pardubicích“).

Na základě uvedené směrnice byla dne 30. května 1945 provedena reorganizace pardubického ONV tak, aby v něm byly paritně zastoupeny čtyři uznané politické strany v českých zemích. Organizačně sestával z třiceti sedmi členného pléna, dvanáctičlenné rady a třinácti komisí. Předsedou se stal opětovně Antonín Blahout, jenž měl po ruce tři místopředsedy, mezi nimiž figuroval i komunista Josef Krátký.²⁷⁴ Plénum vykonávalo všeobecný dozor nad veškerou správou obce a rozhodovalo o jejích klíčových záležitostech (majetkových, finančních apod.). Rada pak řešila věci, které nebyly vyhrazeny veřejnosti přístupným plenárním schůzím. Zásadní postavení v ní měli její členové, přednostové jednotlivých komisí (od ledna 1946 referátů) neboli „referenti“.²⁷⁵ Bezpečnostní agenda v oblasti spadala pod policejní, později bezpečnostní komisi (referát), již držela v moci KSČ. Prvním referentem byl komunista František Rubíček, jehož koncem srpna 1945 nahradil přeřazený člen pardubického MNV, devětačtyřicetiletý krim. insp. Josef Podhorský. Funkce bezpečnostního referenta oplývala rozsáhlými policejními pravomocemi, které se v prvních poválečných letech ustálily na několika agendách.²⁷⁶ Rozšířeny byly v období po únoru 1948 a k jejich výrazné redukci došlo až počátkem roku 1950 (viz níže).

Také u ostatních ONV v oblasti pozdějšího pardubického kraje působili bezpečnostní referenti z řad komunistů, jejichž jména byla k listopadu 1945 uváděna: Zdeněk Roztočil (Chrudim, student práv, stáří třicet dva let), Jiří Mráz (Lanškroun a Ústí nad Orlicí,²⁷⁷ úředník, dvacet pět let), Jaroslav Lochman (Litomyšl, úředník, dvacet pět let – pozdější vedoucí tajemník

²⁷⁴ HLOUŠEK, Ladislav. *Okresní národní výbor Pardubice (1915) 1945–1948 (1961)*, c. d., s. 4.

²⁷⁵ Na obdobném principu pak byly tvořeny také MNV, přičemž prvním předsedou pardubického MNV se stal Josef Černošus a po něm Václav Kvaček (1897–?).

²⁷⁶ Spadaly sem: a) dohled nad bezpečností, udržováním klidu a veřejného pořádku; b) evidence obyvatelstva a cizinců; c) záležitosti spolkové, shromažďovací a tiskové; d) cestovní pasy a všelike propustky; e) občanské legitimace; f) zbrojní pasy a honební lístky; g) státní občanství; h) služební přísahy polních hlídačů a hajných; ch) provádění policejně bezpečnostních předpisů o třaskavinách; i) závodní stráž; j) záležitosti vojenské; k) technický dohled nad požární ochranou a hasiči; l) trestní věci správní; m) osvědčení o národnosti a státní spolehlivosti; n) mravně bezpečnostní záležitosti; o) dopravní bezpečnost. *SOKA Pardubice*, f. ONV, prezidiální spisy, k. 5, zpráva bezpečnostního referenta z 1. 3. 1947, fol. 74.

²⁷⁷ Toho času „ONV Lanškroun se sídlem v Ústí nad Orlicí“.

KV KSČ Pardubice), JUDr. Václav Žižka (Polička, dočasná funkce, úředník, šedesát let), František Čejka (Vysoké Mýto, dělník, čtyřicet šest let).²⁷⁸

Z hlediska bezpečnostní oblasti se ihned po osvobození staly nejožehavějšími problémy související se zadržením a vyšetřováním válečných zločinců, zrádců a kolaborantů (včetně zajištění jejich majetku²⁷⁹), sběr válečného materiálu a jeho zabezpečení proti rozkrádání, hlídkování na železničních tratích, po nichž se přesouvaly sovětské jednotky, uklízení komunikací od rozličných zátarasů a barikád či vypořádání se s osobami vydávajícími se za partyzány, přestože u žádné z existujících organizací o nich nikdo nikdy neslyšel.

Velitelem vojenské posádky v Pardubicích byl na základě rozkazu náčelníka generálního štábu MNO ustanoven Josef Klicpera. Armáda zajišťovala prostřednictvím strážního oddílu o síle 385 mužů především nádraží, vojenské železniční sklady, stanoviště Červeného kříže, zajatce internované dočasně na pardubickém letním stadionu nebo poskytovala část mužstva do pohraničních oblastí.²⁸⁰

Okresní četnické velitelství pardubického politického okresu pod velením škpt. Augustina Kremla spadalo pod Velitelství četnického oddělení v Chrudimi (VČO),²⁸¹ v jehož obvodu byla koncem června 1945 ještě okresní četnická velitelství pro politické okresy Chrudim, Chotěboř, Lanškroun, Litomyšl, Polička a Vysoké Mýto.²⁸² Těsně po skončení okupace řady OČV prořídly, což bylo dáno na jedné straně podezřením z kolaborace několika četníků, ale především odvoláním části mužstva do pohraničí k 26. květnu 1945. Místní stanice a okresní velitelství bylo nutné doplnit o „státně spolehlivé osoby“. Dělo se tak zejména z řad někdejších legionářů a schopných četnických penzistů, v mnohých případech zproštěných služby za okupace, což byl také případ okresního velitele A. Kremla. V otázkách bezpečnostní a výkonné služby se četnictvo, spolupracující v případě úkonů v Pardubicích s uniformovanou policií vedenou škpt. Miroslavem Chlapcem či v širším okruhu s Oblastní kriminální policií (viz níže), podílelo na zatýkání a evidenci Němců a kolaborantů, včetně zajišťování jejich

²⁷⁸ ABS, f. A 14, inv. j. 389, „Bezpečnostní referenti u ONV v Čechách, listopad 1945“, nes.

²⁷⁹ Dle některých údajů mělo být v prvních týdnech po osvobození dosazeno na konfiskované majetky Němců, zrádců a kolaborantů na Pardubicku 172 národních správ a v zemědělství došlo k zabránění půdy šlechtických rodů (např. Thun-Hohensteinů) na Cholticku, v Dašicích či ve Vysokém Chvojně. KLIMEŠ, Jindřich – DOSOUDIL, František – SNÁŠELOVÁ, Ludmila. *Cesta k socialistické přítomnosti pardubického okresu 1939–1945*, c. d., s. 89.

²⁸⁰ SOka Pardubice, f. ONV, prezidiální spisy, k. 2, „Hlášení okresních četnických velitelství“, vojenská zpráva policejní komise z 22. 5. 1945, nes.

²⁸¹ Později označováno jako „okresní dozorní velitelství“ (ODV).

²⁸² ABS, f. A 14, inv. j. 4, „Četnické stanice“, opis zprávy Generálního velitele uniformované policie k Zemskému četnickému velitelství Praha z 18. 5. 1945, fol. 217; tamtéž, inv. j. 5, „Dislokace četnických stanic“, seznam podřízených stanic VČO Chrudim, s. 25–30.

majetku. Dále na sběru zbraní a bojových prostředků, střežení železničních tratí, průmyslových závodů a úřadů. Dobová hlášení nadřízeným složkám se taktéž pochvalně vyjadřovala o spolupráci s jednotkami Rudé armády a složkami NKVD.²⁸³

Dne 22. května 1945 byla při Zemském národním výboru v Praze zřízena Komise pro vnitřní národní bezpečnost v Čechách (dále jen často KVNB), jíž bezvýhradně podléhaly záležitosti týkající se všech oborů vnitřní bezpečnosti včetně věcí pořádkových, kriminálních a policejně zpravodajských. Dne 1. června 1945 vyšlo tiskem důležité hlášení KVNB, v němž nařizovala všem MNV a ONV podat zprávy o zadržených či propuštěných „státně nespolehlivých osobách“ a tyto relace každý měsíc opakovat.²⁸⁴ Ve služebních záležitostech bezpečnostních sborů byl KVNB kladen bezprostřední důraz na jejich „očistu“, jež měla být provedena za součinnosti příslušných komisí národních výborů.

Dne 30. června 1945 byl výnosem ministerstva vnitra oficiálně vyhlášen Sbor národní bezpečnosti jakožto výkonný orgán správních úřadů národní bezpečnosti (ZNV, ONV), do nějž měly být po ukončení „očistné akce“ zahrnuty dosavadní bezpečnostní složky. *„Z bojovníků za svobodu (partyzánů a příslušníků revolučních gard) a z příslušníků dosavadního četnictva a policie, kteří se osvědčili v boji proti německým okupantům a těm, proti nimž není námitek z hlediska jejich činnosti za nesvobody, bude utvořen Sbor národní bezpečnosti, který převezme úkoly četnictva, uniformované státní policie a kriminální policie.“*²⁸⁵ Prozatímním opatřením z 1. července 1945 bylo zrušeno nejen Generální velitelství, ale i inspektoráty uniformované policie a četnická velitelství. Agenda týkající se záležitostí uniformované státní a obecní policie přešla na nově zřízené Zemské velitelství uniformované policie v Čechách, problematika četnictva byla vložena do rukou Zemského četnického velitelství v Čechách s tím, že co nejdříve budou policie a četnictvo sloučeny v SNB.²⁸⁶ Jeho správu zajišťovalo pražské

²⁸³ ABS, f. Různé bezpečnostní spisy po roce 1945 (304), sign. 304-182-3, „Pardubice 1945–1946“, zpráva OČV Pardubice z 19. 6. 1945; *SOkA Pardubice*, f. ONV, prezidiální spisy, k. 2, „Hlášení okresních četnických velitelství“, vojenská zpráva policejní komise z 22. 5. 1945, nes.

²⁸⁴ Přísně. In: *Rudé právo* ze dne 1. 6. 1945, s. 4.

²⁸⁵ ABS, f. A 14, inv. j. 2, „Inspektorát uniformované policie – výnosy“, prozatímní organizační opatření z 18. 6. 1945.

²⁸⁶ Obecní výkonná policie byla do SNB převzata až k 27. 11. 1947. KVAPILOVÁ, Iva. Přehled organizačního vývoje Sboru národní bezpečnosti v letech 1945–1950 se zaměřením na veřejně bezpečnostní složku (resp. pořádkovou a kriminální). In: *Internetová verze Sborníku Archivu ministerstva vnitra*. Praha: AMV, 2003, nes. Dostupné k 29. 11. 2018 z: https://www.abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik1-2003/vyvoje_snb.pdf

Zemské velitelství SNB pod velením plk. Karla Veselého-Šteinera (1906–1993)²⁸⁷ a Hlavní velitelství SNB pod velením mjr. Oldřicha Kryštofa.²⁸⁸

Z bezpečnostních útvarů na Pardubicku, do jejichž přímé kompetence spadala záhy po skončení okupace státobezpečnostní služba, je nutné zmínit zejména neuniformovanou Oblastní kriminální policii rev. inspektora Josefa Jenšího, která měla být dle platného úzu dislokována v sídle krajského soudu, tj. v Chrudimi. Na základě dřívějšího umístění (viz výše) a aktuálních potřeb souvisejících se stíháním Němců a kolaborantů společně i s běžnou kriminální agendou, však byla ponechána v Pardubicích a toto provizorium se stalo trvalým.

Kriminální policie, četnictvo a obecní policie těsně spolupracovaly s partyzánskou jednotkou označovanou jako „civilní bezpečnostní oddíl v Pardubicích“ (CBO). Ten vznikl ze „Smíšeného předzvědného oddílu“ partyzánů se základnou v Bohdanči u Pardubic a s výcvikovým táborem v oblasti sečské přehrady v Železných horách. V tamějším prostoru byla hlavní trasa ústupu německých jednotek a partyzánské skupiny zde zajišťovaly bezpečnost přehrady, rušily německé radiovysílání a podílely se na „čištění“ místních lesů od zbytků okupačních armád. Na rozdíl od výše uvedených bezpečnostních složek neměl CBO kontinuitu v předchozí době a do budoucna se stal „organizačním zárodkem“ okresního SNB.²⁸⁹ Byl součástí výše popisované brigády Jana Husa a velel mu František Aubrecht spolu s politickým komisařem Josefem „Jobem“ Mísařem. Oba jsme již zmiňovali v souvislosti s protinacistickým odbojem. F. Aubrecht byl záhy po skončení okupace nucen převzít úkoly v rámci pátrací skupiny 2. oddělení ministerstva národní obrany²⁹⁰ a faktickým velitelem CBO se stal jeho podřízený Zdeněk Deršák (1916–?),²⁹¹ jenž byl dne 7. června 1945 Zemským velitelem SNB

²⁸⁷ Plk. K. Veselý-Šteiner byl 23. srpna 1946 nahrazen pplk. Janem Dybalem.

²⁸⁸ První přísaha SNB se konala ve středu 4. 7. 1945 na cvičišti Tyršova domu na Malé Straně v Praze a účastníci se jí příslušníci 3. praporu I. pluku SNB za přítomnosti novinářů, předsedy ZNV Ladislava Kopřivy a zemského velitele SNB Veselého-Šteinera. Viz První přísaha Sboru národní bezpečnosti. In: *Rudé právo* ze dne 5. 7. 1945, s. 2.

²⁸⁹ Oficiálně byly partyzánské jednotky či různé polovojenské útvary (Revoluční gardy, Národní stráže aj.), nepůsobící ve strukturách armády a bezpečnostních složkách, rozpuštěny ve dnech 12. až 16. 6. 1945. Někde se však jejich „likvidace“ stala problematickou a trvala delší dobu. DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, c. d, s. 20.

²⁹⁰ VONDRKA, Adolf. Major jezdeckta Franjo Aubrecht, pomocník výsadku Silver A, c. d., s. 19.

²⁹¹ Zdeněk Deršák se narodil 19. 6. 1916 v Lázních Bělhrad Augustinu Deršákovi a jeho manželce Anně (roz. Novákové). Z důvodu otcových pracovních povinností se rodina přestěhovala na Slovensko, kde Zdeněk absolvoval ve Spišské Nové Vsi a v Bratislavě obecnou školu a reálné gymnázium. V roce 1938 byl odveden k prezenční vojenské službě u dělostřeleckého pluku 152 a po demobilizaci československé armády krátce působil v armádě Slovenského štátu. Do uzavření českých vysokých škol studoval jeden semestr Přírodovědné fakulty Univerzity Karlovy. Dne 2. 12. 1940 se v Praze oženil s Věrou Kůrkovou (1922–?) a poté se vrátil do regionu svého rodiště, kde nastoupil práci ve Východočeském elektrárenském svazu se sídlem v Pardubicích a později se přidal k partyzánskému hnutí. ABS, f. Personální spisy příslušníků resortu MV (KP), a. č. KP-1147/16, Zdeněk Deršák, stručný životopis a oddací list Z. Deršáka, nes.

K. Veselým-Šteinerem pověřen „zatímním vedením SNB pro okres Pardubice“.²⁹² Posléze byl taktéž jmenován velitelem kasáren SNB umístěných v pardubickém hotelu Imperial č. p. 500 na dnešním náměstí Československých legií.

Dle příkazů MNV, ONV a za součinnosti výše uvedených bezpečnostních složek začal Z. Deršák na Pardubicku organizovat činnost „státně spolehlivých“ jedinců pro státobezpečnostní službu. Ta spočívala v zatýkání Němců a osob podezřelých z kolaborace společně s pořizováním jejich soupisů a pečetením konfiskovaných bytů. Další agenda sestávala z prověřování žádostí o potvrzení „národní spolehlivosti“ či výsledků a protokolace všelikých udání došlých MNV a ONV, jejichž rozsah byl v prvních měsících po okupaci enormní. *„Podotýkám, že agenda vyšetřování výše uvedených žádostí a udání jest v této době tak rozsáhlá, že nejen zaměstnává veškeré po ruce jsoucí mužstvo, ale že ji vůbec technicky těžko je zvládnouti.“*²⁹³

Kromě úkolů státobezpečnostních byl nucen Z. Deršák řešit ve spolupráci s Oddělením bezpečnostní policie, jak byla dočasně označována Oblastní kriminální policie posílená o příslušníky četnictva a obecní výkonné policie, taktéž nespočet kriminálních deliktů (vesměs krádeží) a úkoly pořádkové, jako udržení veřejného klidu či vyřizování záležitostí úředního charakteru spadajících do vlastní i přenesené působnosti obce.

Do poloviny července 1945 čítalo Prozatímní velitelství SNB Pardubice asi dvacet mužů a pro období od 7. do 18. července 1945 uváděla situační zpráva týkající se jeho činnosti zadržení 416 osob. Z nich bylo posléze právní komisí ONV propuštěno 34 na svobodu a 382 zůstalo ve vazbě. K 18. září 1945 byl pak dle záznamů právní komise celkový počet zatčených 457 osob, z toho 242 cizinců (převážně Němců) a 115 Čechů. Vesměs se mělo jednat o podezření z politických trestných činů, tj. kolaborantství či „zrádčovství“. Při tehdejšímu stavu věcí však bylo značně problematické nezávisle rozlišit skutečné viníky, od těch smyšlených. *„Zprvu nebylo žádného zákonného ustanovení, ani směrnic pro zjištění, koho lze pokládati za kolaboranta, a poněvadž se našli mnozí, kdož chtějíce se sami skrýt nebo vyřizovat si své osobní účty a uplatňovat snahy konkurenční, udávali a udávali, takže nebylo snadné udržet zajišťování a zatýkání v hranicích práva...“*²⁹⁴

²⁹² Tamtéž, prozatímní pověření Z. Deršáka vedením SNB Pardubice ze 7. 6. 1945, nes.

²⁹³ ABS, f. 304, sign. 304-182-3, příloha č. 2 ke zprávě prozatímního velitele SNB Z. Deršáka o bezpečnostní situaci na Pardubicku v období od června do listopadu 1945, s. 4.

²⁹⁴ Ze vzpomínek předsedy právní komise ONV JUDr. Václava Říhy. Viz ŘÍHA, Václav. Skládáme účet. In: *Okres Pardubice buduje*, c. d.

Značnou část agendy zabíraly taktéž „nepřistojnosti“, jichž se v oblasti dopouštěli vojáci Rudé armády. Do 15. prosince 1945, kdy Československo opustila drtivá většina sovětských vojsk,²⁹⁵ musely pardubické bezpečnostní složky řešit společně s místním posádkovým velitelstvím a bezpečnostními referáty ONV a MNV řadu nezáviděníhodných případů, od drobných kriminálních deliktů až po závažné zločiny. Mezi nejčastější případy zaznamenané okresními četnickými stanicemi patřily krádeže (lihovin, bicyklů atp.), polní pych, pytláctví, násilí či znásilnění. „Vzhledem k tomu, že nepřistojnosti ze strany RA jsou takřka na denním pořádku, žádám, aby praporčík Tomec, který jest zařazen u tamního velitelství, byl i nadále pověřen funkcí, kterou až dosud vykonával za spolupráce kap. R. A. Baranova. Denně docházejí hlášení, že tam a tam došlo ke znásilnění děvčat, ke krádeži, ke střelbě, opilství a jiným nepřistojnostem ze strany jednotlivců neb celých skupin RA potulujících se ve zdejších okresech, anebo zdejšími okresech projíždějících...“²⁹⁶

5.1. Události související s retribučním soudnictvím a vysídlením Němců

Z výše uvedeného je zřejmé, že drtivou část státobezpečnostní agendy představovaly pro všechny bezpečnostní sbory (a posléze SNB) úkony související s pátráním, zajišťováním, vyšetřováním a evidováním Němců a kolaborantů, resp. tzv. osob státně nespolehlivých. Na řadě míst vznikly v květnových dnech tribunály partyzánských soudů (např. Lanškroun), které ukončily činnost v druhé polovině měsíce. Jejich rozsudky odpovídaly bouřlivé době a v mnohých případech končily okamžitou popravou zadržené osoby („partyzánským soudem“). Naproti tomu často živelné zatýkání ze strany bezpečnostních složek a přidružených jednotek mělo i svá pozitiva, neboť řada „podezřelých zrádců“ a Němců ušla bezprostřednímu násilí „ulice“, průvodnímu jevu každé revoluční doby.²⁹⁷

V průběhu prvního měsíce po osvobození vstoupila v platnost řada restriktivních nařízení, jimiž byly tyto osoby selektovány od ostatního obyvatelstva. Pro ilustraci zmiňme např. opatření zavedená v obvodech ONV Ústí nad Orlicí a Pardubice. V prvním z nich dostali „státně nespolehliví jedinci“ počínaje 20. květnem 1945 přikázáno nosit na rukávech žlutou pásku, byla pro ně stanovena „policejní hodina“, nesměli opustit hlášené místo pobytu,

²⁹⁵ Po polovině prosince 1945 zůstaly v ČSR sovětské vojenské železniční jednotky, jedna „trofejní“ brigáda (která po „demontáži posledních trofejních závodů ihned opustí území ČSR“), strážní oddíl v jáchymovských uranových dolech, vojenské nemocnice a armádní sklady, s jejichž odsunem se počítalo do 1. 2. 1946.

²⁹⁶ SOkA Pardubice, f. ONV, k. 43, „Nepřistojnosti RA“, žádost bezpečnostního referenta ONV o přidělení prap. Tomce z posádkového velitelství z 14. 12. 1945, č. j. 2217/pol. 1945.

²⁹⁷ KMONÍČEK, Josef. K problémům kolaborace ve východních Čechách. In: *Odboj a revoluce. Zprávy*. Praha: Československý výbor pro dějiny protifašistického odboje a Historicko-dokumentační komise při ÚV SPB, 1966, s. 62–64.

zakázáno měli vlastnit telefonické přístroje a radioaparáty, místní národní výbory začaly pořizovat jejich soupisy a muži ve věku od patnácti do sedmdesáti let byli koncentrováni na určených místech a hlídáni. V pardubickém okrese dostali občané německé národnosti společně s kolaboranty příkazáno nosit na levé straně prsou označení sestávající ze žlutého trojúhelníku s černým písmenem „N“ (Němci) a zelený trojúhelník s červeným kolečkem (kolaboranti). Přísně zakázáno měli pobývat ve veřejných zařízeních, jakými byly kavárny, hostince, biografy, divadla, koupaliště, lázně apod. Omezení se vztahovalo také na vybrané městské části – třídu maršála Stalina, Smetanovo náměstí (náměstí Republiky), Pernštýnské náměstí a Masarykovu třídu (ulice 17. listopadu). „Policejní hodina“ byla stanovena na osmou hodinu večerní, po jejímž započetí se již nesměl v ulicích pohybovat nikdo s uvedenými označeními. Nedodržení přijatých nařízení bylo sankcionováno odebráním potravinových lístků a dalšími přísnými tresty.²⁹⁸

Do vztahů k německému obyvatelstvu se kategoricky promítly jak válečné útrapy, tak zkušenosti z mnohdy brutálního postupu okupantů ke konci války.²⁹⁹ Na pořad dne se dostal jeden z „nejdůležitějších“ a „nejzásadnějších“ procesů obnoveného státu – „odsun“ (vysídlení) Němců, čítajících ke konci války na území ČSR 3,4 až 3,7 milionu civilistů (jinak se situace vyvíjela vzhledem k maďarské menšině). První fáze tzv. divokého odsunu, označovaná oficiálně jako „evakuace“, proběhla zhruba od května do června 1945 za účasti vojenských jednotek a civilních úřadů a týkala se 700 000 až jednoho milionu osob.³⁰⁰ Další fázi transferu již organizovaly speciální instituce (v regionech tzv. centra pro odsun) a promítly se do ní výsledky jednání „Velké trojky“ na Postupimské konferenci (17. července až 2. srpna 1945). Hromadný odsun byl v podstatě ukončen na sklonku roku 1946 a týkal se více než dvou milionů osob. Další vlny pak proběhly v roce 1947, v letech 1950 až 1951 a po amnestiích v roce 1955. Kvalifikované údaje hovoří o asi třech milionech vysídlených.³⁰¹

²⁹⁸ *SOka Pardubice*, f. ONV, k. 3, presidiální spisy, vyhláška ONV Ústí nad Orlicí, č. j. 35/45 ze dne 14. 5. 1945 a nařízení MNV Pardubice ze dne 19. 6. 1945. nes.

²⁹⁹ Problematika soužití českého a německého etnika byla pochopitelně mnohem složitější a šla dále do minulosti. K tomu srov. např. ARBURG, Adrian, von – STANĚK, Tomáš (eds.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Dokumenty z českých archivů. Díl I. Češi a Němci do roku 1945. Úvod k edici*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010, s. 71–217.

³⁰⁰ V námi sledované oblasti bylo např. na Litomyšlsku „odsunuto“ ke konci června asi 9 000 lidí.

³⁰¹ Přibližný údaj o celkovém počtu migrantů v prvních dvou letech po okupaci v českých zemích činí nejméně 5,5 milionu osob. Kromě prchájcích a vysídlených Němců, uvolněných válečných zajatců a zahraničních dělníků vracejících se do své vlasti, zahrnuje číslo i tuzemské repatrianty, reemigranty atp. Od května 1945 do jara 1951 „ať již nedobrovolně, z obav před postihem, pod tlakem nastalé situace nebo z jiných důvodů – opustily české země přibližně tři miliony osob považovaných v dané době za Němce.“ Podrobně viz ARBURG, Adrian, von – STANĚK, Tomáš (eds.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951.*, c. d., s. 64–65. Dále srov. NĚMEČEK, Jan – KUKLÍK, Jan – DEJMEK, Jindřich. Odsun Němců a výměna obyvatelstva s Maďarskem. In: DEJMEK, Jindřich a kol. *Československo: Dějiny státu*, c. d., s. 406–411.

Problematiky německé menšiny se dotýkala řada dekretů prezidenta republiky upravujících státní občanství a řešících konfiskace či znárodnění majetku za využití pojmů aplikovaných v retribučním soudnictvím.³⁰² Již v londýnském exilu začala vláda připravovat legislativní půdu pro budoucí poválečné potrestání nacistických zločinců, zrádců a kolaborantů formou retribuce (lat. re-tribuere – „náprava“, „odčinění“ či „odplata“).³⁰³ Podoba „spravedlivé odplaty“ se stala úhelným kamenem kontroverzí, politických bojů a prostředkem propagandistického tažení k posílení pozic komunistů, což se odrazilo v zákonných úpravách i samotném provedení „národní očisty“, jak zněl její dobový termín. V oblasti justice dostala v českých zemích finální podobu po přijetí dekretů prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. (tzv. velký retribuční dekret), č. 17/1945 Sb., č. 18/1945 Sb., č. 137/1945 Sb. a č. 138/1945 Sb. (tzv. malý retribuční dekret).³⁰⁴

Na základě hlavy II. (§§ 21–31) „velkého retribučního dekretu“ zahájily v sídlech krajských soudů svoji činnost mimořádné lidové soudy (MLS), jejichž zasedání se mohlo uskutečnit dle potřeby kdekoliv v obvodu soudu. V teritoriu českých zemí bylo zřízeno celkem dvacet čtyři MLS fungujících v letech 1945 až 1948. Soudit měly nejtěžší provinění proti státu (např. úklady o republiku, ohrožení bezpečnosti republiky), zločiny proti osobám (např. vraždy, zabití, ublížení na těle), zločiny proti majetku (např. krádeže, loupeže, zpronevěru) a udavačství.³⁰⁵ Námí vymezená oblast se kryje s činností Mimořádného lidového soudu Chrudim (MLS Chrudim), jehož hlavní veřejný žalobce JUDr. Josef Sellák (státní zástupce z Chrudimi) započal oficiálně svoji činnost dne 13. října 1945.³⁰⁶

³⁰² K problematice 143 dekretů prezidenta republiky vydaných za okupace i po ní v součinnosti s vládou a Státní radou, ratihabovaných 28. 3. 1946 ústavním zákonem č. 57/1946 Sb., viz např. KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita takzvaných „Benešových dekretů“*. *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*. Praha: Linde, 2002. TÝŽ, Role dekretů prezidenta republiky. In: KUKLÍK, Jan a kol.: *Dějiny československého práva 1945–1989*. Praha: Auditorium, 2011, s. 14–38.

³⁰³ Podrobně viz např. ČERNÝ, Vladimír. *Brněnské gestapo (1939–1945) a poválečné soudní procesy s jeho příslušníky*. Brno: Archiv města Brna a Moravské zemské muzeum, 2018, s. 289–298.

³⁰⁴ *Dekret č. 16/1945 Sb., prezidenta republiky o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech*, ze dne 19. 6. 1945 (s účinností od 9. 7. 1945); *Dekret č. 17/1945 Sb., prezidenta republiky o Národním soudu*, ze dne 19. 6. 1945 (s účinností od 9. 7. 1945); *Vládní nařízení č. 18/1945 Sb., jímž se provádí dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech*, ze dne 19. 6. 1945 (s účinností od 9. 7. 1945); *Ústavní dekret č. 137/1945 Sb., prezidenta republiky o zajištění osob, které byly považovány za státně nespolehlivé, v době revoluční*, ze dne 27. 10. 1945 (s účinností od 26. 12. 1945) a *Dekret č. 138/1945 Sb., prezidenta republiky o trestání některých provinění proti národní cti*, ze dne 27. 10. 1945 (s účinností od 26. 11. 1945).

³⁰⁵ Podrobně k „velkému retribučnímu dekretu“ viz např. KMOCH, Pavel. *Provinění proti národní cti*, c. d., s. 78–98.

³⁰⁶ DUBOVÁ, Zuzana. *Mimořádný lidový soud Chrudim*. In: *Sborník prací východočeských archivů*. Zámrsk: SOA v Zámrsku, 2008, č. 12, s. 259–261.

MLS byly složené ze tří nebo pětičlenných senátů za předsednictví profesionálního soudce (případně náhradníků) a laiků označovaných jako „soudci z lidu“. ONV dostaly za úkol vypracovat návrhy pro obsazení senátů, přičemž členy soudů měli být jen „zkušení, spolehliví a čestní občané, mající široký rozhled“. Prvním soudcem z povolání při MLS Chrudim byl jmenován JUDr. Stanislav Bartoš (Okresní soud Hlinsko v Čechách) a dále navržení JUDr. Václav Říha (předseda právní komise ONV Pardubice), JUDr. Jaroslav Fryč a JUDr. Jan Meloun (okresní soudce v Pardubicích a místopředseda právní komise ONV) společně se dvěma náhradníky. Soudců z lidu bylo na základě dohody politických stran ONV Pardubice jmenováno padesát šest a narůstající agenda si vyžádala v roce 1946 další rozšíření o třicet šest osob.³⁰⁷

Původní předpoklad o rychlém vyřízení retribuční se nenaplnil a lhůta k činnosti MLS byla prodloužena až do 4. května 1947, kterýmžto termínem měla být ukončena, jak o tom informoval ministr spravedlnosti Prokop Drtina (1900–1980) Ústavodárné národní shromáždění koncem května téhož roku.³⁰⁸ Do této doby bylo žalobci při MLS Chrudim napadeno celkem 3 768 případů a neuzavřené nebo nevyřízené kauzy převzal Krajský soud v Chrudimi.³⁰⁹

K další vlně případů došlo po komunistickém převratu,³¹⁰ kdy za účelem diskreditace politiky národních socialistů, sahající (nejen) v oblasti retribučního soudnictví do předúnorového období, proběhlo v duchu proklamovaného „nesplnění očisty“ obnovení retribuční činnosti MLS na základě zák. č. 33/1948 Sb.,³¹¹ jejíž další kolo mělo být uzavřeno do 31. prosince 1948. V té době se do jednání soudů promítly také další aspekty, jako „zostřený třídní boj“ a tzv. třídní justice.

V období „druhé retribuční“ bylo vyřízeno u MLS Chrudim celkem 297 případů sestávajících z obnovených případů z let 1945 až 1947 a mizivého množství nově napadených kauz. Celkově bylo v letech 1945 až 1948 vyneseno devatenáct rozsudků smrti a dvacet tři doživotních trestů. Ve vazbě či výkonu trestu zemřelo čtyřicet obžalovaných a odsouzených,

³⁰⁷ Tamtéž.

³⁰⁸ KOČOVÁ, Kateřina. Druhá retribuční. Činnost mimořádných lidových soudů v roce 1948. In: *Soudobé dějiny*. Praha: ÚSD AV ČR, v. v. i, 2005, č. 3–4, s. 587.

³⁰⁹ DUBOVÁ, Zuzana. Mimořádný lidový soud Chrudim, c. d., s. 261.

³¹⁰ K poúnorové retribuční srov. JARKOVSKÁ, Lucie. Retribuce soudnictví 1948 – národní očista nebo třídní justice? In: PEJČOCH, Ivo – PLACHÝ, Jiří a kol. *Okupace, kolaborace, retribuční*, c. d., s. 188–198.

³¹¹ *Zákon č. 33/1948 Sb., jímž se obnovuje účinnost retribučního dekretu a nařízení o lidovém soudnictví a mění některá jejich ustanovení*, ze dne 25. 3. 1948 (s účinností od 2. 4. 1948). K „druhé retribuční“ viz podrobně např. KOČOVÁ, Kateřina. Druhá retribuční. Činnost mimořádných lidových soudů v roce 1948, c. d., s. 586–625.

dvacet devět jich uprchlo, dva spáchali sebevraždu a u čtyř byl trest zhlazen. Do Německa bylo na základě rozhodnutí soudu odsunuto 427 osob.³¹²

Hodnocení činnosti MLS je problematické, neboť svým charakterem představovaly soudy stanné a proti jejich rozhodnutí neexistoval opravný prostředek. Doba byla zjitřená a vzpomínky na okupaci čerstvé, do výroků soudů se promítaly politické turbulence a „hlasy ulice“ volající po tvrdých trestech. Retribuční zákony působily retroaktivně, kvalita soudců z lidu byla ambivalentní a činnost zainteresovaných složek „lidosprávy“ v mnohých případech zkorumpovaná. Časté byly drastické vyšetřovací postupy za účelem prokázat vinu za každou cenu, „ztráty“ důkazního materiálu a snahy získat vliv a peníze na úkor obžalované osoby.³¹³ Příslušníci gestapa se snažili svoji vinu bagatelizovat, nejednou v důsledku fyzického a psychického násilí vypověděli smyšlené skutečnosti, popř. s vidinou ulehčení trestu konstruovali protokoly tak, jak si přál vyšetřovatel. Někdy jejich sdělení kompromitovala některého z vysoce postavených veřejných činitelů, jindy se usvědčující části protokolů „ztratily“, prostě jak si „žádala“ situace v té které kauze. Příslušníci nacistického represivního aparátu se navíc stali nechtěnými aktéry politického boje a vyřizování osobních účtů, přičemž známé komunistické obvinění hrdiny odboje, národního socialisty doc. Vladimíra Krajiny (1905–1993) z kolaborace, založené na zfalšované výpovědi K. H. Franka, bylo jen špičkou ledovce.³¹⁴

Soudní materiály pro veřejnou žalobu MLS zajišťovaly jednotlivé národní výbory prostřednictvím bezpečnostních složek a vyšetřovacích komisí. Za účelem prověření a klasifikace zadržených osob byly z rozhodnutí Komise pro vnitřní a národní bezpečnost zřízeny vyšetřovací komise fungující ve všech „internačních sběrnách Velké Prahy“, jejichž činnost byla analogicky přenesena prostřednictvím jednotlivých ONV a MNV do regionů.³¹⁵ *„Největší význam pro celé řízení mělo v praxi vyšetřování uskutečňované bezpečnostními orgány a vyšetřovacími komisemi ONV, jejichž zjištění ve velké míře konečné rozhodování mimořádných lidových soudů (MLS) ovlivňovaly. Právě tyto komise*

³¹² DUBOVÁ, Zuzana. Mimořádný lidový soud Chrudim, c. d., s. 262.

³¹³ BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1989)*. Ostrava: Tilia, 1998, s. 11–17.

³¹⁴ Ke kauze více např. KOUTEK, Ondřej. Takzvaná Krajínova aféra. In: PEJČOCH, Ivo – PLACHÝ, Jiří a kol. *Okupace, kolaborace, retribuce*, c. d., s. 181–187.

³¹⁵ Důležité sdělení Komise pro vnitřní národní bezpečnost. In: *Rudé právo* ze dne 10. 6. 1945, s. 2.

totiž prověřovaly tisíce udání, shromažďovaly důkazy, zajišťovaly podezřelé a rozhodovaly, které případy budou předány k podání obžaloby.“³¹⁶

Praxe byla různorodá a musela být dle situace upravována ministerstvem vnitra. ONV si nárokovaly řadu pravomocí, prováděly svou vlastní formu „spravedlnosti“ a mnohdy působily jako lokální mocenská centra neochotná podřídit se vyšší autoritě.³¹⁷ Problémy se hromadily a docházelo k častým neekonomickým postupům vyšetřování. Členové komisí např. podnikali i několikadenní cesty napříč republikou autem za účelem výslechu osob příslušejících orgánům jiného územněsprávního celku. Jindy zase úředníci ministerstva vnitra „kroutili hlavami“ nad kuriózními situacemi, jakými bylo např. vydávání potvrzení členům komisí v ruském a anglickém jazyce, v nichž bylo v rubrice zaměstnání uvedeno „Člen Czech Intelligence Service“ (člen české zpravodajské služby).³¹⁸

Komise měly za úkol vyšetřovat kauzy osob nacházejících se v příslušející spádové oblasti, pro jejichž zajišťovací vazbu zřizovaly internační tábory pod příčinným dozorem bezpečnostních složek. Na pardubickém ONV nesly tíži agendy především právní a vyšetřovací komise, které v letech 1945 až 1947 vybudovaly hlavní internační tábory v prostorách Zemské donucovací pracovny (ZDP) a ve věznici okresního soudu, v nichž byli mj. drženi nejtěžší zločinci z řad dopadených příslušníků gestapa.³¹⁹ ZDP byla původně založená v roce 1891 pro čtyři sta káránců, její prostory za války hojně využíval nacistický represivní aparát, na počátku padesátých let do ní byl umístěn pardubický sběrný tábor nucených prací a později se stala trestním ústavem a obávanou ženskou věznicí, o čemž budeme podrobněji hovořit níže v textu.³²⁰

³¹⁶ KUKLÍK, Jan. Retribuční dekrety s trestněprávní problematikou. In: KUKLÍK, Jan a kol. *Dějiny československého práva 1945–1989*, c. d., s. 33.

³¹⁷ KMOCH, Pavel. *Provinění proti národní cti*, c. d., s. 74.

³¹⁸ *SOka Pardubice*, f. ONV, k. 4, prezidiální spisy, oběžník ZNV v Praze ze dne 5. 9. 1945, fol. 164.

³¹⁹ Z pardubické venkovské úřadovny gestapa došlo po válce k zatčení vesměs příslušníků „druhého řádu“. Byli jimi Hubert Hanauske (1900–1946), Alois Aschenbrenner (1914–1946) a Ludvík Schulz (1907–1946) popravení v prosinci 1946 na základě rozsudku MLS Chrudim, dále Gerhard Schmecktal (1913–?) odsouzený na dvacet let a dlouholetý zástupce úřadovny Walter Lehne (1891–1950), jenž však zemřel na následky tuberkulózy krátce po svém vydání do ČSR v roce 1950. KYNCL, Vojtěch. *Ležáky. Obyčejná vesnice, SILVER A a pardubické gestapo v zrcadle heydrichiády*, c. d., s. 47; NĚMEČEK, Jan. Příslušníci pardubického gestapa (1. část: Hubert Hanauske). In: *Východočeský sborník historický*. Pardubice: VČM, 1991, č. 1, s. 201–203; TÝŽ, Příslušníci pardubického gestapa (II. část – Alois Aschenbrenner). In: *tamtéž*. Pardubice: VČM, 1992, č. 2, s. 227–231; TÝŽ, Příslušníci pardubického gestapa III: Gerhard Schmecktal. In: *tamtéž*. Pardubice: VČM, 1994, č. 4, s. 207–208; TÝŽ, Příslušníci pardubického gestapa IV. (Ludvík Schulz). In: *tamtéž*. Pardubice: VČM, 1996, č. 5, s. 209–212.

³²⁰ Věznice Pardubice. In: *České vězeňství*, č. 4, Praha, 1996, s. 33; PINEROVÁ, Klára. *Do konce života. Političti vězni padesátých let – trauma, adaptace, identita*. Praha: ÚSTR, 2017, s. 63; ŘÍHA, Václav. *Skládáme účet*. In: *Okres Pardubice buduje*. Pardubice: ONV, 1946, nes.

Dále ve městě fungoval pracovní tábor ve spojeneckými nálety těžce poškozené „Fantovce“. Do konce srpna čítal na osmdesát zajatců, kteří na základě dekretu č. 33/1945 Sb.³²¹ pozbyli československé státní občanství. Vzhledem k přetížení pardubického SNB, jeho nedostatečnému personálnímu obsazení, probíhající „očistě“ a nejednoznačným pokynům ministerstva vnitra byla nutná improvizace v organizaci strážní služby tábora, jehož ubikace byly situovány v prostorách někdejšího strážního praporu továrny. Po dohodě zainteresovaných úředníků správy „Fantovky“ a pardubického MNV bylo domluveno s prozatímním okresním velitelem SNB Zdeňkem Deršákem a předsedou OV KSČ a zaměstnancem MNV Josefem Mísařem střežení za pomoci civilního strážního oddílu, nad nímž vykonával dozor místní velitel SNB Miroslav Chlapec a jím pověřený důstojník. „*Tito civilní strážní byli vybráni uvedeným p. por. Deršákem, resp. jeho tehdejším nadřízeným p. Mísařem a přijati do služeb MNV. S Fantovými závody byla pak učiněna dohoda, že tito strážní budou placeni Fantovými závody, které si srazí náklady ze mzdy, kterou by měly vyplácet Němcům.*“³²² Do srpna 1945 činil počet dozorců třicet šest mužů, kteří společně s vojenskou jednotkou střežili zajatce a objekty továrny. Jejich výcvik spočíval v seznámení se s předpisy týkajícími se strážní služby a v elementárním výcviku zacházení se zbraní. V srpnu 1945 bylo ministerstvem národní obrany vyhověno vedení továrny a do „Fantovky“ se přesunulo na tisíc dělníků německé národnosti z Jablonce nad Nisou, kteří měli pomoci s obnovou produkce v klíčovém státním podniku zpracovávajícím a vyrábějícím pohonné hmoty, jichž byl v poválečném hospodářství akutní nedostatek. Enormní nárůst držených osob si počátkem října 1945 vyžádal další bilaterální smluvní úpravy mezi správou továrny a MNV týkající se převedení celé agendy pod státní správu a zajištění osazenstva (lékařské prohlídky, policejní dozor apod.), které k prosinci 1945 čítalo 1 200 osob, z toho 1057 mužů a 143 žen.³²³

Levná pracovní síla byla lákavá nejen pro jeden z největších podniků v oblasti, ale o svůj díl se začaly MNV hlásit také další firmy, k čemuž jim dával „zelenou“ dekret prezidenta republiky č. 71/1945 Sb.³²⁴ zavádějící pracovní povinnost osob, které pozbyly československého státního občanství. Problémem bylo, kde budou ubytovány a kdo je bude hlídat. „*Tyto firmy byly nejprve odmítány s tím, že MNV zatím nedělá nic jiného, nežli na útraty*

³²¹ Ústavní dekret č. 33/1945 Sb., prezidenta republiky o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské, ze dne 2. 8. 1945 (s účinností od 10. 8. 1945).

³²² SOkA Pardubice, f. ONV, prezidiální spisy, k. 4, zpráva MNV Pardubice k ONV, č. j. I. T. Dr. Kč/Fol, z 9. 1. 1946.

³²³ ABS, f. A 14, inv. j. 115, „Fantovy závody – střežení“; SOkA Pardubice, f. ONV, k. 4, prezidiální spisy, zpráva MNV Pardubice k ONV, č. j. I. T. Dr. Kč/Fol, z 9. 1. 1946.

³²⁴ Dekret č. 71/1945 Sb., prezidenta republiky o pracovní povinnosti osob, které pozbyly československého státního občanství, ze dne 19. 9. 1945 (s účinností od 27. 9. 1945).

Fantových závodů provádí bezpečnostní opatření, která jsou nutná vzhledem k tomu, že si Fantovy závody daly příkázati německé a později maďarské pracovní síly“ [...] „I když pro policejního referenta a vyšetřující komisi byl jejich úkol splněn provedením tohoto opatření, pokusil se přece jenom předseda vyšetřující komise v zájmu hospodářského oživení v místě, aby byl umožněn řádný chod podniků, které takovou naléhavostí žádaly příkázání pracovních sil, tuto věc nějakým způsobem vyřešiti.“³²⁵

Nakonec došlo mezi MNV a představiteli „Fantovky“ k dohodě, že osoby určené na práci do jiného podniku (např. do továrny mlýnských strojů Prokop nebo továrny na gumové zboží Kudrnáč) mohou využívat dosavadních ubikací pracovního tábora v komplexu a pod dozorem se vzdalovat na práci do jiných objektů.³²⁶ Teprve v prosinci 1945 došly závazné pokyny MV přesně definující různé druhy sběrných táborů, což vedlo pardubické MNV k naléhání na ONV k převzetí několika desítek jedinců, kteří měli být vzhledem k probíhajícímu vyšetřování drženi v táboře internačním. V důsledku přijatých opatření došlo v druhé polovině ledna 1946 k předání čtyřiceti tří mužů do ZDP, jejíž stav činil k 18. lednu 1946 celkem 153 internovaných osob – 143 mužů a 10 žen.³²⁷ Dle pozdějších údajů bezpečnostního referenta ONV došlo k odsunu drtivé většiny Němců z pardubického politického okresu ve dnech 15. a 20. listopadu 1946.³²⁸

Probíhající retribuce kladla vysoké nároky jak na úředníky „lidosprávy“, tak na bezpečnostní složky. Ministerstvo vnitra stále naléhalo na pátrání po uprchlých členech německých organizací a na hledání jejich uschovaných písemností a archivů, které měly být navíc z důvodu nedostatku zpravodajských sil komisionálně prověřovány ONV pod taktovkou bezpečnostních referentů. Seznamy zmizevších příslušníků okupačního aparátu byly periodicky zasílány stanicím SNB (resp. národním výborům) v pátracích oběžnicích MNO (resp. OBZ) s rozkazem evidovat mezitím zadržené nebo stále nezvěstné pachatele. SNB v Pardubicích tak např. v únoru 1946 zaslalo seznam dvaceti čtyř uprchlíků z oblasti, mezi nimiž byli někteří nejexponovanější činovníci okupačního aparátu na Pardubicku, jako okresní hejtmani

³²⁵ *SOKA Pardubice*, f. ONV, k. 4, prezidiální spisy, zpráva MNV Pardubice k ONV, č. j. I. T. Dr. Kč/Fol, z 9. 1. 1946.

³²⁶ Osoby německé národnosti vyjmuté z pracovní povinnosti (zejm. ženy a děti) byly ubytovány v prostorách dřevěných baráků pardubické válečné nemocnice zbudované za první světové války (tzv. Karanténě), již později nahradilo sídliště Dukla.

³²⁷ Tamtéž, zpráva policejního referátu ONV v Pardubicích o převzetí vězňů do ZDP z 18. 1. 1946, nes.

³²⁸ Tamtéž, k. 5, zpráva bezpečnostního referenta D. Stehlíka z 1. 3. 1947, fol. 74. Kromě uvedených „táborů“ je nutno zmínit ještě velké internační středisko v Ústí nad Orlicí, v jehož oblasti žila početná německá menšina. V tamějším táboře byly po válce shromažďovány osoby ze široké spádové oblasti tvořené Pardubickem, Vysokomýtskem, Litomyšlskem a Poličskem.

K. A. von Rotberg a K. Gillich, starosta J. Stumpf, zástupce vedoucího německé kriminálky Bedřich Pantle, vězeňský dozorce gestapa Josef Leder (1896–?) či bývalý vysoce postavený činitel NSDAP a někdejší ředitel pardubických elektrických podniků František Alois Robert (1893–?).³²⁹

Do neúnosné situace přibyla po přijetí tzv. malého retribučního dekretu také paralelní agenda související s vyřizováním případů „menších viníků“, na něž „velký retribuční dekret“ nepamatoval a kteří byli v mnohých případech drženi bez obvinění v již tak přeplněných soudních věznicích a internačních táborech. Dekret č. 138/1945 Sb. byl součástí správního práva, jeho znění bylo doplněno několika směrnicemi (a dodatky) komunistického ministerstva vnitra a provádění „padlo na bedra“ národním výborům. K přijetí normy došlo na poslední chvíli v rámci „balíku“ dekretů odsouhlasených den před prvním zasedáním Prozatímního národního shromáždění. Původně se s existencí „malého retribučního dekretu“ vůbec nepočítalo a schválení si do značné míry vynutili komunisté jako kompromis za neprovedenou novelizaci „velkého retribučního dekretu“, který „nemohl postihnout všechny zločiny proti národu“, jak o tom informoval ministr vnitra V. Nosek přítomné předsedy okresních národních výborů a jejich bezpečnostní i právní referenty na celonárodní schůzi k problematice provádění předpisů „malé retribuce“ konané v pražském Národním domě na Smíchově dne 1. prosince 1945.³³⁰

Do rukou národních výborů se dostaly další rozsáhlé trestní pravomoci, které byly vykonávány prostřednictvím ustanovených tzv. trestních nalézacích komisí (TNK). Mezi spektrum prohřešků „některých provinění proti národní cti“ patřilo např. přihlášení se k německé nebo maďarské národnosti, styk s okupanty za účelem dosažení majetkových výhod či vyvíjení aktivit překračujících „běžný rámec členských povinností“ ve vyjmenovaných fašistických organizacích. Národní výbory mohly udělit trest až do jednoho roku vězení a pokutu jednoho milionu korun. Dle prováděcích směrnic měla být udání došlá národnímu výboru předána jeho bezpečnostní komisi (nebo zvláštní vyšetřující komisi), jež

³²⁹ Tamtéž, f. ONV, k. 3, prezidiální spisy, hlášení Místního velitelství SNB v Pardubicích, č. j. 41.dův./46, z 11. 2. 1946. K 30. 5. 1946 evidoval bezpečnostní referát ONV 370 osob, jež se za okupace přihlásily k německé národnosti a jejichž pobyt nebyl vypátrán. Tamtéž, k. 4, prezidiální spisy, seznam ONV v Pardubicích adresovaný ZNV v Praze, č. j. 3061, pol./1946, ze dne 30. 5. 1946, nes.

³³⁰ Ministr vnitra soudruh Nosek: „Provedme urychleně očistu veřejného života“. In: *Rudé právo* z 2. 12. 1945, s. 2. Podrobně k „malému retribučnímu dekretu“ srov. KMOCH, Pavel. *Provinění proti národní cti*, c. d, s. 98–151.

vyhodnotila příslušnost případného provinění k „velkému“ či „malému“ dekretu a v druhém případě musela kauzu vyšetřit a předat TNK.³³¹

Podoba TNK se nakonec ustálila na pěti členech nominovaných jednotlivými politickými stranami zastoupenými v národních výborech. Původní čtyřčlenné složení vedlo v mnohých případech k nerozhodnému stavu hlasování o vině či nevině, přičemž většinou shodně hlasovaly KSČ s ČSSD proti ČSNS a ČSL. Pátým členem se stal zástupce strany, která zvítězila v květnových parlamentních volbách v roce 1946, tj. většinou komunisti. Zároveň byli členy komise také jedinci zapojení v protinacistickém odboji či bývalí političtí vězni, od čehož si ministerstvo vnitra mylně slibovalo rozhodující počet hlasů pro uznání viny.³³²

Za celou dobu působení trestních nalézacích komisí mělo být na území pozdějšího pardubického kraje z padesátých let projednáno celkem 7 413 případů, v samotném pardubickém okrese pak 2 772 případů. Z celkového počtu bylo nakonec zastaveno šetření u 5 576 a v okrese u 2 066 případů, tedy více než 75 % kauz se ukázalo bezpředmětnými.³³³

Paralelně s trestními nalézacími komisemi musely být zřízeny ještě tzv. revizní komise, které se zabývaly obnovenými či nově vzniklými kauzami, jež se před trestní nalézací komisí nedostaly a nacházely se u vyšetřovatelů nebo u prokuratur a soudů. Při pardubickém ONV byla zřízena původně jedna revizní komise. Posléze musela být doplněna dalšími pěti pomocnými, neboť počet nevyřízených spisů a nových oznámení vzrostl na 2 826. Činnost revizních komisí skončila dne 31. července 1948. Stalo se tak především z důvodu amnestie Klementa Gottwalda z 19. června 1948 a výnosu ministerstva vnitra ze 14. července téhož roku, na jejichž základě se valná většina projednávaných provinění stala bezpředmětnými. Bezpečnostní referent ONV Dominik Stehlík se na nastalou situaci odjel pro jistotu zeptat přímo na ministerstvo vnitra, kde mu bylo „*zdůrazněno stanovisko p. ministra vnitra Noska, který si přeje, aby veřejnost nebyla zneklidňována prováděním trestního řízení proti osobám, které se řádně zapojily do práce, mají kladný postoj k lidově demokratickému zřízení, a u nichž k výkonu trestu v důsledku amnestie by nedošlo...*“³³⁴ Celkem tedy revizní komise při pardubickém ONV projednaly 2 826 případů, z toho se rozhodly neprovádět řízení před trestní nalézací komisí ve 2 455 kauzách. Zbylých 371 se týkalo především přihlášení

³³¹ Tamtéž, s. 106.

³³² Tamtéž, s. 116–117.

³³³ KMONÍČEK, Josef. K problémům kolaborace ve východních Čechách, c. d, s. 65.

³³⁴ *SOKA Pardubice*, f. ONV, k. 11, prezidiální spisy, zpráva bezpečnostního referátu o trestním řízení pro provinění proti národní cti určena radě ONV z 5. 8. 1945.

se za války k německé národnosti. Většina provinilců se však v té době nacházela na neznámém místě pobytu a jejich spisy nemohly být uzavřeny.

5.2. „Společenstvo se rozpadá“

Události kolem probíhajících retribucí a získávání pozic v regionálních mocenských strukturách se zásadním způsobem odrazily v budování SNB v Pardubicích. Do poválečné spolupráce pardubické Národní fronty začaly pronikat vzájemné antagonismy, korupce, touha po moci či nevyjasněné otázky kolem odboje a kolaborace některých jedinců ve vrcholných veřejných funkcích. Ve druhé polovině roku 1945 byly od „kormidla“ různými způsoby odstaveny osobnosti podílející se na odboji a budování poválečných bezpečnostních složek – Josef Mísař, Zdeněk Deršák a František Aubrecht.

Josef „Job“ Mísař se ihned po okupaci stal prvním poválečným předsedou pardubického Okresního výboru KSČ a zároveň působil jako smluvní zaměstnanec pardubického MNV a krajský tajemník Svazu národní revoluce (dále jen často SNR). Společně se Z. Deršákem řídil činnost SNB v oblasti a podílel se na organizování bezpečnostních oddílů v pardubických internačních táborech. Valnou část jeho veřejných aktivit však zabrala stranická práce. „*Většinu svého času jsem se zaměstnával tím, že jsem jezdil řečnit po schůzích, což jsem dělal až do srpna 1945, neb jsem byl vyloučen ze strany a zbaven všech funkcí.*“³³⁵ Osudným se mu stala angažovanost v případě kolegy z odboje Ing. Václava Jandíka, jenž byl za okupace také aktivním členem Národního souručenství. Po válce byl V. Jandík coby člen KSČ zaměstnán krajským tajemníkem Karlem Kubínem ve funkci pokladníka sekretariátu KV KSČ. Když na přelomu června a července 1945 pronikla na veřejnost nařčení Jandíka z kolaborace s Němci, vyvolala kauza skandál a komunisté začali být obviňováni z krytí „zrádců“. Josef Mísař se za svého kolegu postavil článkem ve stranickém tisku *Rudá Zář* ze dne 4. července 1945.³³⁶ Dne 14. srpna 1945 vyšlo zvláštní vydání *Rudé Záře*, jímž komunisté na celou aféru reagovali. Václav Jandík byl ostře denunciován a J. Mísař s okamžitou platností vyloučen ze strany a posléze uvolněn i ze všech funkcí v MNV.³³⁷ Proti postupu se J. Mísař ohradil na KV KSČ a během své apologetiky kritizoval přední funkcionáře sekretariátu – K. Kubína a jeho organizačního tajemníka J. Jägermanna, kterého dokonce nařkl z kolaborace. „*Vyloučen jsem byl na základě incidentu, který jsem měl*

³³⁵ ABS, V-HK, a. č. V-933 HK, osobní svazek J. Mísař, výpověď J. Mísaře na KV StB Pardubice ze dne 20. 7. 1951, s. 4.

³³⁶ Prohlášení. In: *Rudá Zář* ze dne 4. 7 1945, s. 4.

³³⁷ Východočeské veřejnosti! In: *Rudá Zář – zvláštní vydání* ze dne 14. 8. 1945.

s krajským tajemníkem KSČ Kubínem“ [...] „Kubín na mě svedl, že jsem bránil zatčení Jandíka, kterému jsem vydal potvrzení o tom, že byl v době okupace členem illeg. výboru, což se zakládalo na pravdě. Jandík byl LS [mimořádným lidovým soudem] osvobozen, avšak já jsem byl ze strany vyloučen na půl roku proto, že jsem řekl Kubínovi pravdu.“³³⁸

Ještě na okresní stranické konferenci se za Mísaře postavili jeho stoupenci a sympatizanti,³³⁹ avšak navrácení stranické legitimace se nedočkal. Obdobně se situace vyhrtila také ve Svazu národní revoluce, kde se J. Mísař střetnul pro změnu s místopředsedou (později předsedou) pardubického ONV, komunistou J. Krátkým.³⁴⁰ Ten se nemohl smířit s Mísařovým zvolením do čela krajského výboru a na pražském ústředí si vymohl zrušení tohoto rozhodnutí. Předsedou se stal komunista Ladislav Vosyka a vzájemné antagonismy pokračovaly dál. J. Krátký coby člen krajského výboru chtěl mít rozhodující pozici a činit důležitá rozhodnutí na vlastní pěst, což se pochopitelně nezamlouvalo Mísařovi a jeho společníkům, mezi nimiž figuroval také lidovec Jan Žemla a František Aubrecht. „Mísař velmi těžce nesl, že jako jeden ze zakládajících členů komunistické strany na Pardubicku a vedoucí ilegální skupiny v době okupace byl právě Krátkým jako novým členem KSČ odstaven. Hlavně ve svazu SNR jsme se postavili proti volbě Krátkého předsedou SNR“ [...] „Vím, že Mísař měl velký vliv jako výborný řečník nejenom na nás, ale hlavně na ostatní členy při schůzích. Boj byl veden mezi Krátkým a Mísařem jak v Pardubicích, tak i později v Praze na ústředích jak KSČ, tak i SNR.“³⁴¹ Nakonec byl J. Mísař odsunut do pozadí a po únoru 1948 spolu s dalšími definitivně „zlikvidován“ v případě Jana Žemly, jehož kořeny tkví ve výše uvedených sporech.

Také pro por. **Zdeňka Deršáka** měla výše uvedená kauza kolem J. Mísaře a V. Jandíka neblahé následky. Zatímco ještě v průběhu léta 1945 bylo od představitelů MNV, ONV či od okresního četnického velitele do Prahy zasláno několik dobrozdání o Deršákově zapojení do odboje, skvělém výkonu služby a dobře odváděné práci při organizování SNB v oblasti, v průběhu srpna a září 1945 se situace radikálně obrátila. Na místo okresního velitele SNB byl

³³⁸ ABS, V-HK, a. č. V-933 HK, osobní svazek J. Mísař, výpověď J. Mísaře na KV StB Pardubice ze dne 20. 7. 1951, s. 5. Dále srov. PULEC, Martin. Příspěvek k pozadí „pardubických procesů“. In: *Securitas imperii: Sborník k problematice 50. let*. Praha: ÚDV, 2005, č. 12, s. 146–147.

³³⁹ KOTYK, Jiří. Josef „Job“ Mísař (1890–1980) a akce „Perník“, c. d., s. 162–163.

³⁴⁰ Pardubicko nebylo jediným regionem, v němž docházelo v chaotické poválečné době mezi účastníky protinacistického odboje k řadě rozepří. Ty obecně spočívaly především v kritice způsobu potrestání kolaborantů a rozdílném přístupu i rychlosti při posuzování a oficiálním uznání odboje, které přinášelo řadu výhod (sociální zabezpečení, majetky po odsunutých Němcích, funkce ve veřejných úřadech apod.). Snad nejznámější je případ rozporů moravského křídla partyzánů pod vedením Josefa Vávry-Staříka s předsedou Ústředního výboru Svazu českých partyzánů Augustinem Schrammem, jenž byl v květnu 1948 zastřelen ve svém bytě v Praze.

³⁴¹ ABS, V-HK, a. č. V-933 HK, skupinový svazek č. 4, výpověď F. Aubrechta na KV StB Pardubice ze dne 28. 1. 1949, s. 16–17.

dosazen Deršákův kolega z „revolučních“ dní, okresní četnický velitel Augustin Kreml, jenž z do té doby glorifikovaného příslušníka SNB udělal osobu „naprosto nezpůsobilou k velení“. Pětapadesátiletý A. Kreml se zřejmě nemohl smířit s tím, že by mu představeného dělal o šestadvacet let mladší muž. K tomu navíc Pardubickem rezonovala Mísařova aféra a bývalý četník Kreml se rozhodl vsadit na ty „správné koně“. Pro ilustraci je dobré porovnat dva posudky na Z. Deršáka napsané Kremllem v průběhu několika málo měsíců. V případě prvního neznáme přesné datum, avšak díky dalším materiálům je možné usuzovat, že pochází z konce července 1945, druhé hodnocení bylo sepsáno 10. září 1945:

*„S por. Deršákem pracuji od 8. 5. 1945 ve velmi dobré shodě a s plným úspěchem. Týž uplatňoval se jako velmi dobrý a schopný velitel partyzánského oddílu při různých zákrocích a opatřeních v době převratové a též jako organizátor jednotlivých služeben SNB svými praktickými zákroky a svojí lidově-demokratickou ideologií byl plně na svém místě a zasloužil se význačnou měrou o hladký průběh oné doby. Jeho prosbě o ponechání přiznané mu hodnosti poručíka doporučuji vřele k vyřízení“.*³⁴²

*„Poručík Deršák není naprosto způsobilý k samostatnému vedení [podtrženo v originále] okresního velitelství SNB a nemá t. č. odborné způsobilosti ani k zastávání místa zástupce okresního velitele SNB, ba ani k zastávání místa zástupce velitele i té nejmenší stanice SNB.“*³⁴³

Ještě koncem září 1945 musel okresní velitel SNB A. Kreml zaslat všem podřízeným stanicím přípis o tom, že Z. Deršák s J. Mísařem se snaží neoprávněně zasahovat do záležitostí SNB, kteréžto pravomoci již dávno pozbyli.³⁴⁴ Strmá kariéra Z. Deršáka v SNB měla už spíše sestupnou tendenci. V oficiální rovině začala být prošetřována jeho partyzánská minulost a údajné svévolné přisvojení si vojenské hodnosti poručíka, kterou měl obdržet pouze „dočasně“ ke zvýšení autority při partyzánských akcích na Seči koncem války. K tomu se přidalo ještě podezření z krádeže partyzánského proviantu uskladněného v Bohdanči, což vedlo k rozporům také s F. Aubrechtem. Přestože šetřením byla nakonec všechna podezření vyvrácena, hodnost poručíka mu zůstala a v červenci 1946 byl dokonce nakrátko přidělen k výkonu státobezpečnostní služby u Místního velitelství SNB v Pardubicích, jeho služba

³⁴² Tamtéž, f. KP, a. č. KP-1147/16, Zdeněk Deršák, posudek „velitele četnictva v okrese pardubickém št. Kremla“, nedatováno, s. 22.

³⁴³ Tamtéž, posudek A. Kremla ke službě Z. Deršáka k Oblastnímu dozorčímu velitelství v Chrudimi z 10. 9. 1945, s. 24.

³⁴⁴ Tamtéž, opis zprávy okresního velitele A. Kreml v záležitosti „Mísař-Job a part. por. Deršák“ adresované všem velitelstvím stanic SNB v okrese Pardubice, č. j. 1899/45, s. 2.

u bezpečnostního sboru zanedlouho skončila. Zapříčinilo to udání týkající se nedovoleného styku (údajně i sexuálního) s Němkou Augustou Jurkeovou určenou k vysídlení. Z. Deršák se bránil tvrzením, že se s dotyčnou ženou znal již z předválečné doby a k žádnému intimnímu poměru mezi nimi nedošlo. Svoji obranu založil na tvrzení, že coby organizátor vysídlovacích transportů Němců na Pardubicku ji chtěl pod příslibem přesunu do amerického okupačního pásma využít jako svoji zpravodajskou agentku. Vojenský soud I. stolice v Hradci Králové ho přesto uznal dne 30. dubna 1947 vinným z nedovoleného styku s osobou německé národnosti a odsoudil k trestu vězení v trvání deseti dnů s podmínkou na jeden rok.³⁴⁵ V srpnu 1946 byl přeložen k Oblastnímu velitelství SNB v Hradci Králové a v září téhož roku podal žádost o propuštění ze služby odůvodněnou možností lepšího uplatnění v civilním sektoru. Dne 25. listopadu 1946 byl z SNB definitivně propuštěn.

Pro **mjr. Františka Aubrechta** se stalo osudovým jeho působení u ministerstva národní obrany. Během služby pod gen. Karlem Palečkem (1896–1962) se dostal do přímých rozporů s velmi nebezpečným protivníkem, jímž byl nechvalně proslulý kariérista a despota gen. Bedřich Reicin (1911–1952) popravený v roce 1952 v souvislosti s „protistátním spikleneckým centrem vedeným Rudolfem Slánským“.³⁴⁶ F. Aubrecht shromáždil blíže nespecifikované materiály o zločinech páchaných po válce příslušníky vojenského obranného zpravodajství (Obrana bezpečnosti země – OBZ). Na samotného B. Reicina podal trestní oznámení, hlášení na MNO, Nejvyššímu vojenskému soudu a dne 16. ledna 1946 dokonce i brannému a bezpečnostnímu výboru Národního shromáždění. Výsledek byl ten, že byl F. Aubrecht dvakrát zatčen, tři měsíce vyšetřován, přemístěn. do Teplic k pěšímu pluku 36. a dne 1. července 1948 dán do výslužby.³⁴⁷

5.3. „První měření sil“

V květnu 1946 došlo k prvnímu rozhodnému měření sil – volbám do Ústavodárného národního shromáždění (ÚNS). Rozčarování komunistů z výsledků voleb v Maďarsku (zvítězila malorolnická strana) se odrazilo v intenzivní předvolební kampani, pro niž byla charakteristická všudypřítomná agitace, nesčetné manifestace, projevy a rezoluce. „*Každý člen dostával konkrétní úkoly, takže se zdálo, jako by komunisté byli v nepřetržitém pohybu,*

³⁴⁵ Tamtéž, opis rozsudku Vojenského soudu I. stolice Hradec Králové, sp. zn. Vtr 1172/46-II-27, s. 13–19.

³⁴⁶ K OBZ a B. Reicinovi viz podrobně zejm. HANZLÍK, František. *Bez milosti a slitování. B. Reicin fanatik rudého teroru*. Praha: Ostrov, 2011 (včetně dalších prací tohoto autora). LICHNOVSKÝ, Milan. Bedřich Reicin a Československá armáda I: Cesta k moci. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 1994, č. 1, s. 3–36; TÝŽ, Bedřich Reicin a Československá armáda II (1945–48). In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 1994, č. 2, s. 3–44.

³⁴⁷ VONDRKA, Adolf. Major jezdeckta Franjo Aubrecht, pomocník výsadku Silver A, c. d., s. 19; *VÚA-VHA*, Sbirka žádostí o uznání osvědčení dle zák. č. 255/1946 Sb., a. č. 137770/47 (Franjo Aubrecht).

*stále schůzovali, organizovali se, organizovali jiné, připravovali prohlášení, rezoluce nebo veřejná vystoupení, schvalovali je a posílali dál, bylo jich všude plno a také vše se údajně dělo jen jejich zásluhou.*³⁴⁸ Na rozdíl od posledních předválečných voleb v roce 1935 vstoupily do klání pouze povolené politické strany Národní fronty a volební právo ztratili Němci a Maďaři. V celostátním měřítku vyhráli volby komunisté s 31,05 % hlasů (na Slovensku získali jen 6,89 %), za nimi se umístili národní socialisté s 18,29 %, lidovci s 15,64 % a sociální demokraté s 12,5 %. Na Slovensku zvítězila Demokratická strana se 14,07 %.³⁴⁹

V pardubickém volebním kraji vyhrála KSČ s počtem 94 031 hlasů (≅ 36 %), za ní se umístila ČSL s počtem 63 606 (24 %), ČSNS s 57 786 (22 %) a ČSSD se 46 774 (18 %) voliči. V pardubickém okrese patřilo prvenství taktéž komunistům se ziskem 29 068 hlasů (37 %), za nimiž výrazně zaostávali národní socialisté s 18 584 (24 %), sociální demokraté s 16 296 (21 %) a lidovci s 12 751 (17 %) voliči. Taktéž v dalších volebních okresech zaznamenala KSČ vítězství, ovšem s výjimkou Litomyšlska a Poličska, kde ji těsně porazila ČSL.³⁵⁰

Na základě voleb do ÚNS došlo v důsledku Vládního nařízení č. 120/1946 Sb.³⁵¹ k obměně národních výborů na principu poměrného zastoupení dle výsledku hlasování v tom kterém volebním obvodě. K tzv. druhé obnově pardubického ONV došlo 3. července 1946. Na podkladě vyjádření vůle všech třiceti osmi členů pléna byl odstupující předseda Antonín Blahout nahrazen komunistou **Josefem Krátkým**, prvním náměstkem se stal sociální demokrat Robert Čujan, druhým národní socialista Karel Richtr a třetím lidovec František Šmaha. Co se týká politického spektra, bylo plénum složeno ze třinácti komunistů, devíti národních socialistů, osmi sociálních demokratů a šesti lidovců.³⁵² O týden později bylo zvoleno dvanáct komisí (referátů) a jejich předsedů. Pro účely této práce je vhodné říci, že do čela hospodářské komise byl opětovně dosazen Jan Žemla, o němž jsme se již vícekrát zmínili. Důležitějším však bylo jmenování dosavadního předsedy KV KSČ Dominika Stehlíka bezpečnostním

³⁴⁸ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny*, c. d., s. 45.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 51.

³⁵⁰ Komunisté v čele východočeského lidu. In: *Rudá Zář* ze dne 21. 5. 1946, s. 1–2.

³⁵¹ *Nařízení vlády č. 120/1946 Sb., o obnovení národních výborů na podkladě výsledku voleb do ústavodárného Národního shromáždění*, ze dne 27. 5. 1946 (s účinností od 6. 6. 1946).

³⁵² Soudruh Josef Krátký předsedou. *Obnova ONV v Pardubicích*. In: *Rudá Zář* ze dne 12. 7. 1946, s. 1; HLOUŠEK, Ladislav – MÜCKE, Petr – NOVOTNÝ, David a kol. *Okresní národní výbor Pardubice (1903) 1954–1960 (2003)*, c. d., s. 4.

referentem. V následujícím období se D. Stehlík rozhodujícím způsobem zasadil o zřízení oblastního útvaru StB v Pardubicích a ze své pozice se také snažil ovlivňovat jeho činnost.

Pro úplnost ještě uvedme, že do čela pardubického MNV byl plémem zvolen komunista Václav Havlíček, jemuž ve funkcích místopředsedů sekundovali sociální demokrat František Šupler, národní socialista Pavel Thein a lidovec V. Doupovec.³⁵³

6. Organizace oblastních útvarů SNB a StB v Pardubicích

V druhé polovině roku 1945 byla v rámci ministerstva vnitra přijata řada opatření, jež si vyžádala také zásadní změny v organizaci SNB. Dne 31. července 1945 došlo na základě rozkazu Hlavního velitelství SNB ke zrušení Komise pro vnitřní a národní bezpečnost, v níž údajně převážily „*názory exponentů pravice na úkor komunistů*“ a její pravomoci přešly na očištné komise veřejných zaměstnanců při národních výborech. V říjnu 1945 byl z rozhodnutí ÚV KSČ a na základě výnosu předsedy Zemského národního výboru Ladislava Kopřivy (1897–1971) v Praze zřízen Zemský odbor bezpečnosti (ZOB) sídlící v budově ZNV ve Washingtonově ulici. Jeho ustavení bylo čistě politickou záležitostí a výsledkem snahy KSČ ovládnout budující se bezpečnostní a především zpravodajský aparát. Ten v této době tvořil jakousi protiváhu Státní bezpečnosti, jež byla pod vlivem také dalších politických stran, zejména národních socialistů. ZOB se dělil na oddělení ZOB I – vnitro (vedení, kádrové a osobní oddělení, řízení SNB, Státní bezpečnosti a Kriminální služby), II – zpravodajská služba, III – právní a správní úsek, IV – sekce dopravní. Výkonnou složku ZOB představoval Sbor národní bezpečnosti, jemuž podléhaly jednotky pořádkové a pohotovostní, Státní bezpečnost a Kriminální služba. SNB byl tedy ve dvojí podřízenosti – Hlavní velitelství SNB řídilo vlastní výkon bezpečnostní služby dle platných předpisů, a to včetně vnitřních záležitostí (personalistika, výcvik atp.), a ZOB (pod ZNV) se staral o bezpečnostní otázky (např. zaměření činnosti) a dohled nad jejich výkonem. Dne 1. října 1945 byla u Zemského velitelství SNB v Praze ustanovena Zemská úřadovna Státní bezpečnosti v Čechách (Zústb – dále jen ZÚ StB) pod vedením Jaroslava Prossera.³⁵⁴

Patnáctého října 1945 byla na základě výnosu Hlavního velitelství SNB z 20. září 1945 v sídlech krajských soudů zřízena oblastní velitelství SNB (dále jen často ObIV SNB), do jejichž působnosti spadala všechna okresní velitelství stanic SNB (OV SNB),

³⁵³ Nový předseda MNV v Pardubicích. In: *Rudá Zář* ze dne 12. 7. 1946, s. 1.

³⁵⁴ DVORÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, c. d., s. 26–27, 38–39.

podřízená velitelství stanic SNB (VS SNB) a místní velitelství stanic SNB (MV SNB).³⁵⁵ Někdejší Velitelství četnické oblasti v Chrudimi bylo nahrazeno OblV SNB, jehož oficiální označení znělo „Sbor národní bezpečnosti – Oblastní velitelství V. Chrudim“ se sídlem na Riegrově náměstí (č. p. 11, 12 a 13). Velitelem byl k 8. listopadu 1945 npor. Josef Čurda.³⁵⁶

Do obvodu OblV SNB v Chrudimi spadala OV SNB v politických okresech Pardubice, Chrudim, Lanškroun, Litomyšl, Polička, Ústí nad Orlicí a Vysoké Mýto. Pod velením pardubického OV SNB byla velitelství stanic pro Pardubice, Bohdaneč, Dražkovice, Opatovice nad Labem, Sezemice, Srch, Staré Ždánice, Svítkov, Holice, Albrechtice, Býšť, Dašice, Dolní Roveň, Moravany, Přelouč, Choltice, Rohovládovu Bělou, Řečany nad Labem a taktéž v místní velitelství stanice SNB působící v několika pardubických obvodech. Správní orgány národní bezpečnosti (ZNV, ONV) měly právo úkolovat a dohlížet na výkon příslušných velitelství SNB, avšak nemohly zasahovat do personálních záležitostí a samotného odborného, taktického a technického provádění služby. Mimo kompetence národních výborů měly stát také utajované úkoly politického zpravodajství a Státní bezpečnosti.³⁵⁷

V průběhu listopadu 1945 až února 1946 vstoupilo v platnost několik výnosů, jimiž bylo upravováno vykonávání státobezpečnostní služby a její organizace v regionálních odbočkách StB dle rozmístění OblV SNB. Původně byly v Čechách dislokovány v Praze, Plzni, Hradci Králové, Liberci, Českých Budějovicích a Karlových Varech.³⁵⁸ Na základě směrnice Prezidia ZÚ StB v Čechách z 15. února 1946³⁵⁹ měly být nově zavedeny útvary státně bezpečnostní služby rovněž v oblastech, v nichž byla zřízena OblV SNB (určité výjimky byly v Praze, Karlových Varech, Liberci a Plzni). Zároveň se změnil oficiální název centrály na „Zemská úřadovna státní bezpečnosti“ (Zstb – dále Z StB), jež podléhala skupině III/A III. odboru MV. Oficiální pojmenování pro oblastní útvary pak znělo „Oblastní odbočka státní bezpečnosti“ (Ostb – dále jen často OÚ StB³⁶⁰) s připojením místního určení.

Oblastní velitelství SNB dostala nařízeno přidělit pro státně bezpečnostní službu z kmenového stavu určitý počet příslušníků jevících o ni zájem, popř. majících patričné zkušenosti se službou tohoto druhu. V okresech pak měli být v tomto duchu pověřeni jejím

³⁵⁵ Místní velitelství stanic SNB byla zřizována v obvodech někdejších státních policejních úřadů.

³⁵⁶ ABS, f. A 14, inv. j. 27, „Oblastní velitelství – zřízení 1945“, přehled podřízených útvarů OblV Chrudim, č. j. 5511/45, ze dne 8. 11. 1945, nes.;

³⁵⁷ KVAPILOVÁ, Iva. Přehled organizačního vývoje Sboru národní bezpečnosti v letech 1945–1950 se zaměřením na veřejně bezpečnostní složku (resp. pořádkovou a kriminální), c. d.

³⁵⁸ Č. j. 105/45 dův.

³⁵⁹ Č. j. 13/46 taj.

³⁶⁰ Z hlediska přehlednosti byla zvolena zkratka OÚ StB („oblastní úřadovna“), aby se pojem nepletl s pozdějšími oddíly StB, jejichž užívaná zkratka byla O StB.

výkonem dva až tři příslušníci z OV SNB (eventuálně více, dle potřeby), kteří nadále podléhali okresnímu veliteli SNB, ale rozkazy k výkonu „přednostní“ státně bezpečnostní služby dostávali přímo od OÚ StB. Totéž platilo také pro místní velitelství stanic SNB, jež měla výkonem pověřit jednoho příslušníka.

V únoru 1946 došlo v Chrudimi k ustavení OÚ StB, kterýmžto měsícem začala být organizována také nová státobezpečnostní služba v pardubickém okrese, předtím vykonávaná přidělenými příslušníky z kriminální policie, obecní výkonné policie, četnictva a SNB.³⁶¹ Jak jsme popsali výše, byly Pardubice za války jedním z center okupační správy, nacistických i fašistických organizací východočeské oblasti a do vývoje zdejší StB tak citelně zasáhly události související s retribucí a působením Mimořádného lidového soudu v Chrudimi. K této agendě se navíc vázal výkon stávající služby a šetření probíhajících kauz.

Při OV SNB Pardubice byl z rozkazu OblV SNB v Chrudimi pověřen výkonem státobezpečnostní služby nejdříve por. výk. Karel Rieger a vrch. stržm. Antonín Zikán. Záhy bylo v důsledku narůstajícího rozsahu nevyřízených spisů nutné posílit stavy o další příslušníky, jimiž byli stržm. Stanislav Heřmanský, prap. Alois Kusý, prap. František Grin, prap. Jaroslav Brož, prap. Eugen Zörkler a prap. Ladislav Němec, později první velitel Krajského velitelství StB Pardubice (viz níže). O rozsáhlosti agendy osmi příslušníků svědčí statistika OV SNB předaná dne 4. prosince 1946 bezpečnostnímu referentovi ONV Pardubice D. Stehlíkovi. Dle údajů zpracovali od února do listopadu 1946:

- 4 004 čísel jednacích,
- zatkli 143 osob,
- soudu udali 467 a ONV 79 osob,
- provedli 24 domovních prohlídek, 26 razíí a 86 eskort.³⁶²

O konkrétní provázanosti poválečného výkonu státobezpečnostní služby a začlenění příslušníků SNB do nově vznikajících útvarů StB si můžeme udělat obrázek z výpovědi v roce 1949 zatčeného příslušníka StB, prap. Eugena Zörklera (1909–?),³⁶³ jemuž „zlomilo vaz“

³⁶¹ K září 1946 byl celkový počet příslušníků SNB v pardubickém politickém okrese 110 plus 56 městských strážníků na cca 125 000 obyvatel. ABS, f. A 14, inv. j. 413, „Přehled o rozloze, počtu obyvatelstva, stavu, počtu příslušníků a útvarů SNB v zemi České“, hlášení OblV Chrudim, č. j. 5182/46, nes.

³⁶² SOka Pardubice, f. ONV, k. 4, prezidiální spisy, hlášení OblV Chrudim k ONV Pardubice o organizaci státně bezpečnostní služby ze dne 4. 12. 1946, fol. 245.

³⁶³ Eugen Zörkler se narodil 27. 11. 1909 ve Svítkově do rodiny pěti sourozenců. Otec Eugen byl soustružníkem kovů v pardubických železničních dílnách a politicky se angažoval v rámci ČSSD, za niž byl předsedou odborové organizace Unie železničních zaměstnanců. Za účast v odboji byl zatčen gestapem a zemřel v koncentračním táboře. Také matka Anna byla za války vězněna rok a půl ve Svatobořicích. Eugen mladší se vyučil mechanikem

slušné chování k vazebně stíhaným osobám (terminologií StB „poskytování různých úsluh“) zatčeným v kauze Jana Žemly, o níž budeme hovořit níže. Zörkler se k poválečnému výkonu služby v bytě zabaveným materiálům vyjádřil následovně: *„S poukazem na moji výpověď ve stati týkající se mé osoby snažil jsem se po okupaci pracovati na retribuci a dostati se ke státní bezpečnosti, čehož jsem také dosáhl. Tam jsem pracoval ke své spokojenosti a ke spokojenosti svých představených. V polovině roku 1948 jsem pozoroval, že mně již není dávana ze strany velitele i soudruhů důvěra jako dříve. Vykládal jsem si toto, že jsem byl dříve organizován u strany soc. dem.“* [...] *„Oběžník č. 1. vydán dne 12. 12. 1945 bývalou oblastní odbočkou v Hradci Králové, č. j. 13 Stb, který pojednává o ‚organizaci a úkolech státně bezpečnostní služby‘, měl jsem ve svém bytě jako pomůcku k výkonu Stb-sluzby u druhého obvodu místního velitelství v Pardubicích, kde jsem tehdy v roce 1945 vykonával v pořádkové složce službu. Originál tohoto oběžníku byl dán k dispozici velitelstvím, neboť jsem tehdy vykonával jako příslušník poř. služby službu státně bezpečnostní.“*³⁶⁴

Na přelomu roku 1946 až 1947 můžeme z úředních spisů vyčíst narůstající averzi mezi pardubickým bezpečnostním referentem ONV Dominikem Stehlíkem a chrudimským oblastním velitelem SNB, jímž byl v té době mjr. Ladislav Richter. Důvodem byla opětovně agenda týkající se probíhající „národní očisty“ a snížení počtu příslušníků zabývajících se v Pardubicích jak státobezpečnostní službou, tak retribučními případy. *„U Okresního četnického velitelství SNB v Pardubicích leží, resp. jest uskladněno více jak 150 trestních spisů pro mimořádné lidové soudy a trestní komise a veliká část jest neprošetřena a nezpracována. Při posledním školení bezpečnostních referentů ONV v Praze byl kladen p. předsedou ZNV Ladislavem Kopřivou na tyto případy veliký důraz a předseda ZNV jako bezp. referent země České vysvětloval a činil přítomné bezpečnostní referenty ONV osobně zodpovědnými za to, aby všechny trestní spisy se včas dostaly řádně zpracovány před lidový soud.“*³⁶⁵ D. Stehlík naléhal na OV SNB (resp. OblV SNB), aby předalo retribuční trestní spisy okresnímu národnímu výboru. Na zásah oblastního velitele SNB však vydány nebyly s tím, že dojde

v pardubické Tesle a po absolvování povinné vojenské služby (1929 až 1931) se živil jako montér v Radiotechně Přelouč. V roce 1934 se oženil s Boženou Buriánkovou, s níž měl dvě děti. Dne 15. 1. 1934 nastoupil službu u obecní uniformované výkonné policie v Pardubicích, kterou vykonával až do začlenění v SNB dne 7. 9. 1947. Dne 26. 1. 1948 byl přidělen k StB v Pardubicích. Za „úsluhy“ poskytované vězňům byl v únoru 1949 zatčen (viz níže) a na základě rozsudku Vrchního vojenského soudu z 20. 10. 1949 odsouzen nejen k propuštění z SNB, ale také ke dvěma a půl rokům vězení. ABS, kmenový list E. Zörklera; tamtéž, V-HK, a. č. V-933 HK, operativní svazek č. 11, údaje o životopisu z výpovědi E. Zörklera sepsané na KV StB Pardubice dne 16. 3. 1949, s. 122–123.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 127.

³⁶⁵ SOkA Pardubice, f. ONV, k. 5, prezidiální spisy, hlášení bezpečnostního referenta D. Stehlíka k ministrowi vnitra, č. j. 46/47-dův., ze dne 28. 1. 1947.

k jejich převozu do Chrudimi, kde budou vyřízeny. Proti tomuto postupu se bezpečnostní referent ostře ohradil a obrátil se na ministerstvo vnitra, přičemž poukazoval na nepraktičnost, neekonomičnost a nebezpečí z prodlení. „Dále upozorňuji, že tyto trestní spisy jsou již od 10. listopadu 1946 až do dnešního dne [tj. 28. ledna 1947] v klidu, a žádám, aby mně jako bezpečnostnímu referentu ONV v Pardubicích dal nadřízený úřad v tomto případě právo tyto trestní spisy převzít k urychlenému vyřízení.“³⁶⁶

Odezva MV byla rychlá a D. Stehlík již 8. března 1947 hlásil dohodu s OblV SNB v Chrudimi a Z StB v Praze, díky níž se od 5. února 1947 začalo zase „intenzivně pracovat“ na dořešení retribučních kauz pro vyšetřující a trestní nalézací komisi ONV, potažmo MLS v Chrudimi, jichž k 10. březnu 1947 zbývalo asi třicet pět. Agendu vykonávalo tentokrát u VS SNB v Pardubicích sedm příslušníků, kteří byli přiděleni od různých útvarů (označeni také jako „zvláštní skupina“):

- OÚ StB Chrudim: vrch. stržm. František Grin (velitel), šstržm. Rudolf Marek,
- MV SNB Pardubice: prap. Eugen Zörkler, šstržm. Stanislav Heřmanský,
- VS SNB Pardubice: vrch. stržm. Antonín Zikán, vrch. stržm. Alois Kusý,
- VS SNB Staré Ždánice: vrch. stržm. Ladislav Němec.³⁶⁷

Činnost příslušníků se neomezovala pouze na retribuci a s ní související záležitosti (různé žádosti soudů a úřadů), ale vztahovala se rovněž na probíhající státně bezpečnostní případy zahrnující vyšetřování rozličných podezření ze sabotáží (např. nehody v průmyslových závodech), evidenci cizinců atp. K 12. březnu 1947 mělo jít asi o 350 spisů, které byly společně s další matérií převezeny koncem března téhož roku do Chrudimi, což vyvolalo u pardubického bezpečnostního referenta další nevoli. Do transportu byl totiž přibrán také podací protokol, bez něhož nebylo možné kvůli nastalému chaosu pokračovat v běžné práci, a dojíždění do Chrudimi bylo neúnosné. „Kromě toho, Oblastní úřadovna státní bezpečnosti jest v Chrudimi, což jest po stránce dopravní nepříhodné a služba státní bezpečnosti v Pardubicích tím trpí.“³⁶⁸

Pro Pardubice se stala dislokace oblastních bezpečnostních útvarů v Chrudimi značnou přítěží, proti čemuž se bezpečnostní referent D. Stehlík s předsedou J. Krátkým rozhodli zakročit. Dne 31. března 1947 adresovali ZNV žádost o přemístění OblV SNB z Chrudimi

³⁶⁶ Tamtéž.

³⁶⁷ Tamtéž, hlášení bezpečnostního referenta D. Stehlíka ministerstvu vnitra o stavu retribuční agendy z 8. 3. 1947, fol. 80.

³⁶⁸ Tamtéž.

do Pardubic a dne 4. dubna 1947 podali obdobnou žádost týkající se zřízení OÚ StB v Pardubicích k Zemské úřadovně StB.³⁶⁹ Argumentovali v podstatě vším, co jsme si nastínili v předchozím textu. Přesunutí bylo výhodné kvůli zeměpisné poloze, hospodářskému a politickému významu města i komunikační dostupnosti na hlavní trati. Město do sebe již v této době soustředilo sídla všech významných veřejných institucí, jakými byly: Oblastní sdružení Jednotného svazu čs. zemědělců, Oblastní úřadovna Fondu národní obnovy, Krajská ústředna ministerstva informací, Oblastní kriminální úřadovna, Východočeský národohospodářský ústav, Východočeský rozhlas, Krajská pobočka Svazu národní revoluce, Oblastní zpravodajská odbočka Zemského odboru bezpečnosti (viz níže), Ředitelství pošt a telegrafů, Východočeský elektrárenský svaz, Východočeský plynárenský svaz, Východočeský jezdecký klub, krajské sekretariáty KSC, ČSSD, ČSL a ČSNS, Zemská donucovací pracovna, Státní průmyslová škola, Obchodní akademie, dvě reálná gymnázia, Vesna – škola pro ženská povolání, odborné školy (mlynářská, chemická, cukrářská a pekařská), „Čedok“ (Československá cestovní a dopravní kancelář), průmyslové závody Explosia, Synthesia, Uma, Spolek pro chemickou a hutní výrobu, Tesla, Imperial (továrna na plnicí pera), „Prokopka“ a „Fantovka“.

Ke zmíněným institucím se vázala taktéž opakovaně zmiňovaná agenda retribuce a s ní související těžkosti, jako uvedené převážení spisů. *„K Oblastnímu velitelství SNB náleží také Oblastní úřadovna státní bezpečnosti, která je rovněž dosud v Chrudimi, ačkoliv hlavní její práce pramení z Pardubic a okolí, které bylo střediskem všech složek fašistické a vlajkařské organizace, jakož i bývalé agrární strany“* [...] *„Z uvedených důvodů žádáme, aby Oblastní velitelství SNB bylo z Chrudimi přemístěno do Pardubic. Neděláme tak z důvodů prestižních, ale v zájmu služby a státu.“*³⁷⁰

Zůstává otázkou, zda měli pardubičtí komunističtí zástupci města tušení, jakou „bouři“ svojí žádostí vyvolají u chrudimské „lidosprávy“ a tamních funkcionářů KSC. Chrudimský MNV i okresní organizace KSC se proti přesunu rozhodně ohradily. Představitelé státní správy argumentovali proti pardubickému návrhu nákladnou opravou budovy krajského soudu s přínáležející věznicí a vhodným kancelářským zázemím chrudimského Oblastního velitelství SNB. Rozhodující se na rozdíl od Pardubic zdála taktéž dobrá možnost ubytování příslušníků.

³⁶⁹ ABS, f. A 14, inv. j. 560, „Žádost ONV v Pardubicích o přemístění Oblastního velitelství SNB z Chrudimi do Pardubic“, opis žádosti ONV Pardubice ve shora uvedené záležitosti, č. j. 109 dův.-S-47, ze dne 31. 3. 1947, nes.; *SOKA Pardubice*, f. ONV, k. 5, prezidiální spisy, žádost ONV Pardubice ve shora uvedené záležitosti týkající se zřízení OÚ StB, č. j. 112 dův.-S-47, ze dne 4. 4. 1947.

³⁷⁰ ABS, f. A 14, inv. j. 560, opis žádosti ONV Pardubice, č. j. 109 dův.-S-47, ze dne 31. 3. 1947.

Pokud uvážíme výše uvedený poválečný příliv pracovních sil do Pardubic a nedostatečné bytové a kancelářské kapacity (dnes známá sídliště v té době neexistovala, nebo byla budována), nebyl tento argument nesmyslný. A jak uvidíme později, situace s vhodnými nemovitostmi se nezlepšila až do počátku padesátých let. *„Značný počet členů SNB je v Chrudimi vhodně ubytován. Z těch, kteří ubytování dosud nemohli být, má několik možnost získat ihned byt výměnou. Kpt. SNB Špitálský, nástupce zdejšího velitele, podle svého prohlášení má 15 možností vyměnit svůj pražský byt za byt v Chrudimi, je však od výměny oddalován nejistotou o umístění oblastního velitelství. To, co zdánlivě mluví ve prospěch Pardubic, blízkost hlavní trati, je v dnešní době nerozhodné, ježto SNB používá mot. vozidel, a silniční trať je v Chrudimi lépe vybudovaná než v Pardubicích. Není nám známo, proč zemský národní výbor, resp. ministerstvo vnitra by přemísťovalo úřady, které jsou po delší dobu a výhodně v Chrudimi umístěny a jsou v bezvadném provozu. Je protimyslné centralizovat úřady v Pardubicích, kde se pro ně musí zabírat a adaptovat hotely, přičemž Chrudimi případně i nadále k tíži ubytování úřednictva. Nemůžeme uvěřit, že by ústřední úřady odnětím místních úřadů chtěly udělat z Chrudimě vesnici“* [...] *„Zástupci stran Národní fronty jako mluvčí všeho chrudimského občanstva protestují rozhodně proti ochuzování našeho nepatrně průmyslového města o úřady, které spolu se školami jsou jediným jeho bohatstvím.“*³⁷¹

Do boje za zachování oblastních útvarů SNB v Chrudimi vstoupily i místní špičky KSČ. Jejich dovolání adresované k ministru vnitra korespondovalo s argumentací zástupců MNV, doplnily jej však také o politickou rovinu. Dle jejich mínění byla chrudimská veřejnost pobouřena „ochuzováním města o další úřady“, čehož propagandisticky využívaly nekomunistické strany (především prý lidovci) svalující vinu na komunisty. Necelý rok před volbami bylo tedy netaktické, aby jim MV dalo přesunem oblastní úřadovny SNB za pravdu.³⁷²

Chrudimské argumenty padly na „úrodnou půdu“ a pověření úředníci ministerstva vnitra se začali zajímat o konkrétní umístění kancelářských prostor ObIV SNB, včetně ubytování ženatých příslušníků, u nichž „kasárenský“ způsob života nepřípadal v úvahu.

³⁷¹ Tamtéž, opis žádosti MNV v Chrudimi zasláný ministru vnitra a předaný na Hlavní velitelství SNB, nes.

³⁷² „Lidová strana už nyní rozšiřuje zprávy, že tlak pro přemístění oblastního velitelství SNB z Chrudimě do Pardubic provádějí komunističtí poslanci z Pardubic, a že věc proti zájmu Chrudimě podporují komunisté Baudyš a poslanec Vodička a komunistické ministerstvo vnitra. Nechceme teď přezkoumávat, co je na tom pravdy, ale bude-li oblastní velitelství přemístěno, budou se musit někteří poslanci KSČ z kraje Pardubice rozloučit s mandáty, protože úbytek hlasů pro KSČ v chrudimském, jako druhém nejsilnějším okrese kraje, bude veliký.“ NA, ÚV KSČ, f. 05/11, inv. j. 214, sv. 33, zpráva chrudimské KSČ adresovaná tajemníku ministra vnitra ze dne 9. 7. 1947, fol. 18.

Zástupci MNV z Pardubic v této záležitosti začali jednat s majiteli hotelu Palace (Rooseveltova třída č. p. 230, dnes Hlaváčova ulice)³⁷³ o zabrání tamějších prostor pro „účely veřejné“ dle zák. č. 304/1921 Sb. ve znění zák. č. 112/1946 Sb.³⁷⁴ Klíčového jednání z 30. června 1947 se kromě zástupců MNV, ONV a velitele OblV SNB zúčastnili také představitelé dalších zainteresovaných institucí (JSČZ, Osidlovací úřad ad.) snažící se nalézt vhodné „útočiště“ svým úředníkům. Pro asi čtyřicet osob SNB bylo na hoteliérech požadováno patnáct místností, dvě skladiště o rozloze 50 m² a sedm garáží. Vše se mělo stihnout do konce září 1947, kdy byl určen nejzazší termín pro přestěhování OblV SNB do Pardubic. Nakonec k němu však pro odpor majitelů hotelu, nedostatek jiných prostor a chrudimské intervence nedošlo a oblastní úřadovna SNB byla do Palace přesunuta až koncem roku 1948.³⁷⁵

O něco jednodušší to měli pardubičtí představitelé veřejné správy se státobezpečnostní složkou, jejíž úřadovna nebyla tak náročná na prostorové kapacity. Paralelně s výše uvedenými jednáními došlo prozatím v Pardubicích ke zřízení **Pobočky StB** (Postb, resp. PO StB)³⁷⁶ o síle tří mužů. Vedením byl pověřen npor. Karel Rieger (1897–?) z OV SNB Pardubice, doplněný o výše zmíněného prap. Eugena Zörklera a šstržm. Stanislava Heřmanského (1909–?).³⁷⁷ Krátce nato dalo ministerstvo vnitra svým výnosem ze dne **12. dubna 1947, č. j. VII-11040/47 taj., souhlas se zřízením OÚ StB v Pardubicích** pod podmínkou přesunutí dosavadní chrudimské úřadovny. Ve dnech 8. dubna a 13. a 22. května 1947 proběhla série jednání mezi zástupci Z StB, bezpečnostním referentem a předsedou ONV, jejichž předmětem bylo především nalezení vhodných místností, což se nakonec za součinnosti MNV podařilo. **Oblastní úřadovna StB v Pardubicích zahájila činnost dne 18. července 1947** a jejím prvním sídlem se stal dům v Masarykově ulici č. p. 360 (dnes ulice 17. listopadu).³⁷⁸

Koncem září 1947 se pardubický bezpečnostní referent D. Stehlík a předseda ONV J. Krátký opět obrátili na ministerstvo vnitra, tentokrát se žádostí o změnu personálního obsazení OÚ StB, v jejímž složení nefiguroval nikdo z pardubického politického okresu.

³⁷³ Hotel Palace byl postaven v roce 1861 přímo naproti budově druhého pardubického nádraží a původně se jmenoval „Koubek“ po majiteli z let 1902–1905 Josefu Koubkovi. Ve 20. letech nesl označení „Kislinger“ a v roce 1930 se přejmenoval na Palace. KOTYK, Jiří – RAZSAKOV, Jiří – HALÍŘOVÁ, Martina a kol. *Pardubické restaurace a hotely. Historie a současnost*. Pardubice: Helios Jiří Rازsakov, 2018, s. 36–37.

³⁷⁴ *Zákon č. 340/1921 Sb., o zabírání budov neb jejich částí pro účely veřejné*, ze dne 12. 8. 1921 (s účinností od 6. 9. 1921); *Zákon č. 112/1946 Sb., kterým se mění zákon ze dne 12. 8. 1921, č. 304 Sb., o zabírání budov neb jejich částí pro účely veřejné*, ze dne 7. 6. 1946 (s účinností od 1. 1. 1946).

³⁷⁵ *SOKA Pardubice*, f. ONV, k. 6, prezidiální spisy, kopie protokolu sepsaného 30. 6. 1947 v budově hotelu Palace k č. j. XV-3-4.289/1947 Zemského národního výboru, fol. 105.

³⁷⁶ Jednalo se o nejnižší organizační článek tehdejší struktury státně bezpečnostní služby.

³⁷⁷ Tamtéž, k. 5, prezidiální spisy, souhlas bezpečnostního referenta ONV Pardubice s návrhem OV SNB na zařazení uvedených příslušníků k PO StB Pardubice ze dne 4. 4. 1947, fol. 113.

³⁷⁸ Tamtéž, hlášení o přemístění OÚ StB z Chrudimi do Pardubic ze dne 23. 7. 1947, fol. 214.

Po dohodě s přednostou Z StB mjr. J. Prosserem bylo navrženo stavy doplnit o npor. Karla Pudila (1898–?) z dosavadního OV SNB Pardubice, a to na pozici přednosta, vrch. stržm. Ladislava Němce ze stávající Oblastní zpravodajské odbočky v Pardubicích (jako jeho zástupce) a dále vrch. stržm. Aloise Kusého z VS SNB Pardubice, prap. Eugena Zörklera a prap. Václava Dlouhého. K lednu 1948 čítala OÚ StB v Pardubicích celkem sedm příslušníků a o měsíc později se její stavy navýšily na osmnáct orgánů. V této době neměla žádné podřízené PO StB v okresech.³⁷⁹

V roce 1948 po sloučení se zpravodajskou složkou (viz níže) bylo u OÚ StB následující personální složení: npor. Karel Pudil (převelen v dubnu 1948 k OV SNB Pardubice), prap. Václav Dvořák (nar. 1906), vrch. stržm. Jaroslav Edr (1898, převelen do Děčína v únoru 1948), vrch. stržm. František Grin, prap. Jaroslav Holub (1908, převelen do Chrudimi v únoru 1948), prap. Josef Mrkva (1907), vrch. stržm. František Novák (1902), prap. Karel Víšek (1908), šstržm. Oldřich Černý (1912), prap. Eugen Zörkler (1909), prap. Josef Hanuš (1912), prap. Antonín Krbec (1911), prap. Bedřich Plodek (1911), čekatel SNB František Sluka (1923), šstržm. Josef Víšek (1912), prap. František Vybíral (1910), vrch. stržm. Tomáš Zítek (1896), prap. Adolf Mudruňka (1904), stržm. Václav Knytl (1924), vrch. stržm. Karel Hovorka (1905, působil u OÚ StB od 27. února do 15. března 1948), vrch. stržm. Václav Buryán (1896, působil u OÚ StB od 27. února do 4. května 1948), vrch. stržm. Antonín Zikán, vrch. stržm. Jaroslav Brož, stržm. Antonín Herčík, stržm. Josef Spálenský, stržm. Alois Blažek a čekatel SNB František Radoň (1916, v červenci 1948 převelen do Dvora Králové).³⁸⁰

Ve druhé polovině roku 1947 se tedy Pardubice staly regionálním centrem StB. Oblastní velitelství SNB zůstalo prozatím v Chrudimi a k 23. lednu 1948 mu velel mjr. Ladislav Richter. Podřízeno měl sedm okresních velitelství SNB – v Chrudimi (velitel npor. Josef Fiřt), Pardubicích (npor. Karel Rieger), Litomyšli (npor. František Štilec), Poličce (npor. Emanuel Šereda), Vysokém Mýtě (škpt. Bohumil Herold), Lanškrouně (kpt. Stanislav Hašek) a v Ústí nad Orlicí (por. Antonín Hrubý). Z dalších bezpečnostních útvarů působila v Pardubicích nadále Oblastní kriminální úřadovna pod velením krim. vrch. kom. JUDr. Jiřího Krupky,

³⁷⁹ ABS, f. A 14, inv. j. 590, „Početní stavy příslušníků SNB k 31. 12. 1947“, nes. V únoru 1948 bylo v Čechách celkem 17 úřadoven StB dislokovaných kromě Pardubic ještě v Praze (Z StB, OÚ StB s podřízenou PO StB v Kladně), Českých Budějovicích (PO StB Český Krumlov), České Lípě (Rumburk, Varnsdorf), Hradci Králové, Chebu (Aš, Jáchymov, Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Tachov), Jičíně (Trutnov), Klatovech, Kolíně, Liberci (Jablonec nad Nisou), Mladé Boleslavi, Mostě (Chomutov), Písku (Prachatice), Plzni, Táboře, Ústí nad Labem (Děčín-Podmokly, Litoměřice, Teplice-Šanov). Celkem sloužilo v jejich řadách 987 výkonných orgánů a 219 kancelářských sil, celkem tedy 1 206. Tamtéž, inv. j. 627, „Početní stavy zaměstnanců ZV SNB Praha k 1. 2. 1948“, nes.

³⁸⁰ Tamtéž, inv. j. 632, „Oblastní úřadovny StB v Čechách – složení“, OÚ StB Pardubice, s. 85–87.

jemuž byly podřízeny okresní útvary v Chrudimi, České Třebové a Vysokém Mýtě. Za zmínku ještě stojí, že k 15. prosinci 1947 došlo ke zrušení MV SNB Pardubice, které bylo nahrazeno třemi velitelstvími stanic pro I., II. a III. obvod města.³⁸¹ V důsledku přijetí zákona č. 149/1947 Sb. byl pardubický MNV povinen předat SNB k 31. prosinci 1947 veškerý svůj inventář používaný policejními stanicemi, jehož hodnota byla soudními znalci oceněna částkou 138 791 Kčs. Na žádost velitelství SNB byl obnos „dle možností“ snížen a po odpisech činil pouhých 28 683 Kčs.³⁸²

Kromě uvedených složek (státobezpečnostní, pořádkové a kriminální policie) zajišťoval oblast Pardubicka taktéž paralelně fungující regionální útvar Zemského odboru bezpečnosti pro politické zpravodajství.

6.1. Oblastní zpravodajská odbočka v Pardubicích

Politická zpravodajská služba nebyla v zemském měřítku v prvních poválečných měsících prakticky vůbec organizována. Zpravodajská činnost byla téměř výlučně omezena na oblast hlavního města a okolí. V té době v ní působili laici vykonávající službu takříkajíc „na koleni“. První oddělení zpravodajského typu vzniklo při Komisi pro vnitřní a národní bezpečnost v červenci 1945 a do jeho řad se rekrutovali především členové KSČ, kteří měli zkušenosti s působením u různých subkomisí Ústředního vyšetřovacího výboru KVNB. *„Jejich úkolem zde byla politická kontrola vyšetřovacího aparátu, který se skládal ze soudců z povolání, jimž bylo politické hodnocení povětšinou cizí. Zde si také osvojili základy vyšetřovací techniky. Když tento svůj úkol u subkomisí splnili, byli odvoláni, aby jim byly svěřeny jiné, čistě zpravodajské úkoly.“*³⁸³

KSČ se po vzoru nacistické SD a sovětských zkušeností rozhodla vybudovat vlastní zpravodajskou složku, jež měla sehrát klíčovou úlohu při shromažďování údajů pro vrcholné stranické funkcionáře a která měla být do značné míry nezávislá na strukturách státní správy. Jako specializovaná a zakonspirovaná součást ZOB vznikla zpravodajská služba označovaná ZOB II, jejíž stavy naplnili dřívější zaměstnanci zpravodajského oddělení KVNB.³⁸⁴ Jednalo se v podstatě o zpravodajský aparát KSČ fungující v součinnosti s bezpečnostním oddělením ÚV KSČ pod vedením Karla Švába (1904–1952), formálně spadající pod příslušný odbor

³⁸¹ I.: vnitřní město; II.: část Pardubice za Chrudimkou, Hůrka, Spojil, Studánka, Pardubičky; III.: část města ohraničená železniční tratí Pardubice–Svítkov, Rosice–Chrudim plus Nové Jesenčany a Nemošice.

³⁸² *SOka Pardubice*, f. MNV, kn. 4, zápis ze schůze rady MNV Pardubice z 10. 12. 1948, nes.

³⁸³ *ABS*, f. Velitelství Státní bezpečnosti (310), sign. 310-1-3, „Zpráva o dosavadním výsledku org. oblastních odboček OZO, 1946“, hlášení ze dne 20. 1. 1946, s. 3–4.

³⁸⁴ Tamtéž.

ministerstva vnitra. „Zemský odbor bezpečnosti – odd. II.“, jak zněl jeho oficiální název, neměl výkonné pravomoci a získané poznatky postupoval příslušným úřadovněm StB, ve zvláštních případech přímo vedení KSČ. Služebně byly jeho přímými nadřízenými ZNV v Praze, Brně a expozitura v Ostravě. V nejvyšší instanci pak odbor pro politické zpravodajství MV („odbor Z“ a jeho pozdější ekvivalenty³⁸⁵) vedený od srpna 1946 do listopadu 1948 komunistou Štěpánem Plačkem.³⁸⁶

Inspirací pro činnost, uspořádání a teritoriální rozložení útvarů ZOB II se stal někdejší německý bezpečnostní aparát, především zpravodajská složka SD, jejíž zadržení členové byli k metodám práce a organizační struktuře intenzivně vyslýcháni (např. ve vazební věznici ZOB II v Praze). Nakonec se vyprofilovaly hlavní okruhy zájmu pro oblasti politického, hospodářského a obranného zpravodajství, které byly v ZOB II zastoupeny třemi odděleními. O konkrétní náplni činnosti ZOB II si můžeme udělat představu z výpovědi někdejšího partyzánského politického komisaře brigády Jana Husa, již několikrát zmiňovaného Miroslava Picha-Tůmy, jenž se po okupaci rozhodl nevykonávat nadále svůj poslanecký mandát a dát se do služeb nového zpravodajského útvaru. Jeho hlavními úkoly bylo proniknout do struktur Československé strany národně socialistické, mapovat činnost jejích funkcionářů, získávat o nich „kompromateriál“ a sledovat stranické finanční toky. Vzhledem k Pichově výpovědi, která dobře zobrazuje poměry mezi poválečnými civilními zpravodajskými složkami a provádění nezákonných postupů vůči druhým politickým stranám (v tomto případě národním socialistům), si v následující pasáži dovolíme delší citaci: „*Po rozmluvě u Hršela [Emil Hršel – přednosta ZOB II] mne J. Plechatý [Josef Plechatý – vedoucí oddělení politického zpravodajství] odvedl do mého odd. (asi 6 kanceláří a asi 9–11 osob) a ptal se mě, kterou politickou stranu bych chtěl dělat. Řekl jsem, že nejvíce potyček jsem měl s nár. soc., a tak mě odvedl k Josefu Čechovi. Čech mě velmi vřele a dělnicky přivítal a informoval asi takto: ‚Budeme spolu dělat národní socialisty a mně by více sedělo HZ [hospodářské zpravodajství], tak třeba přejdu jinam anebo to budeme spolu nějak smolit.‘ Podívej se, ráno se čtou všechny noviny, potom dostaneš nějaké spisy a jména z nich vylustruješ, na některé spisy odpovíš a na některé ne, a uložíš si je do stolu. Tadyhle jsou ve stole kartičky se jmény*

³⁸⁵ DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, c. d., s. 27.

³⁸⁶ V letech 1945 až 1948 řídila civilní zpravodajství na centrální úrovni skupina Z-A odboru pro politické zpravodajství („odbor Z“) ministerstva vnitra. V prosinci 1946 byl přejmenován na VII. odbor MV (zpravodajský útvar byl skupinou VII-A). Po reorganizaci bezpečnostních odborů MV převzal řízení vnitřního zpravodajství III. odbor MV, resp. podřízená skupina III/A, pod níž spadalo řízení tří sektorů – vnitřního a zahraničního zpravodajství a operativní techniky. Podrobně viz BÍLEK, Libor. Agenturní centrála Státní bezpečnosti a její vedoucí Erich Mach. In: *Securitas imperii*. Praha: ÚSTR, 2015, č. 25, s. 135. Ke Š. Plačkovi viz podrobně KALOUS, Jan. *Štěpán Plaček. Život zpravodajského fanatika ve službách KSČ*. Praha: ÚSTR, 2010.

nár. socialistů a na ně poznamenáváš čísla spisů, o kterých se jedná, a když bude ve spise něco zajímavého, tak se poradíme s Plechatým a uděláme zprávu. Naším úkolem je sbírat poznatky o činnosti nár. soc. a jejich funkcionářích, a to se dává ved. odd. a ten Hršelovi a Hršel na ZNV, MV a straně. Musíme si sehnat nějaké agenty v nár. soc. straně, aby nám nosili zprávy z jejich schůzí. Naše oddělení je složené z dělníků a ve druhých odděleních to již takové není“ [...] „Dále mě informoval, jak je ZOB organizován v Pha [Praze] i venku v okresech a že nám nikdo neporadí, protože tomu stejně nikdo nerozumí, ani ti doktoři na vnitru, a tak to budeme dělat, jak budeme nejlépe umět. Že to je však lepší, než bylo u KVNB se Štolovským. Že musíme dělat všechno tajně, aby se nikdo na nás nic nedomákl, že jdeme po nár. soc. a že jsme takovou ilegální zpravodajskou složkou a „černí“ zaměstnanci, a taky s penězi, abych si nedělal iluze“ [...] „Po několika týdnech pobytu na ZOBU jsem na základě rozhovorů soudruhů v kanceláři, soukromých rozhovorů pak hlavně s Čechem, Kľofáčem [Josef Kľofáč] a Koktou [Josef Kokta] dostal o zpravodajské službě v ČSR tento obraz. Je ZOB II v Čechách, který je podřízen jednak ZNV, jednak MV, kde je Dr. Plaček, jeho nadřízený mjr. B. Pokorný [Bedřich Pokorný] a Jindra Veselý a nejdůležitější zprávy, že Hršel nebo vedoucí oddělení nosí do ÚV KSČ K. Švábovi [Karel Šváb]. Že jsme pololegální složka složená z různých lidí s menšinou dělníků, na které se z MV dívají jako na „soustružníky“ (v hanlivém slova smyslu a ze Švábova oddělení podceňování)“ [...] „Nad námi v kanceláři byla StB vedená Prosserem [Jaroslav Prosser]. Dlouho jsem nevěděl, co je jejím úkolem, a říkalo se, že zatýká, prošetřuje, a že to je skrz na skrz nespolehlivé“ [...] „Tak jsem začal pracovat na ZOB II s klapkami na očích i uších podle toho, jak jsem sám myslel, že je to nejlepší s jedním úkolem, který byl dán – sežeň, jak sežeň co nejvíce zpráv o nár. soc., ale nekompromituj nikoho přitom a o sebe se starej politicky i materiálně, jak chceš.“³⁸⁷

Na ZOB II panoval chaos, z počátku existovalo minimum metodických postupů a v práci „zpravodajců“ převládala improvizace. Po chodbách se prý „potulovali“ bývalí „gestapáci“, kteří vařili pracovníkům kávu a na zaměstnance ZOB II bylo ze strany MV nahlíženo svrchu. V této souvislosti můžeme pro zajímavost ještě uvést, že jedním ze samostatných referentů pracujících v oddělení politického zpravodajství byl rovněž pozdější velitel pardubického KV StB Karel Filka, o němž budeme podrobněji hovořit v příslušné kapitole.³⁸⁸

³⁸⁷ ABS, f. B 5-6, k. 3, inv. j. 39-16, „Jan Hus, ilegální skupina Pich-Tůma“, vlastnoručně psaná výpověď M. Picha-Tůmy z 28. 3. 1951, fol. 705–706.

³⁸⁸ DVORÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, c. d., s. 28.

Po utvoření centrály bylo rozhodnuto vybudovat zemské úřadovny ZOB II také v jednotlivých regionech, kde byly označovány jako oblastní zpravodajské odbočky (OZO) s podřízenými oblastními zpravodajskými pobočkami (OZPO). Službu v OZO vykonávali zpravidla tři příslušníci, jimž byli podřízeni „zpravodajští důvěrníci“ situovaní v jednotlivých OZPO, nejnižším článku organizační struktury. Obsazení OZPO tvořila zpravidla jeden zpravodajský orgán, zajišťující jeden až dva okresy, jenž „úřadoval“ ve vlastním bytě.³⁸⁹ Budoucí struktura OZO a OZPO byla navržena asi kolem přelomu července a srpna 1945. Čechy byly rozděleny na sedmáct oblastí dle dislokace útvarů Zemského velitelství SNB v Čechách a sídly jednotlivých OZO se stala města se sídlem krajského soudu. OZPO pak byly situovány do sídel okresních soudů.

Příslušníci („operativní orgány“) se k vykonávání náplně své práce zdokonalovali ve zpravodajských kurzech MV (resp. ZOB II), oblečení byli v civilní šaty a k prokázání totožnosti mohli v krajních případech použít zpravodajskou legitimaci, která se však stejně „nedala nikde použít, protože nikdo nevěděl, kdo to je a co to znamená (bezpečnostní orgánové to nevěděli).“³⁹⁰

Vzhledem k důležitosti, kterou KSČ těmto složkám přikládala, bylo nutné zajistit loajální personální složení. Zájemci o službu v OZO a OZPO byli vybíráni téměř výhradně po „dohodě, doporučení a prověření“ ze strany krajských sekretariátů KSČ. Výjimky tvořily potíže typu nedostatku vhodných „kádrů“ v tom kterém místě, jež musely být řešeny zásahy z centra dodáním přiměřených kandidátů.³⁹¹ „Mnozí soudruzi dělají základní chybu, neuvědomují si, že spojení s organizacemi strany musí být konspirativní a že jeho příslušnost ke straně musí být navenek tlumena, aby jeho činnost úřední jevila se veřejnosti nadstranickou. To jest zvlášť důležité pro vedoucí a členy oblastních zpravodajských odboček OZO, kteří jsou v trvalém a těsném styku s aparátem SNB a politickými činiteli národních výborů.“³⁹²

Příslušníci zpravodajských složek byli vázáni naprostou mlčenlivostí vůči okolí včetně členů rodiny. Základní metodou úspěšného plnění jejich úkolů bylo získávání vhodných spolupracovníků, kteří byli ve směrnicích z ledna 1947 dělení do kategorií:

³⁸⁹ Tamtéž, s. 28.

³⁹⁰ ABS, f. B 5-6, k. 3, inv. j. 39-16, vlastnoručně psaná výpověď M. Picha-Tůmy z 28. 3. 1951, fol. 706.

³⁹¹ Tamtéž, f. 310, sign. 310-1-5, „Zatímní směrnice pro činnost OZO a OZPO z 8. 1. 1947“, s. 5.

³⁹² Tamtéž.

- *informátor – „osoba, která vědomě poskytuje zpravodajství jakoukoliv zprávu, nazýváme ji informátorem a rozeznáváme tu informátory příležitostné a trvalé“* [podtrženo v originále],
- *důvěrník – „stálý informátor, který si získal naši plnou důvěru, jest po přezkoušení jeho spolehlivosti považován za důvěrníka“*,
- *agent – „je spolupracovník, jenž poskytuje zprávy za výhody /peníze nebo úlevy/ neb ze strachu, dále spolupracovník vyslaný za hranice, jakož i každá osoba, která již pracovala pro cizí moc nebo ještě pro ni pracuje. Poznámka: Pouhé hrazení hotových výloh apod. nepovažuje se za agenturní odměnu!“³⁹³*

OZO pro Pardubicko byla nejdříve v Chrudimi, nesla krycí označení „OZO XVI“³⁹⁴ a dle původního plánu pod ni mělo spadat dvanáct OZPO: 1. Chrudim, 2. Holice, 3. Hlinsko v Čechách, 4. Litomyšl, 5. Lanškroun, 6. Nasavrky, 7. Pardubice, 8. Přelouč, 9. Polička, 10. Skuteč, 11. Vysoké Mýto a 12. Ústí nad Orlicí. Pokud budeme vycházet z dochovaných písemných záznamů, bylo později reálně ustaveno pouze šest poboček – Pardubice, Chrudim, Lanškroun, Ústí nad Orlicí, Vysoké Mýto a Litomyšl. Na rozdíl od jiných oblastí zůstávala chrudimská OZO dlouho neobsazena a její početní stav čítal v polovině března 1946 pouze přednostu prap. Josefa Hanuše (1912–?) pověřeného výstavbou složky. V průběhu měsíce května 1946 byla kapacita doplněna o dva podřízené příslušníky Ilju Boháče (1925–?) a Josefa Chejnovského (1923–?). K 1. červnu 1946 již nalezneme v záznamech obsazené vedoucí pozice OZPO taktéž v Pardubicích, Litomyšli, Lanškrouně a Vysokém Mýtě, v nichž zpravodajskou činnost vykonávali štržm. Josef Víšek (1912–?), prap. Adolf Mudruňka (1904–?), Bohuslav Valenta (1903–?) a vrch. stržm. Tomáš Zítek.³⁹⁵

V říjnu 1946 přesídlila OZO do Pardubic (uváděno „OZO XVI – Pardubice“). K 1. listopadu 1946 v ní působil přednosta J. Hanuš a jeho zástupce Josef Víšek, jenž byl vzat ze stavu pardubické OZPO, kde ho nahradil štržm. František Sluka (1923–?). S přesunem OZO do Pardubic souvisely i částečné změny v obsazení podřízených OZPO. V chrudimské pobočce byl povolán do pozice vedoucího Oldřich Pechanec (1911–?), k veliteli

³⁹³ Tamtéž, s. 8.

³⁹⁴ OZO v Čechách: I: Praha – město, II: Praha – venkov, III: Tábor, IV: České Budějovice, V: Písek, VI: Klatovy, VII: Plzeň, VIII: Cheb, IX: Most, X: Litoměřice, XI: Česká Lípa, XII: Liberec, XIII: Mladá Boleslav, XIV: Jičín (později Trutnov), XV: Hradec Králové, XVI: Chrudim, XVII: Kutná Hora; OZO na Moravě: I: Brno – město, II: Brno – venkov, III: Jihlava, IV: Znojmo, V: Uherské Hradiště, VI: Olomouc; OZO ve Slezsku: I: Moravská Ostrava, II: Český Těšín, III: Opava. DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, c. d., s. 30–31.

³⁹⁵ ABS, f. 310, sign. 310-1-3, s. 8; tamtéž, sign. 310-1-10, „Přehled o stavu pracovníků OZO I až OZO XVII dle jednotlivých měsíců r. 1946“, stav příslušníků OZO XVI Chrudim k 1. 6. 1946, s. 34.

A. Mudruňkovi v litomyšlské pobočce přibyl podřízený Antonín Krbec (1911–?) a k B. Valentovi v lanškrounské oblasti byl přijat František Vybíral (1910–?).³⁹⁶

Do konce roku 1946 proběhly další transformace související s přemístěním A. Mudruňky do stavu pardubické OZO, přičemž ho v pozici vedoucího OZPO v Litomyšli nahradil A. Krbec. Do nově obsazené OZPO v Ústí nad Orlicí byl z Lanškrouna povolán B. Valenta, jehož v dřívější pozici nahradil F. Vybíral. K 1. lednu 1947 bylo složení pardubické OZO doplněno o prap. Jaromíra Čiháka (1923–?) a opětovně se změnilo obsazení některých OZPO.³⁹⁷

Na základě torzovitě dochovaných údajů týkajících se činnosti pardubické OZO můžeme říci, že mezi hlavní okruhy zájmů patřily zejména problémy spjaté s retribucí, hospodářské záležitosti (např. prevence vůči sabotážím v průmyslu a zemědělství) či sledování členů a prominentů nekomunistických stran, což dokládá např. část životopisu operativního příslušníka OZO J. Čiháka: „*Po skončení bojů o Prahu jsem se zúčastnil vyčišťovacích akcí proti SS v okolí Prahy. Po uklidnění situace jsem žádal o přijetí do pom. vyšší správ. služby na min. vnitra, ve které jsem byl od 2. 11. 1945 do 31. 12. 1946. Potom jsem odešel na OZO Pardubice, kde jsem byl zařazen od 1. 1. 1947 do 12. 1. 1948. V Pardubicích jsem se politicky věnoval práci /v souhlase s vedoucím oblasti a s vědomím krajského sekretariátu KSČ/, neboť jsme se potřebovali dostat do okruhu soc. dem., zvláště pak mládeže, která zde vyvíjela intenzivní činnost.*“³⁹⁸

V důsledku přijetí zákona č. 147/1947 Sb., o národní bezpečnosti, a vládního nařízení č. 229/1947 Sb.³⁹⁹ došlo k 31. prosinci 1947 k radikální změně v organizaci StB týkající se sloučení se zpravodajskou složkou.⁴⁰⁰ Ke konci roku byla v nejvyšším stupni zřízena Ústředna StB a státobezpečnostní složka se spojila s dosavadní zpravodajskou službou. Sjednáním operativy a výkonu pod „jednu střechu“ chtěli komunisté za prvé – posílení svých pozic ve Státní bezpečnosti, která v dané době ještě nebyla zcela pod jejich kontrolou, za druhé

³⁹⁶ Tamtéž, stav příslušníků OZO XVI Pardubice k 1. 11. 1946, s. 135.

³⁹⁷ Tamtéž, stav OZO XVI Pardubice k 1. 12. 1946, s. 159.

³⁹⁸ ABS, f. KP, a. č. KP- 2048/23 (Jaromír Čihák), životopis J. Čiháka, fol. 7.

³⁹⁹ *Vládní nařízení č. 229/1947 Sb., jímž se vymezují úkoly národní bezpečnosti*, ze dne 19. 12. 1947 (s účinností od 15. 1. 1948).

⁴⁰⁰ Nová legislativní úprava především vymezovala působnost správních úřadů národní bezpečnosti a úkoly SNB. I nadále byla zachována dvojí podřízenost vůči národním výborům a vyšším článkům SNB. Vojensky organizovaný Sbor byl jednotný a podléhal ve všech svých složkách jedinému velení. V čele stál velitel při Hlavním velitelství SNB, kterého jmenoval prezident republiky. Podrobně viz KVAPILOVÁ, Iva. Přehled organizačního vývoje Sboru národní bezpečnosti v letech 1945–1950 se zaměřením na veřejně bezpečnostní složku (resp. pořádkovou a kriminální), c. d.

– zlepšení koordinace obou složek. Výkon státobezpečnostní práce se mohl více opřít o poznatky z agenturních sítí a zpravodajská složka zase měla možnosti účelnějšího postupu díky informacím získaným např. z výsledků zatčených osob.⁴⁰¹ V době blížících se voleb (plánovány na jaro 1948), kdy každé zveřejněné zmínky o nezákonných postupech ministerstva vnitra vyvolávaly rozkoľy ve vládě, museli komunisti přijít na způsob, jak zachovat personálně ovládané zpravodajské odbočky a bez újmy je převést do ne zcela „spolehlivých“ útvarů StB. Velitel vnitřního zpravodajství Štěpán Plaček nakonec našel řešení v podobě sloučení stávajících OZO a OZPO s oblastními úřadovny StB, čímž vznikly tzv. zpravodajské referáty (Z). Ty posléze působily v rámci stávající organizační struktury Státní bezpečnosti, byly však odděleny od tzv. výkonu, ve své práci podléhaly v dané oblasti pouze přednostovi OÚ StB a nadřizenou instituci pro ně nepředstavovala Ústředna StB, ale přímo příslušná součást MV.⁴⁰²

Do Pardubic se před vánočními svátky dne 19. prosince 1947 rozjela dvoučlenná tzv. komise pro přípravu sloučení OZO a OÚ StB, jejímž úkolem bylo rozdělení „objektů zpravodajského zájmu“ (některé připadly přímo kontrole MV, tj. regionálnímu rezidentovi), zaměstnanců a inventáře, včetně komisionálního zničení nepotřebných spisů. V první polovině ledna 1948 došlo k faktickému sloučení s OÚ StB, do níž byla drtivá většina příslušníků OZO (resp. OZPO) začleněna jako referát Z. K 3. červenci 1948 se skládal z osmi mužů: Josefa Hanuše (vedoucí), Josefa Víška, Františka Sluky, Antonína Krbce, Františka Vybírala, Adolfa Mudruňky, Bedřicha Plodka a Tomáše Zítka.⁴⁰³

Zpravodajská složka byla tedy oficiálně zrušena k 31. prosinci 1947, ve skutečnosti však působila dál v podobě referátu Z. Společně s regionálními rezidenty se stala „důležitým

⁴⁰¹ Podrobně se okolnostmi kolem sloučení OZO a StB zabývá historik Libor Bílek, od něhož jsou převážně čerpány níže uvedené informace vztahující se ke zpravodajským referátům a fenoménu tzv. regionálních rezidentů. BÍLEK, Libor. Regionální rezidenti. Metoda vnitřního zpravodajství ministerstva vnitra v roce 1948. In: *Paměť a dějiny*. Praha: ÚSTR, 2014, č. 2, s. 78–87; dále také DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, c. d., s. 26–38.

⁴⁰² Druhým krokem k zabránění možného vyjádření citlivých údajů „nespolehlivými příslušníky StB“ bylo vytvoření skupiny tzv. regionálních rezidentů, kteří pracovali v dané oblasti přímo pro ústředí pod krycím civilním povoláním, bez vědomí oblastních velitelů StB či referátů Z. Za pomoci regionálních rezidentů a referátů Z proudily tedy údaje z té které oblasti ze dvou zdrojů, jež bylo možno navzájem kontrolovat. Jelikož ani zpravodajské referáty nebyly zcela „spolehlivé“, měli regionální rezidenti sledovat „objekty“ zvláštního zpravodajského zájmu, jímž byly především organizace nekomunistických stran. Funkci regionálních rezidentů vykonávali jen spolehliví zpravodajští příslušníci. Dle neúplně dochovaných záznamů, které prozkoumal L. Bílek, jich mělo být pro celé Čechy asi sedm, přičemž pro oblast Pardubic a Hradce Králové byl určen jakýsi „Kouba“. Regionální rezidenti sbírali informace také po únoru 1948 a zrušení byli v červnu téhož roku. BÍLEK, Libor. Regionální rezidenti. Metoda vnitřního zpravodajství ministerstva vnitra v roce 1948, c. d., s. 81–87.

⁴⁰³ ABS, f. 310, sign. 310-1-14, „Zápisy likvidační komise pro sloučení OZO a O StB v r. 1947 včetně přidělení zaměstnanců zrušených OZO úřadovny O StB dnem 1. 1. 1948“, s. 29–30.

revolučním orgánem“ během komunistického mocenského převratu v únoru 1948, kdy byly její znalosti o nekomunistických stranách náležitě využity.⁴⁰⁴

7. Únor 1948 a poměry na Pardubicku

Ve druhé polovině roku 1947 nastoupili českoslovenští komunisté pod silící kritikou sovětského „velkého bratra“ do frontálního útoku. Na ustavující schůzi Informačního byra komunistických stran v polském lázeňském městečku Szklarska Poreba ve dnech 22.–26. září 1947 byla československá komunistická delegace vedená generálním tajemníkem Rudolfem Slánským ostře kritizována za neschopnost ovládnout politickou situaci v Československu a za snahy dosíci socialismu parlamentní cestou. Zhoršující se hospodářská situace, deficitní rozpočet a úmorné sucho vrazily další klíny do fungování Národní fronty, jejíž činnost byla již tak dost poznamenána událostmi roku 1947. Komunistům se pod taktovkou Moskvy podařilo „vymanévrovat“ Československo z amerického Plánu evropské obnovy amerického ministra zahraničí George C. Marshalla (1880–1959), přestát skandál kolem „atentátu na tři ministry“ („Krčmaňská aféra“, „krabičkový atentát“) a „mostecké aféry“ („mostecká špionážní aféra“, „akce Sever“), rozjet revizi pozemkové reformy, uzavřít „pakt“ s levým vedením v sociální

⁴⁰⁴ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny*, c. d., s. 77; Pro dokreslení celkového obrazu před zásadním dějinným zlomem, jakým byl únor 1948, využijeme opět výpovědi M. Picha-Tůmy, jež nám pomůže pochopit připravenost komunistů na rozhodující střet: [...] „*Moje činnost tedy spočívala ve sbírání informací o tom, co se připravuje proti straně a ve studování a vyřizování spisů o nár. soc. straně. Dále pak stavění sítí uvnitř této strany a sbírání kompromitujícího materiálu na vedoucí činitele nár. soc. Získal jsem zprávy ze všech konferencí a sjezdu nár. soc. Ze zemědělského sjezdu (jejich sekce). Opatřil seznamy zaměstnanců ústř. sekr. a kraj. sekr. Mimo těchto materiálů, mezi nimiž byly cenné věci pro stranu, bylo z významnějších věcí (pokud si vzpomínám) provedeno toto: 1) získána agentka v hospodářském odd. ÚS NS [ústřední sekretariát], a tak jsem opatroval opisy všech usnesení a důležité (tajné) korespondence tohoto odd. Po únoru tato agentka pronikla do ilegality řízené Ottou Horou ze zahraničí a skupina zlikvidována. 2) dlouhou a namáhavou cestou jsem vnadil orgánku jako zaměstnankyni ÚS NS v nejdůležitějším odd. (OPVP) [oddělení pro vědeckou politiku] vedle Krajiny a z materiálů z organizačního odd. jsem tak opatroval skoro všechny informace o přípravě nár. soc. k volbám 48. Pomocí této orgánky byla také zavedena těsně po únoru jedna z nejdůležitějších ilegality nár. soc. (dr. Chalupa) [tzv. akce Skaut] a získány tak cenné poznatky o zrádcovské činnosti v emigraci. 3) Opatřeny přesné záznamy a informace o školení nár. soc. bojůvek v Červeném mlýně (byl tam školen Choc) [Miloslav Choc odsouzený a popravený za vraždu mj. Augustina Schramma], kterýžto materiál hrál značnou úlohu při jednom jednání předsednictva vlády. 4) Přesně rozpracováno místo, kde se „peče“ politika české buržoazie s cizinci a kde se také předávají peníze z ciziny do nár. soc., tj. bankovní dům Hašek a k získávání dokumentů nedošlo jen proto, že tech. odd. nám nemohlo sestrojít odposlechovou vysílačku a že brzo nastal únor, čímž to nebylo potřebné. 5) Nasadil člověka do nich a to tak, že měl značnou část Libereckého kraje v rukách a býval bych ten kraj před volbami národním socialistům úplně rozbil. Jinak dával zprávy z činnosti nár. soc. v tomto kraji. 6) Opatřen a zpracováván materiál ke Krajinovi a to z vyvraždění rodiny Hlaváčka od Loun, a tak, že vlastní straníci nár. soc. stáli v čele tažení proti Krajinovi a určitě by Krajina prohrál. 7) Rozpracováno kompromitační materiál na Zenkla, a to za úplatkářství od Andru z Olomouce. 8) Rozpracováno umístění Zenkla v předsednictvu vlády za účelem namontování odposlechového zařízení. Toto nebylo uskutečněno jen proto, že Reiman – taj. s. K. Gottwalda nám odmítl půjčit klíč od pudy v předsednictvu vlády. Jinak by se všechno povedlo.“ ABS, f. B 5-6, k. 3, inv. j. 39-16, vlastnoručně psaná výpověď M. Picha-Tůmy z 28. 3. 1951, fol. 711–712.*

demokracii (Z. Fierlinger) a vyvolat krizi na Slovensku vedoucí k destrukci Demokratické strany a uvěznění jejích předních funkcionářů.⁴⁰⁵

Komunistům významně pomáhal silový resort ministerstva vnitra a bezpečnostní složky, jež byly z velké části podřízeny jejich rozhodování. Ze sedmnácti oblastních velitelů SNB bylo dvanáct komunistů a většina z dvanácti tisíc nově příchozích příslušníků z řad partyzánů byli komunisté. Také šest až osm tisíc přijatých bývalých četníků a policistů mělo stranickou legitimaci,⁴⁰⁶ a v „záloze“ působil zpravodajský aparát shánějící „kompromateriál“ na představitele ostatních politických subjektů. Vše bylo připraveno na rozhodující úder, jímž měly být volby v květnu 1948. Nakonec došlo ke zvratu dříve.

Sílící kontroverze ve vládě vedly ke známé únorové krizi bezprostředně ovlivněné odvoláním osmi nekomunistických velitelů pražské SNB ministrem vnitra V. Noskem, jenž záhy nato 19. února 1948 vyhlásil signál „Alfa“ a Prahu obklíčil komunisty ovládaný pohotovostní pluk SNB. Podniky začali obsazovat členové závodních milicí (resp. tzv. lidových milicí) a nesčetněkrát popsané události tohoto tragického období byly završeny přijetím demisí nekomunistických ministrů prezidentem E. Benešem. Dobovou komunistickou terminologií „přerostla národní a demokratická revoluce v revoluci socialistickou“.

„Vítězným únorem“ začaly totální změny napříč celou společností. Vrcholní politici a představitelé nekomunistických stran byli sledováni a zatýkáni. Řadu z nich čekaly dlouhé roky komunistických kriminálů a na některé i popraviště. Sociální demokracie se sloučila s KSČ a z politických stran ČSL a ČSNS (nyní již Československé strany socialistické – ČSSS) se staly pouhé karikatury svých předchůdkyň zajišťující demokratickou „stafáž“ nastupující totalitě.

Exulanti z řad vrcholných i regionálních politiků neměli snadné pozice, a pokud o ně nebyl na Západě „politický zájem“ nebo neměli prostředky a známosti, skončili v uprchlických táborech v tristních životních podmínkách. Jejich souputníky byli další emigranti z východní Evropy, odsunutí Němci, lidé utíkající za „lepším životem“, dobrodruzi, kriminálníci a všudypřítomní spolupracovníci československých a sovětských zpravodajských služeb. Od února 1948 do roku 1953 uteklo z Československa na sedmdesát tisíc lidí.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ Podrobně viz VEBER, Václav. *Osudové únorové dny*, c. d., s. 192–215.

⁴⁰⁶ KVAPILOVÁ, Iva. Přehled organizačního vývoje Sboru národní bezpečnosti v letech 1945–1950 se zaměřením na veřejně bezpečnostní složku (resp. pořádkovou a kriminální), c. d.

⁴⁰⁷ SVOBODA, Libor. Kurýři a převaděči jako jedna z forem protikomunistického odboje. In: SVOBODA, Libor – TICHÝ, Martin (eds.): *Cesty za svobodou. Kurýři a převaděči v padesátých letech 20. století*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 9.

Exilová Rada svobodného Československa jakožto zastřešující politický orgán poučorových exulantů byla rozhádaná, chyběla jí „vůdčí“ osobnost typu E. Beneše, což společně s velmocenskými poměry počínající studené války výrazně oslabilo její akceschopnost.

Vrcholní představitelé armády jako gen. Sergej Ingr, plk. František Moravec, pplk. Karel Jindřich Procházka či gen. Čeněk Kudláček (1896–1967) a mnoho dalších se sice snažili v rámci protikomunistického odboje spolupracovat s americkými, britskými nebo francouzskými tajnými službami, ale ani jimi vyslaní zpravodajští kurýři (terminologií StB „agenti-chodci“⁴⁰⁸) a tisíce letáků z balonových akcí Svobodné Evropy nedokázali zvrátit poměry nastolené v únoru 1948.⁴⁰⁹ Původní představy o vypuknutí „třetí světové války“ či vnitřním zhroucení režimu se nenaplnily a po smrti J. V. Stalina a K. Gottwalda v roce 1953 a nezájmu Západu o maďarské povstání v roce 1956 bylo stále více zřejmé, že cesta ke svobodě bude zdlouhavá.

Pro statisíce občanů Československa nastaly zásadní existenční změny. Rozjela se vlna čistek, kterou prováděly zákonem nepodložené tzv. akční výbory Národní fronty ustavené ve všech složkách státního aparátu, v závodech i v zájmových a společenských organizacích. Akční výbory mnohde vznikly spontánně, bez jasně vymezených pravomocí. Byly „revolučními orgány“ KSČ a zpočátku měly alespoň „tolik pravomocí, kolik si jich vzaly“.⁴¹⁰

Jako jeden z prvních byl dne 23. února 1948 ve východních Čechách v pardubickém hotelu Grand ustanoven také Krajský akční výbor NF v Pardubicích (KAV NF), jehož mluvčím se stal Josef Jägermann. Stalo se tak ještě dříve, než zástupci politických stran a organizací v Praze zvolili přípravný výbor pro zřízení Ústředního akčního výboru NF. KAV NF se stal

⁴⁰⁸ Termínem „agenti-chodci“ byli již za první republiky označováni kurýři posílání do Německa a Rakouska Vojenským obranným zpravodajstvím se speciálními úkoly. Po roce 1948 pojem obsahoval dvojí význam. Za prvé jím byli označováni spolupracovníci tuzemských zpravodajských a bezpečnostních služeb vysílání za hranice, za druhé českoslovenští emigranti, kteří ve službách západních zpravodajských služeb přecházeli střežené hraniční pásmo do Československa. Mezi jejich úkoly patřila zpravodajská činnost – sledování vojenských posádek, bezpečnostních složek a členů KSČ, průmyslová špionáž, zajišťování radiového spojení, budování sítí spolupracovníků atp. V očekávaném válečném konfliktu byly důvěryhodné informace a možnost působení v týlu nepřítele cennými artikly, známými již z dob okupace z působení rozličných paradesantů na území protektorátu. K „agentům-chodcům“ viz podrobně tamtéž, s. 9–17.

⁴⁰⁹ K tématu letákových akcí Svobodné Evropy, kurýřů a převaděčů srov. kromě výše uvedeného sborníku zejm. PACNER, Karel. *Československo ve zvláštních službách. Pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914–1989*. Díl III. 1945–1961. Praha: Themis, 2002; TOMEK, Prokop. *Na frontě studené války – Československo 1948–1956. Výstava k 60. výročí zahájení zahraničního protikomunistického odboje*. Praha: ÚSTR, 2009; TOMEK, Prokop. *Balony svobody. Letákové operace Svobodné Evropy 1951–1956*. Cheb: Svět křídél, 2014.

⁴¹⁰ KMONÍČEK, Josef. Ke vzniku, postavení a činnosti některých akčních výborů Národní fronty v letech 1948–1949 v bývalém Pardubickém kraji. In: *Sborník prací východočeských archivů*. Zámorsk: SOA v Zámorsku, 1976, č. 4, s. 56.

zastřešujícím orgánem koordinující postup okresních akčních výborů NF, které v dalších dvou dnech vznikly v celém regionu. „*Ihned potom, když soudruh Klement Gottwald vyzýval 21. února minulého roku na Staroměstském náměstí v Praze k ustavování akčních výborů obrozené Národní fronty, ustavil se v Pardubicích KAV-NF, v němž si podali ruce zástupci celonárodních organizací i poctiví příslušníci politických stran, kteří odsoudili demisi svých reakčních ministrů. Dne 25. února měli jsme ustaveny AV-NF už ve všech okresech a během několika málo dní pak ve všech obcích, úřadech a závodech.*“⁴¹¹

Pardubický okresní akční výbor Národní fronty (OAV NF) započal činnost na ustavující schůzi konané dne 25. února 1948 v prostorách ONV. Složen byl z pěti členů KSČ (Josef Krátký – předseda ONV, Antonín Král, Josef Kmošek, Jindřich Vinař a Karla Veselá), čtyř sociálních demokratů (Robert Čujan, František Šmíd, Boh. Kaplan, J. Kopeček), dvou lidovců (Doležal, František Telec), jednoho národního socialisty (Kmoníček) a dalších zástupců společenských a profesních organizací či průmyslových závodů (za SNB byli členy por. Václav Ulman a št. rtm. Hugo Studnička). OAV NF se ihned pustil do práce a po volbě předsednictva schválil postup předsedy Josefa Krátkého, kterým bylo posláno sedm členů ONV na „dočasnou dovolenou“, další dva byli odvoláni přímo na uvedeném jednání a čistky pokračovaly i v následujících dnech. Oficiálně bylo na základě návrhu ze dne 2. března 1948 podaném OAV NF k Zemskému národnímu výboru „vyakčněno“ sedm národních socialistů (Karel Richter – 2. náměstek ONV, Josef Kříž, Jaroslav Urban, František Beránek, Marie Všetěčková, Jan Novák a František Kopecký) a pět lidovců (**Jan Žemla**, Miloslav Šmaha, JUDr. Václav Říha, Jaroslav Paar a František Laštovička). Vedení „obrozeného“ ONV se ujal Josef Krátký s prvním náměstkem Dominikem Stehlíkem a druhým náměstkem Robertem Čujanem.⁴¹²

Komunistický převrat se rozjel naplno. Sbor národní bezpečnosti obsadil strategické body v regionu, zabránil veřejným politickým aktivitám nekomunistických funkcionářů a společně s „ozbrojenou pěstí KSČ“ – lidovými milicemi, demonstrujícími své odhodlání na manifestaci v centru města dne 26. února 1948, zpacifikoval závody a obsadil sídla

⁴¹¹ Rok práce AVNF v pardubickém kraji. In: *Věstník pardubického kraje. Úřední věstník Krajského národního výboru v Pardubicích. Pardubice.* KNV, 1949, roč. 1, č. 1, nes.

⁴¹² Prořídle stavy ONV nebyly doplněny ještě v polovině roku 1948. K 19. 8. 1948 sestával ONV z osmnácti „původně zvolených“ členů (Krátký, Stehlík, Čihák, Myslivec, Lednová, Vinař, Culek, Doucek, Skala, Šulc, Doskočil, Lát, Bubák, Čujan, Šmíd, Janeba, Číhal a Tomášek), třech „povolaných“ (Pětioký, Babka, Smetánka) a další čtyři byli v „jednání“. Celkově chybělo ještě dosadit jedenáct osob. *SOka Pardubice*, f. ONV, k. 11, prezidiální spisy, zápis o ustavující schůzi okresního akčního výboru ze dne 25. 2. 1948, nes.; tamtéž, výměr ZNV v Praze, č. j. I 1-89/3-1948, ze dne 12. 3. 1948; tamtéž, koncept OAV NF týkající se „povolání nových členů do okresního národního výboru“ ze dne 18. 8. 1948, nes.

nekomunistických stran. Pozdější nalezení spisů sekretariátu ČSNS⁴¹³ ve spíži na KV StB Pardubice (viz níže) a vyšetřování člena ČSNS a poslance ÚNS Ludvíka Novotného kvůli pokusu o útěk za hranice svědčí o tom, že se situace nelišila od jiných regionů, a to i přes pozdější stížnosti bezpečnostního referenta ONV D. Stehlíka o „pomalém a velmi slabém nástupu“ příslušníků StB.⁴¹⁴

Orgány lidové správy byly „obrozeny“ a do 374 závodů kraje byly na pokyn KAV NF ihned dosazeny národní správy.⁴¹⁵ Pro ilustraci citujme ze životopisu příslušníka OÚ StB a OZO v Pardubicích Antonín Zikána, jenž ke svým aktivitám v únorových dnech uvedl: „*Jako orgán OZO XVI Pardubice (StB) pracoval [jsem] na zajištění důležitých stát. a veřejných podniků a úřadů v Pardubicích. Společně s bezp. ref. Dom. Stehlíkem, kpt. SNB Jos. Špitálským a s Frant. Slukou z Pardubic [jsem] připravil seznamy reakčních osob, které v kraji Pardubice ohrožovaly zdárný průběh únorových událostí.*“⁴¹⁶

Vrcholní nekomunističtí poslanci spjatí s regionálním politickým děním, jako Josef Kout (1907–1970, ČSNS), Jindřich Nermuť (1917–1990, ČSL), František Dessenský (ČSL) či Bohumil Laušman (1903–1963, soc. dem.⁴¹⁷), emigrovali a jejich kolegy a stoupence čekaly vlny politických procesů, dlouholetý kriminál a některé i smrt oběšením.

Poté, co se rozvířený prach začal pomalu usazovat, začala v regionu příprava prvomájových oslav a květnových voleb. V pardubickém politickém okrese pro jednotnou kandidátku tzv. obrozené Národní fronty hlasovalo 60 020 voličů proti 10 257 odevzdaným bílým lístkům a 4 118 neplatným hlasům.⁴¹⁸ „*Pracující lid v počtu 126 000 manifestoval na 23 májových táborech za jednotu národa. A květnové volby byly jenom potvrzením, že tuto jednotu, tuto pevnou hráz pracujícího lidu se nikdy nikomu nepodaří podkopat a rozvrátit. Přes veškeré napadání jednotné kandidátky NF agrární reakcí, přes veškeré napadání z kazatelen, přes veškerou snahu zbytků pravičácké sociální demokracie, získala kandidátka NF 79 %.*“⁴¹⁹

⁴¹³ Krajský sekretariát ČSNS sídlil v tehdejší ulici Jugoslávská č. p. 704. Činnost strany byla výnosem ONV v březnu 1948 „zastavena“ a došlo k zabavení majetku, který připadl do správy KAV NF.

⁴¹⁴ ABS, f. A 14, inv. j. 674, „Velitelské porady u jednotlivých oblastních velitelství“, referát D. Stehlíka na poradě velitelů konané v Chrudimi dne 28. 4. 1948, nes.

⁴¹⁵ Rok práce AV NF v pardubickém kraji, c. d.

⁴¹⁶ ABS, f. KP, a. č. KP-3601/12 (Josef Víšek), zvláštní dotazník Správy kádrů MV k životopisu Josefa Víška, s. 4.

⁴¹⁷ Bohumil Laušman byl koncem roku 1953 unesen StB z Rakouska a poté odsouzen na sedmáct let odnětí svobody. Zemřel za podivných okolností v ruzyňské věznici v roce 1963. Podrobně viz ŠOLC, Jiří. *Útěky a návraty Bohumila Laušmana. Osud českého politika*. Praha: Naše vojsko, 2008.

⁴¹⁸ DOLEŽAL, Jan – CHARBURSKÝ, Miloš – KMONÍČEK, Josef. *Cesta k socialistické přítomnosti pardubického okresu 1945–1971*, c. d., s. 23.

⁴¹⁹ Rok práce AVNF v pardubickém kraji, c. d.

Přes proklamace z úst vrcholných regionálních komunistických politiků o úspěšném průběhu voleb, byl počet odevzdaných bílých lístků značný a v celokrajském měřítku (volebního kraje) každý čtvrtý občan odmítl hlasovat pro komunisty, což se stalo předmětem kritiky „samotného“ Klementa Gottwalda na červnovém zasedání ÚV KSČ. Nejsilnějšími místy odporu proti jednotné kandidátce NF byly venkovské oblasti se silnými pozicemi lidovců. Nejvíce neplatných hlasů či odevzdaných bílých lístků bylo na Chrudimsku, Vysokomýtsku a Ústeckoorlicku, konkrétně v obcích: Čejkovice, Lány, Deblův, Filipov, Jeníkov, Kameničky, Studnice, Brteč, Leština, Mrákotín, Oldřetice, Podměstí–Proseč, Zderaz, Vanice, Zádolí, České Heřmanice, Kaliště, Borová u Poličky, Sádek u Poličky, Dolní Dobrouč, Herbortice, Petrovice, Výprachtice, Kunčice, Lukavice (Ústí nad Orlicí), Mistrovice a Slatina.⁴²⁰

Ze získaných pozic již komunisté nehodlali ustoupit a do společnosti vysílali jasné signály, že jakékoliv projevy odporu budou tvrdě trestány. K tomu bylo nejprve potřeba zcela si podřídit bezpečnostní aparát a provést v něm důkladnou čistku od „nespolehlivých elementů“. Co se SNB na Pardubicku po únorových událostech týče, byly při sekretariátu Krajského výboru KSČ a při okresních stranických organizacích zřízeny tzv. bezpečnostní komise SNB složené zpravidla z pěti členů, jejichž úkolem byla očista sboru,⁴²¹ nábor „čerstvých kádrů“ a pořádání pravidelných manifestačních aktivů příslušníků SNB pro podporu nových politických poměrů. Vedoucí pozici a koordinační funkci měla krajská komise SNB. Skládala se z předsedy, jímž byl bezpečnostní referent ONV Dominik Stehlík a členů – kpt. Josefa Špitálského (velitel OblV Chrudim), por. Václava Ulmana (OV SNB Pardubice), vrch. stržm. Antonína Fidranského (OblV Chrudim), prap. Josefa Hanuše (OÚ StB Pardubice) a Dr. Krupky (Obl. krim. úř. Pardubice). Krajské komisi podléhalo sedm okresních komisí v Pardubicích, Chrudimi, Lanškrouně, Litomyšli, Poličce, Ústí nad Orlicí a Vysokém Mýtě.⁴²²

⁴²⁰ Obce, které hlasovaly proti Národní frontě. In: *Východočeská Zář* ze 4. 6. 1948, s. 1.

⁴²¹ Celkem bylo na všech organizačních stupních SNB „odejito“ na dovolenou s čekáním asi 10–15 % tzv. gážistů a 25 % velitelského sboru. Menší část byla vzata zpět a zbytek byl v září 1948 propuštěn KVAPILOVÁ, Iva. Přehled organizačního vývoje Sboru národní bezpečnosti v letech 1945–1950 se zaměřením na veřejně bezpečnostní složku (resp. pořádkovou a kriminální), c. d.

⁴²² **Okresní komise SNB Pardubice ve složení:** Dominik Stehlík, npor. Karel Rieger (OV SNB Pardubice), Dr. Krupka, vrch. stržm. František Kříž (VS SNB Holice), vrch. stržm. Antonín Zikán (OÚ StB Pardubice); **Chrudim:** Roztočil (bezp. ref. ONV Chrudim), npor. Josef Fírt (OV SNB Chrudim), krim. asis. Josef Děták (okr. krim. Chrudim), vrch. stržm. Antonín Fidranský; **Lanškroun:** Cink (bezp. ref. ONV Lanškroun), por. Šebek (OV SNB Lanškroun), šstržm. Ladislav Mareš (VS SNB Lanškroun), prap. František Vybíral (OZPO Lanškroun), prap. Bedřich Novotný (VS SNB Lanškroun); **Litomyšl:** Václav Lochman (bezp. ref. ONV Litomyšl), npor. Štílec (OV NB Litomyšl), prap. Antonín Krbec (OZPO Litomyšl), vrch. stržm. Josef Šach (VS SNB Sebranice); **Polička:** Václav Čermák (bezp. ref. ONV Polička), npor. Šereda (OV SNB Polička), por. Uhlíř (OV SNB Polička), prap. Josef Melezínek (VS SNB Polička), prap. Josef Pišín (VS Brněnec); **Ústí nad Orlicí:** Pěška (předseda a bezp. ref. ONV Ústí nad Orlicí), por. Hrubý (OV SNB Ústí nad Orlicí), vrch. stržm. Rudolf Liška (VS SNB Česká Třebová), krim. asis. Vincibr (okr. krim. úř. Česká Třebová); **Vysoké Mýto:** Čejka (předseda a bezp. ref. ONV Vysoké Mýto), kpt. Tomáš Rybák (OV SNB Vysoké Mýto), stržm. Jaroslav Janoušek (VS SNB Vysoké

Na základě jejich výroků bylo ihned po únoru 1948 ze služby propuštěno sedmdesát pět příslušníků SNB. Celorepublikově se pak jednalo o 824 osob, do konce července 1948 pak asi o 3 200 lidí.⁴²³

8. Zavedení krajského územněsprávního členění a organizace StB v letech 1948 až 1953

Státní bezpečnost se vzhledem k probíhajícímu boji proti „reakci“ stala „*co do pořadí prvo, nejdůležitější složkou národní bezpečnosti*“,⁴²⁴ jak o tom informoval v kroměřížském kině Slavie zástupce přednosta III. odboru MV Jindřich Veselý přítomné bezpečnostní referenty, kteří se přijeli ve dnech 26.–27. června 1948 do „hanáckých Athén“ zúčastnit historicky prvního (a taky posledního) sjezdu zástupců národních výborů. Celkově na něm ve skleníku kroměřížské *Květné zahrady* manifestovalo oddanost režimu na tisíc dvě stě delegátů ze čtyř set dvaceti okresů za přítomnosti vrcholných představitelů KSČ a vlády, mj. ministra vnitra Václava Noska, jenž byl jmenován čestným občanem města.⁴²⁵ Akce byla zcela záměrně konána v době, kdy v Kroměříži probíhala velkolepá výstava *100 let českého národního života* uspořádaná k výročí Ústavodárného kroměřížského sněmu z let 1848–1849, jež měla umocnit historickou paralelu stoletého dějinného vývoje „neúprosně“ směřujícího k socialismu, resp. komunismu.⁴²⁶

Dalším závažným krokem nastoupivšího režimu bylo přijetí zák. č. 280/1948 Sb., o krajském zřízení. V rámci nového územněsprávního členění měl k 1. lednu 1949 vzniknout pardubický krajský národní výbor s dvěma sty čtyřiceti čtyřmi úředníky. Původně měl sídlit ve dvou městských stavbách v Pardubicích – na Ředitelství pošt a telegrafů na náměstí Dr. Edvarda Beneše č. p. 2 a v asi tři sta metrů vzdáleném finančním úřadě v ulici Na Prádle

Mýto), prap. Karel Víšek (OZO Pardubice). NA, f. 05/11, inv. j. 214, sv. 33, zpráva o složení komise příslušníků SNB při krajském sekretariátu KSČ v Pardubicích ze dne 15. 3. 1948, fol. 21.

⁴²³ PEJČOCH, Ivo – TOMEK, Prokop. *Policisté na popravišti. Příslušníci SNB, popravení v Československu z politických nebo kriminálních důvodů v letech 1949–1962*. Cheb: Svět křídla, 2013, s. 14; FROLÍK, Jan. *Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*. In: *Sborník archivních prací*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČR (ASMV), 1991, roč. 41, č. 2, s. 455.

⁴²⁴ NA, f. 05/11, inv. j. 251, sv. 40, projev J. Veselého na poradě bezpečnostních referentů konané dne 26. 6. 1948 v Kroměříži, nes.

⁴²⁵ Program sestával z části „pracovní“ a „manifestační“. Sobota 26. 6. měla být dle propozic věnována „odborným“ referátům a na neděli bylo naplánováno veřejné shromáždění (manifestace) s projevem ministra vnitra týkajícím se reorganizace veřejné správy podle Ústavy 9. května. Z každého správního okresu se sjezdu mělo účastnit pět delegátů (2 z ONV a 3 z MNV). *SOKA Pardubice*, f. ONV, k. 11, prezidiální spisy, oběžník MV všem národním výborům k účasti na sjezdu a přiloženým programem ze dne 28. 5. 1948, nes.

⁴²⁶ FIŠER, Zdeněk: *První čtyři roky*, c. d., s. 13; NUSELSKÝ: *Rok 1848–1948*. In: *SNB: čtrnáctideník Národní bezpečnosti*. Praha: Mladá fronta, 1948, roč. 1, č. 5, s. 10–11.

č. p. 118,⁴²⁷ který stavebně sousedil s okresním soudem. Situace se náhle změnila po rozhodnutí přestěhovat z Chrudimi do Pardubic také krajský soud, což bylo původně zamýšleno provést až v pozdějším období. Ministerstvo spravedlnosti pro něj vcelku logicky požadovalo dům vedle okresního soudu a tamní věznice (zároveň vyšetřovny StB). Pardubičtí zástupci MNV a ONV tak museli nalézt ještě další prostor pro kanceláře KNV. Rozhodnutí padla jednak na schůzi konané 8. listopadu 1948 za přítomnosti zainteresovaných zástupců ministerstva vnitra, předsedy ONV Josefa Krátkého i předsedy MNV Václava Havlíčka, jednak na setkání se zástupci Ředitelství pošt a telegrafů dne 16. listopadu 1948. Hlavní sídlo KNV lokalizovali do celkem šedesáti devíti místností předního traktu Ředitelství pošt a telegrafů, „odloučené pracoviště“ pak bylo deponováno do jižního křídla budovy reálného gymnázia ve Štefánikově ulici č. p. 448, v blízkosti náměstí Československých legií, jehož tři sta třicet studentů a učitelů se pak muselo stísnit ve zbývající části objektu. Ustavující schůze Krajského národního výboru v Pardubicích proběhla následně dne 2. ledna 1949 a jeho prvním předsedou se stal Josef Pospíšil.⁴²⁸

Novému správnímu uspořádání se měl přizpůsobit také SNB, jehož organizace a působnost byla nově vymezena zák. č. 286/1948 Sb., o národní bezpečnosti.⁴²⁹ Od 1. ledna 1949 byl nařízen vznik krajských velitelství StB a krajských velitelství NB, která postupně přebírala jak agendu dosavadních oblastních úřadoven StB a NB, tak i některé kompetence zrušených zemských velitelství, jejichž zbylé pravomoci přešly na ministerstvo vnitra. KV StB a KV NB pak vykonávala úkoly národní bezpečnosti v rámci bezpečnostních referátů krajských národních výborů.⁴³⁰ Pardubickým krajským bezpečnostním referentem se stal Dominik

⁴²⁷ Dnešní sídlo okresního soudu a pobočky krajského soudu.

⁴²⁸ *SOKA Pardubice*, f. ONV, k. 11, prezidiální spisy, protokol z jednání o umístění KNV z 8. 11. 1948, nes.; tamtéž, opis protokolu z porady se zástupci z Ředitelství pošt a telegrafů ze 16. 11. 1948 a kopie záznamu ze schůze se zástupci reálného gymnázia ze 17. 11. 1948, nes.

⁴²⁹ Kromě bezpečnostního aparátu dopomohly komunistům k ovládnutí společnosti také nově přijaté legislativní normy: zákony na ochranu lidově demokratické republiky, o táborech nucené práce a o zlidovění soudnictví. Na jejich základě se nedílným znakem každého trestného činu napříště stala jeho společenská nebezpečnost a přitěžujícími okolnostmi bylo nepřátelství vůči lidově demokratickému režimu. *Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky*, ze dne 6. 10. 1948 (s účinností od 24. 10. 1948), *Zákon č. 247/48 Sb., o táborech nucené práce*, ze dne 25. 10. 1948 (s účinností od 17. 11. 1948), *Zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví*, ze dne 22. 12. 1948 (s účinností od 31. 12. 1948). KAPLAN, Karel. *Nebezpečná bezpečnost: Státní bezpečnost 1948–1956*. Brno, 1999, s. 12–17.

⁴³⁰ Krajské bezpečnostní referáty při KNV byly zřizovány na základě Vládního nařízení č. 301/1948 Sb. z 28. 12. 1948. Dle § 1 měli bezpečnostní referenti: a) chránit a posilovat lidově demokratické zřízení; b) zajistit nerušené provádění hospodářských plánů; c) pečovat z hlediska bezpečnosti o zajištění zásobování a výživy, potírat „kořistnictví“ a chránit úrodu; d) chránit lidová práva a svobody zaručené ústavou; e) chránit bezpečnost osob a majetku; f) pečovat o veřejný pořádek; g) vést boj proti zločinnosti a provádět předpisy o vyhoštění, bezpečnostním dozoru, táborech nucené práce a správních věznicích a o umístování osob v donucovacích pracovnách; h) pečovat o bezpečnost v silniční dopravě, dohlížet na stav komunikací z hlediska dopravní bezpečnosti; pečovat o bezpečnost v železniční dopravě; pečovat o bezpečnost při civilní letecké činnosti, při aktivitách na vodách a tocích; ch) pečovat o bezpečnost a pořádek v tisku a rozhlase; i) provádět předpisy

Stehlík, jenž měl pro funkci jednoho z nejmocnějších mužů v kraji vzhledem ke své předchozí činnosti ty „nejlepší předpoklady“. Kádrová charakteristika jeho osoby z konce čtyřicátých let byla více než výmluvná: „*Stehlík Dominik, nar. 3. 5. 1909, bytem Svítkov, Žižkova ul. čp. 382. Soudruh Dominik Stehlík je pevného, bolševického založení. Energický a rozhodný. Straně je plně oddán a nezná odpočinku v práci. Má dobrý poměr k dělnictvu a je u něho oblíben. Je tříděně uvědomělý, má organizační schopnosti. Je poctivý a zdravě ctižádostivý. Jako okresní bezpečnostní referent byl na svém místě a usnesení strany v této funkci dobře plnil. Dává záruku, že jako krajský bezpečnostní referent bude svůj resort dobře ovládati.*“⁴³¹ Na uvolněné místo okresního bezpečnostního referenta ONV Pardubice byl dosazen František Barva, jenž se stal taktéž bezpečnostním referentem a předsedou bezpečnostní komise v červnu zřízeného Jednotného národního výboru Pardubice.

Zatímco u Veřejné bezpečnosti byla národním výborům přiznána určitá rozhodovací pravomoc, u Státní bezpečnosti měla být zachována přísná centralizace k bezodkladnému plnění rozkazů ministerstva vnitra a postupně docházelo k omezování pravomocí bezpečnostních referentů, kteří se ve své oblasti mnohdy stávali „malými diktátory“ a snažili se činnost státobezpečnostních útvarů řídit.

Dle návrhů předních odborníků na problematiku bezpečnosti (např. Štěpána Plačka, Bedřicha Pokorného, Jindřicha Veselého či Josefa Pavla), získaných poznatků ze zemí východního bloku a po konzultacích se sovětskými poradci došlo v listopadu 1948 k rozdělení ministerstva vnitra na dvě oddělené skupiny k řízení bezpečnostního aparátu a státní správy – I. Bezpečnost a II. Vnitřní správa. Tímto aktem se završily snahy komunistů o ovládnutí bezpečnostních složek a ministerstva vnitra. Do Skupiny I – Bezpečnost přešla celá

o zbraních, střelivu a výbušninách; j) dohlížet na zachovávání předpisů o používání vlajek, praporů, znaků a odznaků a o nošení a úpravě stejnokrojů; k) pečovat o věci civilní ochrany, tj. o požární bezpečnost včetně věcí hasičstva, o protiletectkou ochranu a zajistit pomoc při živelných pohromách; l) pečovat o věci spolkové a shromažďovací a o věci zvláštních sdružení, jakož i o bezpečnost a pořádek ve věcech divadel a kin, výstav, představení, zábav, produkcí, licencí, sbírek, sázek, věcných loterií, ztrát a nálezů včetně dohledu na veřejně přístupné místnosti, shromaždiště a prostranství; m) dbát o evidenci obyvatelstva, o zachovávání předpisů o hlášení pobytu a o průkazech totožnosti a cizincích; dohlížet na evidenci provinilců a na věci státní spolehlivosti; n) „potírat zjevy“ ohrožující veřejnou mravnost, zejména alkoholismus, užívání omamných prostředků, pohlavní nemoci, prostituci, žebrotu, tuláctví a hazardní hry. Po redukci přidělených problematik na počátku 50. let došlo k opětovnému rozšíření pravomocí až na základě Vládního nařízení č. 64/1957 Sb., kdy byl národním výborům svěřen dohled nad zajišťováním místní bezpečnosti. Více viz *Vládní nařízení č. 301/1948 Sb., o bezpečnostních referátech krajských národních výborů*, ze dne 28. 12. 1948 (s účinností od 1. 1. 1949); KVAPILOVÁ, Iva. Organizační vývoj SNB v 50. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní službu. In: *Sborník Archivu ministerstva vnitra – internetová verze*. Praha: Archiv ministerstva vnitra, 2004, č. 2, s. 9–10.

⁴³¹ NA, f. 05/11, inv. j. 252, sv. 40, seznam krajských bezpečnostních referentů v 1949 s jejich charakteristikou, s. 176.

agenda někdejšího politického zpravodajství MV (odbor Z, posléze odbor VII a III), Hlavního velitelství SNB, Ústředny Státní bezpečnosti a Kriminální ústředny.⁴³²

Skupina I – Bezpečnost se skládala z prezidia, odborů BA a BC (řídil Veřejnou bezpečnost). Odbor BA se průběžně začal taktéž nazývat „odborem StB“ či „Velitelstvím StB“ a v jeho čele stál přednosta Jindřich Veselý se zástupci Osvaldem Závodským⁴³³, Bedřichem Pokorným a Dr. Karlem Černým. Odbor BA se dále dělil na skupinu BAa (tzv. vnitřní státní bezpečnost) s podřízenými a samostatnými sektory. K první skupině patřilo: **I. obranné zpravodajství** (oddělení 1 až 5), **II. politické zpravodajství** (odd. 1 až 4),⁴³⁴ **III. hospodářské zpravodajství** (odd. 1 až 4), **IV. výkon** (odd. 1 až 4), **V. realizace** (tj. např. vyšetřování). Mezi samostatnými sektory byly: BAb – zahraniční zpravodajství, BAc – „malá Státní bezpečnost“ (odd. 1 až 3, náplň činnosti „prověřování, retribuční, záležitosti tiskové“), Bao – ochrana (odd. 1 až 3), BAp – pasy, víza, cizinci (odd. 1 až 2), BAa – operativní technika (odd. 1 až 3), BAd – administrativní (odd. 1 až 5) a pomocná oddělení (podatelna, evidence, archiv). V následujícím období docházelo k určitým přeskupením ve vnitřní organizaci (např. zrušení sektoru BAc v říjnu 1949 a převedení jeho agendy do VI. sektoru a rozšíření počtu oddělení u některých sektorů), základní kostra sestávající z operativních a výkonných sektorů však zůstávala víceméně neměnná.⁴³⁵

Skupině I. – Bezpečnost podléhal výkon služby krajských velitelství StB a krajských velitelství NB, jejichž působnost byla stanovena výnosem ministerstva vnitra z 20. prosince 1948.⁴³⁶ Výnosem MV ze dne 30. prosince 1948 byly zrušeny útvary SNB, které neodpovídaly nové organizaci až do úrovně krajů, a pro nižší útvary byly stanoveny přechodné formy.⁴³⁷ Státobezpečnostní práci v jednotlivých regionech kontrolovali **tzv. instruktoři**, jejichž část se díky konkrétním znalostem té které oblasti rekrutovala z někdejších regionálních rezidentů, o nichž jsme hovořili v souvislosti se sloučením zpravodajské a státobezpečnostní složky.

⁴³² DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, c. d., s. 114.

⁴³³ Osvald Závodský se narodil 27. 10. 1910. Od roku 1937 byl členem KSČ. Účastnil se španělské občanské války a za 2. sv. v. působil ve Francii. Dne 3. 11. 1948 nastoupil na MV. Nejprve byl přednostou skupiny BAa a v roce 1950 velitelem StB. Podílel se na řadě zločinů a mj. připravoval proces s vedoucími funkcionáři StB a KSČ, přičemž byl později sám v rámci tohoto mechanismu perzekvován. Zatčen byl 27. 1. 1951, posléze uznán vinným z velezrady a dne 19. 3. 1954 popraven. Tamtéž, s. 117.

⁴³⁴ 4. oddělení II. sektoru zabývající se „ilegalitou pravice, lidovců, národních socialistů, sociálních demokratů či církve“ vedl Karel Filka, jenž se stal koncem roku velitelem KV StB Pardubice (viz níže).

⁴³⁵ Podrobně srov. FROLÍK, Jan. Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989, c. d., s. 456–461; TÝŽ, Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989. In: *Sborník archivních prací*. Praha: Odbor archivní správy Ministerstva vnitra ČR, 2002 (ASMV), roč. 52, č. 2, s. 376–378; DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, c. d., s. 114–138.

⁴³⁶ Č. j. 22 dův./48-BP/6.

⁴³⁷ Č. j. 45 dův./49-BP/6.

Instruktoři dohlíželi na provádění centrálních rozkazů, organizaci práce, zjišťovali problémy a navrhovali opatření, prováděli školení a vytvářeli statistické přehledy pro ústředí.⁴³⁸

KV StB zřizovaly v obvodech své působnosti **Velitelství oddílů StB** (dále jen často VO StB) a **Oddíly StB** (dále jen často O StB), které nahradily předcházející pobočné či oblastní úřadovny StB.⁴³⁹ VO StB a O StB měly být ustaveny v sídlech ONV, nebo v jiných místech, kde to vyžadovaly státobezpečnostní zájmy. VO StB plnily úkoly preventivní a represivní uložené jim krajským velitelstvím. O StB pak byly výkonnými orgány KV StB s úkoly prevence „protistátní činnosti“. Obě okresní složky měly být prostřednictvím krajského velitelství v kontaktu s útvary Národní bezpečnosti (popř. Pohraniční stráží či útvary bezpečnostního letectva). V oblasti uniformované pořádkové a neuniformované kriminální složky předpisy definitivně zrušily okresní (místní) velitelství SNB a okresní kriminální úřadovny, které přešly k 1. dubnu 1949 pod jednotné velení útvarů Národní bezpečnosti (NB) označované stále častěji jako Veřejná bezpečnost.⁴⁴⁰

KV StB byla v jednotlivých krajích postupně zaváděna v prvních měsících roku 1949 a jejich organizaci a působnost vysvětlovala „Administrativně-operační pomůcka ministerstva vnitra pro krajská velitelství StB“ z 15. prosince 1948. KV StB měla být složena z velitele, zástupce, pobočnicka, osvětového důstojníka, kanceláře (podatelny, výpravny, spisovny, evidence), administrativního oddělení (referáty: kádrový a osobní, hospodářsko-správní, dopravní), oddělení 1 („**obránné**“), oddělení 2 („**politické**“), oddělení 3 („**hospodářské**“), oddělení 4 („**výkonné**“ – **sledování, operativní technika apod.**), oddělení 5 („**realizační**“), oddělení 6 („**malá Státní bezpečnost**“, **záležitosti „cizinecké a tiskové**“). Velitel byl nejvyšším představitelem krajského útvaru StB. V rámci svého obvodu dohlížel na státně bezpečnostní operace, které koordinoval s příslušnými složkami lidové správy, národní bezpečností (tj. pořádkovou a kriminální složkou) a krajským bezpečnostním referentem. Do jeho kompetencí dále spadalo předávání údajů centrálním útvarům, návrhy na změny státobezpečnostní povahy v obvodu působnosti, udržování kázně a pořádku

⁴³⁸ ABS, f. 310, sign. 310-29-3, „Zápisy o schůzkách instruktorů V StB z r. 1948–1949 pojednávajících o výsledcích instrukčních kontrol na jednotlivých KV StB“; DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, c. d., s. 97–98.

⁴³⁹ Jejich organizační zásady stanovil výnos MV o „Působnosti a organizaci okresních velitelství národní bezpečnosti, o organizačních zásadách pro stanice SNB a o působnosti velitelství oddílů státní bezpečnosti a oddílů státní bezpečnosti“ a „Prozatímní směrnice o zřízení okresních velitelství národní bezpečnosti“, oba z 22. 3. 1949.

⁴⁴⁰ ABS, f. Bezpečnostní složky MV (A 12), inv. j. 90 „Působnost a organizace okresních velitelství, stanic SNB a StB“; KVAPILOVÁ, Iva. Přehled organizačního vývoje Sboru národní bezpečnosti v letech 1945–1950 se zaměřením na veřejně bezpečnostní složku (resp. pořádkovou a kriminální), c. d.

podřízených příslušníků a mnohé další. V jeho nepřítomnosti převzal agendu **zástupce**, který také přímo dohlížel na 6. oddělení. **Kancelář** se zabývala agendou, běžně označovanou jako spisová služba. **Operativní oddělení byla 1 až 3, výkonná pak 4 až 5.** Tvořena byla jednotlivými referáty zabývajícími se tou kterou problematikou (pokud v oblasti byla aktuální) – oddělení 1: referáty 10 až 39 (např. Němci, Francouzi, CIC – **obecně „vnější nepřítel“**), oddělení 2: ref. 40 až 64 (např. „bývalí lidé“, lidová strana, národní socialisté, církve – **obecně „vnitřní nepřítel“**), oddělení 3: ref. 65 až 100 (např. doly, hutě, zemědělství, doprava – **obecně „ochrana hospodářství“**). V čele oddělení stáli přednostové a jim podřízení referenti, jejichž hlavním úkolem (v případě 1. až 3. odd.) bylo mj. pracovat agenturně, pořizovat záznamy o získaných poznacích, řídit přidělené státobezpečnostní operace a spolupracovat při „realizacích“ vyhrazených 5. oddělení. Podmínky pro sledování a další technické úkony zajišťovalo 4. oddělení. 5. oddělení pak provádělo pro 1. až 3. odd. zatýkání, domovní prohlídky, výsledky – tj. „realizaci“. 6. oddělení vyřizovalo všechny záležitosti nespádající do kompetencí 1. až 3. odd., tj. např. záležitosti správní povahy, retribuci, tiskovou a cizineckou agendu („malou StB“).⁴⁴¹

V lednu 1950 byl vytvořen „vzorový model“ organizace pro krajská velitelství označený jako typ A, který představoval přesnou kopii struktury skupiny BAa (Velitelství StB). Ten však nemusel odpovídat státobezpečnostní situaci v jednotlivých krajích, tj. některé problematiky se v nich nemusely vyskytovat (např. jugoslávští emigranti, cizinci z kapitalistických zemí). Z tohoto důvodu byly vytvořeny ještě modelové typy B a C, mírně se lišící od vzoru. Struktura KV StB typu A byla v roce 1951 následující:

⁴⁴¹ „Pomůcka administrativně–operační pro krajská velitelství Státní bezpečnosti z 15. 12. 1948“. Dostupné k 10. 1. 2017 z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/1948.pdf>; DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, c. d., s. 138–140. Bez přesného časového určení byl vydán doplněk k vnitřní organizaci KV StB, který ji upravoval takto: **velitel**, osvětový důstojník – **politický tajemník**, osvětoví instruktoři, **zástupce velitele**, pobočník, **vedoucí agenturní centrály** (zrušena v roce 1950, viz níže), obranný referent, tělovýchovný referent, kancelář (podatelna, výpravna, spisovna, evidence), **štábní oddělení s referáty**: kádrovým a osobním, organizačním (vedl pobočník), finančním, výstroj, výzbroj, hospodářským, dopravním a spojovacím, **oddělení 1**: obranné, **oddělení 2**: politické, **oddělení 3**: hospodářské, **oddělení 4**: výkonné (s referáty: zjišťovacím, sledovacím, operativně technického výkonu, všeobecných objektů), **oddělení 5**: realizační, **oddělení 6**: správní záležitosti (referáty: **1** – a. realizace ve věcech deliktů soudních, b. pomoc 5. oddělení při realizaci a ve věcech soudních deliktů; **2** – a. styk s úřady a institucemi a meritorní administrativní zpracování záležitostí vyplývajících z tohoto styku, b. vstupy do podniků důležitých pro obranu státu, c. styk s odděleními 1 až 5; **3** – a. bezpečnostní referenti na závodech, podnikových ředitelstvích a v úřadech, jmenování, odvolání, evidence a instruktáž po linii státní bezpečnosti ve spolupráci s 3. oddělením, b. prověřování podle příkazu sektoru BAa-VI a krajského velitele StB; **4** – a. tiskové záležitosti – dohled a řízení; **5** – záležitosti cizinecké podle pokynů sektoru BAP). ABS, f. Statisticko-evidenční odbor (A31), inv. j. 2, „Pomůcka administrativně–operační pro krajská velitelství státní bezpečnosti – 1. doplněk“, nedatováno, nestránkováno.

- „velitel, zástupce pro operativní práci, zástupce pro politickou práci, oddělení pro politickou práci, sekretariát velitele,
- **oddělení 1** – boj proti agentuře cizích výzvědných služeb a jejich základně na území ČSR:
 - 1. referát: příslušníci všech kapitalistických států, reemigranti z těchto států, všechny osoby udržující jakýkoliv styk s kapitalistickými státy, jejich příslušníky a reemigranty z těchto států,
 - 2. referát: jugoslávští příslušníci, reemigranti z Jugoslávie, jugoslávští partyzáni a osoby udržující jakýkoliv styk s Jugoslávií,
 - 3. referát: mezinárodní dopravní spoje,
 - 4. referát: bývalí spolupracovníci gestapa, SD, Mělnikovci, bývalí členové NTSNP, ukrajinští nacionalisté a bělogvardějci, býv. spolupracovníci předválečné maďarské špionážní služby,
- **oddělení 2** – vede boj proti vnitřní reakci:
 - 1. referát: trockisté, buržoazní nacionalisté a příslušníci bývalých reakčních stran, kteří zauímají důležitá místa,
 - 2. referát: teroristické živly, osoby a skupiny pracující protistátně podle pokynů emigrace, ilegální tiskoviny, příslušníci bývalých nekomunistických stran, bývalé Hlinkovy slovenské ľudové strany a významní činitelé okrajových organizací těchto stran, projevující se jako nepřátelé státu,
 - 3. referát: duchovenstvo a kněží všech církví, řády a náboženské sekty, zednáři a bezvěrci,
 - 4. referát: mládež, kulturní pracovníci, školy, národní výbory, soudy, zdravotnictví, sociální péče, tělovýchova a odbory,
 - 5. referát: bývalí lidé, nepřátelské živly na vesnici, zemědělské úřady a instituce, nepřátelské živly v řadách prvního a druhého odboje,
- **oddělení 3** – vede boj proti špionáži, záškodnictví, diverzím a sabotážím v průmyslu, v dopravě a na spojovacích zařízeních:
 - 1. referát: těžký průmysl,
 - 2. referát: lehký průmysl,
 - 3. referát: výživa, plánování, finance, obchod, doprava, pošty,
 - 4. referát: ochrana státního tajemství,

- **oddělení 4** – část Vojenské kontrarozvědky, státobezpečnostní ochrany VB, ochranné stráže objektů železničních, Sboru vězeňské stráže, protipožární ochrany a Lidových milicí:⁴⁴²
 - 1. referát: Veřejná bezpečnost a ochranná stráž objektů železničních,
 - 2. referát: Sbor vězeňské stráže, protipožární ochrana a Lidové milice,
- **oddělení 5** – sledování, zajišťování, zatýkání, domovní prohlídky, agenturně operativní obsluha všeobecných objektů, operativně technický výkon a tajná cenzura:
 - referáty: věcně příslušné referáty určené V. sektorem Velitelství StB dle potřeb jednotlivých KV StB,
- **oddělení 6** – vyšetřování pachatelů protistátních trestných činů,
- **pomocná oddělení** – oddělení evidence, oddělení pasové, pomocník pro věci kádrové, oddělení kádrové a školské, pomocník pro věci administrativně-hospodářské a technické, oddělení administrativně-hospodářské a technické.⁴⁴³

Krajská velitelství typu B se od A lišila sloučením 1. a 2. referátu v 1. oddělení. Typ C byl v 1. oddělení jako typ B, ve 3. oddělení byly spojeny referáty 1. a 2. Krajská velitelství typu A byla v roce 1951 v Praze, Brně, Ostravě a Bratislavě. Typ B se nacházel v Plzni, Ústí nad Labem, Banské Bystrici a Žilině. **Typem C** byla označena **KV StB v Pardubicích, Českých Budějovicích, Hradci Králové, Karlových Varech, Liberci, Gottwaldově, Jihlavě, Olomouci, Nitře, Košicích a v Prešově.**⁴⁴⁴

8.1. Ministerstvo národní bezpečnosti

Zásadní změny v organizaci bezpečnostních složek přineslo jejich vyjmutí z kompetencí ministerstva vnitra a přidělení nově vzniklému rezortu ministerstva národní bezpečnosti (dále jen často MNB). Nový centrální úřad vznikl na základě vládního nařízení č. 48 ze dne 23. května 1950. Stalo se tak v době „zostřeného boje proti třídnímu nepříteli“ a nová struktura odpovídala sovětskému modelu. MNB bylo v podstatě osamostatněním někdejší Skupiny I – Bezpečnost v podobě nového ministerstva. V čele MNB se po dobu jeho trvání do 14. září 1953 vystřídali dva ministři – Ladislav Kopřiva (1897–1971, ve funkci od 23. května 1950

⁴⁴² Jednalo se o původní oddělení „operativní techniky“, které zřejmě v říjnu 1950 změnilo náplň své činnosti a k 1. červnu 1951 se k ní zase vrátilo.

⁴⁴³ ABS, f. 310, sign. 310-10-7, „Organizace velitelství StB a krajských velitelství StB a jejich početní stav. Schéma vnitřní organizace KV StB a operativní oddělení“.

⁴⁴⁴ Tamtéž.

do 3. ledna 1952) a sovětským poradcům zcela podřízený Karol Bacílek (1896–1974, ve funkci od 23. ledna 1952 do 14. září 1953).

V rámci MNB bylo napříště centralizováno řízení všech bezpečnostních složek (mimo armádu) na území státu včetně Slovenska, kde do 1. září 1950 vykonával tuto funkci odbor Poverenictva vnútra. Do MNB se dále koncentrovala kontrola státních hranic, pohltilo vězeňství, a od roku 1952 mělo také vlastní armádu – Vnitřní stráž. Dne 7. července 1950 byla na základě společné vyhlášky MV a MNB vymezena působnost jednotlivých ministerstev.⁴⁴⁵ V regionech prováděla výkon národní bezpečnosti krajská a okresní velitelství národní bezpečnosti a příslušná krajská velitelství StB. Došlo k výraznému omezení působnosti bezpečnostních referentů KNV a ONV (III. referáty pro vnitřní věci a bezpečnost). Bezpečnostní referenti mohli požadovat na bezpečnostní složce zákrok, avšak nemohli zasahovat do velitelských pravomocí SNB. Státní bezpečnost jejich prostřednictvím řešila záležitosti týkající se hlášení obyvatelstva, poštovních holubů a vydávání obecně právních předpisů ve věcech národní bezpečnosti. V těchto záležitostech tedy bezpečnostní referenti podléhali přímo ministerstvu národní bezpečnosti, ostatní činnost řídilo ministerstvo vnitra. „*Krajská velitelství národní bezpečnosti a státní bezpečnosti, okresní velitelství NB a velitelství oddílů StB byla tedy již samostatná, vojensky organizovaná, řízena pouze po vertikální linii ministerstvem národní bezpečnosti s jeho velitelstvími VB a StB.*“⁴⁴⁶ V důsledku kompetenčních sporů a zhoršení vztahů mezi lidovou správou a bezpečnostními složkami musel být vydán MNB dne 12. února 1952 rozkaz, na jehož základě byli krajsí velitelé StB povinni projednávat otázky státobezpečnostních potřeb s předsedy KNV nebo ONV, obdobně tomu bylo i pro velitele krajských a okresních útvarů NB.⁴⁴⁷

Nová organizace MNB byla vyhlášena výnosem MNB dne 12. října 1950 a představovala jeden centrální řídicí orgán pro celou národní bezpečnost. Kromě ministra,

⁴⁴⁵ Kompetence MNB spočívaly v řízení a správě SNB, povolení zřizovat a udržovat bezpečnostní sbory nebo orgány jakéhokoliv druhu, dohledu nad dodržováním předpisů národních výborů o tzv. místní bezpečnosti (např. uzavírací hodiny, povolování zábav, sypání chodníků, zákazy koupání, potírání opilství), ve vedení agendy o zbraních, střelivu a výbušninách (s výjimkou armády), v hlášení pobytu obyvatelstva a cizinců, agendě občanských průkazů, cestovních pasů, ve správě a střežení táborů nucených prací, vysílání radiových stanic, v bezpečnosti silniční, železniční, letecké a vodní dopravy, poštovních holubů a ve vydávání obecních právních předpisů v uvedených věcech. Ministerstvu vnitra (ministr Václav Nosek) zůstalo řízení národních výborů. Z bezpečnostní problematiky pak vedení hasičů, spolkové záležitosti, shromažďování, správní přestupky, divadla, kina, výstavy, produkce, licence, sbírky, sázky apod. KVAPILOVÁ, Iva. Organizační vývoj SNB v 50. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní složku, c. d.

⁴⁴⁶ Tamtéž, s. 12.

⁴⁴⁷ DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, c. d., s. 163; FROLÍK, Jan. Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989, c. d., s. 388–390.

jeho osobního tajemníka a dvou náměstků (Karel Šváb a Josef Nun) bylo MNB složeno z Velitelství StB (velitel plk. Osvald Závodský),⁴⁴⁸ Velitelství VB (plk. Viktor Linhart), Velitelství Pohraniční stráže (gen. Josef Pavel), Odboru pro věci kádrové a školské (J. Nun), 1. sektoru ochrany vedoucích činitelů (mjr. Josef Čech), 2. sektoru zahraniční zpravodajské služby (pplk. Oskar Valeš), 3. sektoru (nezřízen k 12. říjnu 1950), 4. sektoru evidenčního a registračního (špkt. Jaroslav Brož), 5. sektoru operativně technického (pplk. Karel Smíšek), 6. sektoru vězeňského (špkt. Václav Jiras), 7. sektoru spojovacího (por. Alois Prokopík), 8. sektoru administrativně hospodářského (Dr. Karel Černý), 9. sektoru Lidových milicí (plk. Viktor Linhart), Sekretariátu ministerstva (npor. Dobroslav Srnec), Technicko-výzkumného ústavu (pplk. Karel Smíšek) a Archivního a studijního ústavu (Dr. Karel Fremund). Dne 3. dubna 1951 se samostatné sektory přejmenovaly na odbory a téhož roku přibyla do struktury ministerstva po sovětském vzoru ještě přičleněná Vojenská kontrarozvědka (VKR), část velitelství útvaru „Jizera“ pro oblast Jáchymova a v roce 1952 také část Vězeňského odboru. Účelům bezpečnostních složek již nesloužily pouze jejich „vyšetřovací věznice“, ale vězeňství jako celek. V září 1952 byla k řízení vězeňství jako součást MNB vytvořena Správa nápravných zařízení, které od 1. ledna 1953 do roku 1968 velel plk. JUDr. Oldřich Mejdr.⁴⁴⁹

V letech 1952 až 1953 se odehrály v rámci bezpečnostních složek další dvě reorganizace. První proběhla v polovině roku 1952 a byla spíše „kosmetického“ charakteru. V nové organizaci byly využity sovětské zkušenosti a došlo k přizpůsobení struktury sovětskému uspořádání. Stávající soustava MNB ze září 1950 totiž nenavazovala v případě hlavních správ na regionální organizační členění a taktéž bylo nutné do ní zařadit nové organizační složky (např. organizační a mobilizační odbor, vězeňství či Vnitřní stráž).⁴⁵⁰ „Tato ‚kosmetická‘ reorganizace roku 1952 sice problém řízení a především kontroly Státní bezpečnosti zásadním způsobem neřešila, ale zřejmě lahodila jemnocitu sovětských poradců.

⁴⁴⁸ Velitelství StB se kromě velitele, zástupce a aparátu dále dělilo na operativní a výkonné sektory sestávající z oddělení a jim podléhajících referátů. Podrobně viz tamtéž., s. 470–478.

⁴⁴⁹ FROLÍK, Jan. Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989. In: *Sborník archivních prací*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČR, 1991, roč. 41, č. 2, s. 462–470, 479–480, 484; TOMEK, Prokop. *Dvě studie o československém vězeňství 1948–1989. Vývoj systému agenturní činnosti ve vězeňských zařízeních československého komunistického režimu 1948–1989. Budování a vývoj věznic StB v období 1948–1952*. Praha: ÚDV, 2000, s. 10. Podrobně k počátečnímu období vývoje MNB včetně pozdějších změn viz DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953. Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2007, s. 163–167.

⁴⁵⁰ Velitelství StB v podstatě pouze změnilo název, výraznější změny se týkaly jiných součástí MNB. Podrobně viz FROLÍK, Jan. Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989, c. d., s. 484; TYŽ, Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989, c. d., s. 387.

*Nahrazení velitelství správami se jim jistě zamlouvalo, protože šlo o likvidaci zbytku západních vlivů, kdy namísto ‚komandatur‘ nastoupila ‚upraveníja‘.*⁴⁵¹ Dne 1. července 1952 bylo Velitelství StB přeměněno na Hlavní správu StB a jeho sektory nahradily odbory. Krajská velitelství StB se začala označovat jako krajské správy StB (dále jen často KS StB), v jejichž vnitřní struktuře se dosavadní oddělení změnila na odbory. Krajským útvarům pak byly podřízeny okresní oddíly StB (OO StB).

Druhá změna byla významnější a souvisela s opětovným převodem bezpečnostní problematiky pod resort ministerstva vnitra v roce 1953. Krajské správy StB a VB byly k 1. lednu 1954 nahrazeny jednotnými velitelstvími pro obě složky a nazývaly se Krajské správy MV (KS MV) s podřízenými okresními odděleními MV (OO MV), které již byly ustaveny ve všech okresech.

Z agendy ministerstva vnitra byla vyňata správa komunálního hospodářství, které přešlo na ministerstvo místního hospodářství a řízení národních výborů podléhalo přímo vládě ČSR. Jak postuloval archivář Jan Frolík, ministerstvo národní bezpečnosti nezaniklo, ale přestěhovalo se do „vyprázdněné slupky“ po ministerstvu vnitra, jehož ministrem se 14. září 1953 stal ambiciózní Rudolf Barák (1915–1995).⁴⁵² Za jeho úřadování proběhly ve vnitřní struktuře a v organizaci rozsáhlého aparátu bezpečnostních sborů zásadní změny, někdy také označované jako tzv. Barákova reforma.⁴⁵³ Jejich principem bylo omezení soustředění moci do „jedné rukou“ (v předchozím období se koncentrovala na odboru BA, resp. na Velitelství StB či HS StB) a její rozdělení mezi více správ a náměstků. Hvězda mladého ministra vnitra a zároveň člena ÚV KSCŽ začala nezadržitelně stoupat, avšak existence ryze „policejního ministerstva“ již neodpovídala soudobým představám. „Slupka“ ministerstva vnitra nebyla zdaleka tak „vyprázdněná“, jak se Barák domníval, a v listopadu 1953 vláda přidělila do jeho rezortu dalších čtyřicet sedm agend. V lednu 1954 vznikl na MV odbor pro věci národních výborů, jenž byl dle J. Frolíka vnímán jako „cizorodé těleso“ uvnitř jinak „policejního ministerstva“, a do budoucna odtud pramenila výrazná animozita mezi bezpečnostním a civilně správním úsekem MV. *„Ze snu o plynulém pokračování ministerstva národní bezpečnosti, ovládaném mladým, ambiciózním a schopným mužem tedy nezbylo nic.*⁴⁵⁴

⁴⁵¹ FROLÍK, Jan. Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989, c. d., s. 388.

⁴⁵² Podrobně viz TÝŽ, Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989, c. d., s. 390–391.

⁴⁵³ Tamtéž, s. 375.

⁴⁵⁴ Tamtéž, s. 391.

9. První pardubický „monstrproces“ a činnost KV StB v Pardubicích

9.1. Vražda

Po únoru 1948 prakticky „přes noc“ prudce narostly řady „nepřátel“, proti nimž bylo třeba zakročit. Činnost příslušníků OÚ StB Pardubice se zaměřila na dokončení případů vzniklých před únorem, k nimž přibyla agenda spjatá s novými politickými poměry. Do hledáčku se dostali někdejší členové nekomunistických stran, k jejichž zatčení se čekalo pouze na vhodnou příležitost. Ta přišla velice rychle.

Dne 11. ledna 1949 se v Schulhoffově ulici na jihovýchodním okraji Pardubic ozvalo krátce před osmou hodinou večerní několik výstřelů, po nichž zůstal ležet na zemi v tratolišti krve devatenáctiletý mladík Lubomír Josef Krátký (1930–1949). Toho mrazivého večera se začaly psát dějiny pardubického politického „monstrprocesu“, jenž rozsahem represí zasáhl nejen do života desítek rodin z Pardubicka, ale zásadním způsobem ovlivnil také činnost nově zřízeného KV StB Pardubice. Události kolem vraždy syna úřadujícího předsedy ONV a vrcholného funkcionáře KSČ Josefa Krátkého, o němž jsme hovořili v předcházejících kapitolách, se prohnaly Pardubicemi jako vichřice, jejíž dozvuky můžeme sledovat do dnešní doby.⁴⁵⁵

Zatímco pardubický komunistický tisk nabádal v souvislosti s nástupem první pětiletky k větší „bdělosti“, „ostrážitosti“ a „zostřenému třídnímu boji“ proti zbytkům kapitalismu,⁴⁵⁶ byl student čtvrtého ročníku pardubické obchodní akademie (OA) L. Krátký zastřelen neznámým pachatelem (či pachateli) přímo před svým domem č. p. 742. *„Smrt Lubomíra Josefa Krátkého nastala následkem vnitřního zakrvácení. „Vnitřní zakrvácení vzniklo v důsledku průstřelu, začínajícího vpravo vpředu, který pronikl pravou dutinu pohrudniční zasáhnuv střední lalok pravé plíce, dále vak osrdečnickový, pravé srdce, levou dutinu pohrudniční, dolní lalok levé plíce a zadní stěnu hrudní. Běží o smrt násilnou, střelnou zbraní. Poranění bylo smrtelné, smrt nedala se ani včasnou pomocí lékařskou odvrátiti.“*⁴⁵⁷

Vražda vyvolala na Pardubicku atmosféru strachu srovnatelnou s událostmi po atentátu na Reinharda Heydricha v roce 1942. Případ se okamžitě stal prioritou číslo jedna a do jeho vyšetřování se zapojila jak kriminální složka (IV. oddělení KV NB), tak pardubická StB

⁴⁵⁵ Události reflektují v současnosti zejména potomci postižených osob. Viz např. HALLA, Josef – ROKOSKÝ, Jaroslav. Kus života za to stojí. S Martinem Vadasem o rodinné tradici přervané komunistickým převratem a dráze filmového dokumentaristy, který mapuje příběhy odpůrců, pachatelů i obětí totalitního bezpráví. In: *Paměť a dějiny*. Praha: ÚSTR, 2018, roč. XII, č. 4, s. 68.

⁴⁵⁶ Více ostrážitosti a bdělosti. In: *Východočeská Zář* ze dne 7. 1. 1949, s. 2.

⁴⁵⁷ ABS, V-HK, a. č. V-933 HK, operativní svazek č. 11, protokol o pitvě L. Krátkého z 13. 1. 1949, s. 225.

sledující možné politické souvislosti. Přestože bylo zpočátku uvažováno o několika možných motivech trestného činu, nakonec převážily úvahy o politickém pozadí vraždy spáchané některým ze studentů pardubických středních škol. Lubomír Krátký nebyl pouze synem místního komunistického prominenta, ale sám se aktivně účastnil budování nového společenského řádu. Již ve svých patnácti letech se stal členem agitačně-propagačního souboru KSC a o rok později vstoupil do strany. Coby student třetího ročníku OA se krátce po únoru 1948 v necelých osmnácti letech podílel ve školském akčním výboru na prověřování spolužáků i profesorského sboru a v této politické angažovanosti pokračoval také v následujícím období jakožto funkcionář Československého svazu mládeže (ČSM) a předseda školské skupiny ČSM v obchodní akademii, která čítala 162 z celkového počtu 258 studentů (62,79 %) OA. Svým vlivem se snažil prosadit vyloučení některých studentů, kteří byli zatčeni v kauze tzv. balíčkové akce.⁴⁵⁸

V listopadu 1948 dostal pardubický národní podnik Obchodní družstvo na starosti expedování speciálních vánočních balíčků s nedostatkovými potravinami (káva, čočka, rýže), jejichž ceny se pohybovaly dle složení v rozmezí od tří set do pěti set korun. Ke komplekaci zboží byla ve dnech 22. až 25. listopadu 1948 domluvena na pardubickém Zámečku brigáda studentů zdejší obchodní akademie a obchodní školy. Během práce bylo skladníkem náhodou zjištěno vkládání „letáků“ (proužků papíru) s „protistátním“ obsahem. Případ byl udán vedoucím podniku pardubické OÚ StB a okamžitou kontrolou balíčků společně s prohlídkou Zámečku bylo objeveno 187 kusů „závadných tiskopisů“: *„letáčky nalezené 26. XI. 1948 při prohlídce ve skladišti v počtu 51 kusů, letáčky nalezené po dvoře s kůlnou v Zámečku orgány STB 37 kusů, letáčky nalezené dne 27. XI. 1948 při prohlídce sáčků 37 kusů, letáčky nalezené dne 1. 12. 1948 při prohlídce sáčků psané strojem, pérem, tužkou i tiskárničkou různého textu, avšak též s obsahem ‚Ať žije USA naši milovaní spojenci, od nichž tyto balíčky máme.‘ ‚USA nás brzy navštíví.‘ ‚Těšíme se na strýčka Toma – to je UNRRA a ne balíčky komunistické vlády – smrt komunismu‘ v počtu 62 kusů.*⁴⁵⁹

Provedeným šetřením bylo odhaleno několik provinivších se mladistvých studentů pojmenovaných StB jako „Václav Zbořil a spol.“. Na podkladě podaného trestního oznámení

⁴⁵⁸ KOTYK, Jiří. *Neobjasněná úmrtí L. Krátký – Z. Fryš: tragédie mládeží 50. let.* Pardubice: KPP, 2009, ed. AB – Zet Pardubicka, č. 50, s. 2; *SOkA Pardubice*, f. ONV, k. 11, prezidiální spisy, zápis o mimořádné poradě profesorského sboru OA v Pardubicích z 29. 11. 1948, nes.

⁴⁵⁹ Tamtéž, zpráva OÚ StB k Okresnímu soudu v Pardubicích, č. j. 8125/48, týkající se skupiny „Václav Zbořil a spol.“, nes. Další nalezené texty měly obsahovat: „mládež nár. soc.“, „ať žije ČSR a USA“, „toto pozdrav od červeno-bílých“, „naše barva červená a bílá, naše heslo poctivost a síla“ [převzato od Karla Havlíčka Borovského], „nedejme se“, „my chceme svobodu“, „Pravda vítězí“ apod.

byla vypracována žaloba na Václava Zbořila (1934–?), Vladimíra Chláпка (1931–?), Drago Břešťana (1932–?), Františka Drašnara (1933–?), Josefa Sodomku (1930–?), Zdeňka Bidla (1932–?), Františka Petra (1931–?), Rudolfa Khaina (1933–?) a Ivonu Palkoskovou (1933–?).

O údělu dospívajících rozhodl ve dnech 15. až 16. prosince 1948 soud pro mládež při Krajském soudu v Chrudimi, který část viníků odsoudil k několikaměsíčním nepodmíněným trestům. O možnostech jejich dalšího studia posléze rozhodovalo vedení školy, ministerstvo školství a také školská skupina ČSM, jež měla podat nadřízeným instancím seznamy konkrétních jmen k vyloučení. Její předseda L. Krátký byl rozhodnut nepřipustit další možnost působení „reakčních“ spolužáků na škole, za kterýmžto účelem neváhal požádat o pomoc také pardubickou StB. *„Lubomír Krátký agilně pracoval pro očistu OA a OŠ v Pardubicích viz schůze rodič. sdružení, 28. říjen a konečně období vánočních balíčků. Ve věci vánočních balíčků nefiguroval ani jako svědek, ani jako zúčastněný, nýbrž po vyšetření staral se o řádnou očistu školy a k této práci bylo mu poskytnuto tr. oznámení.“*⁴⁶⁰

Krátký zorganizoval na škole akci, během níž byl za pomoci dalších členů ČSM a třídních důvěrníků sestavován seznam politicky „nespolehlivých“ spolužáků, jichž se v původní verzi sešlo něco kolem čtyřiceti. Později jejich počet klesl na dvaadvacet a po dalších jednáních bylo nakonec odpoledne dne 11. ledna 1949 rozhodnuto o potrestání studentů z „balíčkové akce“. Mladý angažovaný komunista se spokojeně vracel domů a probíral se svojí budoucností studenta vysoké školy v Gottwaldově. V 19.53 hod. byl zastřelen.

Kriminální a státobezpečnostní složky zahájily okamžité vyšetřování. O kauzu se ihned začala zajímat nadřízená místa a jelikož nebylo dosaženo hmatatelných výsledků a místní bezpečnostní útvary neměly dostatečné personální kapacity, a zřejmě ani zkušenosti, jaké si politicky choulostivý případ zaslouhoval, byly ministerstvem vnitra vyslány kriminální a vyšetřovací skupiny vedené přednosty pražské kriminální ústředny a vyšetřovacího odboru MV. Z jejich popudu byla sestavena vyšetřovací skupina složená z příslušníků dalších krajských velitelství, na jejichž činnost dohlížel z Prahy přednosta Velitelství StB Oswald Závodský.⁴⁶¹

⁴⁶⁰ ABS, Sbíрка Objektové svazky – Hradec Králové (OB-HK), a. č. OB-18 HK, „Krátký Luboš – vražda“, sv. č. 3, KV StB Pardubice – zpráva o „letákové akci – vánoční balíčky“, nedat., fol. 213.

⁴⁶¹ PULEC, Martin. Příspěvek k pozadí „pardubických procesů“, c. d., s. 142–143. Ihned po vraždě byli do Pardubic odveleni 3 příslušníci KV StB Hradec Králové. Dne 13. 1. 1949 přijelo z Prahy dalších 22 orgánů včetně příslušníka II. sektoru M. Picha-Tůmy.

Činnost uvedených skupin se zaměřila na studenty pardubických středních škol, jejichž motivem měla být msta za podíl L. Krátkého na zhotovování seznamů „nespolehlivých“ spolužáků. „*Na školách a hlavně na obchodní akademii byl proti Krátkému značný odpor, projevovaný i výhrůzkami z řad studentů, jako například, den před atentátem vyhrožovali Krátkému 3 studenti ze stejné školy /obchodní akademie/, že mají pistole, že ho seřezou a podobně.*“⁴⁶² O monstróznosti vyšetřování svědčí statistický souhrn – od 11. do 26. ledna 1949 bylo zatčeno na 80 osob (ke dni sepsání zprávy zůstalo 62 ve vazbě), „informativní“ výslechy se týkaly 1 200 osob, daktyloskopováno bylo 966 žáků a došlo k sepsání 185 výpovědí.⁴⁶³

Dne 15. ledna 1949 proběhl pohřeb Lubomíra Krátkého, jenž se stal manifestační akcí režimu za hlavní účasti litomyšlského rodáka, ministra školství, věd a umění Zdeňka Nejedlého (1878–1962). Přítomni byli taktéž všichni představitelé krajských mocenských struktur s reprezentanty armády, zástupci průmyslových závodů, deputacemi dělníků, společně se špalíry studentů a vyučujících vzdávajících hold zesnulému. Pochmurnou atmosféru dotvářel dav čtyři a půl až pěti tisíc lidí tlačících se kolem katafalku s vystavenou rakví na dnešním náměstí Republiky. „*Smuteční průvod vyšel po 15. hodině z náměstí Dr. Edvarda Beneše přes Stalinovu třídu a dále třídou Gottwaldovou [dnes Jana Palacha] k měst. krematoriu v Pardubicích na Skřivánku, kam dorazil těsně po 16. hodině*“ [...] „*V průvodu šlo celkem asi 3 500 osob. V průvodu šli: min. školství Zd. Nejedlý, osob. tajemník min. vnitra Spurný, zástupci KNV, ONV a MNV v Pardubicích, zástupce krajského vedení KSČ Pardubice, mládež všech pardubických škol, asi 200 vojáků, dále zástupci důstojnického sboru a gážistů zdejší posádky, zástupci vězeňské stráže, sokolstva, SČM, všech pardubických a okolních průmyslových závodů*“ [...] „*Nálada zúčastněných [byla] velmi značně stísněná, hlavně pak mezi příslušníky SČM a žáků třídy, kterou navštěvoval Luboš Krátký*“ [...] „*Celkový dojem je ten, že velká část obyvatelstva se tváří tak, jako by se obávala o celém případě veřejně a hlasitě mluvit*“ [...] „*Pokud mohla býti pozorována nálada přítomných, v průvodu nebylo zjevně žádné zvláštní rozrušení, nálada byla dosti povznesená a nebylo viděti u převážné většiny žádnou vnitřní účast.*“⁴⁶⁴

⁴⁶² ABS, V-HK, a. č. V-933 HK, operativní svazek č. 11, zpráva útvaru „701-A“ (Velitelství StB), nedat., s. 10.

⁴⁶³ Tamtéž, f. 310, sign. 310-14-8, „Seznam příslušníků a zprávy o činnosti a poměrech na KV StB Pardubice“, zpráva o šetření KV StB Pardubice podaná instruktorem velitelství StB pro Pardubice a Hradec Králové Vladimírem Průšou dne 26. 1. 1949, s. 1.

⁴⁶⁴ Tamtéž, V-HK, a. č. V-933 HK, operativní svazek č. 11, situační zpráva z pohřbu L. Krátkého, s. 47.

Zprávy o situaci na Pardubicku se dostaly i do zahraničního tisku,⁴⁶⁵ po městě kolovala všudypřítomná šeptanda plná dohadů o možných pachatelích a mezi lidmi se začala šířit panika živená zprávami o postupu bezpečnostních složek a týrání zadržených ve vyšetřovací věznici. Obyvatelstvo kraje ovládl strach, neboť vzpomínky na válku byly stále příliš čerstvé. Prach rozvířil bezpečnostní referent Dominik Stehlík, jenž krátce po vraždě nechal, zřejmě po dohodě s velitelem OÚ StB Ladislavem Němcem, po městě vylepit vyhlášky vyzývající obyvatelstvo ke spolupráci, jejichž obsah byl vysílán také rozhlasem. V nich proti všem možným zásadám vyšetřování sdělil podrobnosti o dosud známých okolnostech včetně domněnky o politickém pozadí činu.⁴⁶⁶

Zamýšlený výsledek se nedostavil, lidé nesympatizující s komunisty se stáhli do sebe a místním stranickým funkcionářům navíc začaly chodit výhružné dopisy. „*Během vyšetřování došel větší počet anonymních dopisů a lístků adresovaných nejen na postiženou rodinu J. Krátkého, ale i na různé úřady a korporace, obsah anonymů převážně výhružný.*“⁴⁶⁷ Na jiném místě stálo: „*Poukazuji na skutečnost, že občanstvo vypovídalo neochotně, vyšetřující orgány nevyzvali ani ke vstupu do bytů*“ [...] „*Z uvedeného je zřejmé, že v případě vyšetřování vraždy L. Krátkého jeví občanstvo naprostý nezájem a jenom neochotně vypovídá. Nutno se domnívati, že důvodem této neochoty je označení této vraždy – jako vraždy politické.*“⁴⁶⁸

Do podezřelých skupin lidí nebo do míst s předpokládanou koncentrací „nedůvěryhodných“ osob (hospody, vinárny, noční podniky, hotely, holičství atd.) byli ke zjišťování údajů nasazeni kmenoví příslušníci StB a z důvodu praktické neexistence agentury při KV StB Pardubice v dané době pouze malá část tajných spolupracovníků. V této souvislosti je zajímavý výčet podniků, které pardubická StB vyhodnotila jako místa schůzek „reakčně“ zaměřené společnosti v Pardubicích. Byla jimi vinárna Globus v dnešní ulici 17. listopadu nedaleko tehdejší administrace Rudého práva (ze záznamu: „*společnost důstojníků, naprosto nespolehlivá, velmi nebezpečná*“), hotel Veselka („*– bar – herna – kavárna – vždy středisko reakce. Personál naprosto nespolehlivý*“), noční vinárna Srdíčko naproti Veselce („*společnost živnostníků – ženy s pochybnou pověstí, a tak zvaná lepší společnost*“), hotel Zlatá Štika ve Štrossově ulici („*společnost zlaté mládeže z Pardubic*“),

⁴⁶⁵ Údaje přinesl například rakouský „Das kleine Volksblatt“ (18. 1. 1949).

⁴⁶⁶ PULEC, Martin. Příspěvek k pozadí „pardubických procesů“, c. d., s. 142.

⁴⁶⁷ ABS, OB-HK, a. č. OB-18 HK, sv. č. 2, zpráva o výsledcích dosavadního šetření ze 7. 2. 1949, s. 101.

⁴⁶⁸ Tamtéž, zpráva o výsledcích dosavadního šetření z 1. 4. 1949, s. 122.

Nový Pernštýn ve Smilově ulici („*nepolehlivé živly i personál. Společnost lehkých žen*“) a Zlatá Žába v Hronovické ulici („*středisko národních socialistů*“).⁴⁶⁹

Přes veškerá opatření a usilovné vyšetřování zůstal případ stát na mrtvém bodě. Zjištěnými kriminálními úkony a zpravodajskými poznatky byly vyloučeny všechny možné nepolitické pohnutky zločinu – osobní zášť, žárlivost, msta apod. Někteří zadrženi studenti se po vyčerpávajících výsleších psychicky zhroutili a k vraždě se doznali, jejich verze však odporovaly kriminalistickému šetření. Další pátrání se dostalo zcela do kompetence StB, jež ho obrátila téměř výlučně k politické motivaci. Aktivity operativních a vyšetřujících příslušníků se zaměřily na činnost organizované skupiny řízené zahraniční emigrací, jež se rozhodla zlikvidovat agilního komunistu, veřejností navíc považovaného za spolupracovníka StB.⁴⁷⁰

Tajná policie přesunula svoji pozornost na osoby pojmenované jako „Jan Žemla a spol.“ či později „ilegální organizace Jiří Kuzma a spol.“.⁴⁷¹ Ta měla být vedena ze zahraničí uprchlým poválečným funkcionářem ONV a členem ČSL, již několikrát zmiňovaným Janem Žemlou. V jejích strukturách se mezi jinými ocitli také výše uvedení mjr. František Aubrecht a někdejší komunistický funkcionář Josef Mísař, kteří měli s otcem L. Krátkého vážné spory v rámci Svazu národní revoluce (viz výše).

9.2. Hana Krupková a případ „Jan Žemla a spol.“

K rozpletení celého pozadí případu musíme udělat odbočku a vrátit se k manželům Krupkovým, resp. k Haně Krupkové, o níž jsme hovořili v souvislosti s výsádkem Silver A na Pardubicku v roce 1942. Vzhledem k tomu, že mladí manželé přežili jako jedni z mála spolupracovníků parašutistů okupaci, byla jejich protektorátní minulost ihned po válce předmětem šetření OBZ a 2. oddělení MNO, přičemž jedním z vyšetřovatelů byl i rodinný známý, mjr. F. Aubrecht. Kauza Krupkových Pardubicemi značně rezonovala, zrada Karla Čurdy nebyla ještě dostatečně známá a v řadách pozůstalých se věřilo ve vinu Krupkových na prozrazení a smrti odbojářů. Objasněním Čurdova udání byli manželé zproštěni obvinění,

⁴⁶⁹ Tamtéž, V-HK, a. č. V-933 HK, operativní svazek č. 11, zpráva IV. oddělení KV StB Pardubice z 15. 1. 1949, s. 41.

⁴⁷⁰ V dobovém kontextu je nutné si uvědomit, že společností napříč republikou proběhly vlny represí a propagandistických kampaní, související s několika násilnými trestnými činy, za jejichž iniciátory byli označeni někdejší političtí prominenti uprchlí po únoru 1948 na Západ. Za všechny je možné jmenovat dodnes zcela neuspokojivě vysvětlenou vraždu komunisty mjr. Augustina Schramma (1907–1948) z 27. května 1948, již měl spáchat navrátilivší se emigrant, člen ČSNS Miloslav Choc (1925–1949), údajně na příkaz bývalého partyzánského velitele Josefa Vávry-Staříka (1902–1953) a Českého komitétu ustaveného v uprchlickém táboře v Řezně.

⁴⁷¹ Název organizace byl se vši pravděpodobností odvozen od partyzánské skupiny „Kuzma“ Jana Žemly, o níž jsme hovořili výše.

pokračovalo se však ve vyšetřování konfidentské činnosti H. Krupkové v pražské jinonické Waltrovce v letech 1943 až 1945. Dne 3. ledna 1947 byla odsouzena MLS v Praze k tříletému odnětí svobody se započtením vazby od května 1945 do prosince 1946 za údajné udání jednoho z kolegů. Trest si odpykávala v trestaneckém pracovním oddíle na statku u Běchovic, kde ji několikrát navštívil manžel a během jednoho setkání s ním přišla do jiného stavu „*jelikož nebyla doba návštěv, odešla jsem bez svolení dozorce do stodoly, kam též přišel i manžel, a jedna dívka nás hlídala. Zde mezi mnou a manželem došlo k intimnímu styku, přičemž jsem otěhotněla.*“⁴⁷²

Během výkonu trestu se ještě stihla s manželem rozvést a v říjnu 1947 se jí narodil ve vězení syn Pavel. Žádosti novopečené matky a příbuzných o milost nebyly vyslyšeny a k jejímu propuštění došlo až po odpykání celého trestu dne 18. července 1948. Svou roli v tom sehrálo jednak negativní stanovisko pardubického bezpečnostního referenta D. Stehlíka, jednak intervence příbuzných po popravených členech pardubického odboje.⁴⁷³

Hana Krupková se vrátila k matce a nevlastnímu otci do Pardubic, kde chtěla klidně žít s malým chlapcem. Na přelomu července a srpna 1948 se setkala s mjr. F. Aubrechtem, jenž jí nabídl do budoucna pomoc v případě nesnází a vzhledem k obnově retribuice ji varoval před možnými provokacemi StB. Ty na sebe nenechaly dlouho čekat.

Obnovením „národní očisty“ se H. Krupková opětovně dostala do soukolí justiční mašinérie. Strach z nové výměry trestu ji donutil přistoupit na nabídku její známé a bývalé spoluvězenkyně, Mileny Markové (1913–1949)⁴⁷⁴, ke zprostředkování odchodu za hranice.

⁴⁷² ABS, Svazky tajných spolupracovníků MV (TS-MV), a. č. TS-526001 MV (Hana Krupková). Výpověď H. Krupkové ze dne 30. 9. 1953, s. 143.

⁴⁷³ KOTYK, Jiří. *Hana a Václav Krupkovi: pardubičtí spolupracovníci SILVER A*, c. d., s. 20.

⁴⁷⁴ Milena Marková se narodila 5. 8. 1913 v Roudnici nad Labem. Absolvovala obecnou školu a gymnázium. Po maturitě navštěvovala do roku 1933 anglickou kolej v Praze, po jejímž dokončení odjela do zahraničí. Při své cestě po Velké Británii se údajně provdala za agenta britské tajné služby. Do Československa se vrátila v srpnu 1938. V roce 1940 nastoupila zaměstnání jako korespondentka firmy Orbis a jejím ředitelem (jenž byl údajně dvojítm agentem britské SIS a německé SD) byla požádána, aby pronikla do vyšších vrstev německé společnosti. Později se jí podařilo dostat do okruhu manželky K. H. Franka. V roce 1943 se provdala a o rok později se jí narodila dcera Ilona. Po válce byla 8. 1. 1946 zadržena pro podezření z udavačství. Nejdříve uznána vinnou za propagaci nacistického hnutí, přičemž měla stanout před MLS, avšak na zásah příslušníka ZOB Josefa Plechatého byla propuštěna. Posléze se z ní stala tajná spolupracovnice vedená pod krycími označeními „K-40“, „AK-950“, či „KOLDA“. Začátkem roku 1948 nepožívala Marková přílišné důvěry svých nadřízených z StB, což se snažila napravit po únoru 1948. V létě 1948 byla nasazována k případům mimo území ČSR, kde se snažila navázat kontakty s československými emigranty. Mezitím se na našem území zapojila do spolupráce při akcích „Kámen“. Od roku 1948 do poloviny roku 1949 byla M. Marková hlavní spolupracovnicí IV. sektoru Velitelství a fakticky zajišťovala pracovní náplň pro výpadové oddělení. Koncem října 1949 se začal měnit vztah StB – Marková. Vedení IV. sektoru začalo kriticky analyzovat její zprávy a začala být podezřívána z dvojí hry pro cizí rozvědku (navíc se obohacovala na úkor zatčených). Počátkem prosince 1949 byla zatčena a převezena do věznice v Jihlavě, kde byla dne 11. 12. 1949 nalezena na cele oběšená. Více viz PULEC, Martin. Agenturní činnost Mileny

Krupková netušila, že její kamarádka s podobným osudem („kolaborantka“, „svobodná matka“) byla v té době vysoce kvalitní agentkou Josefa Plechatého, toho času přednosta IV. sektoru Velitelství StB, do jehož kompetence patřily mj. tajná zatčení emigrantů na fingovaných československých hranicích, dnes všeobecně známá jako „Akce Kámen“.

M. Marková po domluvě s J. Plechatým nabídla H. Krupkové odchod za hranice výměnou za kontakty na lidi zapojené do protikomunistické rezistence, neboť pro úspěšné „uchycení se“ v exilu bylo dobré mít nějaká „doporučení“ a předat „zahraničnímu odboji“ údaje o organizování „protistátní“ činnosti v ČSR. Krupková jmenovala mj. F. Aubrechta. *„Marková se nabídla, že ho navštíví. Do Bohdanče za Aubrechtem jela dvakrát ve dnech 24. a 26. října 1948. Představila se jako Svobodová – představitelka ilegální organizace převádějící lidi za hranice. Aubrecht poskytl Markové adresy lidí v zahraničí. Jedna vedla do Chicaga a druhá ke knížeti Františku Schwarzenbergovi do Itálie. Mimo tyto kontakty získala také několik zpráv vojenskohospodářského charakteru a krádeží také Aubrechtův zápisník, kde byly zapsány zločiny páchané po válce vyšetřovateli OBZ.“*⁴⁷⁵

Mezitím došlo dne 27. října 1948 k obnovenému procesu, tentokrát před MLS v Chrudimi, kde byla H. Krupková odsouzena k deseti letům vězení. Od M. Markové se navíc dozvěděla lživou informaci o tom, že jí byl udělen trest smrti. Pod dojmem těchto událostí se rozhodla na nic nečekat a emigrovat dne 29. října 1948. Na falešných hranicích byla zadržena připravenou StB, přivezena do vyšetřovací vazby a jediným východiskem z kritické situace se stalo přistoupení na spolupráci. Dne 5. února 1949 podepsala tzv. vázací návrh a jejím „řídícím orgánem“ se stal Josef Richter, příslušník II. sektoru II. oddělení (vedoucí M. Pich-Tůma) Velitelství StB s vnitrostátní působností. Posléze byla využita k proniknutí do Aubrechtovy blízkosti.

Nyní se vracíme na Pardubicko, kde se František Aubrecht prostřednictvím svých známých z odboje a SNR, členů ČSL Jana Žemly a Emila Nástrahy, seznámil s někdejším lidoveckým poslancem Karlem Procházkou, jenž chtěl uprchnout za hranice. Aubrecht ho napojil na výše uvedenou M. Markovou (aniž věděl, že je agentkou StB) a Procházka se stal její další obětí – byl zatčen při přechodu hranic dne 12. listopadu 1948.⁴⁷⁶ Ve vězení ho donutili

Markové. In: *Securitas imperii*. Praha: ÚDV, 2001, č. 7, s. 252–285; TÝŽ, Příspěvek k pozadí „pardubických procesů“, c. d., s. 133–171.

⁴⁷⁵ KOKES, Luboš. *Hana Krupková. Příběh ženy mezi dvěma totalitami*. Diplomová práce (ved. Jan Němeček). Pardubice: Univerzita Pardubice, 2011, s. 141; Dále srov. PULEC, Martin. Příspěvek k pozadí „pardubických procesů“, c. d., s. 136; KOTYK, Jiří. *Hana a Václav Krupkovi: pardubičtí spolupracovníci SILVER A*, c. d., s. 22.

⁴⁷⁶ PULEC, Martin. Příspěvek k pozadí „pardubických procesů“, c. d., s. 137.

k napsání „dobrozdání“, s jehož pomocí se měl doručitel, příslušník StB J. Richter, dostat do blízkosti Jana Žemly a Františka Aubrechta.

S fotkou a dopisem od H. Krupkové včetně dobrozdání od K. Procházky navštívil J. Richter v listopadu 1948 dvakrát Pardubice, kde se setkal s oběma muži. Využil v té době hojně využívanou provokační metodu – představil se jako „agent CIC“ a žádal o aktivizaci ilegální skupiny, která by kromě zpravodajství dělala i destrukční a teroristické akce (např. vraždy čelných představitelů režimu, letákové akce, zpracovala seznamy ilegálních spolupracovníků na Pardubicku pro odboj). Aubrecht s Žemlou „zpravodajskou kombinací“, jak byly tyto akce také označovány, prohlédli. Zatímco první oznámil celou věc dopisem na OBZ, druhý emigroval.⁴⁷⁷

Spletitá kauza se vlivem dalších osob snažících se uprchnout z ČSR náhodně protнула s pražským případem spjatým s někdejší velitelem Pražského povstání gen. Karlem Kutlvašem (1895–1961) a StB začala „konstruovat“ rozsáhlou „protistátní“ skupinu zabývající se organizováním ilegálních přechodů hranic a přípravami teroristických akcí. *„V rukou StB se tedy ocitli Karel Procházka, zatčený pro provokaci a akci KÁMEN v blízkosti československo-německých hranic, Lubomír Žaloudek, zatčený pro napomáhání při pokusu k útěku do zahraničí, Miloslav Maleček zatčený pro přípravu k útěku do zahraničí, František Capoušek, zatčený při pokusu o útěk do zahraničí, Jaroslav Slavík pro napomáhání při přípravě útěku do zahraničí, Ladislav Vosyka pro napomáhání při přípravě útěku do zahraničí a František Aubrecht pro neoznámení přípravy k útěku do zahraničí a pro pomoc při přípravě útěku do zahraničí. Z těchto osob, které se s největší pravděpodobností ani neznaly a které byly zatčeny v navzájem nesouvisejících případech, začali vyšetřovatelé StB Jan Procházka a mjr. Hromádka podle instrukcí operativce II. sektoru Josefa Richtera protokolárně vytvářet za použití tehdy poměrně běžných násilných metod protistátní skupinu Jiří Kuzma...“*⁴⁷⁸

Situaci kolem „protokolárně“ vytvářené „teroristické skupiny“ rozvířily výše popsané události kolem vraždy L. Krátkého, jež měla být „odvetou Žemlovy skupiny“ řízenou ze zahraničí.⁴⁷⁹ Do soukolí brutální vyšetřovací mašinérie StB byly postupně vtažovány další osoby, které byly dříve v kontaktu s Janem Žemlou. Jednou z nich byl i komunista Josef Mísař (v pramenech StB provenience označován také jako „trockista“), jehož se operativní příslušníci

⁴⁷⁷ Tamtéž.

⁴⁷⁸ Tamtéž, s. 140–141.

⁴⁷⁹ Celý případ se ještě více zamotal zatčením „agenta-chodce“ Františka Černoehorského, jenž se vracel z Německa pro manželku a při té příležitosti byl v zahraničí Žemlou požádán o kontaktování rodiny.

II. sektoru MV rozhodli během převozu z Pardubic do Prahy „unést“ v přestrojení za americké zpravodajce. Mísař byl „na oko“ osvobozen přepadovým oddílem na silnici za Pardubicemi, odvezen do pražského konspiračního bytu, kde ho „Američané“ pod příslibem převodu do zahraničí vyslyšali k jeho „protistátní“ činnosti ve skupině J. Žemly a k vraždě L. Krátkého. Jelikož ani tato akce nepřinesla kýžený úspěch, neboť Mísař vedl „zmatené řeči“ a k ničemu se nepřiznal, byl odvezen k západním hranicím a stal se další obětí „Akce Kámen“. Po eskortování do ruzyňské věznice následovaly kruté výslechy, během nichž se přiznával ke smyšleným skutečnostem. Drastické fyzické a psychické mučení se nevyhnulo ani dalším zatčeným, kteří podepisovali vyšetřovateli zkonstruované protokoly, jak o několik let později při přešetřování zjistila Inspekce MV (obdoba dnešní Generální inspekce bezpečnostních sborů).⁴⁸⁰

V průběhu února a března 1949 podal pardubický krajský velitel Ladislav Němec trestní oznámení Státní prokuratuře v Praze, na jehož základě byla vypracována žaloba na čtyřicet čtyři osob. Hlavní soudní přelíčení proběhlo ve dnech 13.–23. června 1949 v Praze. Přestože většina obviněných popřela skutečnosti uvedené ve výslechových protokolech, a oznámila soudu fyzické mučení, byla rozhodnutí týkající se celkem 32 odsouzených velmi tvrdá. Jan Žemla byl odsouzen k trestu smrti v nepřítomnosti, František Aubrecht k trestu dvaceti pěti let odnětí svobody a Josef „Job“ Mísař k patnácti letům žaláře – všichni pak k dodatkovým trestům konfiskace majetku a ztráty čestných práv občanských. Ostatní dostali tresty v rozmezí od čtyř měsíců po doživotí a situaci některých odsouzených nezměnilo ani odvolání k Nejvyššímu soudu v Praze, jenž svým výrokem ze 14. dubna 1950 potvrdil prvoinstanční rozsudek.⁴⁸¹

Události kolem zatýkání „skupiny Jana Žemly“, resp. „organizace Jiří Kuzma“ měly na pardubickou veřejnost dalekosáhlý dopad a v 50. a 60. letech se staly předmětem několikerého přešetřování, které zcela jednoznačně prokázalo použití brutálních vyšetřovacích praktik a „vykonstruování“ případu ze strany StB. Vražda Lubomíra Krátkého zůstala vzhledem k neprofesionálně odvedené kriminalistické práci StB nevyřešena až do současnosti.

V rámci procesu se Státní bezpečnost a pardubičtí představitelé KSČ v podstatě „vypořádali“ s představiteli Československé strany lidové, druhého nejsilnějšího politického subjektu v oblasti po parlamentních volbách v roce 1946. Z jejich vrcholných regionálních představitelů kauza zasáhla někdejší poslance ÚNS Karla Procházku a Františka Desenského

⁴⁸⁰ PULEC, Martin. Příspěvek k pozadí „pardubických procesů“, c. d., s. 148.

⁴⁸¹ Tamtéž, s. 161–167.

(emigroval) včetně dlouholetého představitele ONV Jana Žemly. Také byla definitivně „zlikvidována klika“ kolem vyloučeného komunisty Josefa Mísaře (společně s ním ještě komunisté Ladislav Vosyka a František Klapka). Následovat měli představitelé Československé strany národně socialistické spojení s exulantem a někdejšími poslanci Josefem Koutem. Ti byli „realizovaní“ v tzv. Akci Malíř, jež si co do rozsahu perzekuce nezdala se „skupinou“ Jana Žemly, na niž bezprostředně navazovala.

V „Akci Malíř“ se převážně jednalo o členy a sympatizanty ČSNS. Obvinění byla rozsáhlá a do značné míry „vykonstruovaná“. Členové „ilegálních skupin“ působili v pardubickém okrese a kromě šíření letáků měli být napojeni na „centrální odbojovou organizaci v Praze“. Prostřednictvím „agentů-chodců“ pak údajně udržovali kontakty s uprchlým předákem ČSNS JUDr. Bedřichem Miklem, jenž byl v emigraci v kontaktu s Janem Žemlou.⁴⁸² Výsledky vyšetřování byly jako opsané z trestních oznámení na „skupinu Jana Žemly“ – špionáž, teror a sabotáže, včetně plánování vražd funkcionářů KSČ. V rámci „Akce Malíř“ bylo v roce 1950 odsouzeno přes sto osob k trestům odnětí svobody od osmi měsíců po doživotí. Mimo jiných se tvrdé tresty týkaly také bývalého poslance ÚNS JUDr. PhDr. Ludvíka Novotného (1903–?, dvaadvacet let odnětí svobody) a bývalého krajského tajemníka ČSNS Josefa Hinterholzinger (1910–?, dvacet pět let odnětí svobody).

Pro rok 1949 vykazovala statistika zasláná na bezpečnostní odbor ÚV KSČ v říjnu 1950 zatčení asi pěti set osob, vesměs spojených právě se „skupinami“ Jana Žemly a Josefa Kouta.⁴⁸³ Jak uvidíme níže, „uspokojivého“ stavu při odhalení a vyšetření rozsáhlých „protistátních spiknutí“ mohlo být dosaženo jen díky intervencím pražské centrály, pomoci příslušníků jiných krajských útvarů StB a dalších složek SNB, neboť samotné KV StB Pardubice bylo v roce 1949 v dezolátním stavu.

⁴⁸² Aktivita Jana Žemly byly StB sledovány v tzv. akci Mlýn. V jejím rámci se původně uvažovalo o Žemlově vylákání zpět do ČSR, mnohem později o nabídce ke spolupráci. Jan Žemla se po útěku dostal do uprchlického tábora v Ludwigsburgu, kde společně s uprchlými lidoveckými poslanci organizoval protikomunistický odboj a později spolupracoval s americkou a francouzskou zpravodajskou službou. Jeho činnost spočívala v cestách po utečeneckých táborech, v nichž organizoval protikomunistické přednášky, shromažďování údajů o emigrantech pro exilové kruhy a s jeho jménem bylo taktéž spojeno několik zadržených „agentů-chodců“ v ČSR na počátku 50. let. Na přelomu 50. a 60. let se přestěhoval do USA, kde v roce 1972 zemřel. Podrobně k jeho protikomunistickým aktivitám v zahraničí viz PULEC, Martin. Příspěvek k pozadí „pardubických procesů“, c. d., s. 167–171.

⁴⁸³ ABS, V-HK, a. č. V-1210 HK, („Akce Malíř“); NA, f. 05/11, inv. j. 213, sv. 33, I. díl, výpis ze zápisu schůze tzv. krajské bezpečnostní pětky ze 17. 10. 1950 pro bezpečnostní odbor ÚV KSČ, s. 5.

10. KV StB Pardubice v prvním roce existence za Ladislava Němce a Františka Polanského

10.1. Tristní poměry na KV StB Pardubice

Vyšetřování rozsáhlé „ilegální organizace“ a vraždy syna komunistického prominenta vrhlo na pardubickou StB pod velením Ladislava Němce špatné světlo. Jak jsme si řekli výše, probíhalo v době jejího spáchání a vyšetřování zavádění nového způsobu úřadování spjatého s budováním KV StB. Vzhledem k přítomnosti „operativních skupin“ z jiných krajů a dohledu příslušníků pražské centrály se pardubický státobezpečnostní útvar dostal pod „drobnohled“ a jeho stav byl shledán katastrofálním. „*V Pardubicích je nepořádek, jaký jsem neviděl ani na dříve nejšpatnější oblasti na Moravě /Olomouci/, kdy zde byl velitelem ještě Dr. Severin* [Stanislav Severin].“⁴⁸⁴

Než přikročíme k detailnímu výčtu shledaných závad, je vhodné si ve stručnosti představit životopis prvního velitele KV StB Pardubice (byť je toto označení formální, fakticky se stále jednalo o OÚ StB). **Por. Ladislav Němec** se narodil 12. prosince 1900 v Pardubicích rodičům Antonínovi Němci a Anně, roz. Ziklové. Po ukončení základní školní docházky a nástavby bojoval od února do října 1918 na frontách Velké války v rámci československých legií. Po návratu byl zaměstnán v letech 1919 až 1920 jako bednářský pomocník v Pardubicích. V letech 1920 až 1922 absolvoval vojenskou prezenční službu a poté působil od 26. září 1922 u prvorepublikového četnictva. Oženil se s Boženou, roz. Šalandovou (1906–?), s níž měl tři děti. S rodinou žil ve Starých Ždánicích u Pardubic, kde se po únoru 1948 angažoval také jako předseda MNV. Dne 11. června 1945 se stal členem KSČ. Po svém suspendování z postu velitele KV StB Pardubice, o jehož příčinách budeme hovořit níže, byl krátce zařazen na KV StB v Brně a dne 31. října 1950 propuštěn.⁴⁸⁵

Nejvíce výhrad se na základě kontrol provedených v únoru až březnu 1949 sneslo právě na hlavu L. Němce, jenž byl kritizován prakticky za vše, vztahy k podřízeným počínaje po snahy o zavádění nové administrativy a organizační struktury konče. Charakterizován byl jako „[...] *starý četník, politicky má dobrou pozici, jako velitel je slabý, malé organizační schopnosti. V poslední době neoblíben u orgánů pro mnohdy neopodstatněné, příkré zákroky. Mezi orgány se rozmáhá „švejkovina“ /čekají, až „starý“ odejde, a jdou domů./*“ Na jiném místě pak stálo „*Orgánům sloužícím u něho nechce dovolit ani, aby si zajeli na neděli domů,*

⁴⁸⁴ Tamtéž, f. 310, sign. 310-14-8, hodnocení stavu KV StB Pardubice instruktorem Velitelství StB V. Průšou, s. 32.

⁴⁸⁵ Tamtéž, f. Osobní evidenční karty příslušníků MV (OEK), Ladislav Němec.

*on ale jako velitel jezdí domů [do Starých Ždánic] každý den a používá k tomu ještě služebního automobilu. Jeho rozkazy jsou nerozvážené, a když pak není výsledek uspokojivým, svádí vinu na podřízené orgány. Prostě jako velitel se naprosto nehodí a počíná si tak, že většina orgánů výkonu Stb zneužívá pracovní doby k vyřizování soukromých záležitostí, shánění potravin po vesnicích a vyšetřování malých kriminálních přestupků“.*⁴⁸⁶

Mezi nejhorší prohřešky velitele patřilo kumulování funkcí (působil rovněž jako předseda MNV ve Starých Ždánicích) a nevhodné podřizování se bezpečnostnímu referentovi KNV Dominiku Stehlíkovi (viz např. vylepení vyhlášky o vraždě L. Krátkého). Přechod na nový typ úřadování byl z Němcovy strany prováděn chybně a bez povolení MV, okresní útvary a jednotlivá operativní a výkonná oddělení KV StB nebyla vybudována buď vůbec, nebo nefungovala. Zcela zásadním pak bylo, že přehlížel příslušníky zpravodajského referátu Z (někdejší OZO) a věnoval pramálo pozornosti budování agenturní sítě „ačkoliv mu musí být známo, že práce tohoto ref. je základem stb. operativy, o stb operativě se vyjadřuje, že je zbytečná a že úkolem Stb je zavřít a vyslechnout. Při tom však nepostupuje jako třídne uvědomělý soudruh a velmi přísně postupuje /zatýkáni/ proti osobám, které nejsou třídni nepřáteli, zatímco jasné třídni nepřátele nepostihuje.“ [...] „V celku pak situace na KV-Stb v Pardubicích, které bylo jednou z nejslabších oblastí Stb i v minulosti, na tomto stupni vývoje za vedení kraj. velitele Němce setrvává, nemá-li spíše tendenci klesající, což se projevuje i v tom, že org. Z jsou poměry na KV-Stb již tak znechuceni, že si téměř všichni hledají civilní zaměstnání a hodlají službu opustit.“⁴⁸⁷

V této době sídlila pardubická StB v budově někdejšího hotelu Bouček v Havlíčkově ulici č. p. 841⁴⁸⁸ u dnešního náměstí Československých legií, kam se přestěhovala koncem roku 1948, a sloužilo v ní kolem třiceti příslušníků – velitel Ladislav Němec, Alois Blažek, Jaroslav Brož, Oldřich Cach, Oldřich Černý, Václav Dlouhý, Václav Dvořák, Alois Halaška, Josef Hanuš, Antonín Herčík, Václav Knytl, Josef Krabec, Antonín Krbec, Josef Mrkva, Adolf Mudruňka, František Novák, František Radoň, František Sluka, Josef Spálenský, Bedřich

⁴⁸⁶ Tamtéž, f. 310, sign. 310-14-8, situační zpráva o KV StB v Pardubicích ke dni 1. 3. 1949, s. 2; tamtéž, hodnocení stavu KV StB Pardubice instruktorem velitelství StB V. Průšou, s. 33.

⁴⁸⁷ Tamtéž, hodnotící zpráva vedoucího instruktora Milana Moučky z Velitelství StB pro prezidium skupiny I. – Bezpečnost o poměrech na KV StB Pardubice ze dne 5. 4. 1949, s. 8.

⁴⁸⁸ Původně hotel Urban, ve třicátých letech označovaný jako „Dancing bar“. Po roce 1945 byl hotel Bouček zrušen. Poté, co objekt přestal sloužit bezpečnostním složkám, zde sídlila Lidová škola umění a v dnešní době je v jeho prostorách divadlo Exil. KOTYK, Jiří – RAZSAKOV, Jiří – HALÍŘOVÁ, Martina a kol. *Pardubické restaurace a hotely*, c. d., s. 31–32.

Plodek, František Pohanka, Vladimír Špaček, Ladislav Urban, Josef Víšek, Karel Víšek, František Vybíral, Tomáš Zítek, Antonín Zikán a Eugen Zörkler.⁴⁸⁹

Neúnosná situace si vyžádala řešení v podobě odvolání velitele, jehož dne 6. dubna 1949 nahradil **npor. František Polanský (1897–?)**. Kromě zmíněných nedostatků se na Němcově osudu „podepsala“ také jeho dřívější služba u četnictva a „pochybení“ podřízených v kauze Jana Žemly. Druhý velitel pardubického krajského státobezpečnostního útvaru se narodil 26. července 1897 v Těšínově na Vodňansku a po absolvování základní školní docházky se vyučil zedníkem. Dne 15. října 1910 narukoval k Pěšimu pluku 11. rakousko-uherské branné moci a v hodnosti desátníka sloužil do ledna 1921 i v rámci československé armády. Oženil se s Aloisíí Krýkovou (1902–?), s níž měl dva syny. Dne 15. června 1921 vstoupil k prvorepublikovému četnictvu, ve školním roce 1935/1936 absolvoval výcvik pro velitele četnických stanic a o rok později i pátrací kurs. Dne 15. listopadu 1945 byl pověřen vedením OZO v Písku a k 1. lednu 1948 se stal přednostou OÚ StB v Písku, kteroužto pozici zastával do září téhož roku. Dne 7. září 1947 byl jmenován poručíkem SNB a dne 1. dubna 1948 získal hodnost nadporučíka. Po krátkém působení na III. odboru MV se stal dne 1. ledna 1949 přednostou IV. oddělení KV StB Praha a od 6. dubna do 15. října 1949 působil jako velitel KV StB Pardubice, odkud byl přeložen jako zástupce velitele na KV StB České Budějovice. Dne 31. března 1951 byl dán do trvalé výslužby. Byl nositelem Medaile za zásluhy II. stupně mimo boj a Bronzové hvězdy Řádu 25. února.⁴⁹⁰

Záhy po odchodu L. Němce musel F. Polanský posvětit „čistku“, jež proběhla v pardubickém státobezpečnostním sboru pod taktovkou nového politického tajemníka vrch. stržm. Ludvíka Arazima v květnu až červnu 1949. Z původního osazenstva zbylo asi šest příslušníků, kteří byli souběžně doplňováni „čerstvými stavý“.⁴⁹¹ Většina orgánů byla převelena k uniformované složce, někteří dočasně suspendováni nebo dáni na dovolenou s čekáním a s jinými proběhlo kárné řízení.⁴⁹² Nejhůře dopadl Eugen Zörkler, jenž byl za poskytování určitých „úlev“ vězňům ze „skupiny Jana Žemly“ (mj. Josefu Mísařovi),

⁴⁸⁹ ABS, f. 310, sign. 310-14-8, stav a politická příslušnost orgánů KV StB Pardubice k 1. 4. 1949, s. 5–7.

⁴⁹⁰ ABS, f. OEK (František Polanský).

⁴⁹¹ NA, f. 05/11, inv. j. 215, sv. 33, záznam ze schůzky instruktorů KSČ s představiteli sekretariátu KV KSČ Pardubice ze dne 1. 7. 1949, s. 1.

⁴⁹² Pro zajímavost uvedme, že jedním ze suspendovaných se stal také František Pohanka (1923–?), později dlouholetý velitel KV StB Jihlava, KV StB České Budějovice a zástupce náčelníka Kriminální ústředny Federální služby Věřejné bezpečnosti.

oficiálně za „zneužití služební moci a přečin nedbalého uchování státního tajemství“, odsouzen dne 20. října 1949 Vrchním vojenským soudem ke dvěma rokům odnětí svobody.⁴⁹³

Uvolněná místa bylo nutné naplnit novými rekruty, přičemž se předpokládalo v co nejkratší době přijmout asi osmdesát příslušníků. K 20. červenci 1949 již vykazovalo KV StB Pardubice šedesát osm orgánů a náborů nováčků do SNB (StB i VB) se staly v průběhu dalšího roku jednou z nejfrekventovanějších záležitostí, o níž museli krajští velitelé referovat politickým představitelům kraje majícím na starost bezpečnostní agendu.

10.2. Snahy o nápravu

Dne 20. května 1949 byla zavedena v Pardubicích „nová organizace“ a teprve od této doby bylo možné de facto hovořit o zdejším útvaru jako o **Krajském velitelství StB v Pardubicích** (krycí označení „616-A“⁴⁹⁴). Přesto i nadále přetrvávaly obtíže a systém se „rodil ve značných bolestech“. Ty bylo možné shrnout do několika bodů: nedostatečné „prokádování“ stávajících příslušníků, špatná manipulace se spisy, nevyhovující prostory služebny, chabé technické vybavení, „nezdravé“ vztahy s některými členy stranických struktur a lidové správy, neuspokojivý morálka i nezkušenost příslušníků a fakticky neexistující agenturní síť.

Konkrétním rozvedením můžeme konstatovat, že evidence a spisovna byly v dezolátním stavu („*spisovna v pravém slova smyslu vůbec neexistuje*“) a různé svazky se válely na hromadách ve všelikých skříních, na stolech, ve spižárně či na půdě, kam měly z okolních domů přístup civilní osoby. Spisy byly nezaprotokolované, jejich části roztroušené a bylo nutné je znovu roztřídit. „*Rovněž tvoření starých čísel jednacích je pro mne i pro všechny orgány záhadou.*“⁴⁹⁵

Budova KV StB v dřívějším hotelu Bouček byla shledána „naprosto nevyhovující“. Její místnosti byly malé a nebylo do ní možno do budoucna umístit další příslušníky (chystalo se okamžité přeložení třiceti dvou orgánů z KV StB Brno). Chyběl dálkopis nacházející se nejblíže u KV NB v budově dřívějšího hotelu Palace (další byl na poště), přestože většina korespondence byla směřována na StB. „*KV Stb nemá u dálkopisu vlastního spojaře, takže všechny telegramy přijímané i odesílané jdou rukama uniformy.*“⁴⁹⁶ Prostory

⁴⁹³ ABS, kmenový list E. Zörklera, záznam o rozsudku Vrchního vojenského soudu ze dne 20. 10. 1949, s. 5.

⁴⁹⁴ První číslo „6“ značilo oblast Čech, následující dvojčíslí „16“ bývalé OZO a písmeno „A“ rozlišovalo mezi útvary SNB a armádními složkami.

⁴⁹⁵ ABS, f. 310, sign. 310-14-8, úřední záznam o kontrole zavádění „nové organizace“ ze dne 23. 5. 1949, s. 18.

⁴⁹⁶ Tamtéž, s. 19.

neodpovídaly ani „nejprimitivnějším“ požadavkům ochrany objektu bezpečnostního útvaru. Budova byla přístupná z ulice nezajištěnými „lítacími dveřmi“, dalo se do ní dostat přes půdy sousedních domů, na oknech nebyly mříže, po zdech běžely štěnice, a jediná „ochrana spočívá v tom, že 18 orgánů pro nedostatek bytů bydlí přímo v kancelářích.“⁴⁹⁷ Co se technického vybavení týče, byl akutní nedostatek psacích strojů, chybělo nahrávací zařízení (tzv. webstr) a na úřadovně nebyl ani jeden radiopřijímač. Pro technické oddělení neochotně vykonával „fotografické práce“ pátrací oddíl KV NB. Dopravní oddělení („autoreferát“) disponovalo šesti automobily, z nichž byly pojízdné pouze čtyři, a dvě Tatry 57 („Hadimršky“) byly „napolo vraky“.

Silně kritizován byl také poměr civilních osob vměšujících se do státobezpečnostní problematiky, kdy např. místní tajemník OV KSČ „přišel kolem půlnoci na KV Stb a nařizoval provedení domovní prohlídky a zatčení. Při jiné příležitosti si tentýž soudruh vynucoval svoji přítomnost při výslechu zajištěné osoby a dokonce této kladl otázky.“⁴⁹⁸ Obdobně tomu bylo taktéž u krajského bezpečnostního referenta Dominika Stehlíka, za nímž často docházel suspendovaný Ladislav Němec, jenž se nehodlal smířit se ztrátou funkce a neustále nasazoval na stávajícího velitele F. Polanského.

Vůbec nejhorší byl však stav agentury považované za úhelný kámen operativy a prevence státobezpečnostní práce. Krátce po únorových událostech 1948 bylo velitelům OÚ StB centrálně nařizeno věnovat se budování agenturních sítí, jejichž podoba z předcházejícího období nevyhovovala jak co do kvantity, tak co do kvality. Byly vydány první směrnice pro rozlišení tajných spolupracovníků, neboť bylo častým jevem vykazovat za ně také osoby podávající jednorázové či drobné informace.⁴⁹⁹

V této době byli tajní spolupracovníci dělení Velitelstvím StB do několika kategorií:

- „agenti“ („A“, „AP“, „AK“, „AKP“),
- „informátoři“ („SI“, „SIP“),
- „rezidenti“.

Agent (A) byl nejvyšší typem agenturního spolupracovníka. Rozuměl se jím vědomě a formálně (např. písemně) zavázaný, stálý a spolehlivý spolupracovník, jenž tajně působil v nepřátelském prostředí a měl jeho důvěru. „AP“ byl typem agenta jednajícího z jiných

⁴⁹⁷ Tamtéž.

⁴⁹⁸ Tamtéž.

⁴⁹⁹ Podrobně viz BÍLEK, Libor. Agenturní centrála Státní bezpečnosti a její vedoucí Erich Mach, c. d., s. 139. VALIŠ, Zdeněk. Vývoj typů spolupracovníků kontrarozvědky StB ve směrnících pro agenturní práci. In: *Securitas Imperii*. Praha: Themis, 1994, č. 2, s. 330–333.

pohnutek než ideových či ideologických (AP = „pohnutky“, „peníze“). Agent kandidát („AK“) byl spolupracovník vázaný k součinnosti, u něhož ještě nebyla prokázána míra spolehlivosti. Pokud motivy pro spolupráci „AK“ byly stejné jako v případě „AP“ a k tomu ještě nebyl dostatečně prověřen, pak měl být označen jako „AKP“.

Informátor (SI) – tajný spolupracovník přinášející pravidelné zprávy a plnící příkazy StB, avšak „nepoživající dosud důvěry nepřítele“, byl „stálým informátorem“ (SI). Pokud takový člověk spolupracoval pro materiální výhody či ze strachu (obecně z jiných „pohnutek“), měl mít označení „SIP“.

Rezident (R) – externí pomocník zavázaný k „obsluhování“ informátorů. Sám nepodával zprávy a neobsluhoval agenty.

Příležitostní informátoři a „nezavázaní“ spolupracovníci se nepovažovali za součást agenturní sítě a označovali se jako „důvěrníci“ nebo „důvěrný pramen“ (D).⁵⁰⁰

KV StB Pardubice vykazovalo v dubnu 1949 celkem šedesát osm tajných spolupracovníků sestávajících z nulového počtu agentů (A), šesti agentů kandidátů (AK), dvaceti sedmi stálých informátorů (SI) a třiceti pěti „jiných, nebo nepracujících, ale na kartách starého typu vedených /jako důvěrníci/“. ⁵⁰¹ Kontrolou bylo zjištěno, že drtivá většina z nich byly „mrtvé duše“ rekrutované navíc z okruhu Krajského sekretariátu KSČ v Pardubicích, což vylučovalo jejich možnost úspěšně proniknout a získat si důvěru „nepřátelského prostředí“.

Po vzoru pražského ústředí byla také u pardubického KV StB zřízena tzv. agenturní centrála (AC),⁵⁰² jež měla být obsazena „vedoucím agenturní centrály“ podřízeným přímo

⁵⁰⁰ „Pomůcka administrativně–operační pro krajská velitelství Státní bezpečnosti z 15. 12. 1948“. Dostupné k 10. 1. 2017 z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/1948.pdf>. V souvislosti se snahou o zlepšení stavu agenturní práce došlo na přelomu let 1949 až 1950 k vypracování mírně odlišných kritérií pro označování a třídění tajných spolupracovníků – nově byli nazýváni podle toho, zda měli, či neměli důvěru „nepřítele“ (kategorie agent vs. informátor), a dále podle toho, zda zprávy podávali ze „státně-důležitého objektu“ („agent operativní“, příp. „informátor operativní“), nebo z oblastí mimo konkrétní objekty („agent všeobecný“, resp. „informátor všeobecný“). BÍLEK, Libor. Agenturní centrála Státní bezpečnosti a její vedoucí Erich Mach, c. d., s. 168.

⁵⁰¹ ABS, f. 310, sign. 310-14-8, zpráva instruktora velitelství StB o agenturní práci u KV StB Pardubice ze dne 13. 4. 1949.

⁵⁰² Útvar fungující na pražském ústředí v letech 1948 až 1950. Vznikl asi počátkem února 1948 na popud Š. Plačka jako 4. oddělení Sektoru III/Aa (vnitřní zpravodajství), později jako součást IV. sektoru a sekretariátu sektoru III/Aa (od prosince 1948 skupiny BAa) pod vedením Ericha Macha. Náplní činnosti Agenturní centrály bylo shromažďování a vyhodnocování poznatků Velitelství StB získaných agenturní cestou, tvorba studijních materiálů k práci s agenturou, kontrola práce „řídících orgánů“ a dalších AC vzniklých u jednotlivých krajských velitelství. V souvislosti se změnami v řízení bezpečnostních složek a jejich převedení pod MNB, mělo dojít na základě zásahů sovětských poradců také k zásadním změnám v organizaci a práci AC. Napříště leželo těžiště její činnosti v evidenci a statistice a veškeré údaje o tajných spolupracovnících se měly shromažďovat jen u jednotlivých referentů jak v centrále, tak na krajských velitelstvích. Nakonec byly útvary Agenturní centrály zrušeny a v centrále ji v říjnu roku 1950 nahradil referát evidence agentů samostatného 4. sektoru (evidenční a registrační)

veliteli. Jeho úkolem bylo vést evidenci a statistiku o tajných spolupracovnících, shromažďovat vázací návrhy a záznamy, číst a přidělovat agenturní zprávy jednotlivým vedoucím a ty nejdůležitější pak krajskému veliteli. Do Pardubic byl vyslán pražský instruktor a vedoucí agenturní centrály Erich Mach,⁵⁰³ jenž měl za úkol prodiskutovat problémy s agenturou, zrevidovat její stav a posoudit činnost zdejší agenturní centrály. Jeho hodnocení celkové situace o stavu KV StB a agenturních sítí zcela korespondovalo s výše uvedenými problémy, navíc dle získaných poznatků porovnal stav budování agentury na KV StB Pardubice se situací na KV StB Hradec Králové, které dle jeho mínění představovaly učebnicové příklady „agenturní anarchie“ (Pardubice) a „agenturního plánování“ (Hradec Králové). Nejzásadnější problémy pardubického státobezpečnostního útvaru se točily kolem výše uvedených nedostatků. Službu vykonávali nastoupivší nováčci s mizivými zkušenostmi, KV StB bylo ve vleku nařízení krajského bezpečnostního referenta, funkcionářů krajského výboru KSČ a Útvaru 701-A (velitelství), což pohltilo veškerý čas příslušníků a na nějaké dlouhodobější plánování práce nebyl čas.⁵⁰⁴ Funkci vedoucího agenturní centrály vykonával (v rozporu s centrálním nařízením) velitel 3. oddělení, a to pouze formálně.⁵⁰⁵ Příslušníci StB neznali důležité „objekty“ státobezpečnostního zájmu ve svém okolí, natož aby do nich „agenturně pronikali“. *„KV StB Pardubice místo toho, aby rozpracovávalo plánovitě objekty, skáče jako vyplašený zajíc z jednoho případu na druhý, podle toho, jaký kdo z těch třech, horem uvedených pramenů [KNV, KV KSČ, 701-A], udělí úkoly.“*⁵⁰⁶ Pardubický kraj byl podle E. Macha oblastí velkého počtu „zámožných lidí“ tvořících „základnu silné reakce“, jež budila nervozitu u funkcionářů lidové správy a komunistické strany, kteří tak zatěžovali aparát KV StB „nesplnitelnými“ rozkazy a požadavky. Těm z důvodu totální dezorganizace a neexistující agentury nebylo možné vycházet vstříc, i kdyby byly „oprávněné“.

Zcela jiná situace panovala na KV StB Hradec Králové, jež se také nacházelo ve fázi výstavby a jehož spádová oblast byla „stejně reakční“ jako na Pardubicku. Na rozdíl

MNB. Ten byl později zrušen v důsledku událostí, které souvisely s hledáním „nepřátel ve vlastních řadách“, kdy panovaly obavy z možných dekonspirací při centrálním vedení evidence tajných spolupracovníků. V letech 1951 až 1954 tak jednotná centrální evidence neexistovala, což vnášelo do práce StB značný chaos. BÍLEK, Libor. Agenturní centrála Státní bezpečnosti a její vedoucí Erich Mach, c. d., s. 132–182.

⁵⁰³ K němu viz tamtéž, s. 148–150.

⁵⁰⁴ Jednalo se v podstatě o jakýsi „začarovaný kruh“. Jednotlivé referáty centrálního pražského útvaru neznaly ani situaci svých zpravodajských objektů, natožpak na úrovni krajů, které zahlcovaly desítkami dotazů. Na ně bylo pochopitelně nutné odpovědět, což konkrétně u KV StB Pardubice nebylo z důvodu dezorganizace a neexistující agentury prakticky možné. Podrobně i se situací v jiných krajích viz tamtéž, s. 163.

⁵⁰⁵ Dle Machových zápisů z inspekčních cest nebyla situace lepší ani v jiných krajích. Operativci byli nezkušení, nevěnovali se administrativě a mnozí krajsí velitelé (nejen L. Němec v Pardubicích) pochybovali o užitečnosti agenturní práce vůbec. s. 155

⁵⁰⁶ ABS, f. 310, sign. 310-10-4, „Záznamy o vykonané dohlídce na jednotlivých krajských velitelstvích StB“, zpráva E. Macha z 29. 5. 1949, s. 31.

od Pardubic, které měly koncem května 1949 pouze dva agenti přinášející „slibné“ zprávy, jich bylo v Hradci Králové vázáno devatenáct a po stránce jejich výběru údajně snesli srovnání s centrálním Útvarem 701-A. Celkově byl stav rozvoje KV StB Hradec Králové daleko slibnější než v Pardubicích, kde se v důsledku přijímání nových příslušníků s takřka nulovými zkušenostmi při práci s agenturou ani v blízké budoucnosti nepočítalo se zlepšením situace. „Na KV Stb jsou mimo vedoucích jednotlivých oddělení samí noví lidé, které je nutno teprve zaučovat do základních zpravodajských metod, takže budování důvěrnických, informátorských a agenturních sítí bude značně obtížné a jistě ne rychlé.“⁵⁰⁷ V červenci 1949 tak klesl, i díky důrazu na přísné dodržování centrálně stanovené klasifikace tajných spolupracovníků, jejich stav na šest, což představovalo nejnižší počet ze všech státobezpečnostních útvarů v českých zemích.⁵⁰⁸ Konáno s nimi bylo v červenci celkem sedmnáct schůzek, z nichž bylo vypracováno toliko čtrnáct „agenturních záznamů“.⁵⁰⁹ Za úsměvný epilog ke stavu agentury u KV StB Pardubice v prvních měsících existence můžeme považovat doušku instruktora MV, jenž na ústředí hlásil skutečnost, že příslušník pověřený vedením agenturní centrály nebude koncem dubna 1949 přítomen u útvaru, a tudíž nepošle zprávu o stavu agenturní sítě. „Jelikož se jedná o dobu kolem 1. 5. 1949, kdy jsou podávány přehledy o agenturní práci na kraji, je nutno počítat s tím, že přehled z Pard. nebude zaslán /on ve skutečnosti ani žádný není, ale neprijde ani žádná zpráva/.“⁵¹⁰ Tristní stav agentury byl kritizován i v následujících letech a v žádném případě se nejednalo pouze o pardubické specifikum.⁵¹¹

10.2.1. Zavedení režimových opatření u KV StB Pardubice

Druhého velitele npor. Františka Polanského čekal nelehký úkol ve zjednání nápravy, neboť z krajského státobezpečnostního útvaru nezůstal „kámen na kameni“. V rámci zavádění „nové organizace“ se musel pustit do horečné práce, protože jeho úkolem bylo dát pardubickou

⁵⁰⁷ Tamtéž, f. 310, sign. 310-14-8, úřední záznam o zavádění „nové organizace“ ze dne 23. 5. 1949, s. 18.

⁵⁰⁸ „Nafouknuté“ počty tajných spolupracovníků opět nebyly pouze pardubickým unikátem, v případě Ústí nad Labem klesl původně uváděný počet 196 tajných spolupracovníků na 22, v Českých Budějovicích jich z původních 128 převedli 26 mezi tzv. důvěrné prameny a v Ostravě jich ze 494 zbylo pouhých 32, z nichž vedoucí AC v červnu 1949 třicet jedna vyřadil a začal budovat agenturní síť od počátku. BÍLEK, Libor. Agenturní centrála Státní bezpečnosti a její vedoucí Erich Mach, c. d., s. 161.

⁵⁰⁹ DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, c. d., s. 120.

⁵¹⁰ ABS, f. 310, sign. 310-14-8, zpráva instruktora MV ze 13. 4. 1949, s. 10.

⁵¹¹ Dle historika Libora Svobody byl obdobný stav v dané době také u KV StB České Budějovice a stejné nedostatky (získání vhodných „typů“ na tajné spolupracovníky, jejich „výchova“ atp.) panovaly na přelomu 40. a 50. let také u dalších krajských útvarů včetně centrály. Situace se zvolna zlepšovala na konci roku 1949 a mezi nejefektivnější patřily krajské útvary v Brně a v Uherském Hradišti. SVOBODA, Libor. Tajní spolupracovníci Státní bezpečnosti na území bývalého Československého kraje v polovině padesátých let minulého století. In: *Jihočeský sborník historický*. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2016, č. 85, s. 321–323; BÍLEK, Libor. Agenturní centrála Státní bezpečnosti a její vedoucí Erich Mach, c. d., s. 155–158.

StB do pořádku do konce července 1949. Vedle toho musel souběžně reagovat na rozkazy MV související s výstavbou a fungováním krajských velitelství.

Nejdříve bylo nutné upevnit kázeň a zajistit neodkladná režimová opatření týkající se výkonu služby a ochrany objektu, v němž StB sídlila. Došlo k ustanovení stálé služby tvořené čtyřmi příslušníky střídajícími se po dvojicích ve dvanáctihodinových směnách v ostraze KV StB (později tuto činnost vykonávala strážní), mezi jejichž další povinnosti patřilo také vyřizování telefonních hovorů, poštovních zásilek, propustek pro vstup, ohlašování a hlídání návštěv, vykonávání obchůzek objektu v nočních hodinách atp. Dále byla zřízena tzv. žurnální služba (později nahrazena stálou denní, noční a dozorčí službou). „*Žurnální službou pověřený úředník má za úkol zdržovati se ve světnici pro něho určené, přijímati oznámení týkající se služby a v noční době, kdy velitelé oddělení nejsou přítomni, zařizovati nutné a neodkladné zákroky.*“⁵¹² Ty zahrnovaly mj. sehnání dotčených kolegů v případě pohotovosti. V srpnu 1949 pak došlo ještě ke zřízení pohotovostní služby, při níž museli být určeni příslušníci, s výjimkou velitele, zástupce a civilních zaměstnanců, bezpodmínečně přítomni u útvaru (jednalo se především o 4. a 5. „výkonná oddělení“).⁵¹³

V průběhu dalších měsíců a let se úkony žurnální, stálé, dozorčí a pohotovostní služby modifikovaly dle stávající situace a reagovaly na změny v organizaci. Dne 24. května 1951 byly rozkazem ministra národní bezpečnosti vydány směrnice pro výkon dozorčí a stálé služby. **Dozorčí služba** zajišťovala výkon služby po pracovní době a ve dnech volna, stálá služba byla tvořena určenými příslušníky jednotlivých oddělení zajišťujícími v uvedené době jejich chod a neodkladné záležitosti. Nejvyšší rozhodovací pravomoc náležela veliteli dozorčí služby (podléhal přímo veliteli KV StB),⁵¹⁴ jemuž podléhali pomocník dozorčího útvaru, velitel stálé

⁵¹² ABS, f. B 5-6, k. 12, inv. j. 74, „Denní rozkazy náčelníka KV StB Pardubice, 1949–1950“, denní rozkaz č. 1 ze dne 20. 5. 1949, s. 18.

⁵¹³ Tamtéž, denní rozkaz č. 9 a směrnice ze dne 14. 8. 1949, s. 38–42.

⁵¹⁴ Mezi jeho povinnosti patřilo v neodkladných případech činit rozhodnutí a zařizovat opatření týkající se bezpečnostní služby, rozhodovat o běžných operativních záležitostech, provádět kontrolu stálých služeb a vnitřních stráží útvaru za součinnosti s velitelem stráže, vést v patrnosti místo pobytu nadřízených krajského velitelství pro případ pohotovosti, kontrolovat pohotovost motorových vozidel a jiných technických prostředků a rozhodovat o jejich použití, pečovat o čistotu a pořádek a řídit a kontrolovat výkon služby „venkovních útvarů“. V případě pohotovosti, poplachu či mobilizace musel ihned uvědomit velitele a řídit se směrnicemi poplachového, pohotovostního nebo obranného plánu (v případě vnějšího útoku na samotný objekt KV StB). Velitel dozorčí služby u sebe přechovával jména a adresy či telefonní čísla velitele útvaru, jeho zástupce a náčelníka štábu (velitele sekretariátu), velitelů oddělení a jejich zástupců, seznam adres všech příslušníků útvaru, údaje o sídlech a spojení k podřízeným okresním útvarům atp. ABS, f. 310, sign. 310-48-2 „Čtyři služební knihy SNB – Směrnice pro dozorčí a stálou službu, pro dosažitelnost, pohotovost a poplach v SNB. Vydalo MNB čj. S-557/10 taj. -51. Různé spisy MV a MNB z let 1949–1952 obsahující směrnice, nařízení a různé pokyny týkající se dozorčí a stálé služby v objektech MV, MNB a V StB“, Směrnice pro dozorčí a stálou službu, pro dosažitelnost, pohotovost a poplach ve Sboru národní bezpečnosti, č. j. MNB S-557/10 taj. -51, s. 8–11.

služby a velitel strážní služby společně s určenými příslušníky pro dozorčí, stálou a strážní službu jak u krajského velitelství, tak u podřízených útvarů v okresech. **Stálá služba** byla tvořena velitelem a určenými příslušníky jednotlivých oddělení schopnými ve stanovené době zajišťovat běžné služební úkony z působnosti svého oddělení, dále pohotovostním řidičem a orgány zajišťujícími telefonní a dálkopisnou ústřednu.⁵¹⁵

10.2.2. Věznice KV StB

Mimo uvedená opatření byl v polovině roku 1949 také zřízen strážní oddíl ve vyšetřovací věznici KV StB Pardubice, jež byla dislokována v části spojených budov okresního a krajského soudu.⁵¹⁶ Mimo ni využívala pardubická StB k vyšetřovacím účelům také bývalou káznici přemístěného chrudimského krajského soudu a do roku 1950 také dočasně zřízené vězení v pardubickém sběrném táboře nucených prací v Zemské donucovací pracovně, z něhož se později stal Vězeňský ústav MNB a ženská věznice (viz níže). K „vyšetřování“ sloužilo také sedm kobek přímo v budově KV StB. Do nich byli zavíráni např. „protistátní“ zločinci po tzv. utajovaných zatčeních (tj. nezákonných), jejichž zadržení a věznění muselo zůstat beze svědků pro další využití v tom kterém operativním případě. Užívání místností, v nichž panovaly otřesné hygienické podmínky, bylo zakázáno velitelem teprve v roce 1952 a vyslyšení museli být napříště umístěni toliko ve vyšetřovacích celách v budově okresního soudu (či v Chrudimi).⁵¹⁷

Od poloviny roku 1950 sloužila k vyšetřování již celá bývalá okresní soudní věznice, převzatá do správy KV StB Pardubice dne 15. května 1950.⁵¹⁸ V roce 1951 sestávala z celkem třiceti pěti cel, z toho čtyř prostorově rozsáhlých, dvaceti šesti samotek a pěti temnic. Únosná

⁵¹⁵ K povinnostem velitele stálé služby patřilo vyřizovat záležitosti, které nesou odkladu dle pokynů dozorčího útvaru, předkládat důležité zprávy a hlášení, rozhodovat o použití pohotovostních vozidel, řídit a kontrolovat činnost ostatních orgánů stálé služby atp. Jeho povinností bylo mít u sebe adresy a kontakty velitelů oddělení a všech příslušníků pro případ jejich dosažitelnosti. Tamtéž, 12–13.

⁵¹⁶ V obecné rovině získávala StB od července 1948 propůjčené věznice jiných složek či pouze jednotlivé cely těchto věznic. Málo z nich vyhovovalo účelům vyšetřování, cely nebyly izolované od ostatních částí a vězně hlídali „nespolehliví“ příslušníci Sboru vězeňské stráže spadající do roku 1952 pod ministerstvo spravedlnosti. Po únoru 1948 byla ministrem spravedlnosti Alexejem Čepičkou a jeho náměstkem JUDr. Milanem Klosem postupně zlikvidována instituce vyšetřujících soudců, kteří do té doby vedli přípravné vyšetřování nezávisle na Státní bezpečnosti. Okresní a krajské soudní věznice byly původně pod ministerstvem spravedlnosti, správní věznice okresních a krajských velitelství Národní bezpečnosti byly prostřednictvím bezpečnostních referentů krajských a okresních národních výborů ve správě ministerstva vnitra. TOMEK, Prokop. *Vývoj československého vězeňství v letech 1948–1989*. In: BABKA, Lukáš – VEBER, Václav, eds.: *Za svobodu a demokracii III, Třetí (protikomunistický) odboj*. Hradec Králové: Evropské hnutí v České republice, Univerzita Hradec Králové – Ústav filosofie a společenských věd v nakl. M&V, 2002, s. 47; TOMEK, Prokop. *Dvě studie o československém vězeňství 1948–1989. Vývoj systému agenturní činnosti ve vězeňských zařízeních československého komunistického režimu 1948–1989. Budování a vývoj věznic StB v období 1948–1952*. Praha: ÚDV, 2000, s. 60; PINEROVÁ, Klára. *Do konce života: političtí vězni padesátých let – trauma, adaptace, identita*, c. d., s. 79–82.

⁵¹⁷ ABS, f. B 5-6, inv. j. 74, k. 13, denní rozkaz velitele KV StB Pardubice z 8. 2. 1952, s. 63.

⁵¹⁸ TOMEK, Prokop. *Dvě studie o československém vězeňství 1948–1989*, c. d., s. 64.

kapacita byla kolem šedesáti vězňů, maximální pak asi pro sto vyšetřovanců. Ústřední topení a osvětlení místností bylo vedeno ze soudních budov. Velitelem vyšetřovací věznice byl v roce 1951 stržm. František Kameník a trestance střežilo sedmnáct příslušníků – deset od StB a sedm od VB.⁵¹⁹

10.3. Struktura a poměry na KV StB za Františka Polanského

Vnitřní struktura KV StB Pardubice se v prvních měsících po nástupu Františka Polanského ustálila na celkem šesti odděleních (z toho třech operativních a dvou výkonných), což odpovídalo výše uvedené operační směrnici pro krajská velitelství StB z prosince 1948. Vedoucí každého oddělení měli povinnost účastnit se pravidelných porad u krajského velitele a periodicky mu předkládat tzv. denní přehled událostí (DPU) s nejdůležitějšími poznatky předešlého dne.⁵²⁰ Během porad měly být diskutovány vzniklé problémy a koordinovány postupy v tom kterém případě. Z některých dochovaných záznamů však můžeme říci, že vedoucí oddělení se k vypracovávání DPU a poradám u velitele stavěli liknavě, spolupráce neprobíhala uspokojivě a F. Polanský musel několikrát urgovat dodržení vlastního rozkazu, což příliš nesvědčilo o zlepšující se kázni u útvaru. Kromě toho museli velitelé pochopitelně vykonávat rutinní denní agendu, jakou bylo mj. zvyšování morálky a pořádku. K tomu se mnohdy vázaly i kuriózní záležitosti typu organizování asi desetiminutových pravopisných diktátů s tematikou charakteristickou při sepisování trestních oznámení.⁵²¹

Před zásadní „kádrovou“ obměnou, která se uskutečnila v dubnu až květnu 1949, byla dočasná personální struktura velitelů oddělení navržena takto: **1. oddělení (obránné):** Adolf Mudruňka; **2. (politické):** Josef Hanuš; **3. (hospodářské):** Josef Víšek; **4. (výkonné**

⁵¹⁹ NA, f. Správa Sboru nápravné výchovy (SSNV), k. 26, „Zápisy z porad 1951–1952“, hlášení o stavu věznice KV StB Pardubice na poradě konané 11. 1. 1951 a zhodnocení porady z 26. 1. 1951, nes. V roce 1952 existovalo v ČSR asi 350 vězeňských zařízení, z nichž řada malých věznic v okresech byla v letech 1953–1955 postupně rušena. Ke dni 1. 1. 1957 bylo na území republiky již jen 23 vyšetřovacích věznic, především v krajských městech. TOMEK, Prokop. *Dvě studie o československém vězeňství 1948–1989*, c. d., s. 67.

⁵²⁰ Od 31. 3. 1951 se začaly vypracovávat také tzv. denní svodky (DS) obsahující „stručný“ a „výstižný“ přehled nejdůležitějších akcí prováděných jednotlivými odděleními za účelem možnosti vypracování celostátní bezpečnostní situace. Nadále se také dělaly DPU, které již nebyly předkládány veliteli KV StB, ale velitelům oddělení. ABS, f. B 5-6, k. 12, inv. j. 74, „Denní rozkazy náčelníka KV StB, 1951“, denní rozkaz č. 57 ze dne 31. 3. 1951, s. 111.

⁵²¹ Na základě zkušností s texty zahrnutými ve vyšetřovacích a operativních spisech, v nichž jsou pravopisné hrubky a stylistické chyby všudypřítomné, můžeme usuzovat, že se tato školní cvičení minula účinkem (pokud tedy nebyla prováděna pouze formálně).

– **technické**): František Sluka; **5. (výkonné – realizace)**: Alois Blažek a **6. (malá StB)**: Antonín Zikán.⁵²² Sociální profil navržených velitelů oddělení zobrazuje následující tabulka:⁵²³

	Jméno a příjmení	Datum a místo narození	Vzdělání	Původní povolání	Člen KSČ	Dřívější služba
1.	Adolf Mudruňka	09.07.1904, Cikhaj (okr. Nové Město na Moravě)	základní, tři třídy pokr. živnostenské školy	čalouník (dělník)	1948	četnictvo, OZO Chrudim a Pardubice
2.	Josef Hanuš	19.12.1912, Dobřany (okr. Nové Město na Moravě)	základní, dvouletá odborná škola	koželužský technik (chemik)	1945/1946, 1948	četnictvo, OZO Chrudim a Pardubice
3.	Josef Višek	27.03.1912, Orel (okr. Chrudim)	základní, trojletá odborná průmyslová škola	technický kreslič	25.05.1945	četnictvo
4.	František Sluka	01.03.1923, Ledec (okr. Jičín)	základní, vyučen	obchodní příručí		OZO Chrudim a Pardubice
5.	Alois Blažek	31.05.1913, Orel (okr. Chrudim)	základní, vyučen	tesař	23.03.1946	
6.	Antonín Zikán	14.11.1893, Budňany	základní	lesní praktikant	01.07.1945	

Z uvedených údajů v tabulce jsme schopni vyčíst, že všichni příslušníci dočasně navržení k vedení jednotlivých oddělení měli základní vzdělání, někteří doplněné o nižší střední školu. Z jejich personálních materiálů vyplývá, že pocházeli z dělnického prostředí a tři z nich měli alespoň nějaké zkušenosti s bezpečnostní prací u četnictva, což bylo ovšem v nově nastalých politických poměrech překážkou. Nakonec byla služba v prvorepublikovém bezpečnostním sboru také jedním z hlavních důvodů pro jejich pozdější odvolání a nahrazení mladými dělnickými kádry nasazenými rovnou z „továren“. Ti neměli zkušenosti s bezpečnostní prací prakticky žádné.

Největší problémy v práci velitelů jednotlivých oddělení se i nadále týkaly manipulace se spisy, především s dokumenty v kategoriích s označením „tajné“ (resp. „důvěrné“). Velitelem F. Polanským muselo být jasně vysvětleno, že za ně mohou být červeným razítkem v pravém horním rohu označovány jen skutečně závažné dokumenty, jejichž existence a obsah musely být skryty před nepovolanými osobami. Také jejich předávání mělo svá specifika. Podle důležitosti se odesílaly buď kurýrem, nebo poštou. Bylo nutné je zapečetit do dvou obálek – vnější neprůsvitné a zcela „nenápadné“ (tj. bez jakýchkoliv údajů o tajném obsahu),

⁵²² Tamtéž, f. 310, sign. 310-14-8, návrh na obsazení míst přednostů KV StB Pardubice, s. 34.

⁵²³ ABS, f. KP, a. č. KP-3081/13 (Alois Blažek), a. č. KP-2963/12 (Josef Hanuš), a. č. KP-3601/12 (Josef Višek); tamtéž, kmenové listy Adolfa Mudruňky a Antonína Zikána.

na níž byly běžné informace, a vnitřní, jež byla teprve označena jako „tajná“ s konkrétním uvedením adresáta. Po přijetí a zaevidování do tajných podacích protokolů musely být spisy v době nepřítomnosti velitele nebo referenta na pracovišti uloženy v pancéřových skříních či uzamykatelných stolech. Další zvláštnosti se pak vztahovaly ke kopírování spisů, sdělování jejich údajů za pomoci dálkopisu (nutnost šifrovat) až po komisionální ničení. Nařízení o specifickém zacházení s tajnými spisy byla periodicky opakována v rozkazech velitelů takřka po celé sledované období a jejich nedodržování řadovými příslušníky StB bylo jedním z nejčastějších prohřešků, za něž byly ukládány různě odstupňované kázeňské tresty.

Ke stávajícím organizačním a provozním problémům KV StB Pardubice se přidaly další, související s květnovou pohotovostí. Dne 7. až 8. května 1949 se totiž v hotelu Grand konala za účasti 636 delegátů V. krajská konference KSČ, jež předcházela IX. celostátnímu sjezdu KSČ, na němž byla ve dnech 25. až 29. května 1949 vytyčena „Generální linie výstavby socialismu“ v zemi. Příslušníci StB (tzv. vysunuté orgány) společně s uniformovanými kolegy měli mj. za úkol hlídkovat v nočních hodinách okolo určených „významných“ objektů ve městě, jako byly – KV StB, KV NB, KV KSČ, OV KSČ, AV NF, KNV, ONV, MNV, poštovní úřad a pardubický rozhlas. Ostraha se týkala jak vnitřních prostor budov, tak vnější oblasti, kde mělo být zamezeno „provokacím“ a vylepování „závadných“ letáků.⁵²⁴ Kromě toho bylo také nařízeno být na nejvyšší míru ostražitý a „aktivizovat“ na maximum stávající agenturní síť. Ta ovšem prakticky neexistovala a museli ji suplovat náhodní informátoři a „důvěrné prameny“. *„Je vždycky velmi trapné a svědčí to o nepochopení u některých našich orgánů, jestliže o určitých nepřístojnostech a nepřátelských činech dostáváme zprávy pouze od SNB stanic, a to i z míst, kde naši vysunutí orgánové přímo sídlí a od těchto orgánů mnohdy o věci nepříjde zpráva žádná, anebo velmi opožděně opis zprávy, kterou vyšetřila a zjistila a již dávno poslala stanice SNB.“* [...] *„Činnost vysunutých orgánů omezuje se mnohdy na pouhé novinové registrování již vykonaného dění, kdežto ve skutečnosti musí být zaměřena na obranu preventivní, t. j. svým zpravodajským uměním musíme dovést zjistit nepřítel a odhalit jeho záměry ještě dříve, než je uvede ve skutek.“*⁵²⁵ Květnová pohotovost nakonec přinesla úspěch a dne 18. května 1945 se podařilo příslušníku Aloisi Blažkovi chytit zloděje snažícího se vykrást sekretariát OV KSČ, za což mu byla udělena pochvala od stranického předsednictva.

⁵²⁴ Všeobecná pohotovost byla od 24. 5. osmnácté hodiny počínaje, do 30. 5. 1949 šesté hodiny ranní konče. Hlídky na poště a v rozhlase byly vyhlášeny zvláštním rozkazem ministerstva vnitra a k jejich zrušení došlo až 10. 6. 1949.

⁵²⁵ ABS, f. B 5-6, k. 12, inv. j. 74, příloha k dennímu rozkazu č. 2 ze dne 23. 5. 1949, s. 21.

Za účelem pomoci ke zlepšení poměrů na KV StB Pardubice se ještě v době probíhající pohotovosti rozjela dne 27. května 1949 do Pardubic sedmičlenná „instruktážní a administrativní brigáda“ z Prahy, jejímž úkolem bylo proškolit příslušníky v některých problematikách (např. práce s agenturou) a zlepšit systém evidence a manipulace se spisy. Kromě toho došlo k prohlédnutí balíků listin nacházejících se doposud stále ve spíži, v nichž byly nalezeny vesměs zabavené dokumenty Krajského sekretariátu ČSNS z února 1948. Celkově však panoval ve výkonu spisové služby KV StB Pardubice takový chaos, že provedení nápravy bylo nad síly vyslané brigády a situaci bylo do budoucna nutné řešit náborem administrativních sil a zlepšením organizace práce. Pověření zaměstnanci ministerstva vnitra se také znovu pozastavili nad vzájemnými vztahy KV StB se stranickými funkcionáři a s bývalým krajským předsedou KV KSC a bezpečnostním referentem KNV Dominikem Stehlíkem, který se snažil státobezpečnostní složce udělovat příkazy. „*K ilustraci uvedu dva případy. V době naší přítomnosti volal tajemník kraj. bezp. sekretáře KSC, že v muniční továrně v Semtíně se stala velká sabotáž. Bližší, že není známo, aby tam Stb ihned jela. Dva orgánové Stb zjistili následující: ‚Ve dveřích skladiště muniční továrny bylo vyraženo neznámým pachatelem pravděpodobně z neopatrnosti malé skleněné okénko a střepy napadaly do odpadu z výroby střelného prachu. Celková škoda Kčs 1 200,-.‘ Druhý případ: Bezpečnostní referent KNV žádal důrazně o realizaci jednoho klášterního objektu [Salesiánů Dona Boska]. Přednosta odd. II tuto realizaci odmítl jako bezpředmětnou a zdůraznil, že stejně by bylo nutno žádat o schválení útvar 701 A [Velitelství StB], a že ví bezpečně, že podobnou realizaci útvar 701 A neschválí. Krajský velitel však chtěl bezpečnostnímu referentu s. Stehlíkovi vyhovět, neboť tento mu slíbil, že provede-li realizaci, dostane KV StB lepší vyhovující budovu. S. Polanský žádal tedy bez vědomí přednosta odd. II o schválení realizace. Tato však vskutku schválena nebyla. Když toto sdělil bezpečnostnímu referentu s. Stehlíkovi, tento se rozzlobil, že se KV StB obrací na ministerstvo vnitra a že mělo realizaci provést bez vědomí tohoto.*“⁵²⁶

V důsledku provedených kontrol a instruktáží došlo k dalším opatřením. V červnu 1949 proběhlo několik kurzů, jejichž úkolem bylo proškolit nové příslušníky ve vytyčených problematikách – „zpravodajství všeobecně“, „organizace KV StB, VO StB a O StB“, „zpravodajství politické v širším smyslu“, „činnost oddělení 1 až 6“, „činnost SD a gestapa, německý problém v ČSR“ (pro 1. oddělení), „agentura a druhy spolupracovníků StB, výběr spolupracovníků“ (2. oddělení), „o pětiletém plánu, problémech zahraničního obchodu“ (3. oddělení), „používání technických pomůcek, maskování“ (4. oddělení), „důvody zatčení

⁵²⁶ Tamtéž, f. 310, sign. 310-14-8, zpráva instruktážní a administrativní brigády z 30. 5. 1949, s. 22.

a postup při zatýkání, předvedení, perlustrování a domovní prohlídky“ (5. oddělení). Pravidelná školení a různé kurzy ke zvládnutí teoretických znalostí byla v letech 1949 až 1951 kvůli přílivu nováčků velmi častá a probíhala buď pro celé velitelství, nebo pro jednotlivá oddělení. Postupem času k nim přibyla povinná tělovýchova, kurzy sebeobrany a pravidelné cvičné střelby.

Co se samotného výkonu služby týče, prováděli ji příslušníci v civilním oděvu,⁵²⁷ vybaveni státobezpečnostními průkazy a odznaky. Teprve koncem měsíce června 1949 byly v rámci zavedení krajských velitelství (tj. po asi šesti měsících) vydány nové služební průkazy. Doposavad byli příslušníci vybaveni doklady lišícími se pro bývalé orgány zpravodajských odboček a pro příslušníky StB. Nové legitimace měly být jednotné a směli je získat pouze příslušníci sloužící déle než tři měsíce, po kteroužto dobu byli rekruti vybaveni průkazy StB pro administrativní pracovníky (např. neumožňovaly provádět zatýkání). V souvislosti se zprávou o nových průkazech bylo ministerstvem vnitra v důsledku hojných ztrát nařízeno, aby byly nošeny v bezpečných kapsách. Služební odznaky pak měly být uchyceny na řetízku v pravé kapse vesty nebo kalhot. Jak už tomu bývá, ani nařízení MV a peněžité tresty, popř. hrozba zavedením kárného řízení, nezabránily nedodržování předpisů a ztrátám služebních propriet.⁵²⁸

Častým prohřeškem bylo zneužívání služby k soukromým účelům a osobnímu prospěchu. „Pokud je mně známo, stal se případ, který ukazuje na úplnou neschopnost a omezenost toho, kdo jej provedl. Orgán Státní bezpečnosti, aby si vynutil od staré trafikantky prodej většího množství cigaret ‚Partyzánek‘, důrazně jí oznamoval, že on je od Státní bezpečnosti a aby tomu věřila, strkal jí do ruky svou služební průkazku. Znovu ještě jedenkrát důrazně varuji všechny naše orgány před podobným jednáním a připomínám, že orgán StB ukazuje svůj odznak a legitimaci jen ve službě, a i tehdy jen v nejnnutnějším případě.“⁵²⁹ Zpětně již těžko zjistíme, zda byl uvedený příslušník opravdu „omezený“, nebo jen zoufalý ze silných abstinčních příznaků. Na základě různých dalších zpráv však můžeme říci, že i přes uvedené nařízení docházelo v budoucnu ke zneužívání služebního postavení a dekonspirování příslušníků před civilními osobami.

⁵²⁷ Dle rozkazu MNB z 23. 2. 1951 vykonávali službu ve stejnokroji velitel, zástupce, politický tajemník, příslušníci sekretariátu velitele, orgánové 6. oddělení a dalších administrativně-hospodářských úseků. Tamtéž, f. B 5-6, k. 12, inv. j. 74, denní rozkaz č. 48, ze dne 13. 3. 1951, s. 93.

⁵²⁸ Služební odznaky StB byly zrušeny ministerstvem národní bezpečnosti k 15. 6. 1950 a od té doby se používaly jenom průkazy. Tamtéž, denní rozkaz č. 77 ze dne 14. 6. 1950, s. 210.

⁵²⁹ Tamtéž, poučný rozkaz č. 1 z 22. 9. 1949, s. 49.

10.3.1. Nová budova KV StB a organizace státobezpečnostní služby v okresech

Důležitá změna se odehrála v červenci 1949, kdy bylo lidovou správou vyslyšeno naléhání na přidělení nových budov pro sídlo KV StB. Jak víme z předchozího textu, upozorňovali chrudimští zástupci státní správy při snahách přestěhovat oblastní bezpečnostní útvary z Chrudimi do Pardubic na nedostatek vhodných prostor pro jejich umístění a tento stav přetrvával i v roce 1949. Zatímco KV NB našlo relativně dobré místnosti v hotelu Palace, KV StB na svoji příležitost stále čekalo a velitel F. Polanský naléhal na pardubické krajské představitele KNV a KSČ a vyzýval k urychlenému přestěhování. „*SNB je umístěn v hotelu Palác, po kterém touží i s. Polanský pro Stb. Je nutno zajistit umístění Stb přinejmenším tak, jako SNB. Krajský výbor stojí před problémem opatřit budovy a je rozhodnut stěhovat některé úřady do Chrudimi, včetně obchodní školy. V místě vhodných budov není. Budova po MNV je určena pro krajskou politickou školu* [MNV se v této době sloučilo s ONV v JNV].“⁵³⁰ Situaci se nakonec podařilo vyřešit a KV StB Pardubice se ve dnech 15. až 16. července 1949 přemístilo z hotelu Bouček do dvou nedalekých staveb, jimiž byly hotel U Libuše (dříve U Kněžny Libuše) v dnešní Hlaváčově ulici č. p. 179 (označováno jako budova č. 1) a přilehlý objekt obchodní školy (č. 2), do něhož byla později dočasně soustředěna výkonná oddělení a vyšetřovací místnosti.⁵³¹ Postupem času byly v nových prostorách uvedeny do provozu taktéž garáže rozšiřujícího se autoparku, ubytovny příslušníků,⁵³² závodní kuchyně, kantýna, klubovna („Rudý koutek“ – čítárna) a tělocvična. S rozšiřujícím se počtem tabulkových míst příslušníků v následujících letech se i prostory hotelu U Libuše ukázaly nedostatečnými a bylo nutné provádět rozsáhlé adaptace a přístavby.

Budování KV StB neprobíhalo pouze v Pardubicích, ale dne 12. července 1949 bylo rozkazem ministerstva vnitra zřízeno v nejbližší oblasti kraje taktéž podřízené **Velitelství oddílu StB (VO StB) v Lanškrouně**, jehož území se na severu nejvíce přibližovalo státním hranicím. Kromě samotného okresu Lanškroun zahrnovalo ještě obvody okresů Ústí nad Orlicí a Litomyšl. V rozkaze MV bylo také nařízeno ustanovit **VO StB v Poličce**,⁵³³ k čemuž však

⁵³⁰ NA, f. 05/11, inv. j. 215, sv. 33, záznam ze schůzky instruktorů KSČ s představiteli sekretariátu KV KSČ Pardubice ze dne 1. 7. 1949, s. 2.

⁵³¹ Hotel U Kněžny Libuše byl otevřen v roce 1850 poblíž pardubického nádraží a původně nesl označení „Na staré nádražní restauraci“. V letech 1878 až 1888 vlastnil podnik František Kašpar, otec aviatika Jana Kašpara. V roce 1909 se stal majetkem rodiny Ruleových, která jej vlastnila až do roku 1948. Nedaleko hotelu U Libuše sídlil také hotel Palace, v němž bylo KV NB. KOTYK, Jiří – RAZSAKOV, Jiří – HALÍŘOVÁ, Martina a kol. *Pardubické restaurace a hotely*, c. d., s. 33–35.

⁵³² Nedostatek bytů pro narůstající počty příslušníků si v prvních letech existence KV StB vynutil zřízení či pronájem několika ubytoven ať již v samotných objektech StB či ve městě. V roce 1951 jimi byly oddělené ubytovny pro mužskou a ženskou část sboru, ubytovna autoreferátu a příslušníků v pohotovosti, včetně ubytovny „Karas“ v Pardubicích.

⁵³³ Č. j. 184 taj. /49-BP/6.

došlo až za nového velitele KV StB Pardubice dne 1. ledna 1950. K datu 9. ledna 1950 začalo VO StB v Poličce skutečně pracovat ve složení velitele štržm. Antonína Herčíka a podřízených Františka Lněničky, Jaroslava Vorla, Václava Erbesa a Jindřicha Zbytkovského.⁵³⁴

10.3.2. Problémy s kázní příslušníků a odvolání velitele F. Polanského

Z výše uvedeného textu je patrné, že se velitel F. Polanský pokoušel odčinit nedostatky svého předchůdce L. Němce. V podstatě došlo k prvotnímu vybudování vůbec nějakého systému služby a zavedení bezpečnostních režimových opatření. KV StB se přestěhovalo do vhodnějších objektů a podařilo se „ochránit“ průběh krajského stranického sjezdu v květnu 1949. Většina závažných nedostatků však přetrvávala, do služby zasahovali političtí funkcionáři krajských stranických struktur, minulost velitele byla taktéž spjata se službou u četnictva, vázl stav budování agenturní sítě a kázeň podřízených byla na špatné úrovni.

V souvislosti s disciplínou musel F. Polanský v září 1949 čelit vyšetřování čtyř podřízených orgánů, kteří bez jeho vědomí v rámci posvícenských zábav obráželi ve služebním voze hospody a kulturáky pardubického okresu (prý za účelem „vyhledávání reakce“) a ve Svítkově se dostali do konfliktu s opilými členy KSČ (o tom, zda byli také příslušníci pod vlivem alkoholu, prameny mlčí). Dva mladé komunisty V. Petříka a M. Macka naložili do auta a za městem je surově zmlátili. Případ vyvolal pozdvižení a příslušníci StB byli právem napadáni za své chování vůči mládeži (v tomto případě navíc dělnické!), přičemž bylo poukazováno na jejich dřívější brutalitu při vyšetřování studentů pardubických středních škol podezřelých z vraždy L. Krátkého.

Do Pardubic museli přijet celý incident vyšetřit člen bezpečnostního odboru ÚV KSČ a orgán odboru BA MV, kteří společně s pardubickými funkcionáři KSČ a KNV zjistili zásadní kázeňské nedostatky příslušníků pardubické StB. Závěry ze šetření si zaslouží delší citaci, neboť jsou typickým případem dominantního a zcela svévolného jednání orgánů StB, kteří se považovali za nadřazené jakýmkoliv právním normám či morálním imperativům. *„Kolem 22. hod. se zastavili v jedné hospodě ve Svítkově, dělnickém předměstí Pardubic, kde pořádal zábavu spolek J. K. Tyl /spolek s reakčními živly ve výboru/. Tam byli orgánové StB, podle vlastní výpovědi, vyprovokováni V. Petříkem, mladým, tělesně slabým chlapcem. Podle výpovědi členů StB je Petřík provokoval tím, že je hrubým způsobem vyzýval, aby opustili sál. Podle výpovědi samotného Petříka, on při obchůzce sálu u stolu členů StB si výskal do taktu*

⁵³⁴ ABS, f. 310, sign. 310-14-7, „Struktura a početní stav na KV StB Pardubice. Výnosy o zřízení VO StB a O StB Přípomínky k poradě velitelů a polit. pracovníků na MNB“, rozkaz ministerstva vnitra, č. j. 184 taj./49-BP/6, ke zřízení VO StB Lanškroun a Polička ze dne 12. 7. 1949, s. 18.

hudby. Mezi ním a členy StB došlo ke kontroverzi, přičemž Petřík přivolal své kamarády a někteří z nich se dále se členy StB hádali. Ve skupině, která stála kolem členů StB byl i M. Macek“ [...] „Petřík, který mezitím odešel tancovat, byl hostinským na výzvu jednoho člena StB vyvolán z kola. Člen StB ho nejdříve vyzval, aby se legitimoval, a pak, aby šel s ním. Odvedl ho do auta, kam se hned dostavili další 3 orgánové“ [...] „Auto obsazené 4 členy StB s Petříkem odjelo směrem k Pardubicím. Již ve voze členové StB tloukli Petříka“ [...] „Během jízdy tloukli Petříka dál, který na výzvu, aby řekl, čím je jeho otec, jim řekl, že otec je kádrovníkem „Rybitví“ /továrna na kuchyňské mlýnky/, matka, že je ve straně, a sestra zaměstnána na krajském sekretariátě KSČ. Nato členové StB /dle výpovědi Petříka/, a oni to nevyvraceli, řekli, že ta již dokrajovala. Mimo vesnici zastavili, členové StB Petříka vytáhli z vozu a tloukli ho na silnici dál. Pak ho tam nechali a jeli si do hospody pro M. Macka, kterého stejným způsobem po skončení zábavy zatáhli do auta, odvezli za vesnici, ztloukli a nechali ležet“ [...] „Těžké ublížení na těle, které orgánové StB chlapcům způsobili, je známé mnohým lidem v nejbližším okolí bydliště chlapců /připomínáme, že Svítkov je dělnickou čtvrtí se silnou stranickou organizací/. Zprávy o incidentu se přenáší do závodů, kde chlapci, jejich rodiče a známí pracují. Není sporu o tom, že tímto činem bude hluboko narušena důvěra především dělníků ve Svítkově a v některých závodech v orgány bezpečnosti. Jednou se tak již stalo, když StB vyšetřovalo vraždu s. Krátkého“ [...] „Krajský velitel StB s. Polanský celým svým chováním při projednávání případu dělal dojem, že k němu nemá zásadní postoj, že by rád došel ke smířlivému řešení a že by býval nejraději, kdyby se věc dala zaretušovat. Podle s. Vyhnálka [bezpečnostní tajemník KV KSČ] má s. Polanský vůbec velmi nezásadní stanovisko k případům porušení disciplíny ze strany podřízených“ [...] „Členové StB, jak se projevilo při delším rozhovoru, který jsme s nimi měli, mají absolutně špatné stanovisko k bití jako k vyšetřovací metodě a zřejmě této metody používají hojnou měrou a vlastně jako hlavní vyšetřovací metody [sic!]. Tím lze také vysvětlit jejich svornou jednotu, jakou bez domluvy /jak tvrdí oni/ provedli tento gangsterský čin čistě fašistickými metodami“ [...] „a domnívali se, že na ně, jako na orgány StB, je každý krátký.“⁵³⁵

Dle dostupných údajů měli být provinivší se příslušníci StB postaveni mimo službu a ze strany velitele na ně bylo podáno trestní oznámení k vojenské prokuratuře. V souhrnu s výše uvedenými nedostatky byl incident a tristní kázeň u KV StB Pardubice hlavními důvody pro odvolání npor. Františka Polanského a jeho nahrazení **kpt. Karlem Filkou** k 1. říjnu 1949.

⁵³⁵ NA, f. 05/11, inv. j. 214, sv. 33, zpráva o provedeném šetření incidentu ze dne 6. 9. 1949, s. 27–32.

11. KV StB za Karla Filky (1. říjen 1949 až 1. květen 1951)

Nový velitel byl mužem s uměleckou minulostí a zkušenostmi se zpravodajskou prací, které si osvojil po okupaci v rámci práce v ZOB II a na odboru BA. Narodil se 25. listopadu 1913 v Praze na Smíchově kočímu Janu Filkovi (1897–?) a Antonii Filkové. Rodiče spolu měli ještě syna Oldřicha, jenž sloužil za druhé světové války na východní frontě a později byl vojákem z povolání. Po základní školní docházce se Karel Filka vyučil řezníkem–uzenářem. Rodiče se rozvedli a mladý muž byl společně s nevlastní sestrou Boženou vychováván otcem a dominantní macechou (sestrou své matky, tj. tetou) v rodinné nepohodě, kdy se z něho stávalo, jak sám popisoval, „divoké zvířátko“. V letech 1935 až 1937 absolvoval základní vojenskou prezenční službu. V roce 1945 se oženil s Annou Piňosovou (1918–?), s níž měl syna Ivana (1946–?). Za okupace byl členem Ochranného sdružení autorů, působil jako spoluautor tzv. Zlatých písniček a rozhlasových pořadů pro mládež. Oproti svým předchůdcům nebyl příslušníkem prvorepublikových či protektorátních bezpečnostních sborů. Dne 1. června 1945 se stal členem KSČ páté místní organizace v Říčanech, kde později působil jako předseda. K 1. září 1945 vstoupil jako čekatel k SNB a na doporučení Karla Švába byl ihned zařazen k ZOB II se zaměřením proti bývalým „agrárníkům“. Již o dva roky později dosáhl hodnosti nadporučíka a dne 1. října 1949 kapitána. Po bližší nespecifikovaných neshodách se Štěpánem Plačkem působil na odboru BA ministerstva vnitra, odkud byl v lednu 1949 přidělen jako první zástupce k výkonu služby ke KV StB Praha. S účinností od 1. října 1949 byl pověřen prozatímním vedením KV StB v Pardubicích a v březnu 1950 byl definitivně jmenován velitelem. Osvald Závodský jej charakterizoval jako jednoho z nejlepších představených „jako velitel je houževnatý, neústupný, až tvrdohlavý. Po stránce odborné je na výši, jako zdatný operativní pracovník. Projevil se jako dobrý velitel – organizátor a patří mezi nejlepší krajské velitele.“⁵³⁶ Vztahy s O. Závodským, K. Švábem a další okolnosti, o nichž budeme hovořit níže v textu, stály za odvoláním K. Filky z pozice velitele k 31. květnu 1951 a propuštění ze služeb SNB k 30. září téhož roku, kdy byl v kádrových materiálech charakterizován jako jeden z „agentů“ Švába a Závodského, záměrně jimi dosazený do SNB. Posudek jeho „stranických kolegů – soudruhů“ mu ztrpčoval i následující civilní život, v němž nemohl dle svých slov nalézt řádné uplatnění (dva roky pracoval v jáchymovských dolech, pak u Československých státních drah), na což si stěžoval u ministra vnitra Rudolfa Baráka (1915–1995) i u prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného (1904–1975). Částečné satisfakce se mu dostalo po několikerych přešetřeních v roce 1956, kdy se opětovně snažil

⁵³⁶ ABS, f. KP, a. č. KP-84/13 (Karel Filka), kádrové vyhodnocení K. Filky, s. 46.

posílit řady SNB. Zatčení a odsouzení k mnohaletým žalářům za jeho působení u KV StB Pardubice již takové štěstí neměli.

11.1. Vybudování útvaru

Z prostudovaných materiálů je jednoznačně patrné, že s nástupem nového velitele Karla Filky do čela KV StB Pardubice počátkem října 1949 došlo k utužení kázně a pořádku, což zcela korespondovalo s charakteristikou jeho osoby O. Závodským. Karel Filka vzal věci z „gruntu“ a snažil se aplikovat postupy získané během své předchozí činnosti u centrálních útvarů. O stavu, v jakém se pardubické KV StB v období jeho příchodu nacházelo, si můžeme udělat představu z pozdějšího Filkova vyjádření: *„KV StB Pardubice bylo snad na nejposlednějším místě v republice. Špatný systém práce, špatná agentura, špatné formy práce, nízká politická úroveň, špatná spolupráce se stranou, nezkušené orgány, málo lidí a špatné budovy“* [...] *„Všehovšude bylo na velitelství 110 orgánů na všechny práce i s pomocnými silami. Bylo třeba adaptovat budovy, vlastními silami provést nábor, zlepšit práci útvarových organizací a hlavně naučit orgány operativně pracovat. Dělal jsem všechno, než jsem vychoval první velitele. Jako maličkost uvádím, že velitelství tehdy nemělo ani dálhopis. Velitelství bylo velkou stanicí SNB.“*⁵³⁷ Teprve s příchodem Karla Filky bylo možno hovořit o skutečném budování krajského velitelství StB, což se bohužel odrazilo i v počtu vyšetřovaných osob, na něž bylo jen za rok 1950 podáno dvě stě devadesát trestních oznámení.⁵³⁸

Probíhající „zostřený boj proti třídnímu nepříteli“ kladl na nově se formující sbor KV StB Pardubice vysoké požadavky a rok 1950 byl sám o sobě v mnoha ohledech náročný. Došlo k zatýkání a vyšetřování několika rozsáhlých „protistátních“ skupin, začal Rok stranického školení (RSS)⁵³⁹, probíhaly prověrky v KSČ a muselo být naplánováno zajištění bezpečnosti několika veřejných politických akcí či blížících se výročí. Kromě obvyklých oslav „Vítězného února“, „Svátku práce“, „Dne osvobození“ a „Velké říjnové socialistické revoluce“

⁵³⁷ ABS, f. 310, sign. 310-99-2, „Různá StB šetření. Prošetřování závad při jednání o výstavbě briketárny v Komořanech – zpráva z října 1951. Železniční přečhod Aš-Selb – návrh na zrušení. Filka Karel, bývalý krajský náčelník v Pardubicích – prošetřování jeho stížnosti v kádrových záležitostech r. 1951“, dopis K. Filky ministru národní bezpečnosti L. Kopřivovi ze dne 22. 6. 1951, s. 96.

⁵³⁸ NA, f. 05/11, inv. j. 214, sv. 33, I. díl, důvodová zpráva k poradě bezpečnostní pětky ze dne 12. 2. 1951, s. 31.

⁵³⁹ Zavedení Roku stranického školení bylo schváleno na IX. sjezdu KSČ a jeho cílem bylo zvyšování ideologické úrovně členů a kandidátů KSČ, kteří si museli osvojit znalosti z marxismu-leninismu. Základní náplň studia pro jednotlivé útvary RSS (např. základní kroužky současné politiky, kroužky dějin KSČ, večerní školy) udávalo ÚV KSČ na počátku každého roku, v němž RSS probíhalo. U velkých závodních organizací KSČ a při okresních a krajských stranických výborech vznikly v roce 1949 poradny a studovny marxismu-leninismu pro pomoc studujícím. Kromě zjevného propagandistického a ideologického využití měli být prostřednictvím RSS členové KSČ seznamováni také s důležitými stranickými usneseními. KRECHLER, Vladimír a kol. *Příruční slovník k dějinám KSČ*, heslo: Rok stranického školení. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1961, s. 727–728.

(VŘSR), které každoročně figurovaly v itineráři bezpečnostních složek, připadlo na 7. března také stoleté výročí narození Tomáše Garrigue Masaryka (1850–1937) a koncem srpna se v Pardubicích konal velkolepý IV. sjezd budovatelů za účasti vrcholných vládních a stranických představitelů (Václava Noska, Evžena Erbana, Josefa Plojhara), „pracujících“ z celého ČSR a mezinárodní delegace v čele se studenty Korejské lidově demokratické republiky, toho času v důsledku vlastní agrese zatažené do války proti jednotkám OSN. K tomu všemu se v dubnu navíc rozjela celostátní „Akce K“ („kláštery“) zaměřená na likvidaci mužských řádových řeholí.

11.1.1. „Akce K“ („kláštery“) na Pardubicku

Katolická církev představovala po únoru 1948 díky své kulturní, sociální a celospolečenské síle jednoho z úhlavních nepřátel komunistického režimu. Značná část jejích vrcholných struktur i řadových kněží se nehodlala podříditi totalitním praktikám a stát se pokornými přísluhovači nového establishmentu. KSČ potřebovala zlomit vliv církve na prostého člověka, jenž nadále neměl směřovat k posmrtné „rajské zahradě“, ale k pozemskému „socialistickému ráji“ nastolenému KSČ „v nejbližších letech“. K uskutečnění těchto ambiciózních plánů potřebovali komunisté proniknout zejména na venkov, jenž byl silně nábožensky založen a církev zde měla velmi pevné postavení (zejména na Moravě). Vesnice byla klíčová pro zajištění zemědělské produkce a výroby potravin, jimiž mělo být zásobováno dělnictvo budujících se továren těžkého průmyslu. Bez omezení katolického vlivu nebylo možné získat vesnici na svou stranu a do budoucna nešlo počítat ani s „velkými projekty“, jakými byla např. kolektivizace zemědělství. Zároveň bylo nutné konfiskovat církvi rozsáhlý majetek, jenž představoval lákavou kořist pro financování „komunistické budoucnosti“.⁵⁴⁰

Zlom v ovládnutí církve státem představovalo přijetí tzv. církevních zákonů v říjnu 1949. Do „protináboženského“ tažení byly za koordinace ústředních komunistických institucí nasazeny všechny mocenské prostředky: bezpečnostní složky, média, odbory, církevní tajemníci či nově zřízený Státní úřad pro věci církevní (SÚC), jenž měl za úkol „dohled nad souladem církevního a náboženského života se zásadami lidově demokratického zřízení“.

⁵⁴⁰ K problematice církve a státu v uvedeném období srov. především KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. Upravené a rozšířené vydání. Praha: ÚSD AV ČR, v. v. i, 1993; VLČEK Vojtěch. *Likvidace mužských řádů v českých zemích v 50. letech ve střeoevropském kontextu, aneb ochráníme vás před hněvem pracujících lidu*. In: *Securitas imperii*. Praha: ÚSTR, 2011, č. 2, s.144–157; VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 1, Církev zkoušená: 1945–začátek 1950*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004; TÝŽ. *Dům na skále. 2, Církev bojující: 1950–květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007; TÝŽ. *Dům na skále. 3, Církev vězněná: 1950–1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008.

Sílicí státní intervence, perzekuce duchovních, umučení faráře Josefa Toufara vyšetřovatelem StB Ladislavem Máchou (1923–2018) a kampaň kolem tzv. čichoštského zázraku vyústily v „bartolomějskou noc“, kdy ze 13. na 14. dubna 1950 proběhla za součinnosti bezpečnostních složek akce s krycím označením „K“ („Kláštery“) zaměřená na likvidaci mužských řádových řeholí v Československu. Byla dlouhodobě připravovanou záležitostí s cílem omezit vliv řeholních řádů. Dne 22. srpna 1949 schválilo předsednictvo ÚV KSČ návrh tzv. církevní šestky soustředit řádové duchovní z celého Československa na několika určených místech, kde by byli pod dohledem. Po různých upřesňujících podrobnostech padlo konečné rozhodnutí 27. února 1950 a provedením „Akce K“ byly pověřeny bezpečnostní složky za účasti Lidových milicí. Pod záminkou, že se kláštery staly „středisky protistátní činnosti“, měli být řeholníci (a později i řeholnice – „Akce Ř“) soustředěni do centralizačních a internačních klášterů. Ve skutečnosti však představovali „levnou“ pracovní sílu a řádové nemovitosti a majetek vhodný zdroj státních příjmů.

Počátkem března došla všem krajským velitelům obsáhlá zpráva s konkrétním plánem provedení perzekuce. Přestože ve srovnání s jinými kraji se měla „Akce K“ na Pardubicku týkat pouze malého množství řeholníků z kongregace Salesiánů Dona Bosca, musel velitel KV StB Karel Filka vyhlásit ve 23.00 hodin v noci z 13. na 14. března 1950 všeobecnou pohotovost. Příslušníci StB společně s pořádkovou složkou a zástupcem SÚC Otomarem Fischerem záhy obsadili Salesiánský chlapecký domov na Zborovském náměstí č. p. 2018 v Pardubicích, v němž v té době žilo pod představeným knězem Josefem Janušem (1909–1975) celkem devět řeholníků a šedesát tři chovanců. *„Po odjezdu transportu č. 12 provede se důkladná prohlídka budov za přítomnosti představeného Josefa Januše nebo jeho zástupce. Vedoucím domovní prohlídky je zástupce StB. Pátrá se po závadném materiálu, zejména tiskovinách, letácích, cyklostylech, zbraních atd.“* [...] *„Po skončené domovní prohlídce budovy odveze se představený kláštera Josef Januš se svými svršky nebo jeho zástupce na KV StB Pardubice.“*⁵⁴¹ Duchovní byli v rámci transportu č. 12 zavlečeni do centralizačního kláštera v Oseku u Duchcova, představeného pak eskortovali na KV StB a poté odvezli do internačního kláštera s přísnějším režimem v Želivi.

Souhrnem bylo na území ČSR postiženo v první (z 13. na 14. dubna) a druhé etapě (28. dubna 1950) „Akce K“ dvacet osm řeholí s 219 kláštery a 2 376 řeholníky (z nich bylo 2 201 převezeno do centralizačních a 175 do internačních klášterů). Zabavená finanční hotovost

⁵⁴¹ ABS, f. Historický fond StB (H), a. č. H-718, „Akce K – evidence klášterů“, sv. 1, „Akce K“ na Pardubicku, s. 199.

činila něco kolem osmi milionů korun a další milionové sumy nabíhaly na účet Náboženské matice obstarováním účtu a zabavováním vkladních knížek řeholníkům. Celé akce se účastnilo v Čechách a na Moravě 270 příslušníků StB a 946 orgánů VB za použití 71 autobusů a 129 osobních vozidel. Budovy zabraly státní instituce, především armáda a ministerstvo vnitra. Do Pardubic se salesiáni vrátili až po roce 1989.⁵⁴²

11.1.2. Početní stav mužstva u KV StB Pardubice a struktura jednotlivých oddělení

Úspěšné zajištění výše uvedených akcí se neobešlo bez radikálního doplnění prořídleho stavu příslušníků krajského státobezpečnostního útvaru. Od prosince 1949 došlo k nárůstu personálního obsazení, které k 23. lednu 1950 vykazovalo 117 orgánů včetně velitele, k 1. červnu 1950 pak 139 a počty stále stoupaly. Od 27. září 1950 se stal zástupcem velitele por. Václav Rychetský, jenž v této pozici působil takřka po celé období existence pardubického KV StB do roku 1960.⁵⁴³ Většina přijatých příslušníků KV StB byli nováčci z dělnického prostředí, takže v prosinci 1950 musel politický tajemník Sekretariátu stranického vedení při KV StB Pardubice hlásit na MNB, že: „z celkového počtu 209 orgánů je v SNB z r. 1949, tj. 99 org. a z r. 1950 – 88. org.“⁵⁴⁴ Nábor prováděli jednak referenti („náboráři“) bezpečnostního oddělení KV KSČ, jednak sami stávající příslušníci, kteří se zavázali získat jednoho nováčka na osobu. Noví rekruti museli projít „kádrovým“ sítím bezpečnostní komise KV KSČ, podrobit se zdravotní prohlídce a poté se z nich stali čekatelé SNB.

V březnu 1951 si K. Filka i přes narůstající kapacity stále stěžoval na nedostatek příslušníků, jichž bylo v této době evidováno u 1. až 6. oddělení 153, přičemž **1.** oddělení bylo obsazeno deseti orgány, **2.** dvaceti, **3.** patnácti (plus jedenáct „*styčných org. pro závody*“), **4.** neobsazeno, **5.** padesáti třemi, **6.** třiceti osmi (z toho osmnáct připadalo na vězeňskou stráž).

⁵⁴² Tamtéž, f. H, a. č. H-718, sv. 2, informační zpráva o průběhu soustředění římskokatolických řádů a kongregací, s. 161; tamtéž, zpráva o výsledku akce proti klášterům, s. 162; VLČEK Vojtěch. Likvidace mužských řádů v českých zemích v 50. letech ve středoevropském kontextu, aneb ochráníme vás před hněvem pracujících lidu, c. d., s. 150.

⁵⁴³ Václav Rychetský působil v pozici zástupce v letech 1950 až 1951 a poté od září 1952 do zrušení Krajské správy ministerstva vnitra (KS MV) Pardubice v roce 1960. Narodil se 22. 3. 1923 ve Zbinohách na Humpolecku. Pocházel z dělnické rodiny, vyučil se strojním zámečníkem a pracoval v dělnických profesích. Dne 25. 5. 1945 se stal členem KSČ a do služeb MV vstoupil o rok později dne 11. 6. 1945, kdy byl zařazen k OÚ StB v Jihlavě. Od 18. 7. 1947 do 15. 1. 1949 působil u OZO Jihlava a dne 2. 5. 1949 nastoupil na KV StB Pardubice. Po rozporech s pardubickým vedoucím tajemníkem KV KSČ Josefem Beranem se nechal přeložit na KV StB Karlovy Vary. V období od 1. 2. do 31. 8. 1952 přesídlil ke KV StB Jihlava a dne 1. 9. 1952 se opětovně vrátil do Pardubic. Po zrušení pardubické krajské státobezpečnostní složky nastoupil u KV StB Hradec Králové. V roce 1955 byl krátce členem KV KSČ Pardubice. Dne 11. 2. 1956 se oženil s Jaroslavou Marešovou (1933–?), s níž měl dvě dcery. Ze služeb MV byl propuštěn v roce 1978 v hodnosti majora s řadou stranických a služebních vyznamenání. ABS, f. KP, a. č. KP-4796/23 (Václav Rychetský); tamtéž, f. OEK (Václav Rychetský).

⁵⁴⁴ Tamtéž, f. 310, sign. 310-14-7, návrh na zlepšení jednotné politické práce a výchovy v SNB v kraji Pardubice, s. 6.

Pomocná oddělení pak sestávala z hospodářského v počtu sedmi osob společně se čtyřmi zajišťujícími závodní kuchyni a správu budov, autoreferátu v počtu čtrnácti řidičů plus tři pro jednotlivá velitelství oddílů StB, technického referátu skládajícího se z dvanácti osob obsluhujících telefonní spojení i také již zavedený dálnopis a politického oddělení v počtu šesti lidí. Sekretariát velitele byl složen z celkem dvanácti osob plus deseti určených pro styk s okresními velitelstvími NB.⁵⁴⁵

Kromě doplnění stavů se jako nejzávažnější jevílo dosazení a „vychování“ nových velitelů operativních a výkonných oddělení, kteří měli „nastartovat“ systematicky plánovaný výkon služby a zabezpečit plnění měsíčních rámcových operativních plánů zasílaných centrálními sektory. Došlo také k částečným změnám týkajícím se zaměření činnosti některých oddělení. K 1. únoru 1951 proběhla reorganizace spočívající ve zrušení dosavadního 6. oddělení obstarávajícího tzv. malou Státní bezpečnost. Připomeňme si, že do jeho působnosti spadaly správní otázky, retribuční problémy, věci tiskové, jmenování, odvolání a evidence bezpečnostních referentů závodů, vstupy do továren či cizinecká agenda. Napříště převzal, po předchozím vyjádření věcně příslušných operativních oddělení, záležitosti tiskové, styk s úřady a s dalšími veřejnými institucemi sekretariát krajského velitele. Agenda týkající se závodů přešla pod 3. oddělení („boj proti hospodářské sabotáži“) a zbytek pod pomocné evidenční oddělení, po předchozím stanovisku operativních součástí. Ze šestého oddělení se napříště stalo vyšetřovací oddělení.⁵⁴⁶

Další změna přišla v červnu 1951 a týkala se 4. oddělení (resp. IV. sektoru Velitelství StB). Tato oddělení u krajských správ (resp. sektor v centrále) původně zajišťovala „výkon – operativní technika“ a zřejmě počátkem roku 1951 změnila náplň své činnosti. Nyní pod ně spadala „SNB, Pohraniční stráž, Ozbrojená stráž ochrany železnic“ (odd. 1, IV. sektor MNB) a „Sbor vězeňské stráže, hasiči a Lidové milice“ (odd. 2, IV. sektoru MNB).⁵⁴⁷ V zájmu „prohloubení spolupráce operativních orgánů s technickými pracovníky“ a spojení IV. sektoru Velitelství StB s agendou samostatného odboru C (vojenská kontrarozvědka) ministerstva národní bezpečnosti, byla k 1. červnu 1951 agenda IV. sektoru a 4. oddělení KV StB rozdělena mezi II. a III. sektor V StB a odbor C MNB, na krajské úrovni pak analogicky

⁵⁴⁵ Tamtéž, struktura KV StB Pardubice, s. 12–13.

⁵⁴⁶ Tamtéž, sign. 310-10-1, sign. 310-14-7, pokyny Velitelství StB krajským útvarům v záležitosti výkonu agendy bývalých 6. oddělení z 1. 2. 1951, s. 76.

⁵⁴⁷ FROLÍK, Jan. Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989, c. d., s. 464. V Pardubicích v uvedené době zůstávalo toto oddělení po dlouhou dobu neobsazené a zřejmě až počátkem roku 1951 byl do jeho čela ustaven štržm. Antonín Tůma, jenž po změnách přešel do 6. oddělení.

mezi 2. a 3. oddělení (vnitřní politické a hospodářské zpravodajství). Dosavadní odbor T ministerstva národní bezpečnosti („operativní technika“) byl ze samostatné součásti podřízen Velitelství StB jako jeho 4. sektor, do něhož byla soustředěna agenda 5. oddělení 5. sektoru („přímé nasazování techniky“).⁵⁴⁸ Dne 5. června 1951 došlo na KV StB Pardubice ke zrušení dosavadního 4. oddělení, jehož referát zabývající se střežením železnic a Lidovými milicemi přešel do 3. oddělení a referát mající v gesci protipožární ochranu, Sbor vězeňské stráže a Veřejnou bezpečnost přešel do struktury 2. oddělení. Zároveň z 5. referátu 5. oddělení („přímé nasazování techniky“) vzniklo nové 4. oddělení „operativní techniky“.⁵⁴⁹

Stav vedoucích operativních a výkonných oddělení se ustálil a koncem roku 1951 vypadal takto:

- **1. oddělení (obránné, vnější zpravodajství):** štržm. Ladislav Špaček,
- **2. oddělení (politické, vnitřní zpravodajství):** štržm. František Grof,
- **3. oddělení (hospodářské):** vrch. stržm. Vladimír Náplava,
- **4. oddělení (operativní technika):** vrch. stržm. Ladislav Vondrouš,
- **5. oddělení (sledovací, „sledka“):** vrch. stržm. Václav Fára,
- **6. oddělení (vyšetřovací):** por. Vladimír Špaček.

Sociální profil vedoucích oddělení zobrazuje následující tabulka:⁵⁵⁰

	Jméno a příjmení	Datum narození	Vzdělání	Původní profese	Vstup do KSČ	Služba v bezp. složkách / nástup k SNB	Nástup k StB Pardubice
1.	Ladislav Špaček	14.12.1921	základní, vyučen	obuvník (dělník)	27.05.1945	X / 06.03.1949	06.03.1949
2.	František Grof	18.02.1923	základní, vyučen	strojní zámečnick (dělník)	01.07.1945	X / 01.01.1949	11.05.1949
3.	Vladimír Náplava	23.05.1923	základní	dělník	09.06.1945	X / 24.05.1948	01.05.1949
4.	Ladislav Vondrouš	05.04.1924	základní, vyučen	strojní zámečnick (dělník)	20.08.1945	X / 22.05.1948	01.01.1950
5.	Václav Fára	08.09.1913	základní	rolník	15.06.1945	státní policie / 13.06.1945	02.05.1949
6.	Vladimír Špaček	06.02.1921	základní	zemědělský dělník	15.02.1946	X/10.06.1945	14.09.1948

⁵⁴⁸ Jednotlivá oddělení 5. sektoru se v uvedené době zabývala „sledováním“, „identifikací“, „zatýkáním a domovními prohlídkami“, „cenzurou dopisů“ a „přímým nasazováním techniky“ (tj. nahrávací zařízení, prostorové a vnitřní odposlechy atp.).

⁵⁴⁹ ABS, f. B 5-6, inv. j. 74, k. 12, rozkaz ministra národní bezpečnosti č. 27 a denní rozkaz velitele KV StB Pardubice č. 93 ze dne 5. 6. 1951, s. 175–176.

⁵⁵⁰ ABS, f. KP, a. č. KP-4560/21 (Ladislav Špaček), a. č. KP-499/23 (František Grof), a. č. KP-4783/23 (Vladimír Náplava), a. č. KP-5884/24 (Ladislav Vondrouš), a. č. KP-2538/13 (Václav Fára), a. č. KP-2895/21 (Vladimír Špaček) včetně osobních evidenčních karet z f. OEK.

Všichni velitelé oddělení pocházeli ze sociálně slabších dělnických či rolnických vrstev, měli základní školní vzdělání a většina i výuční list. Členy KSČ se stali těsně po válce a jenom V. Fára měl předchozí zkušenost se službou v prvorepublikových a protektorátních bezpečnostních sborech (což bylo také jedním z důvodů jeho propuštění v květnu 1952). Při nástupu k SNB byl jejich věk mezi 24 až 28 lety (až na V. Fáru) a ke KV StB se až na V. Špačka dostali po „očistě“ pardubické StB a odvolání prvního velitele L. Němce.

Výstavba KV StB Pardubice pokračovala také na okresech. Dne 16. srpna 1950 započalo činnost **VO StB v Chrudimi**, jehož velitelem se stal vrch. stržm. Antonín Herčík (1920–?) s podřízenými Janem Šramem, Stanislavem Černým, Bohumilem Petrákem, Františkem Přívratským, Josefem Novákem, Františkem Drášilem a Josefem Kopeckým. Celkem tedy fungovala již tři VO StB, jejichž početní stavy byly k březnu 1951:

- **VO StB Lanškroun:** velitel stržm. Miloslav Dušek (1912–?) plus třináct orgánů,
- **VO StB Chrudim:** velitel stržm. Antonín Herčík a devět příslušníků,
- **VO StB Polička:** velitel stržm. Jaroslav Vorel (1914–?), údaj o počtu podřízených neuveden.

V dubnu 1951 podalo KV StB Pardubice na MNB žádosti o ustavení nejnižších článků organizační struktury, Oddílů StB v Čáslavi a v Chotěboři. Důvodem byl značný nárůst „protistátní“ činnosti a kriminality v tamější oblasti. Jelikož kádrový odbor MNB nebyl po dlouhou dobu schopen prověřit navrhované velitele, byly útvary ustaveny na zodpovědnost K. Filky. K jejich oficiálnímu schválení ze strany ministerstva došlo až v červnu 1951 a oba oddíly zahájily činnost k 18. červnu 1951. Velitelem **O StB Čáslav** byl pověřen stržm. Václav Šolta (1921–?) s podřízenými Miloslavem Šafránkem (zástupce), Josefem Krejčou, Josefem Matičkou a Karlem Špačkem. **O StB Chotěboř** vedl ml. stržm. Stanislav Černý (1924–?) s podřízenými Josefem Novákem (zástupce), Bohuslavem Petrákem a Bohumilem Götzem. Hlavní náplň činnosti čáslavského a chotěbořského oddílu spočívala v plnění úkolů 2. a 3. oddělení KV StB, tj. politického a hospodářského zpravodajství.⁵⁵¹

⁵⁵¹ Tamtéž, f. 310, sign. 310-14-7, překontrolování stavu VO StB, O StB z 24. 2. 1951, s. 32; tamtéž, dodatek Velitelství StB č. j. S-2086/10 tj-52, ze dne 4. 2. 1952, s. 33.

11.1.3. „Styční orgánové“ KV StB Pardubice a bezpečnostní referenti průmyslových závodů

Mimo rozšíření oblasti přímé působnosti StB pomocí oddílů fungovali při průmyslových závodech a okresních velitelstvích NB od února 1951 tzv. **styční orgánové StB**, kteří byli specifickým „vynálezem“ Karla Filky. V dobovém kontextu „zostřujícího se boje proti třídnímu nepříteli“ a počínající kolektivizace zemědělství byla dle jeho mínění existence tří VO StB a dvou O StB na oblast pardubického kraje nedostatečná a ustavením „styčných orgánů“ chtěl kompenzovat neuspokojivé obsazení okresů státobezpečnostní složkou a rozšířit budování agenturní sítě na místní úrovni. Dle oficiálních vyjádření pardubického velitele StB měli „styční orgánové“ koordinovat s uniformovanými kolegy společné akce a působit jako „vychovatelé nezkušených“ příslušníků Veřejné bezpečnosti. Ti z neznalosti státobezpečnostní práce zahlcovali StB bezcennými údaji, avšak „signály“ značící páchání „protistátní činnosti“ dále nepostupovali. Na rozdíl od příslušníků StB se ale orientovali ve své služební oblasti a jejich znalosti bylo nutné využít. Konkrétně tedy měli „styční orgánové“ zaměřovat příslušníky VB k budování sítě „důvěrných pramenů“ ve městech, vesnicích a průmyslových závodech pardubického kraje a v případě nutnosti vést jejich práci po „linii StB“. Dále měli udržovat kontakty s předními osobnostmi stranické a státní správy a zapojit je do zjišťování a předávání informací z té které oblasti. *„Po několika poradách s veliteli oddělení jsme přišli na myšlenku styčných orgánů u OV NB. Chtěli jsme v první řadě dostávat zprávy povahy StB, neboť to znamenalo úsporu času pro naše operativní orgány. Bylo nutno skloubit obě složky do jedné řady, i když každá byla zodpovědná za své úkoly, neboť až dosud to mezi nimi neklapalo. Přišli jsme na to, že orgánové VB při svých povinnostech získávají řadu cenných poznatků zejména o vesnici, aniž by je dávali na papír. Bylo nutno zorganizovat jejich poznatky a naučit je psát, aby pomohli Státní bezpečnosti. A to jsme měli na zřeteli postavením styčných orgánů v první řadě. Dále nás k tomu vedla neustálá řevnivost obou složek...“*⁵⁵² Na přelomu února a března 1951 byli „styční orgánové“ ustaveni u OV NB Čáslav, OV NB Holice, OV NB Vysoké Mýto a OV NB Ústí nad Orlicí, tj. v místech, kde prozatím nebyly Velitelství oddílů StB. V nejbližších dnech pak bylo plánováno jejich přidělení také do stavů dalších okresních velitelství NB.⁵⁵³ Snad upřímná snaha krajského velitele StB Karla Filky zlepšit státobezpečnostní práci na okresní a místní úrovni se neseťkala s pochopením u některých okresních velitelů NB, kteří chápali ustavení styčných orgánů jako skrytý úmysl „**fizlovat**“

⁵⁵² Tamtéž, sign. 310-99-2, dopis K. Filky ministru národní bezpečnosti L. Kopřivovi ze dne 22. 6. 1951, s. 94.

⁵⁵³ Tamtéž, sign. 310-14-7, opis usnesení velkého štábu ze dne 16. 2. 1951 s přiloženou mapou pardubického kraje, s. 18–20.

(tento termín sami používali) jejich služební činnost a postupy. Na velitelské úrovni se tak „styční orgánové“ stali trvalým zdrojem napětí mezi StB a VB, jak o tom budeme podrobně hovořit níže.

Dalšími opatřeními ke státobezpečnostnímu zajištění oblasti pardubického kraje bylo ustavení bezpečnostních referentů do průmyslových závodů, jejichž školení bylo vyhrazeno StB. Většinu z nich se podařilo dosadit do konce roku 1950, a také oni museli být od února 1951 ve styku se „styčními orgány“ KV StB. Mechanismus ke jmenování závodních bezpečnostních referentů (BRZ) byl v tomto období následující. Závodní organizace KSČ připravily návrhy, které musely být schváleny závodními radami, odborovými skupinami a ředitelstvími závodů. Po absolvování tohoto „kolečka“ byly zaslány k prověření na příslušná KV StB, která je dále expedovala ke schválení evidenčnímu oddělení ÚV KSČ či také KV KSČ. Pokud stranické orgány neměly námítky, krajská velitelství StB vydala konkrétním BRZ jmenovací dekrety.⁵⁵⁴

Dříve jeden z nejhorsích státobezpečnostních útvarů se začal pozvolna proměňovat. Ve vnitřním chodu KV StB Pardubice toho bylo dosaženo konáním řady pravidelných seminářů a školení, jež probíhaly několikrát do měsíce. Jejich učební látka se skládala z problematiky výkonu služby, osvojení si práce s agenturou, dále ze školení osvětových důstojníků⁵⁵⁵, výcviku se zbraní a povinného tělocviku.⁵⁵⁶ Pro budoucí příslušníky byla rovněž zřízena škola SNB I. stupně v Jimramově na Poličsku. K utužení morálky neváhal velitel sáhnout i po tvrdších trestech za přestupky proti kázeňskému a služebnímu řádu, nejčastěji za špatnou manipulaci se spisy, opilství nebo zneužívání postavení k dosažení osobních výhod. Sám K. Filka se „dovzdělával“ na konkrétních případech, např. když se dne 5. června 1950 vypravil společně s přednosty 2. a 5. oddělení a dvěma vybranými orgány ke Státnímu soudu v Praze, kde na rezervovaných místech zhlédli část monstrprocesu proti „Dr. Miladě Horákové a spol.“ Kromě nich tomuto smutnému „představení“ přihlížela i devadesátičlenná „delegace pracujících“ z Pardubicka.⁵⁵⁷

⁵⁵⁴ NA, f. 05/11, inv. j. 252, přípis branně-bezpečnostního oddělení krajským pětikám, s. 146.

⁵⁵⁵ Zjednodušeně řečeno sloužili osvětoví důstojníci k indoktrinaci SNB marx-leninismem.

⁵⁵⁶ Kromě toho sem dále patřilo školení nováčků (jedenkrát týdně po třech hodinách), vlastní zdokonalovací školení (pro 5. a 6. oddělení a VO StB), seminární školení určené pro celé KV StB (jednou za tři měsíce dva až tři dny), školení administrativních sil (měsíčně po jedné hodině) a školení řidičů. Nejčastějšími tématy v rámci seminářů byly jednak problematiky spjaté s výkonem služby, jednak reagující na soudobé změny v nařízeních, výnosech či v legislativě. V roce 1950 tak např. tvořila značnou část učební látky tematika spjatá s přijetím nového *trestního zákona správního č. 88/1950 Sb.* a *trestního zákona č. 86/1950 Sb.*

⁵⁵⁷ Teroristické akce, vraždy, špionáže – způsob boje naší reakce. In: *Východočeská Zář* ze dne 8. 6. 1950, s. 2; ABS, f. B 5-6, inv. j. 74, k. 12, denní rozkaz velitele KV StB č. 73 ze dne 2. 6. 1950, s. 200.

11.2. Krajská bezpečnostní pětka

Krajský velitel StB se musel také účastnit pravidelných jednání čelných krajských funkcionářů v rámci tzv. bezpečnostní pětky (dále jen často KB-5), jež projednávala v letech 1949 až 1951 zásadní bezpečnostní a trestní agendu v kraji a byla „prodlouženou rukou“ ústřední bezpečnostní pětky (či bezpečnostní komise ÚV KSČ) tvořené generálním tajemníkem Rudolfem Slánským (1901–1952), šéfem bezpečnostního oddělení ÚV KSČ Karlem Švábem, velitelem StB Jindřichem Veselým, vedoucím kádrového odboru ÚV KSČ Ladislavem Kopřivou (1897–1971) a ministrem národní obrany Alexejem Čepičkou (1910–1990).⁵⁵⁸

Pardubická KB-5 se začala scházet od srpna 1949 a pravidelné zápisy z jejich setkání, probíhajících jednou za týden či čtrnáct dní, můžeme sledovat do června 1951.⁵⁵⁹ Účastnili se jich vedoucí tajemník KV KSČ, bezpečnostní referent KNV, bezpečnostní tajemník KV KSČ, velitelé KV NB a KV StB, případně jejich zástupci. Od června 1950 začal na jednání docházet také zástupce krajské prokuratury náměstek Ferdinand Goldšmíd,⁵⁶⁰ díky němuž se mj. podařilo zrevidovat spáchané trestné činy v kraji a zcela v duchu „třídní justice“ propustit viníky z řad „dělnických kádru“. Porady KB-5 byly tajné, zprávy a výsledky z nich vzešlé neveřejné. Schůze řídili vedoucí straničtí tajemníci, kteří připravovali témata a podklady pro jednání, o nichž zasílali zprávy bezpečnostnímu odboru ÚV KSČ. Kromě toho instruovali tzv. okresní bezpečnostní trojky (dále jen často OB-3) ustavené v jednotlivých okresech.⁵⁶¹

V kraji Pardubickém byly OB-3 utvořeny nejpozději do října 1949. Od podzimu 1949 do dubna 1950 se pravidelně scházely pouze v šesti okresech, ve zbylých se nescházely vůbec

⁵⁵⁸ URBAN, Jiří. V zemědělství je nutno věnovat pozornost všem otázkám. Role bezpečnostních trojek a pětěk při prosazování kolektivizace. In: ROKOSKÝ, Jaroslav – SVOBODA, Libor (eds.): *Kolektivizace v Československu*. Praha: ÚSTR, 2013, s. 246.

⁵⁵⁹ Tamtéž.

⁵⁶⁰ Krajská prokuratura v Pardubicích (KP) jakožto orgán veřejné žaloby II. stupně zahájila činnost společně s krajským soudem dne 1. 2. 1949 a podléhala jí síť 12 okresních prokuratur kryjící se s okresním správním členěním (z počátku byla řada z nich neobsazena kvůli nízkým personálním stavům). Správci KP Pardubice byli v počátečním období JUDr. Josef Kučera, JUDr. Miloslav Funda a JUDr. Josef Aksamit. V roce 1950 se ve funkci náměstka krajského prokurátora objevil F. Goldšmíd, jeden z prvních absolventů dvouleté Právnické školy pracujících, jenž k 1. 6. 1951 na další čtyři roky převzal vedení pardubické krajské prokuratury. Závažné změny ve fungování prokuratur přinesly legislativní změny v roce 1952. Od té doby již neměly být budovány pouze jako úřady veřejné žaloby, nýbrž jako „státní orgány“ se všeobecným dozorem nad prováděním a zachováním zákonů u všech ministerstev, úřadů, soudů, národních výborů atd. Vymanily se z podřízenosti ministerstva spravedlnosti a staly se podřízené generální prokuratuře. Z obecného hlediska přestala být prokuratura justiční složkou v užším slova smyslu a stala se samostatnou institucí s celostátním ústředím. K vývoji, organizaci a způsobu práce Krajské prokuratury v Pardubicích a podřízených okresních prokuratur viz podrobně SKOPALOVÁ, Marie. Krajská prokuratura Pardubice 1949–1960. In: *Sborník archivních prací*. Praha: Odbor archivní správy, 2003, č. 2, s. 583–640.

⁵⁶¹ Tvořil je vedoucí tajemník OV KSČ, bezpečnostní referent ONV a okresní velitel NB, popř. okresní velitel útvaru StB, pokud tento v oblasti fungoval. URBAN, Jiří. V zemědělství je nutno věnovat pozornost všem otázkám. Role bezpečnostních trojek a pětěk při prosazování kolektivizace, c. d., s. 246–248.

a jejich činnost byla hodnocena jako „slabá“. V dalším období asi tři měsíců se údajně nesetkávaly také téměř nikde a jejich aktivity nabyly opětovně na intenzitě až v říjnu 1950. Od jara 1951 nejlépe pracovaly OB-3 v Pardubicích, Hlinsku v Čechách, následované Ústím nad Orlicí, Chotěboří a Lanškrounem, jako slabé byly hodnoceny Čáslav, Holice, Chrudim, Litomyšl a Polička. Nejhůře na tom byly Přelouč a Vysoké Mýto. Krajské bezpečnostní pětky a okresní bezpečnostní trojky byly zrušeny k 10. březnu 1952.⁵⁶²

Obecná témata pro jednání KB-5 a OB-3 byla ústředím stanovena na sledování a projednávání:

- a) stranického života v SNB,
- b) náborů do SNB a Sboru vězeňské stráže (SVS),
- c) bezpečnosti v závodech, v JZD, STS a ČSSS,
- d) ochrany stranických objektů.

V pravidelných intervalech pak měly podávat situační zprávy:

- a) o trestných činech dle zákona na ochranu republiky, resp. dle trestního zákona,
- b) o deliktech poškozujících národní, komunální a družstevní podniky,
- c) o deliktech směřujících proti zemědělské politice,
- d) o trestných činech církevních hodnostářů,
- e) o obecné kriminalitě a o zločinech mládeže.⁵⁶³

Témata jednání KB-5 v Pardubicích zcela odpovídala uvedeným bodům. Mezi nejfrekventovanější kauzy patřily: problémy spjaté se „socializací“ vesnice (výkupy, povinné kontingenty, zakládání a výstupy z JZD, opatření proti velkým sedlákům, zajištění žní a plnění vládní zemědělské politiky),⁵⁶⁴ sabotáže a ostraha průmyslových závodů (např. činnost závodních bezpečnostních referentů), dále okolnosti fungování pardubického tzv. sběrného tábora nucených prací v bývalé Zemské donucovací pracovně, útoky na stranické funkcionáře a činnost ilegálních skupin, problematika kriminality a výchovy mládeže (např. situace v ústavech pro mládež v Zámrsku a ve Velkých Opatovicích), náborů do SNB a StB, vztahy mezi lidovou správou a bezpečnostními složkami, neutěšený stav stranické práce v KV StB a také problémy spolupráce mezi pardubickým KV KSČ, KV NB a KV StB.

⁵⁶² Tamtéž, s. 246–248; FROLÍK, Jan. Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989, c. d., s. 484.

⁵⁶³ URBAN, Jiří. V zemědělství je nutno věnovat pozornost všem otázkám. Role bezpečnostních trojek a pětiek při prosazování kolektivizace, c. d., s. 249.

⁵⁶⁴ Jednáním KB-5 v zemědělských otázkách se podrobně věnuje citovaná studie Jiřího Urbana.

11.2.1. TNP, vězeňský ústav a pardubická ženská věznice

Jednou z nejdiskutovanějších problematik byl sběrný tábor pro TNP. Co se jeho fungování týče, staly se Pardubice již v roce 1949 sídlem jedné ze třinácti komisí pro příkazování osob do TNP. Dne 14. července 1949 ji do své pravomoci převzal krajský národní výbor jako komisi č. 11 a předsedou se stal bezpečnostní referent Dominik Stehlík. Na základě rozhodnutí komise byly osoby k „převýchově“ příkazovány nejdříve do TNP v Lešanech jižně od Prahy, odkud byly určeny na práci pro n. p. Severočeské uhelné doly v Mostě. Dne 1. ledna 1950 byly výnosem ministerstva vnitra ze 14. prosince 1949 zřízeny tzv. sběrné tábory, jimiž musely osoby zařazené do TNP projít. Jeden z nich byl také v někdejší Zemské donucovací pracovně v Pardubicích, kterou od 1. května 1949 převzalo do správy ministerstvo vnitra, a zahrnoval spádovou oblast komisí krajů Pardubice, Hradec Králové, Jihlava a Mladá Boleslav. Zde byli „chovanci“ zařazeni do určených kategorií podle pracovních schopností, fyzické zdatnosti, zdravotních indispozicí či sociálního původu a poté pro ně byl vybrán „vhodný“ TNP.⁵⁶⁵

Velitelem pardubického sběrného TNP byl ppor. František Grin, bývalý příslušník OÚ StB v letech 1947 až 1948, jenž byl v průběhu roku 1950 nahrazen Rychovským⁵⁶⁶. V listopadu 1950 bylo v táboře celkem 304 držených osob, z toho 37 dělníků, 26 živnostníků, 41 řemeslníků, 23 zemědělců (větších sedláků), 3 studenti, 84 lidí z různých profesí (zejm. bývalí důstojníci) a 85 úředníků. Ostrahu tvořil oddíl složený z dvaceti uniformovaných příslušníků KV NB Pardubice a Hradec Králové, kteří se rekrutovali zejména ze „starých“ členů někdejší finanční stráže. Nutnost osvětové výchovy a zlepšení ostrahy objektu, v němž se nacházela řada „třídních nepřátel“ (především členů předúnorových nekomunistických stran), si vyžádala i dočasné zřízení oddílu StB a věznice přímo v táboře.⁵⁶⁷

V souvislosti s TNP řešila krajská bezpečnostní pětka kromě provozních záležitostí, úděsných hygienických a zdravotních podmínek či rozvolněných mravů (alkoholismus, prostituce) také průběh tzv. Akce T-43.⁵⁶⁸ Ta byla původně spuštěna v říjnu 1949 v Praze. Jejím úkolem bylo „vyčistit“ velká města a naplnit stanovené kapacity internovaných osob v TNP, které se měly stát „skutečnými nástroji převýchovy a třídního boje“. Do Pardubic

⁵⁶⁵ BORÁK, Mečislav – JANÁK, Dušan. *Tábory nucené práce v ČSR 1948–1954*. Opava: Tilia, 1996, s. 22–24.

⁵⁶⁶ Jeho celou identitu se autorovi nepodařilo zjistit.

⁵⁶⁷ NA, f. 05/11, inv. j. 213, sv. 33, I. díl, návrh na poradu KB-5 ze dne 22. 11. 1950, s. 166. V rámci tábora bylo rozlišováno několik kategorií „chovanců“, kteří byli v souvislosti s přidělovanou prací členěni do oddílů od nejméně nebezpečných, kteří měli v rámci možností určité výhody (propustky, vycházky atp.), až po ty nejhorší musející pracovat pod dohledem v tzv. trestním oddíle.

⁵⁶⁸ TNP se mnohdy namísto soustředění „třídních nepřátel“ staly internací pro různé „sociální živly“ a značné procento „třídního původu“ zařazených představovali dělníci, což zrovna neodpovídalo původní představě o jejich účelu. BORÁK, Mečislav – JANÁK, Dušan. *Tábory nucené práce v ČSR 1948–1954*, c. d., s. 25, 27–28, 33.

zaslalo ministerstvo vnitra dotazníky označené „KK-T-43“ týkající se prověření 241 osob určených do TNP. Z těchto tiskopisů bylo 190 zvláštními kurýry expedováno k vyplnění na jednotlivé OV KSČ a zbytek zůstal v Pardubicích. V prvním měsíci bylo na jejich základě určeno pro internaci celkem šedesát osob pocházejících z „nepřátelských“ sociálních vrstev.⁵⁶⁹ „Akce T-43“ nakonec nesplnila svůj účel a byla centrálně zastavena. Pro Státní bezpečnost však měla nesporný význam spočívající ve vypracování evidence „třídních nepřátel“. Ze zpráv KB-5 z počátku září 1950 vyplývá, že v jejím důsledku byla mj. vypracována „kartotéka třídního nepřítele“ uložená na bezpečnostním referátu KNV (III. referátu pro vnitřní a národní bezpečnost, později u KV NB), přičemž nadále bylo počítáno s jejím doplňováním na základě podkladů dodaných okresními bezpečnostními trojkami. Vyplněné dotazníky „KK-T-43“ nacházející se dosud na okresech putovaly do rukou StB. „Akce T-43, na které byl zájem strany, v poslední době usnula. Na bezpečnostním referátě nachází se kartotéka třídního nepřítele jako podklad pro T-43, která byla uvedena v činnost koncem minulého roku a od té doby doznala podstatné změny. Protože to byla akce, na které byl zájem strany, byla kartotéka uložena přímo u bezpečnostního referenta. Bude nutno, aby KB-5 rozhodla, jak naložit s touto kartotékou při rozdělení III. ref. KNV, zda zůstane v ochraně u kraj. vel. NB.“⁵⁷⁰

Dne 1. srpna 1950 vstoupily v účinnost zákony č. 88 a 89/1950 Sb.,⁵⁷¹ na jejichž základě byly dosavadní pravomoci příkazovacích komisí přeneseny na trestní nalézací komise ONV, které v daných případech rozhodovaly o přestupcích, z jejichž způsobů provedení bylo zřejmé, že jimi byly projeveny „nepřátelské postoje vůči lidově demokratickému zřízení a socialistické výstavbě“. V období od 1. srpna 1950 do 31. března 1951 vydaly celkem 1 796 nálezů, na jejichž podkladě bylo nějakou formou trestu (pokuty, zákazu činnosti, pobytu atp.) v kraji postiženo celkem 3 436 osob, jejichž sociální rozvrstvení tvořilo 494 dělníků, 495 rolníků do 5 ha vlastnictví půdy, 1 318 rolníků do 15 ha, 217 zemědělců přes 15 ha, 272 překračujíc hranici 20 ha a 640 obchodníků a živnostníků. Na základě výnosu trestních nalézacích komisí ONV pak bylo v uvedeném období zařazeno 42 osob do TNP, z nichž 34 připadalo na bývalé obchodníky a živnostníky.⁵⁷²

⁵⁶⁹ Z nich však třicet čtyři starších sedmdesáti let nemohlo být kvůli překročení povolené věkové hranice do TNP umístěno.

⁵⁷⁰ NA, f. 05/11, inv. j. 213, sv. 33, I. díl, návrh k poradě KB-5 ze dne 1. 9. 1950, s. 80. Není tedy zcela jednoznačně pravdou, že by „Akce T-43“ v mimopražských krajích neproběhla vůbec, jak tvrdí Mečislav Borák s Dušanem Janákem. Srov. BORÁK, Mečislav – JANÁK, Dušan. *Tábory nucené práce v ČSR 1948–1954*, c. d., s. 26.

⁵⁷¹ Zákon č. 88/1950 Sb., trestní zákon správní a Zákon č. 89/1950 Sb., o trestním řízení správním (trestní řád správní), ze dne 12. 7. 1950 (s účinností od 1. 8. 1950).

⁵⁷² NA, f. 05/11, inv. j. 213, sv. 33, II. díl, zpráva pro krajskou bezpečnostní pětku, s. 116–117.

Na přelomu let 1950–1951 se údajně podmínky v pardubickém sběrném TNP výrazně zlepšily, což mělo mít prý kladný vliv na údajnou „převýchovu osob z řad živlů měšťáckých a poloburžoazních vrstev“. V důsledku rozhodnutí ministerstva národní bezpečnosti o předání táborů nucené práce do správy ministerstva spravedlnosti byl pardubický sběrný TNP zrušen k 31. květnu 1951 a od následujícího dne byl kraj Pardubický zařazen do spádové oblasti „sběrného tábora nucené práce pro muže“ v brněnské ulici Lidická č. p. 63. Před likvidací tábora bylo zasláno odvolací komisi při krajském soudu celkem 152 žádostí o propuštění, z nichž došlo ke kladnému vyřízení u 57 a zcela v „duchu třídní justice“ tvořili největší procento dělníci. K definitivnímu zrušení všech TNP pak došlo v roce 1954.⁵⁷³

Pardubický sběrný TNP v Zemské donucovací pracovně nahradil dne 1. listopadu 1951 Vězeňský ústav Pardubice (později Státní ústav vězeňský v Pardubicích či hovorově „trestní ústav“) spadající pod V. odbor MNB (odbor vězeňský MNB).⁵⁷⁴ Do funkce velitele byl jmenován vrch. stržm Jan Doboš,⁵⁷⁵ jenž měl vůči svým podřízeným pravomoci okresního velitele NB. Trestní ústav byl určen pro muže i ženy odsouzené za „protistátní“ činnost.

Vězeňské zařízení bylo hlídáno ostrahovým oddílem tvořeným příslušníky SNB. Řada z nich přešla z bývalého TNP, byla spjata s prvorepublikovou službou u četnictva či finanční stráže a v aktivní službě byli taktéž za protektorátu, což jak víme představovalo v politickém ovzduší počátku padesátých let „závažný“ bezpečnostní problém. Díky zprávě politického tajemníka KV StB Pardubice Emila Staškeviče, jenž byl pověřen vedením tamní útvarové organizace KSC, si můžeme udělat částečnou představu o poměrech ve věznici. Staškevičova situační zpráva z listopadu 1951 obsahovala několik výhrad k bezpečnostnímu zajištění „trestního ústavu“ a internovaných vězňů, které je možné shrnout do tří bodů – osmnáct

⁵⁷³ Celkem bylo v tzv. období příkazovacích komisí zařazeno od roku 1949 do 31. 7. 1951 do TNP 16 691 osob (na dobu 1 až 2 let), z toho 11 493 v českých zemích a 5 198 na Slovensku. Pardubická komise dosahovala v roce 1949 rozsahu mezi 300 až 400 osobami, což ji řadilo po bok k Českým Budějovicím, Plzni, Karlovým Varům a Mladé Boleslavi. V následujícím období se počet snížil na 100 až 200 osob. K uvedeným číslům a problematice výpočtů viz BORÁK, Mečislav – JANÁK, Dušan. *Tábory nucené práce v ČSR 1948–1954*, c. d., s. 84–105.

⁵⁷⁴ ABS, f. Sekretariát ministra vnitra (f. A 2/1), inv. j. 62, materiál pro schůzi kolegia ministra vnitra, návrh k rozkazu ministra vnitra o zřízení Vězeňského ústavu v Pardubicích, NA, f. SSNV, k. 25, zpráva o opatřeních učiněných V. odborem MNB ve vězeňském ústavu v Pardubicích ze dne 17. 3. 1952, č. j. 8/6-946/01-taj., nes.

⁵⁷⁵ Vrch. stržm. Jan Doboš se narodil 5. 9. 1915 v USA a pocházel z dělnické rodiny. Jeho otec byl horníkem, v letech 1900 až 1920 pracoval ve Spojených státech amerických a poté se i s rodinou vrátil do ČSR. Jan Doboš absolvoval pouze obecnou školu a pak pracoval jako lesní dělník a kočí. Za protektorátu se mu podařilo dostat do SSSR, kde začal působit v armádních strukturách. V roce 1944 byl zařazen do II. československé brigády v SSSR, absolvoval výsadkářský kurs a účastnil se partyzánských bojů. Po válce byl demobilizován a v letech 1945 až 1949 pracoval u Československých státních drah. Dne 1. 5. 1947 se stal členem KSC a k 1. 1. 1950 vstoupil do řad SNB. ABS, f. A 2/1, inv. j. 62, kádrová charakteristika J. Doboše, s. 5–6.

„politicky nespolehlivých“ dozorců,⁵⁷⁶ pohyb civilních osob v objektu a nejednotné velení. Nejzávažnějším problémem byla existence ústředního skladu přímo v prostoru vězeňského zařízení, kam si zaměstnanci různých podniků jezdili bez dozoru ostrahy nakupovat součástky či hotové produkty „*takže jest prozrazena celá dislokace a jest možný styk s potrestanými*“ [...] „*potrestaní tedy sami bez dozoru nakládají různý materiál na povozy a mají možnost této příležitosti využít k různým účelům.*“⁵⁷⁷ Další závažnou skutečností byla roztržštěnost vedení mezi velitele ostrahového oddílu, ústředního skladu a výroby, kteří pracovali každý „na svou pěst“ a jejich nadřízený J. Doboš si s nimi nedokázal poradit.

Na základě vznesených námitek provedl V. odbor MNB v „trestním ústavu“ kontrolu, jež potvrdila nedostatky, a hlavní kritika se snesla na nezkušeného velitele a jeho přímé nadřízené pplk. Kročka, npor. Bründlera a por. Brandejse. „*Vrstržm. Doboš mnohokrát říkal, že je bezradný, že neví jak kterou věc udělat, že žádal ‚Prahu‘ o pomoc, ta že nikdy nepřichází. Nakonec ve snaze, aby na něco nezapomněl, zasahoval i do věcí, kterým nerozuměl. To vedlo ke ztrátě velitelské autority.*“⁵⁷⁸ Kromě zjednáání pořádku mezi podřízenými veliteli jednotlivých úseků nedokázal „bezradný“ J. Doboš zajistit produktivitu práce vězňů a dodržování tzv. domácího řádu. Celkový „neudržitelný a chaotický“ stav byl vyřešen jeho odvoláním a nahrazením kpt. Jiřím Uchytilem⁵⁷⁹ v lednu 1952. Ten se po zřízení Uzavřeného ústavu nápravného zařízení Pardubice určeného pro ženské vězenkyně zapsal do podvědomí internovaných žen pod přezdívkou „kapitán“.

První transport vězenkyň přijel do Pardubic dne 26. března 1952 a jeho úkolem bylo připravit prostory pro další odsouzené ženy.⁵⁸⁰ Ty si zde své tresty odpykávaly v tristních životních podmínkách. Několikapatrové zděné budovy ani přízemní baráky určené původně

⁵⁷⁶ Vedoucím ústředního skladu byl k listopadu 1951 někdejší příslušník četnictva kpt. Václav Drobny, truhlářské dílně, zahradnickým pracím a krejčovské dílně veleli dlouholetí dozorcí ZDP šstržm. Josef Tichý, šstržm. Josef Šmahel a šstržm. Dominik Hobl, jenž měl za války na starosti vězně gestapa. Mezi dalšími „politicky nespolehlivými“ dozorcí se podařilo identifikovat ještě šstržm. Václava Dvořáka, por. Bedřicha Zemánka a npor. Josefa Švece.

⁵⁷⁷ ABS, f. 310, sign. 310-14-9 „Zápisy z porad velitelů a štábů na KV StB Pardubice. Hlášení o činnosti a provedení instruktáží na oddílech. Zpráva o situaci v trestním ústavě. Hlášení o zdokonalovacím školení. Zápis štábu za červen a srpen 1950.“; zpráva politického tajemníka KV StB Pardubice zaslaná veliteli StB dne 22. 11. 1951, s. 62.

⁵⁷⁸ NA, f. SSNV, k. 25, zpráva o opatřeních učiněných V. odborem MNB ve vězeňském ústavu v Pardubicích ze dne 17. 3. 1952, č. j. 8/6-946/01-taj., nes.

⁵⁷⁹ Kpt. Jiří Uchytíl se narodil 4. 2. 1914 do dělnické rodiny. Absolvoval obecnou školu, tři třídy měšťanské školy a vyučil se holičem. V osmnácti letech se stal členem KSČ a za okupace pracoval jako dělník v Jarošově. Od března do května 1945 se údajně účastnil partyzánského odboje. Dne 11. 6. 1945 byl prezentován u SNB a po vykonání základního výcviku působil ve funkci osvětového důstojníka. Za svoji činnost během únorových událostí roku 1948, kdy byl zaměstnán na bezpečnostním oddělení ÚV KSČ, obdržel Řád 25. února I. stupně. Od roku 1949 byl zařazen u speciálního útvaru Jasan, který byl určen k ochraně ústavních činitelů.

⁵⁸⁰ PINEROVÁ, Klára. *Do konce života: političtí vězni padesátých*, c. d., s. 63.

pro retribuční vězně nesplňovaly základní hygienické normy a nestačily pojmout zvyšující se kapacitu trestankyň. Dne 13. listopadu 1953 bylo zřízeno zvláštní oddělení „Hrad“ určené pro politicky exponované ženy. Z významných internovaných osob v pardubické věznici můžeme jmenovat profesorku Univerzity Karlovy Růženu Vackovou (1901–1982), skautku Dagmar Skálovou (1912–2002) či političky Antonii Kleinerovou (1901–1982) a Fráňu Zemínovou (1882–1962). Celkem bylo na oddělení „Hrad“ separováno šedesát čtyři žen. Kromě něj existovalo ještě oddělení „Vatikán“ určené pro řádové sestry a oddělení „Podsvětí“ pro prostitutky, pohlavně nakažené osoby, ženy s duševní poruchou a recidivistky. Stejně jako v případě předchozího trestního ústavu pracovaly ženy v dílnách pro různé národní podniky či při výrobě šperků a sponek pro n. p. Koh-i-noor. Ženská věznice (později v ní byli částečně také muži) byla v Pardubicích do roku 1990 a v současnosti funguje jako mužská věznice pro výkon trestu odnětí svobody odsouzených s ostrahou.⁵⁸¹

11.2.2. „Protistátní skupiny“ a zastrásování obyvatelstva kraje

Celková bezpečnostní situace na počátku 50. let nebyla natolik příznivá, jak by si vrcholní krajští funkcionáři přáli. Dle hlášení velitele KV StB Pardubice z února 1951 učiněného na jednání KB-5 bylo jen za rok 1950 podáno za „protistátní činnost“ trestní oznámení proti deseti „ilegálním skupinám“ o celkovém počtu **290 osob** s věkovým průměrem 42 let. Z toho bylo za „trestnou činnost“ páchanou v letech 1948 až 1950 odsouzeno **230 lidí** (83,79 % oznámených, u dalších 24 se čekalo na výrok soudu) **k 2 242 letům** při průměru 9,74 roku na osobu. Vyneseno bylo jeden trest smrti (Jan Žemla v nepřítomnosti) a 12 doživotních trestů. Co se sociálního a profesního rozvrstvení týče, mělo se jednat o 2 profesory, 10 právníků, 2 lékaře, 1 inženýra, 4 duchovní římskokatolické církve, 4 učitele, 91 úředníků, 5 studentů, 5 příslušníků SNB, 67 živnostníků, 28 velkých sedláků („vesnických boháčů“), 6 bývalých majitelů továren, 46 dělníků a 1 armádního důstojníka. Z politického hlediska pak 100 bývalých členů a vyšších funkcionářů ČSNS, 20 soc. dem., 42 lidovců, 19 členů KSČ (vyloučení při prověrkách) a 109 bezpartijních.⁵⁸² Mezi nejzávažnější prohřešky patřila obligátní „trestná činnost ve prospěch západních imperialistů“ a také organizování pomoci a podpory rodinám perzekvovaných osob (dle terminologie StB odsouzených „rozvratníků a škůdců národa“). Za nejhorší okresy s bující ilegalitou byly považovány Čáslav, Přelouč, Chotěboř a Chrudim. Posledně jmenovaný byl navíc rodištěm někdejšího

⁵⁸¹ Tamtéž, s. 63–65.

⁵⁸² NA, f. 05/11, sv. 33, inv. j. 213, II. díl, návrh na poradu KB-5 ze dne 12. 2. 1951, s. 30–31.

sociálnědemokratického funkcionáře Bohumila Laušmana (obec Žumberk) a celá oblast tak měla být pod silným vlivem „pravického sociál-demokratismu“.⁵⁸³

Z kriminálního hlediska bylo za rok 1950 oznámeno v pardubickém kraji prokuraturám či okresním národním výborům celkem 6 178 osob pro vraždy, zabití, násilné smilstvo, potraty, neplnění zemědělských dodávek, homosexualitu (a jiné, dle tehdejších měřítek „zvrácené deviace“), dopravní nehody a zahrnuty byly i správní přestupky a případy postoupené StB. Z tohoto počtu bylo 2 472 dělníků, 1 396 malých a středních zemědělců, 687 „kulaků“, 222 úředníků, 664 samostatných živnostníků a 37 „bývalých průmyslníků“. Dle politické příslušnosti pak 1 235 komunistů, 616 lidovců, 153 socialistů a 4 174 bezpartajních. Největší počty oznámených „vesnických boháčů“ byly ze spádových oblastí OV NB Čáslav (139), Přelouč (89), Pardubice (82) a Chotěboř (75).⁵⁸⁴

Také v roce 1951 byla KB-5 nucena zabývat se případy rozsáhlé „protistátní“ činnosti. Mezi nejdiskutovanější patřily „ilegální“ skupiny označené StB jako „Tábor“, „Stříteský a spol.“, „Budislav“ (či také „Janošici z Budislavi“) a s ní spjatá „Ata“ či „Tesla“. Dle názoru vrcholných regionálních bezpečnostních představitelů dosáhla trestná činnost takové intenzity, že bylo nutné (po vzoru jiných krajů) uspořádat v několika okresech zastrašující veřejné procesy a v případě skupiny „Tesla“ [...] „s. Filka a celá KB-5 se ztotožňuje s tím, že by Pardubickému kraji prospělo [sic!], kdyby v této skupině byl vynesen rozsudek trestu smrti /bude pořádan v Chrudimi/.“⁵⁸⁵ V tomto případě absolutní trest vyhlášen nebyl (nejvyšším bylo doživotí), stalo se tak o něco později a bylo jich hned šest.⁵⁸⁶

V průběhu let 1949 až 1950 došlo v kraji k několika „teroristickým“ útokům na představitele JZD a KSČ. Vyšetřováním KV StB Pardubice byly odhaleny dvě skupiny

⁵⁸³ „Při diskuzích a aktivech se objevily mezi propagandisty nesprávné a nebezpečné názory. Někteří propagandisté tvrdili, že prý u nás nelze vybudovat tak rychle socialismus jako v SSSR, naši lidé prý nemají takový zájem o socialismus, nejsou schopni plnit a zajišťovat úkoly zrychleného tempa výstavby. Tato ‚theorie‘ o pasivitě našeho lidu má své kořeny v sociáldemokratismu, který je na některých okresech pardubického kraje dosud velmi živý a dosti účinně se proti němu nebojuje.“ NA, f. ÚV KSČ – oddělení stranických orgánů: I. oddělení 1945–1956, sv. 36, inv. j. 312, zpráva z instruktáže v kraji Pardubickém z 25. 2. 1952, s. 123.

⁵⁸⁴ NA, f. 05/11, sv. 33, inv. j. 213, II. díl, návrh na poradu KB-5 ze dne 12. 2. 1951, s. 31–34.

⁵⁸⁵ NA, f. 05/11, inv. j. 213, sv. 33, I. díl, zápis z porady KB-5 ze dne 27. 10. 1950, s. 15.

⁵⁸⁶ V případě skupiny „Tesla“ či také „Horáková Marie a spol.“ bylo dne 12. 7. 1950 podáno KV StB Pardubice trestní oznámení na celkem 19 osob, mezi nimiž byl i někdejší velitel Oblastní pardubické kriminální úřadovny rev. insp. Josef Jenší. Zatčení byli obviněni mj. z rozšiřování „ilegálních“ letáků a průmyslové špionáže v n. p. Tesla. Vesměs se jednalo o někdejší členy či sympatizanty ČSNS a pravého křídla sociální demokracie. Případ vykazoval obdobný „modus operandi“ StB jako ve skupinách „Jana Zemly a spol.“ a „Akce Malíř“, na jejichž činnost měla „Tesla“ dle StB koneckonců navazovat. Ve dnech 14. až 16. 11. 1950 proběhlo v Pardubicích (nikoliv v Chrudimi) veřejné soudní přelíčení před senátem Státního soudu Praha, na jehož základě byly vyneseny tresty od tří let po doživotí (Marie Horáková a Josef Černý). Bývalý kriminalista J. Jenší dostal 15 let odnětí svobody. ABS, V-HK, a. č. V-1204 HK, skupinový svazek, č. 2.

pachatelů vedené pod krycími označeními „Zaječice“ a „Teroristé“. V případě první skupiny byli společně s dalšími osobami za hlavní pachatele označeni Jan Musil (1904–1951), Jindřich Janka (1925–1951) a Zdeněk Profous (1925–1951) z Chrudimska. Jejich provinění spočívala v zasilání dopisů na americké velvyslanectví v Praze se žádostmi o konání svobodných voleb pod patronací OSN⁵⁸⁷ a v zastrašování agilních komunistických funkcionářů a představitelů „lidosprávy“ v Zaječicích a ve Skutči. V nočních hodinách jim pod krycí palbou vhadzovali do oken kameny s připevněnými výhružnými dopisy, o čemž KV StB referovalo nadřazeným místům takto: „*V noci na 12. V. 1949, v době od 0. 00 hod. do 0. 30 hod. byly vhozeny do bytu Marie Chmelařové, bytem ve Skutči č. p. 113, a do bytu Břetislava Svatoše, předsedy MAV NF [místní akční výbor Národní fronty] ve Skutči, bytem tamtéž, Hejdukova ul. č. p. 559, žulové kameny ve váze asi 30 dkg, které byly zabaleny do smutečních parte. Na uvedených úmrtních oznámeních bylo domácí tiskárničkou natištěno jméno postižené osoby, pod kterým bylo uvedeno bydliště Skuteč. Na parte určeném Chmelařové byl tento výhružný text: ‚Ustaň v horlivosti pro KSČ atd...! Neuposlechnutí SMRT.‘ Text byl podepsán ‚Útvar – H. P. 13 – SPRAVEDLIVÝ TYGR‘. Parte pro Chmelaře bylo shodné až na vlastní výhružný text, který zní: ‚Zanech všech funkcí pro KSČ atd...! Neuposlechnutí SMRT.‘“⁵⁸⁸ Přestože nedošlo k žádné fyzické újmě, navrhli vyšetřovatelé pachatelům tresty smrti, s čímž se jednoznačně ztotožnila také krajská bezpečnostní pětka. Jediné výhrady měl překvapivě prokurátor, jenž se před vedoucím tajemníkem KV KSČ vyjádřil slovy: „*Safra, tři provazy a nikdo nepřišel o život*“.⁵⁸⁹ Státní soud Praha při veřejném soudním přelíčení konaném v Chrudimi pochybnosti neměl a dne 14. února 1951 za účasti široké veřejnosti vynesl rozsudek přesně dle instrukcí KB-5. Odsouzeným nepomohlo ani odvolání k Nejvyššímu soudu v Praze a dne 28. července 1951 byli J. Musil, J. Janka a Z. Profous oběšeni na dvorku za vězeňskou nemocnicí v Praze na Pankráci.⁵⁹⁰*

⁵⁸⁷ Tyto dopisy jsou v daném období známy z mnoha míst republiky. Viz např. KOKEŠ, Luboš. Vysílal jsem na Západ. Svědectví o třetím odboji – příběh rodiny Maříkových v 50. letech 20. století. In: *Paměť a dějiny*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2013, č. 2, s. 109.

⁵⁸⁸ ABS, V-HK, a. č. V-1197 HK, podsvazek, hlášení KV StB Pardubice na Velitelství StB ze dne 29. 6. 1959, s. 131.

⁵⁸⁹ NA, f. 05/11, inv. j. 213, sv. 33, II. díl, zápis z mimořádné porady KB-5 ze dne 2. 3. 1951, s. 49–54.

⁵⁹⁰ V roce 1968 podala manželka popraveného Jana Musila stížnost ke Generální prokuratuře v Praze, týkající se používání fyzického násilí někdejšími vyšetřovateli KV StB Pardubice Jaromírem Červeným. Ten byl již v roce 1955 propuštěn ze služeb StB kvůli intimním stykům s vězeňkyněmi. Na dožádání generální prokuratury se případ skupiny „Zaječice“ stal předmětem přešetřování Inspekce MV, jíž bylo zjištěno páchaní brutálního fyzického násilí na vyšetřovaných. V rámci rehabilitačního řízení nakonec Krajský soud v Hradci Králové zrušil 7. 9. 1970 původní rozsudek Státního soudu v Praze (ve spojení s usnesením Nejvyššího soudu z roku 1951) a mrtvému Janu Musilovi uložil novou výměru trestu v trvání 15 let nepodmíněně a propadnutí celého jmění. ABS, f. Inspekce ministra vnitra (A/8), inv. j. 1505; tamtéž, V-HK, a. č. V-1197 HK, akce „Zaječice“ – rozsudky, rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové ze 7. 9. 1970, sp. zn. 12 Tr 286/68.

Druhá skupina označená jako „Teroristé“ byla spojená s událostmi, které se odehrály ve dnech 19. května a 22. července 1950, a došlo při nich k vraždám újezdního tajemníka KSČ Antonína Piskače z obce Vepříkov nedaleko Chotěboře a zemědělského referenta ONV Čáslav Aloise Blažka ze Žlebů. Hlavními pachateli byli vyšetřováním KV StB Pardubice zjištěni Bohumil Kruliš, Karel Mergl (mladiství) a bratři Vladimír a Tomáš Kořínkovi ze Žlebů. Ve dnech 13. až 15. března 1951 se s nimi v čáslavské sokolovně konalo přelíčení před Státním soudem Praha,⁵⁹¹ v jehož důsledku byli Kruliš a bratři Kořínkovi odsouzeni k trestům smrti a dne 10. dubna 1951 popraveni na Pankráci.⁵⁹²

Zastrašující účinek šesti smrtících rozsudků vynesených v horizontu jednoho měsíce byl jednoznačný. Veřejná přelíčení byla kromě Chrudimě a Čáslavi konána také v dalších městech (Pardubice, Vysoké Mýto) i s jinými „protistátními“ skupinami a dle mínění KB-5 splnila svůj „zstrašující, výchovný a stabilizační“ účel, což politický tajemník KV KSČ komentoval v listopadu 1950 slovy, že *„procesy nám velice pomáhají. Nyní až bude prováděn proces se skupinou Zaječice, je nutno tento provést v Chrudimi. Zároveň se skupinou čáslavskou v Čáslavi. I výhrůžných dopisů chodí poslední dobou o hodně méně. Něco se ještě objeví, ale jen zřídka.“*⁵⁹³

11.3. Budování agentury na KV StB Pardubice

Čím více sílil od února 1948 strach komunistů z možné změny politických poměrů, tím více rostly tlaky na budování spolehlivého zpravodajského aparátu. Zvýšená činnost „protistátních“ skupin v pardubickém kraji kladla vysoké nároky na vystavění agenturní sítě, která byla stále na velmi špatné úrovni. KV StB Pardubice vykazovalo k 1. červnu 1950 dvacet tři agentů (bez dalšího rozlišení), devatenáct informátorů a nedostatečná agentura byla jeho trvalým problémem.⁵⁹⁴ Jak jsme již popsali výše, noví příslušníci se rekrutovali především z dělnického prostředí, čímž postrádali určité schopnosti pro zpravodajskou práci dané vzděláním, obecným přehledem či společenským vystupováním – *„nezvládali administrativu, neorientovali*

⁵⁹¹ Pro příslušníky KV StB Pardubice a jejich manželky byly na proces zajištěny vstupenky, jež je opravňovaly k zaujetí čestných míst na galerii čáslavské sokolovny.

⁵⁹² Za „vzorné a obětavé“ plnění služebních povinností při přípravě procesu bylo v denním rozkazu velitele KV StB Pardubice č. 63 z 10. 4. 1951 uděleno „pochvalné uznání“ příslušníkům vyšetřovacího oddělení KV StB Pardubice, jmenovitě Václavu Fárovi, Zdeňku Tichému, Vladimíru Klimešovi, Ivanu Rajskovi, Josefu Petrovi, Jaroslavu Hudcovi a Vladimíru Špačkovi. Tamtéž, f. B 5-6, k. 12, denní rozkaz velitele KV StB Pardubice č. 63 ze dne 10. 4. 1951, s. 123. Ke skupině „Teroristé“ (či „Žleby“) viz více Tamtéž, V-HK, a. č. V-1201 HK.

⁵⁹³ NA, f. 05/11, inv. j. 213, sv. 33, I. díl, zápis ze schůze KB-5 konané dne 17. 11. 1950, s. 152.

⁵⁹⁴ ABS, f. 310, sign. 310-14-7, situační zpráva KV StB ze dne 10. 1. 1952 týkající se statistického porovnání údajů pro roky 1950 a 1952, s. 24.

se v zákonech a většinou postrádali i základní orientaci v oboru, v němž měli zpravodajství provádět (hospodářská odvětví, politické strany, nebo společenské organizace).“⁵⁹⁵

Hlavní příčinu problematického budování agenturní sítě shrnul velitel KV StB Pardubice v dubnu 1950 do několika poznámek, které korespondovaly s výše uvedenými údaji. Nováčci měli z různých seminářů a školení pouze teoretické znalosti práce s tajnými spolupracovníky, s čímž souvisel „namátkový“, „živelný“ až „anarchistický“ způsob práce operativních oddělení.⁵⁹⁶ Zkušenosti nebyly lepší ani v řadách déle sloužících příslušníků a praktickému využívání a obsluze agentury nikdo z nich prostě pořádně nerozuměl. Pokud se nějakému operativnímu příslušníkovi přeci jen podařilo získat tajného spolupracovníka, díky nezkušenosti se dopouštěl řady chyb vylučujících řádnou konspiraci (např. schůzky v budově KV StB, osobní kontakty). Tristní stav panoval i na všech třech VO StB, kde sice operativní příslušníci byli, ale v budování agenturní sítě nevyvíjeli téměř žádnou činnost. Také zpravodajská technika byla na nízké úrovni, u KV StB bylo pouze jedno nahrávací zařízení a příslušníci se teprve učili zavádět telefonní odposlechy. Řešení se nehledalo snadno a kromě pravidelných školení, o nichž jsme hovořili výše, bylo zavedeno plnění několikafázových operativních plánů pro systematickou přípravu ve výstavbě a obsluze agentury. Další možností bylo přenést aktivity na útvarové organizace KSČ v StB (ÚO KSČ), jež sloužily jako převodové páky komunistů v bezpečnostním sboru.⁵⁹⁷

V rámci celého SNB na Pardubicku se začalo s vytvářením ÚO KSČ v dubnu 1949 a k prosinci téhož roku bylo Krajské vedení útvarových organizací SNB Pardubice složeno ze dvanácti okresních výborů stranických organizací s třinácti útvarovými a šesti dílčími organizacemi o celkovém počtu 542 členů (z toho 12 žen).⁵⁹⁸ KV StB Pardubice mělo počátkem padesátých let šest organizací při jednotlivých odděleních (I. až VI. ÚO KSČ).⁵⁹⁹ Mezi jejich hlavní úkoly patřilo uskutečňovat usnesení ÚV KSČ a vyšších stranických orgánů a provádět

⁵⁹⁵ BÍLEK, Libor. Agenturní centrála Státní bezpečnosti a její vedoucí Erich Mach, c. d., s. 138.

⁵⁹⁶ ABS, f. 310, sign. 310-14-9, zápis z porady velitelů ze dne 13. 4. 1950, s. 12.

⁵⁹⁷ Dne 15. března 1949 vstoupila v účinnost směrnice „organizace stranické práce a stranické výstavby pro Skupinu I – Bezpečnost ministerstva vnitra a celý SNB“. K provádění stranické politiky v bezpečnostním aparátu bylo organizačním sekretariátem ÚV KSČ (Marie Švermová) jmenováno na návrh stranických organizací v Bezpečnosti stranické vedení pověřené výstavbou podřízených složek. Nejnižšími články byly útvarové a dílčí organizace tvořené v rámci okresu, roty, stanice atp. Nad nimi stálo krajské vedení útvarových organizací a „stranické vedení složky“ řídicí práci strany v SNB. Nejvyšším stranickým orgánem pak bylo Vedení stranických organizací (S-I-B) u ministerstva vnitra podléhající přímo ÚV KSČ. Všechna stranická vedení byla jmenována, jen výbory útvarových organizací byly voleny. NA, f. 100/4, sv. 16, inv. j. 109, zdůvodnění návrhu na doplnění organizačních směrnic stranických organizací v bezpečnosti v otázce přijímání a vylučování členů strany, fol. 84.

⁵⁹⁸ Tamtéž, f. 05/11, inv. j. 213, sv. 33, I. díl, zpráva o schůzce KB-5 ze dne 30. 12. 1949, s. 60–62.

⁵⁹⁹ Koncem dubna 1951 byl jejich počet redukován na dvě sloučené dílčí organizace.

běžné stranické práce dle „Směrnic a pokynů pro stranickou práci v bezpečnosti“. V ideálním případě sem spadalo:

- a) zajištění služebních úkolů,
- b) zajištění provádění RSS, prověrek a politických školení,
- c) spolupráce s dalšími organizacemi strany a bezpečnostních složek mezi sebou,
- d) zajištění kolektivní bezpečnosti,⁶⁰⁰
- e) otázky kázně.

Ve dnech 23. 8. až 13. 12. 1950 proběhly v ÚO StB prověrky členů KSČ, jejichž výsledkem bylo v 99 % kladné prověření, jeden byl vyloučen, dva vyškrtnutí a dva převedeni ze stavu kandidátů.⁶⁰¹ V souvislosti s agenturou bylo jedním z důsledků prověrek také přijetí „závazků“ k pořádání různých soutěží ke zlepšení práce. Při ÚO KSČ 1. až 3. operativního oddělení došlo v prosinci 1950 k vyhlášení akce „Zlepšení agenturní práce“, jejímž smyslem bylo získání zpravodajských zkušeností k lepšímu „pronikání do řad nepřítele“. I. až III. ÚO KSČ vypracovaly návrhy s podmínkami soutěže, v nichž byly kladnými body hodnoceny řádně splněné úkony při práci s agenturou a zápornými ty špatné. Pro naše účely jsou zajímavé jednotlivé úseky v práci s tajnými spolupracovníky, jejichž splněním (či nesplněním) chtěli příslušníci dosíci bodového ohodnocení. Zde výčet některých z nich, který nám vlastně ukazuje, jaké konkrétní problémy byly ty nejpálčivější: „správně vypracovaný návrh vázání agenturního spolupracovníka – 5 bodů“ (špatně minus 5. bodů), „získání agenturního spolupracovníka“ – 5 bodů“, „dobře vypracovaná zpráva na čistopis (pro jiné útvary) – 4 body“, „včasné zapsání A a B listů (do tří dnů) – 1 bod“⁶⁰², „použití operativní techniky (odposlech) – 5 bodů“, „proniknutí do objektu – 20 bodů“.

⁶⁰⁰ Byly do ní zapojeny širší kolektivy („masy občanstva“), které byly na základě různých školení bezpečnostních referentů lidové správy či bezpečnostních složek „vychovány“ k odhalování „třídnicích nepřátel“, k zamezení sabotáží, k plnění zemědělské politiky atp.

⁶⁰¹ NA, f. 05/11, inv. j. 213, sv. 33, II. díl, zpráva o schůzce KB-5 ze dne 16. 1. 1951, s. 8.

⁶⁰² Tzv. A a B listy sloužily k zaznamenávání schůzek se spolupracovníkem a k zachycení zjištěných údajů. Na list „A“ se zapisovaly agenturní zprávy a na list „B“ vše, co se týkalo tajného spolupracovníka samého (tj. věrohodnost předaných zpráv, spolehlivost či plán dalšího postupu, vyplacené odměny, výlohy atp.). Na hlavičku listu psal řídicí orgán číslo svého referátu a zkratku složenou z prvního a posledního písmene svého příjmení, tj. např. referát 18 – Kokeš byl „18/Kš“. Zapsání listů se mělo konat, pokud možno co nejdříve, jinak hrozilo zkreslení zaznamenaných údajů nebo ztráta zpravodajské hodnoty. Pro soudobé historiky jsou dnes „A“ a „B“ listy nacházející se v operativních svazcích vyšetřovacích spisů mnohdy cenným pramenem pro poznání pronikání StB do řad protikomunistických odbojových skupin. K „A“ a „B“ listům srov. také BÍLEK, Libor. Agenturní centrála Státní bezpečnosti a její vedoucí Erich Mach, c. d., s. 146–147.

Dle vyjádření velitele KV StB měla akce údajně úspěch a prý i díky ní vzrostla agenturní činnost v posledním čtvrtletí roku 1950 o sto procent.⁶⁰³

Mírné zlepšení stavu agenturní sítě přišlo v letech 1951 až 1952 a její dlouhodobější a kvalitnější podoba vznikla zhruba v polovině padesátých let. V tomto období již nebylo tak snadné uměle „nafukovat“ stav agenturní sítě, neboť se zlepšily kontrolní mechanismy. Velitelé KV StB zesilovali tlak na velitele operativních oddělení k dohledu nad stavem agentury a při zjištěných nedostatcích neváhali sáhnout po kázeňských trestech.⁶⁰⁴

Zlepšení poměrů v budování agentury v letech 1951 až 1954 nakonec přinesl delší, systematicky plánovaný a praktickými zkušenostmi podložený „vývoj“ operativních oddělení. Velitel K. Filka zavedl na počátku padesátých let jedenkrát týdně pořádané schůzky tzv. malých štábů složených z velitele oddělení a vybraných referentů, kteří rozebírali nejzávažnější problémy a své poznatky hlásili tzv. velkému štábu. Ten byl složen z velitele KV StB, jeho zástupců a velitelů jednotlivých oddělení. Na ty byly nově delegovány některé dřívější velitelské pravomoci pro určité úseky činnosti (agentura, kázeň, disciplína, operativní technika atp.), čímž se zvýšila jejich odpovědnost za chod krajského velitelství. Velký štáb se zpočátku scházel dvakrát týdně a k 7. červenci 1950 fungoval ve složení:

- **náčelník:** ppor. Václav Rychetský (toho času navržen do funkce zástupce velitele KV StB),
- **1. oddělení:** velitel Ladislav Špaček – kázeň a disciplína,
- **2. oddělení:** velitel František Grof – administrativa,
- **3. oddělení:** velitel Vladimír Náplava – agentura,
- **4. oddělení:** velitel Ladislav Vondrouš – operativní technika,
- **5. oddělení:** velitel Václav Fára, koncem roku 1951 nahrazen V. Špačkem,
- **politický tajemník:** Ludvík Arazim, nahrazený v březnu 1951 Václavem Janouškem – politická a odborná výchova,

⁶⁰³ K tomuto údaji je nutno se stavět opatrně. Jak upozornil L. Bílek, byla takováto soutěžení praktikována v různých podobách na několika krajských velitelstvích a vždy přinášela „problematické výsledky“. „*Vyhlásila-li se soutěž mezi jednotlivými orgány v počtu získaných zpráv (vyjádřených počtem zpracovaných A-listů), začali mnozí příslušníci vypisovat zvláštní A-list pro každou banalitu. Když na jiném velitelství vyhlásili soutěž o nejlepšího orgána, výsledkem bylo, že zkušené příslušníci odmítali pomáhat svým služebně mladším kolegům. Při soutěži o nejvyšší počet nově zavazovaných spolupracovníků pak příslušníci zavazovali spolupracovníky, pro které teprve dodatečně hledali uplatnění.*“ Tamtéž, s. 158.

⁶⁰⁴ Např. dne 21. 7. 1952 byl potrestán vrch. stržm. František Ločárek z 3. odboru KS StB Pardubice (dřívější 3. oddělení KV StB Pardubice) deseti dny vězení za klamání nadřízených o stavu agenturní práce. ABS, Sbíрка kádrových rozkazů náčelníka KS StB Pardubice, rok 1952, kádrový rozkaz č. 1, s. 2.

- **pobočník:** Josef Šiman – příprava štábu.⁶⁰⁵

Celý systém určující zaměření nejdůležitější činnosti KV StB byl tedy následující. Velitel nebo zástupce vytyčili (také dle jednání na KB-5) na velkém štábu hlavní „linii“, kterou velitelé oddělení přenesli na malé štáby a odtud na jednotlivé skupiny v rámci oddělení věnující se příbuzným problematikám několika referátů (např. „titovská agentura“). Plnění povinností bylo štáby zpětně kontrolováno a tento systém byl posléze pro potřeby KV StB Pardubice shledán jako nejlepší a udržel se do pádu velitele K. Filky v květnu 1951.

Podle vzoru praktikovanému na Velitelství StB byl zaveden „institut“ tzv. bílých knih, do nichž byly heslovitě zapisovány konkrétní problémy v práci, a na jejich základě posléze školský referent upravoval náplň výuky školení a seminářů. Z hlediska zlepšení součinnosti s tajnými spolupracovníky došlo k vyplácení tzv. zpravodajského příplatku za sehnaného a řádně „řízeného“ spolupracovníka a také ke stanovení zásad pro „obsahu“ agentury. Ty sestávaly v ideálním případě z pravidelných schůzek (minimálně jednou za čtrnáct dní), náležité přípravy na setkání, vytyčení jasných úkolů pro spolupracovníky a odevzdání řádně vyplněných „A“ a „B“ listů veliteli oddělení nejpozději do tří dnů od proběhlé akce. Z každé schůzky měla být napříště získána alespoň jedna zpráva o náladách obyvatelstva či „šeptané propagandě“ a zcela zásadním úkolem bylo také rozšířit agenturní síť v průmyslových podnicích, zejména pak v Synthesii, a to vzhledem k charakteru její výroby. Pomalu se lepšila i situace na VO StB a O StB, kde se budování agentury prozatím odvíjelo především od získaných zkušeností samotných velitelů, a činnost podřízených orgánů se koncentrovala v zásadě k získávání informací pro vypracovávání tzv. ustanovek.⁶⁰⁶

Zlepšení kázně a pořádku, budování agenturní sítě, „realizace“ rozsáhlých „protistátních“ skupin či výstavba KV StB a podřízených okresních útvarů byly na jedné straně nespornými „úspěchy“ krajského velitele K. Filky, na druhé straně vedly v letech 1950 až 1951 ke kritice od místních představitelů KSČ z přílišného uzurpování si pravomocí patřících straně, nedostatečné „soudružské“ komunikace a prosazování velitelské, namísto „stranické linie“

⁶⁰⁵ ABS, f. 310, sign. 310-14-9, zápis z porad štábů ze dne 3. 8. 1950, s. 13.

⁶⁰⁶ „Ustanovka“ z ruského „ustanovlenije“, tj. zjištění, stanovení, nastolení, hovorově ustanovení. Jednalo se o zjištění základních osobních a rodinných údajů, politické orientace, chování a pověsti, charakterových vlastností, materiálních či finančních poměrů prověřované osoby. SUK, Jaroslav. Ustanovka. Eto naša ustanovka, ustanovka naša slavnaja. In: *Paměť a dějiny*. Praha: ÚSTR, 2007, č. 1, s. 198. Heslo „ustanovka“ – internetový portál Centra pro dokumentaci totalitních režimů. Dostupné z (cit. k 25. 1. 2019): <https://www.ibadatelna.cz/cs/slovník/ustanovka>

v StB. Na pořad dne se dostaly také neutěšené vztahy mezi jednotlivými složkami, majícími na starost bezpečnostní problematiku v kraji.

11.4. Vztahy mezi Státní a Veřejnou bezpečností na Pardubicku

Kromě výše uvedených nedostatků, s nimiž se musel pardubický krajský státobezpečnostní útvar v počátcích své existence potýkat, vážly také vzájemné vztahy s Veřejnou bezpečností, kterou od počátku padesátých let vedl krajský velitel kpt. Jaroslav Pruška (1921–?),⁶⁰⁷ jenž nahradil kpt. Josefa Špitálského. Existoval sice jednotný SNB, ale v případě pardubického kraje prakticky dvě složky, které si navzájem konkurovaly a „jely si po vlastních liniích“. Mnohdy se spolupráce uskutečňovala jen v nejnútnejších případech a příslušníci StB se chovali vůči uniformovaným kolegům nadřazeně. Staly se i případy, kdy byla zpravodajsky rozpracovaná akce StB zmařena předběžným zatčením VB a dlouhodobá práce přišla vniveč. Při okresních velitelstvích VB byli ustaveni tzv. styční orgánové, kteří měli koordinovat státobezpečnostní akce s uniformovanou složkou. Krajským velitelem VB a podřízenými okresními veliteli však byli považováni za „prodlouženou ruku“ krajského velitele StB mající za úkol „fizlovat“ jejich práci a od dění na služebnách byli v mnohých případech izolováni. *„Výsledkem této napjaté situace byla skutečnost, že byla vlastně bezpečnost v našem kraji prováděna dvěma složkami a jedna nevěděla o činnosti druhé.“*⁶⁰⁸

Kromě samotného výkonu služby se rozpory promítaly také do osobní roviny. Z pramenů je bohužel vzájemné antagonismy a drobné negativní nuance mezi mužstvem těžké vyčíst, zcela jednoznačně se však periodicky opakovaly stížnosti na nadřazené vystupování StB a zajišťování si výhod pramenících z výkonu služby. Konkrétně se jednalo např. o přidělování nemovitostí po odsouzených osobách, jimiž měla být řešena bytová krize příslušníků SNB. Ta se stala v důsledku přílivu dělníků do rozvíjejících se továren těžkého průmyslu a neexistence dnešních rozsáhlých sídlišť skutečně akutní v celé krajské metropoli. Příslušníci se na lidové správě dožadovali přednostního získání konfiskovaných bytů, k čemuž je částečně opravňovala i přijatá legislativa.⁶⁰⁹ Pokud nedošlo k přidělení „uvolněných“ prostor takřkajíc „pod rukou“ a věci probíhaly na legální bázi, měla v krajském měřítku hlavní slovo StB

⁶⁰⁷ Jaroslav Pruška se narodil 16. 6. 1921 v Praze. Po absolvování základní školní docházky studoval živnostenskou pokračovací školu. Nakonec se živil jako truhlář a v letech 1941 až 1948 byl zaměstnancem choceňského národního podniku Let. Dne 20. 5. 1945 se stal členem KSČ a v listopadu 1948 stanul v čele bezpečnostního referátu ONV Vysoké Mýto. Dne 5. 5. 1950 byl jmenován velitelem KV NB Pardubice. Ze Sboru národní bezpečnosti byl propuštěn na vlastní žádost 9. 2. 1952. ABS, f. KP, a. č. 937/21 (Jaroslav Pruška); f. OEK (Jaroslav Pruška).

⁶⁰⁸ Tamtéž, f. 310, sign. 310-14-9, hlášení velitele KV StB o činnosti útvaru ze dne 4. 4. 1951, s. 42.

⁶⁰⁹ Zákon č. 94/1950 Sb., o ubytování branné moci a Sboru národní bezpečnosti, ze dne 12. 7. 1950 (s účinností od 1. 8. 1950).

(resp. její bytový referát), která přidělovala byty vyšších kategorií vlastním příslušníkům, a uniformovaní kolegové „fasovali“ až ve druhém sledu.⁶¹⁰

Dle názorů krajských politických činitelů se v průběhu času situace mezi mužstvem částečně stabilizovala, a to i díky konání četných aktivů SNB od druhé poloviny roku 1950. Na velitelských pozicích však řevnivost přetrvávala dál. Zásadní antagonismy zcela neslučitelné s hladkým průběhem služby v jednotném Sboru národní bezpečnosti pak byly mezi oběma veliteli Karlem Filkou a Jaroslavem Pruškou.

Napětí mezi nimi zřejmě panovalo již delší dobu, závažné trhliny však dostalo zhruba od konce roku 1950, kdy MNB začalo uvažovat o jednotných krajských velitelstvích StB a VB (nakonec se tato vize uskutečnila až v roce 1954). Do Pardubic přijeli příslušníci z „ústředí“ a začali u obou mužů i podřízených důstojníků „sondovat“, kdo by se na novou pozici krajského velitele hodil více. Přestože se později Filka s Pruškou „dušovali“, že jim v žádném případě „nejde o koryta“, viděl v této události politický tajemník KV KSČ počátek jejich přímé nevráživosti.⁶¹¹

Konkrétní obraz toho, co mezi oběma vrcholnými představiteli bezpečnostních složek v kraji Pardubickém bylo, si můžeme udělat z jejich vyjádření na schůzi krajského vedení útvarových organizací KSČ v StB a VB konané dne 30. dubna 1951 v Pardubicích. Původním účelem jejího svolání bylo otupit vzájemné hrany mezi oběma složkami a vyřešit problémy spolupráce. Z provedeného zápisu je jednoznačně patrné, že k něčemu takovému dojít nemohlo a situace v pardubickém bezpečnostním sboru se stala absolutně neudržitelnou.

Velitel J. Pruška při setkání potvrdil existující „napětí“ způsobené údajnou neupřímností K. Filky, superiorním chováním jeho podřízených, neobjektivní kritikou práce uniformovaného sboru a „fizlováním“ okresních velitelů styčnými příslušníky StB. „*O nepoměru k s. Filkovi, začalo to již v době, kdy jsem byl bezpečnostním referentem ONV [ve Vysokém Mýtě], když se mnou byl sepsán orgánem Stb protokol, a to proto, že jsem dal návrh na jednoho člověka, aby byl dán do TNP. Nato bylo rozhodnuto, že budu dělat krajského velitele. Šel jsem k Filkovi a chtěl jsem tu nejlepší spolupráci, ale nebyla mi podána ani ruka. Docházel jsem dosti často ke krajskému veliteli Stb, ale on za mnou nebyl ani jednou.*“ [...] „*Dále bych chtěl poukázat na to, že bylo prověřeno bez mého vědomí IV. oddělení KV NB [kriminálka],*

⁶¹⁰ NA, f. 05/11, inv. j. 213, sv. 33, II. díl, návrh na jednání KB-5 ze dne 6. 4. 1951, s. 104–105; tamtéž, záznam z jednání krajských útvarových organizací StB a VB ze dne 30. 4. 1951, s. 95.

⁶¹¹ Tamtéž, vyjádření tajemníka odboru bezpečnosti sekretariátu KV KSČ Pardubice k situaci v krajských bezpečnostních složkách zasláné bezpečnostnímu odboru ÚV KSČ dne 10. 5. 1951, s. 106–107.

toto nebylo také upřímné a toto prověření bylo předloženo s. Jičínskému [vedoucí tajemník KV KSČ]“ [...] „Dále to byl případ toho, že jste šetřili, lépe prověřovali s. Vyčítala [bezpečnostní tajemník KV KSČ] a mne. A když to dostal náš důstojník kázně, který nás prošetřoval, přišel s tím, že to zničí“ [...] „Ale ještě bych chtěl říci, co má orgán Stb za zájem, když krajský velitel jde ve 14 hodin na oběd a dá si sklenku vína, kádrovník Stb to poslal do Prahy, a já jsem to dostal z Prahy zpět. Vaši orgánové se chovají velmi frajersky. Nadřazují se a řekl bych, že nejvíce jsem se dostal do rozporů se s. Filkou tím, že mně říkal, abych nejezdil dolů na stanice, že trhám boty a že zbytečně opotřebovávám auto. A teď jsme u hlavního problému, co říkal s. Rychetský [zástupce velitele KV StB]. Ano, dal jsem rozkaz s. Kroulíkovi, aby co se šušká o s. Beranovi [předseda KV KSČ] dal na papír, ale s. Beran o tom ví. A teď je vidět, že styční orgánové fízlují a kontrolují okresní velitele, co píšou“ [...] „Na poradě velitelů jsem dal jasnou linku, že oni jsou veliteli okresu a nestrpím, aby styční orgánové narušovali autoritu okresního velitele.“⁶¹²

Krajský velitel StB K. Filka v odpovědi pochopitelně obhajoval své postoje a práci státobezpečnostního útvaru. Přiznal některá pochybení a nepopřel „mizernou spolupráci“ mezi oběma složkami. Poté přišel s analýzou problémů a ostře se obul do Prušky: „*Já jsem věděl, že jsem pro Pardubice neúnosný. Dokonce pro případ Čermáka [bývalý bezpečnostní tajemník KV KSČ, viz níže] jsem byl Švábem vyšetřován. To vše pomínulo a nyní přišli na řadu styční orgánové. Viděl jsem v tom veliký krok kupředu a podali jsme to jako zlepšovací návrh na MNB“ [...] „Je zajímavé, že vždycky, když přijel s. Pruška z Prahy, byl nahuštěný proti Stb jako pneumatika. Posledně, když přijel z Prahy, říkal, že styční orgánové jsou jenom v našem kraji, že jsme pokusným králíkem – ano, jsme. Nemáme lidi.“ [...] „Na aktivu funkcionářů jsme si podali podruhé ruku ke spolupráci. Zde vidím, jak ještě je u s. Prušky nízká politická úroveň, vidím tvoje osobní chyby a také tvůj špatný charakter. A na tvůj charakter ti řeknu, že ti nevěřím.“ [...] „Co se týče prošetřování na s. Prušku, byla nám podána zpráva, že nějaký neznámý kapitán od SNB dělá výtržnosti na nádraží. Celou věc jsme šetřili a on to byl kpt. Pruška.“⁶¹³*

Východisko z nastalého stavu viděl krajský velitel StB především ve jmenování jednoho krajského velitele pro StB i VB a v odvolání sebe či Prušky z Pardubic. K 31. květnu 1951 byl sesazen z postu velitele KV StB Pardubice, údajně „bez udání důvodů“. Posléze se natrvalo

⁶¹² Tamtéž, záznam z jednání krajských útvarových organizací StB a VB ze dne 30. 4. 1951, s. 99–100.

⁶¹³ Tamtéž, s. 100–101.

odstěhoval do Říčan u Prahy a krátce nato rezignovali na své funkce také politický tajemník Ladislav Janoušek a k 21. listopadu 1951 i dosavadní zástupce Václav Rychetský.

Jak Karel Filka sám postuloval na zmíněné schůzi, stal se pro Pardubice „neúnosným“. Na jedné straně za to mohl jeho poměr k veliteli uniformované složky, na druhé straně se do odvolání promítly vztahy k místním funkcionářům KNV a KV KSČ, kteří ho údajně „zuřivě nenáviděli“. Konkrétně se mělo jednat o vedoucího tajemníka KV KSČ Františka Jičínského (1906–?),⁶¹⁴ jeho zástupce Jiřího Kotrcha a krajského bezpečnostního referenta KNV Dominika Stehlíka, jimž bránil v zasahování do státobezpečnostní služby. Z jejich popudu byl vypracován „likvidační“ kádrový posudek, v němž K. Filkovi vytýkali upřednostňování velitelské namísto stranické linie, „rozbíjení pracovního kolektivu“, zasévání nedůvěry mezi StB a KSČ a celkově hodnotili, že je „falešný, ješitný člověk s měšťáckým zaměřením, který uplatňoval vždy jen svoje názory.“⁶¹⁵

Špatná stranická kázeň byla pouze jednou stranou mince. Na pozadí pravděpodobně rezonovaly obavy z „postranních aktivit“ stále více sebevědomějšího K. Filky, jenž se stal nekontrolovatelným a jehož příslušníci neváhali sledovat či zatknout také přední regionální komunistické prominenty. Stalo se tak v případě bezpečnostního tajemníka KV KSČ Václava Čermáka, jenž byl zadržen v květnu 1950 pro podezření z páchání trestné činnosti a protistranického jednání. Případ vyvolal v regionálních stranických strukturách „zděšení“, začala se o něj zajímat vyšší místa a velitel StB se stal terčem kritiky pro svévolný postup a neochotu „dělit“ se o poznatky z vyšetřování. Čermák byl propuštěn po půl roku trvající vyšetřovací vazbě a velitelem KV StB na něj bylo bez předchozího projednání s regionálními politickými činiteli podáno trestní oznámení ke Státnímu soudu v Praze. „*Soudr. Filka, krajský velitel StB, neinformoval ani krajského tajemníka, ani předsednictvo KV o stavu vyšetřování. Bez souhlasu a bez vědomí předal spis Státnímu soudu v Praze. Podle mínění s. Jičínského není provinění Čermáka tak velké, aby mělo být souzeno před Státním soudem /potvrdil s. Dr. Bouda/. Soudr. Jičínskému není znám stav vyšetřování na StB a prokázaná provinění Čermáka. V rozhovoru s. Filka svoji chybu uznal a oznámil,*

⁶¹⁴ František Jičínský se narodil 24. 4. 1906 ve Vetlé (okr. Roudnice nad Labem) a byl vyučeným kovářem.

⁶¹⁵ ABS, f. KP, a. č. KP-84/13 (Karel Filka), dopis bezpečnostního referenta a vedoucího tajemníka KV KSČ adresovaný bezpečnostnímu oddělení ÚV KSČ, s. 48. Na jiném místě stálo „*Soudr. Jičínský zaslal dopis s. Švermové, se žádostí o odvolání s. Filky. Důvody: neplní usnesení předsednictva KV, nejedná se stranou o zásadních problémech v bezpečnosti, přezírá pracovníky sekretariátu KV a odmítá zásadně jednat se s. Kotrchem, I. zástupcem krajského tajemníka. V tomto duchu proti sekretariátu vedl i orgány StB.*“ NA, f. 05/11, inv. j. 215, sv. 33, zpráva instruktora KSČ z kontroly provedené v Pardubicích ze dne 7. 11. 1950, s. 18.

že již požádal Státní soud, aby spis byl vrácen /Urgoval jsem u s. Dr. Boudy/.“⁶¹⁶
Dle dostupných údajů byl nakonec V. Čermák zařazen do výroby v pardubické „Prokopce“.

Nakonec měl Karel Filka štěstí, že vyvázl „jen“ s odvoláním z funkce krajského velitele StB. V uvedené době se začaly pod taktovkou sovětských poradců rozjíždět obludné perzekuční mechanismy související s hledáním „nepřátel ve straně“ a pozdějším vykonstruovaným monstrprocesem s „Vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským“, na jehož konci bylo jedenáct popravených včetně generálního tajemníka KSČ.⁶¹⁷ Čistky smetly prakticky celé vedení StB v čele s velitelem Osvaldem Závodským, náměstkem MNB Karlem Švábem a nevyhnuly se ani regionálním strukturám.⁶¹⁸ V pozdějších kádrových posudcích vypracovaných v průběhu let 1951 až 1952 na MNB se k výše uvedenému obvinění Karla Filky přidala také jeho „rozvratná“ činnost ve prospěch Závodského a Švába. Nakonec se mu přímá represe vyhnula a došlo „pouze“ k jeho propuštění z SNB k 30. září 1951. „Kádrový škraloup“ se s ním však táhl ještě dlouho a „očištěn“ byl až v druhé polovině padesátých let.

11.5. Krajský výbor KSČ – kauzy „Kotrch“ a „Beran“

Také v samotné struktuře Krajského výboru KSČ se výrazně odrazily události související s hledáním „vnitřních zrádců“. Po zatčení „moravského markraběte“, ambiciózního vedoucího tajemníka KV KSČ v Brně Otty Šlinga (1912–1952) dne 6. října 1950, se stranické čistky nevyhnuly ani dalším regionům.⁶¹⁹ Na Pardubicku se stal „malým Šlingem“ zástupce

⁶¹⁶ NA, f. 05/11, inv. j. 215, sv. 33, zpráva instruktora KSČ z kontroly provedené v Pardubicích ze dne 7. 11. 1950, s. 18.

⁶¹⁷ Zostřování třídního boje způsobené roztržkou SSSR s Jugoslávií vedenou Josipem Brozem Titem (1892–1980) a permanentním tažením sovětského diktátora proti „vnějším“ i „vnitřním“ nepřátelům vyvolalo atmosféru strachu a od konce 40. let prorůstala „agentománie“ do všech složek obyvatelstva zemí formujícího se východního bloku. Jejím smyslem bylo zcela si podřídit komunistické strany a v nastalém teroru udusit jejich případné snahy o budování socialismu „vlastní cestou“, jako to udělal „zrádce Tito“. Ničivé důsledky bylo možné pozorovat při politických monstrprocesech v Rumunsku (Lukretino Patrascanu), Albánii (Koči Dzedze), Bulharsku (Trajčo Kostov) či v Maďarsku, kde se odehrálo „modelové představení“ proti komunistickému ministru zahraničí (předtím vnitra) Lászlo Rajkovi (1909–1949) odsouzenému k trestu smrti. Bylo jen otázkou času, kdy jiskra přeskóčí do stranického aparátu Komunistické strany Československa. Podrobně srov. např. KAPLAN, Karel. *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha: Mladá fronta, 1992.

⁶¹⁸ Od 27. ledna 1951 do konce února téhož roku byli zatčeni: Bedřich Pokorný, Karel Černý, Ivo Milén, Osvald Závodský, Oskar Valeš, Vladimír Šmolka, Miroslav Pich-Tůma, Karel Šváb, Josef Pavel, Ladislav Zelenka, Leopold Hoffman, Jiří Šindelář, Jaroslav Brož ad. DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, c. d., s. 168; KALOUS, Jan. Osvald Závodský – aktér i oběť politických procesů. In: *Paměť a dějiny*. Praha: ÚSTR, 2013, č. 3, s. 85–95.

⁶¹⁹ Krajský vedoucí tajemník KV KSČ židovského původu Otto Šling se stal po druhé světové válce jedním z nejmocnějších mužů na Brněnsku. Oplýval mimořádným organizačním talentem a politickými schopnostmi, které prokázal již během španělské občanské války a posléze v exilu ve Velké Británii, kde organizoval mládežnické komunistické hnutí. Zastával řadu stranických funkcí, dlouhodobě vykonával poslanecký mandát a měl řadu mocných přátel, mj. vysokou funkcionářku a vedoucí tajemnici organizačního oddělení ÚV KSČ Marii Švermovou, s níž údajně navázal intimní poměr. Na druhé straně si díky své pozici nadělal také řadu odpůrců.

vedoucího tajemníka a vedoucí tajemník organizačně-instruktážního oddělení sekretariátu KV KSČ Jiří Kotrch (1920–?),⁶²⁰ podle něhož byl počátek padesátých let na Pardubicku nazýván také jako období tzv. kotrchovštiny či „kotrchovské frakce“ (na Brněnsku to zase byla „šlingovština“). Tu měli kromě něj tvořit ještě vedoucí tajemník zemědělského oddělení KV KSČ Zdeněk Malík (1915–?),⁶²¹ vedoucí tajemník oddělení průmyslu, peněžnictví a obchodu Karel Krčma (1910–?), instruktorka Krajského výboru Československého svazu mládeže, Kotrchova manželka Lubomíra Kotrchová (roz. Benešová, 1920–1951), někdejší vedoucí tajemnice kádrového oddělení Jiřina Doubnerová (1922–?), šéfredaktorka *Východočeské Záře* Milada Beranová a vedoucí tajemník studijního oddělení Jan Holler (1914–?).⁶²²

Jiří Kotrch byl mladý ambiciózní komunista, jenž si svou pracovitostí, autoritativními sklony a tvrdostí k podřízeným nadělal řadu nepřátel [...] „*Ze začátku mého působení v Pardubicích dopouštěl jsem se menších přehmatů, a to tím, že jsem používal hrubšího způsobu jednání se soudruhy mně podřízenými, čímž se stalo, že jsem byl v určité neoblíbě.*“⁶²³ Ovládal krajský stranický aparát, prostřednictvím sekretariátu a organizačně-instruktážního oddělení rozhodoval o důležitých otázkách v kraji a svůj vliv přenášel i na funkcionáře okresních

Po odsouzení L. Rajka v Maďarsku bylo na řadě Československo. Na regionální úrovni proběhly nejdříve čistky v Karlových Varech a v Olomouci, avšak na „velký případ“ se pořád čekalo. „Obětním beránkem“ se nakonec stal osmatřicetiletý O. Šling, jenž se začínal stávat neomezeným pánem na jižní Moravě, jeho postavení se zdálo neotřesitelné a do vedoucích pozic vybíral sobě oddané lidi. K zatčení O. Šlinga došlo dne 6. 10. 1950 a během krutých výslechů začali vyšetřovatelé konstruovat spiknutí v čele se Šlingem a Švermovou, majícím za cíl vnitrostranický puč k odstranění Gottwalda, Slánského a Zápotockého. Otto Šling byl později odsouzen v procesu s Rudolfem Slánským k trestu smrti. Podrobně viz SLABOTINSKÝ, Radek. Otto Šling – pokus o politický portrét komunistického funkcionáře. In: KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu 1918–1989*. Praha: ÚSD AV ČR, v. v. i. a Dokořán, 2005, sv. IV, s. 177–198; KAPLAN, Karel. *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, c. d., s. 93–111.

⁶²⁰ Jiří Kotrch se narodil 2. 3. 1920 ve Vídni Jiřímu Kotrchovi staršímu a Anežce (roz. Kalouskové) a rodiče kromě něj měli ještě další dva syny. Otec pracoval do roku 1933 jako zaměstnanec československého vyslanectví v rakouské metropoli, kde jeho syn také absolvoval základní školní docházku. V roce 1931 se J. Kotrch přestěhoval do ČSR, později vystudoval reálné gymnázium v Mělníku a poté navštěvoval do uzavření vysokých škol nacisty také Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy. V roce 1938 vstoupil do KSČ a počátkem války byl zatčen gestapem za účast v komunistickém odboji. Odsouzen byl na čtyři roky, které si odpykal na různých místech v Německu. Po propuštění v roce 1944 se oženil s Lubomírou Benešovou a později se jim narodila dcera. Ke konci války se zapojil do partyzánského hnutí a činnosti ilegálního RNV v Mělníku. V letech 1945 až 1948 působil tamtéž ve vedoucí pozici v sekretariátu OV KSČ. Vedoucí tajemníci M. Švermovou měl být poslán do stranické organizace v Táboře, kam ovšem odmítl nastoupit, jelikož se obával „podlehnutí vlivu tamějšího vedoucího tajemníka a Švermové“. V červenci 1948 se namísto Tábora dostal do KV KSČ v Pardubicích. Nejdříve působil do února 1949 jako kulturně-propagační tajemník, poté jako vedoucí organizačně-instruktážního oddělení a od května 1949 také jako zástupce vedoucího tajemníka. NA, f. 100/4, sv. 54, inv. j. 315, zápis ze zasedání KV KSČ ve dnech 16.–17. prosince 1950, s. 271; ABS, f. Ministerstvo národní bezpečnosti, sign. MNB-18 „Kotrch-Taussigová“, záznam KV StB Pardubice ze dne 2. 5. 1951 zasláný MNB o zasedání KV KSČ dne 16. 12. 1950, s. 12; tamtéž, údaje o životopisu z výpovědi J. Kotrcha ze dne 17. 9. 1951, s. 30–31.

⁶²¹ Dříve zastával místo třetího zástupce Otty Šlinga na KV KSČ Brno.

⁶²² Tamtéž, záznam KV StB Pardubice ze dne 2. 5. 1951 zasláný MNB o zasedání KV KSČ dne 16. 12. 1950, s. 8.

⁶²³ Tamtéž, výpověď J. Kotrcha v trestaneckém pracovním táboře na Hornoslavkovsku ze dne 15. 7. 1952, s. 45.

a nižších stranických složek, vedoucí průmyslových závodů, předsedy JZD atp. Schopnostmi zastínil jak vedoucího tajemníka Františka Jičínského, tak předsedu KV KSČ Josefa Berana. Zatímco první z nich měl ke svému zástupci kladný vztah daný přátelstvím rodin Kotrchovců a Jičínských, druhý nesl ztrátu politických pozic nelibě. V případě lidí kolem J. Kotrcha se navíc jednalo o mladé funkcionáře, kteří vesměs přišli do Pardubic z jiných oblastí a byli staršími kolegy označováni za „nezkušené přivandrovalce“.⁶²⁴

Zjednodušeně můžeme říci, že v pardubické krajské stranické organizaci proti sobě stály dvě skupiny – jedna ztělesňovaná J. Kotrchem, F. Jičínským a výše uvedenými osobami a druhá představovaná J. Beranem, jemuž sekundovali starší funkcionáři Pavla Šimonková, Oldřich Vyhnálek, Josef Jägermann společně s dalšími předválečnými členy pardubické KSČ. Podstata jejich sporu spočívala v tom, že J. Kotrch nahrazoval zkorumpované a nepružné rozhodování předsednictva KV KSČ svými rozhodnutími a prostřednictvím výkonného aparátu „obcházel“ volené orgány strany v čele s J. Beranem. Také kolem sebe soustřeďoval mladé funkcionáře a funkcionářky, kteří se chovali ke starším straníkům přezíravě a na jejich úkor upevňovali svoje pozice v pardubických nomenklaturních strukturách.

Situaci ještě více zamotal tzv. čáslavský případ z přelomu let 1949 až 1950, v němž byl Josef Beran společně s dalšími z jeho suity podezříván z finančních zpronevěr a rozkrádání státního majetku národního podniku Kosmos v Čáslavi. „*Jednalo se o peněžní machinace, pitky a bankety, které Beran společně s býv. ředitelem závodu Kosmos Slepíčkou organizoval. Tyto bankety byly placeny závodem. Protože byly známy široké veřejnosti, došlo k protestním manifestačním schůzím na závodech Kosmos a Hedvika v Čáslavi.*“⁶²⁵ Kauzu převzala k prošetření Komise stranické kontroly ÚV KSČ (KSK), jejíž členové Antonín Bína (do prosince 1951 jeden z náměstků MNB) a Jarmila Taussigová (1914–2011) udržovali s předsedou KV KSČ přátelské vztahy a případ „zametli pod koberec“.⁶²⁶ S výsledkem šetření

⁶²⁴ F. Jičínský a J. Doubnerová byli z Kladna, Z. Malík přišel z Brna.

⁶²⁵ Tamtéž, zpráva MNB o výsledku šetření v případě Jiřího Kotrcha ze dne 16. 6. 1953, s. 75.

⁶²⁶ Josef Beran byl jedním ze zakládajících členů KSČ na Čáslavsku a v druhé polovině čtyřicátých let zde působil také jako bezpečnostní referent. Jelikož se jednalo o známou osobnost a vrcholného stranického funkcionáře, vyvolala kauza v oblasti značný „poprask“ jak mezi místní stranickou hierarchií, tak řadovými členy. Výsledky šetření případu Komisí stranické kontroly přednesla Jarmila Taussigová na schůzi KV KSČ konané 5. 4. 1950 v Pardubicích. V podstatě z ní vyplynulo, že i přes drobná opomenutí byl J. Beran nevinný. Za nařčením stála údajná „frakce“ v OV KSČ Čáslav, která se chtěla zbavit jeho vlivu a dostat se do vyšších pozic stranické hierarchie. „*Frakce byla vytvořena proto, aby nastala bouře proti s. Beranovi, nenastalo otřesení pozic některých členů předsednictva a bouře proti s. Beranovi jim pomohla do vyšších funkcí. Doklady svědčí, že bouře byla šířena v obcích i mimo okres. V pomluvách bylo hovořeno o jakési defraudaci ve výši 4 mil. Kčs, prochlazení 20 000 Kčs, o dvou milionech, za které si s. Beran dal vystavět vilu. Naopak zase přicházely přípisy starých členů, aby došlo k potrestání utrhačů, kteří špinavě postupují proti zakladateli strany a starému funkcionáři.*“ NA, f. 100/4, sv. 54, inv. j. 315, zápis referátu J. Taussigové předneseném na schůzi KV KSČ konané 5. 4. 1950, s. 27.

se J. Kotrch s F. Jičínským nehodlali smířit a stěžovali si na vyšších místech, čímž si proti sobě ještě více popudili „Beranovo křídlo“ a významnější stranickou hierarchii v čele s J. Taussigovou.

Ve dnech 16. až 17. prosince 1950 se konalo zasedání Krajského výboru KSČ. Po ostrém útoku Josefa Jägermanna byl J. Kotrch a lidé kolem něj zbaveni všech funkcí a případ jejich „frakční skupiny“ putoval do KSK na stůl Jarmile Taussigové. Stalo se tak dva dny po jednání předsednictva ÚV KSČ o případu Otty Šlinga a obě kauzy vykazovaly takřka totožné rysy – mladí, ambiciózní krajsí funkcionáři uzurpující si širší stranické pravomoci, v jejichž minulosti navíc vystupovala Marie Švermová, jež byla pro spojení se Šlingem zatčena dne 30. ledna 1951.⁶²⁷

Na základě „šetření“ byl J. Kotrch obviněn z omezování práv volených orgánů strany, potlačování „vnitrostranické demokracie“, obsazování klíčových pozic krajských institucí svými lidmi, „komandování“ příkazů, „zbyrokratizování“ stranického rozhodování a „zločinné zemědělské politiky“ (takřka totožná obvinění jako u O. Šlinga). [...] „*Taussigová v té době stavěla Švermovou proti Slánskému a v tomto směru vynesla konečné rozhodnutí, které formulovala takto: ‚V pardubickém kraji byla založena škodlivá protistranická frakce vedená Jiřím Kotrchem – šlingovcem a agentem Švermové. Činnost této frakce se odrážela v celkové politické situaci v kraji.‘*“⁶²⁸

Přestože se dle pozdější výpovědi J. Taussigové přímé spojení mezi J. Kotrchem a M. Švermovou neprokázalo,⁶²⁹ byl na základě výsledků šetření stranických orgánů zástupce vedoucího tajemníka KV KSČ, jeho manželka a všichni souputníci vyloučeni v březnu 1951 z KSČ. Společně s nimi došlo také k odvolání vedoucího tajemníka F. Jičínského, jenž se pro jistotu ihned odstěhoval do Kladna. Po volbách na šesté krajské konferenci KV KSČ konané v Pardubicích ve dnech 25. až 27. května 1951 převzal klíčovou funkci vedoucího tajemníka Josef Beran, kterého v pozici předsedy KV KSČ nahradil Jaroslav Lochman,

⁶²⁷ Zatímco O. Šling měl s M. Švermovou minimálně vřelý vztah, J. Kotrch se s ní znal zběžně a po válce mezi nimi navíc panovalo napětí, které se údajně urovnalo až po Kotrchově příchodu do Pardubic.

⁶²⁸ ABS, sign. MNB-18, zpráva MNB o výsledku šetření v případě Jiřího Kotrcha ze dne 16. 6. 1953, s. 75. Obdobně se o Kotrchově činnosti vyjadřovali také instruktoři ÚV KSČ vyslaní do Pardubic. „*Práce okr. výborů a zákl. organizací. Je v ní zřetelně vidět škodlivé působení Kotrchovo, které vedlo v podstatě ke stejným výsledkům jako šlingovština. Okr. výbory nemají zcela váhu volených orgánů, nezabývají se zásadními otázkami politiky strany, řeší desítky a stovky administrativních, technických a hospodářských otázek. Ředitelé podniků, funkcionáři v lid. správě a v mas. organizacích předkládají i drobné otázky k řešení předsednictvu OV, tím znemožňují věnovat se zásadním otázkám a oslabují svou odpovědnost.*“ NA, f. ÚV KSČ – oddělení stranických orgánů: I. oddělení 1945–1956 (f. 05/1), sv. 36, inv. j. 312, zpráva o působení instruktorů ÚV KSČ v kraji Pardubickém ze dne 5. 3. 1951, s. 60.

⁶²⁹ ABS, f. MNB, sign. MNB-18, výpověď J. Taussigové na Správě vyšetřování MNB ze dne 26. 5. 1953, s. 90.

někdejší funkcionář a bezpečnostní referent ONV Litomyšl. Ten funkci zastával do 18. dubna 1953, kdy pozici zaměnil za post předsedy krajského národního výboru.

Vyloučením ze strany neštěstí manželů Kotrchových nekončilo. Na Pardubicku se proti nim strhla nenávistná kampaň,⁶³⁰ byli nasazeni do tovární výroby a začala se o ně zajímat pardubická StB. Došlo k jejich vystěhování z bytu a přemístění (údajně za účasti armády) do nového bydliště v místnostech pardubického zámku. Na základě příkazů vedoucího 2. oddělení KV StB Pardubice Františka Grofa byli „obstaveni důvěrnickou sítí“ a do bytu jim byl namontován odposlech. Příslušníci StB chtěli dokázat, že se snažili vybudovat analogickou „protistranickou organizaci“ jako O. Šling v Brně a zatknout rozsáhlé „protistátní spiknutí nepřátel“ ovládající KV KSČ Pardubice. Na základě operativních poznatků se však nepodařilo dosáhnout žádných hmatatelných výsledků a jelikož šetření mířilo do vrcholných stranických struktur, byla kauza nanejvýš citlivá.⁶³¹ Kotrchův „nepřítel“ krajský velitel StB K. Filka byl v květnu 1951 odvolán z funkce a případ ustrnul. Pardubicemi se mezi stranickou hierarchií začaly šířit zvěsti o tom, že vysocí funkcionáři se i přes „prokázané“ protistranické delikty nedočkají trestu. J. Kotrch byl tedy nakonec zadržen StB dne 14. září 1951 pro majetkovou trestnou činnost. Té se měl dopustit společně se svými bratry při dřívějším proplacení předražené zakázky na neonové reklamní osvětlení a psací stroje pro KV KSČ. Vyšetřování bylo až nápadně rychlé a obžalovaný byl odsouzen čtrnáct dní po zatčení ke třem letům vězení se zařazením do trestně pracovního tábora u Horního Slavkova na Jáchymovsku. Kriminální kauza J. Kotrcha zdiskreditovala v očích „prostého dělnictva“ a byla zřejmě také mstou Josefa Berana za obvinění z majetkových deliktů v tzv. čáslavském případě.

Manželka L. Kotrchová odjela koncem října 1951 na brigádu do „socialistického ráje“ Nové huti Klementa Gottwalda (tzv. Donbas) v Ostravě. Vzhledem k předchozímu vypjatému období zde prodělala psychotický záchvat, který jako by odrážel samu politickou atmosféru doby [...] *„Nemocná byla normálně oblečena, takže podle obleku nedalo se soudit, že by šlo o člověka duševně chorého. Vzpomínám si, že jmenovaná hovořila samé politické věci, které však neměly žádné souvislosti a připadaly mně jako nesmysly. Například, že teď je jenom*

⁶³⁰ Viz např. články ve *Východočeské Záři* – „Zbavení škůdců, pevně semknuti kolem ÚV a s. Gottwalda s vědomím síly strany rychleji vpřed k socialismu“ a „Referát soudružky Taussigové na zasedání KV KSČ“. In: *Východočeská Zář* z 22. 3. 1951, s. 5.

⁶³¹ „Kotrch a jeho společníci nacházející se v našem kraji byli po svém stranickém potrestání obstaveni důvěrníky v místě svých pracovišť i bydlišť. Hlavním vedoucím frakce byla obstavena korespondence a občas jsou ve volném čase sledováni. V bytě Kotrcha byl zamontován odposlech, jehož používáním však se nám dosud nepodařilo nic závadného zjistit.“ ABS, f. MNB, sign. MNB-18 „Akce Kotrchovština“, přípis 2. oddělení KV StB Pardubice na II. sektor MNB ze dne 2. 5. 1951, s. 14–15.

jeden Lenin a Stalin, ale za měsíc bude jich víc, budeme všichni převychováni. Dále mluvila něco o tom, že by chtěla jet do Moskvy, a této okolnosti jsme využili k tomu, že jsme nemocnou dostali do auta, které ji odvezlo do Ostravy [správně do Opavy]. Jinak nechtěla do auta nasednout. Vzpomínám si ještě, že nemocná měla u sebe svazek spisů, které nechtěla dát z rukou.“⁶³² Týden po převozu na psychiatrické oddělení opavské oblastní nemocnice zemřela jedenatřicetiletá Lubomíra Kotrčová, matka dvouleté dcerky, dne 20. listopadu 1951 na plicní embolii způsobenou akutním zápallem plic.

Zatčením J. Kotrcha a úmrtím jeho manželky případ neskončil. Dne 24. listopadu 1951 došlo v důsledku dalších turbulencí při zatýkání vrcholných stranických špiček také k zadržení Jarmily Taussigové a situace nabrala zcela jiný směr.⁶³³ Jiří Kotrch se ve výkonu trestu odvolal pro porušení zákona a případem se začaly opětovně zabývat bezpečnostní složky. Sestra jeho zemřelé manželky navíc byla ženou poslance Národního shromáždění Dr. Jaroslava Kokeše (1908–?), který se již dříve snažil v případě Kotrčových intervenovat. K šetření tak přibyly také podivné okolnosti smrti L. Kotrčové, jež byla krátce před svým delirantním stavem údajně vyslýchána příslušníky SNB, a v pardubických kruzích KSČ vyvolalo její úmrtí další otázky (např. „nebyla odstraněna StB na příkaz vysokých stranických funkcionářů?“).

V ústředí KV KSČ Pardubice došlo po zatčení Taussigové k zásadním změnám. Znovu byl otevřen „čáslavský případ“ a tentokrát se dočkal odvolání z funkce vedoucí tajemník Josef Beran, jehož nahradil František Pecha. Jiří Kotrch a jeho „skupina“ byla na základě přešetření v roce 1953 v podstatě „očištěna“ [...] „*Tato Taussigovou nazvaná frakce neměla žádnou vlastní politickou platformu a jejich činnost nebyla namířena proti linii a zájmům strany. Spíše to byla skupina lidí, kteří kritizovali činnost několika vyšších funkcionářů (posl. Šimůnkovou, Vyhnálka, Berana).*“⁶³⁴ J. Kotrch si po srážkách za vzorné chování a plnění pracovních norem „odseděl“ zkrácený trest a žádostem o jeho dřívější propuštění nebylo vyhověno pouze na zásah ministerstva spravedlnosti s tajným odůvodněním, že se tak nemůže stát, dokud nebude uzavřena kauza Marie Švermové. Příčina smrti jeho manželky byla uzavřena jako důsledek plicní embolie. Kotrchův případný návrat do Pardubic byl ovšem nežádoucí, neboť i přes Beranovo odvolání a vyloučení ze strany byli ve vrcholných funkcích KV KSČ titíž lidé, kteří se předtím angažovali v jeho vyloučení a zatčení. Nadále byl napadán ve stranickém tisku,

⁶³² ABS, f. MNB, sign. MNB-18, výpověď MUDr. Aleny Raškové na KS StB Ostrava ze dne 5. 11. 1953, s. 57.

⁶³³ Jarmila Taussigová byla nakonec souzena společně s Marií Švermovou a dalšími obžalovanými ve dnech 26. až 28. 1. 1954 před senátem trestního kolegia Nejvyššího soudu v Praze. První z žen dostala trest 25 let odnětí svobody, druhá doživotí.

⁶³⁴ Tamtéž, zpráva MNB o výsledku šetření v případě Jiřího Kotrcha ze dne 16. 6. 1953, s. 75.

tentokrát paradoxně v jedné řadě s Josefem Beranem,⁶³⁵ jenž se nejvíce zasloužil o jeho zničení a označení počátku padesátých let na Pardubicku za období „kotrchovštiny“.

Předchozí pasáže nám detailně ukázaly, za jakých podmínek byl budován krajský státobezpečnostní útvar. V Pardubicích byly mezi místní komunistickou nomenklaturou skupiny usilující o získání hegemonního postavení, vztahy s VB byly na mizerné úrovni, příslušníci StB neměli zkušenosti a krajské politické špičky se snažily zasahovat do dění v Bezpečnosti. Krajský velitel StB Karel Filka se před svým odvoláním snažil omezit vliv regionálních funkcionářů na činnost StB, čímž si je proti sobě všechny popudil.⁶³⁶ Ani období „kotrchovštiny“ tedy nemělo vliv na jeho snahy o případný návrat do čela KV StB či na zvrácení špatného kádrového hodnocení vypracovaného J. Kotrchem a jeho lidmi.

Dříve hojně zmiňovaný Dominik Stehlík ztratil své pozice v důsledku omezení pravomocí bezpečnostních referentů počátkem padesátých let a také díky vazbám na F. Jičínského a J. Kotrcha. Jeho „nepřátelské zaměření“ vůči novému vedení KV KSČ v čele s J. Beranem a snahy „intrikovat proti všem“ ho rovněž stály sesazení z funkce bezpečnostního referenta KNV a odsunutí do pozadí (stal se referentem práce a sociální péče). Zajímavým byl také další osud kpt. Jaroslava Prušky. Ten byl odvolán z postu velitele KV NB a propuštěn z SNB na vlastní žádost dne 9. února 1952. Mezi hlavní důvody patřily alkohol, ženy, a stejně jako u výše uvedeného, i vazby na předchozí vedení KV KSČ.⁶³⁷

⁶³⁵ Např. projev F. Pechy po procesu s Rudolfem Slánským na zasedání KV KSČ Pardubice z konce roku 1952 otištěný v *Rudém právu*: „Hlavní referát na zasedání přednesl vedoucí tajemník KV KSČ soudruh Pecha. Zabýval se podrobně poučením z procesu s trockisticko-sionistickým centrem a ukázal, že toto poučení má právě pro Pardubický kraj velikou důležitost. Ukázalo se, že frakční skupina vedená Kotrchem byla v kraji zálohou imperialistické agentury Slánského a jeho bandy. Není také možné, řekl soudruh Pecha, rozlišovat zásadně mezi Kotrchem a Beranem. Beran jako Kotrch byl zavázán agentuře uvnitř naší strany a stal se jejím povolným nástrojem...“ Splnit usnesení celostátní konference strany. Ze zasedání krajských výborů KSČ. In: *Rudé právo* z 3. 1. 1953, s. 2.

⁶³⁶ „Dělali jsme všechno tak, jak jsme sami cítili a podle svého bolševického svědomí. A navíc i na KV KSČ v Pardubicích seděli Šlingovci a ti si nepřáli, aby StB dobře pracovala. Tím se dostala StB v pardubickém kraji do izolace. Od samého počátku jsem pozoroval v kraji nezdravé tendence Kotrcha proti skupině s. Berana. V pozadí byl nespokojený s. Vyhnálek, že musel z Pardubic a s. Stehlík, který poletoval mezi všemi a intrikoval“ [...] „Každý sebemenší poklesek orgánů byl používán k útokům proti StB a proti celému krajskému velitelství s cílem obsadit toto velitelství pardubickým člověkem.“ ABS, f. 310, sign. 310-99-2, dopis K. Filky ministru národní bezpečnosti Ladislavu Kopřivovi ze dne 22. 6. 1951, s. 94.

⁶³⁷ „O tom, že s. kpt. Pruška požívá ve zvýšené míře alkoholické nápoje, ví široká veřejnost i jeho podřízení. Na Vánoce 1950 v podnapilém stavu v ranních hodinách vlezl do kaple ve Vysokém Mýtě, kde počal zvonit na zvon. Celé jeho počínání bylo odsuzováno a poukazováno na SNB nepříznivým způsobem. Rovněž na plese pořádaném VB v Pardubicích byl v podnapilém stavu. Dne 26. 2. 1951 [výročí „Vítězného února“] v době přísné pohotovosti byl kpt. Pruška opilý společně s por. SNB Vaněkem, politickým tajemníkem a s několika podřízenými, mezi nimiž byli starší příslušníci. Pruška hrál na heligonku, Vaněk tloukl na buben a všichni se stali předmětem kritiky svých podřízených. Toto se stalo v odpoledních hodinách v době zaměstnání. Nejzávažnější z jednání kpt. Prušky je skutečnost, že mezi příslušníky VB se rozmáhá alkoholismus, cizoložství, úpadek kázně, což kpt. Pruška nemůže přísně trestati, neboť sám šel v těchto neřestech příkladem.“ Tamtéž, f. KP, a. č. KP-937/21 (Jaroslav Pruška), hlášení velitele 4. oddělení KV StB vrch. stržm. Antonína Tůmy, s. 34–35.

12. Krajská správa StB za Viktora Hladného a Antonína Němečka

Nástupci krajského velitele StB Karla Filky se v námi vymezeném období v letech 1951 až 1953 stali Viktor Hladný a Antonín Němeček. Oba byli v bezpečnostním sboru činní od roku 1945, zpravodajskou práci si osvojili působením v ZOB a po únoru 1948 rychle stoupali v kariérním žebříčku.

Plk. Viktor Hladný se narodil 1. ledna 1922 v Parně v Čabakovské gubernii v SSSR obuvníku Ladislavu Hladnému (1891–?) a matce Ksenii, roz. Kuzněcovové (1903–?). Rodiče měli ještě tři děti Naděždu (1927–?), Olgu (1929–?) a Ladislava (1936–?). Otec byl během první světové války členem československých legií na východní frontě a během ústupových bojů na Bajkalsko-amurské magistrále byl zajat Rudou armádou a vězněn. Po propuštění se oženil a v roce 1929 se mu podařilo přestěhovat se i s rodinou do Šternberku na Moravě, kde se Viktor později vyučil holičem. Za okupace byl totálně nasazen ve Vídni, odkud v roce 1944 uprchl a žil v Jihlavě, kam se přestěhovali i jeho rodiče. V květnu 1945 vstoupil do KSČ, k 1. listopadu 1945 byl prezentován jako čekatel SNB u ZNV v Brně a ihned nato byl přidělen k tamnímu ZOB II. O rok později byl vzat do definitivního stavu mužstva. V roce 1947 se oženil se švadlenou Věrou, roz. Šimovou (1925–?), s níž měl dvě děti, staršího Viktora (1951–?) a mladšího Alexandra (1952–?). Po zrušení ZOB přešel do státobezpečnostní služby. K 1. únoru 1949 byl povýšen z dosavadního strážmistra na štábního strážmistra, k 1. říjnu 1949 se stal podporučíkem a díky svým schopnostem rychle postupoval na služebním žebříčku. Dne 1. ledna 1950 byl převelen do kmenového stavu KV StB Jihlava, kde působil jako zástupce náčelníka. K 1. červnu 1951 byl převelen na KV StB Pardubice. Dne 1. února 1952 byl povýšen na nadporučíka a o tři měsíce později dosáhl hodnosti kapitána. V letech 1953 až 1954 absolvoval roční operativní kurs v SSSR a na KV StB Pardubice byl zastupován velitelem Antonínem Němečkem.⁶³⁸ V únoru 1954 se vrátil do ČSR, byl jmenován majorem a stal se náčelníkem KS MV Olomouc. V novém působišti se osvědčil. Olomoucký útvar byl považován za jeden z nejlepších, což Hladnému vyneslo k 1. únoru 1957 hodnost podplukovníka. Po reorganizaci bezpečnostních složek v roce 1960 se stal náčelníkem KS MV Ústí nad Labem a k 1. prosinci 1961 dosáhl postu náčelníka kontrarozvědné II. správy MV. K 15. prosinci 1962 byl povýšen do hodnosti plukovníka. Zřízením jednotné kontrarozvědky byl k 1. lednu 1964 jmenován zástupcem náčelníka. Poté prošel řadou dalších funkcí a nakonec

⁶³⁸ Studium kursů KGB mělo zlepšit neutěšenou kvalifikaci velitelských kádrů. Do února 1961 absolvovalo 337 osob jednoletou zpravodajskou školu a 46 dokončilo dvouleté studium. BÁRTA, Milan. Finding a Way: State Security in the Period of Rudolf Barák, 1953–1961, p. 90.

se jeho působištěm stala Moskva, kde byl vedoucím rezidentury II. správy MV. Během událostí roku 1968 zůstal pevně věrný „marxisticko-internacionalistickým pozicím“, což mu vyneslo další významné funkce během tzv. normalizace, kdy se stal zástupcem náčelníka III. a později X. správy FMV. Dne 31. prosince 1981 odešel do důchodu. Během své kariéry získal řadu vyznamenání: Za službu vlasti (1955), Za zásluhy o obranu vlasti (1956), Za vynikající práci (1958), Řád rudé hvězdy (1961), Čestný odznak SNB, Za upevňování přátelství (1970), medaile 50 let KSČ (1971), 30 let SNB (1975), Medaile SNB (1980), Za službu v SNB (1981), společně s dalšími sovětskými oceněními. Zemřel 10. října 1994.⁶³⁹

12.1. Krajské velitelství StB – Krajská správa StB Pardubice za Viktora Hladného

Ihned po nástupu k 1. červnu 1951 musel Viktor Hladný řešit některé organizační změny v personálním obsazení KV StB Pardubice a reagovat na dřívější působení svého předchůdce K. Filky. Dosavadní zástupce Václav Rychetský měl blíže nespecifikované rozpory s vedoucím tajemníkem KV KSČ J. Beranem a v listopadu 1951 se nechal přeložit do Karlových Varů. Na svoji pozici u pardubické StB se vrátil v říjnu 1952 po Beranově pádu, o němž jsme hovořili výše. Během nepřítomnosti ho ve funkci nahradil předchozí zástupce velitele I. sektoru Velitelství StB kpt. Vlastislav Kroupa, pozdější autor ideologicko-historických a propagačních prací o vývoji SNB a lektor VŠ SNB v 80. letech.⁶⁴⁰ Na místo politického tajemníka Václava Janouška nastoupil 10. srpna 1951 Emil Staškevič, jenž funkci vykonával do 30. května 1952.

Na KV StB proběhla prověrka mužstva a nový velitel se pokusil „normalizovat“ vztahy s Veřejnou bezpečností okamžitým zrušením hlavního zdroje napětí v podobě tzv. styčných orgánů. Již v září 1951 oznamoval na Velitelství StB částečné zlepšení poměrů mezi oběma složkami, některé potíže však dále přetrvávaly.⁶⁴¹

⁶³⁹ ABS, f. KP, a. č. KP-6104/22 (Viktor Hladný); BÁRTA, Milan. Viktor Hladný. In: BÁRTA, Milan – KALOUS, Jan – POVOLNÝ, Daniel a kol. *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953–1989*. Praha: Academia a ÚSTR, 2017, s. 275–278;

⁶⁴⁰ KROUPA, Vlastislav (ed.). *Únor a československé ozbrojené síly. Sborník věnovaný 25. výročí Vítězného února*. Praha: Naše vojsko, 1973; TÝŽ. *Lidové milice a Sbor národní bezpečnosti v únoru 1948*. Praha: Rudé právo, 1973; TÝŽ. K některým otázkám vzniku a vývoje Sboru národní bezpečnosti v letech 1945–1948. In: *Sborník historický*. Praha: Academia, č. 22, 1974; TÝŽ. *Z historie Sboru národní bezpečnosti. Na pomoc propagandistické práci ve Sboru národní bezpečnosti*. Praha: Redakce ústředního časopisu FMV, 1974; TÝŽ (ed.). *Cesta k lidové bezpečnosti. Věnováno 30. výročí zrodu Sboru národní bezpečnosti: sborník*. Praha: Naše vojsko, 1975; TÝŽ. *Sbor národní bezpečnosti 1945–1948*. Praha: Naše vojsko, 1977; TÝŽ (ed.). *Bezpečnostní politika KSČ. Výbor z usnesení a dokumentů nejvyšších stranických orgánů z období od 8. do 15. sjezdu KSČ*. Praha: Naše vojsko, 1980; TÝŽ (ed.). *Historie SNB v dokumentech. Sborník*. Praha: Naše vojsko, 1985.

⁶⁴¹ ABS, f. 310, sign. 310-42-4, „Různé pokyny MNB-V StB, zprávy KV StB z roku 1951 až 1953 pojednávající o dobrých i špatných příkladech spolupráce StB složek s orgány VB při řešení a realizaci různých případů“, hlášení zástupce velitele KV StB Pardubice ze dne 5. 9. 1951, s. 39.

Příslušníci uniformované policie stále považovali chování orgánů StB za nadřazené a „plné kamufláže“. Dle mínění velitele a zástupce KV StB Pardubice pramenily tyto úsudky z neznalosti postupů státobezpečnostní práce řadovými příslušníky VB, a pokud se podíváme v uvedené době také do jiných míst republiky, nebyl jejich názor ojedinělý. Podobně argumentovali např. velitelé státobezpečnostních útvarů v Liberci, Olomouci, Českých Budějovicích, Kolíně, Mělníce, Jílovém, Berouně, Příbrami, Kladně, Českém Brodě, Voticích, Vlašimi či v Novém Strašecí. Asi nejlépe vystihl vzájemná „nedorozumění“ velitel Oddílu StB v Jílovém: *„Přestože však dosud nedošlo mezi námi a veřejnou bezpečností k žádným zvláštním nesrovnalostem nebo nedorozuměním, není spolupráce taková, jak má být. Máme dojem, že toto vyplývá hlavně z toho, že naši orgánové, kteří při své službě docházejí za příslušníky VB za účelem získání informací nebo poznatků, nesdělí jim v některých případech podrobnosti šetření a dotazů, jsou tito v domnění, že snad k nim nemáme důvěru, nebo že je přehlídíme, ač je jim tato konspirativnost vysvětlována. Také v případech, kdy nám některé zprávy rázu státně bezpečnostního předávají, očekávají od nás, že tyto budou ihned likvidovány, a když se tak nestane, mají dojem, že jsme se zprávou nic neudělali, že jsme ji jako bezvýznamnou založili.“*⁶⁴²

Další problémy se kumulovaly v důsledku vzájemné řevnivosti obou složek v uvedených oblastech, způsobených snahami po „připisování si zásluh“ či nevyjasněných kompetencích při provádění zákroků. Vzájemné antagonismy přetrvávaly zejména na úrovni některých krajských velitelů (např. v Olomouci, Košicích) a častá byla hlášení o rozepřích příslušníků operativních oddělení s orgány VB.⁶⁴³ Ti z podstaty své činnosti museli pracovat konspirativně, což jim bylo často znemožněno zásahem uniformované složky, a situace se dále komplikovala v pohraničních krajích, kde působili také příslušníci Pohraniční stráže. Bohužel pro zbytek námi zkoumaného časového období se nepodařilo dohledat dostatek relevantních pramenů, které by uspokojivě zodpověděly otázky vzájemných vztahů mezi bezpečnostními složkami v teritoriu pardubického kraje. Musíme tedy vycházet z nepodepsané a nedatované zprávy zhotovené na příkaz náčelníka HS StB jako podklad k poradě příslušníků MNB konané 10. dubna 1953, na níž se měly řešit nedostatky ve spolupráci bezpečnostních složek. V ní se uvádělo, že spolupráce mezi VB a StB v pardubickém kraji „je dobrá“.⁶⁴⁴

⁶⁴² ABS, f. 310, sign. 310-42-4, zpráva velitele O StB Jílové ke KV StB Praha ze dne 8. 9. 1951, s. 58.

⁶⁴³ Periodicky se opakovaly stížnosti příslušníků StB na chování uniformované složky při silničních kontrolách, kdy měly být tajné akce StB mařeny „zbytečným“ perlustracemi.

⁶⁴⁴ „Velmi dobrá spolupráce po všech stránkách“ pak měla být v krajích Karlovy Vary, Bratislava, Ostrava, Brno, Jihlava a Nitra. „Dobrá“ u krajských správ v Plzni, Českých Budějovicích, Praze, Ústí nad Labem, Liberci, Hradci Králové, Gottwaldově, Žilině, Banské Bystrici a Prešově. „Nedostatečná“ se v první polovině roku 1953

12.1.2. Početní stavy, organizační struktura a stav agenturní sítě

K 1. lednu 1952 bylo v centrále a krajských útvarech StB zaměstnáno celkem 8 621 příslušníků, z toho na Velitelství StB 1 357, na krajských velitelstvích 7 264. V Pardubicích činil počet 205 na KV StB a 33 v okresech, celkem tedy 238 zaměstnanců.⁶⁴⁵

Na KV StB opětovně narostly početní stavy příslušníků, z jejichž celkového počtu 205 příslušníků k 1. lednu 1952 připadalo 119 na operativní a výkonná oddělení 1 až 6. Rozdíl od předchozího období znázorňuje následující tabulka:⁶⁴⁶

	01.01.1950	01.01.1952
1.	9	12
2.	19	22
3.	12	21
4.	17	5
5.	27	35
6.	10	24

Dne 1. července 1952 byla Krajská velitelství StB přeměněna na Krajské správy StB. Dle významu „hospodářsko-politického“ došlo k jejich rozdělení do tří kategorií a měly tři typy organizačních pořádků: I. – Praha, Brno, Ostrava, Plzeň, Bratislava, Košice; II. – České Budějovice, Karlovy Vary, Ústí nad Labem, Gottwaldov, Olomouc, Žilina, Prešov; III. – **Pardubice**, Hradec Králové, Liberec, Jihlava, Nitra a Banská Bystrica.⁶⁴⁷

K 1. červenci 1952 byla struktura a personální obsazení velitelských postů KS StB Pardubice následující:

- náčelník: kpt. Viktor Hladný,
- zástupce pro věci operativní: kpt. Vlastislav Kroupa,
- náčelník sekretariátu: vrch. stržm. Josef Šiman,
- náčelník kádrového oddělení: ppor. Stanislav Jánský,
- náčelník evidenčního a registračního oddělení: ppor. Antonín Herčík,

vyskytovala v Olomouci a Košicích. ABS, f. 310, sign. 310-42-3 „Příkaz náčelníka HS StB z 7. 4. 1953 všem KS StB, v němž se ukládá vypracovat konkrétní příklady ze vzájemné spolupráce mezi StB, VB a PS složkami“, s. 23. K vzájemným vztahům zejména z pozdější let viz NESNÍDAL, Jiří. Československá policie 1969–1989 (pohled zevnitř). In: *Reportér. Čtrnáctideník pro politiku, ekonomiku, kulturu a sport*. Praha: Novinář, 1990, č. 8, s. 14–16.

⁶⁴⁵ FROLÍK, Jan. Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989, s. 479.

⁶⁴⁶ ABS, f. 310, sign. 310-14-7, situační zpráva KV StB Pardubice zaslaná na MNB dne 10. 1. 1952, s. 23.

⁶⁴⁷ DVORÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, c. d., s. 172.

- náčelník I. odboru: ppor. Ladislav Špaček (zást. vrch. stržm. Bernard Bednář),
- náčelník II. odboru: ppor. František Grof (zást. vrch. stržm. Ladislav Moravec),
- náčelník III. odboru: ppor. Adolf Král (zást. vrch. stržm. František Kabeláč),
- náčelník IV. odboru: ppor. Vlastislav Karger (zást. stržm. Karel Netolický),
- náčelník V. odboru: ppor. Ladislav Vondrouš (zást. vrch. stržm. Petr Bareš),
- náčelník VI. odboru: ppor. Vladimír Špaček (zást. ppor. Jaromír Červený),
- *7. oddělení (od 1. prosince 1952),⁶⁴⁸*
- *3 A oddělení (prozatím nezřízeno),⁶⁴⁹*
- náčelník hospodářského oddělení: ppor. Josef Spálenský,
- náčelník vyšetřovací věznice šstržm. František Kameník (zást. šstržm. Vincenc Čepek),
- náčelník OO StB Chotěboř: vrch. stržm. Stanislav Černý,
- náčelník OO StB Polička – též okres Hlinsko v Čechách: vrch. stržm. Vlastimil Kalina,
- náčelník OO StB Vysoké Mýto – Litomyšl: šstržm. Bedřich Adámek,
- náčelník OO StB Lanškroun – Ústí nad Orlicí: ppor. Miloslav Duška,
- náčelník OO StB Čáslav – vrch. stržm. Václav Šolta.⁶⁵⁰

Z výše uvedených údajů vidíme, že od předchozího období se změnila velitelství posty v případě 3. a 4. odboru. Vladimíra Náplavu nahradil Adolf Král a Ladislava Vondrouše, jenž se posunul z postu velitele 4. oddělení na náčelníka 5. odboru, vystřídal Vlastislav Karger.

Na KS StB a podřízených OO StB panoval i přes početní nárůst příslušníků a civilních zaměstnanců stále podstav. Celkem bylo pro pardubický státobezpečnostní útvar vyhrazeno čtyři sta třicet dva tabulkových míst, jichž bylo k 24. listopadu 1952 obsazeno pouze 292.

⁶⁴⁸ K 1. 12. 1952 byl vytvořen VII. odbor HS StB, jenž vznikl sloučením součástí zabývajících se operativní činností na železnicích a cenzurou korespondence. To se analogicky promítlo také do struktury krajské, kdy stávajících šest odborů KS StB Pardubice bylo doplněno o sedmé oddělení. FROLÍK, Jan. Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989, c. d., s. 470.

⁶⁴⁹ Rozkazem ministra národní bezpečnosti č. 59 z 10. 4. 1953 byl zřízen u HS StB odbor 3 A a u všech KS StB samostatná oddělení 3 A, jejichž úkolem bylo po stránce agenturně-operativní zajišťovat veškerou železniční, automobilovou, leteckou a lodní dopravu. V důsledku nedostatku příslušníků na KS StB Pardubice prozatím ke zřízení samostatného 3 A oddělení nedošlo (později se tak zřejmě stalo). Stávajícím referátům majícím v gesci železnici, dopravu, Československou státní automobilovou dopravu (ČSAD) a vodní a leteckou dopravu bylo však náčelníkem napříště nařízeno používat ve vnitřním styku spisové značky vyhrazené samostatnému 3 A oddělení. ABS, f. B 5-6, inv. j. 74, k. 13, denní rozkaz náčelníka KS StB Pardubice č. 22 ze dne 5. 5. 1953, s. 112.

⁶⁵⁰ Tamtéž, Sbirka kádrových rozkazů náčelníka KS StB Pardubice, rok 1952, rozkaz náměstka ministra národní bezpečnosti pro věci kádrové a školské č. 455, s. 1–3.

Ze statistických údajů dále vyplývá, že od druhé poloviny roku 1950 do počátku roku 1952 došlo k prudkému nárůstu stavu agenturní sítě (viz tabulka⁶⁵¹), jejíž dlouhodobější podoba byla vybudována v letech 1953 až 1954, jak jsme si řekli výše:

	01.06.1950	01.01.1952
agentů	23	104
informátorů	19	174

V letech 1951 až 1953 se KS StB stále nacházela v budovách někdejšího hotelu U Libuše a obchodní školy, v nichž postupně proběhly rozsáhlé adaptace, a došlo ke zbudování přilehlé novostavby. Kromě nich spadaly pod pardubickou StB ještě vpředu uvedené objekty – pardubická ženská věznice, vyšetřovací věznice při okresním soudu (kde také sídlilo „odloučené“ vyšetřovací oddělení), vyšetřovací věznice v Chrudimi a nově také budova pro telefonní odposlechy. Po převedení vězeňství z resortu ministerstva spravedlnosti pod MNB přibyl ještě Samostatný ústav nápravných zařízení pro mladistvé v Zámrsku (dnes sídlo SOA v Zámrsku), jenž byl definitivně zrušen v roce 1959.

Z důvodu decentralizace do několika objektů musel být v březnu 1952 zřízen ve vnitřní struktuře KV StB ještě ostrahový oddíl pro posílení stávajícího strážního oddílu. Jeho úkolem bylo především zajistit „odloučená“ pracoviště nemající do té doby žádnou ochranu. Ostrahový oddíl měl mít stav kolem dvaceti příslušníků a kromě strážní služby byl v případě potřeby určen také jako ochranka vládních a politických činitelů. Velitelem byl jmenován Miloslav Hladík (1925–?).⁶⁵²

Z výše uvedených údajů o struktuře KS StB dále vyplývá, že došlo ke změnám a rozšíření podřízených okresních útvarů (po zřízení KS StB tzv. okresních oddílů StB). K 1. lednu 1952 stále působila Velitelství oddílů StB v Lanškrouně a v Poličce a někdejší VO StB v Chrudimi bylo nyní uváděno pouze jako Oddíl StB Chrudim. Dne 1. dubna 1952 byl zřízen **Oddíl StB ve Vysokém Mýtě** pro obvody politických okresů Vysoké Mýto a Litomyšl. Velitelem byl jmenován štržm. Bedřich Adámek s podřízenými vrch. stržm. Jaroslavem Vorlem (zástupce), stržm. Zdeňkem Čěškou, ml. stržm. Josefem Provazníkem a stržm. Josefem Markem.⁶⁵³

⁶⁵¹ Tamtéž, f. 310, sign. 310-14-7, situační zpráva KV StB Pardubice zaslaná na MNB dne 10. 1. 1952, s. 23.

⁶⁵² Tamtéž, hlášení KV StB Pardubice na MNB o zřízení ostrahového oddílu ze dne 6. 3. 1952, s. 26–27.

⁶⁵³ Tamtéž, f. B 5-6, k. 13, inv. j. 74, denní rozkaz velitele KV StB Pardubice ze dne 29. 3. 1952, s. 100.

Ustavení O StB Vysoké Mýto (resp. OO StB Vysoké Mýto – Litomyšl) si vynutily zemědělské poměry v tamější oblasti, jež byla pod silným vlivem „vesnických boháčů“. Ti se měli stát podporovateli rozsáhlých „protistátních skupin“, které byly označeny jako „Bohumil Eliáš a spol.“ a „Karel Hořínek a spol.“ (či tzv. Akce Lichnice). Navíc bylo nutné bezpečnostně zajistit rozjíždějící se centrální tzv. Akci K („kulak“).

12.2. „Akce Kulak“ na Pardubicku

Na základě směrnice ministrů národní bezpečnosti, vnitra a spravedlnosti ze dne 22. října 1951 (platnost od 1. listopadu 1951⁶⁵⁴) se za spoluúčasti národních výborů rozběhla déle připravovaná „Akce K“ zaměřená na vysídlení rodin velkých vlastníků půdy.⁶⁵⁵ Uvedená směrnice opravňovala soudy i příslušné komise národních výborů k vyslovení trestu zákazu pobytu nejen odsouzeného sedláka, ale i celé jeho rodiny zpravidla s konfiskací veškerého majetku. Postižené rodiny byly vystěhovány z místa bydliště a přikazovány do státního zemědělského sektoru, především na československé státní statky (ČSSS) řízené politicky spolehlivými vedoucími. Řídícím a evidenčním centrem „Akce K“ byl vězeňský odbor MNB, od listopadu 1952 po reorganizaci pak odbor pro mimořádná nápravná opatření Správy nápravných zařízení MNB.⁶⁵⁶ Hlavními vykonavateli byly orgány StB spolupracující s bezpečnostními a zemědělskými referenty národních výborů, okresními velitelskými VB, okresními prokurátory či zástupci okresních výborů KSČ.⁶⁵⁷ Metody perzekuce měly častý „modus operandi“ v podobě neustálého navyšování povinných dávek do neúnosných rozměrů. Jejich neplnění následně eskalovalo v obvinění z trestného činu „ohrožení jednotného zemědělského plánu“ dle § 135 tr. zák. č. 86/1950 Sb. a vystěhování rodiny „provinilého“ hospodáře.⁶⁵⁸

„Akce K“ měla dvě fáze a oficiálně byla v ČSR ukončena koncem roku 1953, což souviselo s částečným uvolněním politických poměrů ve „východním bloku“, byť na místních úrovních probíhala nadále. Formálně byla platnost směrnice tří ministrů zrušena k 1. lednu 1954 se zdůvodněním, že „projekt nesplnil svůj účel“. V mnohých případech

⁶⁵⁴ *Tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti č. 27/1951 ze dne 22. 10. 1951 s účinností od 1. 11. 1951.*

⁶⁵⁵ K „Akci K“ viz podrobně JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhnání sedláků z půdy*, c. d., s. 118–206.

⁶⁵⁶ *Rozkazem ministra národní bezpečnosti č. 23 z 21. 2. 1952* byly u všech KV StB zřízeny k 1. 3. 1952 tzv. vězeňské referáty podléhající přímo zástupci nebo vedoucímu sekretariátu krajského velitele, v nejvyšší instanci pak V. odboru MNB. Jejich úkolem bylo vykonávat stanovené rozkazy MNB v záležitostech týkajících se zařazení propuštěných z vězeňských útvarů, dohlížet na úpravu poměrů rodinných příslušníků odsouzených „vesnických boháčů“ a na sociální zabezpečení některých rodinných příslušníků zatčených osob.

⁶⁵⁷ SKOPALOVÁ, Marie. Vysídlování selských rodin ve východních Čechách v padesátých letech 20. století. In: *Sborník prací východočeských archivů*. Zámorsk: Státní oblastní archiv v Zámorsku, 2007, č. 11, s. 93–94.

⁶⁵⁸ NOVOTNÁ, Lucie. Metody perzekuce selského stavu na Poličsku v letech 1949–1960. In: ROKOSKÝ, Jaroslav – SVOBODA, Libor (eds.). *Kolektivizace v Československu*. Praha: ÚSTR, 2013, s. 267–274.

si s konfiskovanými „kulackými“ hospodářstvími JZD nedokázala poradit, přičemž výrazně poklesla jejich výroba a distribuce zemědělských produktů.⁶⁵⁹

V první fázi „Akce K“ od 1. listopadu 1951 do 24. dubna 1952 mělo být z kraje Pardubického přesídleno patnáct rodin. Ve druhé fázi probíhající od 1. listopadu 1952 do 30. dubna 1953 se jednalo o devadesát rodin a jejich počet se do skončení celé akce zvyšoval.⁶⁶⁰ Dle statistiky Krajské prokuratury v Pardubicích činil k 31. prosinci 1953 dvě stě čtyřicet osm zemědělských rodin. Z toho sto sedmdesát osm bylo vysídleno mimo kraj a sedmdesát přesídleno v rámci kraje. Nejvíce postižených rodin bylo z Chrudimska (73), následovaly Čáslav (32), Vysoké Mýto (28), Přelouč (24), Pardubice (23), Chotěboř (18), Holice (11), Litomyšl (11), Polička (11), Hlinsko (8), Lanškroun (7) a Ústí nad Orlicí (2).⁶⁶¹

V pardubickém kraji navíc v době částečného pozastavení „Akce K“ proběhla od 1. března do 30. června 1952 „Akce VB“ (zřejmě „vesničtí boháči“), jež byla zahájena na základě usnesení rady KNV ze dne 11. března 1952 a týkala se sto jedenácti rodin. Celkem tedy bylo v rámci „Akce K“ a „Akce VB“ přesídleno, resp. vysídleno v rámci kraje tři sta padesát devět rodinných celků.⁶⁶²

V důsledku změn v roce 1953 nastal v letech 1953 až 1955 v oblasti zemědělské politiky částečný ústup od násilné kolektivizace, jejíž další kolo se rozjelo v druhé polovině padesátých let.⁶⁶³ Také v tomto období následkem stranických a vládních usnesení pokračovala perzekuce „kulaků“ a kraj Pardubický nadále patřil k oblastem s vysokým počtem odsouzených.⁶⁶⁴ Celkem mělo být v padesátých letech vládní a stranickou zemědělskou politikou postiženo v kraji pět set sedmdesát devět rodinných celků, avšak čísla nemusí být úplná.

⁶⁵⁹ BOŠTÍK, Pavel. Velká krize kolektivizace v Pardubickém kraji, c. d., s. 331–332.

⁶⁶⁰ Dle centrálních evidencí bylo v 1. fázi přesídleno 58 rodinných celků a ve 2. fázi, jež svoji mohutností daleko přesáhla první, se jednalo o 1 077 rodin. SKOPALOVÁ, Marie. Vysídlování selských rodin ve východních Čechách v padesátých letech 20. století, c. d., s. 95–96. Čísla centrální evidence „Akce K“ mohla být podhodnocená a skutečný stav byl zřejmě daleko větší. K problematice centrální evidence akce „K“ srov. BLAŽEK, Petr. Počty nuceně vystěhovaných selských rodin v Československu 1948–1960. In: ROKOSKÝ, Jaroslav – SVOBODA, Libor (eds.). *Kolektivizace v Československu*. Praha: ÚSTR, 2013, s. 229–244. Dále také srov. JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhnání sedláků z půdy*, c. d., s. 183.

⁶⁶¹ SKOPALOVÁ, Marie. Vysídlování selských rodin ve východních Čechách v padesátých letech 20. století, c. d., s. 97.

⁶⁶² Tamtéž, s. 98–99.

⁶⁶³ BOŠTÍK, Pavel. Velká krize kolektivizace v Pardubickém kraji, c. d., s. 327.

⁶⁶⁴ JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhnání sedláků z půdy*, c. d., s. 209. V lednu 1956 okresní prokurátoři evidovali padesát osm nevykonaných trestů zákazů pobytu v okrese, šestnáct v kraji a sedm v obci. SKOPALOVÁ, Marie. Vysídlování selských rodin ve východních Čechách v padesátých letech 20. století, c. d., s. 101.

12.3. „Bohumil Eliáš a spol.“

Kromě probíhající „Akce K“ museli příslušníci pardubické StB řešit také rozsáhlou „protistátní skupinu“ označenou později vyšetřovateli jako „Bohumil Eliáš a spol.“, jejíž protirežimní činnost spadala do období let 1949 až 1951 a hlavní „realizace“ více než sto třiceti osob probíhala v letech 1951 až 1952. Nad případem Bohumila Eliáše a Jaroslava Marcala je nutno se pozastavit, neboť představoval jednu z největších akcí pardubické StB v první polovině padesátých let, jež zasáhla značnou oblast pardubického kraje. V jejím rámci byli opětovně postiženi představitelé někdejších nekomunistických stran, účastníci druhého odboje zapojení za války v partyzánském odboji, k nimž se přidali také velcí sedláci. Řada postižených přitom o aktivitách údajných „agentů CIC“ B. Eliáše a J. Marcala měla pouze povšechné vědomosti, nebo jim poskytla jednorázovou pomoc. Pro pochopení celého případu se musíme vrátit nazpět do roku 1949.

Klíčovými postavami byli bývalý technický úředník n. p. Stavoprojekt ve Svitavách a později v Chocni Bohumil Eliáš (1928–?)⁶⁶⁵ a pekařský dělník Jaroslav Marcal (1929–?).⁶⁶⁶ Druhý z uvedených mužů se po únoru 1948 pokusil o nedovolený přechod hranic do americké okupační zóny v Německu, při němž byl zadržen a posléze přikázán do TNP. Na konci srpna 1949 se mu podařilo utéct a ukrýt se u známého v Českých Heřmanicích, odkud pocházel taktéž B. Eliáš, který měl navíc známost s Marcalovou sestrou. Při vzájemných debatách o nastalých poměrech a životní situaci se oba mladíci rozhodli uskutečnit odchod za hranice. Vedlo je k tomu několik důvodů, z nichž největší roli sehrála touha najít si za hranicemi perspektivní zaměstnání, popř. se věnovat soukromé praxi. Dne 30. prosince 1949 se jim podařilo úspěšně překročit hranice v okolí Aše do Spolkové republiky Německo. Pomoc při útěku jim zprostředkoval Marcalův známý z Tisové u Vysokého Mýta, Hynek Zrzavý (1906–?).

V uprchlickém táboře Valka u Norimberka se dostali do kontaktu s československým důstojníkem spolupracujícím s americkou vojenskou kontrarozvědkou, jenž využil technické dovednosti B. Eliáše ke zhotovování nákresů plánek různých objektů, o nichž vypovídali další exulanti z ČSR. Eliáš se také v táboře seznámil s uprchlíkem z Pardubic, který byl stavitelem a vlastnil patenty nových postupů ve stavebnictví, o něž projevila zájem argentinská vláda

⁶⁶⁵ Bohumil Eliáš se narodil 22. 11. 1928 v Českých Heřmanicích v rodině živnostníka. Po absolutoriu Vyšší průmyslové školy vodotechnické nastoupil jako stavební technik v závodě ve Svitavách. KOKEŠ, Luboš. Průhon v březové aleji volá Chrudimsko. Protikomunistická rezistence Františka Mejtského a jeho rodiny. In: *Securitas imperii*. Praha: ÚSTR, 2016, č. 28, s. 203.

⁶⁶⁶ Jaroslav Marcal se narodil 21. 4. 1929 ve Vysokém Mýtě v rodině drobného živnostníka. Vyučil se pekařem a poté pracoval jako pekařský dělník v Chocni. Tamtéž.

v rámci tzv. Peronovy pětiletky (1947–1951). Díky němu měli Eliáš s Marcalem zajištěnu cestu do Argentiny, kde mohli začít nový život. Předtím se však rozhodli vrátit do Československa z důvodů obstarání finančních prostředků, sehnání technických příruček v českém jazyce a rozloučení se s příbuznými. Přechod se jim úspěšně podařil 5. dubna 1950.

V poměrně krátké době dokázali vyřídit všechny záležitosti, za jejichž účelem riskovali zpáteční cestu, avšak ani jeden ze tří následných pokusů o návrat do Německa se jim nepodařil. Rozhodli se tedy zůstat a vyčkat na lepší podmínky k útěku. Postupem času získávali kontakty na lidi, kteří nebyli spokojeni s politickými poměry a byli ochotni jim pomoci při ukrývání. Vesměs se jednalo o studenty, sedláky postižené nastupující „socializací“ vesnice, bývalé živnostníky či místní funkcionáře někdejších nekomunistických stran, jimž se uváděli legendou o tom, že jsou spolupracovníky americké tajné služby bojující proti režimu. Díky tomu od některých z nich dostávali poměrně vysoké finanční částky a materiální podporu. Po většinu času se ukrývali na různých místech v okresech Chrudim a Vysoké Mýto. Během této doby se seznámili s další klíčovou postavou tehdejších událostí Františkem Mejtským ze Stíčan.⁶⁶⁷

Díky němu se B. Eliáš s J. Marcalem napojili na další osoby vystupující proti komunistickému režimu. Ty se rozhodly aktivně podporovat osoby ze zahraničí, o nichž se domnívaly, že jsou spolupracovníky americké tajné služby. Jednalo se především o lidi z okolí zaměstnance zdravotního referátu ONV v Chrudimi, člena ČSL Jana Bakeše, bývalého člena předsednictva Krajského sekretariátu československé strany socialistické Zdeňka Duška z Hrochova Týnce a zaměstnance n. p. Transporta v Chrudimi Jiřího Budínského. S jejich pomocí vydali Eliáš s Marcalem několik kusů protikomunistických letáků a rovněž shromáždili některé údaje o členech KSČ a „lidosprávy“ z Chrudimska.

Vzrůstající spektrum osob, s nimiž se Eliáš s Marcalem dostali do kontaktu, vedlo v konečném důsledku k tomu, že se nevědomky stali součástí tzv. kontrolních sítí StB.⁶⁶⁸

⁶⁶⁷ František Mejtský se narodil 12. 10. 1901 ve Stíčanech u Hrochova Týnce na Chrudimsku. Rodiče byli drobní rolníci a v průběhu první dekády 20. století měli dalších pět dětí. Po ukončení základní školní docházky v roce 1915 se František Mejtský začal učit strojníkem. Jeho matka zemřela a otec byl nucen v důsledku 1. sv. v. narukovat, takže mu nezbylo než přerušit školu a pečovat o své sourozence. V následujících letech pracoval na rodinném hospodářství a zároveň se zdokonaloval ve svém koníčku, jímž byla práce s elektrickými přístroji. V roce 1926 se oženil s Růženu Pakovskou (1903–1972), s níž měl dceru Růženu (1928–?) a syna Františka (1931–1998). V letech 1931 až 1950 provozoval František Mejtský radiotechnickou živnost společně s obchodem s radiosoučástkami. V období let 1931 až 1945 byl taktéž starostou Stíčan a koncem války se aktivně zapojil do spolupráce se západními výsadkáři z operace „Calcium“. Tamtéž, s. 201–202; HVĚZDOVÁ, Stanislava. *Osud politické vězeňkyně Růženy Popílkové*. Bakalářská práce (ved. Jaroslav Rokoský). Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2013.

⁶⁶⁸ Vytváření „kontrolních sítí“ v praxi znamenalo, že příslušníci bezpečnostních složek pronikali mezi podezřelé osoby a získávali si jejich důvěru. Tuto metodu využívalo již za války gestapo pod označením „volavčí sítě“.

To nakonec způsobilo jejich zatčení dne 31. března 1951. V následujících několika měsících perzekuce pokračovala i v řadách spolupracovníků a týkala se více než sto třiceti osob, především z Chrudimska a Vysokomýtska. Perzekuce však zasahovala do více krajů a kromě KV StB Pardubice se na ní podílela také krajská velitelství v Praze, Olomouci a v Brně. Ve dnech 24. až 26. ledna 1952 byl v Jičíně veden proces před senátem Státního soudu Praha s hlavní větví, v němž byli „agenti CIC“ Bohumil Eliáš a Jaroslav Marcal odsouzeni ke dvaceti pěti a dvaceti třem letům odnětí svobody. Ve skutečnosti žádnými spolupracovníky americké vojenské kontrarozvědky nebyli a šlo jim hlavně o to získat peníze a dostat se zpět za hranice.

Rozbitím rozsáhlé „protistátní“ skupiny případ neskončil. Zatýkáci komando pardubické StB totiž nechtylo Františka Mejtského, jemuž se dne 20. dubna 1951 podařilo uprchnout ze Stičan a poté se před tuzemskými bezpečnostními složkami ukrýval celých sedm let až do roku 1958 v nedalekých vesnicích u rodin Dočkalových a Vosáhlových v Moravanech, Řeháčkových v Čankovicích a Chmelíkových ve Dvakačovicích. Rodina Mejtských byla po celou dobu sledována Státní bezpečností a šikana z řad státního aparátu nakonec měla za následek útěk Františka Mejtského mladšího do Rakouska, kde se z něj stal aktivní spolupracovník československých exilových zpravodajských složek napojených na americké tajné služby. V letech 1953 až 1954 pak nejméně pětkrát překročil přísně střežené hraniční pásmo a během kurýrních misí dopravil na naše území dvě vysílací stanice. Rakousko bylo považováno západními tajnými službami za klíčové operační území v očekávaném střetu mezi Západem a Východem, z čehož vyplýval zájem o špionážní „služby“ našich uprchlíků. V případě války bylo nutné zajistit „přechodové kanály“, vybudovat síť spolupracovníků pro možnost působení v týlu nepřítele a prostřednictvím rádiového spojení získávat vojenské a hospodářské zprávy všeho druhu (obdobné úkoly plnily také různé zpravodajské desanty za 2. světové války).⁶⁶⁹

Jednu z vysílacích stanic zanechal František Mejtský mladší společně s druhým kurýrem Luděkem Maříkem na přelomu let 1953 až 1954 v Brně u bratra druhého z nich, Radomíra Maříka, jenž v letech 1954 až 1956 udržoval rádiové spojení s americkou zpravodajskou centrálou ve Frankfurtu nad Mohanem.⁶⁷⁰ Další vysílačku měl F. Mejtský v říjnu 1954 přinést rovněž na Pardubicko, kde se setkal také se svými příbuznými.

⁶⁶⁹ KOKEŠ, Luboš. Nepolapitelný kurýr Jan Vašek. In: *Paměť a dějiny*. Praha: ÚSTR, 2018, č. 4, s. 29; BACHER, Dieter. Obraz nepřítele. Americká a britská hodnocení československých zpravodajských služeb v Rakousku 1945–1955. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 2016, č. 2, s. 49–59.

⁶⁷⁰ KOKEŠ, Luboš. Vysílal jsem na Západ. Svědectví o třetím odboji – příběh rodiny Maříkových v 50. letech 20. století, c. d., s. 107–119.

Paralelně s tím pracoval 2. odbor 1. oddělení pardubické StB na odhalení skrýše jeho otce, jenž se ukrýval společně s dalším uprchlíkem Eduardem Janouškem ve výše uvedených destinacích. Po odhalení brněnské vysílačky v roce 1956 přibylo i objasnění činnosti F. Mejtského mladšího na Pardubicku. Dělo se tak v dlouhodobých operativních akcích StB s krycími označeními „Přechod“, „Alej“ a „Úkryt“. Nakonec se díky výraznému zlepšení agenturní sítě a využívání operativních technických prostředků (prověrka korespondence, dlouhodobé i krátkodobé odposlechy) podařilo Mejtského staršího zatknout dne 24. srpna 1958.⁶⁷¹

Zatčením se rozjela nová vlna procesů, která zasáhla Pardubicko koncem padesátých let. František Mejtský starší byl společně s dalšími členy své rodiny odsouzen Krajským soudem v Pardubicích v únoru 1959 k patnáctiletému vězení. Kurýr František Mejtský mladší nebyl StB nikdy dopaden a žil v USA. Vysílačku, kterou zanechal v říjnu 1954 na Pardubicku, se nikdy nepodařilo nalézt a jeho příbuznými byla nejspíš zničena.

12.3. Akce „Lichnice“

Tzv. akce Lichnice spadala do zásahu bezpečnostních složek proti několika rozsáhlým „protistátním“ skupinám čítajícím v souhrnu údajně až dvě stě osob, které se v průběhu let 1948 až 1949 víceméně nezávisle na sobě vytvořily na Čáslavsku, Kutnohorsku a v oblasti Železných hor. Jejich činnost spočívala v ukrývání osob uprchlých z vězení, rozšiřování protirežimních letáků, zasilání výhružných dopisů lokálním komunistickým

⁶⁷¹ „Rozpracováním v té době, zejména zvláště PK [prověrka korespondence] u příbuzných Mejtského, byly zjištěny písemné styky na Mejtského Františka mladšího, z čehož byly zachyceny signály o tom, že Mejtský František (starší) nemůže být v zahraničí z těch důvodů, že se o něm v dopisech ze zahraničí od Mejtského (mladšího) a z ČSR na něho do zahraničí nepsalo. Na základě toho vzniklo důvodné podezření, že Mejtský František i Janoušek Eduard nebudou v zahraničí, nýbrž v ČSR. Do případu byla zavedena spolehlivá agentura (2 spolupracovníci, kteří byli přímo napojeni na manželku Mejtského a nejbližší příbuzné). Agentura potvrdila to, že Mejtská nechtěla zásadně hovořit o svém manželovi a stále prohlašovala, že je za hranicemi a že neví, co s ním je. Dále v tomto směru nemohla agentura signalizovat a seriózně potvrdit ilegální úkryt Mejtského staršího a Janouška. V důsledku toho bylo přikročeno k zavedení úkonu 52 [krátkodobý odposlech] do bytu otce Janouškové, Rudolfa Stejskalovi, ke kterému Janoušková pravidelně každou sobotu v týdnu jezdila. Současně s úkonem 52 byl proveden zpravodajský pohovor s Janouškovou Marií (manželka uprchlíka) s cílem pomoci úkonu zjistit, zdali se ukrývá Janoušek a Mejtský ilegálně v ČSR. Po příjezdu Janouškové do Skutče tato sdělila svému otci, že byla orgány MV vyslechnuta, a při tomto rozhovoru se potvrdilo, že Janoušek není v zahraničí, nýbrž že se ukrývá na území ČSR. Nepotvrdilo se však, kde je místo ilegálního pobytu Janouška. Po této kombinaci bylo přistoupeno k namontování úkonu 52 do vozidla, se kterým byli převezeni Janoušková a její otec Stejskal Rudolf na zpravodajský pohovor, čímž bylo sledováno zjistit a ustanovit ilegální místo úkrytu. Tímto se znovu potvrdil úkryt Janouška na území ČSR, avšak nebylo zase docíleno ověření místa úkrytu“ [...] „Bylo rozhodnuto provést domovní prohlídky u osob, které přicházely v úvahu jako pomocníci Janouška v jeho ukrývání, a současně osoby zajistit a intenzivně vyslýchat se zaměřením na úkryt jmenovaného“ [...] „Domovními prohlídkami nebylo dosaženo žádného výsledku, ale výsledkem Marie Janouškové bylo docíleno odhalení úkrytu Eduarda Janouška a současně i jeho společníka Františka Mejtského.“ ABS, Sbírnka Svazky kontrarozvědného rozpracování MV (KR-MV), a. č. 975319 MV, návrh opatření do akcí „Úkryt“ a „Alej“ z 30. 10. 1956, s. 179–180; KOKEŠ, Luboš. Průhon v březové aleji volá Chrudimsko. Protikomunistická rezistence Františka Mejtského a jeho rodiny, c. d., s. 218.

funkcionářům, partyzánském způsobu života některých členů, shromažďování bojových prostředků a plánování jejich použití v případě chaosu při pádu režimu. Ústředními postavami byly škpt. Karel Hořínek (1901–?) z Dašic a někdejší funkcionáři národně socialistické strany v Čáslavi Jaroslav Němeček a v Kutné Hoře Josef Němec. K propojení jejich skupin došlo koncem roku 1949. Jelikož se v pozdější době čtyři hlavní „ilegalisté“ ukrývali v okolí Lichnice v Železných horách, dostala celá akce označení „Lichnice“.⁶⁷²

Na vojenské vedení aspiroval K. Hořínek, někdejší úředník okresního úřadu v Pardubicích a muž za války zapletený s nacisty. V červenci 1949 utekl z nápravného zařízení, kam byl poslán na sedm let za kolaboraci. Vrátil se do místa svého rodiště na Pardubicko a během ukrývání se rozhodl pro odbojovou činnost proti komunistickému režimu. Hořínek na sebe začal napojovat osoby ochotné podílet se na protirežimních aktivitách, zřejmě se stal autorem tzv. plánu akční činnosti odbojových skupin (organizační výstavba, příprava sabotážní a bojové fáze až po konečné ozbrojené povstání) a neúnavně se snažil nalézt spojení s nějakou centrální odbojovou organizací, v jejíž existenci věřil. Během získávání spolupracovníků navázal kontakty s tzv. čáslavskou skupinou vedenou cukrářem Jaroslavem Němečkem a „kutnohorskou skupinou“ vedenou Josefem Němcem.

Propojení skupin a živelné kontakty odbojářů (jen v Němcově skupině mělo být zapojeno až 140 lidí) se jim nakonec staly osudnými – dostali se do osvědčených „kontrolních sítí“ Státní bezpečnosti. Do skupiny Josefa Němce, jejíž někteří členové žili partyzánským způsobem života a připravovali se na očekávaný převrat, se vloudil spolupracovník StB „René“, vystupující pod pseudonymem „mjr. Karel Hasman“. Jeho úkolem bylo jednat pod legendou důstojníka zahraničního odboje řízeného pražským ústředím, seznámit se s „ilegalisty“ a spojit je do jedné velké organizace.⁶⁷³

Schůzka domluvená na 17. února 1950 v pražské kavárně Paříž, na níž mělo mj. dojít k prověření Hasmana, byla zajištěna StB. Po přestřelce jako vystříženě z akčního filmu, při níž byl před podnikem zastřelen náhodný chodec, proběhlo zatčení všech účastníků setkání, mezi nimiž byl také Josef Němec. Další perzekuce v řadách odbojářů na sebe nenechala dlouho čekat. Karel Hořínek a jeho společníci se pokusili utéct na Západ, avšak na domluvené schůzce v Praze, kde mělo dojít ke sjednání podrobností, byli zadrženi bezpečnostními orgány.

⁶⁷² VEBER, Václav. Xaver-Jindra. Odboj na Kutnohorsku a Čáslavsku. In: *Paměť a dějiny*. Praha: ÚSTR, 2009, č. 1, s. 86.

⁶⁷³ ABS, f. A 8, inv. j. 591, „Jan Opička a spol.“, zpráva spolupracovníka „Reného“ pro Inspekci ministra vnitra z roku 1957, s. 11–12.

V případě „Akce Lichnice“ bylo původně uvažováno o provedení veřejného monstrprocesu v Chotěboři ve dnech 20. až 21. srpna 1951. Dne 9. srpna 1951 jeho organizaci schválila krajská bezpečnostní pětka a KV StB Pardubice vypracovalo o necelý týden později podrobný návrh dalších opatření.⁶⁷⁴ Ten byl nadřizovanými místy schválen a konání „justiční šarády“ tak nic nestálo v cestě. „*Za účelem hladkého průběhu procesu byli dne 11. 8. 1951 všichni obžalovaní předvedeni do zdejší vazby, kde jsou s nimi každodenně prováděny udržovací výslechy, aby tak souvisle vypovídali svoji trestnou činnost. V neděli dne 19. 8. 1951 bude za účasti státního prokurátora, senátu, obhájců, politických činitelů a orgánů zdejšího velitelství konána předporada za účelem hladkého průběhu procesu.*“⁶⁷⁵

Schůze odporující všem principům nezávislého justičního aparátu se nakonec zřejmě konala později, neboť státní prokuratura z neznámých „naléhavých“ důvodů proces odřekla na neurčito. StB a krajská bezpečnostní pětka se však nehodlala přelíčení vzdát a „Karel Hořínek a spol.“ byli nakonec odsouzeni až ve dnech 26. až 27. září 1951 během veřejného procesu konaného v chotěbořské sokolovně.⁶⁷⁶ Karel Hořínek dostal trest smrti, jenž byl vykonán dne 7. února 1952 na dvorku Pankrácké věznice. Do roku 1952 pak proběhly série politických procesů spjatých s dalšími skupinami z „Akce Lichnice“, v nichž byl vynesena ještě absolutní trest nad Františkem Mojžíšem, bývalým živnostníkem z Nasavrk.⁶⁷⁷

12.4. Operativní skupiny „A“ a „B“

„Realizace“ rozsáhlých protirežimních skupin, jejichž aktivity souvisely s činností tzv. agentů chodců či s osobami uchylujícími se k partyzánskému způsobu života, si na KS StB Pardubice vynutily v listopadu 1952 zřízení zvláštních operativních skupin „A“ a „B“. Patřily mezi speciální operativní a vyšetřovací útvary pardubické StB, jejichž činnost měla být zaktivizována v případě výskytu „shozu nepřátelských agentů z letadel, teroru, sabotáže, či diverze“ nebo v případě vypuknutí válečného konfliktu.⁶⁷⁸

⁶⁷⁴ NA, f. 05/11, inv. j. 213, sv. 33, II. díl, mimořádná schůze bezpečnostní pětky ze dne 9. 8. 1951, s. 135.

⁶⁷⁵ ABS, f. 310, sign. 310-96-5, „Různá StB šetření. Akce „Lichnice“ – vyjádření k návrhu na veřejné přelíčení r. 1951.“, „Akce Lichnice – veřejné přelíčení“ – zpráva ze dne 14. 8. 1951.

⁶⁷⁶ Zrádci spravedlivě potrestáni. In: *Východočeská Zář* ze dne 4. 10. 1951, s. 4.

⁶⁷⁷ Podrobně VEBER, Václav. Xaver-Jindra. Odboj na Kutnohorsku a Čáslavsku, c. d., s. 96–104. Jednalo se o skupiny „Bičíště Karel a spol.“ (vyšetřovací spis ABS a. č. V-837 HK), „Bláha Alois a spol.“ (V-1186 HK), „Němeček Jaroslav a spol.“ (a. č. V-1188 HK), „Chadraba a spol.“ (a. č. V-1214 HK), „Mojžíš František a spol.“ (a. č. V-1215), „Opička Jan a spol.“ – „Němec Josef a spol.“ – „Procházka Otto a spol.“ (a. č. V-6343 MV), „Mareček Ladislav – Koutný Josef a spol.“ (a. č. V-239 MV).

⁶⁷⁸ V situační zprávě velitele StB mjr. Antonína Prchala ze dne 14. 1. 1952 bylo uváděno, že jen za rok 1951 došlo na území Československa k zadržení 125 „agentů-chodců“ a 400 jejich „pomahačů“. DVORÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*, c. d., s. 305.

Pokud by došlo k hlášení některého z výše uvedených případů, měla být na KS StB svolána okamžitá pohotovost a povolán náčelník 1. odboru, jenž byl určen jako „řídící a koordinační orgán“. U něho se shromažďovaly poznatky z terénu, byl zodpovědný za spojení s příslušnými odbory HS StB a operativními skupinami na místě činu.

Pokud se jednalo o podezření na spáchání trestné činnosti v gesci 2. odboru (tj. např. „nepřátelští agenti, teror, vraždy“) byla do oblasti vyslána skupina A pod velením zástupce KS StB Václava Rychetského, náčelníka 2. odboru Františka Grofa a dalších čtyř příslušníků. V případě hlášené diverse či sabotáže vyrazila skupina B opět vedená V. Rychetským, jemuž pro změnu sekundoval náčelník 3. odboru Adolf Král s pěti podřízenými.

Úkolem operativních skupin bylo neprodleně se přemístit do ohroženého prostoru a zajistit „operativními prostředky“ odhalení pachatelů. Společně s nimi vyjížděla také vyšetřovací skupina složená z náčelníka vyšetřovacího odboru Vladimíra Špačka a šesti dalších orgánů, jejímž úkolem bylo společně s příslušníky VB zajistit „ohrožený prostor“, vyslechnout svědky a shromáždit důkazy. K uvedeným skupinám byla soustředěna ještě speciální skupina tří příslušníků, kteří měli povinnost provést „agenturní rozpracování osob /podezřelých/ v ohroženém prostoru, nasazování agentů – univerzálních typů na tyto osoby. Orgánové této skupiny /řídící/ provádí důslednou instruktáž agentů do akce zasazených a jejich obsluhu, dle pokynů velitele speciální skupiny, který jest ve stálém kontaktu s velitelem operativní skupiny /s. Rychetským/.“⁶⁷⁹

Speciální operativní skupiny KV StB tvořily důležitou „bezpečnostní“ zálohu určenou k rychlému zásahu v případě vypuknutí válečného konfliktu či ohrožení oblasti Pardubicka „diversními skupinami“. Jejich obdobu jsme mohli vidět u pověstných protipartyzánských Jagdkommand za protektorátu. O jejich reálném použití bohužel nic bližšího nevíme a totéž platí o jejich ustavení také při jiných krajských útvech StB. Zřejmě zde také figurovaly, neboť právě v roce 1952 panovalo podezření na několik vysazení „agentů-chodců“ za pomoci padáků a v pozdějších letech docházelo k „překračování“ státní hranice i prostřednictvím balonů.⁶⁸⁰

⁶⁷⁹ ABS, f. B 5-6, inv. j. 74, k. 13, denní rozkaz náčelníka KS StB Pardubice ze dne 6. 11. 1952, s. 5.

⁶⁸⁰ TOMEK, Prokop. *Na frontě studené války. Československo 1948–1956*, c. d., s. 44–50.

12.5. Bílá legie

Stejně jako jinde v republice musel i pardubický státobezpečnostní útvar navíc pátrat po členech *Bílé legie*. Jednalo se o celorepublikovou akci, jíž HS StB přikládala zvláštní význam, neboť se mělo jednat o velmi nebezpečnou „protistátní organizaci“ rozvětvenou údajně po celém území ČSR.⁶⁸¹ Ve skutečnosti byla *Bílá legie* hnutím, jehož iniciátorem byl někdejší člen antifašistické a antikomunistické skupiny *Rodina* chorvatského jezuitského kněze Tomislava Kolakoviče (1906–1990), emigrant z roku 1946, Jozef Vicen (1921–2008) společně s Antonem Tunegou (1925–1951).⁶⁸²

Protirežimní činnost spočívala v organizování „svépomoci obyvatelstva v boji proti komunistickému teroru nenásilnými prostředky“. Členem *Bílé legie* se mohl stát každý, kdo překazil komunistickou akci odporující lidským a občanským právům, varoval kohokoliv před hrozící perzekucí, poskytl úkryt a pomoc pronásledovaným atp. Od dubna 1950 do května 1955 fungovalo také rozhlasové vysílání *Bílé legie* z Rakouska, které pokrývalo značnou část Slovenska a jihovýchodní Moravy.⁶⁸³ J. Vicen zároveň spolupracoval s americkou tajnou službou v Rakousku a vysílal na území ČSR kurýry, jejichž úkolem bylo přinášet zpravodajské údaje, zjišťovat slyšitelnost rozhlasového vysílání *Bílé legie* a zprostředkovávat údaje o odezvě obyvatelstva. Především na Slovensku byla v rámci boje proti *Bílé legii* zadržena a souzena řada „protistátních skupin“. Ty vznikaly často živelně, žily partyzánským způsobem života a o skutečné náplni hnutí neměli členové některých z nich mnohdy žádné vědomosti. Státní bezpečnost navíc na Slovensku a v oblasti východní Moravy v uvedené době zahrнула do členství v *Bílé legii* prakticky kohokoliv potřebovala.

Organizace Josefa Vicena nedávala po dlouhé roky StB spát. Na rozdíl od Slovenska a moravsko-slovenského pomezí se na Pardubicku žádné větší operativní či zatýkácké akce v souvislosti s její činností se vši pravděpodobností neodehrály.

⁶⁸¹ ABS, f. B 5-6, inv. j. 74, k. 12, denní rozkaz náčelníka KV StB Pardubice z 30. 10. 1951, s. 284.

⁶⁸² K *Bílé legii* viz především VICEN, Jozef: *Vo víroch rokov 1938–1988*. Bratislava: Lúč, 1999, s. 191–208; VARINSKÝ, Vladimír. *Jozef Vicen a Biela légia*. Banská Bystrica: Univerzita Mateje Bela, 2003; KARNER, Stefan: *Stoj! Tragédie pri železnej oponě. Tajné spisy*. ÚPN, Bratislava 2015, s. 170–172; KOKEŠ, Luboš. Nepolapitelný kurýr Jan Vašek. In: *Paměť a dějiny*, c. d., s. 26.

⁶⁸³ Kvůli ochraně musela redakce několikrát změnit místo pobytu. Postupně sídlila v Ried im Innkreis, Grieskirchen, Weienbach am Attersee a Bad Mitterndorf. Relace skončily v souvislosti s přijetím rakouské neutrality, ztrátou ochrany ze strany západních spojenců a nemožností vysílat odjinud. Josefa Vicena unesla StB v roce 1957 z Rakouska do ČSR. Byl odsouzen k 25 letům vězení (propuštěn v roce 1968).

12.6. Nástup velitele Antonína Němečka

Rozsáhlé aktivity protistátních skupin, jejichž členové žili partyzánským způsobem života, včetně nebezpečí aktivit *Bíle legie*, stály za ustavením Antonína Němečka do čela KS StB Pardubice k 1. lednu 1953. Němečkovým hlavním úkolem bylo zvýšit stále nedostatečnou intenzitu agenturně-operativní činnosti pardubické KS StB. Přestože se V. Hladný mohl opírat o nastartovanou organizaci práce svého předchůdce K. Filky a podařilo se mu zlepšit stav agenturní sítě i vzájemný vztah s Veřejnou bezpečností, byl pardubický krajský státobezpečnostní útvar stále považován za jeden z nejhorších v Československu. I přes slibně rozjeté akce neodpovídal poměr počtu zatčených evidovaným protistátním trestným činům a jejich prevence za pomoci dobře vybudované agenturní sítě byla na nízké úrovni. Za období od 1. července 1951 do 30. června 1952 dosáhlo množství evidovaných protistátních zločinů v pardubickém kraji počtu 656, zatčeno bylo 160 osob (podrobně viz tabulka⁶⁸⁴):

Okres	Celkem prot. tr. činů	Celkem zatčených	Poměr na 1000 obyvatel	Poměr zatčených na 1000 obyvatel	Celkem prot. tr. č. proti ČSSS a JZD	Celkem zatčených	Poměr na 1000 obyvatel	Poměr zatčených na 1000 obyvatel
Pardubice	72	24	1,9	0,36	2	2	0,03	0,03
Čáslav	193	34	4,8	0,85	2	0	0,05	0
Lanškroun	60	20	3	1,01	0	0	0	0
Chotěboř	78	15	2,5	0,49	1	0	0,03	0
Chrudim	101	28	1,9	0,54	3	0	0,05	0
Polička	46	11	1,6	0,38	0	0	0	0
Hlinsko v Čechách	34	9	0,97	0,25	0	0	0	0
Litomyšl	28	6	0,95	0,2	1	0	0,03	0
Vysoké Mýto	29	7	0,7	0,17	4	5	0,09	0,14
Ústí nad Orlicí	7	4	0,21	0,12	0	0	0	0
Holice	4	1	0,16	0,04	2	0	0,08	0
Přelouč	4	1	0,15	0,03	2	0	0,07	0
Celkem kraj	656	160	18,84	4,44	17	7	0,43	0,17
Odhaleno protist. činů z jiných oblastí	77	39						
Celkem	733	199						

⁶⁸⁴ ABS, f. 310, sign. 310-106-7, „Přehled o spáchaných protistátních činech ze všech KS-StB podle okresů za období od 1. 7. 1951 do 30. 6. 1952, dle nařízení náčelníka HS-StB Seznamy osob dosud držených ve vazbě z r. 1952 A-2901/01-52“, s. 22–35.

Nový velitel měl vnést do práce operativních odborů zkušenosti, které si osvojil za války coby účastník partyzánského hnutí na Moravě a později jako dlouholetý vysoce postavený příslušník nechvalně proslulého KV StB Gottwaldov (resp. Uherské Hradiště) a zástupce pro operativní záležitosti na KV StB Brno.

Pplk. Antonín Němeček se narodil 29. května 1914 železničáři a dlouholetému členu KSČ Janu Němečkovi (1886–?) a jeho manželce Anně, roz. Gregorové (1888–1962). Společně s bratrem Josefem (1912–?) vyrůstal ve Starém Městě u Uherského Hradiště, kde se vyučil karosářem a posléze působil v dělnických profesích. V roce 1939 se stal členem KSČ. Od prosince 1943 do konce války byl zapojen v protinacistickém odboji na Moravě, kde od listopadu 1944 do května 1945 působil v řadách 1. československé partyzánské brigády Jana Žižky (1. PBJŽ).⁶⁸⁵

Po okupaci působil u vyšetřující komise ONV v Uherském Hradišti a jakožto dlouholetý člen KSČ prošel řadou stranických funkcí na regionální úrovni. Oženil se s Marií Němečkovou, roz. Tobolovou (1919–?), s níž měl dvě děti. V listopadu 1945 vstoupil do služeb MV, byl přidělen k ZOB a do 31. prosince 1946 zařazen u OÚ StB v Uherském Hradišti. Od 1. ledna 1947 do 31. prosince 1948 působil u tamního útvaru jako velitel 2. oddělení a od 1. ledna 1949 do 14. května 1949 jako velitel celé OÚ StB (resp. KV StB). Od 2. října 1950 do 16. ledna 1951 byl zástupcem por. Antonína Prokeše na KV StB Uherské Hradiště (resp. KV StB Gottwaldov se sídlem v Uherském Hradišti).⁶⁸⁶

Období přelomu 40. a 50. let v Uherském Hradišti se kryje se známým prováděním nezákonných praktik na odsouzených (např. mučení elektrickým proudem). V této době byly mimo jiných u tamního krajského útvaru vyšetřováni členové rozsáhlých protikomunistických skupin a organizací, jakými byly *Hory Hostýnské* či *Světlana*. Ty byly tvořené z velké části

⁶⁸⁵ Jednalo se o největší partyzánskou organizaci na území Protektorátu Čechy a Morava, jež ke konci okupace vykazovala 1 200 až 1 500 členů. Její základ tvořily dva organizátorské paradesanty vedené Jánem Ušiakem a Dajanem Bajanovičem Murzinem vyslané koncem srpna 1944 Ukrajinským štábem partyzánského hnutí na pomoc Slovenskému národnímu povstání. Během jeho potlačení se partyzánům podařilo koncem září 1944 přejít na východní Moravu a pokračovat v odboji až do konce války. Jejich hlavními úkoly bylo organizování partyzánských oddílů, diverzní činnost, provádění průzkumu („rozvědky“) a hlášení zjištěných údajů ÚŠPH za pomoci radiotelegrafického spojení. K historii 1. PBJŽ srov. zejm. HROŠOVÁ, Milada: *Na každém kroku boj. Historie 1. československé partyzánské brigády Jana Žižky (srpen 1944–květen 1945)*. Český svaz bojovníků za svobodu, Vsetín, 2012; PŘIKRYL, Josef: *Partyzánská brigáda Jana Žižky (srpen–listopad 1944)*. Profil, Ostrava 1976.

⁶⁸⁶ Co se jeho služebního postupu týče, byl dne 1. 4. 1947 jmenován štábním strážmistrem, k 1. 2. 1949 praporčíkem a o několik měsíců později podporučíkem. V listopadu 1951 získal hodnost poručíka, poté nadporučíka, k 12. 1. 1951 kapitána, v červenci 1953 majora a k 1. 7. 1956 podplukovníka.

někdejšími partyzány z 1. PBJŽ. Jenom z jejich řad bylo na základě soudních rozhodnutí popraveno celkem třináct osob a řada dalších zemřela ve vyšetřovací vazbě.

Dne 17. ledna 1951 byl Antonín Němeček převelen do funkce zástupce náčelníka pro operativu KV StB Brno, kterou vykonával do 31. prosince 1952. K 1. lednu 1953 byl ustanoven náčelníkem KS StB Pardubice za nepřítomného Viktora Hladného. Dne 30. dubna 1955 došlo k jeho odvolání a přeložení na KS MV Gottwaldov, kde po změnách v roce 1960 zastával post náčelníka Okresního oddělení MV.

V letech 1958 až 1961 absolvoval Večerní univerzitu marxismu-leninismu. V roce 1961 byl odvolán z funkce náčelníka v Gottwaldově a ustaven nejdříve náčelníkem kádrového odboru KS MV Brno a později náčelníkem brněnské StB. Koncem května 1969 odešel ze zdravotních důvodů do důchodu.

Byl nositelem řady ocenění: Osvědčení dle zák. č. 255/1946 Sb., o účastnících národního boje za osvobození, Československá vojenská medaile za zásluhy II. stupně (1946), Odznak československého partyzána (1947), Pamětní odznak druhého národního odboje (1951), Za zásluhy o obranu vlasti (1955), Za dlouholetou, obětavou a příkladnou práci ve službách MV (1960), Řád Rudé hvězdy (1961), Za dlouholetou a iniciativní práci na úseku práce s kádry (1964), Pamětní medaile k 20. výročí osvobození ČSSR (1965), Za dlouholetou a úspěšnou práci v SNB (1969).⁶⁸⁷

12.7. „Průmyslová diverze“ a stav agentury na KS StB Pardubice

Po nástupu do funkce velitele KS StB Pardubice se Antonín Němeček pustil do zdokonalení agenturně-operativních aktivit operativních odborů, v jejichž praktické činnosti panovaly zásadní chyby. Jednalo se především o špatnou manipulaci se spisy s utajovanými skutečnostmi, neuspokojivou spolupráci s dalšími odděleními (zejména technickým) a samotnými tajnými spolupracovníky či nedostatečně vybudované agenturní sítě, zejména v průmyslových závodech.

12.7.1. „Sabotáže“ v Synthesii

Jedním z nejdůležitějších úkolů bylo rozšířit a zkvalitnit ochranu průmyslových podniků na Pardubicku, o nichž jsme hovořili v úvodu práce. V nich zajišťovali bezpečnost závodní bezpečnostní referenti společně se závodními strážemi a ostrahami, případně vojenské složky. Při narušení výroby a podezření ze spáchání průmyslové sabotáže případ operativně řešil

⁶⁸⁷ ABS, f. KP, a. č. KP- 2590/14 (Antonín Němeček).

3. odbor (dříve 3. oddělení) KS StB, jehož příslušníci měli mj. za úkol závody dlouhodobě monitorovat a budovat v nich spolehlivou agenturní síť.

Nejdůležitějším podnikem, a to v celostátním i mezinárodním měřítku, byla Synthesia, v jejímž čele působil v roce 1952 Erich Reichl. Závod byl zařazen mezi objekty důležité pro obranu státu, zajímali se o něj sovětští „experti“ a představoval důležitý článek pětiletého plánu. Zatímco v roce 1951 bylo v Synthesii zjištěno „pouze“ dvacet jedna provozních poruch (celková škoda 3 264 000 Kčs), v roce 1952 prudce narostl počet závažných nehod. Vypracovaná statistika byla skutečně alarmující a KS StB Pardubice začala podezřívat neznámé osoby ze záměrné sabotáže.

První výbuch nastal v komplexu dne 19. ledna 1952 v oddělení vyrábějícím nitroglycerin (A-1) a kompletně ho zničil (škoda 22 milionů). Dne 8. února 1952 byla hlášena exploze z oddělení výroby filmových podložek semtínské UMY (škoda 8 mil.). K třetímu výbuchu došlo dne 15. března 1952 na oddělení ke zpracování nitračních kyselin (F-7), přičemž byla zničena část budovy a zařízení (škoda 1 mil.). Čtvrtý se stal dne 3. června 1952 na oddělení H-21 zabývající se „poloprovozně“ výrobou pentaerythritolu tetra nitrátu (silná výbušnina). Při něm došlo k usmrcení všech jeho zaměstnanců – Stanislava Kubíka, Karla Javůrka, Vladimíra Svobody a Otakara Vecha. Pátá denotace se v Synthesii ozvala dne 2. července 1952 v oddělení nitroglycerinu (A-2n) a zničila veškeré zařízení budovy (škoda údajně asi 50 mil.). Poslední zaznamenaná exploze se odehrála dne 30. října 1952 v oddělení patronování důlní trhavinu metanitu (A-36) a jejím výsledkem bylo zničení budovy a další čtyři mrtví zaměstnanci.⁶⁸⁸

Proběhlým šetřením byly ve výrobě pardubické Synthesie zjištěny zásadní nedostatky v práci ředitele podniku a vedoucích jednotlivých oddělení i dílen, včetně chabého bezpečnostního zajištění hořlavých a výbušných látek. Nejvíce kritiky se sneslo na vedoucího E. Reichla, jenž byl do vedení závodu dosazen na zásah KV KSČ v červenci 1951 po zatčení svého předchůdce Ing. Jaroslava Žižky. *„Během působení Reichla došlo v n. p. Synthesie Semtín celkem k 6 vážným poruchám, z nichž z 5 se jednalo o výbuchy, které měly za následek mnohamilionové škody a předposlední též 4 lidské životy. K tomu nutno poznamenat, že k výbuchům podobného druhu nedošlo v Semtíně od roku 1938, kdy byl zaznamenán poslední*

⁶⁸⁸ ABS, f. Kabinet StB materiálů (f. 323), sign. 323-26-10, „n. p. Synthesia – prošetřování z r. 1952“, zpráva zástupce náčelníka 3. odboru KS StB Pardubice týkající se výbuchů v Synthesii ze dne 3. 7. 1952, s. 10–12, 22.

výbuch před okupací a od tohoto roku nedošlo k žádným vážným poruchám nebo k výbuchům...“⁶⁸⁹

Na základě zjištěných závad přikročil 3. odbor KS StB ihned k posílení „informátorské sítě“ v závodě a vedoucí pracovníci byli obsazeni agenty. Začala být prověřována minulost některých zaměstnanců – odborníků, kteří pracovali v továrně již v předválečné době či za protektorátu a panovalo podezření, že je „řídí“ zahraniční kapitálové firmy dříve participující na vlastnictví podniku. Vše bylo navíc dáváno do souvislosti s právě probíhajícími událostmi kolem zatýkání „sionisticko-trockistických“ zrádců a osobou Rudolfa Slánského, který měl údajně přátelské vazby s vedoucím závodní rady a podnikovým ředitelem.

Pokud můžeme usuzovat z neúplných materiálů týkajících se prošetření, nedošlo za pomoci agentury ke zjištění plánované sabotážní činnosti, čemuž odpovídaly i vypracované znalecké posudky. Ty přičítaly nehody na vrub provozním poruchám, nedodržování zásad bezpečnosti a špatným technologickým postupům. V drtivé většině byli zadrženi odpovědní zaměstnanci, na něž byla podána trestní oznámení pro „nedbalost“. Zatčen byl i stávající ředitel E. Reichel a na jeho místo nastoupil Oldřich Vojtas.

Přesto StB nadále uvažovala o „sabotážnících a diversantech z řad technické inteligence“, kteří zůstali zaměstnaní v závodě a jež se nepodařilo odhalit. *„Rovněž agenturní činnost nesplnila předpokládané úkoly prevence. Nebyl zjištěn jediný případ přípravy sabotáže a přesto, že se jedná o celou řadu výbuchů, nevnesla do nich jasnějších poznatků“*.⁶⁹⁰ Špatný stav agentury byl kritizován i v následujících letech. Jeho výrazné zlepšení se odehrálo až v druhé polovině padesátých let a odrazily se v něm celkové změny v organizaci práce a agenturně-operativní činnosti za éry Rudolfa Baráka v čele ministerstva vnitra.

12.8. Zánik Krajské správy StB a vznik Krajské správy ministerstva vnitra KS MV Pardubice

Vedle zintenzivnění práce operativních oddělení a agentury v pardubickém průmyslu byly základní úkoly pro rok 1953 zaměřeny ke zlepšení prevence a „likvidace“ státobezpečnostní trestné činnosti na venkově (viz „Akce K“) a k problematice „agentů chodců“ (viz výše uvedené „protistátní skupiny“). Paralelně musely být počátkem roku v kraji sledovány „náladu obyvatelstva“ vztahující se k „ohlasu“ na proces s Rudolfem Slánským (popraven 3. prosince 1952) a k úmrtím J. V. Stalina a K. Gottwalda. Posléze se k nim přidaly také záležitosti

⁶⁸⁹ Tamtéž, s. 14.

⁶⁹⁰ Tamtéž, zpráva 3. a 4. odboru HS StB Praha k prošetřování výbuchů v Synthesii, s. 9.

související s květnovou amnestií (pozorování některých propuštěných) a s červnovou „loupeží za bílého dne“ – měnovou reformou. Další vlna procesů se rozjela na přelomu let 1953–1954. Proběhla takřka na celém území ČSR, týkala se někdejších členů sociální demokracie i lidovců a sahá mimo námi vymezený časový rámec.

V organizační struktuře pardubického státobezpečnostního útvaru došlo k zásadnějším změnám až po jeho sloučení s Veřejnou bezpečností. Dne 1. ledna 1954 byla na základě tajného rozkazu ministra vnitra č. 197 ze dne 31. prosince 1953 ustavena Krajská správa ministerstva vnitra Pardubice. Do nové organizace byly pod jednotné velení začleněny krajská správa státní a veřejné bezpečnosti, Uzavřený ústav nápravného zařízení Pardubice (ženská věznice) a Samostatný ústav nápravného zařízení v Zámrsku. Přechodné období k zavádění nové organizace bylo stanoveno do 31. ledna 1954, kterýmžto dnem začala pardubická KS MV reálně fungovat podle nového systému. Krajským náčelníkem zůstal Antonín Němeček se zástupcem Václavem Rychetským. Oproti předchozím obdobím byla KS MV Pardubice i s podřízenými okresními útvary a věznicemi skutečným „molochem“, jehož personální obsazení služebními i civilními zaměstnanci čítalo 733 tabulkových míst.⁶⁹¹

Antonín Němeček byl k 26. dubnu 1955 kvůli neschopnosti zlepšit úroveň útvaru (zejména v agenturně-operativní činnosti) nahrazen **plk. Jaroslavem Voseckým**.⁶⁹²

⁶⁹¹ Podrobné složení a struktura KS MV Pardubice k 1. 4. 1954 je součástí samostatné přílohy.

⁶⁹² Plk. JUDr. Jaroslav Vosecký se narodil 17. 10. 1923 v Radimi na Kolínsku do rodiny tesaře Josefa Voseckého (1891–?) a Berty Vosecké, roz. Linhartové (1894–?). Měl ještě dvě sestry – Boženu a Jaroslavu. V letech 1939 až 1942 se vyučil soustružníkem a poté absolvoval Střední průmyslovou školu strojnickou v Kolíně. V květnu 1945 se údajně účastnil odzbrojování německých jednotek na Radimsku. Krátce byl členem pražských Revolučních gard a dne 18. června 1945 byl přijat v hodnosti strážmistra k bezpečnostním složkám v Praze. Mezi srpnem 1945 až únorem 1946 absolvoval výcvikové středisko SNB v Českém Krumlově, kde dosáhl vynikajících výsledků, a poté nastoupil k SNB v Jesenici u Prahy. Dne 1. března 1946 vstoupil do KSČ a počátkem ledna 1947 se stal „osvětářem“ na OV SNB v Broumově. V září 1947 byl zařazen k OZO Hradec Králové a působil jako vedoucí OZPO v okrese Žamberk. Koncem roku 1947 se oženil s vyučenou švadlenou Věrou, roz. Kuchařovou (1927–?), s níž měl dvě děti. Během únorových událostí se aktivně zúčastnil „očisty“ státního aparátu a pronásledování členů nekomunistických stran. V srpnu 1948 byl převelen k referátu Z Oblastní úřadovny StB v Liberci. Dne 1. října 1949 se stal vrchním strážmistrem a po správních změnách souvisejících s krajským zřízením se stal zástupcem velitele pro agenturní záležitosti KV StB Liberec. Dne 1. února 1951 byl ustaven do hodnosti podporučíka a počátkem června téhož roku se stal nadporučíkem. Dne 7. května 1953 se již coby štábní kapitán dostal do čela KS StB Liberec a následovalo povýšení na majora k 1. červenci 1953. Po návratu z ročního pobytu na operativní škole v Moskvě nastoupil dne 27. dubna 1955 jako náčelník KS MV Pardubice, přičemž byl mimořádně povýšen na podplukovníka a v této hodnosti působil u pardubické StB až do 31. března 1960. Stal se členem útvarové organizace KSČ a v letech 1957 až 1960 také byra KV KSČ. Po zřízení tzv. velkých krajů v roce 1960 byl přeložen jako zástupce náčelníka na KS MV Hradec Králové a v roce 1961 dokončil dálkové studium Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Dne 22. listopadu 1961 byl jmenován zástupcem náčelníka II. správy MV. Po vytvoření jednotné kontrarozvědky k 1. lednu 1964 se stal náčelníkem I. odboru (problematika USA) II. správy. Nadřizenými byly velmi kladně hodnoceny jeho organizační schopnosti a systém práce včetně dosažených výsledků při „zpravodajských hrách“ s americkou rozvědkou. Dne 28. října 1968 byl povýšen do hodnosti plukovníka a v rámci personálních změn se stal zástupcem náčelníka II. správy Federální správy zpravodajské služby (FSZS). V letech 1968 až 1969 se podílel na „očistě“ aparátu MV od „pravicově-oportunistických sil“. Dne 12. ledna 1970 byl jmenován náčelníkem VI. správy FSZS, kde bylo

Ten posléze působil ve funkci krajského náčelníka až do zániku pardubického krajského státobezpečnostního útvaru dne 31. března 1960, kdy byl v souvislosti s novým územněsprávním členěním nahrazen Okresním oddělením MV Pardubice pod vedením kpt. Františka Ločárka (1922–?).

13. Závěr

V úvodu práce jsme si stanovili několik základních otázek, s jejichž zodpovězením se měl předložený text uspokojivě vypořádat.

a) V jakém prostředí, za jakých okolností a kým byla formována první poválečná státobezpečnostní služba na Pardubicku? Jaký byl osud těchto osob?

Pardubický region se stal od přelomu 19. a 20. století průmyslovým centrem východních Čech. Továrny a podniky emancipující se židovské komunity z přelomu 19. a 20. století, stejně jako chemické závody vybudované za první republiky, vytvořily hospodářskou základnu nepostradatelnou jak pro válečnou kampaň nacistického Německa, tak pro „budovatelské“ plány komunistického režimu.

Příliv obyvatel do průmyslových podniků měl za následek postupný urbanistický a populační rozvoj městských aglomerací, především pak samotných Pardubic. Ty do sebe postupně koncentrovaly všechny významné ekonomické, hospodářské a kulturní instituce. Staly se střediskem regionálního okupačního i protektorátního správního a bezpečnostního aparátu, včetně vojenských složek. Zároveň byla oblast také centrem významných odbojových organizací a partyzánských útvarů (Obrana národa, Silver A, „Partyzánská brigáda Jana Husa“, „Bílá hora“ atp.). Sílicí tlak nacistického represivního aparátu (vypálení Ležáků, protipartyzánská opatření, události v Holicích) se po okupaci odrazil také ve snaze zajistit a potrestat viníky, což se stalo hlavní náplní složek vykonávajících státobezpečnostní službu.

jeho úkolem konsolidovat „nespolehlivou“ součást zpravodajské služby. K 1. prosinci 1970 došlo k jeho jmenování náměstkem ministra vnitra, avšak kvůli předchozímu pochybení v dodržování hospodářských a finančních směrnic u VI. správy požádal v roce 1972 o uvolnění z funkce. K 1. prosinci 1974 byl jmenován náčelníkem studijně-analytického odboru III. správy FMV. Do důchodu odešel k 31. prosinci 1981. Byl nositelem řady vrcholných režimních a bezpečnostních vyznamenání: Za službu vlasti (1955), Za zásluhy o obranu vlasti (1956), Za dlouholetou, obětavou a příkladnou práci ve službách MV (1960), bronzové medaile Řádu 25. února (1949), Řádu Rudé hvězdy (1965), Čestného odznaku SNB (1970), Za upevňování přátelství ve zbrani I. stupně (1971), medaile k 25. výročí Vítězného února (1973), medaile 30 let SNB (1975), pamětní medaile k 30. výročí osvobození Československa Sovětskou armádou (1975) a Medaile SNB (1979). ABS, f. KP, a. č. KP- 6381/23 (Jaroslav Vosecký); BÁRTA, Milan. Jaroslav Vosecký. In: BÁRTA, Milan – KALOUS, Jan – POVOLNÝ, Daniel a kol. *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953–1989*. Praha: Academia a ÚSTR, 2017, s. 507–510.

Po osvobození panoval na území Československa chaos, direktivy ústředních úřadů byly zmatečné a nejednotné (pokud vůbec byly), nereflektovaly regionální specifika a o zajištění pořádku se musely starat lokální elity vzešlé z „revolučního kvasu“, jejichž činnost se nevyhnula častým improvizacím (dobově „partyzánštině“). Po lesích se měly potulovat „páté kolony“ nacistů (v některých příhraničních oblastech skutečně působily jednotky tzv. Wehrwolfů – „vlkodlaků“) a lidé se mezi sebou „udávali a udávali“, což vnášelo další zmatek do fungování úřadů a bezpečnostních sborů.

Na Pardubicku (resp. v samotné metropoli) se staly rozhodujícími osobnostmi poválečné obnovy a organizování státobezpečnostní služby jedinci vzeší z odbojových a partyzánských útvarů (nejinak tomu bylo i jinde v republice). Jejich přední představitelé, jako Antonín Blahout, Josef Mísař, František Aubrecht, Josef Krátký, Zdeněk Deršák, Josef Jenší, Augustin Kreml aj., se po osvobození stali prvními „budovateli“ nových orgánů státní správy (resp. lidové správy) a bezpečnostních útvarů v regionu.

Zajištěním veřejného pořádku a státobezpečnostní služby se na Pardubicku ihned po osvobození zabývala armáda, četnictvo, neuniformovaná kriminální i uniformovaná výkonná obecní (resp. městská) policie pod dohledem bezpečnostní komise (resp. referátu) ONV, kterou ovládali komunisti. Nový jednotný Sbor národní bezpečnosti se teprve utvářel, probíhala „očista“ veřejného života (včetně policejních sborů) a nejožehavější problémy se z hlediska státobezpečnostní služby soustředily na zadržení a vyšetřování válečných zločinců, zrádců a kolaborantů. Nejvýrazněji se na ní podílela neuniformovaná kriminální policie (posílená o další složky) a zejména „zárodek“ budoucího SNB (pod velením partyzánského poručíka Z. Deršáka a komunisty Josefa Mísaře) označovaný jako „civilní bezpečnostní oddíl v Pardubicích“. Deršák byl počátkem června 1945 jmenován prozatímním velitelem SNB pro pardubický okres a začal s výstavbou nového bezpečnostního tělesa, jež mělo nahradit dosavadní policejní a četnické složky.

Alfou a omegou činnosti příslušníků pod Deršákovým vedením bylo tedy zatýkání tzv. státně nespolehlivých osob a šetření došlých udání na podezření z kolaborace (jejichž počet měl být „enormní“). Jen k září 1945 bylo zatčeno 457 osob. K těmto aktivitám se přidalo také zajištění internovaných jedinců delegovaných na práci do místních průmyslových komplexů a jejich pozdější vysídlení.

Brzy do poválečné spolupráce pardubické Národní fronty začaly pronikat vzájemné antagonismy, korupce, touha po moci či nevyjasněné otázky kolem odboje a kolaborace

některých jedinců ve vrcholných veřejných funkcích. Již v tomto období začaly frakční boje, které měly dohru po únorovém komunistickém převratu.

Postupně byly z vedoucích pozic „odstaveny“ tři osobnosti, které se výrazně angažovaly jak v odboji, tak v poválečném dění – první předseda OV KSČ Josef Mísař, prozatímní velitel SNB Zdeněk Deršák a vojenský velitel oblasti v době osvobození František Aubrecht. Nejdříve jmenovaný se stal obětí vnitřních bojů v místní pobožce Svazu národní revoluce a v KSČ. Coby „starý“ zakládající člen KSČ na Pardubicku byl zřejmě nepohodlný mladším „vlkům“ deroucím se k moci. Stejně tak svoji roli sehrály Mísařovy vědomosti o „protinacistické činnosti“ některých spolustraníků, okolnosti kolem uznávání zásluh v odboji a jeho dobré kontakty na představitele nekomunistického odboje. Největší kontroverze měl J. Mísař s pozdějším dlouholetým předsedou ONV J. Krátkým. Není tedy náhodou, že právě v souvislosti s vraždou jeho syna byl J. Mísař zatčen, přiřazen ke skupině uprchlého lidovce Jana Žemly (s ním se také znal ze SNR) a odsouzen k mnohaletému žaláři v roce 1949. Totéž se stalo i jeho stoupencům ve Svazu národní revoluce a v pardubické KSČ, spolustraníků L. Vosykovi a F. Klapkovi.

Také pro Zdeňka Deršáka měla kauza kolem J. Mísaře neblahé následky. Zatímco původně byl hodnocen jako schopný velitel a organizátor SNB na Pardubicku, po „Mísařově pádu“ ztratil své pozice, do čela okresního velitelství SNB byl dosazen někdejší okresní četnický velitel Augustin Kreml a z Deršáka se stal „naprosto nezpůsobilý velitel“. Záhy začala být prošetřována jeho partyzánská minulost a další prohřešky, což vyústilo jeho odchodem do civilu v listopadu 1946.

František Aubrecht se po okupaci začal věnovat práci v pátrací skupině 2. oddělení MNO a v Pardubicích se po určitou dobu angažoval především v rámci SNR. Posléze se dostal do vážných rozporů s velitelem OBZ B. Reicinem, na kterého dokonce podal několik udání. To nakonec vedlo k Aubrechtovu přemístění do Teplic a k definitivnímu opuštění armády po únoru 1948. Později se také on stal jednou z obětí pardubického „monstrprocesu“ se skupinou „Jan Žemla a spol.“

b) Jak probíhala ve vymezené oblasti poválečná retribuce a jak se promítla do státobezpečnostní služby? Kdy vznikly první oblastní útvary StB v Pardubicích?

Na základě „velkého retribučního dekretu“ zahájilo svoji činnost dvacet čtyři mimořádných lidových soudů fungujících na území Československa v letech 1945 až 1948. Vymezená oblast

se kryla s činností MLS Chrudim. Do počátku května 1947 napadli jeho žalobci celkem 3 768 případů a další kauzy se projednávaly po „obnovení retribuční“ v roce 1948.⁶⁹³ Vyšetřovací materiály pro MLS zajišťovaly jednotlivé národní výbory prostřednictvím bezpečnostních složek a vyšetřovacích komisí, které měly za úkol vyšetřovat kauzy osob nacházejících se v jejich spádové oblasti a držet je v internaci. Hlavní internační tábory zřídila vyšetřovací a právní komise pardubického ONV v letech 1945 až 1947 v prostorách Zemské donucovací pracovny a ve věznici okresního soudu (další velký tábor byl v Ústí nad Orlicí). K 18. lednu 1946 činil počet internovaných celkem 153 osob – 143 mužů a 10 žen. Ve městě fungoval ještě pracovní tábor ve „Fantovce“, do něhož bylo v srpnu 1945 přesunuto přes tisíc dělníků německé národnosti z Jablonce nad Nisou, kteří měli pomoci s obnovou výroby v klíčovém státním podniku zpracování a výroby pohonných hmot. Organizací jejich střežení a bezpečnostní služby byli pověřeni výše uvedení Z. Deršák a J. Mísař. K prosinci 1945 bylo zadrženo 1 200 osob. K odsunu drtivé většiny Němců z pardubického politického okresu došlo ve dnech 15. a 20. listopadu 1946.

Probíhající retribuce kladla vysoké nároky na orgány lidové správy i na příslušníky bezpečnostních složek. Ministerstvo vnitra navíc stále naléhalo na pátrání po uprchlých členech německých organizací a na hledání jejich uschované dokumentace, která měla být komisionálně prověřována ONV pod taktovkou bezpečnostních referentů. Seznamy nezvěstných příslušníků okupačního aparátu byly periodicky zasílány stanicím SNB (resp. národním výborům) s rozkazem evidovat zadržené nebo stále nezvěstné pachatele. K tomu přibývaly také otázky spojené s „malou retribuční“, již se zabývaly trestní nalézací komise ONV. Na území pozdějšího pardubického kraje z padesátých let musely TNK řešit 7 413 případů, v samotném pardubickém okrese pak 2 772 kauz. Z tohoto počtu bylo nakonec zastaveno vyšetřování u 5 576 a v okrese u 2 066 případů.⁶⁹⁴ Paralelně pak ještě probíhala šetření revizních komisí pardubického ONV, které musely do 31. července 1948 projednat 2 826 kauz.

Uvedené působení komisí a soudů se neobešlo bez součinnosti se státobezpečnostní složkou, kterou po konsolidaci SNB měli vykonávat příslušníci „jevící o ni zájem“. Dne 15. října 1945 bylo na základě výnosu Hlavního velitelství SNB z 20. září 1945 v sídle krajského soudu v Chrudimi zřízeno oblastní velitelství SNB, pod něž spadaly okresní útvary SNB v politických okresech Pardubice, Chrudim, Lanškroun, Litomyšl, Polička, Ústí nad Orlicí a Vysoké Mýto. K září 1946 připadalo v pardubickém politickém okrese na celkem

⁶⁹³ DUBOVÁ, Zuzana. Mimořádný lidový soud Chrudim, c. d., s. 261.

⁶⁹⁴ KMONÍČEK, Josef. K problémům kolaborace ve východních Čechách, c. d., s. 65.

110 příslušníků SNB plus 56 městských strážníků cca 125 000 obyvatel. V únoru 1946 došlo v Chrudimi k ustavení oblastní úřadovny StB, jíž podléhali příslušníci zabývající se státobezpečnostní službou – por. výk. Karel Rieger, vrch. stržm. Antonín Zikán, Stanislav Heřmanský, prap. Alois Kusý, prap. František Grin, prap. Jaroslav Brož, prap. Eugen Zörkler a prap. Ladislav Němec. Hlavní náplní jejich práce byla retribuční agenda a s ní související šetření trestných činů. Jen od února do listopadu 1946 zpracovali: 4004 čísel jednacích, zatkli 143 osob, soudu udali 467 a ONV 79 osob, provedli 24 domovních prohlídek, 26 razíí a 86 eskort.

Jelikož byly Pardubice za války centrem nacistické okupační správy a bezpečnostního aparátu, byla s městem spjata téměř veškerá aktivita související s retribuční agendou. Dislokace oblastních bezpečnostních útvarů v Chrudimi se stala přítěží, proti čemuž zakročili komunističtí představitelé okresu, bezpečnostní referent Dominik Stehlík a předseda ONV Josef Krátký, kteří měli díky intervencím na ministerstvo vnitra hlavní zásluhu na přesunutí OÚ StB. Než k němu došlo, fungovala v Pardubicích chvíli pobočka Státní bezpečnosti. Dne 12. dubna 1947 dalo ministerstvo vnitra souhlas se zřízením OÚ StB v Pardubicích, která po přesunu z Chrudimi zahájila činnost dne 18. července 1947 a jejím prvním sídlem se stal dům v Masarykově ulici č. p. 360 (dnes třída 17. listopadu). Přednostou byl ke konci roku 1947 Karel Pudil a jeho zástupcem Ladislav Němec. K lednu 1948 čítala OÚ StB v Pardubicích celkem sedm příslušníků a o měsíc později se její stavy navýšily na osmnáct orgánů. V této době neměla žádné podřízené PO StB v okresech. Po sloučení se zpravodajskou složkou k 1. lednu 1948 se navýšily počty na něco kolem třiceti příslušníků a velitelem se posléze stal Ladislav Němec.

Kromě státobezpečnostní složky se okresní bezpečnostní referent s předsedou ONV pokusili převést do Pardubic i oblastní úřadovnu SNB, taktéž sídlící v Chrudimi. Vzhledem k nedostatku prostorových kapacit pro umístění služebny a odporu chrudimských zástupců lidové správy i KSČ k němu došlo až po únorových událostech koncem roku 1948. Sídlem Oblastní úřadovny SNB v Pardubicích se stal hotel Palace (původně Rooseveltova třída č. p. 230, dnes Hlaváčova ulice).

V říjnu 1946 byla do Pardubic dislokována také oblastní zpravodajská odbočka („OZO XVI – Pardubice“), pololegální zpravodajský aparát KSČ, jehož úkolem bylo především shánět informace a „kompromateriál“ proti členům nekomunistických stran. Počátkem ledna 1948 se OZO sloučila s OÚ StB v podobě tzv. referátu Z. K 3. červenci 1948 se skládal z osmi

orgánů: Josefa Hanuše (vedoucí), Josefa Víška, Františka Sluky, Antonína Krbce, Františka Vybírala, Adolfa Mudruňky, Bedřicha Plodka a Tomáše Zítka.

d) Kdy došlo v Pardubicích k ustavení krajského útvaru StB a jaké okolnosti ovlivnily jeho počáteční vývoj?

Dne 1. ledna 1949 vznikl kraj Pardubický. Administrativně byl rozdělen do dvanácti okresů, v nichž žilo v roce 1950 celkem 428 293 obyvatel. Pardubice se staly sídlem krajského národního výboru, krajského soudu (1. února 1949) a krajského velitelství NB.

Dosavadní OÚ StB se měla postupně přetransformovat v krajské velitelství StB, jehož prvním velitelem se stal Ladislav Němec. Při snaze o zavádění nové organizace došlo k neočekávané okolnosti, když byl 11. ledna 1949 zavražděn Lubomír Krátký, syn komunistického předsedy ONV Josefa Krátkého. Případ se okamžitě stal prioritou číslo jedna a postupně převládl názor, že se jednalo o politicky motivovanou vraždu. O kauzu se zajímala nadřízená místa a do Pardubic kvůli neschopnosti zdejších orgánů vypátrat pachatele přijely kriminální i vyšetřovací skupiny a příslušníci dalších krajských velitelství. Případ byl nakonec „vyřešen“ jako „politický atentát“ spáchaný rozsáhlou „ilegální“ skupinou zabývající se „terorem“ a organizováním nedovolených přechodů hranic. Za „ideového původce“ byl označen někdejší člen ONV, lidovec Jan Žemla, společně s dalšími osobami, o nichž jsme hovořili výše.

Kromě odhalení rozsáhlého „spiknutí“ byly zjištěny zásadní nedostatky v organizaci pardubické StB a stav zdejšího útvaru byl shledán katastrofálním. Velitel neměl autoritu, svoji práci naprosto nezvládal a byl ve vleku členů regionální lidové správy a komunistické strany, především krajského bezpečnostního referenta Dominika Stehlíka. Morálka mužstva byla na nízké úrovni, jednotlivá oddělení nefungovala, ve spisové agendě panoval chaos, neexistovala agenturní síť a sídlo v budově hotelu Bouček v Havlíčkově ulici neodpovídalo základním normám. Neúnosná situace si vyžádala okamžité odvolání Ladislava Němce, jemuž navíc přitížila taktéž někdejší služba u četnictva.

Nahrazen byl Františkem Polanským, který přišel z Prahy a jehož minulost byla spjata se službou u četnictva. Ten se pokusil napravit některé závady. V pardubické StB proběhla rozsáhlá „čistka“, která se týkala prakticky celého osazenstva a z pardubického státobezpečnostního útvaru nezůstal „kámen na kameni“. Stavby byly doplněny nováčky, kteří s vidinou lepšího zabezpečení (což bylo v dané době iluzorní) většinou přišli rovnou z tovární výroby a pro práci v bezpečnostním aparátu postrádali jakoukoliv kvalifikaci. Polanský zavedl

neodkladná režimová opatření, bez nichž se služba v bezpečnostních sborech vykonávat nedá a došlo k prvotnímu utvoření vnitřní struktury operativních a výkonných oddělení. Dne 20. května 1949 byla „spuštěna nová organizace“ a teprve od této doby bylo možné de facto hovořit o zdejších útvaru jako o Krajském velitelství StB v Pardubicích. Posléze došlo také k ustavení prvních podřízených okresních útvarů – Velitelství oddílu StB v Lanškrouně (12. července 1949) a VO StB v Poličce (1. ledna 1950).

I přes snahy velitele F. Polanského o zlepšení poměrů většina nedostatků přetrvávala, do služby zasahovali političtí funkcionáři krajských stranických struktur, váznul stav budování agenturní sítě a kázeň podřízených měla špatnou úroveň. To se promítlo do jeho odvolání k 1. říjnu 1949 a nahrazení pětatřicetiletým Karlem Filkou.

e) Potýkala se pardubická StB s nějakými problémy? Pokud ano, s jakými?

Teprve s příchodem Karla Filky do čela KV StB Pardubice bylo možné hovořit o celkovém zlepšení vnitřní organizace a systémovém plánování práce. Problémy, které shledal na velitelství po svém příchodu, byly však v určitých podobách akutní po celé námi zkoumané období. Některé se podařilo vyřešit, jiné zlepšit a další nebyly odstraněny ani za jeho nástupců. Nejzávažnějšími na počátku roku 1950 byly: nízké stavy mužstva, nezkušené velitelé jednotlivých oddělení, špatný systém a metody práce, nevhodné prostory a technické vybavení, nevraživé vztahy s funkcionáři KSČ i VB a tristní stav agenturní sítě.

Po čistkách v dubnu až květnu 1949 zůstalo z asi třicetičlenného osazenstva KV StB šest orgánů. K 1. lednu 1950 byl stav příslušníků u 1. až 6. oddělení 94 orgánů, o dva roky později 119 příslušníků. Nejvíce byla posilována oddělení zabývající se zpravodajstvím vnitřním (2.), hospodářským (3.) a vyšetřovací oddělení. „Nářky“ velitelů na neutěšitelné početní kapacity trvaly takřka po celé sledované období. K 1. dubnu 1954 měla nově vzniklá KS MV Pardubice celkem 733 tabulkových míst pro civilní i služební zaměstnance.

Za působení Karla Filky se v letech 1950 až 1951 podařilo zlepšit úroveň velitelů oddělení KV StB, jejichž stav se ustálil koncem roku 1951. Rozvoj systematické činnosti a „pronikání do řad nepřítele“ se ukázal nedostatečným především v okresech a vesnicích. V „nejohroženějších“ oblastech byly sice ustaveny podřízené útvary (Chrudim, Čáslav, Polička, Lanškroun), avšak nízké počty a nezkušenost příslušníků s budováním agentury a získáváním kvalitních informací byly počátkem padesátých let trvalým problémem. Solidní přehled o té které oblasti měli příslušníci uniformované složky, ti však údajně zahlcovali StB nepodstatnými zprávami (K. Filka to nazýval „četnickou elfolkařinou“)

a „signály“ o „protistátní činnosti“ státobezpečnostní složce nepostupovali. Jednali tak buď kvůli vzájemné nevraživosti, nebo z neznalosti metod operativní práce (např. při schůzi JZD se jevilo účelnější některé „reakční živly“ v družstvu sledovat, a ne je hned zatknout a vyslýchat). Z centrály údajně nechodily žádné pokyny ke zlepšení situace (Velitelství StB se ozvalo, jen když se něco pokazilo) a záleželo tak na improvizčních schopnostech velitele. K. Filka se rozhodl pro tzv. styčné orgány. Ti měli spolupracovat s okresními veliteli NB, získávat od uniformovaných příslušníků informace po „linii StB“ a učit je budovat síť „důvěrných pramenů“ na vesnicích (uvědomme si, že probíhala kolektivizace). Filkův nápad se nesetkal s úspěchem, okresní velitelé považovali „styčné orgány“ za „špehy“ a jejich existence se stala trvalým zdrojem napětí mezi oběma složkami. Po nástupu Viktora Hladného do čela KV StB Pardubice v červnu 1951 byli zrušeni.

Z uvedeného informací víme, že vztahy mezi StB a VB byly na velmi špatné úrovni především v letech 1950 až 1951 (jiné období prameny dostatečně nepokrývají). Mezi mužstvem pramenily především z nadřazeného chování příslušníků StB, což byl jev vyskytující se i jinde v ČSR (a v různých variacích až do roku 1989). Nejhorší se ve zkoumaném období jevily poměry mezi veliteli KV StB K. Filkem a KV NB J. Pruškou, o nichž jsme podrobně hovořili v textu práce.

Situace byla navíc komplikována řevnivostí a bojem o moc v regionálních strukturách KSČ. Státobezpečnostní i uniformovanou složku se snažil zcela ovládnout krajský bezpečnostní referent Dominik Stehlík, jenž se zasloužil o její předchozí přesunutí z Chrudimi, a který ji také za „slabých“ velitelů Němce a Polanského úkoloval (nebo se o to alespoň snažil). Počátkem roku 1950 svoje pozice ztratil, což souviselo jednak s omezením pravomocí bezpečnostních referentů, jednak s „pádem frakční skupiny“ kolem krajského vedoucího tajemníka KV KSČ Františka Jičínského a jeho zástupce Jiřího Kotrcha. Období tzv. kotrchovštiny, jemuž jsme se věnovali výše, ovlivnilo i činnost StB. Krajský velitel se státobezpečnostní složku snažil od dění izolovat, čímž si znepřátelil obě soupeřící „frakce“. Funkcionáři KSČ se navíc obávali rostoucího Filkova vlivu, který neváhal zatýkat i v jejich řadách. K tomu navíc společností napříč republikou rezonovaly „schizofrenní“ události kolem „hledání nepřátel ve vlastních řadách“.

Všechny tyto okolnosti nakonec vedly k odvolání Karla Filky a jeho nahrazení o šest let mladším Viktorem Hladným. Jeho úkolem bylo „normalizovat“ vztahy s politickými strukturami, vnést do operativní činnosti „kvalitní“ zkušenosti nabyté u KV StB Jihlava a zlepšit metody práce útvarových organizací KSČ v SNB. Ty byly považovány za jeden

z možných prostředků (alespoň v oficiálních proklamacích), jak „otupit“ vzájemné hrany s VB, neboť na pořádaných „aktivech“ a schůzích „budou orgánové v osobním soudružském kontaktu“.

Z prostudovaných pramenů bohužel není zcela zřejmé, zda se poměry s regionálními funkcionáři KSČ nějak zásadně zlepšily. Některé indicie napovídají, že ani později nebyly nijak valné (to se týkalo např. popsanych sabotáží v Synthesii, kdy si místní KSČ stěžovala na postup StB). Co se týče vztahů s Veřejnou bezpečností, bylo v dubnu 1953 pouze konstatováno, že „jsou dobré“.

Jedním z nejzávažnějších problémů jdoucích až za rámec zkoumaného období byl stav agentury. Přestože byla považována za jeden z nejdůležitějších prostředků práce státobezpečnostní operativy, u pardubického útvaru v letech 1949 až 1950 kvalitní tajní spolupracovníci nebyli a tehdejší útvar agenturní centrály existoval spíše formálně a posléze byl plošně zrušen. KV StB Pardubice vykazovalo k 1. červnu 1950 dvacet tři agentů a devatenáct informátorů. O dva roky později to bylo sto čtyři agentů a sto sedmdesát čtyři informátorů. I přes kvantitativní nárůst a snahy po zlepšení, o nichž máme informace především z období působení Karla Filky, byla údajně kvalita agenturně-operativní činnosti slabá, což bylo jedním z důvodů pro odvolání posledního velitele námi studovaného období Antonína Němce v roce 1955. Počátkem padesátých let byl u pardubické StB neuspokojivý stav především z důvodů spočívajících v pouze teoretických znalostech „agenturní práce“ nováčky, jejich údajného „strachu pracovat agenturně“ a nezkušenostech velitelů operativních oddělení. K tomu se přidala nekvalitní evidence, špatná manipulace se spisy, absence jasně stanovených pravidel a nedostatečná kontrola. Tyto faktory se odrazily v častých improvizacích či zneužívání pravomocí a zkvalitnit agenturní síť se podařilo až díky nově nastaveným mechanismům od poloviny 50. let.

Na úplný závěr je nutné poznamenat, že pardubický státobezpečnostní útvar byl téměř po celé zkoumané období považován za jeden z nejhorších v Československu. I přesto se mu podařilo „realizovat“ rozsáhlé „protistátní skupiny“ tvořené někdejšími členy nekomunistických stran a splnit tak svůj hlavní úkol – ochranu moci KSČ. Ta v oblasti strategického hospodářského významu, jakou Pardubicko bezpochyby bylo, neměla nijak silné pozice, čemuž odpovídal i počet tzv. bílých lístků odevzdaných ve volbách v roce 1948. Zejména venkov „držela“ v rukou ČSL a není náhodou, že první rozsáhlá perzekuce mířila do jejích řad („Jan Žemla a spol.“). Následovali národní socialisté („Akce Malíř“) a přidat se měli sociální demokraté a znovu lidovci, ale to už je jiný příběh.

14. Summary

This dissertation describes the establishment, development and functioning of the Czechoslovak secret political police of the communist regime – the State Security – in the territory of the Pardubice political district from 1945 to 1948 and the region from 1949 to 1953. The issues of activities and functioning of the Regional State Security Unit (StB) – the District StB Branch (from 1947 to 1948), the Regional StB Headquarters (from 1949 to 1952) and the Regional StB Administration (from 1952 to 1953) – were examined in a broader context, including administrative, economic and social conditions, which the Pardubice Region went through from the beginning of the 20th century until the beginning of the 1950s. The thesis also outlines the formation of the local structures of the Communist Party of Czechoslovakia (KSČ), which became the dominant political force in the post-war years and after the February coup in 1948 completely conquered the state apparatus and the security forces.

Using the comparative method, we compared a wide range of collected archive materials from the Security Services Archive, the National Archive, the Military Historical Archive and the State District Archive in Pardubice. By means of the analysed data, we tried to satisfactorily answer the basic questions concerning the circumstances of the establishment of the StB in the Pardubice Region, its development, staffing and personnel composition, relations to the regional structures of the state administration and the Communist Party of Czechoslovakia. At the same time, we managed to discover the fundamental problems the state security unit had to face, from post-war retribution and punishment of “state unreliable people” to its formation at the turn of the 1940s and 1950s.

Due to its convenient location on the main railway line, the Pardubice Region was one of the strategic areas of Czechoslovakia. During the first half of the 20th century, Pardubice itself became an economic focal point of East Bohemia, which brought together all important political, economic and cultural institutions. The chemical factories on its territory were important enterprises for the defence of the state, and their production capacities were used by both the Nazi and Communist regimes. Since all the significant institutions of the occupation apparatus were concentrated in this area during the Second World War and the region became the centre of the resistance, post-war retribution became a key issue after 1945. The large extent of activities and administrative work related to the retribution eventually enforced the transfer of the regional state security unit from nearby Chrudim to Pardubice in 1947.

Although the area was a strategic territory, the local StB was considered to be one of the weakest units in Czechoslovakia until the end of the survey period in 1953. There were several factors to be blamed: weak commanders, the recruitment of newcomers with little security and intelligence experience, a non-existing network of secret collaborators, the local communist high officials' interference in the StB activities, and poor relations with the uniformed unit – the Public Security.

Despite these facts, the internal structure of the Pardubice StB consolidated and, using a wide range of illegal methods and brutal investigative procedures, managed to “uncover and liquidate” several large “anti-state” groups.

The StB was an important factor of Pardubice regional events. Its history and influence on the development of the Pardubice Region have not been known yet, which this thesis tries to rectify.

15. Seznam použitých pramenů a literatury:

Archiv bezpečnostních složek (ABS):

fond Gestapo Pardubice a Hradec Králové (309)

- sign. 309-16-1

fond Různé bezpečnostní spisy po roce 1945 (304)

- sign. 304-182-3

fond Zemské velitelství SNB Praha (A 14)

- inv. j. 2
- inv. j. 4
- inv. j. 5
- inv. j. 27
- inv. j. 40
- inv. j. 94
- inv. j. 115
- inv. j. 389
- inv. j. 413
- inv. j. 590
- inv. j. 627
- inv. j. 632
- inv. j. 674

fond Velitelství Státní bezpečnosti (310)

- sign. 310-1-3
- sign. 310-1-5
- sign. 310-1-10
- sign. 310-1-14
- sign. 310-10-4
- sign. 310-10-7
- sign. 310-14-7
- sign. 310-14-8
- sign. 310-14-9

- sign. 310-29-3
- sign. 310-42-3
- sign. 310-42-4
- sign. 310-48-2
- sign. 310-96-5
- sign. 310-99-2

fond Kabinet StB materiálů (f. 323)

- sign. 323-26-10

fond Bezpečnostní složky MV (A 12)

- inv. j. 90

fond Statisticko-evidenční odbor (A31)

- inv. j. 2

fond Krajská správa ministerstva vnitra Hradec Králové – Krajská správa MV Pardubice (f. B 5-6)

- inv. j. 28, k. 3
- inv. j. 39-16, k. 3
- inv. j. 30, k. 6
- inv. j. 74, k. 12–13

Sbírka kádrových rozkazů náčelníka KS StB Pardubice

- kádrové rozkazy za rok 1952

Sbírka Správa vyšetřování Hradec Králové (V-HK)

- a. č. V-933 HK
- a. č. V-1197 HK
- a. č. V-1201 HK
- a. č. V-1204 HK
- a. č. V-1210 HK

fond Inspekce ministra vnitra (A8)

- inv. j. 591

- inv. j. 1505

fond Historický fond StB (H)

- a. č. H-718

fond Personální spisy příslušníků resortu ministerstva vnitra (KP)

- a. č. KP-84/13 (Karel Filka)
- a. č. KP-499/23 (František Grof)
- a. č. KP-937/21 (Jaroslav Pruška)
- a. č. KP-1147/16 (Zdeněk Deršák)
- a. č. KP- 2048/23 (Jaromír Čihák)
- a. č. KP-2538/13 (Václav Fára)
- a. č. KP- 2590/14 (Antonín Němeček).
- a. č. KP-2895/21 (Vladimír Špaček)
- a. č. KP-3601/12 (Josef Víšek)
- a. č. KP-4560/21 (Ladislav Špaček)
- a. č. KP-4783/23 (Vladimír Náplava)
- a. č. KP-4796/23 (Václav Rychetský)
- a. č. KP-5884/24 (Ladislav Vondrouš)
- a. č. KP-6104/22 (Viktor Hladný)

fond Osobní evidenční karty příslušníků MV (OEK)

- Ladislav Němec
- František Polanský
- Václav Rychetský
- František Grof
- Václav Fára
- Vladimír Špaček
- Josef Víšek
- Ladislav Špaček
- Vladimír Náplava
- Ladislav Vondrouš
- Jaroslav Pruška

Sbírka kmenových listů

- kmenový list Eugena Zörklera

fond Ministerstvo národní bezpečnosti (MNB)

- sign. MNB-18 „Kotrch-Taussigová“

Sbírka Objektové svazky – Hradec Králové (OB-HK)

- a. č. OB-18 HK

fond Svazky tajných spolupracovníků MV (TS-MV)

- a. č. TS-526001 MV (Hana Krupková)

fond. Sekretariát ministra vnitra (A2/1)

- inv. j. 62
- inv. j. 73

Národní archiv (NA):

fond Zemské četnické velitelství Praha – ZČV (1084)

- knihy úřední a evidenční 1 až 3

fond KSČ-Ústřední výbor 1945–1989

- *I. oddělení 1945–1956 (05/1)*
 - sv. 36
 - inv. j. 312
- *Branné a bezpečnostní oddělení ÚV KSČ (05/11)*
 - sv. 33
 - inv. j. 213
 - inv. j. 214
 - inv. j. 214
 - inv. j. 215
 - sv. 40
 - inv. j. 251
 - inv. j. 252

- *Organizační oddělení M. Švermová (100/4)*
 - sv. 16
 - inv. j. 109
 - sv. 54
 - inv. j. 314
 - inv. j. 315

fond Správa Sboru nápravné výchovy (SSNV), neuspořádáno

- k. 25
- k. 26

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VÚA-VHA)

Sbírka žádostí o uznání osvědčení dle zák. č. 255/1946 Sb.

- a. č. 137770/47 (Franjo Aubrecht)
- a. č. 80825/48 (Josef Jenší)
- a. č. 88372/69 (Josef Mísař)
- a. č. 148053/47, a. č. 65789/68 (František Klapka)
- a. č. 84417/47 (Ladislav Vosyka)
- a. č. 144247/47, a. č. 82955/69 (Rudolf Vařečka)

Sbírka dokumentů o odbojovém hnutí v Československu (308)

- sign. 308-87-1

Státní okresní archiv Pardubice (SOkA Pardubice)

fond Archiv města Pardubice

- Pamětní kniha města Pardubic, 1895–1933

fond Okresní úřad Pardubice

- „Památník četnické stanice Pardubice (Velitelství stanice SNB I.)“, r. 1945

fond Okresní národní výbor Pardubice, 1945–1949

- prezidiální spisy
 - k. 1, 2, 4 až 11
- k. 43

fond Místní národní výbor

- zápisy ze schůzí rady
 - kn. 1 až 4

Periodické tiskoviny a časopisy:

České vězeňství

Osvěta SNB. Měsíčník Sboru národní bezpečnosti

Pardubický kraj v práci lidové správy.

Rudá Zář (1945–1948)

Věstník Pardubického kraje. Ústřední věstník KNV v Pardubicích

Východočeská Zář. List KSČ pardubického kraje (1949–1960)

Okres Pardubice Buduje, 1946

Archivní pomůcky:

HLOUŠEK, Ladislav. *Okresní národní výbor Pardubice (1915) 1945–1948 (1961)*. Manipulační seznam, NAD č. 209, arch. pom. č. 1173. Pardubice: SOkA Pardubice, 2013.

HLOUŠEK, Ladislav. *Jednotný národní výbor Pardubice (1921) 1949–1954 (1961)*. Manipulační seznam, NAD č. 210, arch. pom. č. 1159. Pardubice: SOkA Pardubice, 2012.

HLOUŠEK, Ladislav – MÜCKE, Petr – NOVOTNÝ, David a kol. *Okresní národní výbor Pardubice (1903) 1954–1960 (2003)*. Inventář, NAD č. 211, arch. pom. č. 1152. Pardubice: SOkA Pardubice, 2012.

HLOUŠEK, Ladislav – KALÁB, Vladimír – KUČEROVÁ, Linda a kol. *Okresní národní výbor Pardubice (1928) 1960–1990 (2003)*. Inventář, NAD č. 1152, arch. pom. č. 1107. Pardubice: SOkA Pardubice, 2005.

KLČOVÁ, Renata – SIGLOVÁ, Tereza. *KSČ – okresní výbor Pardubice 1945–1989*. Inventář (I. svazek), č. NAD 1 553. arch. p. 1 114. Pardubice: Státní okresní archiv Pardubice, 2007.

PAVLÍKOVÁ, Kateřina – ŠIMEK, Tomáš. *KSČ – Krajský výbor Pardubice*. Inventář, 1945–1960, č. arch. pom. 8692. Zámrska: Státní oblastní archiv v Zámrsku, 1995, 2004.

PITUCHA, Václav. *Oberlandrát Pardubice 1939–1942 (1945)*. Inventář, JAF č. 747, pom. č. 8 550. Zámrsk: SOA v Zámrsku, 2002.

Nepublikované práce:

DROBNÁ, Markéta. *Služebna gestapa v Pardubicích, 1939–1942*. Diplomová práce (ved. Vladimír Černý). Brno: Masarykova univerzita, 2017.

HVĚZDOVÁ, Stanislava. *Osud politické vězeňkyně Růženy Popilkové*. Bakalářská práce (ved. Jaroslav Rokoský). Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2013.

KOKEŠ, Luboš. *Hana Krupková. Příběh ženy mezi dvěma totalitami*. Diplomová práce (ved. Jan Němeček). Pardubice: Univerzita Pardubice, 2011.

NĚMEČEK, Jan. *Pardubicko za nacistické okupace a jeho podíl na národněosvobozené boji českého lidu*. Diplomová práce (ved. Jan Kuklík). Praha: Univerzita Karlova, 1987.

PLACHÝ, Martin. *Pardubická služebna gestapa jako součást nacistického perzekučního aparátu*. Bakalářská práce (ved. Jan Němeček). Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012.

PLACHÝ, Martin. *Činnost orgánů okupační správy ve východních Čechách v Protektorátu Čechy a Morava*. Diplomová práce (ved. Jan Němeček). Pardubice: Univerzita Pardubice, 2014.

SVOBODA, Petr. *Provokace StB prováděné proti ilegálním skupinám třetího odboje v rámci akce Skaut. Provokace jako systém operativní práce StB na příkladu skupiny „Za svobodu“ v letech 1948–1951*. Disertační práce (ved. Jiří Hnilica). Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 2017.

Literatura:

ANEV, Petr – BÍLÝ, Matěj (eds.). *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989) A–K*. Praha: Academia – ÚSTR, 2018. ISBN 978-80-200-2974-4.

ARBURG, Adrian, von – STANĚK, Tomáš (eds.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Dokumenty z českých archivů. Díl I. Češi a Němci do roku 1945. Úvod k edici*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-66-8.

BACHER, Dieter. *Obraz nepřítele. Americká a britská hodnocení československých zpravodajských služeb v Rakousku 1945–1955*. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 2016, č. 2, s. 49–59. ISSN 0018-2583.

BÁRTA, Milan. Viktor Hladný. In: BÁRTA, Milan – KALOUS, Jan – POVOLNÝ, Daniel a kol. *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953–1989*. Praha: Academia a ÚSTR, 2017, s. 275–278. ISBN 978-80-200-2690-3.

BÁRTA, Milan. Jaroslav Vosecký. In: BÁRTA, Milan – KALOUS, Jan – POVOLNÝ, Daniel a kol. *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953–1989*. Praha: Academia a ÚSTR, 2017, s. 507–510. ISBN 978-80-200-2690-3.

BÁRTA, Milan. Finding a Way: State Security in the Period of Rudolf Barák, 1953–1961. In: GYARMATI, György – PALASIK, Mária (eds.): *Continuities – Discontinuities. Secret Services after Stalin's Death in Communist Central and Eastern Europe*. Budapest: Historical Archives of the Hungarian State Security, 2017, pp. 89–90.

BARTOŠEK, Karel. Pražská operace sovětské armády v květnu 1945. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 1960, č. 1, s. 1–18. Bez ISSN.

BENČÍK, Antonín – KURAL, Václav a kol. *Partyzánské hnutí v Československu za druhé světové války*. Praha: Naše vojsko, 1961. Bez ISBN.

BIČÍK, Zdeněk. Příspěvky k letecké válce ve východních Čechách 1942–1945. In: *Sborník prací východočeských archivů*. Zámorsk: SOA v Zámorsku, 1978, roč. 4, s. 9–54. Bez ISSN.

BIČÍK, Zdeněk. Pamětní kniha panství pardubického z roku 1835. In: *Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea*. Pardubice: Krajské muzeum východních Čech, 1984, č. 1, s. 10–13. Bez ISSN.

BIČÍK, Zdeněk. Prosincový nálet na Pardubice. In: *Sborník prací východočeských archivů*. Zámorsk: SOA v Zámorsku, 1990, roč. 7, s. 155–166. ISSN 0231-6307.

BÍLEK, Libor. Regionální rezidenti. Metoda vnitřního zpravodajství ministerstva vnitra v roce 1948. In: *Paměť a dějiny*. Praha: ÚSTR, 2014, č. 2, s. 78–87. ISBN 978-80-86621-30-2.

BÍLEK, Libor. Agenturní centrála Státní bezpečnosti a její vedoucí Erich Mach. In: *Securitas imperii*. Praha: ÚSTR, 2015, č. 25, s. 132–182. ISSN 1804-1612.

BLAŽEK, Petr – JECH, Karel – KUBÁLEK, Michal a kol. *Akce „K“: Vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*. Praha: Pulchra, 2010. ISBN 978-80-87377-05-5.

BOLTIN, J. A. – ZASTAVENKO, G. A. Porážka fašistického Německa sovětskými ozbrojenými silami a osvobození Československa. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 1960, č. 3, s. 284–305. Bez ISSN.

BORÁK, Mečislav – JANÁK, Dušan. *Tábory nucené práce v ČSR 1948–1954*. Opava: Tilia, 1996. ISBN 80-902075-4-5.

BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1989)*. Ostrava: Tilia, 1998. ISBN 80-86101-07-X.

BOROVEC, Petr – ŠEBEK, František. *Historie a současnost podnikání na Pardubicku*. Pardubice: Městské knihy s. r. o., 2007. ISBN 86699-47-1.

BOROVEC, Petr. Z historie průmyslové výroby perníku na Pardubicku. In: PALEČEK, Jiří (ed.). *Pardubický perník*. Pardubice: KPP, 2008, ed. AB – Zet Pardubicka, č. 44, s. 16–30. Bez ISSN.

BOŠTÍK, Pavel. Velká krize kolektivizace v Pardubickém kraji. In: *Theatrum historiae*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2014, sv. 15, s. 325–350. ISSN 2571-0621 (Online).

CAJTHAML, Petr. Polopravda a lži: Propaganda a dezinformace StB. In: BABKA, Lukáš – VEBER, Václav (eds.): *Za svobodu a demokracii III: Třetí (protikomunistický odboj)*. Hradec Králové: Evropské hnutí v České republice a univerzita Hradec Králové, 2002, s. 177–190.

CÍSAŘ, Karel. Výstavbou a budováním k rozkvětu kraje. In: *Pardubický kraj v práci lidové správy*. Pardubice: KNV, 1952, roč. IV., č. 1–2 z 31. 1. 1952, s. 19–20. Bez ISSN.

ČERNÝ, Vladimír. *Brněnské gestapo (1939–1945) a poválečné soudní procesy s jeho příslušníky*. Brno: Archiv města Brna a Moravské zemské muzeum, 2018. ISBN 978-80-86736-58-7.

ČVANČARA, Jaroslav. *Někomu život, někomu smrt. Československý odboj a nacistická okupační moc 1941–1943*. 3., upr. vyd. Praha: Laguna, 2008. ISBN 978-80-86274-81-2.

DEJMEK, Jindřich. Zápas první Československé republiky o přežití a jeho vyústění v Mnichově (březen–září 1938). In: DEJMEK, Jindřich a kol. *Československo: Dějiny státu*. Praha: Libri, 2018, s. 236–255. ISBN 978-80-7277-572-9.

DOLEŽAL, Jan – CHARBURSKÝ, Miloš – KMONÍČEK, Josef. *Cesta k socialistické přítomnosti pardubického okresu 1945–1971*. Pardubice: OV KSČ, 1985. Bez ISSN.

DOSOUDIL, František – KLIMEŠ, Jindřich– SNÁŠELOVÁ, Ludmila. *Cesta k socialistické přítomnosti pardubického okresu 1939–1945*. Pardubice: OV KSČ, 1985. Bez ISSN.

DOSOUDIL, František. *Slovník k dějinám dělnického a komunistického hnutí ve východních Čechách*. Hradec Králové: Kruh, 1986. Bez ISBN.

DUBOVÁ, Zuzana. Mimořádný lidový soud Chrudim. In: *Sborník prací východočeských archivů*. Zámrsk: Státní oblastní archiv v Zámrsku, 2008, č. 12, s. 259–269. ISSN 0231-6307.

DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945–1953 (Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek)*. Praha: ÚDV, 2007. ISBN 978-80-86621-27-2.

FALTUS, Gustav. Stručný nástin zeměpisných a přírodních poměrů Pardubického kraje. In: *Duchovní tvář východočeského kraje*. Pardubice: Nákladem Krajského ústředí osvětových sborů v Pardubicích, 1940. Bez ISBN.

FIALOVÁ, Ludmila a kol. *Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1851–1970. Počet obyvatelů a domů podle obcí a částí obcí podle správního členění k 1. lednu 1972 a abecední přehled obcí a částí obcí v letech 1850–1970*. Praha: Federální statistický úřad, sv. 1, díl I., 1978. Bez ISBN.

FIŠER, Zdeněk. *Prvé čtyři roky. Část I. Kroměřížsko a Zdounecko v letech 1945–1948*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1989. Bez ISBN.

FRAJDL, Jiří. Pardubice za II. světové války. In: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice, KPP, 1985, č. 5–6, s. 103–104. Bez ISSN.

FRAJDLOVÁ, Emilie. Územní vývoj města Pardubic 1943–1986. In: *Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea a kronikářů okresu Pardubice*. Pardubice: Krajské muzeum východních Čech, 1986, č. 1–3, s. 29–36. Bez ISSN.

FRANĚK, Otakar. Století proměn. In: ŠEBEK, František – ZIKMUNDA, Vlastimil (eds.). *Východočeský kraj – Pardubicko*. Pardubice: Kruh, 1985. Bez ISBN.

FRIEDRICH, Joachim Carl – BRZEZINSKI, Zbigniev. Die allgemeinen Merkmale der totalitären Diktatur. In: Jesse, Eckhard (ed.): *Totalitarismus im 20. Jahrhundert: Eine Bilanz der internationalen Forschung*. Nomos, Baden-Baden 1999.

FROLÍK, Jan. Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989. In: *Sborník archivních prací*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČR, 1991, roč. 41, č. 2, s. 447–510. ISSN 0036-5246.

FROLÍK, Jan. Pasti na lustrační pouti. In: *Střední Evropa. Revue pro středoevropskou kulturu a politiku*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, č. 33, s. 63–77.

FRONĚK, Ladislav. Zpráva o činnosti KNV. In: *Věstník Pardubického kraje. Ústřední věstník KNV v Pardubicích*. Pardubice: KNV, 1949, roč. I., č. 11.–12. z 15. 7. 1949, s. 2–5. Bez ISSN.

FUKÁTKO, J. (ed.). *Adresář Československého průmyslu*. Praha: Orbis, 1949. Bez ISBN.

GEBHART, Jan – ŠIMOVČEK, Ján. *Partyzáni v Československu 1941–1945*. Praha: Naše vojsko, 1984. Bez ISBN.

GOLDŠMÍD, F. S kulaky a rozvratníky se dokážeme rázně vypořádat. In: *Pardubický kraj. Časopis národních výborů Pardubického kraje*. Pardubice: KNV, 1954, roč. 5, č. 3 z 15. 11. 1954, s. 33.

GREZLOVÁ, Otilie (ed.). *Anonyma. Žena v Berlíně*. Praha: Euromedia Group, k. s. – Ikar, 2004. ISBN 80-249-0359-8.

GRUNTOVÁ, Jitka – VAŠEK, František. *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*. Praha: Naše vojsko, 2008. ISBN 978-80-206-0935-9.

HANZLÍK, František. *Bez milosti a slitování. B. Reicin fanatic rudého teroru*. Praha: Ostrov, 2011. ISBN 978-80-86289-72-4.

HALLA, Josef – ROKOSKÝ, Jaroslav. Kus života za to stojí. S Martinem Vadasem o rodinné tradici přervané komunistickým převratem a dráze filmového dokumentaristy, který mapuje příběhy odpůrců, pachatelů i obětí totalitního bezpráví. In: *Paměť a dějiny*. Praha: ÚSTR, 2018, roč. XII, č. 4, s. 66–77. ISSN 1802-8241.

HEJNA, Josef. Organisoovat výstavbu a přestavbu vesnice – stěžejní úkol lidové správy. In: *Pardubický kraj v práci lidové správy*. Pardubice: KNV, 1952, roč. IV., č. 1–2 z 31. 1. 1952, s. 15–16. Bez ISSN.

HLADÍK, Pavel – KMENT, Miloslav. *Holice. Historický lexikon 1336–2001*. Holice, 2002. Bez ISBN.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích. Od počátku státu po současnost*. Praha: NLN, 2005. ISBN 80-7106-709-1.

HOFMAN, Petr. Pardubicko v období druhé republiky. In: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: KPP, 1981, č. 3, s. 52–55. Bez ISSN.

HOFMAN, Jiří – PALEČEK, Jiří – ŘEHÁČEK, Jan. *Historie pardubických městských částí aneb z centra měst na periferii*. Pardubice: Klub přátel Pardubicka, 2016, ed. AB-Zet Pardubicka, č. 71. Bez ISBN.

HROŠOVÁ, Milada: *Na každém kroku boj. Historie 1. československé partyzánské brigády Jana Žižky (srpen 1944–květen 1945)*. Český svaz bojovníků za svobodu, Vsetín, 2012. ISBN 978-80-260-2483-5.

CHOLÍNSKÝ, Jan: Vlastislav Chalupa a Josef Kalvoda – dva osudy a dva odboje. In: VEBER, Václav – BUREŠ, Jan a kol.: *Třetí odboj. Kapitoly z dějin protikomunistické rezistence v Československu v padesátých letech 20. století*. Praha, Plzeň: Aleš Čeněk – ÚSTR – Metropolitní univerzita, 2010, s. 55–80. ISBN 978-80-7380-306-3.

CHURÁŇ, Milan a kol. *Encyklopedie špionáže: Ze zákulisí tajných služeb, zejména Státní bezpečnosti*. 2. vyd. Praha: Libri, 2000. ISBN 80-7277-020-9.

IVANOV, Miroslav. *A hořel snad i kámen*. 3., přeprac. vyd. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2008. ISBN 978-80-7405-017-6.

IVANOV, Miroslav. *Atentát na Reinharda Heydricha*. 9. vyd. Praha: Euromedia Group, 2019. ISBN 978-80-7617-365-1.

JARÁ, Karla a kol. *Všední život na Pardubicku v období nacistické okupace a druhé světové války (15. 3. 1939 – květen 1945)*. Pardubice: Krajská knihovna v Pardubicích, 2012. ISBN 978-80-86934-15-0.

JARKOVSKÁ, Lucie. *Retribuce soudnictví 1948 – národní očista nebo třídní justice?* In: PEJČOCH, Ivo – PLACHÝ, Jiří a kol. *Okupace, kolaborace, retribuice*. Praha: VHÚ, 2010, s. 188–198. ISBN 978-80-7278-529-2.

JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhnání sedláků z půdy*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-902-7.

JELÍNEK, Zdeněk. *Operace Silver A: příspěvek k historii heydrichiády ve středních a východních Čechách*. Kolín: Okresní výbor Českého svazu protifašistických bojovníků, 1984. Bez ISBN.

JELÍNEK, Zdeněk. *Operace Silver A*. Praha: Naše vojsko, 1992. Bez dokumentární přílohy. ISBN 80-206-0112-0.

JELÍNEK, Zdeněk. K problematice atentátu na Reinharda Heydricha. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 1991, č. 2, s. 65–101. ISSN 0018-2583.

JELÍNEK, Zdeněk – ŠUSTEK, Vojtěch (ed.). *Operace Silver A*. 2., roz. a aktualiz. vyd. Praha: Scriptorium, 2010. ISBN 978-80-87271-28-5.

JIČÍNSKÝ, Karel. *Zámeček: Historie národního odboje za heydrichiády na Pardubicku*. 3. rozšířené vydání. Pardubice, 1989. Bez ISBN.

JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena. Hradec Králové – Pardubice. Rivalita ve východních Čechách. In: *Východočeský sborník historický*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, č. 5, s. 245–262. ISSN 1213-1733.

KAFKA, Josef. *Střední Polabí. Královéhradecko (bojiště). Poděbradsko. Pardubicko. Hořicko. Okolí Dvora Králové. (Kuks a Betlém)*. Praha: Nákladem a tiskem dr. Ed. Grégra a syna, 1908. Bez ISBN.

KALOUS, Jan. *Štěpán Plaček. Život zpravodajského fanatika ve službách KSČ*. Praha: ÚSTR, 2010. ISBN 978-80-87211-39-7.

KALOUS, Jan. Osvald Závodský – aktér i oběť politických procesů. In: *Paměť a dějiny*. Praha: ÚSTR, 2013, č. 3, s. 85–95. ISSN 1802-8241.

KAPLAN, Karel. *Ke vzniku Komunistické strany v Pardubickém kraji*. Pardubice: Krajská poradna a studovna, s. d. Bez ISBN.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948–1953. 2. část. Zakladatelské období komunistického režimu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-04-25700-3.

KAPLAN, Karel. *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0269-1.

KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. Upravené a rozšířené vydání. Praha: ÚSD AV ČR, v. v. i, 1993. ISBN 80-85270-22-6.

KAPLAN, Karel. *Nebezpečná bezpečnost: Státní bezpečnost 1948–1956*. Brno, 1999. ISBN 80-7239-024-4

KAPLAN, Karel. *Protistátní bezpečnost 1945–1948. Historie vzniku a působení StB jako mocenského nástroje KSČ*. Praha: Plus, 2015.

KARNER, Stefan: *Stoj! Tragédie pri železnej oponě. Tajné spisy*. ÚPN, Bratislava 2015. ISBN 978-80-89335-72-5.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha: Libri, 2017. ISBN 978-80-7277-563-7.

KMOCH, Pavel. *Provinění proti národní cti. „Malá retribuce“ v českých zemích a Trestní nalézací komise v Benešově u Prahy*. Praha: Academia, 2005. ISBN 978-80-200-2475-6.

KMONÍČEK, Josef. Ke vzniku, postavení a činnosti některých akčních výborů Národní fronty v letech 1948–1949 v bývalém Pardubickém kraji. In: *Sborník prací východočeských archivů*. Zámrsk: SOA v Zámrsku, 1976, č. 4, s. 55–76. Bez ISSN.

KMONÍČEK, Josef. O některých formách práce nacistického okupačního aparátu proti odboji na Královéhradecku. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 1965, č. 5, s. 755–772. Bez ISSN.

KMONÍČEK, Josef. K problémům kolaborace ve východních Čechách. In: *Odboj a revoluce. Zprávy*. Praha: Československý výbor pro dějiny protifašistického odboje a Historicko-dokumentační komise při ÚV SPB, 1966, s. 62–71. ISSN 0475-1221.

KOČOVÁ, Kateřina. Druhá retribuce. Činnost mimořádných lidových soudů v roce 1948. In: *Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i, 2005, č. 3–4, s. 586–625. ISSN 1210-7050.

KOHÁROVÁ, Marta – FRAJDL, Jiří. *Vznik průmyslu a počátky dělnického hnutí na Pardubicku*. Pardubice: Socialistická akademie, 1985. Bez ISBN.

KOHÁROVÁ, Marta – FRAJDL, Jiří. *Cesta k socialistické přítomnosti pardubického okresu do roku 1938*. Pardubice: OV KSČ, 1985. Bez ISBN.

KOHÁROVÁ, Marta. Politické strany a jejich vliv v Explosii, akc. továrně na látky výbušné v Semtíně u Pardubic 1919–1939. In: *Politické strany a spolky na jižní Moravě: XXII*.

Mikulovské sympozium: 7.–8. října 1992. Břeclav: Okresní archiv Břeclav, 1993, s. 281–284. ISBN 80-85048-44-2.

KOHÁROVÁ, Marta. Technická úroveň výroby výbušnin na území Československé republiky do roku 1945. In: *Rozpravy NTM.* Praha: Národní technické muzeum, 1998–2000, sv. 157, s. 42–48.

KOHÁROVÁ, Marta. Příspěvek k výrobě výbušnin v Československé republice a Československu (1918–1939). In: *Dějiny vědy a techniky: 17. a 18. seminář pro vyučující dějinám věd a techniky.* Praha: Národní technické muzeum, 2001, s. 9–15.

KOHÁROVÁ, Marta. Vznik nového závodu *Spolku* pro chemickou a hutní výrobu v Rybitví u Pardubic po roce 1938. In: *Východočeské listy historické.* Hradec Králové: Ústav historických věd PdF, 2001, č. 17–18, s. 407–415. ISSN 1211-8184.

KOHÁROVÁ, Marta. *Výbušné výbušniny. Od nostrifikace k znárodnění v Československu.* Praha: NLN, 2013. ISBN 978-80-7422-273-3.

KOKEŠ, Luboš. Hana Krupková: příběh ženy mezi dvěma totalitami. In: ROKOSKÝ Jaroslav (ed.): *Vysokoškoláci o totalitě 2011. Sborník oceněných studentských prací.* Praha: ÚSTR, 2012, s. 197–224. ISBN 978-80-87211-61-8.

KOKEŠ, Luboš. Vysílal jsem na Západ. Svědectví o třetím odboji – příběh rodiny Maříkových v 50. letech 20. století. In: *Paměť a dějiny.* Praha: ÚSTR, 2013, č. 2, s. 107–119. ISSN 1802-8241.

KOKEŠ, Luboš. Nepochopitelný kurýr Jan Vašek. In: *Paměť a dějiny.* Praha: ÚSTR, 2018, č. 4, s. 19–29. ISSN 1802-8241.

KOKEŠ, Luboš – VOJTKOVÁ, Jitka. Pardubičtí Židé a jejich náboženská obec do roku 1918. In: *Theatrum historiae.* Pardubice: Univerzita Pardubice, 2013, č. 13, s. 123–165. ISSN 1802-2502.

KOKEŠ, Luboš. Průhon v březové aleji volá Chrudimsko. Protikomunistická rezistence Františka Mejtského a jeho rodiny. In: *Securitas imperii.* Praha: ÚSTR, 2016, č. 28, s. 200–228. ISSN 1804-1612.

KOKOŠKA, Stanislav (ed.). *Obrana národa v dokumentech 1939–1942.* Praha: ÚSTR, 2017. ISBN 978-80-88292-16-6.

KOŘALKA, Jiří. Československá sociálně demokratická strana dělnická. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. I. díl: období 1861–1938*. Brno: Doplněk, 2005, s. 213–240. ISBN 80-7239-178-X.

KOTYK, Jiří. Npor. Vladimír Eliáš (tzv. pardubický Slavín). In: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: KPP, 1991, č. 11–12, s. 271–273. ISSN 1210-6278.

KOTYK, Jiří. PhDr. Antonín Blahout (1886–1959), ředitel reálky v Pardubicích. In: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: KPP, 2005, č. 9–10, s. 268–276. ISSN 1210-6278.

KOTYK, Jiří, Mjr. Franjo Aubrecht (1896–1985) a jeho boj proti totalitám. In: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: KPP, 2009, č. 7–8, s. 217–229. ISSN 1210-6275.

KOTYK, Jiří. *Neobjasněná úmrtí L. Krátký – Z. Fryš: tragédie mládí 50. let*. Pardubice: KPP, 2009, ed. AB – Zet Pardubicka, č. 50. Bez ISBN.

KOTYK, Jiří. Josef „Job“ Mísař (1890–1980) a akce „Perník“. In: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: KPP, 2013, č. 5–6, s. 161–165. ISSN 1210-6275.

KOTYK, Jiří. *Český fašismus v Pardubicích a na Pardubicku v letech 1926–1939*. Hradec Králové – Ústí nad Orlicí: Oftis, 2015. ISBN 978-80-7405-390-0.

KOTYK, Jiří. *Hana a Václav Krupkovi: pardubičtí spolupracovníci SILVER A. Legenda a skutečnost*. 2. roz. vyd. Pardubice: Evropské vydavatelství, 2015. ISBN 978-80-905984-2-3.

KOTYK, Jiří – RAZSAKOV, Jiří – HALÍŘOVÁ, Martina a kol. *Pardubické restaurace a hotely. Historie a současnost*. Pardubice: Helios Jiří Razsakov, 2018. ISBN 978-80-85211-46-7.

KOUDELKA, František. *Státní bezpečnost 1954–1960 (Základní údaje)*. Praha: ÚSD, 1993. ISBN 80-85270-27-7.

KOUTEK, Ondřej. Takzvaná Krajinova aféra. In: PEJČOCH, Ivo – PLACHÝ, Jiří a kol. *Okupace, kolaborace, retribuice*. Praha: Vojenský historický ústav, 2010, s. 181–187. ISBN 978-80-7278-529-2.

KOUTNÍK, Josef (ed.). *Východočeský kraj: sborník*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1961. Bez ISBN.

Kraj Východočeský. Okres Pardubice: sčítání lidu, domů a bytů. Pardubice: Okresní oddělení Českého statistického úřadu, 1970.

KRÁTKÝ, Josef. Jak jsme v Pardubicích začínali. In: *Okres Pardubice buduje.* Pardubice: ONV, 1946, nes. Bez ISBN.

KRÁTKÝ, Josef. Lidová správa pardubického okresu. In: *Pardubicko.* Pardubice: ONV, s. d. Bez ISBN.

KRUPICA, Radim. Pohled do struktur nejnižšího článku komunistické tajné policie: Státně bezpečnostní složka v okrese Vyškov 1945–1960. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek.* Praha: Archiv bezpečnostních složek, 2014, č. 12, s. 55–100. ISSN 2336-1387.

KRUPKA, Václav. Moje práce v odboji a spolupráce se skupinou SILVER A: I. a II. část. In: *Historie a vojenství.* Praha: VHÚ, 1994, č. 4 (I.), s. 95–125, č. 5 (II.), s. 110–146. ISSN 0018-2583.

KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita takzvaných „Benešových dekretů“.* Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Praha: Linde, 2002. ISBN 80-7201-252-1.

KUKLÍK, Jan a kol. *Dějiny československého práva 1945–1989.* Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9.

KURAL, Václav. Partyzánské destrukční akce proti železniční dopravě na střední a východní Moravě a v západní polovině Čech. In: *Historie a vojenství.* Praha: VHÚ, 1959, č. 4, s. 629–675. Bez ISSN.

KVAPILOVÁ, Iva. Organizační vývoj SNB v 50. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní službu. In: *Sborník Archivu ministerstva vnitra – internetová verze.* Praha: Archiv ministerstva vnitra, 2004, č. 2, s. 9–69.

KYNCL, Vojtěch. *Ležáky. Obyčejná vesnice, SILVER A a pardubické gestapo v zrcadle heydrichiády.* Pelhřimov: Nová tiskárna, 2008. ISBN 978-80-86559-96-4.

LANGOVÁ, Alžběta – RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Stopy Židů v Pardubickém kraji.* Pardubice: Regionální rozvojová agentura Pardubického kraje, 2006. ISBN 80-86967-04-2.

LICHNOVSKÝ, Milan. Bedřich Reicin a Československá armáda I: Cesta k moci. In: *Historie a vojenství.* Praha: VHÚ, 1994, č. 1, s. 3–36. ISSN 0018-2583.

LICHNOVSKÝ, Milan. Bedřich Reicin a Československá armáda II (1945–48). In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 1994, č. 2, s. 3–44. ISSN 0018-2583.

NERUDA, Jan. Na prahu novověku. In: ŠEBEK, František – ZIKMUNDA, Vlastimil (eds.). *Východočeský kraj – Pardubicko*, s. 58–88. Pardubice: Kruh, 1985. Bez ISBN.

NESNÍDAL, Jiří. Československá policie 1969–1989 (pohled zevnitř). In: *Reportér. Čtrnáctideník pro politiku, ekonomiku, kulturu a sport*. Praha: Novinář, 1990, č. 8, s. 14–16. Bez ISSN.

NĚMEČEK, Jan. Příslušníci pardubického gestapa (1. část: Hubert Hanauske). In: *Východočeský sborník historický*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1991, č. 1, s. 201–203. ISSN 1213-1733.

NĚMEČEK, Jan. Příslušníci pardubického gestapa (II. část – Alois Aschenbrenner). In: *Východočeský sborník historický*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1992, č. 2, s. 227–231. ISSN 1213-1733.

NĚMEČEK, Jan. Příslušníci pardubického gestapa III: Gerhard Schmecktal. In: *Východočeský sborník historický*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1994, s. č. 4, 207–208. ISSN 1213-1733.

NĚMEČEK, Jan. Příslušníci pardubického gestapa IV. (Ludvík Schulz). In: *Východočeský sborník historický*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 1996, č. 5, s. 209–212. ISSN 1213-1733.

NĚMEČEK, Jan. Pardubice za nacistické okupace. In: *Východočeský sborník historický*. Pardubice: Východočeské muzeum, 2016, č. 29, s. 161–187. ISSN 1213-1733.

NĚMEČEK, Jan – KUKLÍK, Jan. Druhá republika (říjen 1938–březen 1939). In: DEJMEK, Jindřich a kol. *Československo: Dějiny státu*. Praha: Libri, 2018, s. 256–277. ISBN 978-80-7277-572-9.

NĚMEČEK, Jan – KUKLÍK, Jan – DEJMEK, Jindřich. Odsun Němců a výměna obyvatelstva s Maďarskem. In: DEJMEK, Jindřich a kol. *Československo: Dějiny státu*. Praha: Libri, 2018, s. 406–411. ISBN 978-80-7277-572-9.

NOVOTNÁ, Lucie. Metody perzekuce selského stavu na Poličsku v letech 1949–1960. In: ROKOSKÝ, Jaroslav – SVOBODA, Libor (eds.). *Kolektivizace v Československu*. Praha: ÚSTR, 2013, s. 267–274. ISBN 978-80-87211-96-0.

NOVOTNÝ, René. Nacistická národnostní politika na Pardubicku v letech 1939–1945. In: *Východočeský sborník historický*. Pardubice: Východočeské muzeum, 2013, č. 24, s. 169–217. ISSN 1213-1733.

NUSELSKÝ: Rok 1848–1948. In: *SNB: čtrnáctideník Národní bezpečnosti*. Praha: Mladá fronta, 1948, roč. 1, č. 5, s. 10–11.

NÝVLTOVÁ, Pavlína. *Příběh odvahy a zrady: Jiří Potůček-Tolar radista desantu SILVER A*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2007. ISBN 978-80-86818-40-5.

PACNER, Karel. *Československo ve zvláštních službách. Pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914–1989*. Díl III. 1945–1961. Praha: Themis, 2002. ISBN 80-7312-0127.

PEJČOCH, Ivo – TOMEK, Prokop. *Policisté na popravišti. Příslušníci SNB, popravení v Československu z politických nebo kriminálních důvodů v letech 1949–1962*. Cheb: Svět křídel, 2013, ISBN 978-80-87567-36-4.

PINEROVÁ, Klára. *Do konce života. Političtí vězni padesátých let – trauma, adaptace, identita*. Praha: ÚSTR, 2017. ISBN 978-80-87912-87-4.

PODDANÁ, Jana. Poválečná obnova komorního města Pardubice ve světle městské knihy trhové a možnosti jejího využití jako historického pramene. In: EBEL, Martin – TOGNER, Milan (eds.): *Historická Olomouc – sborník příspěvků ze sympózia Historická Olomouc XIII., zaměřeného k problematice konce švédské okupace a poválečné obnově ve 2. pol. 17. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, sv. XIII, s. 403–407. ISBN 80-244-0177-0.

POKORNÝ, Ladislav. *Zpravodajské služby*. Praha: Auditorium 2012. ISBN 978-80-87284-21.

POSPÍŠIL, Josef. Skládáme účty z činnosti KNV. In: *Věstník Pardubického kraje. Ústřední věstník KNV v Pardubicích*. Pardubice: KNV, 1949, roč. I., č. 5 z 1. 5. 1949, s. 1–4. Bez ISSN.

PRŮCHA, Václav. České země a Slovensko v německém velkoprostorovém hospodářství (1938–1945). In: PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa. 1918–1992. I. díl období 1918–1945*. Brno: Doplněk, 2004, s. 417–570. ISBN 80-72-39-147-X.

PRŮCHA, Václav. Poválečné revoluční přeměny a obnova národního hospodářství (1945–1948) – Vlastnické přeměny v letech 1945–1946. In: PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa v letech 1918–1992. 2. díl období 1945–1992*. Brno: Doplněk, 2009, s. 27–273. ISBN 978-80-7239-228-5.

PRŮCHA, Václav – ŠULC, Zdislav. Poválečné revoluční přeměny a obnova národního hospodářství (1945–1948) – Dvouletý hospodářský plán (1947–1948). In: PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa v letech 1918–1992. 2. díl období 1945–1992*, s. 150–160. ISBN 978-80-7239-228-5.

PRŮCHA, Václav – ŠULC, Zdislav – KALINOVÁ, Lenka. Od první pětiletky k Pražskému jaru (1949–1968). In: PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa v letech 1918–1992. 2. díl období 1945–1992*. Brno: Doplněk, 2009, s. 249–326. ISBN 978-80-7239-228-5.

PŘÍKRYL, Josef: *Partyzánská brigáda Jana Žižky (srpen–listopad 1944)*. Ostrava: Profil, 1976. Bez ISBN.

PULEC, Martin. Agenturní činnost Mileny Markové. In: *Securitas imperii*. Praha: ÚDV, 2001, č. 7, s. 55–91. ISSN 1804-1612.

PULEC, Martin. Příspěvek k pozadí „pardubických procesů“. In: *Securitas imperii: Sborník k problematice 50. let*. Praha: ÚDV, 2005, č. 12, s. 137–171. ISSN 1804-1612.

POSPÍŠIL, Josef. Vítězný únor upevnil naše národní výbory. In: *Pardubický kraj v práci lidové správy*. Pardubice: KNV, 1951, roč. III., č. 3 z 21. 2. 1951, s. 26–28. Bez ISSN.

ROEWER, Helmut – SCHÄFER, Stefan – UHL, Matthias. *Encyklopedie tajných služeb ve 20. století*, úvod Pavel Žáček. Praha: Euromedia Group, k. s. – Knižní klub v edici Universum, 2006. ISBN 80-242-1607-8.

RICHTER, Tomáš. Odbojová organizace Obrana národa ve východních Čechách v letech 1939–1940. In: *Východočeský sborník historický*. Pardubice: Východočeské muzeum, 2011, č. 19, s. 221–237. ISSN 1213-1733.

ROSŮLEK, František Karel (ed.). *Pardubicko, Holicko, Přeloučsko: společnou prací učitelstva školního okresu Pardubického*. Díl první a druhý. Pardubice: vlast. nákl., 1903 (I), 1905 (II), reprint v nakl. Garn, 2015. Bez ISBN.

RULÍK, Č. Plnění směrnic X. sjezdu KSČ v JZD Pardubického kraje. In: *Pardubický kraj. Časopis národních výborů Pardubického kraje*. Pardubice: KNV, 1954, roč. 5, č. 3 z 15. listopadu 1954, s. 31. Bez ISSN.

RŮŽKOVÁ, Jiřina – ŠKRABAL, Josef a kol. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005. I. díl. Počet obyvatel a domů podle obcí a částí obcí v letech 1869–2001 podle správního rozdělení České republiky k 1. 1. 2005*. Praha: Český statistický úřad, 2006. ISBN 80-250-1310-3.

ŘÍHA, Václav. Skládáme účet. In: *Okres Pardubice buduje*. Pardubice: ONV, 1946, nes. Bez ISBN.

SAKAŘ, Josef. *Dějiny Pardubic nad Labem. Dílu I., část 1. Dějinný přehled města, zámku a bývalého panství do r. 1648*. Pardubice: Nákladem města Pardubic, 1920. Bez ISBN.

SAKAŘ, Josef. *Dějiny Pardubic nad Labem. Dílu I., část 2. Dějinný přehled města, zámku a bývalého panství v letech 1648–1900*. Pardubice: Nákladem města Pardubic, 1923. Bez ISBN.

SANDER, Rudolf. Abecední přehled dislokace československé mírové armády v letech 1918–1939. In: *Sborník archivních prací*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 2000, roč. 50, č. 1, s. 205–319. ISSN 0036-5246.

SEMOTANOVÁ, Eva a kol. *Česko. Ottův historický atlas*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7360-577-5.

SCHWALLER, Jan. Pardubice a pardubické panství v polovině 17. století – cesta k obnově. In: EBEL, Martin – TOGNER, Milan (eds.): *Historická Olomouc – sborník příspěvků ze sympózia Historická Olomouc XIII., zaměřeného k problematice konce švédské okupace a poválečné obnově ve 2. pol. 17. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, sv. XIII, s. 409–418. ISBN 80-244-0177-0.

SIGLOVÁ, Tereza. Struktura a platy zaměstnanců komorního panství Pardubice v roce 1741. In: *Východočeský sborník historický*. Pardubice: Východočeské muzeum, 1999, č. 8, s. 99–115. ISSN 1213-1733.

SIVOŠ, Jerguš. Teritoriálne útvary ŠtB na Slovensku v rokoch 1948–1953. In: *Securitas Imperii*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, č. 21, s. 48–88. ISSN 1804-1612.

SKOPALOVÁ, Marie. Krajská prokuratura Pardubice 1949–1960. In: *Sborník archivních prací*. Praha: Odbor archivní správy, 2003, č. 2, s. 583–640. ISSN 0036-5246.

SKOPALOVÁ, Marie. Vysídlování selských rodin ve východních Čechách v padesátých letech 20. století. In: *Sborník prací východočeských archivů*. Zámrsk: Státní oblastní archiv v Zámrsku, 2007, č. 11, s. 92–120. ISSN 231-6307.

SLABOTINSKÝ, Radek. Otto Šling – pokus o politický portrét komunistického funkcionáře. In: KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu 1918–1989*. Praha: ÚSD AV ČR, v. v. i. a Dokořán, 2005, sv. IV, s. 177–198. ISBN 80-7363-032-X.

SLÁDEK, Oldřich. *Zločinná role gestapa. Nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938–1945*. Praha: Naše vojsko, 1986. Bez ISBN.

STANĚK, Milan. Počátky kolektivizace zemědělství na Litomyšlsku a její metody (1949–1953). In: *Pomezí Čech, Moravy a Slezska*. Litomyšl: Regionální muzeum v Litomyšli, 2015, sv. 16, s. 9–75. ISBN 978-80-905617.

SUK, Jaroslav. Ustanovka. Eto naša ustanovka, ustanovka naša slavnaja. In: *Paměť a dějiny*. Praha: ÚSTR, 2007, č. 1, s. 198. ISSN 1802-8241.

SVOBODA, Libor. Kurýři a převaděči jako jedna z forem protikomunistického odboje. In: SVOBODA, Libor – TICHÝ, Martin (eds.): *Cesty za svobodou. Kurýři a převaděči v padesátých letech 20. století*. Praha: ÚSTR, 2014, s. 9–17. ISBN 978-80-87912-19-5.

SVOBODA, Libor. Jižní Čechy v předvečer sametové revoluce pohledem StB. Správa StB České Budějovice v roce 1989 v boji proti vnitřnímu nepříteli. In: VALEŠ, Lukáš – PETRÁŠ, Jiří a kol.: *Sametová revoluce v českých obcích, městech a regionech aneb 25 let poté*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2014, s. 35–63.

SVOBODA, Libor. Státní bezpečnost v Českobudějovickém kraji v roce 1953. In: SVOBODA, Libor – PETRÁŠ, Jiří. *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu*. Praha: ÚSTR, 2014, s. 52–77. ISBN 978-80-98-4.

SVOBODA, Libor. Vyšetřovací spis Státní bezpečnosti. In: DOUŠEK, Roman a kol. *Archivní prameny v etnologickém výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 225–247. ISBN 978-80-210-6862-9.

SVOBODA, Libor. Bezpečnostní a ekonomická situace v Jihočeském kraji a okrese Jindřichův Hradec v roce 1989. In: VALEŠ, Lukáš – PETRÁŠ, Jiří a kol.: *Rok 1989 v jižních Čechách*.

České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích ve spolupráci s Vysokou školou evropských a regionálních studií, 2015, s. 97–118.

SVOBODA, Libor. Tajní spolupracovníci Státní bezpečnosti na území bývalého Českobudějovického kraje v polovině padesátých let minulého století. In: *Jihočeský sborník historický*. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2016, č. 85, s. 313–341. ISBN 978-80-87311-81-3.

SVOBODA, Petr. Odboj pod kontrolou Státní bezpečnosti. Provokace proti ilegálním skupinám třetího odboje na příkladu akce „Kühnel“. In: *Securitas imperii*. Praha: ÚSTR, č. 32, s. 160–187.

ŠEBEK, František – ZIKMUNDA, Vlastimil (eds.). *Východočeský kraj – Pardubicko*. Pardubice: Kruh, 1985. Bez ISBN.

ŠEBEK, František a kol. *Dějiny Pardubic*. 1. díl. Pardubice: Místní národní výbor v Pardubicích a Krajské muzeum východních Čech, 1990. ISBN 80-900069-1-4.

ŠIMEK, Tomáš. Správa pardubického komorního velkostatku v předbělohorském období. In: *Východočeský sborník historický*. Pardubice: Východočeské muzeum, 1991, č. 1, s. 139–168. ISSN 1213-1733.

ŠOLC, Jiří. *Bylo málo mužů. Českoslovenští parašutisté na západní frontě za druhé světové války*. Praha: Merkur, 1991. ISBN 80-7032-624-7.

ŠOLC, Jiří. *Za frontou na Východě. Českoslovenští parašutisté ve zvláštních operacích na východní frontě za druhé světové války (1941–1945)*. Cheb: Svět křídel, 2003. ISBN 80-85280-93-0.

ŠOLC, Jiří. *Útěky a návraty Bohumila Laušmana. Osud českého politika*. Praha: Naše vojsko, 2008. ISBN 978-80-206-0956-4.

ŠUBERT, František, Adolf – BOROVSÝ, František, Adolf. *Čechy. Společnou prací spisovatelův a umělců českých. Díl IV. – Polabí*. Praha: Vydavatel a nakladatel J. Otto, 1888. Bez ISBN.

TESAŘ, Jan. K některým otázkám historické práce o dějinách partyzánského hnutí. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 1958, č. 2, s. 253–286. Bez ISSN.

TESAŘ, Jan. Partyzánské destrukce na železnicích ve východních Čechách a na západní Moravě. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 1959, č. 2, s. 213. Bez ISSN.

TOMEK, Prokop. *Dvě studie o československém vězeňství 1948–1989. Vývoj systému agenturní činnosti ve vězeňských zařízeních československého komunistického režimu 1948–1989. Budování a vývoj věznic StB v období 1948–1952*. Praha: ÚDV, 2000 ISBN 80-902885-0-2.

TOMEK, Prokop. Vývoj československého vězeňství v letech 1948–1989. In: BABKA, Lukáš – VEBER, Václav, eds.: *Za svobodu a demokracii III, Třetí (protikomunistický) odboj*. Hradec Králové: Evropské hnutí v České republice, Univerzita Hradec Králové – Ústav filosofie a společenských věd v nakl. M&V, 2002, s. 45–53. ISBN 80-903024-6-7.

TOMEK, Prokop. *Na frontě studené války – Československo 1948–1956. Výstava k 60. výročí zahájení zahraničního protikomunistického odboje*. Praha: ÚSTR, 2009. ISBN 978-80-87211-14-4.

TOMEK, Prokop. *Balony svobody. Letákové operace Svobodné Evropy 1951–1956*. Cheb: Svět křidel, 2014. ISBN 978-80-87567-55-5.

TŮMA-PICH, Miroslav. Některé zkušenosti partyzánské brigády M. J. Husa. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 1962, č. 5, s. 681–709. Bez ISSN.

TVARŮŽEK, Břetislav. Abwehr v protektorátě Čechy a Morava (1939–1944) I a II. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 1993, č. 3 (s. 110–141) a č. 4 (s. 95–119). ISSN 0018-2583.

ŤOPEK, František. *Východočeští chemici v boji a práci*. Pardubice – Semtín: Východočeské nakladatelství, 1965. Bez ISSN.

URBAN, Jiří. Počátky kolektivizace na Královéhradecku ve světle dokumentů centrálních archivů. In: *Východočeský sborník historický*. Zámrsk: Státní oblastní archiv v Zámrsku (SOA), 2013, č. 13, s. 181–220. ISSN 231-6307.

URBAN, Jiří. V zemědělství je nutno věnovat pozornost všem otázkám. Role bezpečnostních trojek a pětiek při prosazování kolektivizace. In: ROKOSKÝ, Jaroslav – SVOBODA, Libor (eds.): *Kolektivizace v Československu*. Praha: ÚSTR, 2013, s. 245–260. ISBN 978-80-87211-96-0.

URBAN, Jiří. *Kolektivizace venkova v horním Polabí. Od fenoménu k aktérům a jejich motivacím*. Praha: ÚSTR, 2016. ISBN 978-80-87912-57-7.

VAJSKEBR, Jan. Organizace německé pořádkové policie při okupaci českých zemí. In: *Historie a vojenství*. Praha: VHÚ, 2008, č. 2, s. 63–73. ISSN 0018-2583.

VAJSKEBR, Jan – ŠUSTROVÁ, Radka. Německá bezpečnostní opatření v Protektorátu Čechy a Morava. In: *Paměť a dějiny*. Praha: ÚSTR, 2009, č. 3, s. 90–107. ISSN 1802-8241.

VAJSKEBR, Jan. První zatýkácí akce německých bezpečnostních složek v Protektorátu Čechy a Morava (tzv. Aktion Gitter). In: PEJČOCH, Ivo – PLACHÝ, Jiří a kol. *Okupace, kolaborace, retribuce*. Praha: Ministerstvo obrany ČR, 2010, s. 17–23. ISBN 978-80-7278-529-2.

VALIŠ, Zdeněk. Vývoj typů spolupracovníků kontrarozvědky StB ve směrnících pro agenturní práci. In: *Securitas Imperii*. Praha: Themis, 1994, č. 2, s. 330–333.

VARINSKÝ, Vladimír. *Jozef Vicen a Biela légia*. Banská Bystrica: Univerzita Mateje Bela, 2003. není v katalogu

VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 1, Církev zkoušená: 1945–začátek 1950*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004; ISBN 80-7192-891-7.

VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2, Církev bojující: 1950–květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007; ISBN 978-80-7192-892-8.

VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 3, Církev vězněná: 1950–1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008; ISBN 978-80-7192-893-5.

VEBER, Václav. *Osudové únorové dny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-941-6.

VEBER, Václav. Xaver-Jindra. Odboj na Kutnohorsku a Čáslavsku. In: *Paměť a dějiny*. Praha: ÚSTR, 2009, č. 1, s. 86–104. ISSN 1802-8241.

VEBER, Václav. *Třetí odboj. ČSR v letech 1948–1953*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2014. ISBN 978-80-7395-786-5.

VESELÝ, Jindřich. *Josef Hybeš. Průkopník socialismu*. Praha: Rovnost, 1951. Bez ISBN.

VICEN, Jozef: *Vo víroch rokov 1938–1988*. Bratislava: Lúč, 1999.

VINAŘOVÁ-MELICHAROVÁ, Jitka – VINAŘ, Jaroslav. *Pardubicko – oblastní turistický průvodce č. 26*. Praha: Státní tělovýchovné nakladatelství, 1956. Bez ISBN.

VLČEK Vojtěch. Likvidace mužských řádů v českých zemích v 50. letech ve středoevropském kontextu, aneb ochráníme vás před hněvem pracujícího lidu. In: *Securitas imperii*. Praha: ÚSTR, 2011, č. 2, s.144–157. ISSN 1804-1612.

VONDRKA, Adolf. Major jezdeckta Franjo Aubrecht, pomocník výsadku Silver A. In: ŠMEJKAL, Pavel. *Průvodce Silver A*. Praha: Academia, 2018, s. 12–19. ISBN 978-80-200-2808-2.

VOREL, Petr. Knihy rudé města Pardubic (regesta z let 1515–1585). In: *Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea a Historického klubu – pobočka Pardubice*, příloha 1987, s. 1–143. Bez ISSN.

VOREL, Petr. Popis města Pardubic z roku 1514. In: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice: Klub přátel Pardubicka, 1989, č. 9–10, s. 211–218. Bez ISSN.

VOREL, Petr. Nejstarší urbář pardubického panství a jeho vypovídací hodnota o vývoji města Pardubic v letech 1506–1515. In: *Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea a Historického klubu – pobočka Pardubice*, příloha 1990, č. 1–3, s. 1–60. Bez ISSN.

VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*. 2. vyd. Praha: Rybka, 2012. ISBN 978-80-87067-21-5.

VOREL, Petr. *Dějiny města Přelouče: díl druhý 1618–1848*. Přelouč: Město Přelouč, 2012. ISBN 80-238-4119-X.

WAIS, Miroslav. Státní bezpečnost. In: *Osvěta SNB. Měsíčník Sboru národní bezpečnosti*. Praha: Cíl, 1946, roč. 1, č. 5, s. 1. Bez ISSN.

ŽÁČEK, Pavel. Odluky osob v padesátých letech: Únosy v režii československé Státní bezpečnosti. In: BABKA, Lukáš – VEBER, Václav (eds.): *Za svobodu a demokracii III: Třetí (protikomunistický odboj)*. Hradec Králové: Evropské hnutí v České republice a univerzita Hradec Králové, 2002, s. 117–141. ISBN 80-903024-6-7.

ŽÁČEK, Pavel. Proti vnitřnímu nepříteli. Nástin činnosti správy StB České Budějovice v roce 1989. In: *Jihočeský sborník historický*. České Budějovice: Jihočeské muzeum, 2004, roč. 73, s. 215–230. ISBN 80-86260-43-7.

ŽÁKOVÁ, Libuše. Nástin organizace a činnosti protektorátního bezpečnostního aparátu v systému nacistické okupační správy a tzv. protektorátu Čechy a Morava. In: *Slovanský*

přehled. Praha: Československo-sovětský institut ČSAV, 1989, č. 4, s. 333–341. ISSN 0037-6922.

ŽANDOVÁ, Emilie. Počet domů a obyvatel v Pardubicích v první polovině 16. století. In: *Východočeský sborník historický*. Pardubice: Východočeské muzeum, 1991, č. 1, s. 107–120. ISSN 1213-1733.

ŽIŽKA, Jaroslav. *Památná místa bojů proti fašismu ve Východočeském kraji (1939–1945)*. Havlíčkův Brod: Východočeské nakladatelství, 1965. Bez ISBN.

ŽIŽKA, Jaroslav. K některým otázkám činnosti ilegální stranické organizace na Pardubicku v letech 1939–1941. In: *Odboj a revoluce. Zprávy – příloha 4*. Praha: Československý výbor pro dějiny protifašistického odboje a Historicko-dokumentační komise při ústředním výboru SPB, 1966, roč. IV, s. 160–182. Bez ISSN.

ŽIŽKA, Jaroslav. *Heydrichiáda ve východních Čechách. Příspěvek k dějinám národně osvobozenického boje prac. lidu východních Čech proti fašistickým okupantům v letech 1941–1942*. Pardubice: OV Socialistické akademie a Svaz protifašistických bojovníků, 1967. Bez ISBN.

Internetové odkazy:

Centrum pro dokumentaci totalitních režimů.

Dostupné z: (cit. k 25. 1. 2019): <https://www.ibadatelna.cz/cs/slovník/ustanovka>

KVAPILOVÁ, Iva. Přehled organizačního vývoje Sboru národní bezpečnosti v letech 1945–1950 se zaměřením na veřejně bezpečnostní složku (resp. pořádkovou a kriminální). In: *Internetová verze Sborníku Archivu ministerstva vnitra*. Praha: AMV, 2003, nes.

Dostupné k 29. 11. 2018 z: https://www.abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik1-2003/vyvoje_snb.pdf

„Pomůcka administrativně – operační pro krajská velitelství Státní bezpečnosti z 15. 12. 1948“.

Dostupné k 10. 1. 2017 z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/1948.pdf>

Výstavy:

Pardubické proměny – výstava realizovaná Východočeským muzeem v Pardubicích v říjnu 2018 až lednu 2019.

Právní předpisy:

Zákon č. 340/1921 Sb., o zabírání budov neb jejich částí pro účely veřejné, ze dne 12. srpna 1921.

Ústavní dekret prezidenta republiky č. 18/1944 Úředního věstníku čsl., o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění, ze dne 4. prosince 1944.

Dekret č. 16/1945 Sb., presidenta republiky o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, ze dne 19. června 1945.

Dekret č. 17/1945 Sb., presidenta republiky o Národním soudu, ze dne 19. června 1945.

Vládní nařízení č. 18/1945 Sb., jímž se provádí dekret presidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, ze dne 19. června 1945.

Ústavní dekret č. 33/1945 Sb., presidenta republiky o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské, ze dne 2. srpna 1945.

Dekret č. 71/1945 Sb., presidenta republiky o pracovní povinnosti osob, které pozbyly československého státního občanství, ze dne 19. září 1945.

Ústavní dekret č. 137/1945 Sb., presidenta republiky o zajištění osob, které byly považovány za státně nespolehlivé, v době revoluční, ze dne 27. října 1945.

Dekret č. 138/1945 Sb., presidenta republiky o trestání některých provinění proti národní cti, ze dne 27. října 1945.

Dekret prezidenta republiky č. 121/1945 Sb., o územní organizaci správy, vykonávané národními výbory, ze dne 27. října 1945.

Vyhláška ministra vnitra o platnosti ústavního dekretu presidenta republiky č. 18/1944 Úř. věst. čsl., o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění, ze dne 3. srpna 1945.

Zákon č. 115/1946 Sb., o právnosti jednání souvisících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků, ze dne 8. května 1946.

Nařízení vlády č. 120/1946 Sb., o obnovení národních výborů na podkladě výsledku voleb do ústavodárného Národního shromáždění, ze dne 27. května 1946.

Zákon č. 112/1946 Sb., kterým se mění zákon ze dne 12. 8. 1921, č. 304 Sb., o zabírání budov neb jejich částí pro účely veřejné, ze dne 7. června 1946.

Zákon č. 149/1947 Sb., o národní bezpečnosti, ze dne 11. července 1947.

Vládní nařízení č. 229/1947 Sb., jímž se vymezují úkoly národní bezpečnosti, ze dne 19. prosince 1947.

Zákon č. 33/1948 Sb., jímž se obnovuje účinnost retribučního dekretu a nařízení o lidovém soudnictví a mění některá jejich ustanovení, ze dne 25. března 1948.

Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky, ze dne 9. května 1948.

Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, ze dne 6. října 1948.

Zákon č. 241/1948 Sb., o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje Československé republiky (zákon o pětiletém plánu), ze dne 27. října 1948.

Zákon č. 247/48 Sb., o táborech nucené práce, ze dne 25. října 1948.

Zákon č. 280/1948 Sb., o krajském zřízení, ze dne 21. prosince 1948.

Zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví, ze dne 22. prosince 1948.

Zákon č. 320/1948 Sb., o územní organizaci krajských a okresních soudů, ze dne 22. prosince 1948.

Vládní nařízení č. 3/1949 Sb., o územní organizaci okresů v českých zemích, ze dne 18. ledna 1949.

Vládní nařízení č. 6/1949 Sb., o zemědělské výrobě podle smlouvy, ze dne 25. ledna 1949.

Zákon č. 69/1949 Sb., o jednotných zemědělských družstvech, ze dne 23. února 1949.

Zákon č. 142/1949 Sb., o výkonu lidové správy v sídlech krajů, ze dne 11. května 1949.

Trestní zákon č. 86/1950 Sb., ze dne 12. července 1950.

Trestní zákon správní č. 88/1950 Sb., ze dne 12. července 1950.

Zákon č. 94/1950 Sb., o ubytování branné moci a Sboru národní bezpečnosti, ze dne 12. července 1950.

Vládní nařízení č. 199/1950 Sb., o změnách hranic krajů, okresů a obcí, ze dne 19. prosince 1950.

Ústavní zákon č. 81/1953 Sb., o řízení národních výborů vládou, ze dne 16. září 1953.

Ústavní zákon č. 12/1954 Sb., o národních výborech, ze dne 3. března 1954.

Zákon č. 13/1954 Sb., o národních výborech, ze dne 3. března 1954.

Zákon č. 14/1954 Sb., o volbách do národních výborů, ze dne 3. března 1954.

Vládní nařízení č. 16/1954 Sb., o změnách územních obvodů některých národních výborů, ze dne 13. března 1954.

Vládní nařízení č. 64/1957 Sb., o místní bezpečnosti, ze dne 30. listopadu 1957.

Zákon č. 36/1960 Sb., o územním členění státu, ze dne 9. 4. 1960.

Zákon č. 65/1960 Sb., o národních výborech, z 25. května 1960.

Zákon č. 69/1967 Sb., o národních výborech, z 29. června 1967.

Zákon č. 367/1990 Sb., o obcích, ze dne 4. září 1990.

16. Seznam zkratk

ABS	Archiv bezpečnostních složek
AC	Agenturní centrála
AST	Služebna Abwehru (německé vojenské zpravodajské služby) (Abwehrstelle)
AV	Akademie věd
AM	Archiv města
BA	Velitelství StB
BF	Běloruský front
BRZ	Závodní bezpečnostní referent
CBO	Civilní bezpečnostní oddíl v Pardubicích
CIC	Counter Intelligence Corps (Americká vojenská kontrarozvědka)
ČSDSD	Československá sociálně demokratická strana dělnická
ČSL	Československá strana lidová
ČSNS	Československá strana národně socialistická
ČSR	Československá republika
ČSSD	Československá strana sociálně demokratická
ČSSR	Československá socialistická republika
ČSSS	Československá strana socialistická
ČSSSS	Československé státní statky
ČŽOSS	Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská
DPU	Denní přehled událostí
DS	Denní svodka
FMV	Federální ministerstvo vnitra
FSZS	Federální správa zpravodajské služby

GESTAPO	Německá tajná policie (Geheime Staatspolizei)
GRU	IV. Hlavní správa NKVD (Главное разведывательное управление)
HS StB	Hlavní správa StB
HZ	Hospodářské zpravodajství
JH	Partyzánská brigáda Jana Husi
JNV	Jednotný národní výbor
JSČZ	Jednotný svaz československých zemědělců
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
KAV NF	Krajský akční výbor Národní fronty
KB-5	Bezpečnostní pětká
KI	Komunistická internacionála
KNV	Krajský národní výbor
KP	Krajská prokuratura
KP	Karta příslušníka
KPT.	Kapitán
KRIPO	Německá kriminální policie (Kriminalpolizei)
KS	Krajský soud
KS	Krajská správa
KS StB	Krajská správa StB
KSČ	Komunistická strana Československa
KSK	Komise stranické kontroly
KVNB	Komise pro vnitřní národní bezpečnost v Čechách
KV KSČ	Krajský výbor KSČ
KVV	Krajské vojenské velitelství

MLS	Mimořádné lidové soudy
MNV	Místní národní výbor
MěNV	Městský národní výbor
MJR.	Major
MNB	Ministerstvo národní bezpečnosti
MNO	Ministerstvo národní obrany
MV	Ministerstvo vnitra
MV SNB	Místní velitelství stanic SNB
NAD	Národní archivní dědictví
NB	Národní bezpečnost
NF	Národní fronta
NG 43	Národní garda 43
NKVD	Lidový komisariát vnitřních záležitostí (Народный комиссариат внутренних дел)
NOF	Národní obec fašistická
NPOR.	Nadporučík
NSDAP	Národně socialistická německá dělnická strana (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei)
NTM	Národní technické muzeum
OA	Obchodní akademie
OAV NF	Okresní akční výbor Národní fronty
ObIV SNB	Oblastní velitelství SNB
OB-3	Okresní bezpečnostní trojka
OBZ	Ochrana bezpečnosti země
OČV	Okresní četnické velitelství

ODV	Okresní dozorčí velitelství
OEK	Osobní evidenční karta
OLB	Oberlandratsbezirk
ON	Obrana národa
ONV	Okresní národní výbor
OO StB	Okresní oddíl StB
OPVP	Oddělení pro vědeckou politiku
ORL	Oberlandrat
ORPO	Německá pořádková policie (Ordnungspolizei)
OSN	Organizace spojených národů
O StB	Oddíl StB
OU StB	Oblastní odbočka StB
OÚ StB	Okresní úřadovna StB
OV SNB	Okresní velitelství stanic SNB
OVV	Okresní vojenské velitelství
OZO	Oblastní zpravodajská odbočka
OZPO	Podřízená oblastní zpravodajská odbočka
5M	Akce „5 miliard“
PO StB	Pobočka StB
POR.	Poručík
PPOR.	Podporučík
PRAP.	Praporčík
PS	Pohraniční stráž
PLK	Plukovník

PPLK	Podplukovník
PÚ	Politické ústředí
RA	Rudá armáda
RNV	Revoluční národní výbor
RSHA	Hlavní úřad německé říšské bezpečnosti (Reichssicherheitshauptamt)
RSS	Rok stranického školení
SVS	Sbor vězeňské stráže
SD	Německá bezpečnostní služba (Sicherheitsdienst)
SdP	Sudetoněmecká strana (Sudetendeutsche Partei)
SCHUPO	Říšská ochranná policie (Schutzpolizei)
SIPO	Německá bezpečnostní policie (Sicherheitspolizei)
SIS	Britská tajná služba (Secret Intelligence Service)
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SNR	Svaz národní revoluce
SOA	Státní oblastní archiv
SOE	Oddělení pro zvláštní operace (Special Operations Executive)
SOkA	Státní okresní archiv
SPB	Svaz protifašistických bojovníků
SRN	Spolková republika Německo
SS	Schutzstaffel (Ochranný oddíl)
SSM	Socialistický svaz mládeže
SSNV	Správa sboru nápravné výchovy
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
StB	Státní bezpečnost

STRŽM.	Strážmistr
STS	Strojní traktorová stanice
SÚC	Státní úřad pro věci církevní
ŠKPT.	Štábní kapitán
ŠSTRŽM.	Štábní strážmistr
TNK	Trestní nalézací komise
TNP	Tábor nucených prací
UF	Ukrajinský front
ÚDV	Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu
ÚNS	Ústavodárné národní shromáždění
ÚO KSČ	Útvarová organizace KSČ
ÚS	Ústřední sekretariát
ÚSD	Ústav pro soudobé dějiny
ÚSTR	Ústav pro studium totalitních režimů
ÚŠPH	Ukrajinský štáb partyzánského hnutí
ÚV	Ústřední výbor
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
ÚVOD	Ústřední vedení odboje domácího
VB	Veřejná bezpečnost
VČO	Velitelství četnického oddělení
VHÚ	Vojenský historický ústav
VKR	Vojenská kontrarozvědka
VO StB	Velitelství oddílů StB
VRCH.STRŽM.	Vrchní strážmistr

VŘSR	Velká říjnová socialistická revoluce
VS SNB	Podřízená velitelství stanic SNB
VŠ SNB	Vysoká škola SNB
ZDP	Zemská donucovací pracovna
ZNV	Zemský národní výbor
ZOB	Zemský odbor bezpečnosti
ZÚ StB	Zemská úřadovna Státní bezpečnosti v Čechách
Z StB	Zemská úřadovna Státní bezpečnosti

17. Tabulková a obrazová příloha



Mrtvola vrch. stržm. Josefa Trnky zastřeleného gestapem během přebírání okresního úřadu v květnu 1945

(ABS, f. 309, sign. 309-8-2)



Osvobození Pardubic Rudou armádou, květen 1945

(Věstník pardubického kraje, KNV, 1. května 1949)

Okamžiky, na které se nezapomene.



Po posledních vzte-
lech SS-ův a po zbit-
ním útlu posledních
německých horl, objevil
se v teplem slavnosti
převýpik Rudé armády.



První kolona ruz-
sáňových, přehrádkových
ardubických Rudé
armády.

Revoluční dění v plném proudu.



Po celou dobu okupace
zastřešovala krávný po-
hled na starobylý náměstek
zav. „Aleja“. Němci
si ji přepočítali odvol-
dání přispěvků na svou
stranu pomoci. I její po-
chybná stěna však skon-
čila. Prvním šlápnutím
v Pardubicích bylo její
stělení 8. května 1945.



Pádem Německé dotka-
lna se zasloužili odplav
i řada českých lidí. Na
obrazku vidíme milión
duboborníků a zvláště ve
krávnosti ústřední v
Pardubicích.

Osvobození Pardubic Rudou armádou
(Okres Pardubice buduje, 1946)



Rada revolučního ONV dne 8. května 1945



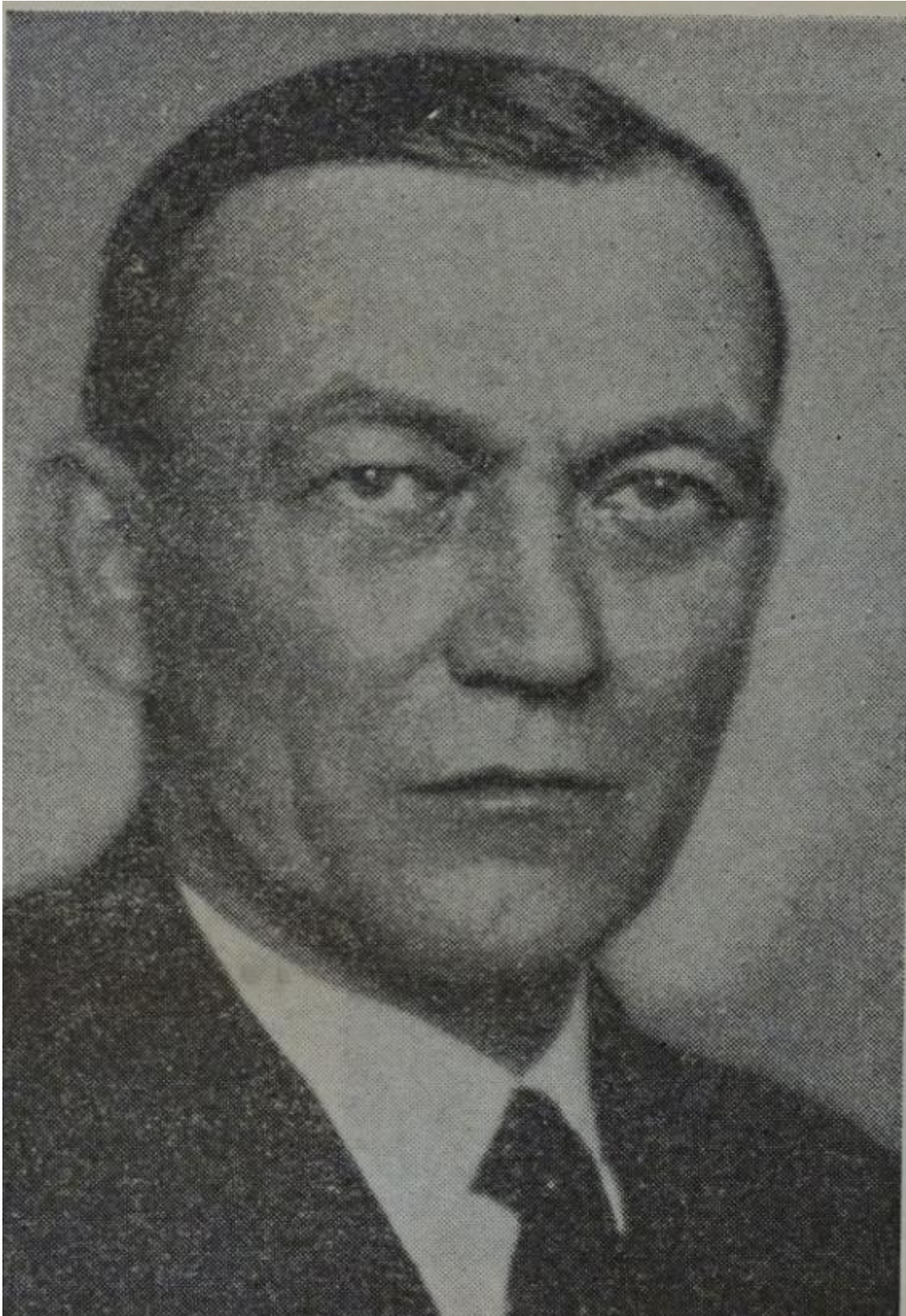
Ustavující schůze ONV a MNV Pardubice dne 8. května 1945

(Okres Pardubice buduje, 1946)



Mjr. František Aubrecht

(VÚA-VHA, Sbíрка žádostí o uznání osvědčení dle zák. č. 255/1946 Sb., a. č. 137770/47)



První předseda ONV Antonín Blahout

(Okres Pardubice buduje, 1946)

Opis 26

Sbor národní bezpečnosti -
Zemské velitelství v Čechách.

Číslo : K 459 / 45 Pl / B.

V Praze dne 7. června 1945.

Věc : pověření .

Prozatímní pověření .

Pověřuji zatímka vedení Sboru národní bezpečnosti pro okres
Pardubice

Zdeňka Deršáka ,nar.6.9.1916,

/č.zatímního průkazu 141, /který jediný má právo veletí Sboru
a ozbrojeným jednotkám národní bezpečnosti, zřízeným podle čl.15
směrnice ministra vnitra pro národní výbory a správní komise ze
dne 19.5.1945.

Jako pověřenec SNB řídí se pouze rozkazy Zemského velitelství SNB
v Čechách a směrnici Okresního národního výboru.

Veselý-Štainer v.r.

Za: plk. Veselý-Štainer
zemský velitel

Kulaté razítko: Sbor národní bezpečnosti -
Zemské velitelství v Čechách



ento souhlasí doslovně s prvopisem
ým opisem o 4 ar, opatřeným
kolkem za K

Soudní kancelář okresního soudu
v PARDUBICÍCH, dne 25. X. 1945.



Pověření Zdeňka Deršáka k prozatímnímu velení SNB v Pardubicích

(ABS, f. KP, a. č. KP-1147/16)



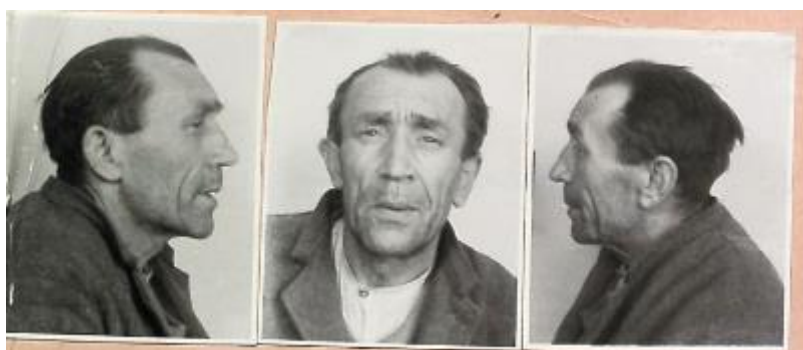
Průjezd speciálního vlaku s Edvardem Benešem Pardubicemi v květnu 1945

(Okres Pardubice buduje, 1946)



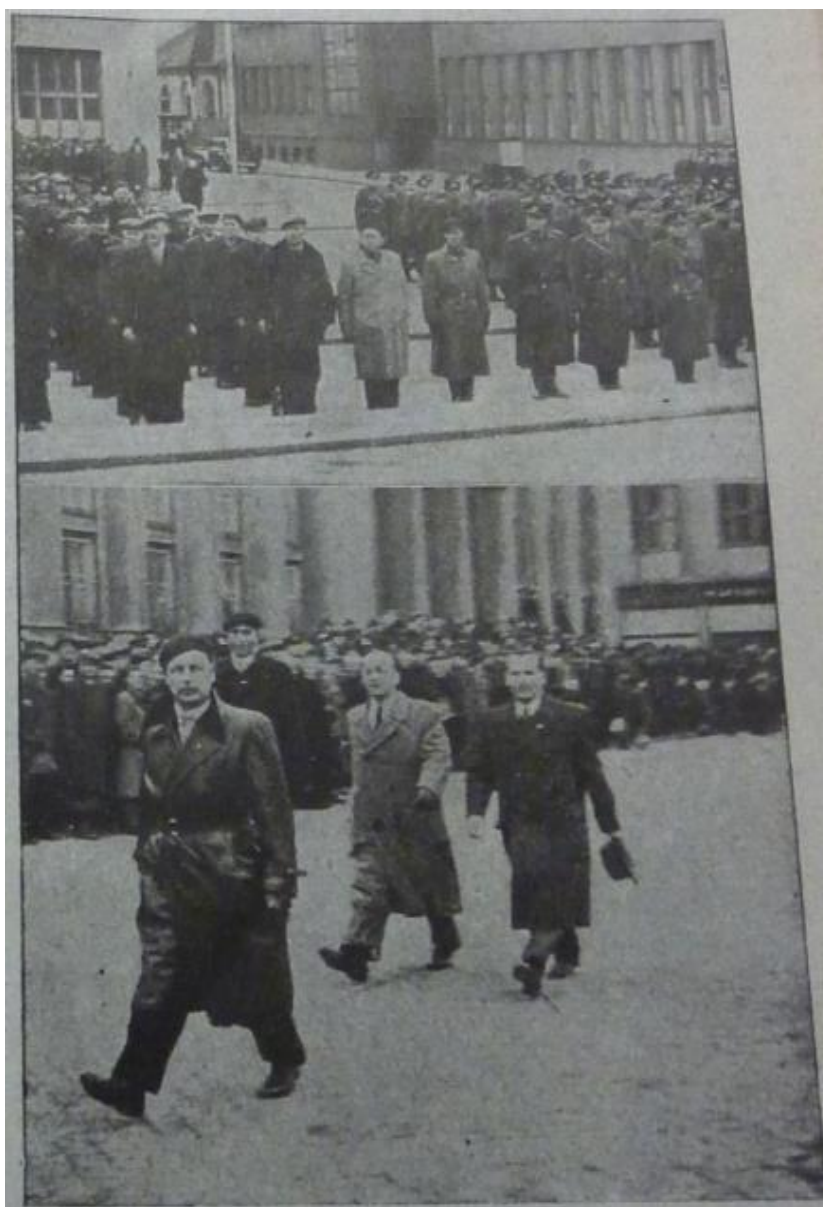
Předseda ONV J. Krátký

(Pardubicko, ONV, 1946)



Josef Mísař ve vyšetřovací vazbě po zatčení v kauze Jana Žemly

(ABS, V-933 HK)



„Vítězný Únor“ v plném proudu – „přehlídka“ závodních milicí v Pardubicích dne 26. února 1948. Ve světlém kabátě bezpečnostní referent Dominik Stehlík.

(Věstník pardubického kraje, KNV, 15. března 1949)

REFERENTI
PRVNÍHO KNV
V PARDUBICÍCH



Ing. EDUARD KAIGL,
plánovací referent,
místopředseda KNV.



DOMINIK STEHLÍK,
bezpečnostní referent.



JOSEF ZVÁRA,
školský, osvětový a tělo-
výchovný referent.



JOSEF SEDLÁŘ,
referent sociální a práce.



MARIE FIŠAROVÁ,
odrazovní referentka.



Dr. JAN MELOUN,
finanční referent.



BOHUMIL KUBÁT,
referent pro vnitřní obchod
a výřevy.



JOSEF CINK,
zemědělský referent.

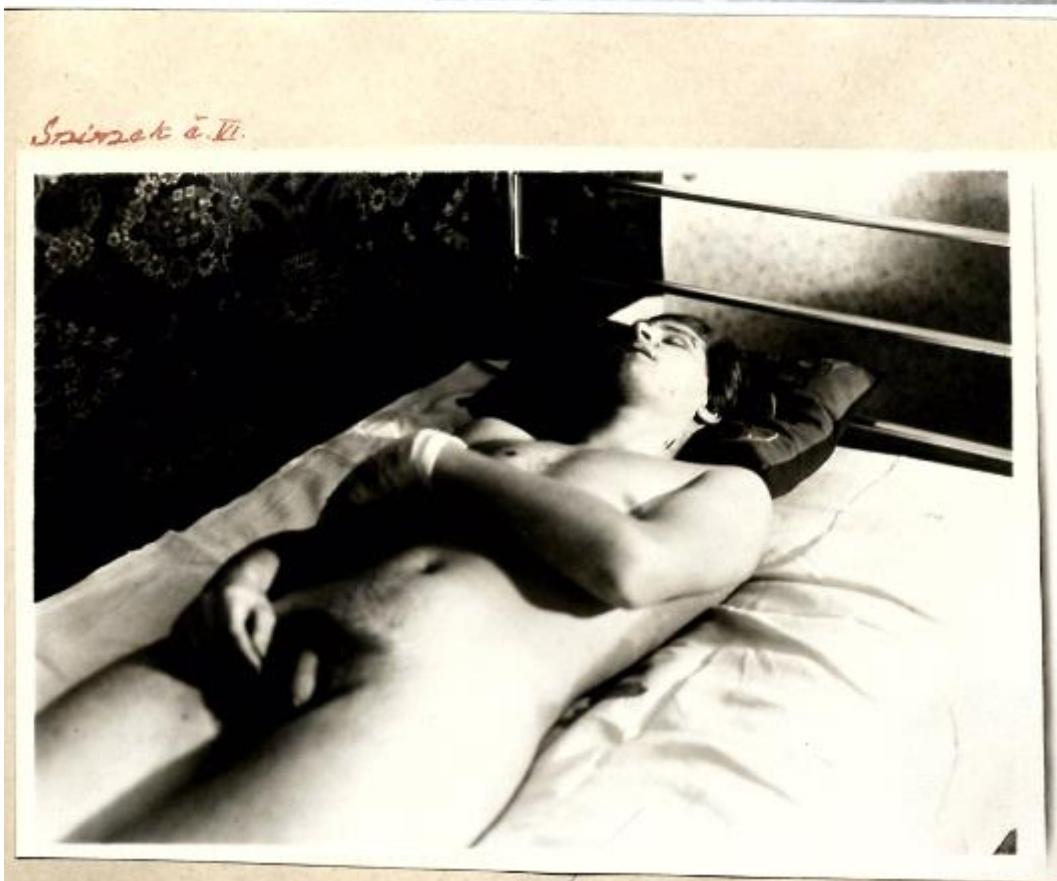


KAREL MLÁŽEK,
hospodářský referent.



FRANTIŠEK BEČKA,
technický referent.

(Věstník pardubického kraje, KNV, 15. března 1949)



Zavražděný Lubomír Krátký, syn komunistického předsedy ONV (leden 1949)

(ABS, V-933 HK)

207 290

Snímek č. II.



Snímek č. II.



Rekonstrukce místa činu

(ABS, V-933 HK)



3. sjezd budovatelů kraje Pardubického

(Věstník pardubického kraje, KNV, 1. září 1949)



Krajský tajemník KV KSČ Karel Kubín

(Rudá Zář, 4. října 1946)



Josef Beran, předseda KV KSČ
(*Východočeská Zář*, 25. května 1951)



Jiří Kotrch, zástupce vedoucího tajemníka KV KSČ
(*Východočeská Zář*, 19. října 1950)



*Čtrnáctidenník Sboru národní bezpečnosti
Rocník III. • 15. srpna 1950 • číslo 15/16*



„Soudružský kolektiv“ útvárové organizace SNB

Velitelé pardubického Krajského velitelství StB, Krajské správy StB a Krajské správy ministerstva vnitra (1949–1960)

- *por. Ladislav Němec: 1. ledna 1949–5. dubna 1949 (KV StB ustaveno pouze formálně, bez povolení MV)*
 - npor. František Polanský: 6. dubna 1949–30. září 1949
 - kpt. Karel Filka: 1. října 1949–31. května 1951
 - plk. Viktor Hladný: 1. června 1951–31. prosince 1952
 - pplk. Antonín Němeček: 1. ledna 1953–26. dubna 1955
 - *plk. JUDr. Jaroslav Vosecký: 27. dubna 1955–31. března 1960*
- *kpt. František Ločárek (velitel OO MV Pardubice od 1. dubna 1960)*

Velitelé KV StB Pardubice v období od 1. 1. 1949 do 31. 3. 1960			
Jméno a příjmení	Datum narození	Původní povolání	Věk při nástupu do funkce
Ladislav Němec	12.12.1900	bednářský pomocník	48
František Polanský	26.07.1897	zedník	51
Karel Filka	25.10.1913	řezník-uzenář; svobodné povolání	35
Viktor Hladný	01.01.1922	holič	29
Antonín Němeček	29.05.1914	karosář	38
Jaroslav Vosecký	17.10.1923	soustružník	32
			Průměrný věk
			38,8

Sídla Státní bezpečnosti v Pardubicích v letech 1947 až 1953

Masarykova ulice č. p. 360 (dnes třída 17. listopadu)	1947–1948
Hotel Bouček, Havlíčkova ulice č. p. 841 (dnes Divadlo Exil)	1948–1949
Hotel U Libuše, Hlaváčova ulice č. p. 179 (dnes SOU obchodní)	1949–1953





Karel Filka, třetí velitel KV StB v Pardubicích

(ABS, f. KP, a. č. KP-84/13)



Jaroslav Pruška, velitel KV NB Pardubice (1950–1951)

(ABS, f. KP, a. č. KP-937/21)



Viktor Hladný, nástupce Karla Filky
(ABS, f. KP, a. č. KP-6104/22)



Antonín Němeček, velitel KS StB a KS MV Pardubice v letech 1953 až 1955
(ABS, f. KP, a. č. KP-2590/14)



Jaroslav Vosecký, velitel KS MV Pardubice 1955–1960

(ABS, f. KP, a. č. KP-6381/23)



František Ločárek, velitel OO MV Pardubice od dubna 1960

(ABS, f. KP, a. č. KP-4425/22)

Krajská správa ministerstva vnitra Pardubice

(ABS, Sbírka kádrových rozkazů, příloha KR 22/54 – funkční rozmístění příslušníků
v krajských správách MV)

Krajská správa ministerstva vnitra Pardubice II. typu					
Pořadové číslo systematizace	Funkce	Hodnost	Jméno a příjmení	Datum narození	Plat (Kčs)
Vedení KS MV					
1.	náčelník KS MV	mjr.	Antonín Němeček	29.05.1914	2 600
2.	zástupce náčelníka KS MV pro operativu; zástupce náčelníka pro VB	kpt.	Václav Rychetský	22.03.1923	2 000
3.	pomocník náčelníka KS MV pro věci hospodářsko administrativní	por.	Josef Spálenský	26.04.1914	1 500
Vnitřní oddělení					
4.	náčelník oddělení	ppor.	Josef Šiman	06.01.1924	1 400
5.	referent	pozice neobsazena			
6.	referent	staršina	Oldřich Šmatera	03.04.1923	900
7.	referent	seržant	Zdena Šimanová	06.06.1931	800
8.	dozorčí útvaru	starší seržant	Jaroslav Šmahel	16.03.1912	900
9.	dozorčí útvaru	starší seržant	Ladislav Flégr	02.06.1923	900
10.	dozorčí útvaru	serž.	František Michek	27.04.1919	900
11.	překladatelka	mladší seržant	Libuše Blažková	07.09.1921	1 300
12.	písařka	mladší seržant	Anna Šponarová	27.06.1934	740
13.	protokolistka	mladší seržant	Zdena Hloušková	18.05.1933	740
Inspekce náčelníka KS MV					
14.	starší inspektor důstojnictva	ppor.	Antonín Tůma	12.08.1916	1 300
15.	inspektor důstojnictva VB	pozice neobsazena			
Odbor kádrů					
16.	náčelník odboru	ppor.	Stanislav Jánský	17.10.1918	1 500
17.	zástupce náčelníka odboru a náčelník oddělení kádrů	staršina	Josef Trojan	18.02.1921	1 400

Oddělení kádrů					
18.	starší referent	starší seržant	Josef Štěpánek	20.08.1917	1 200
19.	starší referent pro věci mobilizační	staršina	Konrád Hrůza	10.02.1927	1 200
20.	referent	ppor.	František Rychnovský	03.04.1908	1 050
21.	referent	pozice neobsazena			
Skupina evidenční a statistická					
22.	referent	starší seržant	Ludmila Hlaváčová	18.04.1929	950
23.	registrátor	pozice neobsazena			
Zvláštní inspekce					
24.	starší referent	starší seržant	Josef Dušovský	22.05.1924	1 200
Sekretariát útvarové organizace KSC					
25.	předseda celouťvarového výboru	staršina	Josef Proch	28.02.1913	1 350
III. zvláštní skupina					
26.	starší šifrant	starší seržant	Stanislav Hrubý	03.10.1924	1 100
27.	šifrant	starší seržant	Antonín Musílek	02.01.1912	1 000
Sekretariát Rudé hvězdy					
28.	místopředseda tajemník Rudé hvězdy	starší seržant	Josef Kasal	13.07.1926	1 050
29.		staršina	Josef Šourek	12.05.1910	900
Oddělení tiskového dohledu					
30.	vedoucí tiskového dohledu	pozice neobsazena			
31.	plnomocník	pozice neobsazena			
32.	plnomocník	pozice neobsazena			
33.	plnomocník	pozice neobsazena			
34.	administrativně technická služba	pozice neobsazena			
II. odbor					
35.	náčelník odboru	ppor.	Bernard Bednář	08.10.1924	1 600
36.	zástupce náčelníka odboru	ppor.	Alois Blažek	31.05.1913	1 400
Vnitřní skupina					
37.	referent spisovny	serž.	Zdena Pelikánová	12.05.1931	800
1. oddělení					
38.	náčelník oddělení	ppor.	Evžen Panovský	11.02.1925	1 300
39.	starší referent	ppor.	Ladislav Zeman	26.09.1929	1 100
40.	starší referent	ppor.	Ladislav Hlaváč	28.05.1926	1 100
41.	starší referent	pozice neobsazena			

42.	referent	starší seržant	Alois Čermák	27.10.1928	1 050
43.	referent	serž.	Miloslav Maršálek	10.11.1926	950
44.	referent	staršina	Stanislav Černý	24.08.1924	1 050
45.	mladší referent	pozice neobsazena			
46.	písařka	mladší seržant	Marta Palová	17.10.1934	740
2. oddělení					
47.	náčelník oddělení	staršina	Adolf Vondrák	07.07.1923	1 300
48.	starší referent	staršina	Emil Lojín	10.02.1920	1 200
49.	starší referent	pozice neobsazena			
50.	starší referent	pozice neobsazena			
51.	referent	mladší seržant	Miroslav Fersík	17.09.1926	1 050
52.	referent	pozice neobsazena			
53.	mladší referent	serž.	Josef Schejbal	10.08.1920	850
III. odbor					
54.	náčelník odboru	por.	Ladislav Špaček	14.12.1921	1 700
55.	zástupce náčelníka odboru	ppor.	Ladislav Moravec	25.02.1921	1 500
Vnitřní skupina					
56.	referent spisovny	serž.	Věra Blažejová	11.06.1933	800
1. oddělení					
57.	náčelník oddělení	ppor.	František Havel	27.10.1913	1 400
58.	starší referent	pozice neobsazena			
59.	starší referent	pozice neobsazena			
60.	referent	pozice neobsazena			
2. oddělení					
61.	náčelník oddělení	staršina	František Štěpánek	08.10.1923	1 300
62.	starší referent	ppor.	Jaroslav Scheidel	08.08.1923	1 200
63.	starší referent	starší seržant	Josef Koblížek	19.03.1914	1 100
64.	starší referent	staršina	Josef Rychtecký	06.03.1927	1 100
65.	referent	starší seržant	Josef Munzar	06.08.1925	950
66.	referent	por.	Slavoj Vlček	30.04.1925	1 050
67.	referent	starší seržant	Vojtěch Pilař	15.11.1921	1 050
68.	mladší referent	starší seržant	Ludevít Beniač	24.04.1930	850
69.	mladší referent	pozice neobsazena			
70.	písařka	serž.	Libuše Kolářová	03.09.1931	740
3. oddělení					
71.	náčelník oddělení	staršina	Josef Chmelík	15.08.1919	1 300
72.	starší referent	staršina	Radimír Tomášek	29.05.1926	1 200
73.	referent	starší seržant	Jan Dobšíček	16.11.1926	1 050
74.	referent	starší seržant	Emil Marek	14.09.1926	1 050
75.	referent	starší seržant	Bedřich Kukla	11.01.1921	1 050
76.	referent	ppor.	Adolf Koutný	21.08.1919	1 050

77.	mladší referent	ppor.	Václav Kindl	31.07.1928	850
IV. odbor					
78.	náčelník odboru	por.	Adolf Král	04.11.1920	1 700
79.	zástupce náčelníka odboru	ppor.	František Kabeláč	12.01.1923	1 500
Vnitřní skupina					
80.	referent spisovny	serž.	Marie Kašparová	09.01.1933	800
81.	písařka	mladší seržant	Jaruše Vondrová	12.01.1931	740
82.	písařka	mladší seržant	Marta Kofrolínová	18.11.1934	660
1. oddělení					
83.	náčelník oddělení	staršina	Miroslav Mlejnek	29.05.1925	1 300
84.	starší referent	staršina	František Fiala	04.03.1927	1 200
85.	referent	ppor.	Josef Stehno	19.09.1926	1 050
86.	referent	mladší seržant	Jaromír Nekovařík	18.02.1928	950
87.	mladší referent	pozice neobsazena			
2. oddělení					
88.	náčelník oddělení	ppor.	František Ločárek	12.06.1922	1 300
89.	starší referent	npor.	Ing. Jaromír Lomský	11.12.1927	1 200
90.	starší referent	npor.	Václav Buriánek	27.07.1914	1 100
91.	starší referent	staršina	Jan Minář	10.04.1920	1 200
92.	starší referent	staršina	Karel Netolický	31.07.1925	1 200
93.	referent	staršina	Miroslav Hladík	21.04.1925	950
94.	referent	ppor.	Josef Hochman	28.12.1919	1 050
95.	referent	starší seržant	Josef Šikl	13.05.1921	1 050
96.	mladší referent	pozice neobsazena			
97.	mladší referent	pozice neobsazena			
3. oddělení					
98.	starší referent	ppor.	Emil Dušek	19.11.1921	1 200
99.	referent	starší seržant	Josef Kosina	23.03.1916	1 050
100.	referent	pozice neobsazena			
101.	mladší referent	mladší seržant	Stanislav Kněžek	25.10.1930	850
4. oddělení					
102.	náčelník oddělení	ppor.	Stanislav Kořínek	05.11.1912	1 300
103.	starší referent	ppor.	Jaroslav Urban	12.04.1918	1 100
104.	referent	starší seržant	František Petrásek	17.01.1909	1 050
105.	referent	starší seržant	František Zahradník	31.03.1917	1 050
106.	referent	staršina	Zdeněk Novák	22.05.1926	950
5. oddělení					

107.	náčelník oddělení	staršina	František Přívratský	19.07.1914	1 300
108.	starší referent	starší seržant	Václav Jareš	26.10.1923	1 100
109.	referent	starší seržant	Karel Trsek	12.03.1922	1 050
110.	referent	starší seržant	Václav Pelcák	23.08.1923	950
111.	referent	pozice neobsazena			
V. oddělení					
112.	náčelník oddělení	pozice neobsazena			
113.	starší referent	staršina	Jaroslav Vorel	18.09.1914	1 100
114.	referent	por.	Jaromír Holub	14.05.1930	1 050
115.	referent	pozice neobsazena			
116.	referent	pozice neobsazena			
117.	mladší referent	pozice neobsazena			
5. samostatné oddělení VM.					
118.	starší referent	starší seržant	Bohuslav Kokeš	31.08.1924	1 200
119.	starší referent	starší seržant	Josef Doležal	01.03.1921	1 050
120.	mladší referent	mladší seržant	pozice neobsazena		
VII. odbor					
121.	náčelník odboru	por.	Ladislav Vondrouš	05.04.1924	1 700
122.	zástupce náčelníka odboru	staršina	Josef Štěpánek	26.09.1924	1 500
Vnitřní skupina					
123.	referent spisovny	mladší seržant	Jaroslava Marešová	07.07.1933	800
1. oddělení					
124.	náčelník oddělení	ppor.	František Uhlíř	11.08.1925	1 400
125.	starší referent	staršina	Oldřich Felcman	12.05.1914	1 200
126.	starší referent	starší seržant	Bohuslav Polák	27.07.1922	1 200
127.	starší referent	starší seržant	Jan Trkal	30.01.1919	1 200
128.	starší referent	starší seržant	Ludvík Sais	21.08.1922	1 200
129.	referent	seržant	Jarmila Coufalová	02.06.1933	1 050
130.	referent	starší seržant	Jaroslav Starý	26.03.1923	1 050
131.	referent	mladší seržant	Antonín Zavřel	03.08.1924	1 050
132.	referent	mladší seržant	Radko Boháč	27.11.1932	950
133.	mladší referent	mladší seržant	Vladimír Smetana	15.09.1920	850
134.	mladší referent	mladší seržant	Blanka Komárková	21.09.1934	850
135.	mladší referent	serž.	Jiří Gabriel	22.08.1926	850
136.	mladší referent	mladší seržant	Margit Vajčnerová	16.11.1935	850
2. oddělení					
137.	náčelník oddělení	ppor.	Josef Kubík	14.03.1915	1 300
138.	starší referent	starší seržant	Karel Vrána	07.03.1918	1 100
139.	starší referent	pozice neobsazena			
140.	referent	pozice neobsazena			
141.	referent	starší seržant	Jaroslav Obst	10.10.1920	1 050

142.	referent	serž.	Josef Jeništa	10.03.1923	950
143.	referent	ppor.	Oldřich Kopecký	04.01.1920	1 050
144.	referent	mladší seržant	Emil Schejbal	06.05.1929	950
145.	mladší referent	serž.	Karle Borovec	19.07.1920	800
146.	mladší referent	serž.	Emilie Ponděličková	15.06.1929	950
Skupina ustanovky v hotelích					
147.	referent	mladší seržant	Bohuslav Vavřín	23.08.1929	950
148.	mladší referent	pozice neobsazena			
Skupina zatýkací					
149.	starší referent	staršina	Jan Hanzl	25.06.1914	1 250
150.	referent	starší seržant	František Drášil	25.03.1912	1 050
151.	mladší referent	starší seržant	Karel Král	10.04.1911	850
Řidiči					
152.	straší řidič - sledovač	starší seržant	Hubert Řádek	10.04.1911	1 050
153.	řidič-sledovač	mladší seržant	Ludvík Němec	11.01.1922	1 000
IX. odbor					
154.	náčelník odboru	ppor.	Vlastislav Karger	10.09.1925	1 700
155.	zástupce náčelníka odboru	mladší seržant	Otakar Florián	05.11.1922	1 350
1. oddělení					
156.	náčelník	pozice neobsazena			
157.	starší referent	starší seržant	Miroslav Kukliš	12.10.1922	1 200
158.	starší referent	mladší seržant	Miroslav Švercl	07.06.1923	1 100
159.	starší referent	staršina	Josef Papoušek	21.10.1922	1 100
160.	starší referent	starší seržant	pozice neobsazena		
161.	starší referent	starší seržant	pozice neobsazena		
162.	referent	starší seržant	Rudolf Bečička	12.07.1923	1 050
163.	referent	mladší seržant	Ladislav Slanina	22.08.1924	1 050
164.	referent	starší seržant	Jan Kozel	12.05.1921	1 050
165.	referent	mladší seržant	Jiřina Růžičková	24.05.1932	950
166.	referent	mladší seržant	Jan Saivera	04.05.1928	950
167.	referent	pozice neobsazena			
168.	referent	pozice neobsazena			
169.	referent	pozice neobsazena			
170.	referent	pozice neobsazena			
171.	mladší referent	pozice neobsazena			
172.	mladší referent	mladší seržant	Božena Nešetřilová	07.03.1933	800
173.	mladší referent	mladší seržant	Zdena Žáková	08.03.1935	800
174.	mladší referent	mladší seržant	Božena Holomková	21.03.1934	800
175.	mladší referent	mladší seržant	Milada Škeříková	23.12.1933	800

4. oddělení - zrušeno: služebna P-63					
176.	vedoucí služebny		občanský zaměstnanec		
177.	starší referent		občanský zaměstnanec		
178.	starší referent		občanský zaměstnanec		
179.	starší referent		občanský zaměstnanec		
180.	starší referent		občanský zaměstnanec		
181.	referent		občanský zaměstnanec		
182.	referent		občanský zaměstnanec		
183.	referent		občanský zaměstnanec		
184.	referent		občanský zaměstnanec		
185.	referent		občanský zaměstnanec		
186.	referent		občanský zaměstnanec		
187.	referent		občanský zaměstnanec		
188.	referent		občanský zaměstnanec		
189.	referent		občanský zaměstnanec		
190.	referent		občanský zaměstnanec		
191.	referent		občanský zaměstnanec		
192.	referent		občanský zaměstnanec		
193.	referent		občanský zaměstnanec		
194.	referent		občanský zaměstnanec		
195.	referent		občanský zaměstnanec		
196.	referent		občanský zaměstnanec		
Odbor vyšetřování					
197.	náčelník odboru	ppor.	Arnošt Hampl	29.09.1923	1 600
198.	zástupce náčelníka odboru, náčelník 1. oddělení	ppor.	Jaromír Červený	25.06.1920	1 500
Vnitřní skupina					
199.	referent spisovny	starší seržant	Alena Rajmanová	17.08.1930	800
200.	písařka	serž.	Věra Hlaváčová	23.10.1928	740
1. oddělení					
201.	zástupce náčelníka oddělení	ppor.	Josef Miláček	01.12.1916	1 300
202.	starší referent	ppor.	Stanislav Šponar	15.08.1924	1 200
203.	starší referent	ppor.	Josef Toman	10.11.1921	1 200
204.	referent	ppor.	Josef Pecha	02.03.1916	1 050
205.	referent	starší seržant	František Kosina	31.01.1904	1 050
206.	referent	starší seržant	Josef Tříška	05.03.1912	1 050
207.	mladší referent	pozice neobsazena			
2. oddělení					

208.	náčelník oddělení	ppor.	Bohuslav Málek	06.04.1921	1 400
209.	starší referent	staršina	Zdeněk Tichý	23.10.1921	1 200
210.	referent	ppor.	Antonín Matějčík	17.03.1926	1 050
211.	referent	ppor.	Antonín Růžička	11.06.1924	1 050
212.	referent	starší seržant	Jaroslav Morávek	04.02.1914	1 050
213.	mladší referent	pozice neobsazena			
<u>I. zvláštní oddělení</u>					
214.	náčelník oddělení	staršina	Ladislav Přivratský	10.06.1917	1 300
1. skupina					
215.	starší referent	starší seržant	Jan Šrám	24.12.1921	1 000
2. skupina					
216.	referent	pozice neobsazena			
3. skupina					
217.	referent	starší seržant	Jiřina Pelcáková	09.02.1923	950
4. skupina					
218.	referent	starší seržant	František Gregar	19.02.1914	950
219.	referent	mladší seržant	Jan Němec	16.05.1920	800
5. skupina					
220.	kartotékařka	mladší seržant	Věra Klíčová	23.04.1934	780
<u>II. zvláštní oddělení</u>					
221.	náčelník oddělení	starší seržant	Ladislav Moravec	11.09.1926	1 300
1. skupina					
222.	starší referent	serž.	Josef Táborský	09.05.1926	950
223.	referent	mladší seržant	Bohuslav Slanina	24.12.1911	900
224.	referent	mladší seržant	Antonín Házl	23.01.1908	800
225.	referent	mladší seržant	Josef Kerhart	31.08.1909	800
226.	referent	mladší seržant	Václav Žák	02.09.1904	800
2. skupina					
227.	starší referent	pozice neobsazena			
228.	referent	mladší seržant	Jaroslava Bednářová	27.01.1933	800
229.	referent	pozice neobsazena			
3. skupina - přehlídka československého tisku					
230.	referent	pozice neobsazena			
<u>Oddělení archivní</u>					
231.	náčelník oddělení	pozice neobsazena			
232.	referent pro státní archivy a archivy národních výborů	pozice neobsazena			
233.	referent pro podnikové archivy	pozice neobsazena			

234.	referent pro evidenci státních archivních fondů	pozice neobsazena			
235.	referent pro skartaci	pozice neobsazena			
Oddělení nápravných zařízení Pardubice					
236.	náčelník oddělení	npor.	Ladislav Kotyza	14.07.1919	
237.	zástupce náčelníka pro VP	ppor.	Oldřich Kutil	05.02.1910	
238.	starší referent pro operativu	ppor.	Bohumil Krejčí	18.01.1919	
239.	starší referent pro režim	staršina	Josef Bradáč	10.04.1921	
240.	starší referent pro režim	pozice neobsazena			
Vnitřní skupina					
241.	starší referent hospodář	staršina	Rudolf Čech	10.12.1923	1 000
242.	starší referent hospodář	mladší seržant	Jiřina Vlčková	27.12.1930	800
243.	písařka	serž.	Miroslava Němcová	21.09.1932	740
Odbor administrativně hospodářský					
244.	zástupce náčelníka odboru pro věci admin. hosp. - součást náčelníka finančního oddělení	por.	Josef Mazal	26.01.1920	1 400
245.	starší referent plánování a rozpočtu	staršina	František Řezáč	01.08.1924	1 100
246.	protokolista	civilní zaměstnanec	Miroslava Sehringová	05.03.1935	780
1. oddělení - finanční					
247.	starší referent	staršina	Oldřich Novotný	24.06.1924	1 000
248.	referent - platy prac. vězňů	pozice neobsazena			
249.	referent - platy prac. vězňů	pozice neobsazena			
250.	referent	civilní zaměstnanec	Marie Horynová	27.03.1934	950
2. oddělení - ubytovací a správa budov					
251.	náčelník oddělení	starší seržant	Václav Tomášek	12.08.1914	1 100
252.	referent bytového úřadu	seržant	Josef Veselý	09.09.1930	900
253.	referent správy majetku	civilní zaměstnanec	František Vondra	03.09.1910	900
254.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Božena Korelová	21.01.1920	
255.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Marie Bečičková	22.10.1924	
256.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Božena filová	11.07.1914	

257.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Hedvika Hanzlová	19.05.1908	
258.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Marie Kubištová	09.09.1911	
259.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Ludmila Kutová	28.09.1908	
260.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Anna Wilderová	08.12.1903	
261.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Marie Solilová	15.05.1924	
262.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Anna Rybišárová	18.4.1894	
3. oddělení - materiální					
263.	náčelnice oddělení	starší seržant	Marie Tůmová	28.03.1920	1 100
1. skupina - bojové prostředky					
264.	starší referent bojových prostředků	starší seržant	Bohumil Kadrmaz	20.12.1923	1 050
265.	referent	seržant	Květa Nedvěďová	11.10.1924	800
Výdejna součástek					
266.	referent oděvní výdejny	civilní zaměstnanec, starší seržant	Jindřich Chalupník	25.03.1923	900
267.	referent	staršina	Karel Brožek	23.10.1915	900
Údržba					
268.	správce budov	pozice neobsazena			
269.	topič	civilní zaměstnanec	František Jílek	13.2.1894	
270.	instalatér-zámečnick	pozice neobsazena			
271.	instalatér-zámečnick	pozice neobsazena			
272.	truhlář	pozice neobsazena			
4. oddělení - dopravní prostředky					
273.	automobilní náčelník	ppor.	Ladislav Moskaliev	30.05.1925	1 050
274.	referent	staršina	Josef Dus	17.03.1907	900
Dopravní četa					
275.	velitel čety	ppor.	Bohuslav Kadleček	16.01.1925	1 050
276.	velitel družstva	staršina	Miloslav Hrnčič	05.12.1925	950
277.	velitel družstva	mladší seržant	Bohuslav Škorpil	24.01.1914	900
278.	velitel družstva	starší seržant	Nikolaj Andrle	18.12.1926	950
279.	velitel družstva	staršina	Oldřich Stránský	01.10.1924	900
280.	řidič-mechanik	mladší seržant	Ladislav Čekal	18.06.1914	780
281.	řidič-mechanik	seržant	Josef Šeda	30.03.1921	860
282.	řidič-mechanik	mladší seržant	Ladislav Šponar	12.05.1928	780
283.	řidič-mechanik	starší seržant	Ladislav Kovačka	15.06.1924	860
284.	řidič-mechanik	mladší seržant	Jan Chvojka	27.01.1929	780
285.	řidič-mechanik	mladší seržant	Jan Neubauer	24.06.1920	820
286.	řidič-mechanik	mladší seržant	Josef Svoboda	14.03.1923	780
287.	řidič-mechanik	mladší seržant	Břetislav Kuta	08.01.1914	780
288.	řidič-mechanik	staršina	Miloslav Suchý	10.06.1924	860

289.	řidič-mechanik	pozice neobsazena			
290.	řidič-mechanik	pozice neobsazena			
291.	řidič-mechanik	pozice neobsazena			
292.	řidič-mechanik	pozice neobsazena			
293.	řidič	mladší seržant	Zdeněk Lefnar	01.06.1930	780
294.	řidič	seržant	František Málek	24.02.1925	820
295.	řidič	mladší seržant	Miloslav Procházka	21.05.1928	780
296.	řidič	mladší seržant	Miroslav Fuchsa	14.05.1928	820
297.	řidič	mladší seržant	Josef Lefnar	08.03.1929	780
298.	řidič	mladší seržant	Ladislav Bureš	23.07.1928	780
299.	řidič		František Semrád	25.10.1924	820
300.	řidič		Josef Musil	28.01.1922	780
301.	řidič		Oldřich Kulhavý	25.11.1925	780
302.	řidič		Ladislav Klusoň	27.05.1923	820
303.	řidič		František Schejbal	31.12.1927	780
304.	řidič		Václav Stýblo	14.10.1923	780
305.	řidič	pozice neobsazena			
306.	řidič	pozice neobsazena			
Autodílna					
307.	náčelník dílny	civilní zaměstnanec - mladší seržant	Jaroslav Kočí	25.12.1923	950
308.	skladník	civilní zaměstnanec - starší seržant	Jiří Vít	25.12.1927	820
309.	mechanik	civilní zaměstnanec - staršina	Karel Hába	25.06.1912	860
310.	mechanik	civilní zaměstnanec - staršina	Josef Vojáček	01.06.1926	860
311.	mechanik	civilní zaměstnanec - mladší seržant	Jaroslav Dostál	12.04.1928	860
312.	mechanik	civilní zaměstnanec - mladší seržant	František Šimonka	01.10.1922	860
313.	mechanik	civilní zaměstnanec - mladší seržant	František Reynelt	16.02.1909	860
314.	mechanik	civilní zaměstnanec - mladší seržant	František Bokvaj	07.11.1921	700
315.	mechanik	civilní zaměstnanec - seržant	František Urbánek	29.10.1919	780
Účtárna					
316.	vedoucí oddělení	staršina	Jaroslav Jeřábek	11.06.1912	1 300
1. skupina - věcné náklady					
317.	zástupce	staršina	Stanislav Uchytíl	04.05.1912	1 100
318.	referent	seržant	Ladislav Uncajtík	07.12.1925	950
319.	mladší referent	civilní zaměstnanec - seržant	Miroslava Karasová	14.02.1932	950
320.	mladší referent	pozice neobsazena			
2. skupina - osobní náklady					
321.	starší referent	starší seržant	Patr Paučo	24.06.1924	1 050
322.	referent	civilní zaměstnanec - seržant	Dagmar Sedláková	09.10.1931	780
323.	mladší referent	civilní zaměstnanec	Olga Moskalievová	06.05.1928	

3. skupina - zúčtovací					
324.	starší referent	seržant	Libuše Panchártková	06.11.1930	950
325.	referent	civilní zaměstnanec - starší seržant	Josef Kašpar	18.03.1914	1 050
326.	mladší referent	civilní zaměstnanec - seržant	Ludmila Melšová	05.06.1931	780
<u>Samostatné oddělení spojů</u>					
327.	náčelník oddělení	staršina	Antonín Skalický	12.06.1914	1 350
328.	zástupce	starší seržant	Josef Malenovský	06.02.1920	1 250
Údržba dílny					
329.	starší telefonní mechanik	pozice neobsazena			
330.	telefonní mechanik	mladší seržant	Karel Hudousek	11.08.1928	860
331.	telefonní mechanik	pozice neobsazena			
332.	telefonní mechanik	pozice neobsazena			
333.	dálnopisný mechanik	staršina	František Valenta	22.08.1911	860
334.	radiomechanik	seržant	Jaromír Novák	15.02.1921	860
Radiostanice					
335.	velitel radiostanice	starší seržant	Josef Herda	12.03.1921	950
336.	starší radista	starší seržant	František Jasanský	14.08.1923	850
337.	starší radista	seržant	Bohumír Blatný	06.01.1915	860
338.	radista	pozice neobsazena			
Ústředna					
339.	velitel ústředny	staršina	Marie Černá	23.09.1930	820
340.	starší telefonista	seržant	Věra Náplavová	11.09.1930	740
341.	starší telefonista	mladší seržant	Věra Nadrchalová	23.06.1927	740
342.	starší telefonista	mladší seržant	Anna Rosičková	22.02.1935	740
343.	telefonista	mladší seržant	Jolana Nagyová	21.07.1935	660
344.	starší dálnopisec	starší seržant	Drahomíra Hrubá	17.11.1932	740
345.	starší dálnopisec	seržant	Zdena Zlesáková	02.08.1920	740
346.	dálnopisec	mladší seržant	Vlasta Kudrnová	15.12.1932	700
347.	kurýr	seržant	Rudolf Sykáček	21.03.1915	820
348.	kurýr	starší seržant	Jan Čalfa	25.11.1921	820
<u>Samostatné oddělení zdravotní</u>					
349.	náčelník oddělení	npor.	MUDr. Anna Holubová	14.02.1923	1 400
350.	zdravotník	ppor.	Jaroslav Rázek	15.11.1923	900
Zdravotní středisko					
351.	zubní lékař	civilní zaměstnanec	pozice neobsazena		
352.	zubní laborant	civilní zaměstnanec	pozice neobsazena		
353.	zubní instrumentář	civilní zaměstnanec	pozice neobsazena		
354.	ošetřovatelka	civilní zaměstnanec - mladší seržant	Jarmila Popelová	26.11.1935	740

<u>Samostatné oddělení ostrahy</u>					
355.	náčelník oddělení	starší seržant	Vincenc Pekárek	12.09.1912	1 050
356.	strážný	mladší seržant	Štefan Gombár	30.12.1916	740
357.	strážný	seržant	Zdenek Kacafírek	29.07.1924	780
358.	strážný	mladší seržant	Josef Kučera	04.01.1929	780
359.	strážný	starší seržant	Josef Hanka	19.01.1911	780
360.	strážný	mladší seržant	František Kopřiva	13.08.1928	780
361.	strážný	seržant	Oldřich Vitouš	09.06.1912	820
362.	strážný	seržant	Josef Bureš	04.08.1922	780
363.	strážný	starší seržant	Josef Šmahel	03.03.1920	820
364.	strážný	staršina	Miroslav Kubálek	26.09.1912	820
365.	strážný	staršina	František Sobotka	17.11.1911	780
366.	strážný	staršina	Ferdinand Pulicar	10.12.1908	781
Celkem platová částka za měsíc KS MV					263 541
<u>Věznice Pardubice</u>					
Vedení					
1.	náčelník věznice	npor.	Bohuslav Mikovec	17.12.1919	1 600
2.	zástupce pro VP	ppor.	František Zítko	08.05.1914	1 400
3.	zástupce pro operativu	starší seržant	Josef Kolouch	18.06.1923	1 400
4.	pomocník náčelníka	ppor.	Josef Vrba	13.06.1922	1 100
Skupina operativní					
5.	referent	starší seržant	Josef Jána	26.02.1916	950
6.	referent	seržant	Vladimír Karlíček	04.11.1925	950
Vnitřní skupina					
7.	starší referent spisovny	staršina	Jaroslav Jindřle	11.02.1920	950
8.	referent	staršina	František Kameník	15.07.1925	900
9.	referent	starší seržant	Vladimír Sýkora	14.08.1918	850
10.	mladší referent	seržant	Jaroslav Jehlička	18.08.1914	800
11.	telefonistka	mladší seržant	Helena Konfrštová	18.08.1935	700
12.	písařka	seržant	Božena Hrubá	18.03.1934	740
Skupina hospodářsko-finanční					
13.	náčelník	ppor.	Karel Daněk	27.10.1911	1 100
14.	starší referent	starší seržant	Cyril Jedlička	05.06.1912	1 000
15.	referent	seržant	Ladislav Fajt	16.08.1919	900
16.	referent	seržant	Miroslav Kremna	08.12.1925	900

17.	referent kvalitář	pozice neobsazena			
18.	referent kvalitář	pozice neobsazena			
19.	referent pro sklady	staršina	Josef Vojř	25.06.1925	900
20.	mladší referent pro sklady	staršina	Josef Kheil	26.05.1923	800
21.	řidič	seržant	Augustin Šilhánek	10.07.1916	820
22.	řidič	seržant	Eduard Hejcman	27.04.1926	860
Skupina finanční					
23.	starší referent	pozice neobsazena			
24.	referent	seržant	František Hruběš	20.05.1924	850
25.	referent	staršina	Václav Zoch	10.09.1923	800
26.	mladší referent	mladší seržant	Anna Krejčová	27.12.1934	800
Skupina zdravotní					
27.	lékař	pozice neobsazena			
28.	zdravotník	ppor.	Božena Železná	14.04.1932	900
Ostraha					
29.	velitel směny	seržant	Rudolf Pfeifer	28.09.1928	900
30.	velitel směny	starší seržant	Josef Fenyk	08.10.1914	1 000
31.	velitel směny	seržant	Jan Voleský	22.09.1921	1 000
32.	velitel směny	pozice neobsazena			
33.	pomocník velitele směny	starší seržant	Ladislav Hruša	13.09.1921	860
34.	pomocník velitele směny	seržant	Stanislav Drlík	23.11.1915	850
35.	pomocník velitele směny	starší seržant	Vladimír Meruňka	26.02.1923	850
36.	pomocník velitele směny	pozice neobsazena			
37.	velitel oddělení	seržant	Anna Čípková	26.01.1923	860
38.	velitel oddělení	seržant	Jarmila Sýkorová	22.01.1929	820
39.	velitel oddělení	seržant	Rudolf Šípek	10.01.1919	820
40.	velitel oddělení	seržant	Jan Lamberty	10.01.1921	820
41.	velitel oddělení	seržant	Rudolf Mífek	04.11.1920	820
42.	velitel oddělení	seržant	Josef Staněk	21.12.1923	820
43.	starší strážný	seržant	Jaroslav Havel	01.07.1927	820
44.	starší strážný	seržant	Josef Just	20.08.1910	820
45.	starší strážný	seržant	Přemysl Kondras	31.05.1924	820
46.	starší strážný	seržant	Jaroslav Srba	23.11.1923	820
47.	starší strážný	seržant	Ladislav Kubeš	13.12.1926	820
48.	starší strážný	seržant	František Zahradník	06.07.1925	820
49.	strážný	seržant	Alois Benák	14.12.1920	780
50.	strážný	seržant	Karel Štukhejl	04.11.1925	780
51.	strážný	seržant	Leopold Vlašič	08.05.1926	780
52.	strážný	seržant	Josef Kulhánek	27.11.1927	780
53.	strážný	starší seržant	Miroslav Dokoupil	21.12.1919	780

54.	strážný	seržant	Jan Kroulík	29.12.1922	780
55.	strážný	seržant	František Basedlík	20.12.1925	780
56.	strážný	seržant	František Randus	10.11.1926	780
57.	strážný	mladší seržant	Pravoslav Daniel	06.07.1918	740
58.	strážný	mladší seržant	Bohumil Vajšner	20.06.1912	780
59.	strážný	seržant	Josef Kreibich	07.12.1924	740
60.	strážný	seržant	Bohumil Dorazil	04.11.1926	780
61.	strážný	seržant	Alois Kovář	20.06.1912	780
62.	strážný	mladší seržant	Jindřich Kolář	14.07.1915	780
63.	strážný	seržant	Jaroslav Lochman	14.02.1913	780
64.	strážný	seržant	Jaroslav Rychtera	04.12.1921	780
65.	strážný	seržant	Stanislava Jírová	01.01.1934	740
66.	strážný	mladší seržant	Dana Baštová	17.04.1935	740
67.	strážný	mladší seržant	František Kašpar	12.02.1912	740
68.	strážný	mladší seržant	Anna Kadeřábková	18.05.1919	740
69.	strážný	mladší seržant	Michal Kačmarík	17.11.1919	740
70.	strážný	mladší seržant	Anna Salavová	12.07.1933	740
71.	strážný	seržant	Blanka Hofmanová	20.04.1934	740
72.	strážný	seržant	Ludmila Ptačovská	20.05.1924	780
73.	strážný	staršina	Jiří Barbora	08.04.1924	780
74.	strážný	mladší seržant	Lubomír Čermák	10.06.1926	780
75.	strážný	starší seržant	Jaroslav Čihař	13.02.1921	780
76.	strážný	seržant	Bohumil Motl	30.10.1919	780
77.	strážný	seržant	Vlasta kořínková	27.01.1931	780
78.	strážný	starší seržant	Arnošt Volček	01.12.1924	780
79.	strážný	pozice neobsazena			
80.	mladší strážný	mladší seržant	Jindřich Skokan	15.05.1914	700
81.	mladší strážný	mladší seržant	Ignác Metenko	21.08.1914	700
82.	mladší strážný	mladší seržant	Václav Nikl	25.06.1925	700
83.	mladší strážný	mladší seržant	Václav Boháč	14.02.1930	700
84.	mladší strážný	mladší seržant	Emilie Blařková	10.11.1934	700
85.	mladší strážný	mladší seržant	Věra Málková	20.12.1927	700
86.	mladší strážný	mladší seržant	Rudolf Polivčák	04.04.1928	740
87.	mladší strážný	pozice neobsazena			
88.	mladší strážný	pozice neobsazena			
89.	mladší strážný	pozice neobsazena			
90.	strážný - psovod	seržant	Drahoslav Šesták	31.05.1925	780
<u>Vyšetřovací věznice Pardubice</u>					
1.	náčelník věznice	ppor.	Vincenc Čepek	22.03.1911	1 350
Vnitřní skupina					
2.	referent	seržant	Zdeněk Haupt	25.05.1925	900

Ostraha					
3.	velitel směny	seržant	Josef Povondra	14.06.1921	900
4.	velitel směny	seržant	Vladimír Fenik	21.05.1923	900
5.	velitel směny	seržant	Josef Bednář	16.02.1925	900
6.	velitel směny	seržant	Zdeněk Šťovíček	19.09.1926	860
7.	strážný	seržant	Josef Pojar	04.02.1920	780
8.	strážný	seržant	Ladislav Janíček	24.10.1919	780
9.	strážný	starší seržant	Ladislav Tomeš	26.06.1909	780
10.	strážný	mladší seržant	Bohuslav Ježek	03.01.1928	780
11.	strážný	mladší seržant	Václav Dušánek	10.11.1918	780
12.	strážný	mladší seržant	Josef Vodička	15.02.1919	740
13.	strážný	mladší seržant	Karel Příbyl	04.11.1916	740
14.	strážný	mladší seržant	Antonín Brůna	11.11.1918	740
15.	strážný	staršina	Jaroslav Kulhánek	27.02.1905	780
16.	strážný	starší seržant	Antonín Stýblo	29.07.1921	780
17.	strážný	mladší seržant	Štefan Pozník	02.02.1913	740
18.	strážný	mladší seržant	Jaroslav Šimon	14.08.1925	740
19.	strážný	mladší seržant	František Suchánek	06.07.1911	740
20.	strážný	mladší seržant	František Chmelík	22.11.1930	740
Eskorty - předvádění					
21.	strážný	seržant	Michal Bališ		780
22.	strážný	mladší seržant	Jaromír Tlaskal		780
<u>Vyšetřovací věznice Chrudim</u>					
1.	náčelník věznice	ppor.	František Levínský	21.09.1913	1 400
2.	zástupce náčelníka pro operativu	seržant	Václav Doubek	14.11.1921	1 200
Vnitřní skupina					
3.	referent spisovny	staršina	Oldřich Veselský	03.07.1918	900
4.	mladší referent	starší seržant	Jan Turzík	02.05.1912	800
5.	písařka	seržant	Věra Vojtěchová	27.09.1929	660
Skupina hospodářsko- finanční					
6.	starší referent	staršina	Josef Tolde	30.09.1912	900
7.	referent	staršina	Adolf Vébr	17.06.1918	900
Ostraha					
8.	velitel směny	staršina	Josef Branda	02.01.1915	900
9.	velitel směny	staršina	Jan Iljaš	29.04.1922	900
10.	velitel směny	starší seržant	Jan Kunhart	27.12.1918	900
11.	starší strážný	starší seržant	František Šarapatka	03.01.1920	820
12.	starší strážný	seržant	Antonín Vitula	11.01.1919	820

13.	starší strážný	seržant	Alois Dvořák	19.08.1916	820
14.	starší strážný	mladší seržant	Karel Doležal	20.10.1911	820
15.	starší strážný	seržant	Jiří Dostál	15.04.1922	820
16.	starší strážný	starší seržant	Ladislav Postupa	17.01.1926	820
17.	strážný	seržant	Ladislav Tůma	15.06.1916	780
18.	strážný	seržant	Ladislav Jambora	14.04.1917	780
19.	strážný	seržant	Josef Tvrđý	03.12.1924	780
20.	strážný	seržant	Josef Smutný	10.11.1920	780
21.	strážný	seržant	Jaroslav Hájek	04.04.1925	780
22.	strážný	starší seržant	Jaroslav Slaviček	10.08.1913	780
23.	strážný	seržant	Karel Kysilka	23.01.1917	780
24.	strážný	mladší seržant	František Behůl	30.09.1926	780
25.	strážný	seržant	Václav Hess	26.10.1917	780
26.	strážný	seržant	Stanislav Svoboda	30.03.1909	780
27.	mladší strážný	seržant	František Břeň	28.05.1928	740
28.	mladší strážný	seržant	Jaroslav Kropáček	16.12.1916	740
Eskorty - předvádění					
29.	referent	starší seržant	Ladislav Hrdý	26.06.1917	900
30.	strážný	seržant	Alois Novák	26.05.1918	780
31.	strážný	seržant	Jaroslav Živný	28.04.1923	780
32.	strážný	seržant	Josef Hetych	20.03.1925	780
33.	strážný	seržant	Jaroslav Syrovec	09.04.1921	780
34.	strážný	seržant	Josef Schvach	13.03.1921	780
35.	strážný	seržant	Jaroslav Matoušek	06.01.1911	780
36.	strážný	seržant	Jaroslava Konířová	21.10.1931	740
<u>Samostatný ústav nápravných zařízení Zámrsk</u>					
Vedení					
1.	náčelník ústavu	npor.	Alois Richter	06.01.1912	1 600
2.	zástupce náčelníka pro VP	ppor.	Miroslav Ježek	08.04.1925	1 400
3.	pomocník náčelníka pro režim	ppor.	Vladimír Pavlík	20.07.1921	1 100
Skupina operativní					
4.	starší referent	staršina	František Šebek	06.04.1922	1 050
Vnitřní skupina					
5.	referent spisovny	staršina	Josef Hobza	10.09.1912	900
6.	písařka	pozice neobsazena			

Skupina režimu a odborné výuky					
7.	starší referent	ppor.	František Dostál	06.07.1907	1 000
8.	referent	staršina	Václav Jablečník	19.10.1917	900
9.	referent	staršina	Vojtěch Klimeš	11.04.1895	900
10.	referent	starší seržant	Ladislav Pýcha	14.05.1912	900
11.	referent	seržant	Jaroslav Škoda	09.04.1917	900
12.	referent	seržant	Vladimír Kučera	18.10.1921	900
13.	referent	seržant	Jaromír Nešpol	20.03.1923	900
14.	učitel hudby	civilní zaměstnanec	Josef Strnad	07.12.1897	1 600
Skupina hospodářská					
15.	starší referent	staršina	Josef Jaroš	02.11.1921	1 000
16.	referent	starší seržant	Josef Kolář	12.09.1914	900
17.	referent	civilní zaměstnanec	Jaromír Petr	12.07.1907	1 490
18.	mladší referent	seržant	Drahomíra Martinová	18.12.1934	800
19.	řidič	starší seržant	Rudolf Prikryl	12.07.1924	860
20.	řidič	seržant	Václav Blecha	29.08.1925	780
Skupina finanční					
21.	starší referent	staršina	Václav Koudela	09.09.1925	1 000
22.	referent	staršina	Josef Ševčík	01.02.1916	900
23.	mladší referent	seržant	Alena Souralová	27.07.1934	800
Skupina zdravotnická					
24.	referent zdravotnictví	seržant	Karel Purkrábek	25.06.1918	900
25.	dentista	civilní zaměstnanec	Josef Chlumský	28.10.1909	1 740
Ostraha					
26.	velitel směny	staršina	Josef Daněk	25.02.1918	1 000
27.	velitel směny	starší seržant	Zdeněk Tošovský	19.12.1911	1 000
28.	velitel směny	starší seržant	František Petr	13.01.1919	1 000
29.	velitel směny	starší seržant	Miloslav Nepraš	09.08.1924	1 000
30.	starší strážný	starší seržant	Václav Pavlík	28.08.1924	820
31.	starší strážný	starší seržant	Stanislav Pařízek	08.10.1919	820
32.	starší strážný	starší seržant	Václav Křížovský	13.06.1920	820
33.	starší strážný	seržant	František Liška	03.01.1920	820
34.	starší strážný	seržant	Zdeněk Čáslavka	01.04.1924	820
35.	starší strážný	seržant	Václav Vorlický	10.07.1913	820
36.	starší strážný	seržant	Bronislav Procházka	16.04.1925	820
37.	starší strážný	seržant	Josef Bárta	15.01.1925	820
38.	starší strážný	seržant	František Kouba	26.02.1912	820
39.	starší strážný	seržant	Viliam Walko	20.04.1914	820
40.	starší strážný	pozice neobsazena			
41.	starší strážný	pozice neobsazena			
42.	strážný	seržant	Karel Hruška	16.11.1913	780

43.	strážný	seržant	Oldřich Česka	10.05.1920	780
44.	strážný	starší seržant	Eleonora Kloudová	01.01.1921	780
45.	strážný	seržant	Libuše Trojanová	10.11.1932	780
46.	strážný	seržant	Irena Matoušková	26.11.1931	780
47.	strážný	mladší seržant	Božena Dvořáková	04.06.1933	780
48.	strážný	mladší seržant	Stanislav Brdčíčko	03.12.1920	780
49.	strážný	pozice neobsazena			
50.	mladší strážný	pozice neobsazena			
51.	mladší strážný	pozice neobsazena			
Okresní oddělení MV II. stupně Hlinsko v Čechách					
Vedení					
1.	náčelník oddělení	ppor.	Oldřich Spálenský		1 300
2.	zástupce náčelníka	pozice neobsazena			
Skupina operativní					
3.	starší referent	pozice neobsazena			
4.	referent	ppor.	Jaroslav Rakušan	29.01.1921	1 050
5.	referent	seržant	Jaroslav Kubát	27.04.1926	1 050
6.	referent	seržant	Bohuslav Petrák	30.04.1912	1 050
7.	mladší referent	pozice neobsazena			
8.	mladší referent	pozice neobsazena			
Skupina administrativně- hospodářská					
9.	starší referent	seržant	Josef Drahoš	28.09.1919	900
10.	mladší telefonistka	seržant	Vlasta Procházková	21.06.1930	660
11.	písařka	mladší seržant	Ludmila Kaštánková	15.09.1932	740
12.	velitel družstva	starší seržant	Artur Gerišar	10.03.1926	900
13.	řidič	seržant	Josef Holub	18.07.1926	780
14.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Marie Šumpichová	15.3.1899	
Okresní oddělení ministerstva vnitra II. stupně Holice					
Vedení					
1.	náčelník oddělení	ppor.	Petr Bareš	11.12.1923	1 400
2.	zástupce náčelníka	pozice neobsazena			
Skupina operativní					

3.	starší referent	staršina	František Lampach	02.10.1924	1 200
4.	referent	staršina	František Bačina	24.06.1926	1 050
5.	referent	starší seržant	Jaroslav Jirout	12.04.1917	1 050
6.	referent	pozice neobsazena			
7.	mladší referent	pozice neobsazena			
Skupina administrativně-hospodářská					
8.	starší referent	seržant	Jaroslav Čapek	20.12.1919	900
9.	mladší telefonistka	mladší seržant	Jiřina Drbohlavová	03.02.1934	660
10.	písařka	mladší seržant	Hana Jeníčková	29.06.1933	660
11.	velitel autodružstva	starší seržant	Karel Řehák	22.06.1906	900
12.	řidič	seržant	Karel Němec	26.05.1915	820
13.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Anna Sováková	22.07.1914	neuvedeno
Okresní oddělení ministerstva vnitra II. stupně Chotěboř					
Vedení					
1.	náčelník oddělení	ppor.	Jan Pelikán	06.02.1924	1 500
2.	zástupce náčelníka	starší seržant	Bohumil Götz	20.07.1921	1 350
Skupina operativní					
3.	starší referent	por.	František Grof	18.02.1923	1 200
4.	referent	starší seržant	Ladislav Karlík	24.06.1920	1 050
5.	referent	seržant	Josef Holub	01.05.1925	1 050
6.	referent	staršina	Karel Karas	19.11.1904	1 050
7.	mladší referent	starší seržant	Adolf Jun	14.06.1923	800
8.	mladší referent	pozice neobsazena			
9.	starší referent	mladší seržant	Josef Stehno	19.09.1926	900
10.	mladší telefonistka	mladší seržant	Marie Pavlusová	04.02.1934	660
11.	písařka	seržant	Božena Zápotočná	07.07.1928	740
12.	velitel autodružstva	mladší seržant	Jaroslav Řípa	21.03.1925	900
13.	řidič	mladší seržant	Václav Benc	03.09.1923	780
14.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Marie Vimrová	19.1.1898	neuvedeno
Okresní oddělení ministerstva vnitra I. stupně Chrudim					
Vedení					
1.	náčelník oddělení	staršina	Jaroslav Černý	27.12.1924	1 500

2.	zástupce náčelníka	pozice neobsazena			
Skupina operativní					
3.	starší referent	starší seržant	Jindřich Horák	03.07.1914	1 100
4.	referent	ppor.	Jiří Vácha	06.07.1925	1 050
5.	referent	starší seržant	Oldřich Staněk	06.08.1926	1 050
6.	referent	ppor.	Bohumil Holeček	25.02.1927	1 050
7.	referent	seržant	Josef Šulc	30.09.1914	1 050
8.	mladší referent	seržant	Karel Zdražil	12.09.1921	800
9.	mladší referent	pozice neobsazena			
10.	mladší referent	pozice neobsazena			
Skupina administrativně-hospodářská					
11.	starší referent	starší seržant	Antonín Prokopec	02.07.1916	1 000
12.	mladší telefonistka, dálnopis	mladší seržant	Marie Bendíková	13.12.1918	660
13.	písařka	mladší seržant	Anna Štěpánková	15.04.1933	740
14.	velitel autodružstva	mladší seržant	Ladislav Samek	08.07.1926	neuvedeno
15.	řidič	mladší seržant	František Zdražil	17.07.1924	730
16.	řidič	seržant	František Zavřel	24.03.1922	neuvedeno
17.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Marie Holešovská	17.12.1913	neuvedeno
18.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Marie Holubová	25.2.1892	neuvedeno
Okresní oddělení ministerstva vnitra II. stupně Lanškroun					
Vedení					
1.	náčelník oddělení	ppor.	Miloslav Dušek	03.02.1912	1 500
2.	zástupce náčelníka	ppor.	Ferdinand Cviček	03.06.1914	1 350
Skupina operativní					
3.	starší referent	starší seržant	Bohuslav Hlaváček	20.05.1919	1 200
4.	referent	starší seržant	František Skalický	24.12.1921	1 050
5.	referent	starší seržant	Antonín Janoušek	14.07.1917	1 050
6.	referent	mladší seržant	Karel Dušek	23.09.1925	950
7.	mladší referent	seržant	Jiří Davidek	06.04.1924	800
8.	mladší referent	seržant	Ladislav Novák	23.05.1914	800
Skupina administrativně-hospodářská					
9.	starší referent	starší seržant	Josef Bochořák	19.03.1914	900
10.	mladší telefonistka	mladší seržant	Ludmila Pospíšilová	17.05.1935	660
11.	písařka	mladší seržant	Marie Marešová	26.09.1933	660

12.	velitel autodružstva	starší seržant	Ludvík Havelka	07.04.1913	900
13.	řidič	mladší seržant	Karel Šilar	30.04.1927	780
14.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Pavla Skalická	13.09.1917	neuveдено
Okresní oddělení ministerstva vnitřní II. stupně Litomyšl					
Vedení					
1.	náčelník oddělení	staršina	František Lněnička	18.08.1922	1 400
2.	zástupce náčelníka	pozice neobsazena			
Skupina operativní					
3.	starší referent	ppor.	Vlastimil Kalina	07.03.1922	1 200
4.	referent	staršina	Jaroslav Hudec	11.04.1924	1 050
5.	referent	mladší seržant	Bohumil Bukáček	10.03.1925	950
6.	mladší referent	mladší seržant	Josef Štika	20.03.1920	800
7.	mladší referent	pozice neobsazena			
Skupina administrativně- hospodářská					
8.	starší referent	seržant	Karel Doležal	24.04.1925	900
9.	telefonistka	mladší seržant	Jiřina Vlčková	18.12.1932	740
10.	mladší telefonistka	mladší seržant	Jaroslava Hrnčálová	25.12.1935	660
11.	mladší telefonistka	mladší seržant	Anna Kobylková	05.12.1930	660
12.	písařka	mladší seržant	Dagmar Škeříková	25.03.1933	660
13.	velitel družstva	mladší seržant	Jaroslav Paskota	04.02.1927	900
14.	řidič	mladší seržant	Břetislav Kládva	10.02.1924	780
15.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Marta Kodytková	28.06.1928	neuveдено
Okresní oddělení ministerstva vnitřní I. stupně Polička					
Vedení					
1.	náčelník oddělení	staršina	Vlastimil Vostárek	15.06.1915	1 500
2.	zástupce náčelníka	starší seržant	Josef Petr	23.08.1916	1 400
Skupina operativní					
3.	starší referent	staršina	Jan Brabec	19.06.1922	1 200
4.	starší referent	pozice neobsazena			

5.	referent	starší seržant	Václav Erbes	11.06.1913	1 050
6.	referent	starší seržant	František Rejman	23.03.1902	1 050
7.	referent	pozice neobsazena			
8.	mladší referent	pozice neobsazena			
9.	mladší referent	pozice neobsazena			
Skupina administrativně-hospodářská					
10.	starší referent	seržant	Marie Paďourová	03.01.1930	900
11.	mladší telefonistka	seržant	Ludmila Pavlíková	02.07.1934	660
12.	písařka	mladší seržant	Růžena Voláková	06.03.1934	660
13.	velitel autočety	starší seržant	Jindřich Zbytovský	14.05.1912	900
14.	řidič	mladší seržant	Jan Zezula	01.10.1911	780
15.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Božena Rejmanová	20.10.1907	neuvedeno
16.	topič	civilní zaměstnanec	Josef Pospíšil	06.01.1910	neuvedeno
Okresní oddělení ministerstva vnitra II. stupně Přelouč					
Vedení					
1.	náčelník oddělení	ppor.	Josef Pěkný	09.09.1920	1 400
2.	zástupce náčelníka	pozice neobsazena			
Skupina operativní					
3.	starší referent	pozice neobsazena			
4.	referent	starší seržant	Jiří Formánek	12.09.1923	1 050
5.	referent	starší seržant	Jaromír Pondělíček	23.12.1917	1 050
6.	referent	staršina	Josef Panchártek	27.12.1927	1 050
7.	mladší referent	mladší seržant	Václav Novotný	06.08.1926	800
Skupina administrativně-hospodářská					
8.	starší referent	seržant	Josef Bíbr	15.06.1916	900
9.	mladší telefonistka	mladší seržant	Helena Březinová	11.03.1935	660
10.	písařka	mladší seržant	Věra Čermáková	18.10.1932	740
11.	velitel autodružstva	seržant	Jan Čapek	18.12.1918	900
12.	řidič	mladší seržant	Václav Kuchyňka	29.11.1920	820
13.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Aloisie Prokúpková	29.05.1905	neuvedeno
Okresní oddělení ministerstva vnitra I. stupně Ústí nad Orlicí					

Vedení					
1.	náčelník oddělení	staršina	Václav Janoušek	03.06.1914	1 500
2.	zástupce náčelníka	ppor.	Jaroslav Bureš	14.04.1922	1 300
Skupina operativní					
3.	starší referent	ppor.	Zdeněk Fišar	24.01.1923	1 100
4.	starší referent	pozice neobsazena			
5.	referent	starší seržant	Jaroslav Koller	17.02.1920	950
6.	referent	staršina	Ladislav Veis	11.04.1915	1 050
7.	referent	seržant	Bohmuil Gatařík	25.09.1925	1 050
8.	referent	starší seržant	Miroslav Roček	17.02.1926	1 050
9.	mladší referent	seržant	Jiří Smejkal	22.03.1922	800
10.	mladší referent	pozice neobsazena			
Skupina administrativně-hospodářská					
11.	starší referent	mladší seržant	Marie Dušková	01.09.1931	780
12.	mladší referent	mladší seržant	Anna Ryšavá	07.11.1925	660
13.	písařka	mladší seržant	Dagmar Pospíšilová	14.12.1932	740
14.	velitel družstva	starší seržant	Vincenc Špičák	01.01.1918	900
15.	řidič	starší seržant	Zdeněk Jareš	31.01.1921	860
16.	řidič	mladší seržant	Jaroslav Hanzl	25.11.1925	780
17.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Viktorie Vebrová	13.8.1899	neuvedeno
18.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Marie Valná	09.11.1900	neuvedeno
Okresní oddělení ministerstva vnitřní I. stupně Vysoké Mýto					
Vedení					
1.	náčelník oddělení	ppor.	Karel Lněnička	08.05.1926	1 500
2.	zástupce náčelníka	staršina	Aleš Jeřábek	29.12.1925	1 400
Skupina operativní					
3.	starší referent	starší seržant	Jaroslav Kadrmas	16.01.1919	1 200
4.	starší referent	starší seržant	Antonín Hanzl	11.06.1925	1 100
5.	referent	staršina	Zdeněk Češka	19.02.1923	1 050
6.	referent	ppor.	Liberát Šembera	07.04.1920	950
7.	referent	starší seržant	Josef Škeřík	25.06.1924	1 050
8.	referent	seržant	Josef Provazník	22.01.1924	1 050
9.	mladší referent	mladší seržant	Josef Simonides	08.12.1919	800
10.	mladší referent	pozice neobsazena			
Skupina administrativně-hospodářská					

11.	starší referent	starší seržant	Josef Kopecký	03.01.1905	900
12.	telefonista	mladší seržant	Jiřina Jiskrová	24.04.1930	740
13.	mladší telefonistka, dálnopis	mladší seržant	Jitka Frýbová	17.11.1934	660
14.	mladší telefonistka, dálnopis	pozice neobsazena			
15.	písařka	mladší seržant	Marta Kozáková	05.04.1935	660
16.	velitel autodružstva	seržant	Oldřich Dlouhý	06.09.1921	900
17.	řidič	starší seržant	Josef Marek	04.04.1918	780
18.	řidič	mladší seržant	Josef Limberský	16.03.1924	780
19.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Františka Petrusová	25.02.1920	neuvedeno
Okresní oddělení ministerstva vnitřní II. stupně Čáslav					
Vedení					
1.	náčelník oddělení	ppor.	Josef Kouba	05.12.1920	1 500
2.	zástupce náčelníka	pozice neobsazena			
Skupina operativní					
3.	starší referent	starší seržant	Josef Matička	14.02.1924	1 100
4.	referent	staršina	Vladimír Hanych	01.07.1925	1 050
5.	referent	starší seržant	Josef Krejča	26.02.1925	1 050
6.	referent	starší seržant	Miloslav Šafránek	05.01.1924	1 050
7.	mladší referent	seržant	Josef Kořínek	21.01.1926	800
8.	mladší referent	pozice neobsazena			
Skupina administrativně- hospodářská					
9.	starší referent	mladší seržant	Koloman Vrabec	26.02.1924	1 000
10.	mladší referent	mladší seržant	Marie Matičková	29.08.1924	660
11.	písařka	mladší seržant	Libuše Šírová	08.07.1935	660
12.	velitel družstva	staršina	František Beran	06.09.1930	900
13.	řidič	seržant	Josef Slavík	17.06.1923	780
14.	uklízečka	civilní zaměstnanec	Anna Javůrková	15.05.1924	neuvedeno